

। ॐ अहं ।

श्री समवायाङ्ग सूत्र (चतुर्थ अंग)

मूळ तथा मूळ अने टीकांनुं गुजराती भाषान्तर

भाषान्तरकर्ता—शास्त्री जेठालाल हरिभाई.

सहायक—जैनशास्त्रशैली अनुसार यथामति संशोधन करनार

कुं व र जी आ णं द जी.

छपावी प्रसिद्ध करनार

श्री जैन धर्म प्रसारक सभा

॥

किंमत रु. ३-०-०

मुद्रक—

शा. गुलाबचंद लल्लुभाई
महोदय प्रेस-भावनगर.

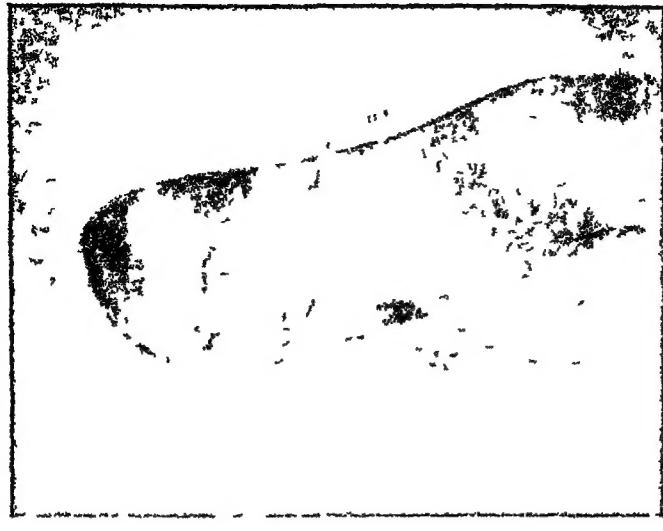

प्रत १०००

किंमत रुपिया त्रण

ઉદારદિસ
કેળવણીપ્રિય ગ્રેડ ક્રાંતિસાક્ષાત્ ઇશ્વરદાસ

પતિમદશ ગુણધારક
સૌ જીવન શકુંતલા ક્રાંતિસાક્ષ

અહીં જેમના પ્રતિનિધિ આપવામા આવ્યા છે તે
દંપતી ઉદારદિસના હોના માથે મદાગચગી અને અનેક-
ગુણમ પદ છે તેઓ સધનપુર નાગથી જોળખાની નેન-
પુરીના વનની ને વ્યાપારાર્થે મુંગદનિવાસી થયેલા છે
જોમનેા કેળવણી પ્રત્યેના પ્રેમ જાણીતા છે છેલ્લા બે વર-
સની અદર જોમણે કેળવણી ખાતાને અગે જોડી ગાથે
જોવી સાની મળાવત ફરી છે કે જેને માટે નેન મસુ-
દાયમા તેમની ઉદારતા વળણાય છે.

પ્રસ્તાવના

હે એકાંત સુદામિલાયી ભવ્ય મુમુક્ષુજનો ! આ વૃત્તાંત સુપ્રસિદ્ધ જ છે કે-આ અનાગ્રનંત ચતુર્ગતિરૂપ સંસારચક્રમાં ભ્રમણ કરતા પ્રાણીઓને મોક્ષસુલ મેઝવવાની અભિલાષા છતાં પણ શુભાશુભ કર્મનો સર્વથા ક્ષય કરી, કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી મોક્ષસુલને આપવામાં એકાંત કારણરૂપ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રમય સન્માર્ગમાં પ્રવૃત્ત થયા નથી, અને તેથી કરીને જ તેઓ અद्याપિ ભવાંત કરી શક્યા નથી. તે ભવાંત કરવાનો ઉપાય એ જ છે કે-વીતરાગ દેવ, પંચ મહાવ્રતધારી ગુરુ અને આત્મ-પુરુષપ્રરૂપિત ધર્મ આ ત્રણનું સેવન કરવું. તેમ કરવાથી જ મોક્ષસુલ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. જો કે આ દેવ, ગુરુ અને ધર્મ ત્રણે પરસ્પર સાપેક્ષ હોવાથી એક જ સ્વરૂપ છે એટલે કે-વીતરાગ દેવના જ શિષ્યો પંચ મહાવ્રતધારી ગુરુ છે અને ધર્મ પણ વીતરાગે જ કહ્યો છે તથા તેનું પાલન પણ સદ્ગુરુ જ કરે છે, તેથી જ્યાં એકનો વિષય ચાલતો હોય ત્યાં વીજા વેનો વિષય પણ અવાંતરપણે આવી જ જાય છે, તોપણ અહીં વીતરાગપ્રરૂપિત ધર્મનો મુખ્ય વિષય હોવાથી તે સંવંધમાં કાંદક લલ્લું ઉચિત ધાર્યું છે.

દુર્ગતિમાં પડતા જીવોને જે ધારણ કરે-અટકાવે તે ધર્મ કહેવાય છે. આ ધર્મના મુખ્ય ચાર ભેદ છે-દાન, શીલ, તપ અને માવ. આવા ધર્મની પ્રરૂપણા કરનાર એક વીતરાગ દેવ જ છે. તેઓ પ્રથમ ગણધરોની પાસે માત્ર “ ઉપન્ને વા, વિગમે વા, ધુવે વા ” એ ત્રિપદીને જ કહે છે. તે ઉપરથી તે ગણધરો દ્વાદશાંગી રહે છે. તેમાં મુખ્યત્વે કરીને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણ જ મોક્ષના ઉપાય તરીકે હોવાથી તેનું જ વર્ણન કરવામાં આવે છે અને તેની જ પ્રાપ્તિને માટે દ્રવ્યાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ, ચરણકરણા-

નુયોગ અને ધર્મકથાનુયોગ એ ચાર અનુયોગ કહેવામાં આવે છે. તેમાં કોઈ અંગમાં દ્રવ્યાનુયોગ કહેવામાં આવે છે, કોઈમાં ગણિ-તાનુયોગ કહેવામાં આવે છે એમ જુદા જુદા અનુયોગ જુદા જુદા અંગમાં કહેવામાં આવે છે. તેમ જ કોઈ કોઈ અંગમાં વે, ત્રણ કે ચારે અનુયોગ પળ કહેવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે મોક્ષમાર્ગ દેખાડવા માટે શ્રીવીતરાગ દેવે સમવસરણમાં ઉપદેશદ્વારા સર્વ પ્રકારનો ધર્મ કહ્યો છે, તેને ગળધરોએ સૂત્ર (દ્વાદશાંગી) તરીકે રચ્યો છે. ત્યારપછી તેમના શિષ્યોએ પ્રકીર્ણકો રચ્યા છે, ત્યારપછી ઉત્તરોત્તર તેમના શિષ્ય-પ્રશિષ્યાદિકે પ્રકરણો, ચરિત્રો વિગેરે આગમાનુસાર રચી ભવ્ય જીવોનો ઉપકાર કર્યો છે. તેમ જ આગમના અર્થ પળ દુર્ગમ હોવાથી સમયાનુસાર મહાત્મા આચાર્યોએ તેની ટીકા કરી શાસનની પ્રભાવના કરી છે. તોપણ આ જિનાગમનું યથાર્થ રહસ્ય જાણનાર આ સમયે તો વિરલા જ મહાત્માઓ છે, તેથી અલ્પજ્ઞાનવાળા સાધુ-સાધ્વીઓ પોતાને આત્મજ્ઞાન થવા સાથે સાથે ઉપદેશદ્વારા અન્ય ભવ્ય પ્રાણીઓનો ઉપકાર કરી શકે તથા ધર્માનુરાગી સ્વ-પર દર્શનીઓ કે જેઓ ફરજીયાત સાંસારિક કાર્યોમાં ગુંચવાયેલા હોવાથી સંસ્કૃત, પ્રાકૃત કે તેવા પ્રકારનો ઉચ્ચ ધર્મશાસ્ત્રાભ્યાસ કરી શકતા નથી, તેઓ તથાપ્રકારના ગુર્વાદિકના સંયોગને અમાવે સ્વતંત્રપણે ધર્મતત્ત્વ સમજી શકે અને પોતાનો સામાયિકાદિક વિગેરેમાં જતો સમય ધર્મધ્યાનમાં વ્યતીત કરી શકે તેટલા માટે કેટલાક વર્ષોથી કેટલીક સંસ્થાઓ પૂજ્ય ગુરુમહારાજના ઉપદેશથી તથા કેટલાક ધર્મિષ્ઠ ગૃહસ્થોની પ્રેરણા અને સહાયથી કેટલાક ગ્રંથોના ભાષાંતરો છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવા ઉત્સાહિત થયેલી છે. તેમાં આ શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક મમાએ નવકાર અને પ્રતિક્રમણ સૂત્રથી આરંભીને આગમ પર્યંત ઘણા ગ્રંથો, મૂળ સૂત્રો અને ટીકા તથા ભાષાંતર પળ છપાવ્યા છે. તેમાં છેલ્લા ૧૫ વર્ષથી ગુરુણીજી શ્રી લામશ્રીજીના ઉપદેશથી સૂત્રોના ભાષાંતરો છપાવવા શરૂ કર્યા છે અને ઉત્તરાધ્યયન વિગેરે દશ સૂત્રો કથાનકદ્વારા ધર્મતત્ત્વને

જાણવનારા હોવાથી દરેક વાલ્લજીવોના ઉપકારક છે તેમ જાણી તેના ભાષાંતર છપાવ્યા છે, હાલમાં આ સમવાયાંગસૂત્ર કે જેમાં કથા-નુયોગ અતિ અલ્પ છે, દ્રવ્યાનુયોગ ઘણો મોટો છે અને ગણિતાનુયોગ તથા ચરણકરણનુયોગ થોડા વિસ્તારથી કહેલ છે, તે પ્રકરણ-દિક ગ્રંથો જાણનારને વહુ ઉપયોગી છે. તેને માટે પ્રયાસ કર્યો છે. આ સૂત્રની રચના જોડને એવો તર્ક થઈ શકે છે કે-ગુરુમહારાજા સુવ્રોધ શિષ્યોની પરીક્ષા લેવા માટે પ્રશ્ન કરે કે-આ ચૌદ રાજપ્રમાણ સમગ્ર લોકમાં એક સંખ્યાવાળા પદાર્થ કયા કયા છે? જે સંખ્યાવાળા કયા કયા છે? એ જ પ્રમાણે ત્રણ, ચાર, પાંચ વિગેરે સો સંખ્યાવાળા કયા કયા છે? પછી દોઢસો, વસો, અઢીસો વિગેરે પાંચ સો સુધી પછી છસો, સાત સો વિગેરે હજાર સુધી કયા કયા છે? (આ સર્વ વિષયાનુક્રમમાંથી જાણી લેવું). આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો મૂત્રોના અભ્યાસી શિષ્યોએ આપ્યા હોય અથવા તો શિષ્યોને શીખવવા માટે ગુરુમહારાજાએ જ તેમની પાસે આ સર્વ સ્થાનો કહ્યાં હોય એમ પણ માની શકાય છે. આવાં સ્થાનોવાળું ત્રીજું સ્થાનાંગ સૂત્ર પણ છે. તેમાં માત્ર એકથી દશસુધીના સ્થાનો જ આપ્યાં છે, પરંતુ તેના મૂલમાં અને ટીકામાં ઘણો વિસ્તાર છે અને આ સૂત્ર કરતાં તે સૂત્ર વધારે ગંભીર હોવાથી અતિ કઠણ છે. તેથી કરીને જ અમે આ સૂત્રનું ભાષાંતર કર્યું છે.

આ સૂત્રનું માહાત્મ્ય કે ટંક રહસ્ય કહી શકાય તેમ નથી, તોપણ જિજ્ઞાસુજનો આનો વિષયાનુક્રમ વાંચવાથી કાંઈક સમજી શકશે. खरी રીતે તો આ આશું સૂત્ર જ સાદંત વાંચવા, ભળવા, ભણાવવા અને મનન કરવા લાયક છે. આ સૂત્રનું એકાગ્રચિત્તે પઠનપાઠનાદિક કરતો જિજ્ઞાસુ જન કેવલ ધર્મધ્યાનમાં જ તન્મય વની સર્વ શારીરિક અને માનસિક આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિથી મુક્ત થઈ આનંદામૃતરસના આસ્વાદની વાનકીને પામે છે એમ કહેવું અતિશયોક્તિવાળું નથી.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે આ ગ્રંથના ભાષાંતરની અને છપાવવાની શરૂઆત ગુરુનીજી લાભશ્રીજીના ઉપદેશથી જ કરી હતી અને

શ્રી

સમવાયાજ્ઞ

સૂત્ર ॥

ચોથું અંગ

છાપવાનું કામ પળ લગભગ પૂર્ણ થવા આવ્યું હતું, તેવા સમયમાં શ્રીરાધનપુરનિવાસી ઉદારદિલ ગૃહસ્થ કાંતિલાલભાઈ ईश्वरलालનું ભાવનગર આવવું થતાં માત્ર સૂચના કરવા માત્રથી જ આ સૂત્ર છપાવવાના સંબંધમાં સારી રકમ મદદ તરીકે આપવા इच्छा दर्शोवी. આ ગૃહસ્થ હાલમાં શ્રીરાધનપુર જૈન બોર્ડિંગ, શ્રીમાંગરોલ જૈન કન્યાશાળા, શ્રીઅંબાલા જૈન કોલેજ, શ્રીરાધનપુર હાઈસ્કૂલ વિગેરે સંસ્થાઓમાં બહુ સારી રકમની સહાય આપવાથી વિશેષ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યા છે. શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સના રેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરી છે અને કોઈપણ શુભ કાર્યમાં ઉદારદિલથી સહાય આપ્યા જ કરે છે, તેમને તેમજ તેમના પવિત્ર ધર્મપત્નીને આ પ્રસંગે ધન્યવાદ આપવો યોગ્ય જણાય છે.

આ સૂત્ર તૈયાર કરવામાં ને છપાવવામાં બનતો પ્રયાસ કર્યો છતાં તેમાં કોઈ કોઈ વિષય વધારે ગહન હોવાથી અમે સંતોષ-કારક કાર્ય કરી શક્યા હૈએ એવો અમને નિર્ણય થયેલો નથી તોપણ યથાશક્તિ પ્રયાસ કર્યો છે અને તેમાં રહી ગણી સ્વલના માટે વિદ્વજ્ઞોને પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે તેઓ ઉપકાર બુદ્ધિથી અમને જણાવશે તો અમે જરૂર તેને પ્રસિદ્ધ કરશું.

આ સૂત્રની અર્થસાથેની પ્રેસકોપી કરવાનું તેમ જ તૈયાર કરવાનું કામ સમાના બહુ વર્ષના અનુભવી શાસ્ત્રી જેઠાલાલ હરિભાઈને સોંપેલું તેમણે પૂરી સ્વંતથી આ કાર્ય કર્યું છે. શાસ્ત્રશૈલી અનુસાર કાંઈ સુધારોવધારો કરવા જેવું મારી બુદ્ધિ અનુસાર મને લાગ્યું તે મેં કરેલ છે છતાં છદ્વાસ્થપણાથી, અલ્પમતિપણાથી તેમજ પ્રેસદોષથી જે કાંઈ ક્ષતિ રહી ગઈ હોય તેને માટે ક્ષમાયાચના કરી વિરમું છું.

ચૈત્ર શુદિ ૧૫

કુંવરજી આણંદજી

ભાવનગર.

સં. ૧૯૯૫

શ્રી સમવાયાંગ સૂત્રાંતર્ગત વિષયાનુક્રમ.

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ પ્રાણીઓના હિતને માટે ગણધરોની સમક્ષ દ્વાદશાંગી કહી છે, તેનાં નામ આ પ્રમાણે—આચારાંગ ૧, સુકૃતાંગ ૨, સ્થાનાંગ ૩, સમવાયાંગ ૪, વિવાહપ્રજ્ઞપ્તિ (ભગવતી) ૫, જ્ઞાતાધર્મકથા ૬, ઉપાસકદશા ૭, અંતકૃતદશા ૮, અનુત્તરોપપાતિકદશા ૯, પ્રશ્નવ્યાકરણ ૧૦, વિપાકશ્રુત ૧૧ અને દૃષ્ટિવાદ ૧૨.

આમાંના ચોથા સમવાયાંગ સૂત્રમાં સ્થાનાંગની જેમ એક, વે, ત્રણ વિગેરે સ્થાનો આપેલા છે. સ્થાનાંગમાં માત્ર દશ જ સ્થાનો સવિસ્તર આપ્યાં છે, અને આ સૂત્રમાં તો એકથી સો સુધી, પછી દોઢસો, વસો, અઢીસો વિગેરે પાંચસો સુધી, પછી છ સો, સાત સો વિગેરે એક હજાર સુધી, પછી અગ્યાર સો, પછી વે હજાર, ત્રણ હજાર વિગેરે દશ હજાર સુધી,

પછી લાલ, વે લાલ વિગેરે દગ લાલ સુધી, (તેમાં નવ લાલને ઠેકાણે નવ હજારનું સ્થાન આપ્યું છે), પછી એક કરોડ, કોટાકોટિ વિગેરે અતિ વિસ્તારથી સ્થાનો આપેલા છે. ત્યારપછી દ્વાદશાંગીનું સ્વરૂપ તથા તે વારે અંગનો સવિસ્તર પરિચય, દૃષ્ટિવાદના પરિચયમાં ચૌદ પૂર્વેનું સ્વરૂપ પણ વિસ્તારથી આપ્યું છે. ત્યારપછી જીવ અને અજીવ એમ વે રાગિ, દેવ, નારકી વિગેરેનું સ્વરૂપ, શરીર, જ્ઞાન, વેદના, આહાર, આયુ, વિરહકાલ, સંઘયણ, સંસ્થાન વિગેરે, ત્રિકાલ સંબંધી તીર્થકરો, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, ઘઠદેવ, પ્રતિવાસુદેવ વિગેરે ઘણી હકીકત આ સૂત્રમાં આપી છે.

દરેક સ્થાનમાં નીચે પ્રમાણેના પદાર્થોનું સ્વરૂપ આપ્યું છે—

(૧) પ્રથમ સમવાયમાં આત્મા, અનાત્મા, દંડ, અંદડ,

ક્રિયા, અક્રિયા, લોક, અલોક, ધર્મ, અધર્મ, પુણ્ય, પાપ, બંધ, મોક્ષ, આશ્રવ, સંવર, વેદના અને નિર્જરા આ અઢાર પદાર્થો એક એક કહ્યા છે. ત્યારપછી જંબૂદ્વીપ એક લાલ્ય યોજનનો, એ જ પ્રમાણે અપ્રતિષ્ઠાન નામનો નરકવાસ, પાલક વિમાન અને સર્વાર્થ-સિદ્ધ વિમાન એ સર્વે એક એક લાલ્ય યોજનના કહ્યા છે, ત્યારપછી આર્દ્રા, ચિત્રા અને સ્વાતિ આ ત્રણ નક્ષત્રો એક એક તારાવાળા કહ્યા છે, ત્યારપછી સ્થિતિને આશ્રીને એક પલ્યો-પમ ને એક સાગરોપમ સ્થિતિ દેવમાં ને નારકીમાં કોની કોની છે ? તે જણાવ્યું છે, તેમ જ એક પલ્યોપમની સ્થિતિ-વાળા મનુષ્ય તિર્યંચોની હકીકત કહી છે. એક સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવો એક પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને એક હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે, તથા કેટલાક મન્ય જીવો એક જ મલ્લવડે સિદ્ધ થવાના હોય છે.

(૨) બીજા સમવાયમાં બે દંડ, બે રાશિ અને બે બંધન

કહ્યા છે, પૂર્વાફાલ્ગુની, ઉત્તરાફાલ્ગુની, પૂર્વાભાદ્રપદ અને ઉત્તરા-ભાદ્રપદ એ ચાર નક્ષત્રો બંને તારાવાળા કહ્યા છે, કેટલાક દેવો, નારકી જીવો અને મનુષ્ય તથા તિર્યંચો બે પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા ને દેવો તથા નારકી જીવો જે બે સાગરોપમની સ્થિતિવાળા હોય છે તે કહ્યા છે. બે સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવો બે પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને બે હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે, કેટલાક મન્ય જીવો બે મલ્લવડે સિદ્ધ થવાના હોય છે.

(૩) ત્રીજામાં ત્રણ દંડ, ત્રણ ગુપ્તિ, ત્રણ શલ્ય, ત્રણ ગૌરવ અને ત્રણ વિરાધના કહી છે, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, જ્યેષ્ઠા, અભિ-જિત, શ્રવણ, અશ્વિની અને મરણી એ સાત નક્ષત્રો ત્રણ તારાવાળા કહ્યા છે, કેટલાક દેવો, નારકી જીવો, મનુષ્યો ને તિર્યંચોની સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની હોય છે ને કેટલાક દેવો ને નારકીઓની સ્થિતિ ત્રણ સાગરોપમની હોય છે તે કહેલ છે. જે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ સાગરોપમની છે

તે દેવો ત્રણ પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને ત્રણ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે, કેટલાક ભવ્ય જીવો ત્રણ ભવવડે સિદ્ધ થવાના હોય છે. આ પ્રમાણે દરેક સમવાયમાં સમજવું.

(૪) ચાર કપાય, ચાર ધ્યાન, ચાર વિકથા, ચાર સંજ્ઞા, અને ચાર પ્રકારે વંધ કહ્યા છે, એક યોજનના ચાર ગાડ કહ્યા છે, અનુરાધા, પૂર્વાષાઢા અને ઉત્તરાષાઢા એ ત્રણ નક્ષત્રો ચાર ચાર તારાવાળા કહ્યા છે. કેટલાક દેવો ને નારકી જીવો ચાર પલ્લોપમ ને ચાર સાગરોપમની સ્થિતિવાળા હોય છે તે કહેલ છે. જે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચાર સાગરોપમની કહી છે, તે દેવો ચાર પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને ચાર હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક ભવ્ય જીવો ચાર ભવવડે સિદ્ધ થવાના હોય છે.

(૫) પાંચ ક્રિયા, પાંચ મહાવ્રત, પાંચ કામગુણ, પાંચ આશ્રવદ્વાર, પાંચ સંવરદ્વાર, પાંચ નિર્જરાસ્થાન, પાંચ

સમિતિ અને પાંચ અસ્તિકાય કહ્યા છે. રોહિણી, પુનર્વસુ, હસ્ત, વિશાલા અને ધનિષ્ઠા એ પાંચ નક્ષત્રો પાંચ પાંચ તારાવાળા કહ્યા છે. કેટલાક નારકીઓ ને દેવો પાંચ પલ્લોપમની ને પાંચ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા હોય છે તે કહેલ છે. જે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પાંચ સાગરોપમની છે, તે દેવો પાંચ પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને પાંચ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે, કેટલાક ભવ્ય જીવો પાંચ ભવવડે સિદ્ધ થવાના હોય છે.

(૬) છ લેહ્યા, છ જીવનિકાય, છ પ્રકારનો વાહ્ય તપ, છ પ્રકારનો આશ્ર્યંતર તપ, છ છાદ્મસ્થિક સમુદ્ચાત અને છ પ્રકારનો અર્થોવગ્રહ કહ્યો છે. કૃત્તિકા અને અશ્લેષા નક્ષત્રના છ છ તારાઓ કહ્યા છે, કેટલાક દેવો ને નારકી જીવો છ પલ્લોપમ ને છ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા હોય છે તે કહેલ છે. જે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છ સાગરોપમની કહી છે, તે દેવો છ પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને છ હજાર વર્ષે

આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મન્ય જીવો છ મનવકે સિદ્ધ થવાના હોય છે.

(૭) સાત મયસ્થાન, સાત સમુદ્રાત, મહાવીર-સ્વામી સાત હાથ ઝંચા, આ જંબૂદ્વીપમાં સાત વર્ષધર પર્વત અને સાત ક્ષેત્ર, ક્ષીણમોહી ભગવાન મોહનીય સિવાયની સાત કર્મપ્રકૃતિઓને વેદે છે, મધ્યા નક્ષત્રના સાત તારાઓ છે, કૃત્તિકા (પાઠાંતરે અભિજિત) વિગેરે સાત નક્ષત્રો પૂર્વ દિશાના દ્વારવાળા છે, મધ્યા વિગેરે સાત નક્ષત્રો દક્ષિણ દ્વારવાળા, અનુરાધા વિગેરે સાત નક્ષત્રો પશ્ચિમ દ્વારવાળા અને ધનિષ્ઠા વિગેરે સાત નક્ષત્રો ઉત્તર દ્વારવાળા કહ્યા છે. કેટલાક દેવો ને નારકીઓ સાત પત્યોપમ ને સાત સાગરોપમની સ્થિતિવાળા હોય છે તે કહેલ છે. જે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાત સાગરોપમની છે તે દેવો સાત પલ્લવાડીય શ્વાસ લે છે અને સાત હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે, કેટલાક મન્ય

જીવો સાત મનવકે સિદ્ધ થવાના હોય છે.

(૮) આઠ મદસ્થાનો અને આઠ પ્રવચન માતાઓ છે. વાણવ્યંતર દેવોના ચૈત્યવૃક્ષો, સુદર્શન નામનો જંબૂ-વૃક્ષ, ગરુડ દેવનો કૂટશાલ્મલી વૃક્ષ અને જંબૂદ્વીપની જગતી આ સર્વે આઠ યોજન ઝંચા છે. કેવલ્કીસમુદ્રાત આઠ સમયનો છે, પાર્શ્વનાથ પ્રમુને આઠ ગણ તથા આઠ ગણધરો હતા, આઠ નક્ષત્રો ચંદ્રની સાથે પ્રમદ યોગને પામે છે, કેટલાક દેવો ને નારકી જીવો આઠ પત્યોપમ ને આઠ સાગરોપમના આયુવાળા હોય છે તે કહેલ છે. જે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ આઠ સાગરોપમની છે તે દેવો આઠ પલ્લવાડીય શ્વાસ લે છે અને આઠ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મન્ય જીવો આઠ મંવે મોક્ષ પામવાના હોય છે.

(૯) નવ બ્રહ્મચર્ય ગુપ્તિ, નવ બ્રહ્મચર્ય અગુપ્તિ અને નવ બ્રહ્મચર્ય અધ્યયનો કહ્યા છે. પાર્શ્વનાથ પ્રમુ નવ હાથ

કંચા હતા. અભિજિત્ નક્ષત્ર સાધિક નવ મુહૂર્ત સુધી ચંદ્રનો યોગ પામે છે, અભિજિત્ વિગેરે નવ નક્ષત્રો ચંદ્રની સાથે ઉત્તર દિશામાં યોગને પામે છે, આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી તિચ્છો-લોક નવસો યોજન કંચો છે. જ્યોતિષ્વક્ર ૯૦૦ યોજ-ની અંદર છે, લવણ સમુદ્રમાંથી નવ યોજન સુધીતા મત્સ્યો જંબૂદ્વીપમાં પ્રવેશ કરે છે. વિજયદ્વારની એક એક વાહાને વિપે નવ નવ મૂર્મિગૃહો રહેલા છે, વાતવ્યંતર દેવોની સુધર્મા સમાજો નવ યોજન કંચી છે, દર્શનાવરણીય કર્મની નવ ઉત્તર-પ્રકૃતિઓ કહી છે. કેટલાક દેવો અને નારકી જીવો નવ પલ્યોપમની અને નવ સાગરોપમની સ્થિતિવાલા છે. જે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ નવ સાગરોપમની છે તે દેવો નવ પલ્લવાડીય શ્વાસ લે છે અને નવ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મન્ય જીવો નવ ભવવડે સિદ્ધિપદને પામવાના હોય છે.

(૧૦) દશ પ્રકારનો સાધુધર્મ અને દશ ચિત્તની

સમાધિના સ્થાનો કહ્યા છે. મેરુપર્વતનો મૂળમાં (પૃથ્વીતલ ઉપર) વિષ્કંભ દશ હજાર યોજનનો છે, અરિષ્ટનેમિ પ્રમુ દશ ધનુષ કંચા હતા, કૃષ્ણ વાસુદેવ અને રામ વલ્લદેવ દશ ધનુષ કંચા હતા. દશ નક્ષત્રો જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરનારા છે, દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષો છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં જઘન્ય સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની છે, રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકોની દશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે, ચોથી પૃથ્વીમાં દશ લાલ નર-કાવાસા છે, ચોથી પૃથ્વીમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ સાગરોપમની છે, પાંચમી પૃથ્વીમાં જઘન્ય સ્થિતિ દશ સાગરોપમની છે, અસુરકુમાર દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની છે, અસુરેંદ્ર સિવાયના નવ નિકાયના મનપતિ દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ પાળ દશ હજાર વર્ષની છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની દશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની છે, વાળવ્યંતર દેવોની જઘન્ય

સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની છે, સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની દશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, બ્રહ્મલોકમાં દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ સાગરોપમની છે, લાંતકમાં જઘન્ય સ્થિતિ દશ સાગરોપમની છે. ઘોષ વિગેરે વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ સાગરોપમની છે, તે દેવો દશ પલ્લવાડીય શ્વાસ લે છે અને દશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મન્ય જીવો દશ મેવે મોક્ષ પામવાના હોય છે.

(૧૧) અગ્નિ શ્રાવકની પ્રતિમાઓ છે, લોકાંતથી અગ્નિ સો ને અગ્નિ યોજન અંદર આવીય ત્યાંથી જ્યોતિષની શરૂઆત થાય છે. આ જંબૂદ્વીપના મેરુથી અગ્નિ સો ને એકવીસ યોજન દૂર જ્યોતિષ્વક્ર રહેલું છે. મહાવીર-સ્વામીને અગ્નિ ગણધરો હતા. મૂળ નક્ષત્રના અગ્નિ તારાઓ છે. નીચેના ત્રણ પ્રવેશકમાં એક સો ને અગ્નિ વિમાનો છે.

મેરુપર્વત પૃથ્વીતલથી ઊંચે જતાં અગ્નિમાં ભાગે ઓછા વિષ્કંભવાળો થતો જાય છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની અગ્નિ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે, પાંચમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની અગ્નિ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની અગ્નિ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની અગ્નિ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, લાંતક કલ્પમાં કેટલાક દેવોની અગ્નિ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે. બ્રહ્મ વિગેરે વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અગ્નિ સાગરોપમની છે, તે દેવો અગ્નિ પલ્લવાડીય શ્વાસ લે છે અને અગ્નિ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મન્ય જીવો અગ્નિ મેવે મોક્ષમાં જવાના હોય છે.

(૧૨) બાર ભિક્ષુપ્રતિમા, બાર પ્રકારનો સંભોગ અને બાર આવર્તવાળું કૃતિકર્મ કહ્યું છે. વિજેયા રાજધાનીનો

વિષ્કંભ વાર લાલ્ય યોજનનો છે, રામ નામના ત્રણદેવનું વાર સો વર્ષનું આયુષ્ય હતું, મેરુપર્વતની ચૂલિકાનો મૂઝનો વિષ્કંભ વાર યોજનનો છે, આ જંબૂદ્વીપની જગતી મૂઝમાં વાર યોજનના વિષ્કંભવાળી છે, દર વર્ષે નાનામાં નાની રાત્રિ અને નાનામાં નાનો દિવસ વાર વાર મુદૂર્ત્તવાળા થાય છે, સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનથી વાર યોજન ઝંચે રૂપપ્રાગ્ભાર નામની પૃથ્વી છે, તે પૃથ્વીના વાર નામો છે. આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની વાર પલ્લોપમની સ્થિતિ કહી છે, પાંચમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની વાર માગરોપમની સ્થિતિ કહી છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની વાર પલ્લોપમની સ્થિતિ કહી છે, સૌધર્મ અને રૂપાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની વાર પલ્લોપમની સ્થિતિ કહી છે, લાંતકકલ્પમાં કેટલાક દેવોની વાર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે, મહેદ્ર વિગેરે વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્ક્રાંત સ્થિતિ વાર

સાગરોપમની કહી છે, તે દેવો વાર પલ્લવાડીય શ્વાસ છે છે અને વાર હજાર વર્ષે આહાર રૂચ્છે છે. કેટલાક મન્ય જીવો વાર મને મોક્ષ પામનારા હોય છે.

(૧૩) તેર ક્રિયાના સ્થાનો છે, સૌધર્મ અને રૂપાન કલ્પમાં તેર તેર પ્રસ્ટ છે, મૌધર્મોવતંતમક અને રૂપાનાવતંતસક વિમાનનો વિષ્કંભ માડાવાર લાલ્ય યોજનનો છે, (વે મઝીને ૨૫ લાલ્ય થાય છે) જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ જીવોની કુલકોટિ સાડા-વાર લાલ્ય કહી છે, પ્રાણાયુ નામના પૂર્વમાં તેર વસ્તુ છે, ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચના મન, વચન, કાયાના યોગ તેર પ્રકારના કહ્યા છે, સૂર્યનું મંડલ એક યોજનમાંથી યોજનના એકસઠીયા તેર ભાગ ઓછું કરીએ તેટલું છે (એકસઠીયા ૪૮ ભાગનું છે), રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની તેર પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, પાંચમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની તેર સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની તેર પલ્લોપમની

સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ईशान કલ્પમાં કેટલાક દેવોની તેર પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, લાંતક કલ્પમાં કેટલાક દેવોની તેર સાગરોપમની સ્થિતિ છે, વજ્ર વિગેરે વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેર સાગરોપમની છે, તે દેવો તેર પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને તેર હજાર વર્ષે આહાર રૂચે છે. કેટલાક મન્ય જીવો તેર મેવે મોક્ષ પામવાના હોય છે.

(૧૪) ચૌદ પ્રકારના જીવો, ચૌદ પૂર્વ, અગ્રાયણી નામના પૂર્વમાં ચૌદ ત્રસ્તુ છે, મહાવીરસ્વામીને ચૌદ હજાર સુનિની સંપદા હતી, ગુણસ્થાનો ચૌદ છે, ભરત અને ધૈરવત ક્ષેત્રની જીવા સાધિક ચૌદ હજાર યોજનની છે, દરેક ચક્ર-વર્તીને ચૌદ રત્નો હોય છે, આ જંબૂદ્વીપમાં ચૌદ મહા નદીઓ છે, રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ચૌદ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, પાંચમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકી-ઓની ચૌદ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર

દેવોની ચૌદ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ईशान કલ્પમાં કેટલાક દેવોની ચૌદ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, લાંતક કલ્પમાં દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચૌદ સાગરોપમની છે, મહા-શુક્ર કલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ ચૌદ સાગરોપમની છે, શ્રીકાંત વિગેરે વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચૌદ સાગરોપમની છે, તે દેવો ચૌદ પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને ચૌદ હજાર વર્ષે આહાર રૂચે છે. કેટલાક મન્ય જીવો ચૌદ મેવે મોક્ષમાં જવાના હોય છે.

(૧૫) પંદર જાતિના પરમાધાર્મિક દેવો છે, શ્રી નમિનાથ પંદર ધનુષ ઝંચા હતા, ધ્રુવરાહ કૃષ્ણપક્ષમાં દરેક દિવસે ચંદ્રની કળાનો પંદરમો ભાગ દબાવે છે અને શુક્રપ-ક્ષમાં પંદરમો ભાગ ઉઘાડે છે, શતભિષક વિગેરે છ નક્ષત્રો પંદર મુહૂર્તવાળા છે, ચૈત્ર અને આશ્વિન માસમાં રાત્રિ અને દિવસ પંદર પંદર મુહૂર્તવાળા હોય છે, વિદ્યાનુગ્રહ

નામના પૂર્વમાં પંદર વસ્તુ છે, મનુષ્યને પંદરે પ્રકારના યોગ હોય છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની પંદર પત્થો-પમની સ્થિતિ છે, પાંચમી પૃથ્વીને વિપે કેટલાક નારકોની પંદર સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની પંદર પત્થોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ર્દગાન કલ્પને વિપે કેટલાક દેવોની પંદર પત્થોપમની સ્થિતિ છે, મહાશુક્ર કલ્પમાં કેટલાક દેવોની પંદર સાગરોપમની સ્થિતિ છે, નંદ વિગેરે વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પંદર સાગરોપમની છે, તે દેવો પંદર પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને પંદર હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મન્ય જીવો પંદર મવ-વડે મોક્ષમાં જનારા હોય છે.

(૧૬) સુત્રકૃતાંગમાં સોલ અધ્યયનમાં છેલ્લું ગાથાષોડષક નામનું અધ્યયન છે, સોલ પ્રકારના કપાયો છે, મેરુ પર્વતના સોલ નામ છે, શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રમુને સોલ

હજાર સાધુઓ હતા, આત્મપ્રવાદ નામના પૂર્વમાં સોલ વસ્તુ છે, ચમરેદ્ર અને વર્લોદ્રના ગ્રાસાદ મધ્યેની પીઠિકાનો વિષ્કંભ સોલ હજાર યોજનનો છે, લવણસમુદ્રના મધ્ય ભાગે વેઝાની શુદ્ધિ સોલ હજાર યોજનની છે, રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની સોલ પત્થોપમની સ્થિતિ છે, પાંચમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની સોલ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સોલ પત્થોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ર્દગાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની સોલ પત્થોપમની સ્થિતિ છે, મહાશુક્ર કલ્પમાં કેટલાક દેવોની સોલ સાગરોપમની સ્થિતિ છે. આવર્ત વિગેરે વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સોલ સાગરોપમની છે, તે દેવો સોલ પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને સોલ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મન્ય જીવો સોલ મવે મોક્ષે જવાના હોય છે.

(૧૭) સુત્ર પ્રકારનો અસંયમ છે, સત્તર પ્રકારનો

સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ईशान કલ્પમાં કેટલાક દેવોની તેર પત્ન્યોપમની સ્થિતિ છે, લાંતક કલ્પમાં કેટલાક દેવોની તેર સાગરોપમની સ્થિતિ છે, વજ્ર વિગેરે વિમાનોમાં उत्पन्न થયેલા દેવોની उत्कृष्ट સ્થિતિ તેર સાગરોપમની છે, તે દેવો તેર પલ્લવાડીય શ્વાસ લે છે અને તેર હજાર વર્ષે આહાર રૂચે છે. કેટલાક મન્ય જીવો તેર મેવે મોક્ષ પામવાના હોય છે.

(૧૪) ચૌદ પ્રકારના જીવો, ચૌદ પૂર્વ, અગ્રાયણી નામના પૂર્વમાં ચૌદ વસ્તુ છે, મહાવીરસ્વામીને ચૌદ હજાર મુનિની સંપદા હતી, ગુણસ્થાનો ચૌદ છે, મરત અને ધેરવત ક્ષેત્રની જીવા સાધિક ચૌદ હજાર યોજનની છે, દરેક ચક્ર-વર્તીને ચૌદ રત્નો હોય છે, આ જંબૂદ્વીપમાં ચૌદ મહા નદીઓ છે, રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ચૌદ પત્ન્યોપમની સ્થિતિ છે, પાંચમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ચૌદ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર

દેવોની ચૌદ પત્ન્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ईशान કલ્પમાં કેટલાક દેવોની ચૌદ પત્ન્યોપમની સ્થિતિ છે, લાંતક કલ્પમાં દેવોની उत्कृष्ट સ્થિતિ ચૌદ સાગરોપમની છે, મહા-શુક્ર કલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ ચૌદ સાગરોપમની છે, શ્રીકાંત વિગેરે વિમાનોમાં उत्पन्न થયેલા દેવોની उत्कृष्ट સ્થિતિ ચૌદ સાગરોપમની છે, તે દેવો ચૌદ પલ્લવાડીય શ્વાસ લે છે અને ચૌદ હજાર વર્ષે આહાર રૂચે છે. કેટલાક મન્ય જીવો ચૌદ મેવે મોક્ષમાં જવાના હોય છે.

(૧૫) પંદર જાતિના પરમાધાર્મિક દેવો છે, શ્રી નમિનાથ પંદર ધનુષ ઝંચા હતા, ધ્રુવરાહ કુળ્ળપક્ષમાં દરેક દિવસે ચંદ્રની કલાનો પંદરમો ભાગ દબાવે છે અને શુક્રપક્ષમાં પંદરમો ભાગ ઉઘાડે છે, શતભિષક વિગેરે છ નક્ષત્રો પંદર મુહૂર્તવાળા છે, ચૈત્ર અને આશ્વિન માસમાં રાત્રિ અને દિવસ પંદર પંદર મુહૂર્તવાળા હોય છે, વિદ્યાનુપ્રવાદ

નામના પૂર્વમાં પંદર વસ્તુ છે, મનુષ્યને પંદરે પ્રકારના યોગ હોય છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની પંદર પલ્યો-પમની સ્થિતિ છે, પાંચમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકોની પંદર સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની પંદર પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ર્શાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની પંદર પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, મહાશુક્ર કલ્પમાં કેટલાક દેવોની પંદર સાગરોપમની સ્થિતિ છે, નંદ વિગેરે વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પંદર સાગરોપ-મની છે, તે દેવો પંદર પલ્લવાડીય શ્વાસ લે છે અને પંદર હજાર વર્ષે આહાર રૂચ્છે છે. કેટલાક મન્ય જીવો પંદર મવ-વડે મોક્ષમાં જનારા હોય છે.

(૧૬) સુત્રકૃતાંગમાં સો઼ અધ્યયનમાં છેલ્લું ગાથાષોડયક નામનું અધ્યયન છે, સો઼ પ્રકારના કથાયો છે, મેરુ પર્વતના સો઼ નામ છે, શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રસુને સો઼

હજાર સાધુઓ હતા, આત્મપ્રવાદ નામના પૂર્વમાં સો઼ વસ્તુ છે, ચમરેંદ્ર અને વર્લીંદ્રના પ્રાસાદ મધ્યેની પીઠિકાનો વિષ્કંભ સો઼ હજાર યોજનનો છે, લવણસમુદ્રના મધ્ય ભાગે વે઼ાની વૃદ્ધિ સો઼ હજાર યોજનની છે, રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની સો઼ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, પાંચમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની સો઼ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટ-લાક અસુરકુમાર દેવોની સો઼ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ર્શાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની સો઼ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, મહાશુક્ર કલ્પમાં કેટલાક દેવોની સો઼ સાગરો-પમની સ્થિતિ છે. આવર્ત વિગેરે વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સો઼ સાગરોપમની છે, તે દેવો સો઼ પલ્લવાડીય શ્વાસ લે છે અને સો઼ હજાર વર્ષે આહાર રૂચ્છે છે. કેટલાક મન્ય જીવો સો઼ મવે મોક્ષે જવાના હોય છે.

(૧૭) સત્તર પ્રકારનો અસંયમ છે, સત્તર પ્રકારનો

સંયમ છે, માનુષોત્તર પર્વત સત્તર સો ને એકવીશ યોજન ડુંચો છે, સર્વ વેલંધર અને અનુવેલંધર નાગરાજના આવાસ પર્વતો સત્તર સો ને એકવીશ યોજન ડુંચા છે, લવણસમુદ્ર મધ્યના દશ હજાર યોજનમાં તલ્લીયાથી શિલાના ઉપરના ભાગ સુધી સત્તર હજાર યોજન ડુંચો છે, રત્નપ્રભા પૃથ્વીના સમભૂભાગથી સાધિક સત્તર હજાર યોજન ડુંચે ગયા પછી જંઘાચારણ અને વિદ્યાચારણ મુનિ તિરછી ગતિ કરે છે, ચમરેંદ્રનો તિર્ગિછ કૂટ સત્તર સો ને એકવીશ યોજન ડુંચો છે, તે જ પ્રમાણે બલીંદ્રનો રુચકેંદ્ર-કૂટ પણ છે. મરણના સત્તર પ્રકાર છે, સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણ-સ્થાને રહેલા ભગવાન સત્તર કર્મપ્રકૃતિને બાંધે છે, રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની સત્તર પત્થોપમની સ્થિતિ છે, પાંચમી પૃથ્વીમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની છે, છઠ્ઠી પૃથ્વીમાં સત્તર સાગરોપમની જઘન્ય સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સત્તર પત્થોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ

અને દૈશાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની સત્તર પત્થોપમની સ્થિતિ છે, મહાયુક્ર કલ્પમાં દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની છે, સહસ્રાર કલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની છે, સામાન વિગેરે વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની છે, તે દેવો સત્તર પલ્લવા-ડીંપ શ્વાસ લે છે અને સત્તર હજાર વર્ષે આહાર રૂચ્છે છે. કેટલાક મવ્ય જીવો સત્તરમે ભવે મોક્ષે જાયે.

(૧૮) અઢાર પ્રકારનું વ્રહ્મચર્ય છે, અરિષ્ટનેમિને અઢાર હજાર સાધુઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા હતી, મહાવીરસ્વામીએ સાધ્વાચારના અઢાર સ્થાનો કહ્યા છે, આચારાંગ સૂત્રના અઢાર હજાર પદો છે, વ્રાહ્મી લિપિ અઢાર પ્રકારની છે, અસ્તિ-નાસ્તિપ્રવાદ પૂર્વમાં અઢાર વસ્તુ છે, પાંચમી પૃથ્વીનો વિસ્તાર (પિંડ) એક લાલ ને અઢાર હજાર યોજનનો છે, અષાઢ માસમાં એક વલત અઢાર મુહૂર્તનો દિવસ અને પોષ માસમાં એક

વલત અઢાર મુહૂર્તની રાત્રિ થાય છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની અઢાર પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, છઠ્ઠી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની અઢાર સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની અઢાર પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ર્શાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની અઢાર પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સહસ્રાર કલ્પને વિષે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢાર સાગરોપમની છે, પ્રાણતકલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ અઢાર સાગરોપમની છે. કાલ વિગેરે વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢાર સાગરોપમની છે, તે દેવો અઢાર પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને અઢાર હજાર વર્ષે આહાર ર્ચ્છે છે. કેટલાક મવ્ય જીવો અઢાર મવે મોક્ષ પામશે.

(૧૯) જ્ઞાતાસુત્રના પ્રથમશ્રુતસ્કંધમાં ઓગણીશ અધ્યયનો છે, જંબૂદ્વીપના વન્ને સૂર્યો નીચે અને ળંચે મલીને ઓગણીશ સો યોજન તાપ (પ્રકાશ) આપે છે, (આ પ્રમાણ કુબડીવિજન-

યને અંગે છે) શુક્ર નામનો ગ્રહ ઓગણીશ નક્ષત્રો સાથે ચાલે છે, જંબૂદ્વીપના ગણિતમાં યોજનના ઓગણીશમા ભાગને કઠ્ઠા કહી છે, ઓગણીશ તીર્થકરોએ રાજ્ય મોગવ્યા પછી દીક્ષા લીધી હતી, રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીની ઓગણીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, છઠ્ઠી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકોની ઓગણીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમારોની ઓગણીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ર્શાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની ઓગણીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, આનત કલ્પમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઓગણીશ સાગરોપમની છે, પ્રાણત કલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ ઓગણીશ સાગરોપમની છે, આનત વિગેરે વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઓગણીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો ઓગણીશ પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને ઓગણીશ હજાર વર્ષે આહાર ર્ચ્છે છે, કેટલાક મવ્યો ઓગણીશ મવે મોક્ષે જશે.

(૨૦) અસમાધિના વીશ સ્થાનો છે, મુનિસુવ્રત પ્રસુ વીશ ધનુષ ઝંચા હતા, સાત નરકનીચેના સર્વે ઘનોદધિઓ વીશ હજાર યોજન જાડા છે, પ્રાણત કલ્પના દેવેન્દ્રને વીશ હજાર સામાનિક દેવો છે, નપુંસક વેદરૂપ વેદનીય કર્મની બંધસ્થિતિ વીશ સાગરોપમ કોટાકોટિની છે, પ્રત્યાલ્યાન નામના પૂર્વમાં વીશ વસ્તુ છે, અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીનું પ્રમાણ બંનેનું મઠ્ઠીને વીશ કોટાકોટિ સાગરોપમનું છે, તે એક કાલચક્ર કહેવાય છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની સ્થિતિ વીશ પલ્યોપમની છે, છઠ્ઠી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની વીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની વીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, પ્રાણત કલ્પમાં દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીશ સાગરોપમની છે, આરણ કલ્પને વિષે દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ વીશ સાગરોપમની છે. સાત,

વિસાત વિગેરે વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો વીશ પસવાડીએ શ્વાસ લે છે અને વીશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મન્ય જીવો વીશ મંથે કરીને મોક્ષ પામવાના હોય છે.

(૨૧) એકવીશ શબલ નામના દોષ કહ્યા છે, મોહનીયની સાત પ્રકૃતિઓ ક્ષય પામી હોય એવા નિવૃત્તિવાદર નામના આઠમા ગુણસ્થાને રહેલા સાધુને મોહનીય કર્મની એકવીશ પ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય છે, અવસર્પિણીનો પાંચમો અને છઠ્ઠો આરો એકવીશ એકવીશ હજાર વર્ષનો છે, તે જ રીતે ઉત્સર્પિણીનો પહેલો અને વીજો આરો એકવીશ એકવીશ હજાર વર્ષનો છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની એકવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, છઠ્ઠી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની એકવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની એકવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકમાં કેટ-

લાકની એકવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, આરણ કલ્પને વિષે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એકવીશ સાગરોપમની છે, અચ્યુત કલ્પને વિષે જઘન્ય સ્થિતિ એકવીશ સાગરોપમની છે, શ્રીવત્સ વિગેરે વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એકવીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો એકવીશ પલ્લવાડીએ શ્વાસ છે, અને એકવીશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મહ્ય જીવો એકવીશ મવે મોક્ષ પામવાના હોય છે.

(૨૨) પરીપહો બાવીશ છે, દૃષ્ટિવાદમાં બાવીશ સૂત્રો છિન્નછેદ નયવાલા છે, બાવીશ સૂત્રો અચ્છિન્નછેદ નયવાલા છે, બાવીશ સૂત્રો ત્રિક નયવાલા અને બાવીશ સૂત્રો ચાર નયવાલા છે. પુદ્ગલોનો પરિણામ બાવીશ પ્રકારે કહ્યો છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની બાવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે છઠ્ઠી પૃથ્વીમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાવીશ સાગરોપમની છે, સાતમી પૃથ્વીમાં જઘન્ય સ્થિતિ બાવીશ સાગરોપમની છે,

કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની બાવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની બાવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, અચ્યુત કલ્પમાં દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાવીશ સાગરોપમની છે, નવ ઐવેયકમાં પ્રથમના હેટ્ટિમહેટ્ટિમ નામના ઐવેયકમાં દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ બાવીશ સાગરોપમની છે. મહિત વિગેરે વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાવીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો બાવીશ પલ્લવાડીએ શ્વાસ છે અને બાવીશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મહ્ય જીવો બાવીશ મવે કરીને મોક્ષ પામવાના હોય છે.

(૨૩) સુયગડાંગમાં ત્રેવીશ અધ્યયનો છે, આ ભરતક્ષેત્રમાં આ અવસર્પિણીમાં ત્રેવીશ જિનેશ્વરોને સૂર્યોદય સમયે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હતું, આ ભરતક્ષેત્રમાં આ અવસર્પિણીના ઋપભદેવ વિના વાકીના ત્રેવીશ તીર્થકરો પૂર્વભવમાં અગ્યાર અંગ જાળનારા હતા, આ ભરતક્ષેત્રમાં આ અવસર્પિ-

ળીમાં ત્રેવીશ તીર્થકરો પૂર્વભવે માંડલિક રાજાઓ હતા. રત્ન-
પ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ત્રેવીશ પલ્યોપમની
સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ત્રેવીશ
સાગરોપમની સ્થિતિ છે. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની તથા
સૌધર્મ અને રૂશાન કલ્પના કેટલાક દેવોની ત્રેવીશ પલ્યો-
પમની સ્થિતિ છે, હેટ્ટિમમધ્યમ નામના બીજા ઐવેયકમાં
દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ ત્રેવીશ સાગરોપમની છે, તથા હેટ્ટિમ-
હેટ્ટિમ નામના પહેલા ઐવેયકમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રેવીશ સાગ-
રોપમની છે, તે દેવો ત્રેવીશ પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને
ત્રેવીશ હજાર વર્ષે આહાર રૂચે છે. કેટલાક મન્ય જીવો
ત્રેવીશ ભવે કરીને મોક્ષે જવાના હોય છે.

(૨૪) દરેક ચોવીશીમાં ચોવીશ તીર્થકરો હોય છે,
શુભહિમવંત અને શિખરી પર્વતની જીવા ચોવીશ હજાર યોજ-
નથી અધિક લાંબી કહી છે, રંદ્ર સહિત દેવોના ચોવીશ સ્થાનો

છે, ઉત્તરાયણમાં ચોવીશ અંગુલની છાયાપ્રમાણ પોરસી
કરીને સૂર્ય પાછો ફરે છે. ગંગા અને સિંધુ નામની મહાનદી
પ્રવાહને સ્થાને સાધિક ચોવીશ કોશ વિસ્તારવાળી છે, તે જ
પ્રમાણે રક્તા અને રક્તવતી નદીઓ પણ જાળવી. રત્નપ્રભા
પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ચોવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ
છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ચોવીશ સાગરો-
પમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર, સૌધર્મ અને રૂશા-
નના દેવોની ચોવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, ત્રીજા હેટ્ટિમ-
ઉવરિમ ઐવેયકના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ ચોવીશ સાગરોપમની
છે, હેટ્ટિમમધ્યમ નામના બીજા ઐવેયકના દેવોની ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિ ચોવીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો ચોવીશ પલ્લવાડીએ
શ્વાસ લે છે અને ચોવીશ હજાર વર્ષે આહાર રૂચે છે. કેટ-
લાક મન્ય જીવો ચોવીશ ભવે મોક્ષ પામશે.

(૨૫) પાંચ મહાવ્રતોની પચીશ ભાવનાઓ છે,

શ્રીમહિનાથ પ્રમુ પચીશ ધનુષ ઝંચા હતા, સર્વે દીર્ઘવૈતાહ્ય પર્વતો પચીશ યોજન ઝંચા તથા પચીશ ગાઉ પૃથ્વીમાં ઝંડા છે, વીજી નરક પૃથ્વીમાં પચીશ લાલ નરકાવાસા છે, આચારંગ સૂત્રમાં ચૂલિકા સહિત પચીશ અધ્યયનો છે, અપર્યાપ્ત અવસ્થાવાળો અને સંકિલ્પ પરિણામવાળો વિકલેદ્રિય સિંધ્યાદટ્ટિ જીવ નામકર્મની પચીશ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વાંધે છે, ગંગા અને સિંધુ નામની તથા રક્તા અને રક્તવતી નામની મહાનદીઓ પચીશ ગાડના પહોળા પ્રવાહવંડે પૂર્વે પશ્ચિમ દિશામાં પોતપોતાના પ્રપાતકુંડમાં પડે છે, લોકર્ષિદુસાર નામના ચૌદમા પૂર્વમાં પચીશ વસ્તુઓ કહી છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની પચીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની પચીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર તથા સૌધર્મ અને ર્શાનના દેવોની પચીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, મહિમહેદિમ

નામના ચોથા ત્રૈવેયકના દેવોની જગન્ય સ્થિતિ પચીશ સાગરોપમની છે, હેઠિમહરિમ નામના ત્રીજા ત્રૈવેયકમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પચીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો પચીશ પલ્લવાડીય શ્વાસ લે છે અને પચીશ હજાર વર્ષે આહાર રૂંચે છે. કેટલાક મન્ય જીવો પચીશ મવે સિદ્ધ થશે.

(૨૬) દશાશ્રુત, કલ્પશ્રુત અને વ્યવહારશ્રુતના મઝીને છવીશ ઉદ્દેશન કાલ કહ્યા છે, અમન્ય જીવોને મોહનીય કર્મની છવીશ પ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય છે, રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની છવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની છવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર, સૌધર્મ અને ર્શાનના દેવોની છવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, પાંચમા ત્રૈવેયકમાં જગન્ય સ્થિતિ છવીશ સાગરોપમની છે, ચોથા ત્રૈવેયકમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છવીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો છવીશ

પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને છવીશ હજાર વર્ષે આહાર ફરે છે. કેટલાક મન્ય જીવો છવીશ મવે સિદ્ધ થશે.

(૨૭) સાધુના સત્તાવીશ ગુણો છે, આ જંબૂદ્વીપમાં અમિલિત્ સિવાય બાકીના સત્તાવીશ નક્ષત્રોવડે વ્યવહાર ચાલે છે, એક એક નક્ષત્રમાસના સત્તાવીશ સત્તાવીશ દિવસો હોય છે, સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પની પૃથ્વી સત્તાવીશ સો યોજન જાડી છે, વેદક સમકિતના બંધથી વિરામ પામેલા (વદ્ધલનાવાલા) જીવને મોહનીય કર્મની સત્તાવીશ ઉત્તર-પ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય છે, શ્રાવણ શુદ્ધિ સાતમને દિવસે સત્તાવીશ અંગુલ સૂર્યની છાયા થાય ત્યારે પોરસી થાય છે, રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની સત્તાવીશ પલ્લોપ-મની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની સત્તાવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર, સૌધર્મ અને ઈશાનના દેવોની સત્તાવીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ

છે, છટ્ટા પ્રેવેયકમાં જઘન્ય સ્થિતિ સત્તાવીશ સાગરોપમની છે, પાંચમા પ્રેવેયકમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સત્તાવીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો સત્તાવીશ પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને સત્તાવીશ હજાર વર્ષે આહાર ફરે છે. કેટલાક મન્ય જીવો સત્તાવીશ મવે સિદ્ધ થશે.

(૨૮) સાધુનો આચારપ્રકલ્પ અઢાવીશ પ્રકારનો કહ્યો છે, કેટલાક મન્યજીવોને મોહનીયકર્મની અઢાવીશ પ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય છે, મતિજ્ઞાનના અઢાવીશ પ્રકાર છે, ઈશાન કલ્પમાં અઢાવીશ લાલ વિમાનો છે, દેવગતિને બાંધતો જીવ નામકર્મની અઢાવીશ ઉત્તરપ્રકૃતિઓને બાંધે છે, રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની અઢાવીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની અઢાવીશ સાગરોપ-મની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર, સૌધર્મ અને ઈશાનના દેવોની અઢાવીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, સાતમા પ્રેવેયક

દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ અઢાવીશ સાગરોપમની છે, છઠ્ઠા ઐવેયકમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢાવીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો અઢાવીશ પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને અઢાવીશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મવ્ય જીવો અઢાવીશ મવે સિદ્ધ થશે.

(૨૯) પાપશ્રુતનો પ્રસંગ ઓગળત્રીશ પ્રકારે કહ્યો છે, અર્થાત્ ૨૯ પ્રકારના પાપશ્રુત કહ્યા છે, આવાઢ, માદ્ર-પદ, કાર્તિક, પોષ, ફાલ્ગુન અને વૈશાલ માસમાં ઓગળત્રીશ રાત્રિદિવસ હોય છે, ચાંદ્ર માસનો દિવસ સાધિક ઓગળત્રીશ મુહૂર્તનો હોય છે, શુભ અધ્યવસાયવાઢો સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ નામકર્મની તીર્થકરનામ સહિત ઓગળત્રીશ ઉત્તરપ્રકૃતિઓને બાંધી અવશ્ય વૈમાનિક દેવ થાય છે. રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ઓગળત્રીશ પલ્લ્યોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ઓગળત્રીશ સાગ-

રોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર, સૌધર્મ અને ઈજાન કલ્પના દેવોની ઓગળત્રીશ પલ્લ્યોપમની સ્થિતિ છે, આઠમા ઐવેયકના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ ઓગળત્રીશ સાગરોપમની છે, સાતમા ઐવેયકમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઓગળત્રીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો ઓગળત્રીશ પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને ઓગળત્રીશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મવ્ય જીવો ઓગળત્રીશ મવે મોક્ષે જશે.

(૩૦) મોહનીય કર્મ બાંધવાના ત્રીશ સ્થાનો છે, મંડિતપુત્ર નામના છઠ્ઠા ગળધર ત્રીશ વર્ષે સુધી ચારિત્રપર્યાય પાઢીને સિદ્ધિપદ પામ્યા, ંક રાત્રિદિવસના કુલ ત્રીશ મુહૂર્તે હોય છે, શ્રીઅરનાથ પ્રસુ ત્રીશ ધનુષ કંચા હતા, સહસાર દેવેંદ્રને ત્રીશ હજાર સામાનિક દેવો છે, શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રસુ ત્રીશ વર્ષે ગૃહવાસમાં રહીને પ્રવ્રજિત થયા હતા, શ્રીમહાવીરસ્વામી પળ ત્રીશ વર્ષે ગૃહવાસ પાઢીને પ્રવ્રજિત થયા હતા, રત્નપ્રમા

પૃથ્વીમાં ત્રીશ લાલ નરકાવાસ છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની ત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, (સૌધર્મ ઈશાનના કોઈ દેવોની સ્થિતિ પણ ઉપલક્ષણથી સમજી લેવી) નવમા ઐવેયકમાં જઘન્ય સ્થિતિ ત્રીશ સાગરોપમની છે, આઠમા ઐવેયકમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો ત્રીશ પલ્લવાડીય શ્વાસ લે છે અને ત્રીશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક ભવ્ય જીવો ત્રીશ ભવે સિદ્ધિપદ પામવાના હોય છે.

(૩૧) સિદ્ધોના એકત્રીશ ગુણો પણ કહ્યા છે, મેરુ-પર્વતનો પૃથ્વીતલ્લ ઉપરનો પરિધિ સાધિક એકત્રીશ હજાર યોજનનો કહ્યો છે, બાહ્યમંડલે વર્તતો સૂર્ય સાધિક એકત્રીશ હજાર યોજન દૂરથી જોવામાં આવે છે, અધિક માસમાં

સાધિક એકત્રીશ રાત્રિદિવસ હોય છે, સૂર્યમાસ કાંઈક ન્યૂન એકત્રીશ રાત્રિદિવસનો હોય છે, રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની એકત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની એકત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર, સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પના દેવોની એકત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, વિજય, વૈજયંત, જયંત અને અપરાજિત વિમાનના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ એકત્રીશ સાગરોપમની છે, નવમા ઐવેયકમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એકત્રીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો એકત્રીશ પલ્લવાડીય શ્વાસ લે છે અને એકત્રીશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક ભવ્ય જીવો એકત્રીશ ભવવલ્લે મોક્ષ પામશે.

(૩૨) બત્રીશ યોગસંગ્રહ છે તે શ્વાસ જાળવા યોગ્ય છે, દેવેન્દ્રો બત્રીશ છે, (આમાં વ્યંતરના ૩૨ ઇન્દ્રો ગણ્યા નથી) કુંથુનાથ પ્રસુને બત્રીશ સો ને બત્રીશ કેવલ્લીઓ હતા,

સૌધર્મ કલ્પમાં વત્રીશ લાલ વિમાનો છે, રેવતી નક્ષત્ર વત્રીશ તારાવાલું છે (મૂલાર્થમાં વાત્રીશ મૂલથી થયા છે) વત્રીશ પ્રકારનું નાટ્ય છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નાર-કીઓની વત્રીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની વત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર, સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પના દેવોની વત્રીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, વિજય, વૈજયંત, જયંત અને અપરા-જિત વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા કેટલાક દેવોની વત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, તે દેવો વત્રીશ પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને વત્રીશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મન્ય જીવો વત્રીશ ભવવડે સિદ્ધ થવાના હોય છે.

(૩૩) ગુરુની તેત્રીશ આશાતનાઓ વર્જવાની છે, ચમરેંદ્ર નામના અસુરેંદ્રની ચમરચંચા નામની રાજધાનીના દરેક દ્વારની વહાર તેત્રીશ તેત્રીશ ભૌમનગરો રહેલા છે, મહા-

વિદેહ ક્ષેત્રનો વિષ્કંભ સાધિક તેત્રીશ હજાર યોજનનો છે, જ્યારે સૂર્ય છેલ્લાની પહેલાના ત્રીજા મંદલે વર્તે છે ત્યારે અહીં રહેલા મનુષ્યો કાંઈક ન્યૂન તેત્રીશ હજાર યોજન દૂરથી તેને જોઈ શકે છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની તેત્રીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કાલ, મહાકાલ, રોર અને મહારોર એ ચાર નરકાવાસમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્રીશ સાગરોપમની છે, અને અપ્રતિષ્ઠાન નામના નરકાવાસમાં એક સરલી સર્વેની તેત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર, સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પના દેવોની તેત્રીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, વિજય, વૈજયંત, જયંત અને અપરાજિત એ ચાર વિમાનમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્રીશ સાગરોપમની છે. સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની એક સરલી તેત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, તે દેવો તેત્રીશ પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને તેત્રીશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મન્ય

જીવો તેત્રીશ ભવે સિદ્ધ થશે.

(૩૪) તીર્થંકરને ચોત્રીશ અતિશયો હોય છે, આ જંબૂદ્વીપમાં ચક્રવર્તીના ચોત્રીશ વિજયો છે, તેમાં ચોત્રીશ દીર્ઘવૈતાહ્ય પર્વતો છે, અને તે દ્વીપમાં उत्कृष्टથી ચોત્રીશ તીર્થંકરો उत्पन्न થાય છે, ચમર નામના અસુરેંદ્રના ચોત્રીશ લાલ્લ ભવનો છે, પહેલી, પાંચમી, છઠી અને સાતમી એ ચારે પૃથ્વીના મઝીને કુલ ચોત્રીશ લાલ્લ નરકાવાસા છે.

(૩૫) સત્ય વચનના (તીર્થંકરની વાણીના) અતિશયો પાંત્રીશ છે, કુંથુનાથ પ્રસુ પાંત્રીશ ધનુપ ઝંચા હતા, દત્ત નામના વાસુદેવ તથા નંદન નામના બઢ્ઢેવ પાંત્રીશ ધનુપ ઝંચા હતા, સૌધર્મ કલ્પમાં સુધર્મા નામની સભામાં માળવક નામનો ચૈત્યસ્તંભ છે તેના મધ્યના પાંત્રીશ યોજનમાં રહેલા વજ્રમય ગોલ્લ દામ્બડાને વિષે જિનેશ્વરોની દાઢાઓ છે, બીજી અને ચોથી પૃથ્વીના મઝીને પાંત્રીશ લાલ્લ નરકાવાસા છે.

(૩૬) ઉત્તરાખ્યન સૂત્રના છત્રીશ અધ્યયનો છે, ચમર નામના અસુરેંદ્રની સુધર્મા નામની સભા છત્રીશ યોજન ઝંચી છે, મહાવીરસ્વામીને છત્રીશ હજાર સાધ્વીઓની સંપદા હતી, ચૈત્ર અને આશ્વિન માસમાં પોરસીની છાયા છત્રીશ અંગુલની હોય છે.

(૩૭) કુંથુનાથ પ્રસુને સાડત્રીશ ગણધરો હતા, હૈમવત અને ઐરણ્યવતની જીવા સાધિક સાડત્રીશ હજાર યોજનની છે, વિજય, વૈજયંત, જયંત અને અપરાજિત નામના દ્વારપાઠ્ઠની રાજધાનીઓના કિલ્લા સાડત્રીશ સાડત્રીશ યોજન ઝંચા છે, છુદ્રિકાવિમાનપ્રવિભક્તિ નામના કાલિકશ્રતના પહેલા વર્ગમાં સાડત્રીશ ઉદ્દેશન કાલ્લ કહ્યા છે, કાર્તિક વદિ સાતમને દિવસે પોરસીની છાયા સાડત્રીશ અંગુલની હોય છે.

(૩૮) પાર્શ્વનાથ પ્રસુને આડત્રીશ હજાર સાધ્વીઓની સંપદા હતી, હૈમવંત અને ઐરણ્યવંત ક્ષેત્રની જીવાનું

ધનુઃપૃષ્ઠ સાધિક આઢત્રીશ હજાર યોજનનું છે, આ મેરુપર્વ-
તનો વીજો કાંઠ આઢત્રીશ હજાર (મતાંતરે .૬૩૦૦૦)
યોજન ડુંચો છે, હુલ્લિકાવિમાનપ્રવિભક્તિના બીજા વર્ગમાં
આઢત્રીશ હેક્ષનકાલ કહ્યા છે.

(૩૯) નમિનાથ પ્રસુને ઓગણચાલીશ સો અવ-
ધિજ્ઞાની હતા, અઢીદ્વીપને વિષે (પાંચ મેરુ ને ચાર હ્યુકાર
સહિત) ઓગણચાલીશ કુલપર્વતો છે, વીજી, ચોથી, પાંચમી,
છઠ્ઠી અને સાતમી એ ચારે પૃથ્વીના મઝીને કુલ ઓગણચા-
લીશ લાલ નરકાવાસા છે. જ્ઞાનાવરણીય (૫), મોહનીય
(૨૮), ગોત્ર (૨) અને આયુ (૪) આ ચારે કર્મની
મઝીને ઓગણચાલીશ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ કહેલી છે.

(૪૦) અરિષ્ટનેમિ પ્રસુને ચાલીશ હજાર સાધ્વી-
ઓની સંપદા હતી, મેરુપર્વતની ચૂલિકા ચાલીશ યોજન
ડુંચી છે, શાંતિનાથ પ્રસુ ચાલીશ ધનુષ ડુંચા હતા, મૃતાનંદ

નામના નાગરાજના ચાલીશ લાલ ભવનો છે, હુલ્લિકાવિમાન-
પ્રવિભક્તિના ત્રીજા વર્ગમાં ચાલીશ હેક્ષન કાલ કહ્યા છે,
ફાલ્ગુન તથા કાર્તિક માસની પૂર્ણિમાને દિવસે પોરિસીની
છાયા ચાલીશ અંગુલપ્રમાણ થાય છે, મહાશુક્ર નામના સાતમા
કલ્પમાં ચાલીશ હજાર વિમાનો છે.

(૪૧) નમિનાથ પ્રસુને એકતાલીશ હજાર સાધ્વી-
ઓની સંપદા હતી, રત્નપ્રભા, પંકપ્રભા, તમા અને તમતમા
એ ચાર પૃથ્વીના મઝીને એકતાલીશ લાલ નરકાવાસા છે,
મહાલિયાવિમાનપ્રવિભક્તિના પહેલા વર્ગમાં એકતાલીશ હે-
ક્ષન કાલ કહ્યા છે.

(૪૨) મહાવીરસ્વામી સાધિક વેંતાલીશ વર્ષ ચા-
રિત્ર પાલી સિદ્ધ થયા, જંબૂદ્વીપની પૂર્વદિશના છેડાથી
ગોસ્ત્રુમ નામના આવાસ પર્વતની પશ્ચિમ દિશાના છેડા સુધી
વેંતાલીશ હજાર યોજનનું આંતરું છે, (અર્થાત્ જગતીથી ૪૨૦૦૦

યોજન દૂર છે) એ જ પ્રમાણે બીજી ત્રણ દિશામાં દક્ષિણ, શંખ અને દક્ષીણ પર્વતનું પળ આંતરું સમજવું, કાલોદ નામના સમુદ્રમાં બેતાલીશ ચંદ્ર અને બેતાલીશ સૂર્ય છે, સંમૂર્ણિમ ભુજપરિસર્પની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બેતાલીશ હજાર વર્ષની છે, નામકર્મ બેતાલીશ પ્રકારનું છે, લવણસમુદ્રમાં બેતાલીશ હજાર નાગદેવતા આશ્ચંતર વેળાને ધારણ કરે છે, મહાલિયાવિમાનપ્રવિભક્તિના બીજા વર્ગમાં બેતાલીશ ઉદેશન કાલ કહ્યા છે, દરેક અવસર્પિણીનો પાંચમો અને છઠ્ઠો આરો મલીને તથા દરેક ઉત્સર્પિણીનો પહેલો અને બીજો આરો મલીને બેતાલીશ હજાર વર્ષના હોય છે.

(૪૩) પુણ્યપાપરૂપ કર્મવિપાકને દર્શાવનારા તૈતાલીશ અધ્યયનો કહ્યા છે, પહેલી, ચોથી અને પાંચમી પૃથ્વીના મલીને તૈતાલીશ લાલ નરકાવાસ છે, આ જંબૂદ્વીપની પૂર્વદિશાના છેડાથી ગોસ્ત્રુભ નામના પર્વતની પૂર્વદિ-

શાના છેડા સુધીમાં (જગતીથી ૪૨૦૦૦ યોજન દૂર અને ૧૦૨૨ યોજનનો ઉપર વિષ્કંભ હોવાથી) તૈતાલીશ હજાર યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે બીજી ત્રણ દિશામાં દક્ષિણ, શંખ અને દક્ષીણ પર્વતનું પળ આંતરું છે, મહાલિયાવિમાનપ્રવિભક્તિના ત્રીજા વર્ગના તૈતાલીશ ઉદેશન કાલ કહ્યા છે.

(૪૪) ઋષિભાષિતના ચુમાલીશ અધ્યયનો છે, વિમલનાથ પ્રમુના ચુમાલીશ પુરુષયુગ અનુક્રમે સિદ્ધ થયા છે, ધરર્ણેન્દ્ર નાગરાજના ચુમાલીશ લાલ ભવનો છે, મહાલિયાવિમાનપ્રવિભક્તિના ચોથા વર્ગમાં ચુમાલીશ ઉદેશન કાલ છે.

(૪૫) અઢીદ્વીપનો આયામવિષ્કંભ પીસ્તાલીશ લાલ યોજનનો છે, સીમંતક નામના નરકાવાસનો આયામ વિષ્કંભ પીસ્તાલીશ લાલ યોજનનો છે, એ જ પ્રમાણે પહેલા દેવલોકનું ઉડુ નામનું મધ્ય વિમાન તથા ઈષ્ટપ્રારંભાર નામની પૃથ્વી પળ ૪૫ લાલ યોજન પ્રમાણ જાણવી. ધર્મનાથ પ્રમુ

પીસ્તાલીશ ધનુષ્ ઝંચા હતા, જંબૂદ્વીપની જગતી ને મેરુપર્વ-
તની વચ્ચે ચારે દિશાએ પીસ્તાલીશ પીસ્તાલીશ હજાર યોજ-
નનું આંતરું છે, દોઢ ક્ષેત્રવાળા સર્વે નક્ષત્રો પીસ્તાલીશ મુહૂર્તે
સુધી ચંદ્રની સાથે રહે છે, મહાલિકાવિમાનપ્રવિભક્તિના પાંચમા
વર્ગમાં પીસ્તાલીશ ઉદ્દેશન કાલ કહ્યા છે.

(૪૬) દૃષ્ટિવાદમાં છેંતાલીશ માતૃકાપદો છે, ત્રા-
હ્વીલિપિના છેંતાલીશ માતૃકાક્ષરો છે, પ્રમંજન નામના વાયુ-
કુમારેન્દ્રના છેંતાલીશ લાલ્લ ભવનો છે.

(૪૭) આખ્યંતર મંડલમાં રહેલો સૂર્ય સાધિક સુહ-
તાલીશ હજાર યોજન દૂર હોય ત્યારે અહીંના મનુષ્ય તેને
જોઈ શકે છે, સ્થવિર ભગવાન અગ્નિભૂતિ સુહતાલીશ વર્ષ
ગૃહવાસમાં રહી પ્રવ્રજિત થયા હતા.

(૪૮) દરેક ચક્રવર્તીને અહતાલીશ હજાર પટ્ટણો
હોય છે, ધર્મનાથ પ્રસુને અહતાલીશ ગણો તથા અહતાલીશ

ગણધરો હતા, સૂર્યમંડલનો વિષ્કંભ એક યોજનના એકસઠીયા
અહતાલીશ ભાગપ્રમાણ છે.

(૪૯) સાતસપ્તમિના નામની ત્રિધ્રુપ્રતિમાના ઓગ-
ળપચાસ દિવસો થાય છે, દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુના મનુષ્યો
ઓગળપચાસ દિવસે યૌવનાવસ્થાને પામે છે, ત્રીદ્વિય જીવોની
સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટથી ઓગળપચાસ દિવસની છે.

(૫૦) મુનિસુવ્રતસ્થામીને પચાસ હજાર સાધ્વી-
ઓ હતી, અનંતસ્વામી અરિહંત પચાસ ધનુષ ઝંચા હતા,
પુરુષોત્તમ નામના વાસુદેવ પચાસ ધનુષ ઝંચા હતા (ઉપલ-
ક્ષણથી બલ્લદેવ પણ સમજવા), સર્વે દીર્ઘવૈતાલ્ય પર્વતોનો
વિષ્કંભ પચાસ પચાસ યોજનનો છે, લાંતક કલ્પમાં પચાસ
હજાર વિમાનો છે, સર્વે તમિસ્તા અને લંડપ્રપાત નામની
ગુહાઓ પચાસ પચાસ યોજન લાંબી છે, સર્વે કાંચન પર્વતો
શિખર ઉપર પચાસ પચાસ યોજન વિષ્કંભવાળા છે.

(૫૧) નવ વ્રહ્મચર્ય અધ્યયનના એકાવન ઉદ્દેશન કાઢ છે, ચમર નાચના અસુરેંદ્રની સુધર્મા નામની સમામાં એકાવન સો સ્તંભો છે, એ જ પ્રમાણે બલીંદ્રની પળ જાળવી, સુપ્રભ નામના બલ્લદેવ એકાવન લાલ વર્ણનું કુલ આયુષ્ય પાઢીને સિદ્ધ થયા, દર્શનાવરણ (૧) અને નામકર્મની (૪૨) મઢીને એકાવન ઉત્તરપ્રકૃતિઓ છે.

(૫૨) મોહનીય કર્મના બાવન નામ છે, ગોસ્તૂભ નામના આવાસ પર્વતની પૂર્વેદિશાના અંતથી વડવામુલ નામના મહાપાતાલકલ્લશની પશ્ચિમ દિશાના અંત સુધીમાં અર્થાત્ તે બેની વચ્ચે બાવન હજાર યોજનનું આંતરું છે. એ જ પ્રમાણે દક્ષભાસ પર્વતના પૂર્વે છેડાથી કેતુક નામના પાતાલકલ્લશનું તથા શંભ નામના પર્વતના પૂર્વે છેડાથી યૂપ નામના પાતાલકલ્લશનું અને દક્ષીમ નામના પર્વતના પૂર્વે છેડાથી ર્શ્વર નામના પાતાલકલ્લશનું આંતરું બાવન હજાર

યોજનનું જાણું, જ્ઞાનાવરણીય (૫), નામ (૪૨) અને અંતરાય (૫) એ ત્રણે કર્મની મઢીને ઉત્તરપ્રકૃતિઓ બાવન થાય છે, સૌધર્મ (૩૨), સનત્કુમાર (૧૨) અને માહેંદ્ર (૮) કલ્પના મઢીને કુલ બાવન લાલ વિમાનાવાસ છે.

(૫૩) દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુની જીવાનો આયામ સાધિક ત્રેપન હજાર યોજન છે, મહાહિમવાન અને રુક્મી પર્વતની જીવાનો આયામ સાધિક ત્રેપન હજાર યોજન છે, મહાવીરસ્વામીના ત્રેપન સાધુઓ એક વર્ષનો દીક્ષાપર્યાય પાઢીને અનુત્તર નામના મહાવિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા છે, સંમૂર્ચ્છિમ ઇરપરિસર્પની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રેપન હજાર વર્ષની છે.

(૫૪) ભરત અને ઐરવત ક્ષેત્રમાં દરેક ઉત્સર્પિણીમાં અને અવસર્પિણીમાં (પ્રતિવાસુદેવ ન ગણતાં) ચોપન ચોપન ઉત્તમ પુરુષો થાય છે, અરિષ્ટનેમિ ભગવાન ચોપન રાત્રિદિવસ છદ્મસ્થ પર્યાય પાઢી કેવઢી થયા હતા,

મહાવીરસ્વામીએ એક જ દિવસે એક જ આસને વેસીને ચોપન પ્રશ્નોત્તરો કહ્યા હતા, અનંતનાથ પ્રમુને ચોપન ગણધરો હતા.

(૫૫) શ્રીમહિનાથસ્વામી પંચાવન હજાર વર્ષનું સંપૂર્ણ આયુષ્ય પાઠીને સિદ્ધ થયા, મેરુ પર્વતના પશ્ચિમ છેડાથી વિજયદ્વારના પશ્ચિમ છેડા સુધી (૪૫૦૦૦ નું અંતર ને દશ હજારનો મેરુ ગણતાં) પંચાવન હજાર યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે વાકીની ત્રણ દિશામાં વૈજયંત, જયંત અને અપરાજિત એ ત્રણ દ્વારનું આંતરું જાણવું. શ્રીમહાવીરસ્વામી છેઢી રાત્રિએ પંચાવન અધ્યયન પુણ્યફળના વિપાકવાળા અને પંચાવન અધ્યયન પાપફળના વિપાકવાળા કહીને સિદ્ધ થયા, પહેલી અને વીજી નરકપૃથ્વીના મઝીને પંચાવન લાલ નરકાવાસ છે, દર્શનાવરણીય (૯), નામ (૪૨) અને આયુ (૪) કર્મની મઝીને પંચાવન ઉત્તરપ્રકૃતિઓ કહી છે.

(૫૬) આ જંદુદ્વાપમાં છપ્પન નક્ષત્રો (વે) ચંદ્રની

સાથે યોગને પામે છે, શ્રીવિમલનાથ પ્રમુને છપ્પન ગણો અને છપ્પન ગણધરો હતા.

(૫૭) આચારાંગમુત્રની ચૂલિકા સિવાય ત્રણ ગણિપિટકના કુલ સત્તાવન અધ્યયનો છે, ગોસ્તૂમ નામના આવાસ પર્વતની પૂર્વ દિશાના છેડાથી વડવામુલ નામના મહા પાતાલકલ્લશના વરાવર મધ્ય ભાગ સુધીમાં સત્તાવન હજાર યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે દક્ષિણના દકભાસ પર્વત અને કેતુક નામના મહાપાતાલકલ્લશનું, પશ્ચિમના શંલ પર્વત અને ચૂપ નામના મહાપાતાલકલ્લશનું તથા ઉત્તરના દક્ષીમ પર્વત અને રૈશ્વર નામના મહાપાતાલકલ્લશનું આંતરું તેટલું જ જાણવું. મહિનાથ પ્રમુને સત્તાવન સો સાધુઓ મન:- પર્યવજ્ઞાનવાળા હતા, મહાહિમવાન અને રુક્મી પર્વતની જીવાના ધનુઃપુષ્ટની લંવાઈ સાધિક સત્તાવન હજાર યોજનની છે.

(૫૮) પહેલી, વીજી અને પાંચમી નરક પૃથ્વીના

મઢીને અઠાવન લાલ નરકાવાસા છે, જ્ઞાનાવરણીય (૫), વેદનીય (૨), આયુ (૪), નામ (૪૨) અને અંતરાય (૫) એ પાંચ મૂલકર્મની મઢીને અઠાવન ઉત્તરપ્રકૃતિઓ કહી છે. ગોસ્ત્ર નામના આવાસ પર્વતની પશ્ચિમ દિશાના છેડાથી વડવાસુલ નામના મહાપાતાલકલગતા મધ્યભાગ સુધી અઠાવન હજાર યોજન પ્રમાણ આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે વાકીની ત્રણે દિશામાં જાણવું.

(૫૧) ચંદ્ર વર્ષની એક એક ઋતુ ઓગણસાઠ દિવસની છે, શ્રીસંભવનાથ પ્રમુદ ઓગણસાઠ લાલ પૂર્વ ગૃહવાસમાં રહીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી, શ્રીમલ્લિનાથ પ્રમુદે ઓગણસાઠ સૌ અવધિજ્ઞાની હતા.

(૬૦) દરેક સૂર્ય સાઠ સાઠ મુહૂર્તે એક એક મંડલ પૂર્ણ કરે છે, લવણસમુદ્રની શિલ્પાના જલને સાઠ હજાર નાગદેવતાઓ ધારણ કરે છે, શ્રીવિમલનાથ પ્રમુ સાઠ ધનુષ

ઝંચા હતા, વલિ નામના અસુરકુમારેંદ્રને સાઠ હજાર સામાનિક દેવો હોય છે, વ્રહ્મા નામના દેવેંદ્રને સાઠ હજાર સામાનિક દેવો હોય છે, સૌધર્મ (૩૨) અને ર્શાન (૨૮) કલ્પના મઢીને સાઠ લાલ વિમાનાવાસ છે.

(૬૧) પાંચ વર્ષ પ્રમાણ એક યુગમાં એકસઠ ઋતુ માસ આવે છે, મેરુ પર્વતનો પહેલો કાંડ એકસઠ હજાર (મતાંતરે ૬૩૦૦૦) યોજન ઝંચો છે, ચંદ્રનું વિમાન એક યોજનના એકસઠીયા છપ્પન ભાગનું છે, એ જ પ્રમાણે સૂર્યનું વિમાન પણ એકસઠીયા અડતાલીશ ભાગનું છે.

(૬૨) એક યુગને વિષે વાસઠ પૂર્ણિમા અને વાસઠ અમાવાસ્યા આવે છે, શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામીને વાસઠ ગણ વાસઠ ગણધરો હતા, શુક્લપક્ષમાં ચંદ્ર હમેશાં વાસઠ વાસઠ ભાગ વધે છે અને કૃષ્ણપક્ષમાં વાસઠ વાસઠ ભાગ હાનિ પામે છે (આ દૃષ્ટિ ભાગ સમજવા), સૌધર્મ અને ર્શાન કલ્પના

પહેલા પાથડામાં પહેલી આવલિકામાં દરેક દિગાળ વામઠ વાસઠ વિમાનો રહેલા છે, મર્વ વિમાનના મઝીને કુલ વાસઠ પાથડા છે.

(૬૩) શ્રીકૃપમદેવસ્વામી ત્રેસઠ લાલ પૂર્વ સુધી મહારાણ્યમાં રતીને પ્રવ્રજિત થયા હતા, હરિવર્ષ અને રમ્યક ક્ષેત્રના યુગલિક મનુષ્ય ત્રેસઠ દિવસે યૌવન પામે છે, નિપથ અને નીલવંત પર્વત ઉપર ત્રેસઠ ત્રેસઠ સૂર્યમંડલ છે.

(૬૪) આઠ અષ્ટમિકા નામની ભિક્ષુપ્રતિમા ચોસઠ દિવસે પૂર્ણ થાય છે, અસુરકુમારના ચોસઠ લાલ ભવનો છે, ચમૉટ નામના અસુરકુમારેડને ચોમઠ હજાર મામા-નિક દેવો છે, પાલાના આકારે રહેલા મર્વે દધિસુગ્ધ પર્વતોની ડંચાદ ચોમઠ હજાર યોજનની છે, સૌધર્મ, ઈજાન અને ત્રાસલોકના મઝીને ચોમઠ લાલ વિમાનો છે, મર્વે ચક્ર-વર્તીઓને ચોમઠ સેરવાઠો મુક્તાસગિનો હાર હોય છે.

(૬૫) આ જંબૂદ્વીપમાં સૂર્યના પાંસઠ મંડલો રહેલા છે, મૌર્યપુત્ર નામના ગણધર પાંસઠ વર્ષ સુધી ગૃહવાસમાં રહી પ્રવ્રજિત થયા હતા, સૌધર્મોવતંસક નામના વિમાનની દરેક દિગાળ પાંમઠ પાંસઠ મૌમ નગરો છે.

(૬૬) દક્ષિણાર્ધ મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં છાસઠ ચંદ્ર અને છાસઠ સૂર્ય પ્રકાશે છે, તે જ પ્રમાણે ઉત્તરાર્ધમાં પણ છાસઠ ચંદ્ર મર્વે પ્રકાશે છે, શ્રીશ્રેયાંસ પ્રમુને છાસઠ ગળો અને છાસઠ ગણધરો હતા, મતિજાનની ઉલ્લુષ્ટ સ્થિતિ છામઠ માગરોપમતી છે.

(૬૭) એક યુગમાં સડસઠ નશ્ત્ર ત્ર માસો આવે છે, હેમવ્રત અને ઐરણ્યવત ક્ષેત્રની વાહા સાધિક મડસઠ સો યોજન છે, મેરુ પર્વતની પૂર્વ દિગાના છેડાથી ગૌતમદ્વીપની પૂર્વ દિગાના છેડા સુધી સડસઠ હજાર યોજનનું આંતરું છે, સર્વ નશ્ત્રોની મીમાનો ચિળ્કંમ સડસઠમે ભારે કરીને સમાન

અંશવાલો થાય છે.

(૬૮) ધાતકીલુંડ દ્વીપમાં અહસઠ ચક્રવર્તીના વિજયો અને અહસઠ રાજધાનીઓ છે, ઉત્કૃષ્ટપણે અહસઠ તીર્થકરો ઉત્પન્ન થાય છે, એ જ પ્રમાણે ચક્રવર્તી, બલદેવ અને વાસુદેવ પણ જાણવા, પુષ્કરાર્ધદ્વીપને વિષે પણ તે જ પ્રમાણે સર્વ જાણવું. શ્રીવિમલનાથસ્વામીને અહસઠ હજાર સાધુઓ હતા.

(૬૯) અહીં દ્વીપમાં મેરુ પર્વત વિના બાકી સર્વ મહીને ઓગળોતેર ક્ષેત્ર અને વર્ષધર પર્વતો છે (૩૫ ક્ષેત્રો ૩૦ વર્ષધર પર્વતો ને ૪ ઇશુકાર સમજવા), મેરુ પર્વતની પૂર્વ દિશાના છેડાથી ગૌતમ દ્વીપના પશ્ચિમ છેડા સુધી ઓગળોતેર હજાર યોજનનું આંતરું છે, મોહનીય કર્મ સિવાય બીજા સાત કર્મની મહીને ઓગળોતેર ઉત્તરપ્રકૃતિઓ છે.

(૭૦) મહાવીરસ્વામી વર્ષાઋતુના વીશ દિવસ સાહિત એક માસ વ્યતીત થયે સતે અને સીતેર દિવસ બાકી

રહે સતે ચોમાસુ રહ્યા (પર્યુષણા કરી એટલે રહેવાનો નિર્ણય કર્યો), શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રમુ પરિપૂર્ણ સીતેર વર્ષ સાધુપર્યાય પાઠીને સિદ્ધ થયા, શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામી સીતેર ધનુષ અંચા હતા, મોહનીય કર્મની સ્થિતિ સીતેર કોઢાકોઢી સાગરોપ-મની છે, માહેંદ્ર કલ્પના ઇંદ્રને સીતેર હજાર સામાનિક દેવો છે.

(૭૧) ચોથા ચંદ્ર સંવત્સરના હેમંત ઋતુના એકોતેર દિવસ જાય ત્યારે સૂર્ય સર્વ બાહ્ય મંડલથી પાછો ફરે છે, વીર્યપ્રવાદ નામના પૂર્વમાં એકોતેર પ્રાપ્ત છે, શ્રીઅજિતનાથ પ્રમુ એકોતેર લાલ પૂર્વ ગૃહવાસ મધ્યે રહીને પ્રવ્રજિત થયા હતા, સગર નામના ચક્રવર્તી પણ એકોતેર લાલ પૂર્વ રાજ્ય ભોગવીને પ્રવ્રજિત થયા હતા.

(૭૨) સુવર્ણકુમારના બોતેર લાલ ભવનો છે, લવણસમુદ્રની બહારની વેળાને બોતેર હજાર નાગકુમાર દેવો ધારણ કરે છે, શ્રીમહાવીરસ્વામી બોતેર વર્ષનું કુલ આયુષ્ય

પાલી સિદ્ધ થયા, અચલભ્રાતા નામના ગણધર વૉતેર વર્ષનું કુલ આયુષ્ય પાલીને સિદ્ધ થયા, પુષ્કરાર્ધ દ્વીપમાં વૉતેર ચંદ્ર અને વૉતેર સૂર્ય પ્રકાશે છે, દરેક ચક્રવર્તીને વૉતેર હજાર પુર હોય છે, પુરુપની વૉતેર કઢાઓ હોય છે, સંમર્ષિછમ લેચર પૈવદ્રિય તિર્યચની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વૉતેર હજાર વર્ષની છે.

(૭૩) હરિવર્ષ અને રમ્યક ક્ષેત્રની જીવા સાધિક તૉતેર હજાર યોજનની છે, વિજય નામના બીજા વલ્લદેવ તૉતેર હજાર વર્ષનું આયુષ્ય પાલીને સિદ્ધ થયા.

(૭૪) અગ્નિભૂતિ નામના ગણધર ચુમોતેર વર્ષનું આયુષ્ય પાલીને સિદ્ધ થયા. નિપથ નામના વર્ષધર પર્વત ઉપર રહેલા તિગિચ્છ નામના મહાદ્રથકી સીતોદા નામની મહાનદી સાધિક ચુમોતેર સો યોજન ઉત્તરદિશા સન્મુલ્લ વહન કરીને સીતોદાપ્રપાતકુંડમાં પડે છે, તે જ રીતે સીતા નામની મહાનદી દક્ષિણ દિશા તરફ વહેતી સતી સીતા-

પ્રપાતકુંડમાં પડે છે, ચોથી પૃથ્વી સિવાય બાકીની છ નરક-પૃથ્વીને વિષે કુલ ચુમોતેર લાલ નરકાવાસા રહેલા છે.

(૭૫) સુવિધિનાથ પ્રભુને પંચોતેર સો સામાન્ય કેવલી હતા, શ્રીશીતલનાથ પ્રમુ પંચોતેર હજાર પૂર્વ સુધી ગૃહવાસમાં રહીને પ્રવ્રજિત થયા હતા, શ્રીશાંતિનાથ પ્રમુ પંચોતેર હજાર વર્ષ સુધી ગૃહવાસમાં રહીને પ્રવ્રજિત થયા હતા.

(૭૬) વિદ્યુત્કુમારના આવાસો છૉતેર લાલ છે, એ જ પ્રમાણે દ્વીપકુમાર, ટિક્કુમાર, ઉદધિકુમાર, વિદ્યુત્કુમારેદ્ર, સ્તનિતકુમાર અને અગ્નિકુમાર એ છાએ યુગલના પટલે દક્ષિણ ઉત્તર દિશાના મઢીને છૉતેર છૉતેર લાલ ભવનો છે.

(૭૭) ભરત ચક્રવર્તી સત્તોતેર લાલ પૂર્વ કુમાર અવસ્થામાં રહીને પછી મહારાજાના અભિષેકને પામ્યા હતા, અંગવંશના સત્તોતેર રાજા પ્રવ્રજિત થયા હતા, ગર્ભતોય અને તુપિત નામના બે લોકાંતિક દેવોને મત્તોતેર હજાર દેવોનો

પરિવાર છે, એક એક સુહૃત્ સત્તોતેર લવપ્રમાણ કહ્યો છે. (૭૮) શર્ક્રેદ્રનો વૈશ્રમણ નામનો લોકપાઠ સુવર્ણ-કુમાર અને દ્વીપકુમારના અઢોતેર લાખ આવાસનો અધિ-પતિ છે અર્થાત્ તે બે નિકાય તેના તાવાની છે, અકંપિત નામના સ્થવિર અઢોતેર વર્ષનું આયુષ્ય પાઢીને સિદ્ધ થયા, ઉત્તરાયણથી પાછો ફરેલો સૂર્ય પહેલા મંડલથી ઓગણચાઢી-શમા મંડલ સુધીમાં એક સુહૃતના અઢોતેર ભાગ પ્રમાણ દિવ-સને હાનિ પમાડીને તથા તેટલી જ રાત્રિમાં વૃદ્ધિ કરીને ચાલે છે, એ જ પ્રમાણે દક્ષિણાયનથી પાછો ફરેલો સૂર્ય તેટલો જ દિવસને ઘટાડે છે અને રાત્રિને વૃદ્ધિ પમાડે છે.

(૭૯) વડવામુખ નામના પાતાલકલ્શના નીચેના છેડાથી રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નીચેના છેડા સુધી ઓગણ-દેશી હજાર યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે કેતુ, ચૂપ અને ર્શ્વર નામના પાતાલકલ્શનું આંતરું જાણવું, છઠ્ઠી નરક

પૃથ્વીના મધ્યભાગથી છઠ્ઠા ઘનોદધિના નીચલા છેડા સુધીમાં ઓગણદેશી હજાર યોજનનું આંતરું છે, આ જંબૂદ્વીપના દરેક દ્વારનું આંતરું સાધિક ઓગણદેશી હજાર યોજનનું છે (આની સ્પષ્ટતા ટીકાકારે કરેલી છે).

(૮૦) શ્રીશ્રેયાંસ પ્રશ્ન દેશી ધનુષ ઝંચા હતા, ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ અને અચલ નામના વલ્લદેવ પણ દેશી ધનુષ ઝંચા હતા, ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ દેશી લાખ વર્ષ સુધી મહારાજા-પણે રહ્યા હતા, રત્નપ્રભા પૃથ્વીનો અબ્બહુલ કાંઢ દેશી હજાર યોજન જાડો છે, ર્શ્વરેન્દ્રને દેશી હજાર સામાનિક દેવો છે, આ જંબૂદ્વીપની અંદર એક સો ને દેશી યોજન આવીને ઉત્તર દિશામાં સૂર્ય પ્રથમ ઉદય પામે છે.

(૮૧) નવ નવમિકા નામની મિશ્રુપ્રતિમા એકાદશી દિવસે પૂર્ણ થાય છે, શ્રીકુંથુનાથ પ્રભુને એકાદશી સો મન:-પર્યવજ્ઞાની હતા, વિવાહપ્રદ્ધમિમાં એકાદશી અધ્યયનો કહ્યાં છે.

(૮૨) આ જંઘૂદ્વીપમાં સૂર્યને વે વાર જવા આવવાના મંડલો એક સો ને વાશી છે, શ્રીમહાવીરસ્વામી વાશી દિવસ ગયા ત્યારે એક ગર્ભમાંથી વીજા ગર્ભમાં લઈ જવાયા હતા, મહાહિમવાન તથા રુક્મી પર્વતના ઉપરના છેડાથી સૌગંધિક કાંડના નીચેના છેડા સુધી વાશી સો યોજન થાય છે.

(૮૩) શ્રીમહાવીરસ્વામી વાશીમે દિવસે એક ગર્ભથી વીજા ગર્ભમાં લઈ જવાયા હતા, શ્રીશીતલનાથ પ્રભુને વાશી ગળો અને વાશી ગળાધરો હતા, મંડિતપુત્ર નામના ગળધર વાશી વર્ષનું આયુષ્ય પાઠીને સિદ્ધ થયા, શ્રીઋષભ-સ્વામી વાશી લાલ પૂર્વ ગૃહવાસમાં રહી પ્રવ્રજિત થયા હતા, ભરત ચક્રવર્તી વાશી લાલ પૂર્વ ગૃહવાસમાં રહી કેવલી થયા હતા.

(૮૪) ચોરાશી લાલ નરકાવાસા છે, શ્રીઋષભ-સ્વામી ચોરાશી લાલ પૂર્વનું કુલ આયુષ્ય પાઠી સિદ્ધ થયા,

એ જ પ્રમાણે ભરતચક્રી, વાહુવલિ, વાહી અને સુંદરી વિષે પણ જાણવું, શ્રીશ્રેયાંસ પ્રભુ ચોરાશી લાલ વર્ષનું કુલ આયુષ્ય પાઠીને સિદ્ધ થયા, ત્રિપુષ્ઠ વાસુદેવ ચોરાશી લાલ વર્ષનું કુલ આયુષ્ય પાઠીને અપ્રતિષ્ઠાન નામના નરકાવાસમાં નારકી થયા, શર્ક્રેદ્રને ચોરાશી હજાર સામાનિક દેવો છે, વહારના સર્વ મેરુપર્વતો ચોરાશી ચોરાશી હજાર યોજન ઝંચા છે, સર્વ અંજનગિરિઓ ચોરાશી ચોરાશી હજાર યોજન ઝંચા છે, હરિવાસ અને રમ્યક ક્ષેત્રની જીવાના ધનુઃપૃષ્ઠની લંવાઈ સાધિક ચોરાશી હજાર યોજનની છે, પંકવહુલ નામના પ્રથમ પૃથ્વીકાંડના ઉપરના છેડાથી નીચેના છેડા સુધી ચોરાશી લાલ યોજનનું આંતરું છે, ભગવતી સૂત્રમાં કુલ ચોરાશી હજાર પદો કહેલા છે, નાગકુમારના આવાસો ચોરાશી લાલ છે, ચોરાશી હજાર પ્રકીર્ણકો છે (ઋષભદેવના મુનિઓને આશ્રીને સંભવે છે), ચોરાશી લાલ જીવાયોનિ છે, પૂર્વથી આરંભીને

શ્રી
સમવાયજ્ઞ
સૂત્ર ॥
ચોયું અંગ
॥ ૧૬ ॥

દરેક અંકને ચોરાશી ચોરાશી લાખે ગુણતાં છેવટનો શીર્ષ-
પ્રદેલિકા અંક આવે છે, શ્રીઋષભદેવ સ્વામીને ચોરાશી હજાર
સાધુઓની સંપદા હતી, સર્વ વૈમાનિકના વિમાનો સાધિક
ચોરાશી લાખની સંખ્યાવાળા છે.

(૮૫) આચારાંગ સૂત્રના ચૂલિકા સહિત પંચાશી
ઉદ્દેશન કાલ કહ્યા છે, ધાતકી ચંડના ને પુષ્કરાર્ધ દ્વીપના
વે મેરુ જમીનમાં એક હજાર યોજન ડુંડા છે તે સુધાં કુલ
પંચાશી હજાર યોજન ડુંચા છે, રુચક દ્વીપનો મંડલિક
(ગોળાકાર રુચક) પર્વત જમીનમાં એક હજાર ડુંડો છે તે
સુધાં પંચાશી હજાર યોજન ડુંચો છે, નંદનવનના નીચેના
છેડાથી સૌગંધિક કાંડના નીચેના છેડા સુધી પંચાશી સો
યોજનનું આંતરું છે.

(૮૬) શ્રીસુવિધિનાથને છાશી ગણો અને છાશી
ગણધરો હતા, શ્રીસુપાર્શ્વનાથ પ્રસુને છાશી સો વાદી હતા,

બીજી પૃથ્વીના મધ્યભાગથી બીજા ઘનોદધિના નીચેના છેડા
સુધી છાશી હજાર યોજનનું આંતરું છે. (બીજી નરકના
પૃથ્વીપિંડનું અર્ધ ૬૬૦૦૦ અને ઘનોદધિ ૨૦૦૦૦ મઠીને
૮૬૦૦૦ જાળવા.)

(૮૭) મેરુ પર્વતના પૂર્વના છેડાથી ગોસ્તૂમ નામના
આવાસ પર્વતના પશ્ચિમ છેડા સુધી સત્તાશી હજાર યોજ-
નનું આંતરું છે, મેરુ પર્વતના દક્ષિણ છેડાથી દક્કભાસ નામના
આવાસ પર્વતના ઉત્તર છેડા સુધી સત્તાશી હજાર યોજનનું
આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે મેરુ પર્વતના પશ્ચિમ છેડાથી શંભ
નામના આવાસ પર્વતના પૂર્વ છેડા સુધી સત્તાશી હજાર
યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે મેરુ પર્વતના ઉત્તર છેડાથી
દક્કસીમ નામના આવાસ પર્વતના દક્ષિણ છેડા સુધી સત્તાશી
હજાર યોજનનું આંતરું છે, મહાહિમવાનપરના કૂટના ઉપરના
છેડાથી સૌગંધિક કાંડના નીચેના છેડા સુધી સત્તાશી સો

વિષયાનુ-
ક્રમ ॥

॥ ૧૬ ॥

યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે રુક્મીના કૂટનું પણ જાણવું.

(૮૮) દરેક ચંદ્ર-સૂર્યને અઢાશી અઢાશી મહા ગ્રહોરૂપ પરિવાર છે, દૃષ્ટિવાદના અઢાશી સૂત્રો છે, મેરુ પર્વ-તના પૂર્વ છેડાથી ગોસ્તૂમ નામના આવાસ પર્વતના પૂર્વ છેડા સુધી અઢાશી હજાર યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે વાકીની ત્રણે દિશામાં જાણવું, સર્વ આખ્યંતર મંડલરૂપ વહારની ઉત્તર દિશાથી દક્ષિણાયન તરફ આવતો સૂર્ય ચુમાલીશમા મંડલે આવે ત્યારે સુહર્તના એકસઠીયા અઢાશી ભાગ જેટલી દિવસની હાનિ કરીને અને તેટલી જ રાત્રિની વૃદ્ધિ કરીને ચાલે છે, તથા દક્ષિણ દિશાથી ઉત્તરાયણ તરફ આવતો સૂર્ય ચુમાલીશમા મંડલે આપે ત્યારે સુહર્તના એકસઠીયા અઢાશી ભાગ જેટલી રાત્રિની હાનિ કરીને અને તેટલી જ દિવસની વૃદ્ધિ કરીને ચાલે છે.

(૮૯) શ્રીકૃપભંદેવ ભગવાન આ અવસર્પિણીના

ત્રીજા આરાને છેડે નેવાશી પચ્ચાહીયા વાકી રહ્યા ત્યારે નિર્વાણ પામ્યા, શ્રીમહાવીરસ્વામી આ અવસર્પિણીના ચોથા આરાના નેવાશી પચ્ચાહીયા વાકી હતા ત્યારે નિર્વાણ પામ્યા, હરિપેણ નામના ચક્રવર્તીએ નેવાશી સો વર્ષ સુધી રાહ્ય ભોગન્યું, શ્રીશંતિનાથ પ્રમુને નેવાશી હજાર સાધ્વીઓની સંપદા હતી.

(૯૦) શ્રીશીતલનાથ પ્રમુ નેવું ધનુષ ડુંચા હતા, શ્રીઅજિતનાથ પ્રમુને નેવું ગણ અને નેવું ગણધરો હતા, સ્વયંભૂ વાસુદેવે નેવું વર્ષ દિગ્વિજય કર્યો હતો, સર્વે વૃત્તવૈતાહ્ય પર્વતોના ઉપરના છેડાથી સૌગંધિક કાંડના હેઠળા છેડા સુધી નેવું સો યોજનનું આંતરું છે.

(૯૧) વીજાનું વૈયાતૃત્યકર્મ કરવાની પ્રતિમાઓ એકાણુ છે, કાલોદધિની પરિધિ સાધિક એકાણુ લાલ યોજનની છે, શ્રીકુંથુનાથ પ્રમુને એકાણુ સો અવધિજ્ઞાનીઓ હતા, આયુ અને ગોત્ર એ વે કર્મ વિના વાકીના છ કર્મની એકાણુ

રાણુ સો અવધિજ્ઞાની હતા.

(૧૫) શ્રીસુપાર્શ્વસ્વામીને પંચાણુ ગણો અને પંચાણુ ગણધરો હતા, જંબૂદ્વીપના છેડાથી ચારે દિશામાં લવણસમુદ્રને વિષે પંચાણુ પંચાણુ હજાર યોજન જડાઈ ત્યારે ચાર પાતાલકલ્લશો આવે છે, લવણસમુદ્રની બન્ને બાજુએ પંચાણુ પંચાણુ પ્રદેશો ડુંડાઈ અને ડુંચાઈની હાનિના વિષયમાં કહેલા છે, શ્રીકુંથુનાથ પ્રમુ પંચાણુ હજાર વર્ષનું કુલ આયુષ્ય પાળીને સિદ્ધ થયા, સ્થવિર મૌર્યપુત્ર પંચાણુ વર્ષનું કુલ આયુષ્ય પાળીને સિદ્ધ થયા.

(૧૬) દરેક ચક્રવર્તી રાજાને છન્નુ કરોડ ગામ હોય છે, વાયુકુમાર દેવના ભવનાવાસા છન્નુ લાલ છે, વ્યાવહારિક દંડ છન્નુ આંગલ લાંબો હોય છે, એ જ પ્રમાણે ધનુષ, નાલિકા, ઘોંસર, ધરી અને સાંવેલું પળ છન્નુ છન્નુ આંગલના હોય છે, સૂર્ય આશ્વિન મંડલમાં હોય ત્યારે પહેલું

ઉત્તરપ્રકૃતિઓ છે. (એમાં નામકર્મની ૪૨ ગણેલ છે.)

(૧૨) બાણુ પ્રતિમાઓ વિશેષ પ્રકારના અભિગ્રહ-રૂપ કહેલ છે, ઇંદ્રભૂતિ ગણધર બાણુ વર્ષનું કુલ આયુષ્ય પાળી સિદ્ધ થયા, સેરુ પર્વતના મધ્યભાગથી ગોસ્તૂમ નામના આવાસ પર્વતના પશ્ચિમ છેડા સુધીમાં બાણુ હજાર યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે બાકીના ત્રણેનું જાણવું.

(૧૩) શ્રીચંદ્રપ્રમ પ્રમુને ત્રાણુ ગણ અને ત્રાણુ ગણધરો હતા, શ્રીશાંતિનાથ પ્રમુને ત્રાણુ સો ચૌદપૂર્વી હતા, ત્રાણુમા મંડલે રહેલો સૂર્ય આશ્વિન મંડલ તરફ જતો અથવા બાહ્ય મંડલ તરફ જતો સરલા અહોરાત્રને વિષમ કરે છે અર્થાત્ ત્રાણુમા મંડલમાં આવે છે, ત્યારે સમપણું અહો-રાત્રનું મંદીને વિષમપણું થાય છે.

(૧૪) નિષધ અને નીલવંત પર્વતની જીવા સાધિક ચોરાણુ હજાર યોજનની છે, શ્રીઅજિતનાથસ્વામીને ચો-

મુહૂર્તે છન્નુ અંગુલની છાયાવાલું હોય છે.

(૯૭) મેરુ પર્વતના પશ્ચિમના છેડાથી ગોસ્તૂમ પર્વતના પશ્ચિમ છેડા સુધી સત્તાણુ હજાર યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે વાકીની ત્રણે દિશામાં જાણવું, આઠે કર્મની મઢીને સત્તાણુ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ થાય છે (એમાં નામકર્મની ૪૨ ગણેલી છે), હરિપેળ નામના ચક્રવર્તી કાંદક ઓછા સત્તાણુ સો વર્ષ સુધી ગૃહવાસમાં રહી પ્રવ્રજિત થયા હતા.

(૯૮) નંદનવનના ઉપરના છેડાથી પાંદુક વનના નીચલા છેડા સુધી અઠાણુ હજાર યોજનનું આંતરું છે, મેરુ પર્વતના પશ્ચિમ છેડાથી ગોસ્તૂમ પર્વતના પૂર્વ છેડા સુધી અઠાણુ હજાર યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે શેષ ત્રણ દિશામાં જાણવું, દક્ષિણ ભરતાર્ધનું ધનુઃપૃષ્ઠ કાંદક ઓછા અઠાણુ સો યોજન લાંબું છે, ઉત્તર દિશામાં પ્રથમ છ માસ સુધી ચાલતો સૂર્ય ઓગળપવાસમે મંડલે રહીને એક

મુહૂર્તના એકસઠીયા અઠાણુ ભાગ દિવસની હાનિ કરી અને રાત્રિની વૃદ્ધિ કરીને ચાલે છે, તથા દક્ષિણ દિશામાં વીજા છ માસ સુધી ચાલતો સૂર્ય ઓગળપવાસમે મંડલે રહીને મુહૂર્તના એકસઠીયા અઠાણુ ભાગ રાત્રિની હાનિ અને દિવસની વૃદ્ધિ કરતો ચાલે છે, રેવતિ નક્ષત્રથી જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર સુધીના ઓગળીશ નક્ષત્રોની કુલ અઠાણુ તારાઓ છે.

(૯૯) મેરુ પર્વત નવાણુ હજાર યોજન ઊંચો છે, નંદન વનના પૂર્વ છેડાથી પશ્ચિમ છેડા સુધી નવાણુ સો યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે દક્ષિણ છેડાથી ઉત્તર છેડા સુધી જાણવું, ઉત્તરનું સર્વ આશ્વિન પહેલું સૂર્યમંડલ આયમ વિષ્ણુમંડલે સાધિક નવાણુ હજાર યોજનપ્રમાણ છે, એ જ પ્રમાણે વીજું અને ત્રીજું મંડલ પણ જાણવું, રત્નપ્રભા પૃથ્વીના અંજન નામના કાંડની નીચેના છેડાથી વાળવ્યંતરના ભૂમિ-ગૃહના ઉપરના છેડા સુધી નવાણુ સો યોજન આંતરું છે.

(૧૦૦) દશ દશમિકા નામની ભિક્ષુપ્રતિમાના સો દિવસ થાય છે, શતભિષક નામના નક્ષત્રને સો તારાઓ છે, શ્રીસુવિધિનાથ સો ધનુષ ડુંચા હતા, શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રમુ સો વર્ષનું કુલ આયુષ્ય પાઠી સિદ્ધ થયા, એ જ પ્રમાણે સુધર્માસ્વામી પણ સો વર્ષનું આયુષ્ય પાઠી સિદ્ધ થયા, સર્વે દીર્ઘવૈતાહ્ય પર્વતો સો સો ગાડ ડુંચા છે, સર્વે શુદ્ધહિમવંત અને શિખરી પર્વતો સો સો યોજન ડુંચા છે, અને સો સો ગાડ પૃથ્વીમાં ડુંડા છે, સર્વે કંચનગિરિઓ સો સો યોજન ડુંચા, સો સો ગાડ પૃથ્વીમાં ડુંડા અને સો સો યોજન મૂઝમાં વિલ્કંભવાળા છે.

(૧૫૦) ચંદ્રપ્રભ અરિહંત દોઢસો ધનુષ ડુંચા હતા, આરણ તથા અચ્યુત કલ્પમાં દોઢસો વિમાનો છે. (બે મઢીને ત્રણ સો છે. ઇંદ્ર બેનો એક છે.)

(૨૦૦) શ્રીસુપાર્શ્વનાથ સ્વામી બસો ધનુષ ડુંચા

હતા, સર્વે મહાહિમવંત અને રૂપી નામના વર્ષધર પર્વતો બસો બસો યોજન ડુંચા અને બસો બસો ગાડ પૃથ્વીમાં ડુંડા છે, આ જંબૂદ્વીપમાં બસો કંચનગિરિઓ છે.

(૨૫૦) પદ્મપ્રભસ્વામી અઢી સો ધનુષ ડુંચા હતા, અસુરકુમાર દેવોના પ્રાસાદાવંતસક અઢી સો યોજન ડુંચા છે.

(૩૦૦) શ્રીસુમતિસ્વામી ત્રણ સો ધનુષ ડુંચા હતા, શ્રીઅરિષ્ટનેમિ પ્રમુ ત્રણ સો વર્ષ કુમારપણે રહીને પ્રવ્રજિત થયા. વૈમાનિક દેવોના વિમાનના કિલ્લા ત્રણ સો ત્રણ સો યોજન ડુંચા છે, શ્રીમહાવીરસ્વામીને ત્રણ સો ચૌદપૂર્વી હતા, પાંચ સો ધનુષ પ્રમાણવાળા ચરમશરીરી સિદ્ધિપદને પામ્યા હોય તેના જીવપ્રદેશની અવગાહના સાધિક ત્રણ સો ધનુષની હોય છે.

(૩૫૦) શ્રીપાર્શ્વનાથ સ્વામીને સાડા ત્રણ સો ચૌદપૂર્વી હતા, શ્રીઅભિનંદનસ્વામી સાડાત્રણ સો ધનુષ ડુંચા હતા.

(૪૦૦) શ્રી સંભવનાથસ્વામી ચાર સો ધનુષ્ય ઉંચા હતા, સર્વે નિપથ અને નીલવંત પર્વતો ચાર સો ચાર સો યોજન ડુંચા તથા ચાર સો ચાર સો ગાડ પૃથ્વીમાં ડુંડા છે. સર્વે વક્ષસ્કાર પર્વતો નિપથ અને નીલવંત પર્વતોની પાસે ચાર સો ચાર સો યોજન ડુંચા અને ચાર સો ગાડ પૃથ્વીમાં ડુંડા છે, આનત અને પ્રાણત કલ્પને વિષે ચાર સો વિમાનો છે, શ્રીમહાવીરસ્વામીને ચાર સો વાદીઓ હતા.

(૪૫૦) શ્રીઅજિતનાથસ્વામી સાડા ચાર સો ધનુષ્ય ડુંચા હતા, સગર ચક્રવર્તી પળ સાડાચાર સો ધનુષ્ય ડુંચા હતા.

(૫૦૦) સર્વે વક્ષસ્કાર પર્વતો સીતા અને સીતોદા મહાનદી પાસે તથા ગજદંતાઓ મેરુપર્વતની પાસે પાંચ સો પાંચ સો યોજન ડુંચા અને પાંચ સો પાંચ સો ગાડ ડુંડા છે, વક્ષસ્કારો પાંચ સો યોજન એક સરસા પહોળા છે. સર્વે વર્ષધર ઉપરના કૂટો પાંચ સો પાંચ સો યોજન ડુંચા અને મૂળમાં પાંચ

સો પાંચ સો યોજન વિષ્ણુમવાળા છે, શ્રીઋષભદેવસ્વામી પાંચ સો ધનુષ્ય ડુંચા હતા, ભરતચક્રી પળ પાંચ સો ધનુષ્ય ડુંચા હતા, સૌમનસ, ગંધમાદન, વિદ્યુત્પ્રભ અને માલવંત નામના ગજદંતા પર્વતો મેરુપર્વતની પાસે પાંચ સો પાંચ સો યોજન ડુંચા અને પાંચ સો પાંચ સો ગાડ ડુંડા છે, સર્વે વક્ષસ્કાર ઉપરના કૂટો હરિ અને હરિસ્સહ એ વે કૂટને વર્જીને પાંચ સો પાંચ સો યોજન ડુંચા અને મૂળમાં પાંચ સો પાંચ સો યોજન ડુંચા પહોળા છે, એક વલ્લકૂટને વર્જીને વાકીતા તંદનવનના કૂટો પાંચ સો પાંચ સો યોજન ડુંચા અને મૂળમાં પાંચ સો પાંચ સો યોજન લાંબા પહોળા છે, સૌધર્મ અને ર્જ્ઞાન કલ્પ- માંના વિમાનો પાંચ સો પાંચ સો યોજન ડુંચા છે.

(૬૦૦) સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પના વિમાનો છ સો યોજન ડુંચા છે, શુભહિમવંતના કૂટની ઉપરના છેડાથી શુભહિમવંત પર્વતના સમમૂમિતલ સુધી છ સો યોજનનું

આંતરું છે, (સો યોજન ડુંચો પર્વત ને પાંચ સો યોજન ડુંચા કૂટ-વે મઝીને છસો જાણવા) એ જ પ્રમાણે શિખરી કૂટનું પળ જાણવું, શ્રીપાર્થનાથ પ્રમુને છ સો વાદીઓ હતા, અભિ-ચંદ્ર નામના કુલકર છ સો ધનુષ ડુંચા હતા, શ્રીવાસુપૃજ્ય-સ્વામી છ સો પુરુષોની સાથે પ્રવ્રજિત થયા હતા.

(૭૦૦) બ્રહ્મ અને લાંતક કલ્પના વિમાનો સાત સો યોજન ડુંચા છે, શ્રીમહાવીરસ્વામીને સાત સો કેવલી અને સાત સો વૈક્રિય લઙ્ઘિવાઝા હતા, શ્રીઅરિષ્ટનેમિ મગ-વાન કાંદ્ક ન્યૂન સાત સો વર્ષ કેવલી પર્યાયને પાલી સિદ્ધ થયા, મહાહિમવાન કૂટના ઉપરના છેડાથી મહાહિમવાન વર્ષ-ધર પર્વતના સમમૂમિતલ સુધી સાત સો યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે રૂપી પર્વત ને તેના કૂટનું પળ જાણવું.

(૮૦૦) મહાશુક્ર અને સહસ્રાર કલ્પના વિમાનો આઠ સો યોજન ડુંચા છે, આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પહેલા એક

હજાર યોજનના કાંડમાં મધ્યના આઠ સો યોજનને વિષે વાળવ્યંતર દેવોના મૂમિનગરો રહેલા છે, શ્રીમહાવીરસ્વામીના આઠ સો સાદુઓ અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા, રત્નપ્રભા પૃથ્વીના સમમૂમિભાગથી આઠ સો યોજન ડુંચે સૂર્ય ગતિ કરે છે, શ્રીઅરિષ્ટનેમિ પ્રમુને આઠ સો વાદીઓ હતા.

(૯૦૦) આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત કલ્પના વિમાનો નવ સો યોજન ડુંચા છે, નિષધકૂટના ઉપરના છેડાથી નિપધ પર્વતના સમાન મૂમિતલ સુધી નવ સો યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે નીલવંત પર્વત ને તેના કૂટનું પળ જાણવું, વિમલવાહન નામના કુલકર નવ સો ધનુષ ડુંચા હતા, રત્નપ્રભા પૃથ્વીના સમાન મૂમિભાગથી નવ સો યોજન ડુંચે ઉપરના તારા ચાલે છે, નિષધ પર્વતના ઉપલા શિખર તલથી રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પહેલા કાંડના મધ્ય ભાગ સુધી નવ સો યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે નીલવંતનું

પળ જાણવું.

(૧૦૦૦) નવે ગ્રૈવેયક વિમાનો હજાર હજાર યોજન ઝંચા છે, સર્વે યમક પર્વતો હજાર હજાર યોજન ઝંચા, હજાર હજાર ગાડ ઝંડા અને મૂઠમાં હજાર હજાર યોજન આયામવિઙ્કમ્બાળા છે, એ જ પ્રમાણે ચિત્રકૂટ અને વિચિત્રકૂટ જાણવા, સર્વે વૃત્તવૈતાલ્ય પર્વતો પણ એ જ પ્રમાણે છે, વિશેષ એ કે આ પર્વતો સર્વત્ર સરસા પાલાના આકારે રહેલા છે, વક્ષસ્કાર પરના વીજા કૂટોને વર્જીને હરિકૂટ અને હરિસ્સહ કૂટ એક એક હજાર યોજન ઝંચા છે અને મૂઠમાં હજાર યોજન વિઘ્કમ્બાળા છે, એ જ પ્રમાણે નંદનવનના વીજા કૂટોને વર્જીને વલ્લકૂટ પણ હજાર યોજન ઝંચો છે, શ્રી-અરિષ્ટનેમિ ભગવાન એક હજાર વર્ષનું સર્વ આયુષ્ય પાળીને સિદ્ધ થયા, શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રમુને એક હજાર કેવલી હતા અને તેટલા જ મુનિ સિદ્ધ થયા હતા. પદ્મદ્રહ અને પુંડરીકદ્રહ

હજાર હજાર યોજન લાંબા છે.

(૧૧૦૦) અનુત્તરોપપાતિક દેવોના વિમાનો અગ્યાર સો યોજન ઝંચા છે, શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રમુને અગ્યાર સો વૈક્રિય-લબ્ધિવાળા સાધુઓ હતા.

(૨૦૦૦) મહાપદ્મ અને મહાપુંડરીક દ્રહો વધે હજાર યોજન લાંબા છે.

(૩૦૦૦) રત્નપ્રભા પૃથ્વીના વજ્રકાંડના ઉપરના છેડાથી લોહિતાક્ષ કાંડના નીચેના છેડા સુધી ત્રણ હજાર યોજનનું આંતરું છે.

(૪૦૦૦) તિગિચ્છ અને કેસરી દ્રહ ચાર હજાર યોજન લાંબા છે.

(૫૦૦૦) પૃથ્વીતલમાં મેરુપર્વતના મધ્યભાગે રહેલા રુચકપ્રદેશના મધ્યભાગથી ચારે દિશામાં મેરુપર્વતના છેડા સુધી પાંચ પાંચ હજાર યોજનનું આંતરું છે.

- (૬૦૦૦) સહસ્રાર કલ્પમાં છ હજાર વિમાનો છે.
 (૭૦૦૦) રત્નપ્રભા પૃથ્વીના રત્નકાંડના ઉપરના છેડાથી પુલકકાંડના નીચલા છેડાસુધી સાત હજાર યોજનનું આંતરું છે.
 (૮૦૦૦) હરિવર્ષ અને રમ્યક ક્ષેત્રનો વિસ્તાર સાધિક આઠ હજાર યોજનનો છે.
 (૯૦૦૦) દક્ષિણાર્ધ ભરતક્ષેત્રની જીવા નવ હજાર યોજન જ્ઞાણેરી લાંબી છે.
 (૧૦૦૦૦) મેરુપર્વત પૃથ્વીતલમાં દશ હજાર યોજન વિષ્કંભવાળો છે.
 (૧૦૦૦૦૦) આ જંબુદ્વીપનો આયામ વિષ્કંભ એક લાખ યોજનનો છે.
 (૨૦૦૦૦૦) લવણ સમુદ્ર ગોઠ વિષ્કંભવડે એ લાખ યોજનનો છે.

- (૩૦૦૦૦૦) શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુને ત્રણ લાખ ને સત્તા-વીશ હજાર શ્રાવિકાઓ હતી.
 (૪૦૦૦૦૦) ધાતકીચંડ દ્વીપનો ગોઠ વિષ્કંભ ચાર લાખ યોજનનો છે.
 (૫૦૦૦૦૦) લવણ સમુદ્રના પૂર્વ છેડાથી પશ્ચિમ છેડા સુધી પાંચ લાખ યોજનનું આંતરું છે. (વંચે એક લાખ યોજનનો જંબુદ્વીપ ને વેં બાજુ વેં વેં લાખ યોજન લવણ સમુદ્ર એમ કુલ પાંચ લાખ જાળવા.)
 (૬૦૦૦૦૦) ભરત ચક્રવર્તીએ છ લાખ પૂર્વ રાજ્ય કર્યું હતું.
 (૭૦૦૦૦૦) આ જંબુદ્વીપની પૂર્વ વેદિકાના અંતથી ધાતકીચંડના ચક્રવાલના પશ્ચિમ છેડા સુધી સાત લાખ યોજનનું આંતરું છે.
 (૮૦૦૦૦૦) માર્હેદ્ર કલ્પમાં આઠ લાખ વિમાનો છે.

(૧૦૦૦) શ્રીઅજિતનાથ પ્રશ્નને સાધિક નવ હજાર અવધિજ્ઞાની હતા. (અહીં લાખના સ્થાનકમાં હજારનું સ્થાનક લખ્યું છે તે સૂત્રરચનાનું વિચિત્રપણું જાણવું).

(૧૦૦૦૦૦૦) પુરુષસિંહ વાસુદેવનું કુલ આયુષ્ય દશ લાખ વર્ષનું હતું.

(૧૦૦૦૦૦૦૦) શ્રીમહાવીરસ્વામી પૂર્વના છઠ્ઠા પોટિલ મુનિના ભવમાં એક કરોડ વર્ષ સાધુપર્યાય પાઠીને સદસાર દેવલોકમાં સ્તપ્ત થયા હતા.

(સાગરોપમ કોટાકોટિમું સ્થાન) શ્રીઋષભદેવ મગ-વાતના નિર્વાણથી છેલ્લા શ્રીમહાવીરસ્વામીના નિર્વાણ સુધી (૪૨૦૦૦ વર્ષે ન્યૂન) એક કોટાકોટિ સાગરોપમનું આંતરું છે.

આ ગ્રંથમાં પ્રથમ સ્થાનથી આરંભીને કોટાકોટિ સાગરોપમના સ્થાન સુધીમાં જે જે વિષયો કહ્યા છે, તે સર્વે દ્વાદશાંગીમાં યથાસ્થાને વતાવેલા હે એટલે કે આ સર્વે વિષયોનું

મઠ દ્વાદશાંગી જ છે, તેથી હવે દ્વાદશાંગીનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે. તેમાં પ્રથમ ચાર અંગના આચારાંગ વિગેરે નામ આપી પછી અનુક્રમે દરેક અંગમાં કેટલા કેટલા શ્રુતસ્કંધ, અધ્યયનો, વિષયો, વાચના, અનુયોગદ્વાર, પ્રતિપત્તિઓ, વેષ્ટક, શ્લોક-સંખ્યા, ઉદ્દેશ, સમુદ્દેશ, કુલપદો, અક્ષરો, ગમા, પર્યવો, ત્રસ, સ્થાવર વિગેરે કહેલા છે. તે સંબંધી સંક્ષેપ આપ્યો છે. છેવટ ચારમા દષ્ટિવાદ અંગમાં સર્વે પદાર્થો કહ્યા છે. તેમાં પરિકર્મ, સૂત્ર, પૂર્વ, અનુયોગ અને ચૂલિકા એ પાંચ ભેદો આપી તે દરેકના ભેદો વિગેરે આપ્યા છે તથા ચૌદે પૂર્વનાં નામ અને તે દરેકમાં જે વિષયો કહેલા છે તે સંક્ષેપથી દેલાડ્યા છે.

ત્યારપછી (૧૪૯ મા સૂત્રમાં) દ્વાદશાંગીમાં મુખ્ય વિષય જીવ અને અજીવ એ વે હોવાથી જીવરાશિ અને અજીવરાશિ એવા વે ભેદ કહી પ્રથમ અજીવરાશિના રૂપી અને અરૂપી એવા વે ભેદ દેલાડ્યા છે. પછી અરૂપી અજીવરા-

શિના ધર્માસ્તિકાય વિગેરે દશ પ્રકારો કહ્યા છે. પછી રૂપી અજીવરાશિ વિષે કહ્યું છે. પછી જીવરાશિના સંબંધમાં પ્રથમ પાંચ અનુત્તરોપપાતિક કહીને પછી અનુક્રમે બે પ્રકારના નારકી, સાતે નરક પૃથ્વીનું સ્વરૂપ, અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વાયુકુમાર, દ્વીપકુમાર, હ્રદધિકુમાર, વિદ્યુત-કુમાર, સ્તનિતકુમાર અને અગ્નિકુમારના ભવનો વિગેરે તથા સુધર્માદિક વારે દેવલોક, નવ ધ્રુવેયક, પાંચ અનુત્તર વિમાન એ સર્વના વિમાનો વિગેરેનું વર્ણન સંક્ષેપથી કહ્યું છે (હ્યાં સંક્ષેપ કહ્યો છે ત્યાં ટીકાકારે તેનો કાંઈક વિસ્તાર પણ કર્યો છે.)

ત્યારપછી (૧૫૦ મા સૂત્રમાં) અસુરકુમારના આવાસો, પૃથ્વીકાયના આવાસો(સ્વસ્થાનો)થી આરંભી મનુષ્ય સુધીના સ્થાનો, વાનવ્યંતરના આવાસો, જ્યોતિષીના વિમાનો અને વૈમાનિક દેવોના આવાસો કહ્યા છે.

ત્યારપછી (૧૫૧ મા સૂત્રમાં) નારકીઓની સ્થિતિ

તથા સર્વાર્થસિદ્ધ પર્યંતના દેવોની સ્થિતિનો જલ્પ અને ઉત્કૃષ્ટ કાઠ કહ્યો છે.

ત્યારપછી (૧૫૨ મા સૂત્રમાં) નારકી વિગેરે ચારે ગતિના જીવોના ઔદારિક વિગેરે પાંચ પ્રકારના શરીરની અવગાહના વિગેરે કહ્યું છે.

ત્યારપછી (૧૫૩ મા સૂત્રમાં) અવધિજ્ઞાનના ભેદ, વિષય વિગેરે નવ દ્વાર, અવધિજ્ઞાનના બે પ્રકાર, નરકમાં શીતાદિક વેદના, લેશ્યા, આહાર વિગેરે કહ્યું છે.

ત્યારપછી (૧૫૪ મા સૂત્રમાં) છ પ્રકારનો આયુષ્ય-બંધ તથા વિરહકાઠ વિગેરે કહ્યો છે.

ત્યારપછી (૧૫૫ મા સૂત્રમાં) છ પ્રકારના સંહનન અને છ પ્રકારના સંસ્થાન કહ્યા છે.

ત્યારપછી (૧૫૬ મા સૂત્રમાં) પુરુષવેદ વિગેરે ત્રણ વેદ કહ્યા છે.

ત્યારપછી (૧૫૭ મા સૂત્રમાં) આ સર્વે પ્રરૂપણા અરિ-
 હંત ભગવાને સમવસરણમાં કહેલ હોવાથી મમવસરણની રચના
 કહી છે, પછી મહાવીરસ્વામી કુલકરના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા
 હોવાથી આ અવસર્પિણીમાં થયેલા માત કુલકર તથા તેમની
 પત્નીઓનાં નામો, ચોવીશે તીર્થકરના પિતાઓનાં નામ, માતા-
 ઓનાં નામ, ચોવીશ તીર્થકરોનાં નામ, તેમના પૂર્વ ભવનાં
 નામ, તેમની દીક્ષા લેવા જતી વ્યવેતે કરેલી શિવિકાઓનાં નામ,
 તેમને પ્રથમ ભિક્ષા આપનારનાં નામ, તેમને ભિક્ષા મળવાનો
 સમય, ભિક્ષાના પદાર્થ, ભિક્ષાદાતારને ઘેર થયેલ સુવર્ણવૃષ્ટિ,
 ચોવીશ તીર્થકરોના ચોવીશ ચૈત્યવૃક્ષોનાં નામ, તેમના પહેલા
 શિષ્યનાં નામ, પહેલી ગિજ્યાનાં નામ, વિગેરે કહ્યું છે.

ત્યારપછી (૧૫૮ મા સૂત્રમાં) આ અવસર્પિણીમાં આ
 જંવદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં થયેલા ચાર ચક્રવર્તીઓનાં પિતાઓનાં
 નામ, માતાઓનાં નામ, ચક્રવર્તીઓનાં નામ, તેમના સ્ત્રીરત્નનાં

નામ, નવ વઢદેવ તથા નવ વાસુદેવના પિતાનાં નામ, માતાનાં
 નામ, વઢદેવ તથા વાસુદેવના ગુણનું વિસ્તૃત વર્ણન, તેમનાં
 નામ, તેમના પૂર્વભવનાં નામ, તેમના પૂર્વભવના ધર્માચાર્યોનાં
 નામ, વાસુદેવોને નિયાળા કરવાની મૂમિનાં નામ, નિયાળા
 કરવાનાં કારણો, નવ પ્રતિવાસુદેવોનાં નામ, નવ વાસુદેવની
 ગતિ, નવ વઢદેવની ગતિ વિગેરેનું વર્ણન કર્યું છે.

ત્યારપછી (૧૫૯ મા સૂત્રમાં) આ અવસર્પિણીમાં આ
 જંવદ્વીપના ઈરવતક્ષેત્રમાં થયેલા ચોવીશ તીર્થકરોનાં નામ,
 તથા આવતી ઉત્સર્પિણીમાં ભરતલંડમાં અને ઈરવતક્ષેત્રમાં
 થનારા કુલકરોનાં નામ, ભરતક્ષેત્રમાં થવાના ચોવીશ તીર્થ-
 કરોનાં નામ, તેમના પૂર્વભવનાં નામ વિગેરે, ચાર ચક્રવર્તી-
 ઓનાં નામ, નવ વાસુદેવ તથા વઢદેવનાં નામ, તેમના ધર્મા-
 ચાર્યો, નિયાળાની મૂમિ અને તેનાં કારણો, નવ પ્રતિવાસુદે-
 વનાં નામ વિગેરે. તથા ઈરવતક્ષેત્રમાં થનારા ચોવીશ તીર્થ-

શ્રી
સમવાયાજ્ઞ
સૂત્ર ॥
ચોથું અંગ
॥ ૨૨ ॥

કરનાં નામ, તથા ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, બલ્લદેવ, પ્રતિવાસુદેવ વિગેરે સંબંધી સંક્ષિપ્ત હકીકત આપી છે.

છેવટ (૧૬૦ મા સૂત્રમાં) ઉપસંહાર કરતા સતા ' સમવાય ' શબ્દના યથાર્થ નામો બતાવી ગ્રંથની સમાપ્તિ કરી છે.

ત્યારપછી ટીકાકારે આઠ શ્લોકની પ્રશસ્તિ કરી છે. તેમાં ટીકાકાર શ્રીઅમરદેવસૂરિયે તીર્થંકરાદિકને નમસ્કાર કરી

પ્રથમ આ અંગનું પ્રમાણ ઘણું હતું, તે કાळादિકના દોષથી અલ્પ થયેલું હોવાથી મારા જેવાની બુદ્ધિની અલ્પતાને લીધે આ ટીકા રચવાની મારી શક્તિ નથી, તો પણ ગુરુકૃપાથી કાંઈક કરી છે. તેમાં મતિમાંઘટાદિકને કારણે કાંઈ સ્વલના થઈ હોય તે પરોપકારી વિદ્વાનોએ સુધારણું વિગેરે લખીને પોતાના ગુરુવિગેરેની સંક્ષિપ્ત પરંપરા આપી છે.

इति शम्. स्वस्ति. मंगलम्.

શ્રીસમવાયાંગ ચતુર્થ અંગનો વિષયાનુક્રમ સમાપ્ત.

વિષયાનુ-
ક્રમ ॥

॥ ૨૨ ॥

५. आ. श्रीचन्द्रसागर-
सहित ज्ञानमंडार.
नं. १०५१

आ. ५. १०५१ श्रीचन्द्रसागर

श्रीसमवायाङ्गः सूत्र

(चोथुं अंग)

मूळ अने मूळ तथा टीकाना अर्थ साथे

टीकाकारतुं मंगलादिक-

श्रीवर्धमानमानम्य, समवायाङ्गवृत्तिका । विधीयतेऽन्यशास्त्राणां, प्रायः समुपजीवनात् ॥ १ ॥
श्री वर्धमानस्वामीने नमस्कार करीने समवायांग सूत्रनी वृत्ति (टीका) प्राये करीने अन्य शास्त्रोनी आश्रय-आधार
लइने मारावडे कराय छे (हुं करं छुं.).

दुःसंप्रदायादसदूहनाद्वा, भणिष्यते यद्वितथं मयेह ।
तद्धीधनैर्मानुष्ययद्भिः, शोध्यं मतार्थक्षतिरस्तु मैवम् ॥ २ ॥

श्रीचन्द्रसागर श्रीचन्द्रसागरजी

દુષ્ટ (સ્વોટા) સંપ્રદાયથી અથવા સ્વોટા તર્ક કરવાથી આ શાસ્ત્રમાં મારાથી જે કાંઈ સ્વોટું કહેવાય, તે મારા પર અનુ-કંપા કરનારા બુદ્ધિમાનોએ શોધવું-શુદ્ધ કરવું, એવી રીતે કરવાથી મત (શાસ્ત્રસંમત) અર્થની ક્ષતિ ન થાઓ.

અહીં સ્થાનાંગ નામના ત્રીજા અંગના અનુયોગ (વ્યાખ્યા) પછી આ સમવાય નામના ચોથા અંગનો અનુયોગ અનુ-ક્રમે પ્રાપ્ત થયેલો છે, તેથી હવે તેનો આરંભ કરાય છે. તેમાં ફક્ત વિગેરે દ્વારોનો વિચાર સ્થાનાંગના અનુયોગ પ્રમાણે અનુક્રમે જાણી લેવો. વિશેષમાં આ (સમવાય) નો સમુદાય અર્થ આ પ્રમાણે છે—‘ સમ્ ’ એટલે સમ્યક્પ્રકારે, ‘ અવ ’ એટલે અધિકપ્રણાદ કરીને ‘ અય (અયન) ’ એટલે પરિચ્છેદ-અવધારણ અર્થાત્ જીવાત્તીવાદિક વિવિધ પદાર્થના સમૂહનું જ્ઞાન જેમાં છે તે ‘ સમવાય ’ કહેવાય છે. અથવા ‘ સમવતરન્તિ ’—‘ સમવતરન્તિ-સંમિલન્તિ ’ એટલે વિવિધ પ્રકારના જીવાદિક પદાર્થો જેને વિષે અભિધેય (વાચ્ય) પળાવે છે-અવતરે છે-એકઠા થાય છે (મળે છે-જાળવામાં આવે છે) તે ‘ સમવાય ’ કહેવાય છે. તે સમવાય પ્રવચનરૂપી પુરુષનું અંગ હોવાથી ‘ સમવાયાંગ ’ કહેવાય છે. શ્રી શ્રમણ ભગવંત મહાવીર-વર્ધમાનસ્વામીના પાંચમા ગણધર આર્ય સુધર્માસ્વામી જંબૂ નામના પોતાના શિષ્યને સમવાયાંગનો અર્થ કહેવાને ઇચ્છતા સતા તે વચ્ચે પોતાના ધર્માચાર્ય ભગવાનને વિષે બહુમાનને પ્રગટ કરતા તથા પોતાના વચનને વિષે સમગ્ર

૧. તસ્સ ફલજોગસંગલ-સમુદાયતથા તદ્દેવ દારાઈં । તબ્મેયનિરુત્તિક્કમપયોયણાં ચ વચ્ચાઈં ॥ ૧ ॥

ફલ (પ્રયોજન), યોગ (સંબંધ), મંગલ, સમુદાયાર્થ, દ્વારો, તેના ભેદ, નિરુત્તિક, ક્રમપ્રયોજન એટલી વાત ગ્રંથના પ્રારંભમાં પ્રાયે કહેલી હોય છે. (સ્થાનાંગની ટીકામાંથી આ ગાથા લખી છે.)

વસ્તુના વિસ્તાર (સમૂહ) ના સ્વભાવ (સ્વરૂપ) ને પ્રગટ કરનાર કેવલજ્ઞાને કરીને સહિત શ્રીમહાવીરસ્વામીના વચનનો આશ્રય (આધાર) હોવાથી આ મારું વચન નિર્વિવાદપણે પ્રમાણભૂત છે એમ શિષ્યની બુદ્ધિને વિષે આરોપણ કરતા સુધર્મા-સ્વામી પ્રથમ આ સંવંધના સ્ત્રવને કહે છે.—

મૃ૦—સુયં મે આડસં તેણં ભગવયા એવમક્ષવાયં—

અર્થ:—હે આયુષ્માન (જંબૂ) ! મેં સાંભળ્યું છે કે-તે ભગવાને આ પ્રમાણે કહ્યું છે—

ટીકાર્થ:—તે એટલે જે આ રાગદ્વેષાદિક વિપમ ભાવશત્રુના સૈન્યને મૂલ સહિત ઉલ્લેહી નાંખવાથી તથા ત્રણ સુવનના સમગ્ર પદાર્થોને પ્રકાશ કરનાર કેવલજ્ઞાનવડે પોતાના અનુભવપૂર્વક વિસંવાદ રહિત વચનવાળા હોવાથી ત્રણસુવનરૂપી ઘરના આંગણમાં જેનો અમૃત જેવો ઉજ્જ્વલ યશસમૂહ પ્રસરેલો છે તેવા આ ભગવાન-સમગ્ર એશ્વર્યાદિક સમૃદ્ધિ સહિત મહાવીરસ્વામીએ આ પ્રમાણે એટલે આગલ કહેવામાં આવશે તે પ્રમાણે આત્માદિક વસ્તુતત્ત્વને કહ્યું છે. અથવા ‘ આડસંતેણં ’ એવું આણું પદ ભગવાનનું વિશેષણ તરીકે કર્યું. એટલે આયુષ્યવાળા-ચિરકાળના જીવિતવાળા એવા ભગવાને અથવા પાઠાં-તરવડે ‘ આવસતા ’ એવું પદ કરીને ‘ મયા ’ નું વિશેષણ કર્યું એટલે કે ગુરુકુળને વિષે વસતા અથવા વિનયને નિમિત્તે ને કરતલવડે ગુરુના વે ચરણકમળને ‘ આમૃશતા ’ એટલે સ્પર્શ કરતા એવા મેં, અથવા ‘ આડસંતેણં ’ એટલે પ્રીતિયુક્ત મનવડે સેવા કરતા એવા મેં (આ પ્રમાણે સાંભળ્યું છે.)

ભગવાને જે કહ્યું છે તે હવે કહેવાય છે—‘ યો આયા ’ इत्यादि. अन्य कोई वाचनामां बीजी रीते संवंधनुं स्तत्र

જોવામાં આવે છે. તે પ્રથમ કહે છે.—

મૂ૦—[ઇહ खलु समणेणं भगवया महावीरेणं आइगरेणं तित्थगरेणं सयंसंबुद्धेणं पुरिसुत्तमेणं पुरिसंसीहिणं पुरिसवरपुंडरीएणं पुरिसवरगंधहत्थिणा लोशुत्तमेणं लोगनाहेणं लोगहिएणं लोगपईवेणं लोगपज्जोअगरेणं अभयदएणं चक्खुदएणं मगदएणं सरणदएणं जीवदएणं धम्मदएणं धम्मदेसएणं धम्मनायगेणं धम्मसारहिणा धम्मवरचाउरंतचक्खवाट्टिणा अप्पडिहयवरनाणदंसणधरेणं वियट्ठच्छउमेणं जिणेणं जावएणं तिन्नेणं तारएणं बुद्धेणं बोहएणं मुत्तेणं मोयगेणं सव्वन्नुणा सव्वदरिसिणा सिवमयलमरुयमणंतमक्खयमद्वाबाहमपुणरावित्तिसिद्धिगइनामधेयं ठाणं संपाविउका-
मेणं इमे दुवालसंगे गणिपिडगे पन्नत्ते, तं जहा—आयारे १ सूयगडे २ ठाणे ३ समवाए ४ विवाहपन्नत्ती ५ नायाधम्मकहाओ ६ उवासगदसाओ ७ अंतगडदसाओ ८ अणुत्तरोववाइदसाओ ९ पणहावागरणं १० विवागसुए ११ दिट्ठिवाए १२ । तत्थ णं जे से चउत्थे अंगे समवाए त्ति आहिते तस्स णं अयमट्ठे पन्नत्ते—तं जहा—]

મૂલાર્થ:-આ જગતમાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામી કે જે શ્રુતધર્મની આદિને કરનારા, તીર્થને કરનારા, પોતાની મેલે વૌધ પામેલા, પુરુષોને વિષે ઉત્તમ, પુરુષ છતાં સિંહ જેવા, પુરુષ છતાં શ્રેષ્ઠ પુંડરીક જેવા, પુરુષ છતાં શ્રેષ્ઠ ગંધહસ્તી જેવા, લોકને વિષે ઉત્તમ, લોકના નાથ, લોકને હિતકારક, લોકને પ્રદીપ સમાન, લોકને વિષે પ્રદ્યોત કરનારા, અમયને આપનાર, ચક્ષુ (શ્રુતજ્ઞાન) ને આપનાર, સમ્યગ્દર્શનાદિક માર્ગને આપનાર, શરણને આપનાર, જીવનને આપનાર અથવા જીવોને વિષે દયાવાળા, ધર્મને આપનાર, ધર્મનો ઉપદેશ કરનાર, ધર્મના નાયક, ધર્મના સારથિ, ધર્મના વિષયમાં ચારે દિશાના શ્રેષ્ઠ ચક્રવર્તી સમાન, અસ્વલિત અને શ્રેષ્ઠ એવા જ્ઞાન તથા દર્શનને ધારણ કરનાર, છદ્મસ્થપણાથી રહિત થયેલા, રાગ-દ્વેષાદિકને જીતનાર, જીતાડનાર, સંસારસમુદ્રને તરનાર, વીજાને તારનાર, જીવાદિક તત્ત્વને જાણનાર, વીજા જીવોને તત્ત્વ જણાવનાર, પોતે મુક્ત થયેલા, વીજાને મુક્ત કરનાર, સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી તથા સુખકારક, અચલિત, રોગ રહિત, અંત રહિત, ક્ષય રહિત, વ્યાવાધા રહિત અને ફરીથી ભવમાં આવવું ન પડે તેવા સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા તે ભગવાને આ દ્વાદશાંગીરૂપ ગણિપિટક પ્રરૂપ્યું છે. તેના નામ આ પ્રમાણે.—આચારાંગ ૧, સૂત્રક્રુતાંગ ૨, સ્થાનાંગ ૩, સમવાયાંગ ૪, વિવાહપ્રજ્ઞાસિ (ભગવતી) ૫, જ્ઞાતાધર્મકથા ૬, ઉપાસકદશા ૭, અંતક્રુત-દશા ૮, અનુત્તરોપપાતિક દશા ૯, પ્રશ્નવ્યાકરણ ૧૦, વિપાકશ્રુત ૧૧ અને દષ્ટિવાદ ૧૨. તેમાં જે તે (પ્રસિદ્ધ) ચોથું અંગ સમવાય નામનું કહ્યું છે, તેનો આ અર્થ કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—

દીકાર્થ:-આ વાચના મોટી હોવાથી તેની વ્યાખ્યા કરીએ છીએ. આ વીજું સૂત્ર સંગ્રહરૂપ પ્રથમ સૂત્રના જ વિસ્તાર-

રૂપે જાણવું. આની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે.—‘ઇહ’ આ લોકમાં અથવા નિર્ગ્રંથના તીર્થમાં (જિનશાસનમાં). ‘સ્વલ્લ’ શબ્દ વાક્યની શોભા માટે છે, અથવા નિશ્ચય અર્થમાં છે, તેથી આ જ જિનશાસનમાં, પળ શાક્યાદિક અન્ય શાસનમાં નહીં. ‘અમ્મણ’ એટલે તપસ્યા કરનાર. આ ચરમજિનેશ્વરનું સાથે જ ઉત્પન્ન થયેલું વીજું નામ છે. તે વિષે કહ્યું છે કે— “ સહસંમતિએ કરીને એટલે સાથે જ સંમતિપણાએ કરીને ‘અમ્મણ’ એવું નામ થયું છે. ” ભગવાનનો અર્થ પ્રથમ (સૂત્રમાં) કહ્યા પ્રમાણે જાણવો. મોટા એવા વીર તે મહાવીર કહેવાય છે. આ નામ મોટા સાન્નિધ્યકપણાએ કરીને પ્રાણનો નાશ કરવામાં સમર્થ એવા પરીષહો અને ઉપસર્ગો પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ કંપાયમાન નહીં થવાથી દેવેન્દ્રોએ પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. તે વિષે કહ્યું છે કે— “ ભયંકર ભયથી પણ અચલિત, પરીષહો અને ઉપસર્ગો પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ ક્ષમાગુણ ધારણ કરવામાં સમર્થ અને પ્રતિજ્ઞાના પાર પામનાર હોવાથી દેવોએ તેમનું ‘મહાવીર’ એવું નામ કર્યું છે. ” તે ભગવાન કેવા છે ? તે ઉપર તેમનાં વિશેષણો આપે છે— ‘આદૌ કરોતિ હત્યેવં શીલઃ’ પ્રથમ આચારાદિક ગ્રંથરૂપ શ્રુતધર્મ ને તેનો અર્થ કહેનાર હોવાથી રચવાના સ્વભાવવાળા, તથા પ્રાણીઓ જેના વડે સંસારસાગરને તરે છે તે તીર્થ એટલે પ્રવચન કહેવાય છે. તે પ્રવચનથી ભિન્ન નહીં હોવાથી, અહીં ચતુર્વિધ સંઘ જ તીર્થ છે, તે તીર્થને કરવાના સ્વભાવવાળા હોવાથી ભગવાન તીર્થંકર કહેવાય છે. તે તીર્થંકર બીજાના ઉપદેશથી બોધ પામ્યા છે એમ નથી, તેથી કહે છે કે— ‘સ્વયંસંબુદ્ધ’ બીજાના ઉપદેશ વિના પોતાની મેળે જ હેય-ઉપાદેય વસ્તુતત્ત્વને સમ્યક્ પ્રકારે જાણનારા. આ ભગવાનનું પુરુષોત્તમપણું હોવાથી સામાન્ય મનુષ્યની જેવું સ્વયંસંબુદ્ધપણું સંભવતું નથી, તેથી કહે છે કે-પુરુષોના મધ્યે તે તે પ્રકારના અતિશય રૂપાદિકવડે સર્વથી ઉપર વર્તનાર

(શ્રેષ્ઠ) હોવાથી ઉત્તમ છે તેથી પુરુષોત્તમ છે. હવે સિંહાદિક ત્રણ ઉપમાનવડે આ ભગવાનનું પુરુષોત્તમપણું સિદ્ધ કરતા સત્તા કહે છે કે-સિંહની જેવા શૂરવીર હોવાથી સિંહ, પુરુષરૂપે સિંહ તે પુરુષસિંહ કહેવાય છે. લોકોએ સિંહને વિષે અત્યંત પ્રકૃષ્ટ શૌર્ય માન્યું છે, તેથી શૂરવીરપણાને આશ્રીને સિંહની ઉપમા આપી છે. ભગવાનને વાલ્યાત્રસ્થામાં પ્રત્યનીક (મિથ્યાત્વી) દેવ અત્યંત વીવરાવવા આવ્યો હતો-વીવરાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો તો પણ તે મય પામ્યા નહોતા, તથા ક્રીડા સમયે વૃદ્ધિ પામતા દેવના શરીરને વજ્ર જેવી મુષ્ટિના પ્રહારવડે હળીને કુબ્જ કરી નાંચ્યું હતું, તેથી ભગવાનનું શૂરવીરપણું પ્રસિદ્ધ જ છે. તથા શ્રેષ્ઠ એવું જે પુંડરીક એટલે ધોલું કમલ તે વરપુંડરીક કહેવાય છે, અને પુરુષરૂપ જ જે વરપુંડરીક તે પુરુષવર-પુંડરીક કહેવાય છે. અહીં ભગવાન સર્વ અશુભ એવા મલિનપણાથી રહિત છે અને સર્વ શુભ અનુભવોવડે શુદ્ધ છે તેથી તેનું શ્વેતપણું કહ્યું છે. તથા શ્રેષ્ઠ એવો જે ગંધહસ્તી તે વરગંધહસ્તી કહેવાય છે અને પુરુષરૂપ જે વરગંધહસ્તી તે પુરુષવરગંધહસ્તી કહેવાય છે. જેમ ગંધહસ્તીના ગંધથી જ સર્વ હસ્તીઓ ભાગી (નાશી) જાય છે, તેમના મદ ગલી જાય છે, તેમ ભગવાનના તે તે દેશના વિહારવડે જ સાત પ્રકારની રીતિઓ-સ્વસૈન્ય, પરસૈન્ય, ડુકાલ અને હમર-મરકી વિગેરે ઉપદ્રવો સો યોજન સુધીમાં નાશ પામે છે. ' તેથી ભગવાન પુરુષરૂપી શ્રેષ્ઠ ગંધહસ્તી સમાન છે. હવે ભગવાન કેવલ પુરુષોની મધ્યે જ ઉત્તમ છે એટલું જ નહીં, પરંતુ સમગ્ર જીવલોકમાં પણ ઉત્તમ છે, તેથી કહે છે કે- ' લોકોત્તમ ' તિર્યંચ, મનુષ્ય, નારક્ષી અને દેવરૂપ ચાર પ્રકારના સમગ્ર જીવલોકને વિષે 'ઉત્તમ' એટલે જ્ઞાનીના (કેવલજ્ઞાન થવાથી ઉત્પન્ન થનારા) ચોત્રીશ અતિશયો વિગેરે અસાધારણ ગુણોના

૧. અહીં ચારે દિગામાં સો સો યોજન સમજવા.

સમૂહવહે યુક્ત હોવાથી તથા સમગ્ર સુર, અસુર, વિદ્યાધર અને મનુષ્યોના સમૂહને નમવા લાયક હોવાથી પ્રધાન છે. ભગવાનનું લોકોત્તમપણું દેખાડતા સતા કહે છે કે—‘લોકનાથ’ લોકના દટલે સંજ્ઞી મન્વ્ય જીવોના જે નાથ દટલે પ્રમુ, તે લોકનાથ કહેવાય છે. અહીં ‘યોગક્ષેમકૃત્તાથઃ’ (જે યોગ અને ક્ષેમને કરનાર હોય તે નાથ કહેવાય છે) એવું શાસ્ત્રનું વચન છે તેથી નહીં પ્રાપ્ત થયેલા સમ્યગ્દર્શનાદિકનો યોગ કરવાથી અને પ્રાપ્ત થયેલા એવા તે ગુણોનું પાલન-રક્ષણ કરવાથી આ ભગવાનનું નાથપણું સિદ્ધ થાય છે. વ્હી લોકનું હિત કરનાર હોય તો જ તેનું તાત્ત્વિક (સાચું) નાથપણું સંભવે છે, તેથી કહે છે કે—લોકના દટલે એકેન્દ્રિયાદિક સર્વ પ્રાણીસમૂહના હિતકર દટલે તેમની અત્યંત રક્ષાનો પ્રકર્ષ થાય તેવી પ્રરૂપણા કરવાવહે અનુકૂલ વર્તનાર હોવાથી ભગવાન લોકહિત કહેવાય છે. વ્હી આ ભગવાનનું નાથપણું અને હિતકરપણું કહું, તે મન્વ્ય પ્રાણીઓને યથાસ્થિત સમગ્ર વસ્તુસમૂહને દીપાવવાથી—ઓઝાવાવાથી જ સંભવે છે, અન્યથા સંભવતું નથી, તેથી કહે છે કે—વિશેષ પ્રકારના (મન્વ્ય) તિર્યંચ, નર અને દેવરૂપ લોકના આમ્યંતર (અજ્ઞાનરૂપી) અંધકારના સમૂહને નાશ કરવા પૂર્વક ઉત્કૃષ્ટ પદાર્થોને પ્રકાશ કરનાર હોવાથી ભગવાન પ્રદીપની જેવા પ્રદીપ હોવાથી લોકપ્રદીપ કહેવાય છે. આ (લોકપ્રદીપ) વિશેષણ દ્રષ્ટલોક (પ્રાણીઓ) ને આશ્રીને કહું છે તેથી હવે દૃશ્ય (દેખવા લાયક) લોકને આશ્રીને વિશેષણ કહે છે કે—જે જોવામાં આવે તે લોક, એવી વ્યુત્પત્તિ કરવાથી સંપૂર્ણ સ્વર્યમંડલની જેવા સમગ્ર પદાર્થોના સ્વભાવને પ્રગટ કરવામાં સમર્થ એવા કેવલજ્ઞાનપૂર્વક પ્રવચન (સિદ્ધાંત) રૂપી પ્રમાના સમૂહને પ્રવર્તાવવાવહે લોકાલોકરૂપ સર્વ વસ્તુસમૂહના સ્વભાવને જે પ્રદ્યોત—પ્રકાશ કરવાના સ્વભાવવાળા તે લોકપ્રદ્યોતકર કહેવાય છે. અહીં કોઈ શંકા કરે કે—

લોકનાથપણું વિગેરે વિશેષણોના યોગ (સંબંધ) વાઢા વિષ્ણુ, શંકર અને બ્રહ્મા વિગેરે દેવો પળ તે તે તીર્થંકોના મત પ્રમાણે સંભવે છે, તેથી આ ભગવાનના સંબંધમાં વિશેષ શું આવ્યું ? આવી શંકા થવાથી તેનું વિશેષપણું કહેવા માટે કહે છે કે-પ્રાણનો નાશ કરવામાં રસિક એવા ઉપસર્ગો કરનારા પ્રાણીને પળ જે ભય આપનારા નથી તે અભયદય કહેવાય છે, અથવા જેને સર્વ પ્રાણીઓના ભયને દૂર કરનારી દયા હોય તે અભયદય કહેવાય છે, તેવા તો આ ભગવાન જ છે, પળ હરિ-હરાદિક દેવો તેવા નથી. વઢી આ ભગવાન અપકાર કરનારાનો પળ અનર્થ દૂર કરે છે એટલું જ નહીં, પરંતુ અર્થની પ્રાપ્તિને પળ કરે છે, તે દેઢાડે છે, — શુભાશુભ પદાર્થનો વિભાગ (વિવેચન) કરનાર હોવાથી વધુની જેવા વધુરૂપ શ્રુતજ્ઞાનને જે આપે છે, તે વધુર્દય કહેવાય છે. વઢી જેમ લોકમાં વધુ આપીને ઇચ્છિત સ્થાને જવાનો માર્ગ દેઢાડનાર પુરુષ મહાહપકારી હોય છે— કહેવાય છે, તેમ અહીં પળ જાણવું, તે જ વાવત દેઢાડતા સતા કહે છે કે-સમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન અને વારિત્રરૂપ સુક્તિપદના માર્ગને જે આપે છે-દેઢાડે છે તે માર્ગદય કહેવાય છે. વઢી જેમ લોકમાં વધુનું ઉઢાડવું અને માર્ગનું દેઢાડવું કરીને ચૌરાદિકથી ઉપદ્રવ પામતા પ્રાણીઓને ઉપદ્રવ રહિત એવા સ્થાનને પમાડનાર પુરુષ પરમ ઉપકારી થાય છે-કહેવાય છે, તેમ અહીં પળ જાણવું. તે જ વાવત દેઢાડતા સતા કહે છે કે-શરણ એટલે અજ્ઞાનરૂપી ઉપદ્રવોથી હણાયેલા પ્રાણીઓને રક્ષણ કરવાનું સ્થાન અર્થાત્ આંડું સ્થાન પરમાર્થથી નિર્વાળ-મોક્ષસ્થાન છે, તેને જે આપનારા તે શરણદય કહેવાય છે. વઢી જેમ લોકમાં વધુ, માર્ગ અને શરણ આપવાથી દુઃર્હી પ્રાણીઓને જીવિત આપ્યું કહેવાય છે, તેમ અહીં પળ જાણવું, તે વાવત દેઢાડતા સતા કહે છે કે-જીવ એટલે ભાવપ્રાણનું ધારણ કરવું તે અર્થાત્ અમરણધર્મપણું (કોઈ પળ વઢત મરણ ન થાય તે)

આવા જીવનને જે આપે તે જીવદય કહેવાય છે. આ હમણાં કહેલ વિશેષણોનો સમૂહ ભગવાનની ધર્મમય મૂર્તિ હોવાથી પ્રાપ્ત થાય છે-લાગુ પડે છે. તેથી બીજા પાંચ વિશેષણોવડે ભગવાનના ધર્મમયપણને કહે છે-વતાવે છે.-દુર્ગતિમાં પડતા જંતુઓને ધારણ કરવાના સ્વભાવવાળો જે હોય તે ધર્મ કહેવાય છે. તે ધર્મ શ્રુત અને ચારિત્ર એમ બે પ્રકારનો છે. આવા ધર્મને જે આપે તે ધર્મદય કહેવાય છે. અહીં ધર્મનું જે દેવું તે તેના કહેવાવડે જ શક્ય છે, તેથી કહે છે કે-ઉપર કહેલા ધર્મને જે દેખાડે-એટલે કહે તે ધર્મદેશક કહેવાય છે. આ ભગવાનનું ધર્મદેશકપણું ધર્મના સ્વામીપણાને લઈને જ છે, પણ નટની જેવું નથી. તે બાબત દેખાડતા સતા કહે છે કે-ધાર્મિક જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ ધર્મના નાયક એટલે યથાર્થ રીતે પાલન કરનાર હોવાથી જે સ્વામી, તે ધર્મનાયક કહેવાય છે. તથા ભગવાન ધર્મના સારથિ છે. જેમ રથનો સારથિ રથનું, રથિકનું (રથમાં બેસનારનું) અને અશ્વોનું રક્ષણ કરે છે, તેમ ભગવાન ચારિત્ર ધર્મના અંગભૂત એવા સંયમ, આત્મા અને પ્રવચન (સિદ્ધાંત)નું રક્ષણ કરવાનો ઉપદેશ આપે છે, તેથી તે ધર્મસારથિ કહેવાય છે. તથા ત્રણ દિશાએ સમુદ્ર અને ઉત્તર દિશા તરફ હિમવાન પર્વત એ ચારેના પર્યંતને વિષે એટલે તે ચારે દિશા સુધી જેનું સ્વામીપણું હોય તે ચાતુરંત કહેવાય છે, એવા ચાતુરંત જે ચક્રવર્તી તે ચાતુરંત ચક્રવર્તી કહેવાય છે' અને 'વર' એટલે શ્રેષ્ઠ એવા જે પૃથ્વીના ચાતુરંતચક્રવર્તી તે વરચાતુરંતચક્રવર્તી એટલે રાજાના અમુક પ્રકારના વિશિષ્ટ અતિશયવાળા કહેવાય છે. હવે ધર્મના વિષયમાં જે વરચાતુરંતચક્રવર્તી તે ધર્મવરચાતુરંતચક્રવર્તી કહેવાય છે. જેમ પૃથ્વી ઉપર સર્વ રાજાઓથી ચડીયાતા વરચાતુરંતચક્રવર્તી હોય છે,

૧. આ હકીકત જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રને આશ્રયીને સમજવી.

તેમ મગવાન ધર્મના વિષયમાં વીજા ધર્મના રચનારાઓને વિષે અતિશયવાલા (ચડીયાતા) હોવાથી ધર્મવરચાતુરંતચક્રવર્તી
 કહેવાય છે. (ચાર ગતિનો અંત કરનાર હોવાથી પળ ચાતુરંતચક્રવર્તી કહેવાય છે.) આ ધર્મદાયક વિગેરે પાંચ વિશેષણો
 પ્રકૃષ્ટ જ્ઞાનાદિકનો યોગ સતે જ સંભવે છે, તેથી કરીને કહે છે કે-અપ્રતિહત એટલે ટાઢું, મીંત કે પર્વત વિગેરે વડે સ્વલના
 ન પામે તેવા અથવા વિસંવાદ રહિત એવા અથવા ક્ષાયિકભાવના હોવાથી ' વર ' પ્રધાન એવા કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનને
 જે ધારણ કરે છે તે અપ્રતિહતવરજ્ઞાનદર્શનધર કહેવાય છે. વલી આવા પ્રકારની જ્ઞાનસંપદાવડે સહિત છતાં પળ જો તે છદ્મ-
 વાન એટલે મિથ્યા ઉપદેશ કરનાર હોય તો તે ઉપકારી થતા નથી, તેથી છદ્મરહિતપણું જણાવવાને માટે વ્યાવૃત્તછદ્મ કહે છે
 અથવા તો આ મગવાનને અપ્રતિહત એવું સંવેદન (જ્ઞાન-દર્શન) શી રીતે પ્રાપ્ત થયું ? તેના જવાવમાં કહે છે કે-આવરણનો
 સર્વથા અભાવ થવાથી, એ જ વાવત કહે છે કે-વ્યાવૃત્ત એટલે સર્વથા નાશ પામ્યું છે છદ્મ એટલે અજ્ઞાનીપણું અથવા જ્ઞાના-
 વરણ જેવું તે વ્યાવૃત્તછદ્મ કહેવાય છે. વલી આ મગવાનને માયા અને આવરણનો અભાવ રાગાદિકનો જય કરવાથી
 થયો છે, તેથી કહે છે કે-રાગદ્વેષાદિક આમંતર શત્રુઓને જે જીતે છે-દૂર કરે છે, તે જિન કહેવાય છે તેમને. વલી આ મગ-
 વાને રાગાદિક શત્રુઓને જીત્યા છે તે રાગાદિકના સ્વરૂપને અને તેના જયના ઉપાયને જાણવાપૂર્વક જ જીત્યા છે તેથી
 કહે છે કે-છાદ્મસ્થિક ચાર જ્ઞાનવડે જે જાણે છે તે જ્ઞાપક કહેવાય છે. આ વિશેષણોવડે આ મગવાનની સ્વાર્થસંપત્તિનો
 ઉપાય કહ્યો (એટલે કે પોતાના આત્માને જ ગુણ કરનાર કહ્યા), હવે સ્વાર્થસંપત્તિપૂર્વક પરાર્થસંપત્તિપણાને છ વિશેષણોવડે
 કહે છે.-' તીર્ણ ' સંસારરૂપી સાગરને તરી ગયાની જેવા જે તરી ગયેલા, તે તીર્ણ કહેવાય છે. તથા ' તારક ' પોતાના ઉપદેશ

પ્રમાણે વર્તનારા બીજાં જીવોને પણ જે તારે છે તે તારક કહેવાય છે. તથા 'બુદ્ધ' જીવાદિકં તત્ત્વો જેણે જાણ્યા છે તે બુદ્ધ કહેવાય છે. તથા બીજા પ્રાણીઓને પણ જીવાદિક તત્ત્વોને (ઉપદેશ દ્વારા) જણાવનારા હોવાથી બોધક કહેવાય છે. તથા 'મુક્ત'—બાહ્ય અને આમ્યંતર ગ્રંથિના બંધનમાંથી મુક્ત—રહિત થયેલા. તથા તે જ ગ્રંથિબંધનથી બીજા પ્રાણીઓને મૂકાવનારા હોવાથી મોચક કહેવાય છે. તથા મુક્તપણું છતાં પણ 'સર્વજ્ઞ' અને 'સર્વદર્શી' (સર્વ પદાર્થોને જાણનાર અને સર્વ પદાર્થોને જોનાર) એવા પરંતુ અન્ય દર્શનીઓએ મુક્તાવસ્થામાં પુરુષ (આત્મા) ને જડ થવા રૂપ માન્યો છે, એવા આ ભગવાન નથી. તથા સિદ્ધિગતિ નામનું સ્થાન કે જે સર્વ પ્રકારની બાધા—પીડા રહિત હોવાથી 'શિવ' સુખકારક છે, સ્વામાવિક અથવા બીજાના પ્રયોગથી (પ્રેરણાથી) ચાલવાના હેતુનો અભાવ હોવાથી 'અચલ' અચલ છે, શરીર અને મન નહીં હોવાથી 'અરુજ' રોગ રહિત છે, અનંત અર્થના વિષયવાળા જ્ઞાનસ્વરૂપ હોવાથી 'અનંત' છે, સાદિઅનંતસ્થિતિપણું હોવાથી 'અક્ષય' નાશ રહિત છે, અથવા પૂર્ણ-માના ચંદ્રમંડલની જેમ પરિપૂર્ણ હોવાથી 'અક્ષત' છે, પીડા કરનાર નહીં હોવાથી 'અવ્યાવાધ' છે, તથા સંસારમાં અવતરવાના કારણભૂત કર્મનો અભાવ હોવાથી 'અપુનરાવર્તક' ફરીથી કોઈ વાર પણ જ્યાંથી સંસારમાં આવવાપણું નથી, એવું સિદ્ધિગતિ નામનું જે 'સ્થાન' ઇટલે જેને વિષે જીવ કર્મે કરેલા વિકારના રહિતપણે નિરંતર અવસ્થિત રહે તે સ્થાન અર્થાત્ ક્ષીણ કર્મવાળા જીવનું સ્વરૂપ અથવા લોકાગ્ર નામનું સ્થાન. અહીં સર્વ વિશેષણો આત્મસ્વરૂપનાં છે, તે લોકાગ્રનાં વિશેષણો તરીકે કહ્યાં છે, તે આધેય (જીવ) ના ધર્મો (ગુણો) નો આધારમાં (લોકાગ્રમાં) આરોપ કર્યો છે એમ જાણવું. આવા પ્રકારના સ્થાનને પામવાની ઇચ્છાવાળા ભગવાન છે, પણ હજુ તેને પામેલા નથી; કારણ કે તે સ્થાનને જો પામેલા હોય તો તેને ઇન્દ્રિયો નહીં

હોવાથી પ્રરૂપણા કરી શકે નહીં. અહીં ‘પામવાની ઇચ્છાવાળા’ એમ જે કહ્યું તે ઉપચારથી કહ્યું છે, કારણ કે કેવલી ભગવાન ઇચ્છા રહિત જ હોય છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—“ઉત્તમ મુનિ મોક્ષને વિષે અને સંસારને વિષે સર્વત્ર નિઃસ્પૃહ-ઇચ્છા રહિત જ હોય છે.” આ પ્રમાણે અસંખ્ય ગુણસમૂહરૂપી સંપદાएं કરીને સહિત એવા ભગવાને ‘ઈમં’ આ એટલે હમણાં જ કહેવાતું હોવાથી પ્રત્યક્ષ, સમીપે રહેલું અને ‘દ્વાદશાંગ’ જેમાં ચાર અંગ રહેલા છે એવું ‘ગણિપિટક’ આચાર્યનું પિટક જેવું પિટક (પેટી) એટલે કે જેમ વાલંજુક વણિકની પેટી સર્વસ્વના આધારભૂત હોય છે, તેમ આચાર્યને દ્વાદશાંગરૂપી પેટી જ્ઞાનાદિક ગુણરત્નરૂપ સર્વસ્વના આધારભૂત છે. આવું ગણિપિટક ભગવાને ‘મ્હાસં’ કહ્યું છે એટલે કે તીર્થંકરનામકર્મ ઉદયમાં વર્તેલું હોવાથી પ્રાપ્ત કૃતાર્થ હોવા છતાં પણ પરોપકારને માટે પ્રકાશ્યું છે. ‘તદથા’ એ શબ્દ ઉદાહરણ દેખાડવા માટે છે. આચાર વિગેરે વાર પદોનો અર્થ સુગમ છે, તેમની વ્યુત્પત્તિ વિગેરે શબ્દાર્થ આગલ કહેવામાં આવશે. ‘તત્થ ણં’ તે વાર અંગને વિષે (‘ણં’ શબ્દ વાક્યના અલંકાર માટે લખ્યો છે) જે ચોથું અંગ સમવાય એવા નામનું કહ્યું છે તેનો આ અર્થ છે. આત્મા વિગેરે શબ્દો આ સમવાયના અભિધેય છે એમ અધ્યાહાર જાણવો. ‘તદથા’ એ શબ્દ વાચનાંતરના ત્રીજા સંવંધના સૂત્રની વ્યાખ્યા જણાવવા માટે છે.

અહીં પદાર્થના સમૂહને કહેનારા વિદ્વાન પુરુષે અનુક્રમે જ આ (સમવાય) કહેવો જોઈએ એવો ન્યાય છે, તેથી તેમાં આચાર્યમહારાજ એકત્વ વિગેરે સંખ્યાના ક્રમના સંવંધવાળા અર્થો કહેવાની ઇચ્છાવાળા હોવાથી પ્રથમ એકત્વ સહિત એવા પદાર્થોને અને તેમાં પણ સર્વ પદાર્થોનો મોગી આત્મા હોવાથી—તેનું પ્રધાનપણ હોવાથી આત્માદિક પદાર્થોને, તેમ જ સર્વ વસ્તુ

૧ આ શબ્દ સંજ્ઞાવાચક છે કે વિશેષણ છે તે સમજાતું નથી. કોપમાં એ શબ્દ નથી.

પ્રતિપક્ષ સહિત હોય છે તેથી પ્રતિપક્ષ સહિત એવા આત્માદિક પદાર્થોને 'એગે આયા' ઇત્યાદિક અઢાર સૂત્રોવડે કહે છે. આ પદાર્થો પ્રાયે સ્થાનાંગમાં કહેલા છે, તો પણ અહીં કાંઈક કહેવાય છે. —

મૂ૦—એગે આયા, એગે અપાયા, એગે દંડે, એગે અદંડે, એગા કિરિઆ, એગા અકિરિઆ, એગે લોએ, એગે અલોએ, એગે ધમ્મે, એગે અધમ્મે, એગે પુણે, એગે પાવે, એગે બંધે, એગે મોક્ષે, એગે આસવે, એગે સંવરે, એગા વેયણા, એગા ણિજરા ॥ ૧૮ ॥ ૧ ॥

મૂલાર્થ:—આત્મા એક છે, અનાત્મા એક છે, દંડ એક છે, અદંડ એક છે, ક્રિયા એક છે, અક્રિયા એક છે, લોક એક છે, અલોક એક છે, ધર્મ એક છે, અધર્મ એક છે, પુણ્ય એક છે, પાપ એક છે, વંધ એક છે, મોક્ષ એક છે, આશ્રવ એક છે, સંવર એક છે, વેદના એક છે, નિર્જરા એક છે. ૧૮.

ટીકાર્થ:—અહીં 'કથંચિત્' કોઈ પણ પ્રકારે દટલે કોઈ પણ અપેક્ષાએ શબ્દનો અધ્યાહાર સમજવો. આ અધ્યાહાર સર્વ સૂત્રોને વિષે લેવાનો છે. તેમાં જીવ પ્રદેશાર્થપણાએ કરીને અસંખ્યાત પ્રદેશવાળો છે, તો પણ દ્રવ્યાર્થપણાએ કરીને (દ્રવ્યની અપેક્ષાએ) એક છે. અથવા ક્ષણે ક્ષણે પૂર્વના સ્વભાવનો ત્યાગ અને અપર (ઉત્તર-પછીના) સ્વરૂપની ઉત્પત્તિના યોગે કરીને અનંત મેદવાળો (જીવ) છે, તો પણ ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણે કાળમાં અનુગામી (રહેલા) એક ચૈતન્ય માત્રની

૧. સ્થાનાંગમાં વિસ્તારથી કહ્યાં છે, અહીં સંક્ષેપથી કહેવાય છે.

અપેક્ષાએ એક જ આત્મા છે, અથવા સંતાન સંતાન પ્રત્યે ચૈતન્યનો ભેદ (જુદા જુદા ચૈતન્ય) હોવાથી અનંત આત્માઓ છતાં પણ સંગ્રહ નયને આશ્રીને રહેલા સામાન્ય રૂપની અપેક્ષાએ આત્મા એક જ કહેવાય છે. ૧.

તથા આત્મા નહીં તે અનાત્મા એટલે ઘટ વિગેરે કોઈ પણ પદાર્થ. તે પદાર્થ પણ પ્રદેશાર્થપણાએ કરીને સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા અને અનંતા પ્રદેશવાળો છે તો પણ તેવા પ્રકારના એક પરિણામરૂપ દ્રવ્યાર્થની અપેક્ષાએ એક જ છે. એ જ પ્રમાણે સંતાનની અપેક્ષાએ પણ જાણવું. તુલ્યરૂપની અપેક્ષાએ કહીએ તો જો કે ધર્માસ્તિકાયાદિક અનાત્મા કથંચિત્ ભિન્ન સ્વરૂપવાળા છે તો પણ તેમનું અનુપયોગરૂપ લક્ષણ એક સરખું જ હોવાથી એકપણું જાણવું. ૨.

તથા દંડ એક છે. અહીં દંડ એટલે મન, વચન અને કાયાને સ્થોટે માર્ગે પ્રવર્તાવવા તે. (મનોદંડ, વાગ્દંડ, કાયદંડ) અથવા હિંસા માત્ર (કેવળ હિંસા) પણ દંડ કહેવાય છે. આનું એકપણું સામાન્ય નયની અપેક્ષાએ જાણવું. એ જ પ્રમાણે સર્વત્ર એકપણું જાણવું. ૩.

તથા અંદંડ એક છે. એટલે કે પ્રશસ્ત પન, વચન અને કાયાના યોગ અથવા કેવળ અહિંસા પણ અંદંડ કહેવાય છે. ૪.
તથા ક્રિયા એક છે. એટલે કાર્યિકી વિગેરે (કાયા, વચન અને મન સંગ્રંથી) ક્રિયા અથવા કેવળ આસ્તિક્ય (આસ્તિક-પણું) એ ક્રિયા કહેવાય છે. તે એક છે. ૫. તથા અક્રિયા એટલે યોગનો નિરોધ અથવા નાસ્તિકપણું, તે પણ એક જ છે. ૬.
તથા લોક એટલે સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાલ એમ ત્રણ પ્રકારનો અથવા અસંખ્યાતા (આકાશ) પ્રદેશવાળો (ચૌદ રાજપ્રમાણ લોક)

૧. ઉત્તરોત્તર પરંપરા અર્થાત્ ક્ષણે ક્ષણે ચૈતન્યમાં ફેરફાર થાય તે.

છતાં પણ દ્રવ્યાર્થની અપેક્ષાએ એક જ લોક છે. ૭. તથા અલોક અનંત (આકાશ) પ્રદેશવાળો છતાં દ્રવ્યાર્થની અપેક્ષાએ એક જ છે. ૮. અથવા આ બે સ્ત્રો લોક અને અલોકનું ઘણાપણું દૂર કરવા માટે કહ્યા છે, કેમકે કેટલાક અન્ય દર્શનીઓ ઘણા લોક માને છે અને તેનાથી વિલક્ષણ અલોક પણ તેટલા જ માને છે. આ પ્રમાણે સર્વત્ર એટલે ધર્મ અધર્મ વિગેરેને વિષે પણ ગમનિકા કરવી-માર્વાર્થ કહેવો. વિશેષ આ પ્રમાણે-ધર્મ એટલે ધર્માસ્તિકાય ૧, અધર્મ એટલે અધર્માસ્તિકાય ૧૦, પુણ્ય એટલે શુભ કર્મ ૧૧, પાપ એટલે અશુભ કર્મ ૧૨, બંધ એટલે જીવને કર્મ પુદ્ગલનો સંયોગ થવો તે. આ બંધ સામાન્યપણે એક જ છે અથવા સર્વ કર્મના બંધનો વ્યવચ્છેદ (નાશ) થાય ત્યારે ફરીથી બંધ થતો નથી તેથી એક જ બંધ છે. ૧૩. આ રીતે જ મોક્ષ ૧૪, આશ્રવ ૧૫, સંવર ૧૬, વેદના ૧૭ અને નિર્જરા ૧૮ એ સર્વનું એકપણું જાણવું. અહીં પ્રથમ અનાત્મ શબ્દનું ગ્રહણ કરી સર્વે ઉપયોગ રહિત (અચેતન) પદાર્થોનું (લોક-અલોક વિગેરેનું) એકપણું કહીને ફરીથી લોકાદિકનું એકપણું જ કહ્યું તે સામાન્ય અને વિશેષની અપેક્ષાએ કહ્યું છે એમ જાણવું. (એટલે કે પ્રથમ અનાત્માનું એકત્વ કહ્યું તે આત્મા સિવાય સર્વ પદાર્થોનું સામાન્યપણે એકત્વ કહ્યું અને પછી લોક અલોક વિગેરેનું એકત્વ કહ્યું તે વિશેષણની અપેક્ષાએ કહ્યું છે.) ૧.

આ પ્રમાણે સર્વ શાસ્ત્રોમાં વિસ્તારથી કહેલા આત્માદિક દરેક પદાર્થોનું એકત્વ કહીને હવે પોતાની મેળે પરિણામ પામેલા પદાર્થોનું એકત્વ કહે છે.—

મૂ૦—જંબુદ્વીપે દીવે એગં જોયણસયસહસ્સં આયામવિક્લ્ભેણં પળ્લત્તે ૧ । અપ્પહટ્ટાણે નરણ્ણં
એગં જોયણસયસહસ્સં આયામવિક્લ્ભેણં પળ્લત્તે ૨ । પાલણ્ણં જાણવિમાણે એગં જોયણસયસહસ્સં

आयामविवस्वभेणं पन्नत्ते ३ । सव्वट्टुसिद्धे महाविमाणे एगं जोयणसयसहस्सं आयामविवस्वभेणं
पन्नत्ते ४ । अदानक्खत्ते एगतारे पन्नत्ते ५ । चित्तानक्खत्ते एगतारे पन्नत्ते ६ । सातिनक्खत्ते एगतारे
पन्नत्ते ७ ।

इमीसे णं रयणप्पमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता १ ।
इमीसे णं रयणप्पहाए पुढवीए नेरइआणं उक्कोसेणं एगं सागरोवमं ठिई पन्नत्ता २ । दोच्चाए पुढवीए
नेरइयाणं जहन्नेणं एगं सागरोवमं ठिई पन्नत्ता ३ । असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं एगं पलि-
ओवमं ठिई पन्नत्ता ४ । असुरकुमाराणं देवाणं उक्कोसेणं एगं साहियं सागरोवमं ठिई पन्नत्ता ५ ।
असुरकुमारिंदवज्जियाणं भोमिज्जाणं देवाणं अत्थेगइआणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता ६ । असं-
खिज्जवासाउयसंनिपिंचिदियतिरिक्खजोणियाणं अत्थेगइआणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता ७ ।
असंखिज्जवासाउयगब्भक्कतियसंणिमणुयाणं अत्थेगइयाणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता ८ ।
वाणमंतराणं देवाणं उक्कोसेणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता ९ । जोइसियाणं देवाणं उक्कोसेणं एगं

પલિઓવમં વાસસયસહસ્સમબ્ભહિયં ઠિઈ પન્નત્તા ૧૦ । સોહમ્મે કપ્પે દેવાણં જહન્નેણં એગં પલિ-
ઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા ૧૧ । સોહમ્મે કપ્પે દેવાણં અત્થેગ્ગહઆણં એગં સાગરોવમં ઠિઈ પન્નત્તા ૧૨ ।
ઈસાણે કપ્પે દેવાણં જહન્નેણં સાઈરેગં એગં પલિઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા ૧૩ । ઈસાણે કપ્પે દેવાણં અત્થે-
ગ્ગહઆણં એગં સાગરોવમં ઠિઈ પન્નત્તા ૧૪ । જે દેવા સાગરં સુસાગરં સાગરકંતં ભવં સ્સણું માણુસો-
ત્તરં લોગહિયં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવન્ના તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં એગં સાગરોવમં ઠિઈ પન્નત્તા ૧૫ ।
તે ણં દેવા એગસ્સ અહ્હમાસસ્સ આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા ૧૬ ।
તેસિ ણં દેવાણં એગસ્સ વાસસહસ્સસ્સ આહારટ્ટુ સમુપજ્જહ ૧૭ । સંતેગ્ગહયા ભવસિદ્ધિયા જે જીવા
તે એગેણં ભવગ્ગહણેણં સિદ્ધિસ્સંતિ બુદ્ધિસ્સંતિ સુચ્ચિસ્સંતિ પરિનિવાહસ્સંતિ સઘ્વદુક્ખાણમંતં
કરિસ્સંતિ ॥ ૧૮ ॥ સૂત્રમ્ ॥ ૧ ॥

મૂલાર્થ:—જંબૂદ્વીપ નામનો દ્વીપ આયામ અને વિષ્કંભ (લંબાઈ અને પહોળાઈ) વડે એક લાખ યોજનનો કહ્યો છે.
૧ । સાતમી નરકપૃથ્વીનો મધ્યનો અપ્રતિષ્ઠાન નામનો નરકાવાસ આયામ અને વિષ્કંભવડે એક લાખ યોજનનો કહ્યો છે.
૨ । સૌધર્મોદ્રનું પાલક નામનું યાનવિમાન આયામ અને વિષ્કંભવડે એક લાખ યોજનનું કહ્યું છે. ૩ । તથા સર્વર્થસિદ્ધ નામનું

મહાવિમાન આયામ-વિષ્કંભવડે એક લાખ યોજનનું કહ્યું છે. ૪ ।

આદ્રી નક્ષત્ર એક તારાવાળું કહ્યું છે. ૫ । ચિત્રા નક્ષત્ર એક તારાવાળું કહ્યું છે. ૬ । તથા સ્વાતિનક્ષત્ર એક તારાવાળું કહ્યું છે. ૭ ।

આ રત્નપ્રભા નામની નરકપૃથ્વીના કેટલાએક નારકીઓની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે. ૧ । આ રત્નપ્રભા નામની નરકપૃથ્વીના નારકીઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સાગરોપમની કહી છે. ૨ । વીજી નરકપૃથ્વીના નારકીઓની જઘન્ય સ્થિતિ એક સાગરોપમની કહી છે. ૩ । કેટલાએક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે. ૪ । અસુરકુમાર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાધિક (કાંઈક અધિક) એક સાગરોપમની કહી છે. ૫ । અસુરકુમારેંદ્રને વર્જીને (અસુરકુમારેંદ્ર સિવાયના) વીજા કેટલાક ભવનપતિ દેવોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે. ૬ । અસંખ્યાતા વર્પના આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિવાળા કેટલાક (યુગલિક) જીવોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે. ૭ । અસંખ્યાતા વર્પના આયુષ્યવાળા ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક (ગર્ભજ) સંજ્ઞી કેટલાક (યુગલિક) મનુષ્યોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે. ૮ । વાનવ્યંતર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે. ૯ । હ્યોતિષી દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક પલ્યોપમ અને એક લાખ વર્ષ અધિક કહી છે. ૧૦ । સૌધર્મ કલ્પના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે. ૧૧ । સૌધર્મ કલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ એક સાગરોપમની કહી છે. ૧૨ । ઈશાન કલ્પના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ સાધિક (કાંઈક અધિક) એક પલ્યોપમની કહી છે. ૧૩ । ઈશાન કલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ એક સાગરોપમની કહી છે. ૧૪ । જે દેવો સાગર, સુસાગર, સાગરકાંત, મત્ર, મનુ,

માનુષોત્તર અને લોકહિત નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય, તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સાગરોપમની કહી છે. ૧૫ । તે દેવો એક અર્ધમાસે એટલે એક પૃથ્વીવાડીએ આણમ્રાણ લે છે એટલે કે ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ લે છે. ૧૬ । તે દેવોને એક હજાર વર્ષે આહારનો અર્થ (હચ્છા) ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૭ । જેની સિદ્ધિ થવાની છે એવા (મન્ય) જે કેટલાક દેવો છે, તેઓ એક (મનુષ્યના) ભવને ગ્રહણ કરવા વડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે, એટલે કે સર્વ દુઃખોનો અંત કરશે. ૧૮ ॥ સૂત્ર ॥ ૧ ॥

ટીકાર્થ:—અહીં ‘ જંબુદ્વીવે ’ વિગેરે પ્રથમનાં સાત સૂત્રો આશ્રયવિશેષનાં છે (એટલે કે જંબુદ્વીપ, અગ્રતિષ્ઠાન નરક, પાલક વિમાન અને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન એ ચાર તથા આદ્રી, ચિત્રા અને સ્વાતિ એ ત્રણ નક્ષત્ર મલી કુલ સાત સૂત્રો સ્થાન-પૃથ્વીને સૂચન કરનારા છે) અને ‘ હમીસે પં રયણ૦ ’ વિગેરે અઢાર સૂત્રો સ્થિત્યાદિક ધર્મવાલા (સ્થિતિ-આયુષ્ય વિગેરેને એટલે સ્થિતિ, ઉચ્છ્વાસ, નિઃશ્વાસ, આહાર અને મોક્ષની પ્રાપ્તિને દેખાડનારા) છે (એટલે તે તે સ્થાને રહેલા જીવોની સ્થિત્યાદિક દેખાડનારા છે.) એ સર્વ સૂત્રોનો અર્થ સુગમ છે. તેમાં જે વિશેષ કહેવા લાયક છે, તે કહે છે.—જંબુદ્વીપના સૂત્રમાં ‘ આયામ-વિષ્કંભવડે ’ એવો કોઈ ઠેકાણે પાઠ દેખાય છે, અને કોઈ ઠેકાણે ચક્રવાલ વિષ્કંભવડે એવો પાઠ છે. તેમાં પ્રથમ પાઠ ઠીક સંભવે છે, કેમકે અન્ય સ્થળે પણ તેવો પાઠ સાંભળવામાં છે. તેનો અર્થ સુગમ છે. અને બીજા પાઠનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.—ચક્રવાલ વિષ્કંભવડે એટલે ગોળ વિસ્તારવડે. અહીં લાંબા યોજનનું જે પ્રમાણ કહ્યું છે તે પ્રમાણાંગુલના યોજન સમજવા. તે વિષે કહ્યું છે કે—“ વસ્તુ(પદાર્થો)નું માન આત્માંગુલે કરવાનું છે, શરીરનું માન ઉત્સેધાંગુલે

કાઠાનું છે અને (શાશ્વત) પર્વત, પૃથ્વી તથા વિમાનનું માન પ્રમાણાંગુલે કરવાનું છે. ” (૧) પાલક નામનું યાનવિમાન
 એટલે સૌધર્મદ્રના આભિયોગિક પાલક નામના દેવે કરેલું એટલે ત્રિકુર્વેલું યાન એટલે ગમન, તેને માટે જે વિમાન તે યાન-
 વિમાન, અથવા જેનાવડે જવાય તે યાન, અને યાનરૂપી જે વિમાન તે યાનવિમાન, તેનું વીહું નામ પારિયાનિક કહેવાય છે. (૩)

‘ અત્થીત્યાદિ ’ અસ્તિ એટલે છે, કેટલાક નારકીઓની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ, એ પ્રમાણે કરીને (જ્ઞાનવંડે જાણીને)
 મેં તથા વીજા જિનેશ્વરોએ કહેલી છે. આ ચોથા પાથડામાં રહેલા નારકીઓની મધ્યમ સ્થિતિ જાણવી. (૧). એ જ પ્રમાણે એક
 સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેરમા પાથડામાં રહેલા નારકીઓની જાણવી. (૨) અસુરેદ્રને વર્જીને એટલે ચમરેદ્ર અને વર્લીદ્રને
 વર્જીને ત્રાકીના દશ નીકાયના ‘ ભોમેજ્ઞાણ ’ મૂમિ એટલે રત્નગ્રમા નામની પૃથ્વીને વિષે શ્રવાપણું (હોવાપણું) હોવાથી ભવનપતિ
 દેવોની એક પલ્યોપમની મધ્યમ સ્થિતિ જાણવી. કેમકે તેમની (નવ નીકાયની) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તો કાંઈક ઓછી વે પલ્યોપમની
 કહી છે. તે વિષે કહ્યું છે કે-“ નવ નીકાયમાં દક્ષિણ તરફના ભવનપતિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દોઢ પલ્યોપમની છે અને ઉત્તર
 તરફના ભવનપતિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કાંઈક ઓછી વે પલ્યોપમની છે. ” (૬). જેમનું આયુષ્ય અસંખ્યાતા વર્ષનું છે તેવા જે
 સંજ્ઞી એટલે મનવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિ એટલે તિર્યંચો છે તેઓમાંના કેટલાક એટલે જેઓ હૈમવંત અને ઐરણ્યવંત ક્ષેત્રમાં
 ઉત્પન્ન થયેલા યુગલિક હોય છે, તેઓની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ છે. (૭). એ જ પ્રમાણે મનુષ્ય સંવંધી સૂત્ર પણ જાણવું.
 તેમાં વિશેષ એ કે-ગર્ભાશયને વિષે જેમની ઉત્પત્તિ હોય તે ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક કહેવાય છે, અર્થાત્ સંમૂર્ઙ્મ મનુષ્ય નહીં. (૮).
 જ્ઞાનમંતર દેવો એટલે દેવીઓ નહીં પણ દેવો જ જાણવા, કેમકે દેવીઓની અર્ધ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહેલી છે. (૯). ડ્યો-

तिथी देवो एटले चंद्रविमानना देवो, पण सूर्यादिक देवो न जाणवा. तेम ज चंद्रादिकनी देवीओ पण न जाणवी; केमके “चंद्र विमानना देवोनुं ज आयुष्य एक लाख वर्ष अधिक एक पल्योपमनुं जाणवुं. एवुं वचन छे.” (१०) सौधर्म कल्पना देवो एटले देव अने देवीओ वने ग्रहण करवा, केमके सौधर्म कल्पमां एक पल्योपमथी ओछी स्थिति जघन्यथी पण नथी. आ स्थिति पहला प्रस्तर(पाथडा)मां जाणवी. (११). सौधर्म कल्पमां रहेला केटलाक देवोनी एक सागरोपमनी स्थिति छे एम कहुं, त्यां देवोनुं ज ग्रहण जाणवुं, देवीओनुं ग्रहण जाणवुं नहीं; केमके त्यांनी देवीओनी उत्कृष्ट स्थिति पण पचास पल्योपमनी छे. तथा अहीं देवोनी जे एक सागरोपमनी स्थिति कही ते मध्यम स्थितिनी अपेक्षाए जाणवी, केमके त्यां उत्कर्षथी बे सागरोपमनी स्थितिनुं होवापणुं छे. प्रस्तरनी अपेक्षाए कहीए तो आ मध्यम स्थिति सातमा प्रस्तरमां जाणवी. (१२). ईशान कल्पमां रहेला देवोनी जघन्य स्थिति जे कांडक अधिक एक पल्योपमनी कही, ते देव अने देवी वनेनी जाणवी; कारण के ते ईशान देवलोकमां साधिक एक पल्योपम विना बीजी जघन्य स्थिति छे ज नहीं. (१३). ईशानकल्पमां केटलाक देवोनी एक सागरोपमनी स्थिति कही छे ते देवोनी ज स्थिति ग्रहण करवी. पण देवीओनी न जाणवी, केमके ते ईशानकल्पमां देवीओनी उत्कृष्ट स्थिति पण पंचावन पल्योपमनी ज छे. (१४). तथा जे देवो सागर-सागर नामना, ए ज प्रमाणे सुसागर, सागरकांत, भव, मनु, मानुषोत्तर अने लोकाहित, अहीं समुच्च-यनुं जणाववापणुं होवाथी ‘च’ शब्द अध्याहारथी जाणवो, आ नामना विमानने एटले देवोने निवास करवाना स्थानने पामीने, अहीं ‘आसाद्य’-पामीने ए अभ्याहार जाणवो, आ विमानोने पामीने जेओ देवपणे (उत्पन्न थया छे.) पण

દેવીપણે નહીં, કેમકે દેવીઓની સાગરોપમની સ્થિતિ સંભવતી નથી. તે દેવોની સાગરોપમની સ્થિતિ છે. આ સર્વ વિમાનો સાતમા પ્રસ્તરમાં રહેલા છે, એમ જાણું. (૧૫). હવે સ્થિતિને અનુસારે દેવોને ઉચ્છ્વાસાદિક હોય છે, તેથી તેને વતાવે જે.-‘તે ણં’ ઇત્યાદિ. જે દેવોની એક સાગરોપમની સ્થિતિ છે. તે દેવો (‘ણં’ શબ્દ વાક્યના અલંકાર માટે છે) અર્ધ માસને અંતે (અહીં ‘અન્તે’ શબ્દનો અધ્યાહાર છે) આપ્રાણ લે છે. આ શબ્દોનું જ અનુક્રમે વ્યાખ્યાન (અર્થ) કરતા સતા કહે છે કે-ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે. અહીં ‘વા’ શબ્દો વિકલ્પના અર્થવાળા છે. (૧૬). તથા તે જ દેવોને એક હજાર વર્ષને અંતે (અહીં પણ ‘અન્તે’ શબ્દનો અધ્યાહાર છે) આહારાર્થ-આહારનું પ્રયોજન એટલે કે આભોગથી (ઉપયોગ-પૂર્વક-ઇચ્છાપૂર્વક) આહારના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ થાય છે. પરંતુ અનાભોગથી તો વિગ્રહગતિ સિવાય વીજે ટેકાણે દરેક સમયે (સમયે સમયે) આહારનું ગ્રહણ થાય છે. તે વિષે કહું છે કે-“જેની (જે દેવની) જેટલા સાગરોપમની સ્થિતિ હોય છે, તેને તેટલા પશ્વવાડીઆએ ઉચ્છ્વાસ હોય છે અને તેટલા હજાર વર્ષે આહાર હોય છે.” (૧૭). જેમની સિદ્ધિ-મુક્તિ થવાની છે એવા ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય) પ્રાણીઓ કેટલાએક છે કે જેઓ એક ભવના એટલે મનુષ્યજન્મના ગ્રહણ કરવા વડે આઠ પ્રકારની સમૃદ્ધિ પામવાવડે કરીને સિદ્ધ થશે, કેવલજ્ઞાનવડે તત્ત્વને જાણશે, કર્મરાશિથકી મુક્ત થશે અને કર્મે કરેલા વિકાર રહિત થવાથી શીતલ થશે અર્થાત્ સર્વ દુઃસ્વોનો અંત કરશે. (૧૮).

સામાન્ય નયનો આશ્રય કરીને વસ્તુનું એકપણું કહીને હવે વિશેષ નયનો આશ્રય કરીને વસ્તુઓનું વેપણું કહે છે.

૧. આઠ કર્મના ક્ષયથી થયેલા ક્ષાયિક ભાવના આઠ ગુણ-તદ્રૂપ સમૃદ્ધિ.

मू०—दो दंडा पन्नत्ता, तं जहा—अट्टादंडे चेव १ । दुवे रासी पन्नत्ता, तं जहा—जीवरासी चेव, अजीवरासी चेव २ । दुविहे बंधणे पन्नत्ते, तं जहा—रागबंधणे चेव, दोस-बंधणे चेव ३ ॥ पुवाफगुणी नक्खत्ते दुतारे पन्नत्ते १ । उचराफगुणी नक्खत्ते दुतारे पन्नत्ते २ । पुवाभद्वया नक्खत्ते दुतारे पन्नत्ते ३ । उत्तराभद्वया नक्खत्ते दुतारे पन्नत्ते ४ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं दो पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ । दुच्चाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं दो सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं दोपलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । असुरकुमारिंदवज्जियाणं भोमिज्जाणं देवाणं उक्को-सेणं देसूणाइं दो पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । असंखिज्जवासाउयसंनिपच्चैदियतिरिक्खजोणि-आणं अत्थेगइयाणं दोपलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ५ । असंखिज्जवासाउयगब्भक्कतियसन्निपच्चैदि-यमाणुस्साणं अत्थेगइयाणं दोपलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ । सोहम्मं कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं दो पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ७ । ईसाणे कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं दो पलिओ-

વમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા ૮। સોહમ્મે કપ્પે અત્થેગ્ગઇયાણં દેવાણં ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા ૧। ઈસાણે કપ્પે દેવાણં ઉક્કોસેણં સાહિયાઈં દો સાગરોવમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા ૧૦। સણંકુમારે કપ્પે દેવાણં જહણેણં દો સાગરોવમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા ૧૧। માહિંદે કપ્પે દેવાણં જહણેણં સાહિયાઈં દો સાગરોવમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા ૧૨। જે દેવા સુમં સુભક્કં સુભવણં સુભગંધં સુભલેસં સુભફાસં સોહમ્મવડિસગં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવણા તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા ૧૩ ॥

તે ણં દેવા દોણં અહ્હમાસાણં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસસંતિ વા નીસસંતિ વા ૧। તેસિ ણં દેવાણં દોહિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જ ૨। અત્થેગ્ગઇયા ભવસિદ્ધિયા જીવા જે દોહિં ભવગ્ગહણેહિં સિજ્ઞિસ્સંતિ બુદ્ધિસ્સંતિ મુચ્ચિસ્સંતિ પરિનિવાઇસ્સંતિ સઘ્ઘુબ્બલાણમંતં કરિસ્સંતિ ૩ ॥ સૂત્રમ્-૨ ॥

મૂલાર્થ:—દંડ વે કહેલા છે, તે આ પ્રમાણે—અર્થદંડ અને અનર્થદંડ (૧). રાશિ વે કહેલી છે, તે આ પ્રમાણે—જીવ-રાશિ અને અજીવરાશિ (૨). વંધન વે પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—રાગવંધન અને દ્વેષવંધન (૩).

પૂર્વાફાલ્ગુની નક્ષત્રના વે તારા કહ્યા છે (૧). ઉત્તરાફાલ્ગુની નક્ષત્રના વે તારા કહ્યા છે (૨). પૂર્વામાદ્રપદ નક્ષત્રના વે તારા કહ્યા છે. (૩). ઉત્તરામાદ્રપદ નક્ષત્રના વે તારા કહ્યા છે. (૪)

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં રહેલા કેટલાક નારકીની વે પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧). વીજી પૃથ્વીમાં રહેલા કેટલાક નારકીઓની વે સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨). કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની વે પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩). કેટલાક અસુરકુમારેંદ્ર(નીકાય)ને વર્જીને વીજા (નવ નીકાયના) ભવનવાસી દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કાંઈક ઓછા વે પલ્યોપમની કહી છે (૪). અસંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળા સંજી પંચેદ્રિય તિર્યંચ યોનિવાળા કેટલાક (યુગલિક) તિર્યંચોની વે પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫). અસંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળા સંજી પંચેદ્રિય ગર્ભજ કેટલાક (યુગલિક) મનુષ્યોની વે પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૬). સૌધર્મ કલ્પમાં કેટલાક દેવોની વે પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૭). ઈશાન કલ્પમાં રહેલા કેટલાક દેવોની વે પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૮). સૌધર્મ કલ્પમાં રહેલા કેટલાક દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વે સાગરોપમની કહી છે (૯). ઈશાન કલ્પમાં રહેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાધિક વે સાગરોપમની કહી છે (૧૦). સનત્કુમાર દેવલોકમાં રહેલા દેવોની જઘન્ય વે સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧૧). માહેંદ્ર કલ્પમાં રહેલા દેવોની જઘન્ય સાધિક વે સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧૨). જે દેવો શુભ, શુભકાંત, શુભવર્ણ, શુભલેશ્ય, શુભસ્પર્શ અને સૌધર્મવાતંસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય છે તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વે સાગરોપમની કહી છે (૧૩).

તે દેવો વે અર્ધમાસે (વે પલ્લવાડીયાને અંતે) આન-પ્રાણ લે છે એટલે કે ઉચ્છ્વાસ લે છે અને નિઃશ્વાસ લે છે (૧).

તે દેવોને બે હજાર વર્ષ આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨). કેટલાક ભવસિદ્ધિક (જેમની સિદ્ધિ થવાની છે એવા મન્ય) જીવો છે કે જેઓ બે ભવને ગ્રહણ કરવાનું સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે અને પરિનિર્વાણ પામશે, એટલે કે સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩). સૂત્ર-૨ ॥

ટીકાર્થ:—‘દો દંડે’ ઇત્યાદિ સૂત્ર દ્વિસ્થાનકની સમાપ્તિપર્યંત સુગમ છે. વિશેષ એ કે-દંડ, રાશિ અને બંધનના અર્થવાળા ત્રણ સૂત્રો છે, નક્ષત્રના અર્થવાળા ચાર સૂત્રો છે, સ્થિતિના અર્થવાળા તેર સૂત્રો છે અને ઉચ્છ્વાસાદિકના ત્રણ સૂત્રો છે. તેમાં અર્થનું એટલે સ્વ-પરના ઉપકાર કરનાર પ્રયોજનનું જે દંડ-હિંસા તે અર્થદંડ કહેવાય છે અને તેનાથી જે વિપરીત તે અનર્થદંડ કહેવાય છે (૧).

તથા રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે જે બે પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી, તે ચોથા પ્રસ્તુતને વિષે રહેલા નારકોની મધ્યમ સ્થિતિ જાણવી (૧). અને વીજી પૃથ્વીને વિષે જે બે સાગરોપમની સ્થિતિ કહી, તે છઠ્ઠા પ્રસ્તુતને વિષે રહેલા નારકોની મધ્યમ સ્થિતિ જાણવી. (૨). તથા અસુરેન્દ્રને વર્જીને વીજા ભવનવાસી દેવોની જે કાંઈક ન્યૂન બે પલ્યોપમની (ઉત્કૃષ્ટ) સ્થિતિ કહી તે ઉત્તર તરફના નાગકુમારાદિક નવ નીકાયને આશ્રીને જાણવી. તે વિષે કહ્યું છે કે—ઉત્તર તરફના (નાગકુમારાદિક) અસુરોની સ્થિતિ કાંઈક ન્યૂન બે પલ્યોપમની છે (૪). તથા અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યોની જે બે પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી તે હરિવર્ષ અને રમ્યકર્ષમાં જન્મેલા તિર્યંચ-મનુષ્યો (યુગલિક)ની જાણવી (૫-૬). ॥ સૂત્ર-૨ ॥

હવે ત્રણ સ્થાનક કહે છે—

मू०-तओ दंडा पन्नत्ता, तं जहा-मणदंडे, वयदंडे, कायदंडे १ । तओ गुत्तीओ पन्नत्ताओ, तं जहा-मणगुत्ती, वयगुत्ती, कायगुत्ती २ । तओ सल्ला पन्नत्ता, तं जहा-मायासल्ले णं, नियाण-सल्ले णं, मिच्छादंसणसल्ले णं ३ । तओ गारवा पन्नत्ता, तं जहा-इड्डीगारवे णं, रसगारवे णं, सायागारवे णं ४ । तओ विराहणा पन्नत्ता, तं जहा-नाणविराहणा, दंसणाविराहणा, चरित्तिवि-राहणा ५ ॥ मिगसिरनक्खत्ते तितारे पन्नत्ते १ । पुस्सनक्खत्ते तितारे पन्नत्ते २ । जेट्टानक्खत्ते तितारे पन्नत्ते ३ । अर्भीइनक्खत्ते तितारे पन्नत्ते ४ । सवणनक्खत्ते तितारे पन्नत्ते ५ । आस्सिणिनक्खत्ते तितारे पन्नत्ते ६ । भरणीनक्खत्ते तितारे पन्नत्ते ७ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तिन्नि पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ । दोच्चाए णं पुढवीए नेरइयाणं उक्कोसेणं तिणिण सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । तच्चाए णं पुढवीए नेरइयाणं जहणणेणं तिणिण सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं तिणिण पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । असंखिज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणियाणं उक्कोसेणं

तिणिण पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ५ । असंखिज्जवासाउयसन्निगव्वभवक्कंतिथमणुस्साणं उक्कोसेणं
तिणिण पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ । सोहम्ममीसाणेसु अत्थेगइयाणं देवाणं तिणिण पलिओवमाइं
ठिई पन्नत्ता ७ । सणंकुमारमाहिदेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं तिणिण सागरोवमाइं ठिई
पन्नत्ता ८ । जे देवा आभंकरं पभकरं आभंकरपभंकरं चंदं चंदावत्तं चंदप्पभं चंदकंतं चंदवणणं
चंदलेसं चंदज्झयं चंदसिंगं चंदसिट्ठं चंदकूळं चंदुत्तरवडिसंगं विमाणं देवत्ताए उववणणा तेसि
णं देवाणं उक्कोसेणं तिणिण सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ९ ॥

ते णं देवा तिण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा १ ।
तेसि णं देवाणं तिहिं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ २ । संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे
तिहिं भवगहणेहिं सिज्झस्संति बुज्झस्संति मुच्चिस्संति परिनिवाइस्संति सबंदुक्खाणमंतं करि-
स्संति ३ ॥ सूत्रम्-३ ॥

मूलार्थः—त्रण दंड कहा छे, ते आ प्रमाणे—मनदंड, वचनदंड, कायदंड (१). त्रण गुप्ति कही छे, ते आ प्रमाणे—

મનગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ, કાયગુપ્તિ (૨). ત્રણ શલ્ય કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—માયાશલ્ય, નિદાનશલ્ય, મિથ્યાદર્શનશલ્ય (૩). ત્રણ ગારવ કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—ઋદ્ધિગારવ, રસગારવ, સાતાગારવ (૪). ત્રણ વિરાધના કહી છે, તે આ પ્રમાણે—જ્ઞાનવિરાધના, દર્શનવિરાધના, ચારિત્રવિરાધના (૫).

મૃગશીર્ષ નક્ષત્રના ત્રણ તારા કહ્યા છે (૧). પુષ્ય નક્ષત્રના ત્રણ તારા કહ્યા છે (૨). જ્યેષ્ઠા નક્ષત્રના ત્રણ તારા કહ્યા છે (૩). અભિજિત્ નક્ષત્રના ત્રણ તારા કહ્યા છે (૪). શ્રવણ નક્ષત્રના ત્રણ તારા કહ્યા છે (૫). અશ્વિની નક્ષત્રના ત્રણ તારા કહ્યા છે (૬). મરણી નક્ષત્રના ત્રણ તારા કહ્યા છે (૭).

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નારકીઓની ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧). બીજી પૃથ્વીના નારકીની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ સાગરોપમની કહી છે (૨). ત્રીજી પૃથ્વીના નારકીની જઘન્ય સ્થિતિ ત્રણ સાગરોપમની કહી છે (૩). કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪). અસંખ્ય વર્ષના આયુષ્યવાળા સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિવાળા (યુગલિક)ની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની કહી છે (૫). અસંખ્ય વર્ષના આયુષ્યવાળા સંજી ગર્ભજ મનુષ્યો(યુગલિક)ની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની કહી છે (૬). સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકમાં રહેલા કેટલાક દેવોની સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની કહી છે (૭). સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પના કેટલાક દેવોની ત્રણ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે. (૮) જે દેવો આમંકર, પ્રમંકર, આમંકરપ્રમંકર, ચંદ્ર, ચંદ્રાવર્ત, ચંદ્રપ્રભ, ચંદ્રકાંત, ચંદ્રવર્ણ, ચંદ્રલેશ્ય, ચંદ્રધ્વજ, ચંદ્રશ્વંગ, ચંદ્રસુષ્ટ, ચંદ્રકૂટ અને ચંદ્રોચરાવંતસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ સાગરોપમની કહી છે (૯).

તે દેવો ત્રણ અર્ધમાસે (ત્રણ પલવાડીએ) આન લે છે, ગ્રાણ લે છે, દટલે કે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧). તે દેવોને ત્રણ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨). કેટલાક ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય) જીવો એવા છે કે જેઓ ત્રણ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે અર્થાત્ સર્વ દુઃખોનો અંત કરશે (૩).

ટીકાર્થ:—‘ તઓ ’ ઇત્યાદિ સર્વ સૂત્ર સુગમ છે. વિશેષ એ કે—અહીં (આ સૂત્રમાં) દંડ, ગુપ્તિ, શલ્ય, ગારવ અને વિરાધના આ અર્થવાળા પાંચ સૂત્રો છે. નક્ષત્રના અર્થવાળા સાત સૂત્રો છે, સ્થિતિના અર્થવાળા નવ સૂત્રો છે અને ઉચ્છ્વાસાદિક અર્થવાળા ત્રણ સૂત્રો છે.

તેમાં જેનાવડે આત્મા ચારિત્રરૂપી ઐશ્વર્યનો વિનાશ કરી અસાર (સાર રહિત) કરે, તે દંડ દટલે કુમાર્ગે પ્રવતવિલા મન વિગેરે. મનરૂપી જે દંડ તે મનોદંડ, અથવા કુમાર્ગે પ્રવતવિલા મનવડે જે આત્માને દંડવો તે મનોદંડ કહેવાય છે. એ જ પ્રમાણે બીજા વે (વચનદંડ અને કાયદંડ) પણ જાણવા (૧). તથા ગોપવંતુ તે ગુપ્તિ કહેવાય છે. દટલે કે મન વિગેરેની અશુભ પ્રવૃત્તિનો નિરોધ અને શુભ પ્રવૃત્તિનું કરવું તે (૨). તથા તોમર (માલા) વિગેરે શલ્યની જેવા શલ્ય દટલે દુઃખ-દાયક હોવાથી માયાદિક શલ્ય કહેવાય છે. તેમાં માયા દટલે નિકૃતિ (કપટ) રૂપી જે શલ્ય તે માયાશલ્ય કહેવાય છે. અહીં સૂત્રમાં ‘ ણ ’ શબ્દ લખ્યો છે તે અલંકારને માટે છે. એ જ પ્રમાણે બીજા વે શલ્યો પણ જાણવા. વિશેષ એ કે નિદાન દટલે દેવાદિકની સમૃદ્ધિ દેશવાથી કે સાંમલ્લાથી જીવ પોતે વિચાર કરે કે—‘ આ બ્રહ્મચર્યાદિકનું અનુષ્ઠાન કરવાથી મને આવી સમૃદ્ધિ હો (પ્રાપ્ત થાઓ) ’ એ પ્રમાણે મનનો અભ્યવસાય કરવો તે, અને મિથ્યાદર્શન દટલે તત્ત્વાર્થને

વિષે શ્રદ્ધા ન કરતાં અતત્ત્વને વિષે શ્રદ્ધા કરવી તે (૩). તથા ગારવ એટલે અભિમાન અને લોભવડે જીવને અશુભ ભાવની મોટાઈ પ્રાપ્ત થાય તે. આ મોટાઈ સંસારચક્રમાં ભટકવાના હેતુરૂપ કર્મબંધના કારણભૂત છે. તેમાં રાજાદિકની તથા પૂજ્ય આચાર્ય-દિકની સમૃદ્ધિવડે ગૌરવ (મોટાઈ) એટલે કે કદિની પ્રાપ્તિ થઈ હોય તો તેના અભિમાનદ્વારા એ અને કદિની પ્રાપ્તિ ન થઈ હોય તો તેની પ્રાપ્તિની પ્રાર્થનાદ્વારા એ આત્માને જે અશુભ ભાવની મોટાઈ પ્રાપ્ત થાય તે કદિગારવ. એ જ પ્રમાણે રસવડે જે ગૌરવ તે રસગૌરવ અને સાતા (સુખ) વડે તે ગૌરવ તે સાતાગૌરવ કહેવાય છે (૪). તથા વિરાધના એટલે યંડના. તેમાં જ્ઞાનની જે વિરાધના તે જ્ઞાનવિરાધના એટલે જ્ઞાનની શુદ્ધતા અને નિહવ-છુપાવું વિગેરે કરું તે. એ જ રીતે બીજી બે વિરાધના પણ જાણવી. વિશેષ એ કે દર્શન એટલે ક્ષાયિકાદિક સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર એટલે સામાયિકચારિત્ર વિગેરે (૫).

તથા અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પંચેદ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પલયોપમની કહી છે, તે દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુમાં જન્મેલા (યુગલિક) તિર્યંચ-મનુષ્યોની જાણવી (૫-૬). તથા આંબંકર, પ્રભંકર, આંબંકરપ્રભંકર, ચંદ્ર, ચંદ્રાવર્ત, ચંદ્રપ્રભ, ચંદ્રકાંત, ચંદ્રવર્ણ, ચંદ્રલેચ્ય, ચંદ્રશૃંગ, ચંદ્રશ્વજ, ચંદ્રસુદ, ચંદ્રકૂટ અને ચંદ્રાવંતસક, એ નામનાં વિમાનો છે. ॥૩॥

હવે ચાર સ્થાનક કહે છે.—

મૂ૦—ચત્તારિ કસાયા પન્નત્તા, તં જહા—કોહકસાએ માણકસાએ માયાકસાએ લોભકસાએ ૧ । ચ-
ત્તારિ જ્ઞાણા પન્નત્તા, તં જહા-અદ્વજ્ઞાણે રુદ્ધજ્ઞાણે ધમ્મજ્ઞાણે સુક્કજ્ઞાણે ૨ । ચત્તારિ વિગહાઓ પન્નત્તા,

तं जहा-इत्थिकहा भक्तकहा रायकहा देसकहा ३ । चत्तारि सण्णा पन्नत्ता, तं जहा-आहारसण्णा भयसण्णा मेहुणसण्णा परिगहसण्णा ४ । चउव्विहे बंधे पन्नत्ते, तं जहा-पगइबंधे ठिइबंधे अणु-भावबंधे पएसबंधे ५ । चउगाउए जोयणे पन्नत्ते ६ ॥

अणुराहानक्खत्ते चउतारे पन्नत्ते १ । पुव्वासान्नक्खत्ते चउतारे पन्नत्ते २ । उत्तरासान्नक्खत्ते चउतारे पन्नत्ते ३ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं चत्तारि पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ । तच्चाए णं पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं चत्तारि सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं चत्तारि पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मसीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं चत्तारि पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । सणकुमारमाहिंदेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं चत्तारि सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ५ । जे देवा किट्ठिं सुकिट्ठिं किट्ठियावत्तं किट्ठिप्पभं किट्ठिजुत्तं किट्ठिनणं किट्ठिलेसं किट्ठिज्झयं किट्ठिसिगं किट्ठिसिहुं किट्ठिकूडं किट्ठुत्तरवडिसगं विमाणं देवत्ताए

ઉવવણ્ણા તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં ચત્તારિ સાગરોવમાઈ ઠિઈં પન્નત્તા ૬ ॥

તે ણં દેવા ચઉણ્ણહુહ્હમાસાણં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઊસસંતિ વા નીસસંતિ વા ૧ । તેસિં દેવાણં ચઉહિં વાસસહસ્સેહિં આહારઠ્ઠે સમુપ્પજ્જઈ ૨ । અત્થેગઇયા ભવસિદ્ધિયા જીવા જે ચઉહિં ભવગ્ગહણેહિં સિદ્ધિસ્સંતિ જાવ સવ્વદુક્ખાણં અંતં કરિસ્સંતિ ૩ ॥ સૂત્રમ્ ૪ ॥

મૂલાર્થ:—ચાર કષાય કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—ક્રોધકષાય, માનકષાય, માયાકષાય, લોભકષાય (૧) । ચાર ધ્યાન કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન, ધર્મધ્યાન, શુક્લધ્યાન (૨) । ચાર વિકથા કહી છે, તે આ પ્રમાણે—સ્ત્રીકથા, મક્તકથા, રાજકથા, દેશકથા (૩) । ચાર સંજ્ઞા કહી છે, તે આ પ્રમાણે—આહારસંજ્ઞા, મયસંજ્ઞા, મૈથુનસંજ્ઞા, પરિગ્રહસંજ્ઞા (૪) । ચાર પ્રકારનો બંધ કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—પ્રકૃતિબંધ, સ્થિતિબંધ, અનુભાવબંધ, પ્રદેશબંધ (૫) । ચાર ગાડનો એક યોજન કહ્યો છે (૬) ॥

અનુરાધા નક્ષત્રના ચાર તારા કહ્યા છે (૧) । પૂર્વાષાઢા નક્ષત્રના ચાર તારા કહ્યા છે (૨) । ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રના ચાર તારા કહ્યા છે (૩) ।

આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ચાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । ત્રીજી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક

નારકીઓની ચાર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની ચાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની ચાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । સનત્કુમાર અને માહૈંદ્રકલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની ચાર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । જે દેવો કૃષ્ટિ, સુકૃષ્ટિ, કૃષ્ટિકાવર્ત, કૃષ્ટિપ્રમ, કૃષ્ટિયુક્ત, કૃષ્ટિવર્ણ, કૃષ્ટિલેશ્ય, કૃષ્ટિધ્વજ, કૃષ્ટિશૃંગ, કૃષ્ટિશિષ્ટ, કૃષ્ટિકુટ અને કૃષ્ટયુત્તરાવંતસક નામના વિમાનને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય, તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચાર સાગરોપમની કહી છે (૬) ॥

તે દેવો ચાર અર્ધ માસે (ચાર પલ્લવાડીયાને છેડે) આન લે છે, પ્રાણ લે છે એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને ચાર હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય) જીવો છે કે જેઓ ચાર ભવને ગ્રહણ કરવા વડે સિદ્ધ થશે, યાવત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) સૂત્ર-૪ ॥

ટીકાર્થ:—આ ચાર સ્થાનનું સૂત્ર પણ સુગમ છે. વિશેષ એ કે-કષાય, ધ્યાન, વિકથા, સંજ્ઞા, વંધ અને યોજનને માટે છ સૂત્ર કહ્યાં છે, નક્ષત્રને માટે ત્રણ કહ્યાં છે, સ્થિતિને માટે છ કહ્યાં છે, અને શેષ ત્રણ સૂત્ર પૂર્વની જેમ જાણવાં.

એક અંતર્મુહર્ત્ત સુધી ચિત્તની એકાગ્રતા અને મન, વચન, કાયાના યોગનો જે નિરોધ કરવો, તે ધ્યાન કહેવાય છે. તેમાં મનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞ વસ્તુને વિષે વિયોગ અને સંયોગાદિકને કારણે ચિત્તનો જે વ્યાપ્તિ તે આર્તધ્યાન કહેવાય છે. હિંમા, અસત્ય, ચોરી અને ધનના રક્ષણ માટે જે ચિત્તની વ્યાકુલતા તે રૌદ્રધ્યાન કહેવાય છે, આજ્ઞા વિગેરે પદના (શબ્દના) અર્થના સ્વરૂપનો વિચાર કરવામાં જે ચિત્તની એકાગ્રતા તે ધર્મધ્યાન કહેવાય છે. તથા ચૌદ પૂર્વમાં રહેલા શ્રુતનું અવલંબન

કરી મનને જે અતિ સ્થિર રાखવું અને યોગનો જે નિરોધ કરવો, તે શુક્લધ્યાન કહેવાય છે' (૨) । તથા ચારિત્રને વિરોધ કરનારી સ્ત્રી વિગેરે સંબંધી જે કથા તે વિકથા કહેવાય છે (૩) । તથા અસાતવેદનીય અને મોહનીય કર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયેલ આહારની ઇચ્છાદિ રૂપ જે ચેતનાવિશેષ તે સંજ્ઞા કહેવાય છે (૪) । તથા જીવ કષાય સહિત હોવાથી કર્મને યોગ્ય એવા પુદ્ગલોને જે ગ્રહણ કરે તે બંધ કહેવાય છે. (તે બંધ ચાર પ્રકારનો છે) તેમાં પ્રકૃતિ એટલે જઘન્યાદિકપોને જ્ઞાનાવરણીયાદિક આઠ, તેનો જે બંધ તે પ્રકૃતિબંધ કહેવાય છે, તથા તે પ્રકૃતિઓની જ સ્થિતિ એટલે જઘન્યાદિકપો રહેવું, તેનો જે બંધ તે સ્થિતિબંધ કહેવાય છે, તથા તીવ્રાદિક મેદવાલો જે વિપાક તે અનુભાવ એટલે રસ કહેવાય છે, તેનો જે બંધ તે અનુભાવબંધ કહેવાય છે. તથા જીવના અસંખ્યાતા પ્રદેશોને વિષે કર્મના અનંતાનંત પ્રદેશો કે જે દરેક કર્મ-પ્રકૃતિએ નિયત પરિમાણવાળા છે તેનો જે બંધ એટલે સંબંધ તે પ્રદેશબંધ કહેવાય છે (૫) ।

તથા કૃષ્ટિ, સુકૃષ્ટિ વિગેરે બાર વિમાનો પૂર્વે કહેલા વિમાનના નામને અનુસારે જાણવા. (૬). સૂત્ર ૪ ॥

મૂ૦—પંચ કિરિયા પન્નત્તા, તં જહા—કાઙ્યા અહિગરણિયા પાઠસિયા પારિતાવણિયા પાળાઙ-

૧ આર્ત્તધ્યાન—ઇષ્ટ વિયોગ, અનિષ્ટ સંયોગ, રોગચિંતા, અગ્રશૌચ. રૌદ્રધ્યાન—હિંસાનુંબંધી, મધાનુંબંધી, સ્તેયાનુંબંધી, સંરક્ષણાનુંબંધી. ધર્મધ્યાન—આજ્ઞાવિચય, અપાયવિચય, વિપાકવિચય, સંસ્થાનવિચય. શુક્લધ્યાન—અન્યત્વ પૃથક્ત્વ સવિચાર, એકત્વ પૃથક્ત્વ અવિચાર, સૂક્ષ્મક્રિયા અનિવૃત્તિ, સમુચ્છિન્ન ક્રિયા નિવૃત્તિ.

वायकिरिया १ । पंचमहवया पन्नत्ता, तं जहा—सवाओ पाणाइवायाओ वेरमणं, सवाओ
 मुसावायाओ वेरमणं, सवाओ अदत्तादाणाओ वेरमणं, सवाओ मेहुणाओ वेरमणं, सवाओ परिग्ग-
 हाओ वेरमणं २ । पंच कामगुणा पन्नत्ता, तं जहा—सहा रूवा रसा गंधा फासा ३ । पंच आसव-
 दारा पन्नत्ता, तं जहा—मिच्छत्तं अविरई पमाया कसाया जोगा ४ । पंच संवरदारा पन्नत्ता, तं जहा—
 सम्मत्तं विरई अप्पमत्तया अकसाया अजोगया ५ । पंच निजरट्टाणा पन्नत्ता, तं जहा—पाणाइ-
 वायाओ वेरमणं, मुसावायाओ वेरमणं, अदिन्नादाणाओ वेरमणं, मेहुणाओ वेरमणं, परिग्गहाओ
 वेरमणं ६ । पंच समिईओ पन्नत्ताओ, तं जहा—ईरियासमिई भासासमिई एसणासमिई आया-
 णभंडमत्तनिक्खेवणासमिई उच्चारपासवणखेलसिंघाणजल्लपारिट्ठावणियासमिई ७ । पंच अत्थिकाया
 पन्नत्ता, तं जहा—धम्मत्थिकाए अधम्मत्थिकाए आगासत्थिकाए जीवत्थिकाए पोगलत्थिकाए ८ ॥

रोहिणी नक्खत्ते पंचतारे पन्नत्ते १ । पुणव्वसुनक्खत्ते पंचतारे पन्नत्ते २ । हत्थनक्खत्ते पंचतारे
 पन्नत्ते ३ । विसाहानक्खत्ते पंचतारे पन्नत्ते ४ । धणिट्टानक्खत्ते पंचतारे पन्नत्ते ५ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं पंच पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ ।
तच्चाए णं पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं पंचसागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुरकुमाराणं देवाणं
अत्थेगइयाणं पंचपलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं पंच-
पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । सणकुमारमाहिंदेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं पंच सागरोवमाइं
ठिई पन्नत्ता ५ । जे देवा वायं सुवायं वायावत्तं वायप्पभं वायकंतं वायवणं वायलेसं वायज्झयं
वायसिंगं वायसिट्ठं वायकूडं वाउत्तरवडिसगं सूरं सुसूरं सूरवत्तं सूरप्पभं सूरकंतं सूरवणं सूर-
लेसं सूरज्झयं सूरसिंगं सूरसिट्ठं सूरकूडं सूरुत्तरवडिसगं विमाणं देवत्ताए उववणणा तेसि णं देवाणं
उक्कोसेणं पंच सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ ॥

ते णं देवा पंचणहं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा १ ।
तेसि णं देवाणं पंचहिं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्झइ २ । संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे
पंचहिं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति जाव अंतं करिस्संति ॥ सूत्रम्-५ ॥

મૂલાર્થઃ—પાંચ ક્રિયા કહેલી છે, તે આ પ્રમાણે—કાયિકી, આધિકરણિકી, પ્રાદેષિકી, પારિતાપનિકી, પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા (૧)। પાંચ મહાવ્રત કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—સર્વથા પ્રાણાતિપાતથી વિરમવું, સર્વથા મૃપાવાદથી વિરમવું, સર્વથા અદત્તા-દાનથી વિરમવું, સર્વથા મૈથુનથી વિરમવું, સર્વથા પરિગ્રહથી વિરમવું (૨)। પાંચ કામગુણ કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ (૩)। પાંચ આશ્રવદ્વાર કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય, યોગ (૪)। પાંચ સંવરદ્વાર કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—સમ્યક્ત્વ, વિરતિ, અપ્રમાદ, અકપાય, અયોગ (૫)। પાંચ નિર્જરાના સ્થાન કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—પ્રાણાતિપાતથી વિરમવું, મૃપાવાદથી વિરમવું, અદત્તાદાનથી વિરમવું, મૈથુનથી વિરમવું, પરિગ્રહથી વિરમવું (૬)। પાંચ સમિતિ કહી છે, તે આ પ્રમાણે—ઈર્યાસમિતિ, માપાસમિતિ, ઇયણાસમિતિ, આદાનમાંડમાત્રનિર્લેપણા સમિતિ, ઉચાર પ્રસવળા સિંધાણ જહ્ણ પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ (૭)। પાંચ અસ્તિકાય કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય (૮) ॥

રોહિણી નક્ષત્રના પાંચ તારા કહ્યા છે (૧)। પુનર્વસુ નક્ષત્રના પાંચ તારા કહ્યા છે (૨)। હસ્ત નક્ષત્રના પાંચ તારા કહ્યા છે (૩)। વિશાખા નક્ષત્રના પાંચ તારા કહ્યા છે (૪)। ધનિષ્ઠા નક્ષત્રના પાંચ તારા કહ્યા છે (૫) ॥

આ રત્નગ્રંથ પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની પાંચ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧)। ત્રીજી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની પાંચ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨)। કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની પાંચ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩)। સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની પાંચ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪)। સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પમાં

કેટલાક દેવોની પાંચ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । જે દેવો વાત, સુવાત, વાતાવર્ત, વાતપ્રભ, વાતકાંત, વાતલેહ્ય, વાતધ્વજ, વાતશૃંગ, વાતશિષ્ટ, વાતકૂટ, વાતોત્તરાવંતસક, સ્વર, સુસ્વર, સ્વરાવર્ત, સ્વરપ્રભ, સ્વરકાંત, સ્વરલેહ્ય, સ્વરધ્વજ, સ્વરશૃંગ, સ્વરશિષ્ટ, સ્વરકૂટ અને સ્વરોત્તરાવંતસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પાંચ સાગરોપમની કહી છે (૬) ॥

તે દેવો પાંચ અર્ધ માસે (પાંચ પલ્લવાડીયાને છેડે) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને પાંચ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે. (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિકર્તાઓ છે કે જેઓ પાંચ ભવ ગ્રહણ કરવા વડે સિદ્ધ થશે એવા સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ—પાંચ સ્થાનનું સૂત્ર પણ સુગમ છે. વિશેષ એ કે—ક્રિયા, મહાવ્રત, કામગુણ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરાસ્થાન, સમિતિ અને અસ્તિકાયના અર્થવાલા આઠ સૂત્રો છે, નક્ષત્રના અર્થવાલા પાંચ સૂત્રો છે, સ્થિતિના અર્થવાલા છ સૂત્રો છે અને ઉચ્છ્વાસાદિકના અર્થવાલા ત્રણ સૂત્રો છે. તેમાં ક્રિયા એટલે વિશેષ પ્રકારના વ્યાપાર. તેમાં કાયાવહે જે ક્રિયા નીપજે તે કાચિકી એટલે કાચની ચેષ્ટા કહેવાય છે. જેનાવહે આત્મા નરકાદિકને વિષે અધિકાર કરાય (નરકાદિમાં જાય) તે અધિકરણ કહેવાય છે. તે અધિકરણવહે જે ક્રિયા નીપજે તે આધિકરણિકી એટલે સ્વપ્નાદિક બનાવવા વિગેરેની ક્રિયા. પ્રદ્રેષ એટલે મત્સર, તેનાવહે જે ક્રિયા નીપજે તે પ્રાદ્વેષિકી કહેવાય છે. પરિતાપન એટલે તાડનાદિક વિશેષ પ્રકારનું દુઃખ, તેનાવહે જે નીપજેલી ક્રિયા તે પારિતાપનિકી કહેવાય છે, અને પાંચમી પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા પ્રસિદ્ધ—

મુગમ છે. (૧) । તથા જે કામના કરાય એટલે ઇચ્છાય તે કામ કહેવાય છે. 'એવા (ઇચ્છાતા એવા જે) ગુણો એટલે શબ્દાદિક પુદ્ગલના ધર્મો, તે કામગુણ કહેવાય છે. અથવા તો કામને એટલે મદનને (કામદેવને) ઉદીપન કરનારા જે ગુણો, તે કામગુણ એટલે શબ્દાદિક કહેવાય છે (૩) । તથા આશ્રવદ્વાર એટલે કર્મને ગ્રહણ કરવાના મિથ્યાત્વાદિક ઉપાયો (૪) । સંવર એટલે કર્મને નહીં ગ્રહણ કરવાના (રોકવાના) જે દ્વાર એટલે ઉપાયો તે સંવરદ્વાર એટલે મિથ્યાત્વાદિક આશ્રવના દ્વારથી વિપરીત એવા સમ્યક્ત્વાદિક કહેવાય છે (૫) । નિર્જરા એટલે દેશથી કર્મનો ક્ષય, તેના જે સ્થાન એટલે આશ્રયો અર્થાત્ કારણો, તે નિર્જરાસ્થાન એટલે પ્રાણાતિપાતવિરમણાદિક કહેવાય છે. આ પ્રાણાતિપાતવિરમણાદિક સ્થાનોને જ ' મર્વ ' શબ્દવડે વિશેષિત કરીએ ત્યારે તે મહાવ્રતો થાય છે તે પૂર્વે (વીજા) સૂત્રમાં કહ્યાં છે, અને તે સ્થાનોને જ સ્થૂલ શબ્દવડે વિશેષિત કરીએ ત્યારે તે અણુવ્રતો થાય છે. આ પાંચેને નિર્જરાના સ્થાન કહ્યા તે સાધારણ છે, તેથી તેઓનું અહીં નિર્જરાસ્થાન કહ્યું છે (૬) । તથા સમિતિ એટલે સારી પ્રવૃત્તિ. તેમાં ઈર્યાસમિતિ એટલે ગમન કરતી વખતે સમ્યક્ પ્રકારે એટલે જીવહિંમા ન થાય તે પ્રકારે પ્રવૃત્તિ કરવી તે, ભાયાસમિતિ એટલે દોષ રહિત વચનની પ્રવૃત્તિ કરવી તે, એપના-મમિતિ એટલે વૈતાલીંગ દોષને વર્જીને ભાત-પાળી ગ્રહણ કરવામાં પ્રવૃત્તિ કરવી તે, આદાન એટલે માંડ, પાત્રના અને વદ્યાદિક ઉપગરણના સમૂહને ગ્રહણ કરતી વખતે તથા નિશેષણ એટલે સ્થાપન કરતી વખતે મમિતિ એટલે સારી રીતે જોવા-પૂર્વક (તથા પડિલેહણ કરવાપૂર્વક) સારી રીતે પ્રવૃત્તિ કરવી તે ચોથી સમિતિ, તથા ઉચાર એટલે વિદ્યા, પ્રસૂચણ એટલે મૂત્ર, સેલ એટલે થુંક, સિંવાણ એટલે નાસિકાનો સ્લેષ્મ અને જહ્ન એટલે ગરીરનો મેલ-આ સર્વને પરઠવવા (ત્યાગ કરવા)ને

વચ્ચે જો સમિતિ ઇટલે સ્થંહિલાદિકના દોષ દૂર કરવાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવી તે પાંચમી સમિતિ. આ પ્રમાણે પાંચ સમિતિ કહેવાય છે (૭) તથા અસ્તિકાય ઇટલે પ્રદેશોની રાશિ (સમૂહ), તે ધર્માસ્તિકાયાદિક પાંચ છે, તેમનું લક્ષણ (વિષય) અનુક્રમે ગતિ, સ્થિતિ, અવગાહ, ઉપયોગ અને સ્પર્શાદિક છે. (ઇટલે કે ગતિ કરવામાં સહાય આપે તે ધર્માસ્તિકાય, સ્થિર રહેવામાં સહાય આપે તે અધર્માસ્તિકાય, અવકાશ આપે તે આકાશાસ્તિકાય, ઉપયોગવાળા હોય તે જીવાસ્તિકાય અને વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શવાળા હોય તે પુદ્ગલાસ્તિકાય જાણવા.) ૮.

સ્થિતિનાં સૂત્રોને વિષે સ્થિતિ(આયુષ્ય)નો ઉત્કૃષ્ટાદિક વિભાગ આ પ્રમાણે જાણવો—સાતે નરકપૃથ્વીમાં અનુક્રમે આ પ્રમાણે સ્થિતિ (ઉત્કૃષ્ટ) જાણવી—એક સાગરોપમ ૧, ત્રણ સાગરોપમ ૨, સાત સાગરોપમ ૩, દશ સાગરોપમ ૪, સતર સાગરોપમ ૫, બાવીશ સાગરોપમ ૬ અને સાતમીમાં તેત્રીશ સાગરોપમ ૭ ॥ ૧ ॥ પહેલી પૃથ્વીમાં જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહી છે તે બીજી પૃથ્વીમાં જઘન્ય સ્થિતિ જાણવી. (એમ ઉત્તરોત્તર જાણી લેવું). આ તરતમ યોગ સર્વત્ર જાણવો, પહેલી રત્નપ્રમા પૃથ્વીને વિષે દશ હજાર વર્ષની જઘન્ય સ્થિતિ કહી છે ॥ ૨ ॥ ” તથા—“ પહેલા દેવલોકમાં ઉત્કૃષ્ટ બે સાગરોપમ ૧, બીજામાં સાધિક બે સાગરોપમ ૨, ત્રીજામાં સાત સાગરોપમ ૩, ચોથામાં સાધિક સાત સાગરોપમ ૪, પાંચમાં દશ સાગરોપમ ૫, છઠ્ઠામાં ચૌદ સાગરોપમ ૬, સાતમાં સતર સાગરોપમ ૭, આ પ્રમાણે સૌધર્મથી સાતમા શુક્ર દેવલોક સુધી સમજવું. ત્યારપછી દરેક દેવલોકે તથા દરેક ઐવેયકે એક સાગરોપમની વૃદ્ધિ કરવી. (હવે જઘન્ય સ્થિતિ કહે છે) પહેલે દેવલોકે એક પલ્યોપમ ૧, બીજે દેવલોકે સાધિક પલ્યોપમ ૨, ત્રીજે બે સાગરોપમ ૩, ચોથે સાધિક બે સાગરોપમ

४, पांचमे सात सागरोपम ५, छठे दश सागरोपम ६, सातमे चौद सागरोपम ७, आठमे सहस्रार देवलोके सतर सागरोपम ८ अने त्यारपछी दरेक देवलोके अने दरेक ग्रैवेयके एक एक सागरोपमनी वृद्धि करवी.

तथा वात, सुवात इत्यादिक विमानना बार नामो वात शब्दना अभिलापवडे अने तेटला ज नामो स्वर शब्दना अभिलापवडे जाणवा (६) ॥ सू० ५ ॥

हवे छ स्थानक कहे छे.—

मू०—छ लेसाओ पणत्ता, तं जहा—कणहलेसा नीललेसा काउलेसा तेउलेसा पम्हलेसा सुकलेसा १। छ जीवनिकाया पन्नत्ता, तं जहा—पुढवीकाए आऊकाए तेउकाए वाउकाए वणस्सइकाए तसकाए २। छविहे बाहिरे तवोकम्मे पन्नत्ते, तं जहा—अणसणे ऊणोरिया वित्तीसंखेवो रसपरिच्चाओ कायकिलेसो संलीणया ३। छविहे अविंभतरे तवोकम्मे पन्नत्ते, तं जहा—पायच्छित्तं विणओ वेयावच्चं सज्झाओ ज्ञाणं उस्सगो ४। छ छाउमत्थिया समुग्घाया पन्नत्ता, तं जहा—वेयणासमुग्घाए कसायसमुग्घाए मारणातिअसमुग्घाए वेउव्वियसमुग्घाए तेयसमुग्घाए आहारसमुग्घाए ५। छविहे अत्थुगहे पन्नत्ते, तं जहा—मोइंदियअत्थुगहे चक्खुइंदियअत्थुगहे घाणिंदियअत्थुगहे

जिर्भिभदियअत्थुगहे फासिंदियअत्थुगहे नोइंदियअत्थुगहे ६ ॥

कत्तियानक्खत्ते छतारे पन्नत्ते १ । असिलेसानक्खत्ते छतारे पन्नत्ते २ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं छ पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ । तच्चाए णं पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं छ सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं छ पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं छ पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । सणकुमारमाहिंदेसु अत्थेगइयाणं देवाणं छ सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ५ । जे देवा सयंभुं सयंभूरमणं घोसं सुघोसं महाघोसं किट्ठिघोसं वीरं सुवीरं वीरगतं वीरसेणियं वीरावत्तं वीरप्पभं वीरकत्तं वीरवणं वीरलेसं वीरज्झयं वीरसिंगं वीरसिट्ठं वीरकूडं वीरुत्तरवडिसंगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं छ सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ ॥

ते णं देवा छण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा १ । तेसि णं देवाणं छहिं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ २ । संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे

છહિં ભવગહણેહિં સિજિહ્સસંતિ જાવ સવ્વદુક્ખાણમંતં કરિસ્સંતિ ૩ ॥ સુત્તમ્-૬ ॥

મૂલાર્થ:—છ લેશ્યાઓ કહી છે, તે આ પ્રમાણે—કૃષ્ણલેશ્યા, નીલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા, શુક્લેશ્યા (૧) । છ જીવનિકાય કહેલા છે, તે આ પ્રમાણે—પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, ત્રસકાય (૨) । છ પ્રકારનો ત્રાહ તપ કહ્યો છે તે આ પ્રમાણે—અનશન, ઝનોદરિકા, ઘૃત્તિસંદેપ, રસત્યાગ, કાયક્લેશ, સંલીનતા (૩) । છ પ્રકારે આમ્યંતર તપ કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાઘૃત્ય, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, ઉત્સર્ગ (કાયોત્સર્ગ) (૪) । છાન્નસ્થિક—છ સમુદ્યાતો કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—વેદનાસમુદ્યાત, કપાયસમુદ્યાત, મારણાંતિકસમુદ્યાત, વૈક્રિયસમુદ્યાત, તૈજસસમુદ્યાત, આહારકસમુદ્યાત (૫) છ પ્રકારનો અર્થાવિગ્રહ કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—શ્રોત્રેન્દ્રિયઅર્થાવિગ્રહ, ચક્ષુર્દેન્દ્રિયઅર્થાવિગ્રહ, ઘ્રાણેન્દ્રિયઅર્થાવિગ્રહ, સ્પર્શેન્દ્રિયઅર્થાવિગ્રહ, નોહંદ્રિયઅર્થાવિગ્રહ (૬) કૃત્તિકા નક્ષત્રના છ તારા કહ્યા છે (૧) । અશ્લેષા નક્ષત્રના છ તારા કહ્યા છે (૨) ।

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની છ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) ત્રીજી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની છ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની છ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની છ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) સનત્કુમાર અને મોહદ્ર કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની છ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) ત્યાં જે દેવો સ્વયંભૂ, સ્વયંભૂરમણ, ઘોષ, સુઘોષ, મહાઘોષ, કૃષ્ટિઘોષ, વીર, સુવીર, વીરમત, વીરશ્રેણિક, વીરાત્વર્ચ, વીરસ્રમ, વીરકાંત, વીરવર્ણ, વીરલેશ્ય, વીરશ્યંગ, વીરશ્યંક, વીરશ્યંક, વીરશ્યંક અને

ત્રીરોત્તરાવતંસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય, તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છ સાગરોપમની કહી છે (૬) ॥
તે દેવો છ અર્ધમાસે (છ પલ્લવાડિયાને અંતે) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) ।
તે દેવોને છ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કોઈક ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય) જીવો છે કે જેઓ છ ભવને
ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, યાવત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—હવે છ સ્થાનનું સૂત્ર કહે છે, તે સુગમ છે. વિશેષ એ કે—અહીં લેશ્યા, જીવનિકાય, બાહ્ય તપ, આમ્યંતર તપ, સમુદ્ઘાત અને અવગ્રહના અર્થવાળા છ સૂત્રો, નક્ષત્રને અર્થે બે સૂત્રો, સ્થિતિને અર્થે છ અને ઉચ્છ્વાસાદિકને અર્થે ત્રણ સૂત્રો છે.

તેમાં લેશ્યાનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે કહે છે—“ કૃષ્ણાદિક દ્રવ્યના સમીપપણાથી (કાલા વિગેરે પુદ્ગલો આત્માની પાસે રહેલા હોવાથી) સ્ફટિકની જેવા નિર્મલ આત્માનો જે પરિણામ—અધ્યવસાય થાય તે પરિણામને વિષે આ લેશ્યા શબ્દ પ્રવર્તે છે ॥ ૧ ॥ ” इति (૧) । તથા બાહ્ય શરીરના શોષણ વડે જે કર્મના ક્ષયનું કારણ થાય છે તે બાહ્ય તપ કહેવાય છે (૩) ।
વિત્તનિરોધની મુખ્યતાવડે જે કર્મના ક્ષયનું કારણ થાય તે આમ્યંતર તપ કહેવાય છે (૪) । તથા છાદ્મસ્થિક એટલે કેવલી-પણા વિનાની અવસ્થામાં જે થાય તે સમુદ્ઘાત છે. સમુદ્ઘાત શબ્દનો અર્થ કહે છે—‘ સમ્ ’—એક્યપણા કરીને તથા ‘ ઉત્ ’—પ્રવલ્લપણા કરીને (અત્યંત) જે ‘ ઘાત ’—નિર્જરણ એટલે સ્વેચ્છી નાંખવું તે સમુદ્ઘાત કહેવાય છે; કારણ કે વેદનાદિક પરિણામવાળો જીવ વેદનીયાદિક કર્મના ઘણા પ્રદેશો કે જે કાલાંતરે અનુભવ કરવા લાયક હોય તેને ઉદીરણાવડે સ્વેચ્છીને ઉદયમાં નાંખી તેનો અનુભવ કરીને નિર્જરણ (ક્ષય) કરે છે અર્થાત્ આત્મપ્રદેશો સાથે

વંધાયેલા તે કર્મપ્રદેશોને ચેરવી નાંચે છે. આ સમુદ્ધાતો અહીં વેદનાદિકના ભેદવડે છ કહ્યા છે. તેમાં પહેલો જે વેદના સમુદ્ધાત છે તે અસાતાવેદનીય કર્મના આશ્રયવાળો છે, ત્રીજો કપાયસમુદ્ધાત છે તે કપાયનામના ચારિત્રમોહનીય કર્મના આશ્રયવાળો છે, ત્રીજો મારણાંતિક સમુદ્ધાત છે તે અંતર્મુહર્તે શેષ રહેલા આયુષ્યકર્મના આશ્રયવાળો છે, બાકીના વૈક્રિય, તૈજસ અને આહારક એ નામના ત્રણ સમુદ્ધાત છે તે શરીરનામકર્મના આશ્રયવાળા છે. તેમાં વેદનાસમુદ્ધાતવડે વ્યાસ (સહિત) થયેલો જીવ વેદનીયકર્મના પુદ્ગલોનું શાટન (ચેરવડું) કરે છે, કપાયસમુદ્ધાતવડે વ્યાસ થયેલો જીવ કપાયના પુદ્ગલોનું શાટન કરે છે, મારણાંતિક સમુદ્ધાતવડે વ્યાસ થયેલો જીવ આયુષ્યકર્મના પુદ્ગલોનો ઘાત કરે છે, વૈક્રિયસમુદ્ધાતથી વ્યાસ થયેલો જીવ આત્મપ્રદેશોને શરીરમાંથી બહાર કાઢીને (તે પ્રદેશોનો) શરીરની જેટલી ઉંચાઈ અને જાડાઈ હોય તેટલા પ્રમાણવાળો અને લંબાઈમાં સંખ્યાતા યોજન પ્રમાણવાળો દંડ બનાવે છે, બનાવીને પૂર્વે વાંધેલા વૈક્રિયશરીરનામકર્મના પુદ્ગલોને સ્થૂલના અનુક્રમે (એટલે પ્રથમ ઘણા મોટા હોય તેને, પછી તેનાથી નાના, પછી તેનાથી નાના એ રીતે) શાટન કરે છે—ચેરવે છે. એ જ પ્રમાણે તૈજસ અને આહારકનામના સમુદ્ધાતનું પણ વ્યાખ્યાન કરાવું. (૫) । તથા ‘અર્થાવગ્રહ’—અર્થનું એટલે સામાન્ય રીતે જેનું સ્વરૂપ કહી ન શકાય એવા શબ્દાદિકનું ‘અવ’—પ્રથમ એટલે વ્યંજનાવગ્રહની પછી તરત જ જે ગ્રહણ કરાવું એટલે જાણવું તે અર્થાવગ્રહ કહેવાય છે. તે અર્થાવગ્રહ નિશ્ચય નયની અપેક્ષાએ એક સમયનો અને વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ અસંખ્ય સમયનો હોય છે. તે અર્થાવગ્રહ શ્રોત્રાદિક પાંચ ઇન્દ્રિયોવડે અને નોંદ્રિય(મન)વડે ઉત્પન્ન (ગ્રાસ) થતો હોવાથી છ પ્રકારનો કહ્યો છે (૬) ॥

स्थितिना सूत्रमां स्वयंभू विगेरे वीश विमानोनां नाम कथां छे (६) ॥ (सूत्र-६)
हवे सातसुं स्थान कहे छे—

मू०—सत्त भयट्टाणा पन्नत्ता, तं जहा-इहलोगभए परलोगभए आदाणभए अकम्हाभए आजीवभए मरणभए असिलोगभए १ । सत्त समुग्घाया पन्नत्ता, तं जहा-वेयणासमुग्घाए कसायसमुग्घाए मारणांतियसमुग्घाए वेउव्वियसमुग्घाए तेयसमुग्घाए आहारसमुग्घाए केवालिसमुग्घाए २ । समणे भगवं महावीरे सत्त रयणीओ उड्डं उच्चत्तेणं होत्था ३ । इहेव जंबुद्वीवे दीवे सत्त वासहरपव्वया पन्नत्ता, तं जहा-बुल्लहिमवंते महाहिमवंते निसढे नीलवंते रुप्पी सिहरी मंदरे ४ । इहेव जंबुद्वीवे दीवे सत्त वासा पन्नत्ता, तं जहा-भरहे हेमवते हरिवासे महाविदेहे रम्मए एरणवए एरवए ५ । खीणमोहेणं भगवया मोहिणिज्वज्जाओ सत्त कम्मपयडीओ वेए(ज्ज)ई ६ ।

महानक्खत्ते सत्ततारे पन्नत्ते १ । कत्तिआइआ सत्त नक्खत्ता पुव्वदारिआ पन्नत्ता (पाठांतर-अभियाइया सत्त नक्खत्ता) २ । महाइआ सत्त नक्खत्ता दाहिणदारिआ पन्नत्ता ३ । अणुराहाइआ सत्त नक्खत्ता अवरदारिआ पन्नत्ता ४ । धणिट्ठाइआ सत्त नक्खत्ता उत्तरदारिआ पन्नत्ता ५ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं सत्त पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ ।
 तच्चाए णं पुढवीए नेरइयाणं उक्कोसेणं सत्त सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । चउत्थीए णं पुढवीए
 नेरइयाणं जहणणेणं सत्त सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं सत्त
 पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । सोहम्ममीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं सत्त पलिओवमाइं
 ठिई पन्नत्ता ५ । सणंकुमारे कप्पे देवाणं उक्कोसेणं सत्त सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ । माहिंदे
 कप्पे देवाणं उक्कोसेणं साइरेगाइं सत्त सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ७ । वंभलोए कप्पे अत्थेगइयाणं
 देवाणं सत्त साहिया सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ८ । जे देवा समं समप्पभं महापभं पभासं
 भासुरं विमलं कंचणकूडं सणंकुमारवडिसंगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं
 सत्त सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ९ ॥

ते णं देवा सत्तण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा १ ।
 तेसि णं देवाणं सत्तहिं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ २ । संतेगइया भवसिद्धिया जीवा

જે ણં સત્તહિં ભવગહણેહિં સિહ્નિસ્સંતિ જાવ સઙ્ગદુક્ખાણમંતં કરિસ્સંતિ ૩ ॥ (સૂત્રસ્-૭) ॥

મૂલાર્થઃ—ભયના સ્થાનો સાત કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—આ લોક સંબંધી ભય, પરલોક સંબંધી ભય, આદાન ભય, અકસ્માત્ ભય, આજીવિકા ભય, મરણ ભય, અશ્લોક (અકીર્તિ) ભય (૧) । સાત સમુદ્ધાત કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—વેદના સમુદ્ધાત, કપાય સમુદ્ધાત, મારણાંતિક સમુદ્ધાત, વૈક્રિય સમુદ્ધાત, તૈજસ સમુદ્ધાત, આહાર સમુદ્ધાત, કેવલી સમુદ્ધાત (૨) । શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામી સાત રત્નિ (હાથ) હંચા હતા (૩) । આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં સાત વર્ષધર પર્વતો કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—શુદ્ધહિમવાન, મહાહિમવાન, નિષધ, નીલવંત, રૂપી, શિલ્પરી અને મેરુ (૪) । આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં સાત વર્ષો (ક્ષેત્રો) કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—ભરત, હૈમવત, હરિવર્ષ, મહાવિદેહ, રમ્યક, ઐરણ્ય-વત અને ઐરવત (૫) । જેતું મોહનીય કર્મ ક્ષીણ થયું છે એવા ભગવાન એક મોહનીય કર્મને વર્જીને બાકીની સાત કર્મ-પ્રકૃતિઓને વેદે છે (૬) ॥

મયા નક્ષત્રના સાત તારા કહ્યા છે (૧) । કૃત્તિકા વિગેરે સાત નક્ષત્રો પૂર્વ દિશાના દ્વારવાળા કહ્યા છે (પાઠાંતરના મતે અભિજિત્ વિગેરે સાત નક્ષત્રો પૂર્વ દ્વારવાળા કહ્યા છે) (૨) । મધા વિગેરે સાત નક્ષત્રો દક્ષિણ દ્વારવાળા કહ્યા છે (૩) । અનુરાધા વિગેરે સાત નક્ષત્રો પશ્ચિમ દ્વારવાળા કહ્યા છે (૪) । ઘનિષ્ઠા વિગેરે સાત નક્ષત્રો ઉત્તરદ્વારવાળા કહ્યા છે (૫) ॥

આ રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની સાત પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । ત્રીજી પૃથ્વીને વિષે નારકીઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાત સાગરોપમની કહી છે (૨) । ચોથી પૃથ્વીને વિષે નારકીઓની જઘન્ય સ્થિતિ સાત સાગરો-

પમની કહી છે (૩) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સાત પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની સાત પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । સનત્કુમાર કલ્પમાં દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાત સાગરોપમની કહી છે (૬) । માર્હેદ્ર કલ્પમાં દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાત સાગરોપમની કહી છે (૭) । બ્રહ્મલોક કલ્પમાં દેવોની સાધિક સાત પલ્યોપમની જઘન્ય સ્થિતિ કહી છે (૮) । જે દેવો સમ, સમગ્રમ, મહાગ્રમ, પ્રભાસ, ભાસુર, વિમલ, કંચનકૂટ અને સનત્કુમારાવંતસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાત સાગરોપમની કહી છે (૯) ॥

તે દેવો સાત અર્ધમાસે (સાત પલ્લવાડીયાને અંતે) આન લે છે, ગ્રાણ લે છે એટલે ઉદ્ધાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને સાત હજાર ગ્રૈં આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય) જીવો છે કે જેઓ સાત ભવને ગ્રહણ કરવા ગંડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, યાવત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે. (૩)

ટીકાર્થ:—આ સૂત્ર પળ સુગમ છે. વિશેષ એ કે-અહીં ભય, સમુદ્ઘાત, મહાવીરનું શરીર, પર્વતો, ક્ષેત્રો અને ક્ષીણમોહનીયના અર્થવાળા છ સૂત્રો છે, નક્ષત્રના અર્થવાળા પાંચ સૂત્રો છે, સ્થિતિના અર્થવાળા નવ સૂત્રો છે અને ઉચ્છ્વાસાદિકના અર્થવાળા ત્રણ જ સૂત્રો છે. તેમાં જે સજાતીય જીવથી ભય ઉત્પન્ન થાય તે રૂહલોક ભય કહેવાય છે, વિજાતીય જીવથી જે ભય થાય તે પરલોક ભય કહેવાય છે, દ્રવ્યને આશ્રીને જે ભય થાય તે આદાન ભય કહેવાય છે, ગ્રાહ્ય નિમિત્ત વિના જે પોતાના મનના સંકલ્પવિકલ્પવડે ઉત્પન્ન થાય તે અકસ્માત્ ભય કહેવાય છે, વાકીના (આજીવિકા ભય, મરણ ભય અને અશ્લોક ભય) ગ્રાસિદ્ધ (સુગમ) છે. વિશેષમાં એ કે-અશ્લોક એટલે અપકીર્તિ (૧) । સમુદ્ઘાતો પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે (૬)

છે, વિશેષમાં એ કે સાતમો કેવલીસમુદ્ઘાત વેદનીય, નામ અને ગોત્ર કર્મના આશ્રયવાળો છે. (અર્થાત્ તે ૩૬ કર્મોની સ્થિતિને આયુષ્યકર્મની સરખી કરનારો છે) (૨) । તથા રત્નિ એટલે લાંબી આંગલીઓવાળો હાથ. આવા સાત હાથ મહાવીરસ્વામી ઊર્ધ્વ ડુંચાઈવડે કહેલા છે અર્થાત્ તિર્યક્ પહોળાઈવડે નહીં (૩) ॥

તથા [અભિજિત્ વિગેરે સાત નક્ષત્રો પૂર્વ દ્વારવાળા છે એટલે કે આ નક્ષત્રો જે દિવસે હોય તે દિવસે પૂર્વ દિશા તરફ પ્રયાણ કરનાર મનુષ્યને શુભ થાય છે. એ જ પ્રમાણે અશ્વિની વિગેરે સાત નક્ષત્રો દક્ષિણદ્વારવાળા છે, પુષ્ય વિગેરે સાત નક્ષત્રો પશ્ચિમ દ્વારવાળા છે અને સ્વાતિ વિગેરે સાત નક્ષત્રો ઉત્તરદ્વારવાળા છે એમ સિદ્ધાંતનો મત છે.] પરંતુ અહીં તો મતાંતરને આશ્રીને કૃત્તિકા વિગેરે સાત સાત નક્ષત્રો પૂર્વીદિક દ્વારવાળા કહ્યા છે. તથા ચંદ્રપ્રજ્ઞસિમાં તો આ બાવતમાં ઘણા ઘણા મતો દેલાડયા છે. (૨-૫) ॥

સ્થિતિના સૂત્રમાં સમ વિગેરે આઠ વિમાનના નામો આપેલા છે. (૧) ॥ (સૂત્ર-૭) ॥
હવે આઠ સ્થાનક કહે છે.—

મૂ૦—અટ્ટ મયટ્ટાણા પન્નત્તા, તં જહા—જાતિમણ્ણુ કુલમણ્ણુ વલમણ્ણુ રૂવમણ્ણુ તવમણ્ણુ સુયમણ્ણુ લાભમણ્ણુ ઇસ્સરિથમણ્ણુ ૧ । અટ્ટ પવયણમાયાઓ પન્નત્તા, તં જહા—ઈરિયાસમિઈ ભાસાસમિઈ એસણાસમિઈ આયાણમંડમત્તનિવ્વેવણાસમિઈ ઉચ્ચારપાસવણ્ણેલજ્જહ્ણસિંઘાણપારિટ્ટાવણિયાસમિઈ

मणयुक्ती वययुक्ती काययुक्ती २ । वाणमंतराणं देवाणं चेइयरुक्खा अट्ट जोयणाइं उच्छं उच्चत्तेणं
पन्नत्ता ३ । जंबू णं सुदंसणा अट्ट जोयणाइं उच्छं उच्चत्तेणं पन्नत्ता ४ । कूडसामली णं गरुलावासे
अट्ट जोयणाइं उच्छं उच्चत्तेणं पन्नत्ता ५ । जंबुदीवस्स णं जगईं अट्ट जोयणाइं उच्छं उच्चत्तेणं
पन्नत्ता ६ । अट्टसामइए केवलिसमुग्घाए पन्नत्ते, तं जहा-पढमे समए दंडं करेइ, बीए समए
कवाडं करेइ, तइए समए मंथं करेइ, चउत्थे समए मंथंतराइं पूरेइ, पंचमे समए मंथंतराइं
पडिसाहरइ, छट्ठे समए मंथं पडिसाहरइ, सत्तमे समए क्वाडं पडिसाहरइ, अट्टमे समए दंडं
पडिसाहरइ, ततो पच्छा सरीरत्थे भवइ ७ । पासस्स णं अरहओ पुरिसादाणिअस्स अट्ट गणा
अट्ट गणहरा होत्था, तं जहा-“ सुभे य सुभघोसे य, वसिट्ठे वंभयारि य । सोमे सिरिधरे चैव,
वीरभदे जसे इय ॥ १ ॥ ” ८ । अट्ट नक्खत्ता चंदेणं सद्धिं पमदं जोगं जोयंति, तं जहा-
कत्तिया १, रोहिणी २, पुणव्वसू ३, महा ४, चित्ता ५, विसाहा ६, अणुराहा ७, जेट्ठा ८ । ९ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं अट्ट पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता

૧ । ચતુર્થીએ પુઢવીએ અત્યેગઇયાણં નેરઇયાણં અઢ સાગરોવમાઇં ઠિઈં પન્નત્તા ૨ । અસુર-
કુમારાણં દેવાણં અત્યેગઇયાણં અઢ પલિઓવમાઇં ઠિઈં પન્નત્તા ૩ । સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ
અત્યેગઇયાણં દેવાણં અઢ પલિઓવમાઇં ઠિઈં પન્નત્તા ૪ । ભંમલોએ કપ્પે અત્યેગઇયાણં દેવાણં
અઢ સાગરોવમાઇં ઠિઈં પન્નત્તા ૫ । જે દેવા અઙ્ચિં અઙ્ચિમાલિં વડરોયણં પંભંકરં ચંદામં સૂરામં
સુપઇટ્ટામં અગિઙ્ગામં રિટ્ટામં અરુણામં અરુણુત્તરવડિસગં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવણ્ણા તેસિ ણં
દેવાણં ઉક્કોસેણં અઢ સાગરોવમાઇં ઠિઈં પન્નત્તા ૬ ॥

તે ણં દેવા અઢુણં અઢ્ધમાસાણં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસસંતિ વા નીસસંતિ વા ૧ ।
તેસિ ણં દેવાણં અઢુહિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જઇ ૨ । સંતેગઇયા ભવસિદ્ધિયા જીવા જે
અઢુહિં ભવગ્ગહણેહિં સિઙ્ગિસસંતિ બુઙ્ગિસસંતિ જાવ અંતં કરિસસંતિ ૩ ॥ સૂત્ર-૮ ।

મૂલાર્થ—આઠ મદના સ્થાનો કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—જાતિમદ, કુલમદ, રૂપમદ, તપમદ, શ્રુતમદ, લાભમદ,
દેશ્વર્યમદ (૧) । આઠ પ્રવચન માતાઓ કહી છે, તે આ પ્રમાણે—ઈર્યાસમિતિ, માષાસમિતિ, ષ્ષણાસમિતિ, આદાનમાંડ-
માત્રનિષેપણાસમિતિ, ઉચ્ચારપ્રસ્રવણેલજહ્ણસિંધાણપારિષ્ઠાપનિકાસમિતિ, મનગુણિ, વચનગુણિ, કાયગુણિ (૨) । વાળબ્યંતર

દેવોના ચૈત્યવૃક્ષો આઠ યોજન ઊર્ધ્વ ડુંચા કહ્યા છે (૩) । સુદર્શના નામનો જંબૂવૃક્ષ આઠ યોજન ઊર્ધ્વ ડુંચો કહ્યો છે (૪) । ગરુડદેવના આવાસરૂપ કૂટશાલ્મલી વૃક્ષ આઠ યોજન ઊર્ધ્વ ડુંચો કહ્યો છે (૫) । જંબૂદ્વીપની જગતી આઠ યોજન ઊર્ધ્વ ડુંચી કહી છે (૬) । કેવલીસમુદ્ધાત આઠ સમયનો કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—પહેલે સમયે ઢંડ કરે, બીજે સમયે કપાટ કરે, ત્રીજે સમયે મંથ કરે, ચોથે સમયે મંથના આંતરાઓ પૂરે, પાંચમે સમયે મંથના આંતરાનું સંહરણ કરે (કાઠી નાંચે), છઠે સમયે મંથનું સંહરણ કરે, સાતમે સમયે કપાટનું સંહરણ કરે અને આઠમે સમયે ઢંડનું સંહરણ કરે. ત્યારપછી આત્મા ગરીરમાં રહેલો થાય (આત્માના પ્રદેશો શરીરમાં જ સમાઈ જાય) (૭) । પુરુષોને મધ્યે આદેય નામકર્મવાળા (માન્ય કરવા લાયક) પાર્શ્વનાથ અરિહંતને આઠ ગણો અને આઠ ગણધરો હતા, તેના નામ આ પ્રમાણે—“શુભ, શુભવોષ, વસિષ્ઠ, વ્રહ્મચારી, સોમ, શ્રીધર, વીરમદ્ર અને યશ ॥૧॥ (૮) । આઠ નક્ષત્રો ચંદ્રની સાથે પ્રમર્દ (વચ્ચે થઈને ગમન કરવા) ના યોગને પામે છે, તે નક્ષત્રો આ છે—કૃત્તિકા, રોહિણી, પુનર્વસુ, મઘા, ચિત્રા, વિશાખા, અનુરાધા અને જ્યેષ્ઠા (૯) ।

આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારક્ષીઓની આઠ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । ચોથી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારક્ષીઓની આઠ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની આઠ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈજ્ઞાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની આઠ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । વ્રહ્મલોક કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની આઠ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । જે દેવો અર્ચિ, અર્ચિમાલિ, વૈરોચન, પ્રમંકર, ચંદ્રામ, સૂર્યામ, સુપ્રતિષ્ઠામ, અગિચામ, રિષામ, અરુણામ અને અરુણોત્તરાચંતસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા

હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ આઠ સાગરોપમની કહી છે (૬) ॥

તે દેવો આઠ અર્ધમાસ(પૃથ્વીવીયા)ને અંતે આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) ।
તે દેવોને આઠ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કોઈ ભવસિદ્ધિક (મન્ય) જીવો છે કે જેઓ આઠ
ભવને ગ્રહણ કરવા વહે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, યાવત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

દીકાર્થ:—હવે આઠમા સ્થાનની વ્યાખ્યા કરે છે, તે પળ સુગમ છે. વિશેષમાં એ કે—અહીં મદનાં સ્થાનો, પ્રવચન
માતા, ચૈત્યવૃક્ષ, જંબૂવૃક્ષ, શાલ્મલી વૃક્ષ, જગતી, કેવલીસમુદ્ધાત, ગણધર અને નક્ષત્રના અર્થવાળા નવ સૂત્રો છે, સ્થિતિના
અર્થવાળા છ અને ઉચ્છ્વાસાદિકના અર્થવાળા ત્રણ સૂત્રો છે ॥ તેમાં મદના એટલે અભિમાનના જે સ્થાનો એટલે આશ્રયો તે
મદસ્થાન કહેવાય છે, તે મદના સ્થાનો જાતિ વિગેરે છે, તેથી તેને જ મદના પ્રધાનપણા તરિકે ચતાવતા સતા કહે છે—
' જાઈમએ ' ઇત્યાદિ. જાતિવહે જે મદ કરવો તે જાતિમદ કહેવાય છે. એ જ પ્રમાણે વીજા પળ સ્થાનો જાણવા. અથવા
મદના જે સ્થાનો એટલે ભેદો તે મદસ્થાન કહેવાય છે. તે જ કહે છે—' જાઈમએ ' ઇત્યાદિ. એ જ પ્રમાણે વીજા સ્થાનો
પળ જાણવા. (૧) । તથા પ્રવચન એટલે દ્વાદશાંગી અથવા તેના આધારશ્રૂત સંઘ, તેની માતા એવી માતા એટલે પ્રવચનને ઉત્પન્ન
કરનારી, તે પ્રવચન માતાઓ ઈર્યાસમિતિ વિગેરે આઠ છે; કેમકે તેમને આશ્રીને જ દ્વાદશાંગી સાક્ષાતપણે અથવા પ્રસંગોપાત
પ્રવર્તે છે. અર્થાત્ જેનાથી જે પ્રવર્તે તેને આશ્રીને માતાની કલ્પના કરી શકાય છે. (ઈર્યાસમિત્યાદિકથી દ્વાદશાંગી પ્રવર્તે
છે, તેથી ઈર્યાસમિત્યાદિક તેની માતા કહી શકાય છે) તથા સંઘના પદમાં જેમ બાલક માતાને છોડ્યા વિના જ (તેને

આશ્રીને જ) પોતાનો લાભ પામી શકે છે, તેમ સંવ પળ માતાને નહીં મૂકતો સતો જ સંઘપણને પામે છે, અન્યથા પામતો નથી, તેથી ઈર્યાસમિતિ વિગેરે પ્રવચન માતાઓ કહેવાય છે. (૨) । તથા વ્યંતર દેવોના ચૈત્યવૃક્ષો તેમના નગરોમાં સુઘર્માદિક સમાની પાસે રહેલી મણિપીઠિકાની ઉપર સર્વ રત્નમય તથા છત્ર, ચામર અને ઘ્વજાદિકથી અલંકૃત (સુશોભિત) હોય છે. તે વૃક્ષો વૈ શ્લોકોવડે આ પ્રમાણે જાણવા—“પિશાચોના ચૈત્યવૃક્ષ કલંત્ર નામના છે, યક્ષોના વટ નામના છે, ભૂતોના તુલસી નામના છે, રાક્ષસોના કંડક નામના છે, કિત્તરોના અશોક નામના છે, કિપુરુપના ચંપક નામના છે, મુજંગોના નાગ નામે છે અને ગંધર્વોના ચૈત્યવૃક્ષ તુંવરુ નામના છે.” (૩) । જંત્રુ એટલે ઉત્તરકુરુમાં પૃથ્વીના પરિણામત્રાલો જંત્રુવૃક્ષ છે તેનું નામ સુદર્શના છે (તેની ઉપર મુસ્થિતદેવનો આવાસ છે) (૪) । એ જ પ્રમાણે કૂટશાલ્મલી પળ વૃક્ષવિશેષ છે, તે દેવકુરુને વિષે રહેલો છે, તેની ઉપર ગરુડની જાતિવાળા વેણુદેવ નામના દેવનો આવાસ છે (૫) । જગતી એટલે જંત્રુદ્વીપરૂપી નગરના કિછા જેવી ફરતી પાઠ ચાંધી હોય તે (૬) । તથા પુરુપોના મધ્યમાં આદેય નામકર્મવાળા (સર્વ પુરુપોને માનવા લાયક) ત્રેવીશમા તીર્થંકર શ્રીપાર્શ્વનાથ અહંતને આઠ ગણો એટલે સરસ્વી ત્રાચના અને ક્રિયાવાળા સાધુસમુદાય હતા, અને આઠ ગણધરો એટલે તેમના નાયક સ્થરિઓ હતા. તેમનું આ આઠ સંહ્યાનું પ્રમાણ સ્થાનાંગ સૂત્રમાં અને પર્યુષણાકલ્પમાં સંમ્ભાય છે; પરંતુ આવશ્યકસૂત્રમાં અન્યથા સંમ્ભાય છે, તેમાં કહ્યું છે કે—“ દસ નવગં ગણાણ માણં જિણિંદાણં ” અર્થાત્ “પાર્શ્વનાથને દશ ગણો અને દશ ગણધરો હતા.” (મહાવીરસ્વામીને નવ ગણ ને અગ્યાર ગણધરો જાણવા.) આ પ્રમાણે કહ્યું છે તે અહીં (આ સૂત્રમાં) વૈ ગણધરોનું અલ્પ આયુષ્ય હશે इत्यादिक कारणने लीधे वेनी विवक्षा करी नथी एम जाणवुं. अहीं मूळ सूत्रमां ‘ सुभे ’ इत्यादि श्लोक कहीने

તેમાં તે આઠેના નામ બતાવ્યા છે (૮) । તથા આઠ નક્ષત્રો ચંદ્રની સાથે પ્રમર્દને એટલે ચંદ્ર તેઓની મધ્યે થઈને ગતિ કરે છે એવા પ્રકારના યોગને-સંબંધને કરે છે. આ વિષે લોકશ્રી નામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે—“ પુનર્વસુ, રોહિણી, ચિત્રા, મઘા, જ્યેષ્ઠા, અનુરાધા, કૃત્તિકા અને વિશાખા-આ આઠ નક્ષત્રો ચંદ્રના ઉભય યોગવાળા છે. ” વળી જે નક્ષત્રો દક્ષિણ અને ઉત્તર એ વર્તેને દિશાના યોગ(સંબંધ)વાળા હોય તે નક્ષત્રો કોઈક વખત પ્રમર્દ યોગવાળા પણ હોય છે. તે વાતમાં લોકશ્રીની ટીકા કરનારે કહ્યું છે કે—“ આ નક્ષત્રો ઉભય યોગવાળા એટલે ચંદ્રની ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશાએ જોડાય છે-સંબંધ પામે છે. અને કદાચિત્ ચંદ્રવડે કરીને મેદને પણ પામે છે (૯) ॥ તથા અર્ચિ વિગેરે અગ્યાર વિમાનનાં નામો છે. (૬) ॥ સૂત્ર-૮ ॥

હવે નવ સ્થાનક કહે છે—

મૂ૦—નવ બંમચેરગુત્તીઓ પન્નત્તાઓ, તં જહા—નો ઇત્થીપસુપંડગસંસત્તાણિ સિજાસણાણિ સેવિત્તા ભવઈ ૧, નો ઇત્થીણં કહં કહિત્તા ભવઈ ૨, નો ઇત્થીણં ગણાં સેવિત્તા ભવઈ ૩, નો ઇત્થીણં ઇંદિયાણિ મણોહરાં મણોરમાં આલોહિત્તા નિજ્ઞાહિત્તા ભવઈ ૪, નો પળીયરસમોઈ ૫, નો પાળમોયણસ્સ અહમાયાએ આહારહિત્તા ૬, નો ઇત્થીણં પુવ્વકીલિઆં સમરહિત્તા ભવઈ ૭, નો સદ્દાણુવાઈ નો રૂવાણુવાઈ નો ગંધાણુવાઈ નો રસાણુવાઈ નો ફાસાણુવાઈ નો સિલો-ગાણુવાઈ ૮, નો સાયાસોક્ખપહિબ્ધે યાવિ ભવઈ ૯ । ૧ । નવ બંમચેર અગુત્તીઓ પન્નત્તાઓ તં

जहा-इत्थीपसुपंडगसंसत्ताणं सिज्जासणाणं सेवणया जाव सायासुक्खपडिबद्धे यावि भवइ । २ ।
नव वंभचेरा पन्नत्ता, तं जहा-सत्थपरिण्णा लोगविजओ सीओसणिज्ज सम्मत्तं । आवंति धुत
विमोहा [यणं] उवहाणसुयं महपरिण्णा ॥ १ ॥ ३ । पासे णं अरहा पुरिसादाणीए नव रयणीओ
उद्धं उच्चत्तेणं होत्था ४ ॥

अभीजी नक्खत्ते साइरेगे नव मुहुत्ते चंदेणं सद्धिं जोगं जोएइ १ । अभीजियाइया नव
नक्खत्ता चंदस्स उत्तरेणं जोगं जोएत्ति, तं जहा-अभीजि सवणो जाव भरणी २ । इमीसे णं रयण-
प्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ नव जोयणसए उद्धं आवाहाए उवरिल्ले तारा-
रूवे चारं चरइ ३ ।

जंबुद्दीवे णं दीवे नवजोयणिआ मच्छा पविसिसु वा ३ । १ । विजयस्स णं दारस्स एगमे-
गाए वाहाए नव नव भोमा पन्नत्ता । २ । वाणमंतराणं देवाणं सभाओ सुहम्माओ नव जोयणाइं
उद्धं उच्चत्तेणं पन्नत्ता । ३ । दंसणावरणिज्जस्स णं कम्मस्स नव उत्तरपगडीओ पन्नत्ता, तं जहा-
निद्वा पयला निद्धानिद्वा पयलापयला थीणद्धी चक्खुदंसणावरणे अचक्खुदंसणावरणे ओहिदंसणा-

वरणे केवलदंसणावरणे । ४ ।

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं नव पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ ।
चउत्थीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं नव सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुरकुमाराणं
देवाणं अत्थेगइयाणं नव पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं
देवाणं नव पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । बंभलोए कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं नव सागरोवमाइं
ठिई पन्नत्ता ५ । जे देवा पम्हं सुपम्हं पम्हावत्तं पम्हप्पभं पम्हकंतं पम्हवणं पम्हलेसं पम्हज्झयं
पम्हसिंगं पम्हसिट्ठं पम्हकूडं पम्हुत्तरवडिसगं सुज्जं सुसुज्जं सुज्जवित्तं सुज्जपभं सुज्जकंतं सुज्जवणं
सुज्जलेसं सुज्जज्झयं सुज्जसिंगं सुज्जसिट्ठं सुज्जकूडं सुज्जुत्तरवडिसगं रुइल्लं रुइल्लावत्तं रुइल्लप्पभं रुइ-
ल्लकंतं रुइल्लवणं रुइल्ललेसं रुइल्लज्झयं रुइल्लसिंगं रुइल्लसिट्ठं रुइल्लकूडं रुइल्लुत्तरवडिसगं विमाणं
देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं नव सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ ॥

ते णं देवा नवण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा १ ।

तेसि णं देवाणं नवहिं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ २ । संतेगइथा भवसिद्धिया जीवा जे नवहिं भवगहणेहिं सिद्धिस्संति जाव सव्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ३ ॥ सूत्रं-९ ॥

मूलार्थ—ब्रह्मचर्यनी गुप्तिओ नव कही छे, ते आ प्रमाणे—स्त्री, पशु अने नपुंसकना संबंधवाळा शय्या अने आसनने सेवनार न थाय—सेवे नहीं १, स्त्रीओनी कथा कहेनार थाय नहीं—कहे नहीं २, स्त्रीओना समूहने सेवनार थाय नहीं ३, स्त्रीओना मनोहर अने मनोरम इंद्रियोने (अंगोपांगोने) जोनार अने ध्यान करनार थाय नहीं ४, प्रणीत (धी-दूधवाळा) रमनुं भोजन करनार थाय नहीं ५, प्रमाणथी अधिक पान—भोजननो आहार करनार थाय नहीं ६, पूर्वे स्त्रीनी साथे करेला मैथुन के बीजी क्रीडाने स्मरण करनार थाय नहीं ७, शब्दानुपाती (कामने उद्दीपन करनारा शब्दने अनुसरनारो) न थाय, एज रीते रूपानुपाती न थाय, गंधानुपाती न थाय, स्पर्शानुपाती न थाय अने श्लोकानुपाती (पोतानी कोई श्लाघा करे तेने अनुसरनार अथवा पोते पोतानी श्लाघाने अनुसरनार) न थाय ८, तथा साता—सुखना प्रतिबंधवाळो न थाय ९ (१) । ब्रह्मचर्यनी अगुप्तिओ पण नव कही छे, ते आ प्रमाणे—स्त्री, पशु अने नपुंसकना संबंधवाळा शय्या अने आसनने सेवनार थाय, यावत् साता—सुखना प्रतिबंधवाळो थाय (२) । नव ब्रह्मचर्य (ना अध्ययनो) कया छे, ते आ प्रमाणे—“ शास्त्रपरिज्ञा, लोकविजय, शीतोष्णीय, सम्यक्त्व, यावंती, धृत, विमोहायण, उपधानश्रुत अने महापरिज्ञा ॥ १ ॥ ” (३) । पुरुषोना मध्यमां आदेयनाभकर्मवाळा (मानवा लायक) श्रीपार्श्वनाथ अरिहंत नव रत्नि (हाथ) ऊर्ध्व ऊंचाइपणे हता (४) ॥

અમિજિત્ નક્ષત્ર સાધિક નવ મુહૂર્ત્ત સુધી ચંદ્રની સાથે યોગ(સંબંધ)ને પામે છે (૧) । અમિજિત્ વિગેરે નવ નક્ષત્રો ચંદ્રની સાથે ઉત્તર દિશામાં યોગને પામે છે, તે નક્ષત્રો આ છે-અમિજિત્, શ્રવણ, યાવત્ મરણી (૨) । આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના અતિ સરસ્વા અને રમણીય ભૂમિભાગથી નવ સો યોજન ઊર્ધ્વલોકમાં દટાલે ઉપલા ભાગમાં (નંવ સો યોજન) ત્રણ ત્યાંમધી) તાગઓ ચાગને ચરે છે (ચાલે છે-ગતિ કરે છે-રહેલા છે) (૩) ॥

જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં (લવણસમુદ્રમાંથી) નવ યોજન પ્રમાણવાળા મત્સ્યો પ્રવેશ કરતા હતા, (પ્રવેશ કરે છે અને પ્રવેશ કરશે) (૧)। વિજયદ્વારની એક એક બાહાને વિષે (બે પહાણે) નવ નવ મૌમ એટલે નગરો (મૌમિગૃહો) કહેલા છે (૨)। વાનવ્યંતર દેવોની સુધર્મા નામની સમાઓ નવ યોજન ઊર્ધ્વ ઝંચી કહી છે (૩)। દર્શનાવરણીય કર્મની નવ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ કહી છે, તે આ પ્રમાણે—નિદ્રા, પ્રચલા, નિદ્રાનિદ્રા, પ્રચલાપ્રચલા, સ્થાનર્દિ, ચક્રુદર્શનાવરણ, અવધિદર્શનાવરણ, અવધિદર્શનાવરણ અને કેવલદર્શનાવરણ (૪) ॥

આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની નવ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । ચોથી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની નવ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની નવ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । નારકીઓની નવ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । બ્રહ્મલોક કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની નવ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । જે દેવો પદ્મ, સુપદ્મ, પદ્મમાવર્ત, પદ્મગ્રમ, પદ્મકાંત, પદ્મવર્ણ, પદ્મલેશ્ય, પદ્મ-નવ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૬) ।

१ ज्योतिषचक्र समभूतलायी सात सो नेबुथी नव सो योजन सुधीमां ज छे.

ધ્વજ, પદ્મશૃંગ, પદ્મશિષ્ટ, પદ્મકૂટ, પદ્મોત્તરાવંતસક, સૂર્ય, સુધર્ય, સૂર્યવર્ત, સૂર્યપ્રભ, સૂર્યકાંત, સૂર્યવર્ણ, સૂર્ય-
લેહ્ય, સૂર્યધ્વજ, સૂર્યશૃંગ, સૂર્યશિષ્ટ, સૂર્યકૂટ, સૂર્યોત્તરાવંતસક, રુચિર, રુચિરાવર્ત, રુચિરપ્રભ, રુચિરકાંત, રુચિરવર્ણ, રુચિર-
લેહ્ય, રુચિરધ્વજ, રુચિરશૃંગ, રુચિરશિષ્ટ, રુચિરકૂટ, રુચિરોત્તરાવંતસક નામના વિમાનમાં દેવવર્ણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે
દેવોની નવ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૬) ॥

તે દેવો નવ અર્ધમાસને અંતે (નવ પૃથ્વાહિયે) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, દાહ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) ।
તે દેવોને નવ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય) જીવો છે કે જેઓ
નવ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે યાવત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ—આ નવ સ્થાનકનું સ્વપ્ન પુણ સુગમ છે. વિશેષ એ કે—અહીં વ્રહ્મગુપ્તિ, તે(વ્રહ્મ)ની અગુપ્તિ, વ્રહ્મચર્ય અધ્ય-
યન અને પાર્શ્વનાથ સંવંધી ચાર સૂત્રો છે, જ્યોતિષ્કને માટે ત્રણ સૂત્રો છે, મત્સ્ય, નગર, સમા અને દર્શનાવરણને માટે ચાર
સૂત્રો છે, તથા સ્થિત્યાદિકને અંગે તે જ પ્રમાણે દાહ લે છે અને ઉચ્છ્વાસાદિકના ત્રણ સૂત્રો છે ॥

તેમાં વ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિઓ દાહ લે છે મૈથુનની વિરતિને રક્ષણ કરવાના ઉપાયો (તે નવ ગુપ્તિઓ આ પ્રમાણે)—સ્ત્રી, પશુ
અને નપુંસકવડે સંસક્ત દાહ લે છે વ્યાઘ્ર—સહિત એવા શર્યા આસનને દાહ લે છે અથવા વસતિ (ઉપાશ્રય)
અને આમનને સેવનાર ન થાય (સેવે નહીં) એ પહેલી ગુપ્તિ ૧, સ્ત્રીની કથા કહેનાર ન થાય, એ ત્રીજી ૨, સ્ત્રીઓના સમૂ-
હને સેવનાર દાહ લે છે ઉપાસક (નિરંતર પરિચયવાળો) ન થાય, એ ત્રીજી ૩, સ્ત્રીઓના નેત્ર નાસિકા વિગેરે ચિત્તનું આકર્ષણ

કરનાર હોવાથી તેમાં મનોહર અને રમણીયપણું હોવાથી મનોરમ એવા ઇન્દ્રિયોને જોનાર અને ધ્યાન કરનાર એટલે એકાગ્ર ચિત્ત-
પણાઈ કરીને જોનાર ન હોય, તે ચોથી ૪, પ્રણીતરસભોજી એટલે ધી વિગેરે રસના ટીપા પડતા હોય તેવા મોજનને કરનાર ન
હોય, એ પાંચમી ૫, પાન-મોજનનું અતિમાત્ર એટલે અતિપ્રમાણ જેમ હોય તેમ સદા આહાર કરનાર ન હોય એ છઠી ૬, પૂર્વની
ક્રીડાને સ્મરણ કરનાર ન હોય, તેમાં રત એટલે મૈથુન અને ક્રીડિત એટલે સ્ત્રીઓની સાથે બીજી ક્રીડા, તે કરનાર ન હોય
એ સાતમી ૭, શબ્દાનુપાતી ન હોય, રૂપાનુપાતી ન હોય, ગંધાનુપાતી ન હોય, સ્પર્શાનુપાતી ન હોય
અને શ્લોકાનુપાતી ન હોય, એટલે કામને ઉદ્દીપન કરનાર શબ્દ, રૂપ વિગેરેને તથા યોતાની કીર્તિને અનુસરનાર ન હોય, તે
આઠમી ૮ તથા સાતસૌખ્યપ્રતિબદ્ધ-ઉદયમાં આવેલા સાતવેદનીય કર્મથકી (પ્રાપ્ત થયેલ) જે સુખ, તેના પ્રતિબંધવાળો ન હોય.
આ કહેવાથી પ્રશમસુખનો નાશ ન કહ્યો, તે નવમી ગુણ છે ૯. આ વ્યાખ્યાન બે વાચનાને અનુસારે કહ્યું છે, કેમકે દરેક
(વન્ને) વાચનાના સૂત્રો એવા જ (સરખા જ) છે (૧) । તથા જે કુશલ અનુષ્ઠાન તે બ્રહ્મચર્ય કહેવાય છે, તેને કહેનારા
અધ્યયનો પણ બ્રહ્મચર્ય જ કહેવાય છે. તે (અધ્યયનો) આચારાંગ સૂત્રના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધમાં કહેલા છે (૩) ॥

તથા અભિજિત્ નક્ષત્ર સાધિક નવ મુહૂર્તો સુધી ચંદ્રની સાથે યોગને-સંબંધને કરે છે. અહીં જે અધિકપણું કહ્યું તે એક
મુહૂર્તના વાસઠીયા ૨૪ ભાગ (૩૬) તથા એક વાસઠીયા ભાગના ૬૭ ભાગ (૬૬) જેટલું
અધિક જાણવું (૧) । તથા અભિજિત્ વિગેરે નવ નક્ષત્રો ચંદ્રની ઉત્તરદિશાએ સંબંધને કરે છે એટલે કે ઉત્તરદિશામાં રહેલા
તે નક્ષત્રો દક્ષિણદિશા તરફ રહેલા ચંદ્રની સાથે સંબંધ કરે છે (૨) । (આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના) અત્યંત સમાન ભાગ જે

હોય તે વહુસમ કહેવાય છે, તેથી કરીને જ રમણીય-મનોહર એવા ભૂમિભાગથી એટલે પર્વતની અપેક્ષા નહીં, તેમ જ નરકની અપેક્ષા પણ નહીં, પરંતુ આઠ રુચકની અપેક્ષા (આ ભૂમિભાગ) જાણવો એ તાત્પર્યોર્થ છે. (આવા ભૂમિભાગ થકી નવ સો યોજન ડુંચે) 'આવાહાણ' એટલે વચ્ચે કરીને 'ઉચરિછે' એટલે ઉપર રહેલા 'તારારૂપ' એટલે તારાની જાતિ 'ચાર' એટલે ભ્રમણને કરે છે (૩) ॥ અર્થાત્ આ સમભૂતલ પૃથ્વીથી ૯૦૦ યોજન સુધીમાં-તેની અંદર જ્યોતિષ્વક્ર ભ્રમણ કરે છે. 'નવજોયણિયા' એટલે નવ યોજન લાંબા જ મત્સ્યો જંબૂદ્વીપમાં પ્રવેશ કરે છે. જો કે લગ્નસમુદ્રમાં પાંચ સો યોજન લાંબા મત્સ્યો સંભવે છે, તો પણ નદીઓના મુખને વિષે જગતીના રંધ્ર(વાંકા)ની યોગ્યતા પ્રમાણે આવા (નવ યોજનના) જ પ્રવેશ કરી ગ્રંકે છે એમ જાણવું. અથવા લોકસ્વભાવ જ આવો છે, એમ જાણવું (૧) । જંબૂદ્વીપમાં પૂર્વ દિશાએ રહેલા વિજયદ્વારની એક એક વાહાણ એટલે પડશે ભૌમ એટલે ભૂમિમાં રહેલા નગરો અથવા અન્યના મતે વિશિષ્ટ સ્થાનો રહેલા છે (૨) । તથા વ્યંતરોની સુધર્મા સમા નવ યોજન ઊર્ધ્વપણે ડુંચી છે (૩) ॥

તથા પદ્મ વિગેરે ચાર, સૂર્ય વિગેરે પણ ચાર અને રુચિર વિગેરે અગ્યાર વિમાનના નામો છે (૬) ॥ ઘટ્ટ ૯ ॥
 હવે દશ સ્થાનક કહે છે.—

મૂ૦—દસવિદ્ધે સમણધર્મમે પદ્મત્તે, તં જહા—લંતી ૧ મુત્તી ૨ અજ્જવે ૩ મદ્ધવે ૪ લાઘવે ૫ સચ્ચે ૬ સંજમે ૭ તવે ૮ ચિયાણ ૯ વંભચેરવાસે ૧૦ । ૧ । દસ ચિત્તસમાહિટ્ટાણા પદ્મત્તા, તં જહા-ધમ્મમંચિંતા વા સે અસમુપ્પણ્ણપુદ્ધા સમુપ્પજિજ્ઞા સવં ધમ્મં જાણિત્તણ ૧, સુમિણદંસણે વા સે અસમુપ્પણ્ણપુદ્ધે

समुप्यजिजा अहातच्चं सुमिणं पासित्तए २, सण्णिनाणे वा से असमुप्पणपुव्वे समुप्पजिजा पुव्वभवे
सुमारित्तए ३, देवदंसणे वा से असमुप्पणपुव्वे समुप्पजिजा दिव्वं देवजुइं दिव्वं देवाणु-
भावं पासित्तए ४, ओहिनाणे वा से असमुप्पणपुव्वे समुप्पजिजा ओहिणा लोगं जाणित्तए ५,
ओहिदंसणे वा से असमुप्पणपुव्वे समुप्पजिजा ओहिणा लोगं पासित्तए ६, मणपज्जनानाणे
वा से असमुप्पणपुव्वे समुप्पजिजा जाव मणोगए भावे जाणित्तए ७, केवलनाणे वा से अस-
मुप्पणपुव्वे समुप्पजिजा केवलं लोगं जाणित्तए ८, केवलदंसणे वा से असमुप्पणपुव्वे
समुप्पजिजा केवलं लोगं पासित्तए ९, केवलिमरणं वा मरिजा सव्वदुक्खपपीणाए १० । २ ।
मंदरे णं पव्वए मूले दस जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं पन्नत्ता । ३ । अरिहा णं अरिट्टनेमी दस
धणूइं उच्चं उच्चत्तेणं होत्था । ४ । कणहे णं वासुदेवे दस धणूइं उच्चं उच्चत्तेणं होत्था । ५ । रामे
णं बलदेवे दस धणूइं उच्चं उच्चत्तेणं होत्था । ६ । दस नक्खत्ता नाणबुद्धिकरा पन्नत्ता, तं
जहा—“ मिगसिर अहा पुस्सो, तिणिण अ पुव्वा य मूलमस्सेसा । हत्थो चित्तो य तहा, दस

बुद्धिकराइ नाणस्स ॥ १ ॥ ” । ७ । अकम्मभूमियाणं मणुआणं दसविहा रुक्खा उवभोगत्ताए उवत्थिया पन्नत्ता, तं जहा—“ मत्तंगया य भिंगा, तुडिअंगा दीवजोइ चित्तंगा । चित्तरसा मणिअंगा, गेहागारा अनिगिणा य ॥ १ ॥ ” ॥ ८ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए [अत्थेगइयाणं] नेरइयाणं जहण्णेणं दस वाससहस्साइं ठिई पन्नत्ता । १ । इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं दस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । २ । चउत्थीए पुढवीए दस निरयावाससयसहस्साइ पन्नत्ता । ३ । चउत्थीए पुढवीए [अत्थेगइयाणं] उक्कोसेणं दस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ४ । पंचमीए पुढवीए [अत्थेगइयाणं] नेरइयाणं जहण्णेणं दस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ५ । असुरकुमाराणं देवाणं [अत्थेगइयाणं] जहण्णेणं दस वाससहस्साइं ठिई पन्नत्ता । ६ । असुरिंदवज्जाणं भोमिज्जाणं देवाणं [अत्थेगइयाणं] जहण्णेणं दस वाससहस्साइं ठिई पन्नत्ता । ७ । असुर-

१ णाटगूण काउंममां लखेल पाठ लखेली प्रतमां नथी. ते पाठनी जरूरीआत पण जणाती नथी.

कुमाराणं देवाणं अथेगइयाणं दस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ८ । बायरवणस्सइकाइयाणं उक्को-
सेणं दस वाससहस्साइं ठिई पन्नत्ता । ९ । वाणमंतराणं देवाणं [अथेगइयाणं] जहणणेणं दस
वाससहस्साइं ठिई पन्नत्ता । १० । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अथेगइयाणं देवाणं दस पलिओव-
माइं ठिई पन्नत्ता । ११ । बंमलोए कप्पे देवाणं उक्कोसेणं दस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । १२ ।
लांतए कप्पे देवाणं [अथेगइयाणं] जहणणेणं दस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । १३ । जे देवा
घोसं सुघोसं महाघोसं नंदियोसं सुसरं मणोरमं रम्मं रम्मणं रम्मणं मंगलावत्तं बंमलोगवडिं-
सगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं दस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । १४ ।

ते णं देवा दसण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा । १ ।
तेसि णं देवाणं दसाहिं वाससहस्सोहिं आहारट्टे समुप्पज्जइ । २ । संतेगइआ भवासिद्धिआ जीवा
जे दसाहिं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिव्वाइस्संति सव्वदुक्खाणमंतं
करिस्संति । ३ ॥ सूत्रम्-१० ॥

મૂલાર્થ—દશ પ્રકારનો સાધુધર્મ કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—ક્ષાંતિ ૧, મુક્તિ (નિર્લોભતા) ૨, આર્જવ ૩, માર્દવ ૪, લાઘવ (અર્કિચ્છન) ૫, સત્ય ૬, સંયમ ૭, તપ ૮, ત્યાગ (દાન) ૯, ત્રલ્લચર્યવાસ ૧૦ (૧) । દશ ચિત્તની સમાધિના સ્થાનો કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—તે(સાધુ)ને સર્વ ધર્મ જાણવાને માટે કોઈ વચ્ચત પૂર્વે (જન્માંતરોમાં) ઉત્પન્ન નહીં થયેલી એવી ધર્મચિંતા (ધર્મ સંવંધી વિચાર) ઉત્પન્ન થાય તે ૧, સ્વપ્નનું સાચેસાચું ફલ જોવાને-જાણવાને માટે તેને કોઈ વચ્ચત પૂર્વે ઉત્પન્ન નહીં થયેલું સ્વપ્નદર્શન ઉત્પન્ન થાય તે ૨, પૂર્વભવનું સ્મરણ કરવા માટે તેને કોઈ વચ્ચત પૂર્વે નહીં ઉત્પન્ન થયેલું એવું સંત્રીજ્ઞાન (જાતિસ્મરણ જ્ઞાન) ઉત્પન્ન થાય તે ૩, દિવ્ય દેવની સમૃદ્ધિને, દિવ્ય દેવની કાંતિને અને દિવ્ય દેવના અનુભવને જોવા માટે તેને કોઈ વચ્ચત પૂર્વે ઉત્પન્ન નહીં થયેલું એવું અવધિદર્શન ઉત્પન્ન થાય તે ૪, જવધિ(મર્યાદા)ઘટે લોકને જાણવા માટે તેને પૂર્વે કોઈ વચ્ચત ઉત્પન્ન નહીં થયેલું એવું અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય તે ૫, અવધિઘટે લોકને જોવા માટે તેને કોઈ વચ્ચત પૂર્વે ઉત્પન્ન નહીં થયેલું એવું અવધિદર્શન ઉત્પન્ન થાય તે ૬, યાવત્ એટલે અઘીદ્રીપ અને ત્રે સમુદ્રમાં રહેલા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાસિકના મનમાં રહેલા ભાવ(વિચાર)ને જાણવા માટે તેને કોઈ વચ્ચત પૂર્વે ઉત્પન્ન નહીં થયેલું એવું મનપર્યવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય તે ૭, સર્વ લોકને (તથા અલોકને પણ) જાણવા માટે તેને કોઈ વચ્ચત પૂર્વે ઉત્પન્ન નહીં થયેલું એવું કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય તે ૮, સમગ્ર લોકને (તથા અલોકને પણ) જોવા માટે તેને કોઈ વચ્ચત પૂર્વે ઉત્પન્ન નહીં થયેલું કેવલદર્શન ઉત્પન્ન થાય તે ૯, મર્વ દુઃખોનો શ્રય કરવા માટે તે (પૂર્વે કોઈ વચ્ચત નહીં થયેલા) કેવલી મરણઘટે મરણ પામે (સિદ્ધ થાય) તે ૧૦ । (૨) । મંદર (મેરુ)પર્વતનો વિષ્કંભ (વિસ્તાર) મૂઢને વિષે (સમભૂતલ્લા પૃથ્વી ઉપર) દશ હજાર યોજન કરો

છે (૩) । શ્રી અરિષ્ટનેમિ અરિહંત ભગવાન ઝહ્વં ઝંચાઈમાં દશ ધનુષ હતા (૪) કૃષ્ણ વાસુદેવ ઝહ્વં ઝંચાઈમાં દશ ધનુષ હતા (૫) । રામ વલ્લદેવ ઝહ્વં ઝંચાઈમાં દશ ધનુષ હતા (૬) દશ નક્ષત્રો જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરનાર કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—“ સુગશીર્ષી, આર્દ્રા, પુણ્ય, ત્રણ પૂર્વા, મૂલ, અશ્લેષા, હસ્ત અને ચિત્રા આ દશ નક્ષત્રો જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરનારા છે ૧. ” (૭) । અકર્મધૂમિમાં રહેલા મનુષ્યોને ઉપભોગને માટે દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષો પ્રાપ્ત થયેલા કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—“ મત્તાંગક, મૃંગાંગ, શ્રુટિતાંગ, દીપશિખ, જ્યોતિ, ચિત્રાંગ, ચિત્રસ, મયંગ, ગેહાકાર અને અનન્ન ॥ ૧ ॥ ” (૮)

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે [કેટલાક] નારકીઓની જઘન્ય દશ હજાર વર્ષની સ્થિતિ કહી છે (૧) । આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીની દશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । ચોથી પૃથ્વીમાં દશ લાખ નરકાવાસા કહ્યા છે (૩) । ચોથી પૃથ્વીમાં [કેટલાક] નારકીઓની ઉત્કૃષ્ઠથી દશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । પાંચમી પૃથ્વીને વિષે [કેટલાક] નારકીઓની જઘન્યથી દશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । [કેટલાક] અસુરકુમાર દેવોની જઘન્યથી દશ હજાર વર્ષની સ્થિતિ કહી છે (૬) । અસુરેન્દ્રને વર્જીને [કેટલાક] ભવનપતિ દેવોની જઘન્યથી દશ હજાર વર્ષની સ્થિતિ કહી છે (૭) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની દશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૮) । બાદર (પ્રત્યેક) વનસ્પતિકાયની ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની કહી છે (૯) । [કેટલાક] વાણવ્યંતર દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની કહી છે (૧૦) । સૌધર્મ અને ઈજ્ઞાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની દશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧૧) । બ્રહ્મલોક કલ્પમાં દેવોની ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ દશ સાગરોપમની કહી છે (૧૨) । લાંતક કલ્પમાં [કેટલાક] દેવોની જઘન્ય

સ્થિતિ દશ સાગરોપમની કહી છે (૧૨) । જે દેવો ઘોષ, સુઘોષ, મહાઘોષ, નંદિઘોષ, સુસ્વર, મનોરમ, રમ્ય, રમ્યક, રમણીય, મંગલાવર્ત અને ત્રલ્લોકાવતંસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય, તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ સાગરોપમની કહી છે (૧૪) ॥

તે દેવો દશ અર્ધમાસે (દશ પલ્લવાહીએ) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને દશ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિયા જીવો છે કે જેઓ દશ ભવ ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ (પરમ શીતલતા) પામશે, અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે. (૩) ॥

ટીકાર્થ—આ દશ સ્થાનકનું સૂત્ર સુવોધ છે, તો પણ કાંઈક લખાય છે—અહીં સર્વ મલીને પચીશ સૂત્રો છે. તેમાં લાઘવ એટલે દ્રવ્યથી અલ્પ ઉપધિ રાખવી તે અને માવથી ગૌરવ(ક્ષદ્ધિ, રસ અને સાતા ગૌરવ)નો ત્યાગ કરવો તે. તથા ત્યાગ એટલે સર્વ સંગનું વર્જવું અથવા સંવિગ્ર અને મનોજ્ઞ સાધુને દાન આપવું તે, તથા ત્રલ્લચર્યવટ્ટે જે રહેવું તે ત્રલ્લચર્યવાસ કહેવાય છે (૧) । તથા ચિત્ત એટલે મનની સમાધિ એટલે સમાધાન અર્થાત્ પ્રશાંતતા, તેના સ્થાનો એટલે આશ્રય અથવા ભેદો તે ચિત્તમમાધિસ્થાનો કહેવાય છે, તેમાં ધર્મો એટલે જીવાદિક પદાર્થોના ઉપયોગ, ઉત્પત્તિ વિગેરે સ્વભાવો, તેમની ચિંતા એટલે વિચાર, અથવા તો સર્વજ્ઞે કહેલો શુતચારિત્રરૂપ ધર્મ હરિહરાદિકના કહેલા ધર્મથકી પ્રધાન-ઉત્તમ છે એમ જે વિચારવું તે ધર્મચિંતા કહેવાય છે. અહીં ‘ વા ’ શબ્દ લખ્યો છે તે આગલ કહેવાશે એવા વીજા સમાધિસ્થાનની અપેક્ષાએ વિકલ્પ (અથવા)ના અર્થવાલો છે (એ જ પ્રમાણે સર્વ ‘ વા ’ શબ્દો જાણવા). ‘ સે ’ એટલે જે કલ્યાણને ભજનાર (ઉત્તમ)

સાધુ હોય તેને (તે સાધુને) “ અસમુત્પન્નપૂર્વો ”—પૂર્વે અનાદિ અતીત(ભૂત)કાળને વિષે નહીં ઉત્પન્ન થયેલી (ધર્મ-ચિંતા)ઉત્પન્ન થાય છે. જો કદાચ પૂર્વે ઉત્પન્ન થઈ હોય તો અપાર્થ પુદ્ગલપરાવર્ત સુધીમાં તે (સાધુ)નું અવશ્ય કલ્યાણ (મોક્ષગમન) થયું હોય. તેથી પૂર્વે ઉત્પન્ન નહીં થયેલી ધર્મચિંતા ઉત્પન્ન થાય છે, એમ કહું. શા માટે આ (ધર્મચિંતા) ઉત્પન્ન થાય ? તે ઉપર કહે છે કે—સર્વે એટલે સમગ્ર ધર્મ એટલે જીવાદિક પદાર્થોનો સ્વભાવ, ઉપયોગ, ઉત્પત્તિ વિગેરે અથવા શ્રુતાદિરૂપ ધર્મને ‘ જાણિતિ’—જ્ઞપરિજ્ઞાવહે જાણવાને માટે તથા જાણીને પ્રત્યાભ્યાસપરિજ્ઞાવહે ત્યાગ કરવા લાયક કર્મનો ત્યાગ કરવા માટે. અર્થાત્ ધર્મના જ્ઞાનની કારણભૂત એવી ધર્મચિંતા ઉત્પન્ન થાય છે. આ (ધર્મચિંતા) ઉપર કહેલી સમાધિનું ઉપર કહેલ લક્ષણવાળું સ્થાનક થાય છે. આ પ્રથમ સ્થાન જાણવું ? । તથા સ્વપ્નનું એટલે નિદ્રાને આધીન થયેલા સંકલ્પ-વિકલ્પના જ્ઞાનનું દર્શન એટલે અનુભવનું તે સ્વપ્નદર્શન કહેવાય છે. આનું કલ્યાણ (મોક્ષ)ની પ્રાપ્તિને સૂચન કરનારું પૂર્વે નહીં ઉત્પન્ન થયેલું સ્વપ્નદર્શન ઉત્પન્ન થાય છે, તે જેમ ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ અસ્થિક ગામમાં શૂલપાણિ યક્ષે કરેલા ઉપસર્ગને છેડે (કાંઈક નેત્ર વીંચાતા) જોયું હતું. શા માટે આનું સ્વપ્નદર્શન થાય ? તે ઉપર કહે છે—જે પ્રકારે સત્ય હોય તે પ્રકારે એટલે સર્વથા વ્યભિચાર દોષ રહિત એવા તે સ્વપ્નના ફળને જોવા-જાણવા માટે એટલે કે અવશ્ય થનાર મુક્તિ વિગેરે શુભ સ્વપ્નના ફળને જોવા માટે સાધુને તેનું સ્વપ્નદર્શન થાય છે. કોઈ પુસ્તકમાં ‘ સુમિષ્ણ ’ને ટેકાણે ‘ સુજાણ ’ એવો પાઠ છે. ત્યાં આવો અર્થ કરવો—સત્ય અને અવશ્ય થનાર ‘ સુયાન ’—સુગતિને જોવા માટે-જાણવા માટે, અથવા ‘ સુજ્ઞાન ’—થનાર શુભ અર્થના જ્ઞાનનો અનુભવ કરવા માટે આનું સ્વપ્ન આવે છે. વલી કલ્યાણને સૂચવનાર સત્ય

સ્વપ્ન જોવાથી (સાધુને) ચિત્તની સમાધિ થાય છે, તેથી આ ચિત્તસમાધિનું વીજું સ્થાનક જાણવું ? । તથા સંજ્ઞાન એટલે સંજ્ઞા, તે સંજ્ઞા જો કે હેતુવાદોપદેશિકી, દષ્ટિવાદોપદેશિકી અને દીર્ઘકાલિકોપદેશિકી એવા મેદવડે અનુક્રમે વિકલોદ્રિયને, સમ્યગ્દષ્ટિને અને સમનસ્ક (મનવાલા) ને હોવાથી ત્રણ પ્રકારની છે, તો પણ અહીં દીર્ઘકાલિકોપદેશિકી સંજ્ઞા ગ્રહણ કરવાની છે, તે સંજ્ઞા જેને હોય તે સંજ્ઞી એટલે સમનસ્ક (મન સહિત) કહેવાય છે. તે સંજ્ઞીનું જે જ્ઞાન તે સંજ્ઞીજ્ઞાન કહેવાય છે. આ સંજ્ઞીજ્ઞાન આ અધિકાર કરેલા (ચાલતા) સૂત્રમાં વીજી રીતે ઘટી શકતું નથી, તેથી જાતિસ્મરણ જ્ઞાન જ લેવાનું છે. આનું જ્ઞાન પૂર્વે નહીં ઉત્પન્ન થયેલું તે સાધુને ઉત્પન્ન થાય છે. શા માટે ઉત્પન્ન થાય છે ? તે ઉપર કહે છે કે—પૂર્વના ભવોને સ્મરણ કરવા માટે. જેને પૂર્વે ભવનું સ્મરણ થયું હોય તેને સંવેગ ઉત્પન્ન થવાથી ચિત્તની મમાધિ ઉત્પન્ન થાય છે તેથી આ ત્રીજું મમાધિસ્થાન જાણવું ૩ । તથા તે સાધુને પૂર્વે નહીં ઉત્પન્ન થયેલું એવું દેવનું દર્શન થાય છે; કારણ કે તે દેવો ને સાધુના ગુણો જોવાથી તેને દર્શન આપે છે. શા માટે દર્શન આપે છે એટલે તે દર્શનનું શું ફલ ? તે ઉપર કહે છે કે—દિવ્ય-શ્રેષ્ઠ દેવર્દિ—ઉત્તમ પરિવારાદિક સમૃદ્ધિને, દિવ્ય દેવદ્યુતિ—વિશેષ પ્રકારની (ઉત્તમ) શરીર અને આભરણાદિકની કાંતિ તથા દિવ્ય દેનાનુભાવ—ઉત્તમ વૈક્રિય શરીર કરવું એ વિગેરે પ્રમાવને જોવા માટે એટલે આ સર્વ દેલાહના માટે (દેવો દર્શન આપે છે). દેવના દર્શનથી આગમના અર્થને વિષે દૃઢ શ્રદ્ધા અને ધર્મને વિષે ગ્રહમાન થાય છે અને તેથી ચિત્તની સમાધિ થાય છે. આ પ્રમાણે દેવનું દર્શન ચિત્તસમાધિનું ચોથું સ્થાન જાણવું ૪ । તથા તે સાધુને પૂર્વે નહીં ઉત્પન્ન થયેલું અનધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. શા માટે ઉત્પન્ન થાય છે ? તે ઉપર કહે છે કે—નિયમિત (અમુક) દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવરૂપ અવધિગટે—મર્યાદાગટે

લોકને જાણવા માટે એટલે લોકના જ્ઞાન માટે. વલી વિશિષ્ટ જ્ઞાનથી ચિત્તની સમાધિ થાય જ છે, તેથી આ પાંચમું સ્થાન જાણવું ૫ । એ જ પ્રમાણે અવધિર્દર્શનનું સૂત્ર પણ જાણવું, આ છઠ્ઠું સ્થાન જાણવું ૬ । તથા તે સાધુને પૂર્વે નહીં ઉત્પન્ન થયેલું એવું મનપર્યવ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, શા માટે ? તે કહે છે-અહીં દ્વીપ, બે સમુદ્રને વિષ રહેલા પર્યાસ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવોના મનમાં રહેલા ભાવ(પદાર્થ)ને જાણવા માટે એટલે મનના જ્ઞાન માટે, આ સાતમું સ્થાન જાણવું ૭ । તથા તે સાધુને પૂર્વે નહીં ઉત્પન્ન થયેલું કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. શા માટે ? તે કહે છે-કેવલજ્ઞાનવહે જે કેવલ એટલે પરિપૂર્ણ જોવાય તે લોક (અને અલોક) એટલે લોકાલોકસ્વરૂપ તેને જાણવા માટે. વલી કેવલજ્ઞાન ચિત્તસમાધિનો ભેદ છે તેથી તે ચિત્તસમાધિનું સ્થાન કહેવાય છે. અહીં કેવલીને મન હોતું નથી તેથી ચિત્તનો અર્થ ચૈતન્ય લેવો. આ આઠમું સ્થાન થયું ૮ । એ જ પ્રમાણે કેવલ-દર્શનનું સૂત્ર પણ જાણવું. વિશેષ એ કે અહીં ‘ જોવાને માટે ’ એમ કહેવું. એ નવમું સ્થાન થયું ૯ । તથા કેવલીમરણવહે મરે એટલે કેવલીમરણ કરે. શા માટે ? તે કહે છે-સર્વ દુઃખનો નાશ કરવા માટે. આ કેવલીમરણ સર્વ સ્થાનોને વિષે ઉત્તમ સમાધિસ્થાન છે. એ દશમું સ્થાન થયું ૧૦ । (૨) । તથા અકર્મભૂમિના એટલે ભોગભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્યોને દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષો ઉપભોગપણને માટે પ્રાપ્ત થયેલા છે તેમાં મત્તાંગ વૃક્ષ મદિરાના કારણભૂત છે. મૃંગાંગ વૃક્ષ ભાજન (વાસણ)ને આપનાર છે. ત્રુટિતાંગ વૃક્ષ તૂર્ય(વાજિત્ર)ના અંગને પ્રાપ્ત કરનાર છે, દીપશિખ વૃક્ષ પ્રદીપનું કાર્ય કરનાર છે, જ્યોતિ એટલે અગ્નિ, તેનું કામ કરનાર જ્યોતિવૃક્ષ છે, ચિત્રાંગ વૃક્ષ પુષ્પ આપનાર છે, ચિત્રસ વૃક્ષ ભોજન આપનાર છે, મયંગ વૃક્ષ આમરણ આપનાર છે, ગેહાકાર વૃક્ષ ભવન(ગૃહ)પણાઈ કરીને ઉપકાર કરનાર છે, અનન્નત્વ એટલે વસ્ત્ર સહિત-

पणुं, तेनुं कारण होवाथी अनग्न वृक्ष कहेवाय छे (८) । घोष विगेरे अग्यार विमाननां नामो छे (१४) ॥ (खत्र-१० ॥)
हवे अग्यार स्थानक कहे छे—

मू०—एक्कारस उवासगपडिमाओ पन्नत्ता, तं जहा-दंसणसावए १, कयव्वयकम्ममे २, सामा-
इअकडे ३, पोसहोववासनिरए ४, दिया वंभयारी रत्ति परिमाणकडे ५, दिआ वि राओ विवंभ-
यारी असिणार्ई विअडभोई मोलिकडे ६, सचित्तपरिणणए ७, आरंभपरिणणए ८, पेसपरिणणए ९,
उदिट्टभत्तपरिणणए १०, समणभूए ११ आवि भवइ समणाउसो १ । लोगंताओ इक्कारसएहिं
एक्कारोहिं जोयणसएहिं अवाहाए जोइसंते पणत्ते २ । जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स एक्कारसहिं
एक्कवीसोहिं जोयणसएहिं अवाहाए जोइसे चारं चरइ ३ । समणस्स णं भगवओ महावीरस्स
एक्कारस गणहरा होत्था, तं जहा-इंदभूई अग्गिभूई वायुभूई विअत्ते सोहम्ममे मंडिए मोरियपुत्ते
अकंपिए अयलभाए मेअजे पभासे ४ । मूले नक्खत्ते एक्कारसतारे पन्नत्ते ५ । हेट्ठिमगेविज्जयाणं
देवाणं एक्कारसयमुत्तरं गेविज्जविमाणसतं भवइ त्ति मक्खायं ६ । मंदरे णं पव्वए धरणितालाओ
सिहरतले एक्कारसभागपरिहीणे उच्चत्तेणं पन्नत्ते ७ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एक्कारस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ । पंचमीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एक्कारस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुरकुमारानं देवाणं अत्थेगइयाणं एक्कारस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं एक्कारस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । लंतए कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं एक्कारस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ५ । जे देवा बंभं सुबंभं बंभावत्तं बंभक्कंतं बंभवणं बंभलेसं बंभज्झयं बंभसिंगं बंभसिट्ठं बंभकूडं बंभुत्तरवडिसंगं विमाणं देवत्ताए उववणा तेसि णं देवाणं (उक्कोसेणं) एक्कारस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ ॥

ते णं देवा एक्कारसण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा १ । तेसि णं देवाणं एक्कारसण्हं वाससहस्साणं आहारट्ठे समुप्पज्जइ २ । संतेगइआ भवसिद्धिआ जीवा जे एक्कारसहिं भवगहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिवाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतं करिस्संति ३ ॥ सूत्रम्—११ ॥

મૂલાર્થ:—શ્રાવકની અગ્યાર પ્રતિમાઓ કહી છે, તે આ પ્રમાણે—સમકિતધારી શ્રાવક (સમકિત નામની પ્રતિમા) ૧, જોગ વ્રતકર્મ ગ્રહણ કર્યું હોય તે ૨, જે હંમેશાં સામાયિક કરતો હોય તે ૩, પૌષ્ઠોપવાસમાં આસક્ત—તત્પર ૪, દિવસે ત્રણચારી અને રાત્રે જેણે (ભોગનું) પરિમાણ કર્યું હોય તે ૫, દિવસે અને રાત્રે પણ ત્રણચારી, સ્નાન રહિત, પ્રકાશમાં ભોજન કરનાર અને ધોતીઆનો કછોડો (કાછડી) ન મારે તે ૬, સચિત્ત આહારનો ત્યાગી ૭, સ્વયં (જાતે—પોતે) આરંભનો ત્યાગી ૮, પ્રેમ્યનો ત્યાગી ૯, પોતાને ઉદ્દેશીને કરેલા આહારનો ત્યાગી ૧૦ તથા શ્રમણમૂત (સાધુ જેવો) થાય તે ૧૧. હે આયુષ્માન શ્રમણ (જંત્રુ) ! આ અગ્યાર પ્રતિમાધારી શ્રાવક જાણવો (૧) તથા લોકાંતથી અવાધાવડે—વ્યવધાનવડે અર્થાત્ અગ્યાર સો ને અગ્યાર યોજન અંદર આવીએ ત્યાંથી જ્યોતિષની શરુઆત થાય છે (૨) । જંત્રુદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે મેરુપર્વતથી અગ્યાર સો ને એકવીશ યોજન ચારે ત્રાણુ જડાઈ ત્યાંથી જ્યોતિષચક્ર ચાર ચરે છે (૩) । શ્રમણ મગવાન્ મહાવીરસ્વામીને અગ્યાર ગણધરો હતા, તે આ પ્રમાણે—હંદ્રમૂતિ, અગ્નિમૂતિ, વાયુમૂતિ, વ્યક્ત, સુધર્મા, મંડિત, મૌર્યપુત્ર, અકંપિત, અચલ-પ્રાતા, મેતાર્ય અને પ્રભાસ (૪) । મૂળ નક્ષત્રના અગ્યાર તારાઓ કહ્યા છે (૫) । નીચેના ત્રણ ગ્રૈવેયકમાં વસતા દેવોના એક સો અગ્યાર વિમાનો છે એમ મેં કહ્યું છે (૬) । મેરુપર્વત ગિરિ ઉપર પૃથ્વીતલથી ડુંચાઈના પ્રમાણથી અગ્યારમા ભાગે ઓછા વિષ્ણુભવાલો કહ્યો છે, અર્થાત્ ૯૯ હજાર યોજન ઉંચો છે તેના અગ્યારમે ભાગે ૯૦૦૦ આવે તેટલો ઓછો એટલે મમમૂતલા ઉપર દગ હજાર યોજન વિષ્ણુભવાલો છે તે ઉપર એક હજાર યોજન રહે છે. (૭)

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં રહેલા કેટલાક નારકીઓની અગ્યાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । પાંચમી પૃથ્વીને વિષે

કેટલાક નારકીઓની અગ્યાર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની અગ્યાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની અગ્યાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । લાંતક કલ્પમાં કેટલાક દેવોની અગ્યાર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । જે દેવો બ્રહ્મ, સુબ્રહ્મ, બ્રહ્માવર્ત, વ્રહ્મપ્રભ, વ્રહ્મકાંત, વ્રહ્મવર્ણ, વ્રહ્મલેશ્ય, વ્રહ્મધ્વજ, વ્રહ્મસૃષ્ટ, વ્રહ્મકૂટ અને બ્રહ્મોત્તરાવંતસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અગ્યાર સાગરોપમની કહી છે. (૬) ॥

તે દેવો અગ્યાર અર્ધમાસને છેડે આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્ક્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને અગ્યાર હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાએક ભવસિદ્ધિક ભીવો છે કે જેઓ અગ્યાર ભવ ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ (શીતલતા) પામશે, અર્થાત્ સર્વ દુઃખના અંતને કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—હવે અગ્યાર સ્થાનક કહે છે, તેનો અર્થ પણ સુગમ છે. વિશેષ એ કે—અહીં પ્રતિમા વિગેરેના અર્થવાઝા સાત સૂત્રો છે, અને સ્થિતિ વિગેરેના નવ સૂત્રો છે । તેમાં સાધુઓની જેઓ ઉપાસના કરે એટલે સેવા કરે તે ઉપાસકો એટલે શ્રાવકો કહેવાય છે, તેમની પ્રતિમા એટલે અભિગ્રહરૂપ જે પ્રતિજ્ઞા તે ઉપાસકપ્રતિમા કહેવાય છે. તેમાં દર્શન એટલે સમકિત, તેને અંગીકાર કરનાર જે શ્રાવક તે દર્શન શ્રાવક કહેવાય છે. અહીં પ્રતિમાનો પ્રસ્તાવ છતાં પણ પ્રતિમા અને પ્રતિમાવા-
લાનો અમેદ ઉપચાર કરવાથી પ્રતિમાવાઝા(શ્રાવક)નો નિર્દેશ કર્યો છે. એ રીતે ઉત્તરના (પછીના) દરેક પદોમાં જાણવું. આનો ભાવાર્થ એ છે કે—(એક માસ સુધી) અણુવ્રતાદિક ગુણ (વ્રતો) વિના જ માત્ર શંકાદિક શલ્ય રહિત

એવા એકલા સમ્યગ્દર્શનનો જે સ્વીકાર કરવો તે પહેલી પ્રતિમા કહેવાય છે ૧ । તથા (ત્રે માસ સુધી) કર્યું છે અણુવ્રતા-
 દિકનું શ્રવણ, જ્ઞાન, ઇચ્છા અને સ્વીકારરૂપ કર્મ જેણે એટલે સમક્તિ પામેલા જે શ્રાવકે (વહુત્રીહિ સમાસ) તે
 ‘કૃતવ્રતકર્મા’ એટલે અણુવ્રતાદિકને ધારણ કરનાર કહેવાય છે. એ વીજી પ્રતિમા ૨ । તથા સામાયિક એટલે સાવધ
 યોગનો ત્યાગ અને નિરવધ યોગનું સેવન જેણે દેશથી કર્યું હોય તે ‘સામાયિકકૃત’ કહેવાય છે. અહીં વ્યાકરણના
 ‘આદિતામિ०’ એ સૂત્રે કરીને ‘ક્ત’ પ્રત્યયવાળા (કર્મણિ ભૂતકૃદંત) ‘કૃત’ શબ્દને સમાસમાં પહેલો ન મૂકતાં
 પાછલ મૂક્યો છે. આ પ્રમાણે પૌપધ વ્રત ગ્રહણ કર્યા વિના સમક્તિ અને અણુવ્રતાદિક સહિત એવો શ્રાવક ત્રણ માસ
 સુધી હંમેશાં સાંજ સવાર વન્ને સંધ્યાસમયે સામાયિક કરે તે ત્રીજી પ્રતિમા ૩ । તથા પોપને એટલે કુશલ ધર્મની પુષ્ટિને-
 આહારત્યાગાદિક અનુષ્ઠાનને ધારણ કરે તે પૌપધ કહેવાય છે, આવા પૌપધવડે જે ઉપવસન એટલે એક રાત્રિદિવસ સુધી
 રહેનું તે પૌપધોપવાસ કહેવાય છે. અથવા પૌપધ એટલે અષ્ટમી વિગેરે પર્વતિથિ, તેને વિષે ઉપવાસ-અભક્તાર્થ કરવો તે પૌપ-
 ધોપવાસ કહેવાય છે. આ તો માત્ર વ્યુત્પત્તિ જ કરી એટલે સમાસ પ્રમાણે શબ્દાર્થ કર્યો, પણ આ શબ્દની પ્રવૃત્તિ તો આહાર,
 ગરીમ્મત્કાર, અવ્રત્તચર્ય (મૈથુન) અને વ્યાપારનો ત્યાગ કરવો તે જ છે. આવા પૌપધોપવાસને વિષે જે નિરત-આસક્ત હોય
 તે ‘પૌપધોપવાસનિરત’ કહેવાય છે. શ્રાવકની આ ચોથી પ્રતિમા કહેવાય એ પ્રસ્તુત છે. આનો ભાગ્યાર્થ એ છે કે-પહેલી ત્રણે
 પ્રતિમા મદિત શ્રાવક ચાર માસ સુધી અષ્ટમી, ચતુર્દશી, અમાવાસ્યા અને પૂર્ણિમા એ ચાર પર્વતિથિએ આહારપૌપધાદિક ચાર
 પ્રકારના પૌપધનો સ્વીકાર કરે, તે ચોથી પ્રતિમા કહેવાય છે ૪ । તથા પાંચમી પ્રતિમાને વિષે અષ્ટમ્યાદિક પર્વતિથિએ એક રાત્રિની

પ્રતિમા ધારણ કરે. આ અર્થવાલું સૂત્ર અધિકાર કરેલા આ સૂત્ર અને પુસ્તકોને વિષે દેખાતું નથી. પરંતુ ઉપાસકદશાંગ વિગેરેમાં પ્રાપ્ત થાય છે-દેખાય છે. તેથી તેને આધારે આ અર્થ દેખાડ્યો છે. તથા પર્વ સિવાયની બીજી તિથિઓમાં દિવસે બ્રહ્મચારી રહે અને 'રત્નિ' રાત્રિને વિષે, શું કરે ? તે વિષે કહે છે કે--રાત્રિએ સ્ત્રીઓનું અથવા તેમના મોગોનું પ્રમાણ જેણે કર્યું હોય તે 'પરિમાણકૃત' કહેવાય છે. આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે--દર્શન, વ્રત, સામાયિક અને અષ્ટમ્યાદિક પર્વતિથિના પૌષ્પધોપવાસ એ ચારે પ્રતિમા સહિત શ્રાવક પાંચ માસ સુધી પર્વતિથિને વિષે એક રાત્રિની પ્રતિમા ધારણ કરે (કાચોત્સર્ગ કરે) અને શેષ તિથિઓમાં દિવસે બ્રહ્મચારી રહે અને રાત્રિએ મૈથુનનું પરિમાણ કરે, સ્નાન ન કરે, તથા ધોતીયાનો કહોટો (કાછડી) ન બાંધે. આ રીતે કરવાથી આ પાંચમી પ્રતિમા થાય છે. તે વિષે અન્ય શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે--"અષ્ટમી અને ચતુર્દશીને વિષે એક રાત્રિની પ્રતિમા ધારણ કરે, સ્નાન ન કરે, દિવસે ભોજન કરે, ધોતીયાનો કહોટો છૂટો રાખે, તથા પ્રતિમા સિવાયની તિથિઓમાં દિવસે બ્રહ્મચારી અને રાત્રે મૈથુનનું પરિમાણ કરનાર થાય." ૫। તથા દિવસે અને રાત્રીએ પણ બ્રહ્મચારી, અસ્નાયી-સ્નાન રહિત, અહીં કોઈ ઠેકાણે આ પ્રમાણે કહ્યું છે--'અનિસાહ'--અનિસાદી એટલે રાત્રિએ ભોજન ન કરે તે, 'વિચયડ-મોઈ' પ્રગટ પ્રકાશમાં એટલે દિવસે જ પણ રાત્રિએ નહીં, દિવસે પણ પ્રકાશ વિનાના સ્થાનને વિષે ભોજન ન કરે, તે વિકટમોજી કહેવાય છે, તથા 'મોલિકડે--' ધોતીયાનો કચ્છ બાંધે નહીં તે. આ છઠી પ્રતિમા કહેવાય છે. અહીં ભાવાર્થ એ છે કે--પાંચે પ્રતિમાને વિષે કહેલા અનુદ્ધાન સહિત છ માસ સુધી બ્રહ્મચારી રહે, તેને આ છઠી પ્રતિમાનું આરાધન થાય છે ૬। તથા સચિત્ત આહાર જેણે પરિજ્ઞાત એટલે તે(સચિત્ત આહાર)ના સ્વરૂપાદિક જાણવાથી ત્યાગ

કર્યો હોય, તે શ્રાવક 'મચિત્તાહારપરિજ્ઞાત' કહેવાય છે. આ સાતમી પ્રતિમા છે. અહીં ભાવાર્થ એ છે કે-પૂર્વે કહેલી છઠ્ઠી પ્રતિમાના અનુષ્ઠાન સહિત માત્ર માસ સુધી જે શ્રાવક પ્રાસુક આહાર કરે તેને આ સાતમી પ્રતિમાનું આરાધન થાય છે ૭ । તથા આરંભ એટલે પૃથ્વીવિગેરેનું મર્દન કરવું તે, પરિજ્ઞાત એટલે પૂર્વની જ જેમ જાણીને જેણે નિષેધ કર્યો હોય, તે શ્રાવક 'આરંભપરિજ્ઞાત' કહેવાય છે, આ આઠમી પ્રતિમા છે. અહીં ભાવાર્થ એ છે કે પૂર્વે કહેલા સમગ્ર અનુષ્ઠાન સહિત આઠ માસ સુધી પૃથ્વીયાદિક આરંભનું જે વર્જવું તે આઠમી પ્રતિમા કહેવાય છે ૮ । તથા ગ્રેષ્ય એટલે આરંભના કાર્યમાં પ્રેરણા કરવા લાયક ચાકરો જેણે પરિજ્ઞાત એટલે નિષેધ કર્યા હોય તે શ્રાવક 'ગ્રેષ્યપરિજ્ઞાત' કહેવાય છે તે નવમી પ્રતિમા. આનો ભાવાર્થ એ છે કે-પૂર્વે કહેલા સમગ્ર અનુષ્ઠાન સહિત શ્રાવક નવ માસ સુધી ત્રીજાની પાસે આરંભ કરાવે નહીં તે નવમી પ્રતિમા છે ૯ । તથા ઉદિષ્ટ એટલે તે જ (પ્રતિમા વહન કરનાર) શ્રાવકને ઉદ્દેશીને કરેલું જે ઓદનાદિક ભક્ત તે ઉદિષ્ટભક્ત કહેવાય છે, તે જેણે પરિજ્ઞાત એટલે જાણીને નિષિદ્ધ કર્યું હોય તે શ્રાવક 'ઉદિષ્ટભક્તપરિજ્ઞાત' પ્રતિમા ધારક કહેવાય છે. અહીં ભાવાર્થ એ છે કે-પૂર્વે કહેલા સમગ્ર ગુણ સહિત શ્રાવક દશ માસ સુધી આધાર્મિક ભોજનનો ત્યાગ કરે, મજાયાવડે મસ્તકને મુંડાવે અથવા શિલાવાઢી રહે, તથા કોઈ કાંઈ પણ ઘરનો વૃત્તાંત પૂછે ત્યારે પોતે તે વાત જાણતો હોય તો 'હું જાણું છું' એમ કહે અને ન જાણતો હોય તો 'હું જાણતો નથી' એમ કહે, આ પ્રમાણે જે ઉત્કૃષ્ટ-ગુણ વિચરે તે શ્રાવકને દશમી પ્રતિમા કહેવાય છે ૧૦ । તથા શ્રમણ એટલે નિર્ગ્રંથ, તેનું અનુષ્ઠાન (ક્રિયા) કરવાથી જે તેના જેવો હોય તે 'શ્રમણભૂત' એટલે સાધુતુલ્ય કહેવાય છે. અહીં સ્વપ્નમાં જે 'ચ' શબ્દ છે તે સમુચય (અને

એવા) અર્થમાં છે, અને ' અપિ ' શબ્દ છે તે સંભાવનાના અર્થમાં છે. આવો સાધુતુલ્ય જે શ્રાવક હોય તે હે શ્રમણ ! હે આયુષ્માન ! અગ્યારમી પ્રતિમા ધારક કહેવાય છે એમ સુધર્માસ્વામીએ જંબૂસ્વામીને સંવોધન કરવાપૂર્વક કહ્યું. આનો ભાવાર્થ એ છે કે-પૂર્વે કહેલા સર્વ ગુણે કરીને સહિત જે શ્રાવક શુરવહે મસ્તક મુંડાવે અથવા મસ્તકે લોચ કરે, સાધુનો વેષ ધારણ કરે, ઈર્યાસમિતિ વિગેરે સાધુના ધર્મનું પાલન કરે, ભિક્ષાને માટે ગૃહસ્થના કુલમાં પ્રવેશ કરે ત્યારે ' પ્રતિમા વહન કરનારા મને-શ્રમણોપાસકને ભિક્ષા આપો ' એ પ્રમાણે બોલે તથા ' તું કોણ છે ? ' એમ તેને કોઈ પૂછે ત્યારે ' હું પ્રતિમા વહન કરનાર શ્રમણોપાસક છું. ' એ પ્રમાણે જવાબ આપે. આ પ્રમાણે અગ્યાર માસ સુધી કરે, તે અગ્યારમી પ્રતિમા કહેવાય છે ૧૧ । વલી અન્ય પુસ્તકમાં આ પ્રમાણે વાચના (પાઠ) છે-દર્શનશ્રાવક એ પહેલી પ્રતિમા, કૃતવ્રતકર્મી એ બીજી, કૃતસામાયિક એ ત્રીજી, પૌષ્ઠોપવાસનિરત એ ચોથી, રાત્રિમક્તપરિજ્ઞાત એ પાંચમી, સચિત્તપરિજ્ઞાત એ છઠ્ઠી, દિવા બ્રહ્મચારી ગત્રે પરિમાણકૃત એ સાતમી, દિવસે અને રાત્રિએ પણ બ્રહ્મચારી તથા સ્નાન રહિત હોય તથા કેશ, રોમ અને નચ્ચને ઉતારે નહીં એ આઠમી, આરંભપરિજ્ઞાત અને પ્રેષણપરિજ્ઞાત એ નવમી, ઉદ્દિષ્ટમક્તર્વજક એ દશમી અને શ્રમણભૂત એવો પણ હોય તે હે શ્રમણ ! હે આયુષ્માન ! અગ્યારમી પ્રતિમા કહેવાય છે. વલી કોઈ ગ્રંથમાં આ પ્રમાણે છે-આરંભપરિજ્ઞાત એ નવમી, પ્રેષ્યારંભપરિજ્ઞાત એ દશમી તથા ઉદ્દિષ્ટમક્તર્વજક અને શ્રમણભૂત એ અગ્યારમી. આવો પણ પાઠાંતર છે (૧) ।

તથા જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે મેરુપર્વતથી અગ્યાર સો અને એકવીશ અધિક એટલા યોજનની અવાધાએ એટલે વ્યવધાને કરીને (આંતરે) જ્યોતિપનું ચક્ર ચાર ચરે છે-શ્રમણ કરે છે (૩) । તથા ' ણં ' એ શબ્દ વાક્યના અલંકાર

માટે છે. લોકાંતથકી અગ્યાર મો ને અગ્યાર યોજનની અવાધાએ કરીને એટલે વચ્ચે વ્યવધાન (આંતરું) કરીને લોકાં-
 તની અંદર ૧૧૧૧ યોજને જ્યોતિષચક્રનો પર્યંત-છેડો કહ્યો છે. આ વાચનાંતરની વ્યાખ્યા છે, તે વિષે કહ્યું છે કે-
 “અગ્યારમો ને એકત્રીજ તથા અગ્યાર સો ને અગ્યાર યોજન પ્રમાણ મેરુ અને અલોકની અવાધાએ જ્યોતિષચક્ર ચાર ચરે છે
 અને રહેલું છે.” । પરંતુ આ ચાલતી વાચનાને વિષે તો આ હમણાં વ્યાખ્યાન કરેલા ને આલાવા ઉલટા પણ દેખાય છે” (૨) ।
 ‘પ્રજ્ઞારસયમુત્તરં વિમાણસયં ભવતિ તિ સક્તવાયં તિ’ અહીં ‘મ’ અક્ષર આગમ સંવંધી હોવાથી આવો અર્થ કરવો-
 અગ્યાર સહિત સો વિમાન (અર્થાત્ ૧૧૧) વિમાન હોય છે એમ કરીને (જાણીને) ‘આહ્યાતં’ એટલે મગવાને તથા ત્રીજા
 કેવલીઓએ કહ્યું છે એવું સુધર્માસ્વામીનું વચન છે (૬) । મેરુપર્વત પૃથ્વીતલથકી શિખરતલને વિષે ઉંચાઈના પ્રમાણથી
 અગ્યારમે માગે ઓછો કહ્યો છે. આનો માત્રાર્થ આ પ્રમાણે છે-મેરુપર્વત ભૂમિતલથી આરંભીને શિખરતલના ઉપલા ભાગ સુધી
 વિષ્કંભની અંધાએ અંગુલ વિગેરેના અગ્યારમા અગ્યારમા ભાગે કરીને હાનિ પામતો સતો ઉપર ઉપર કહેલો છે. આની
 માવના આ પ્રમાણે છે-મેરુપર્વતનો વિષ્કંભ ભૂમિતલમાં દશ હજાર યોજન છે, ત્યાંથી એક અંગુલ ઉંચા જડાએ ત્યારે તેનો
 પ્રિક્રમ અંગુલનો અગ્યારમો ભાગ ઓછો થાય છે. એ પ્રમાણે ગણતાં અગ્યાર અંગુલ ઉંચે જડાએ ત્યારે એક આંગલ ઘટે છે.
 એ જ ન્યાયવડે અગ્યાર યોજન જડાએ ત્યારે એક યોજન ઘટે છે, એ જ રીતે અગ્યાર હજાર યોજને એક હજાર યોજન ઘટે છે,
 તેથી નવાળુ હજાર યોજને નવ હજાર યોજન ઘટે છે. તેથી શિખર ઉપર એક હજારનો વિષ્કંભ રહે છે. અથવા તો પૃથ્વીતલના

૮ ૪૬૬ ત્રીજામાં ત્રીજા સૂત્રની વ્યાખ્યા પ્રથમ કરી છે અને ત્રીજા સૂત્રની વ્યાખ્યા પછી કરી છે.

વિષ્કંભથી શિખરના વિષ્કંભને આશ્રીને મેરુપર્વત અગ્યારમા ભાગે ઓછો છે. કોના અગ્યારમા ભાગે ? તે કહે છે—ઉચ્ચ-ત્વના અગ્યારમા ભાગે. દટલે કે—મેરુનું ઊંચપણું નવાણુ હજાર યોજનનું છે. તેનો અગ્યારમો ભાગ નવ છે, તે નવ હજાર કરીને હીન એવો વિષ્કંભ પૃથ્વીતલના વિષ્કંભની અપેક્ષાએ શિખરતલને વિષે છે; કેમકે શિખર ઉપર એક હજાર યોજનનો વિષ્કંભ છે અને મૂલમાં દશ હજાર યોજનનો વિષ્કંભ છે (૭) ॥ બ્રહ્મ વિગેરે વાર વિમાનનાં નામો છે. (૬) સૂત્ર (૧૧)

હવે વાર સ્થાનક કહે છે—

મૂ૦—વારસ ભિક્ષુપાડિમાઓ પન્નત્તાઓ, તં જહા—માસિઆ ભિક્ષુપાડિમા, દોમાસિઆ ભિક્ષુપાડિમા, તિમાસિઆ ભિક્ષુપાડિમા, ચડમાસિઆ ભિક્ષુપાડિમા, પંચમાસિઆ ભિક્ષુપાડિમા, છમાસિઆ ભિક્ષુપાડિમા, સત્તમાસિઆ ભિક્ષુપાડિમા, પંદમા સત્તરાઈંદિઆ ભિક્ષુપાડિમા, દોઢા સત્તરાઈંદિઆ ભિક્ષુપાડિમા, તદ્ધા સત્તરાઈંદિઆ ભિક્ષુપાડિમા, અહોરાઈઆ ભિક્ષુપાડિમા, ઇગ-રાઈઆ ભિક્ષુપાડિમા ૧ । દુવાલસવિહે સંભોગે પન્નત્તે, તં જહા—“ ઉવહીસુઅમત્તપાણે, અંજલી-પગ્ગહે તિ ય । દાયણે ય નિકાણા અબ્બુદ્ધાણેતિ આવરે ॥૧॥ કિતિકમ્મસ્સ ય કરણે, વેયાવચ્ચ-

૧ આ આઠમીથી બારમી સુધીની પાંચ સમજવી.

करणे इअ । समोसरणं सानिसिज्जा य, कहाए अ पवंधणे ॥ २ ॥ ” २ । दुवालसावत्ते कितिकम्मे
 पन्नत्ते, तं जहा—“ दुओणयं जहाजायं, कितिकम्मं वारसावयं । चउसिरं तिगुत्तं च, दुपवेसं एग-
 निक्खमणं ॥ १ ॥ ” ३ । विजया णं रायहाणी दुवालस जोयणसयसहस्साइं आयामविक्खंभेणं
 पणत्ता ४ । रामे णं वलदेवे दुवालस वाससयाइं सवाउयं पालित्ता देवत्तं गए ५ । मंदरस्स णं
 पवयस्स चूलिआ मूले दुवालस जोयणाइं विक्खंभेणं पणत्ता ६ । जंबूदीवस्स णं दीवस्स वेइआ
 मूले दुवालस जोयणाइं विक्खंभेणं पणत्ता ७ । सबजहणिणया राई दुवालसमुहुत्तिआ पणत्ता
 ८ । एवं दिवसोऽपि नायधो ९ । सबट्टसिद्धस्स णं महाविमाणस्स उवरिह्ठाओ थूभिअगाओ दुवा-
 लस जोयणाइं उद्धं उप्पइआ ईसिपवभारनामपुढवी पणत्ता १० । ईसिपवभाराए णं पुढवीए
 दुवालस नामधेज्जा पणत्ता, तं जहा—ईसिति वा ईसिपवभाराति वा तणूइ वा तणूयतरि ति वा
 सिद्धिति वा सिद्धालए ति वा मुत्तीति वा मुत्तालए ति वा वंभे ति वा वंभवडिसए ति वा लोक-
 परिपूरणे ति वा लोगगचूलिआइ वा ११ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइआणं नेरइयाणं बारस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
१ । पंचमीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं बारस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुरकुमाराणं
देवाणं अत्थेगइयाणं बारस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मसीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं
देवाणं बारस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । लंतए कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं बारस सागरोव-
माइं ठिई पन्नत्ता ५ । जे देवा मंहिंदं मंहिंदज्झयं कंबुं कंबुगीवं पुंखं सुपुंखं महापुंखं पुंडं सुपुंडं
महापुंडं नरिंदं नरिंदकंतं नरिंदुत्तरवडिसगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं
बारस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ ॥

ते णं देवा बारसण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा १ ।
तेसि णं देवाणं बारसहिं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ २ । संतेगइया भवसिद्धिआ जीवा
जे बारसहिं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिवाइस्संति सव्वदुक्खाणमंतं
करिस्संति ३ ॥ सूत्रम् ॥ -१२ ॥

મુલાર્થ:—વાર ભિક્ષુપ્રતિમાઓ કહી છે, તે આ પ્રમાણે—એક માસની ભિક્ષુપ્રતિમા ૧, બે માસની ભિક્ષુપ્રતિમા ૨, ત્રણ માસની ભિક્ષુપ્રતિમા ૩, ચાર માસની ભિક્ષુપ્રતિમા ૪, પાંચ માસની ભિક્ષુપ્રતિમા ૫, છ માસની ભિક્ષુપ્રતિમા ૬, સાત માસની ભિક્ષુપ્રતિમા ૭, (ત્યાર પછી) પહેલી સાત રાત્રિદિવસની ભિક્ષુપ્રતિમા ૮, ત્રીજી સાત રાત્રિદિવસની ભિક્ષુપ્રતિમા ૯, ત્રીજી સાત રાત્રિદિવસની ભિક્ષુપ્રતિમા ૧૦, એક રાત્રિદિવસની પ્રતિમા ૧૧, એક રાત્રિની ભિક્ષુપ્રતિમા ૧૨ । ૧ । ચાર પ્રકારનો સંભોગ કલ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—ઉપધિ, શ્રુત, ભક્તપાન, અંજલિપ્રગ્રહ, દાન, નિકાચ (નિમંત્રણ), વઢી ત્રીજું અમ્યુત્યાન, કૃતિકર્મનું કરવું, વૈયાવચનું કરવું, સમવસરણ (સાધુઓનું એકત્ર સંમીલન થવું), સંનિપઘ્યા (આસન) અને કથાપ્રવંચ । ૨ । ચાર આવર્તવાલું કૃતિકર્મ (વંદન) કહ્યું છે, તેમાં ૨૫ આવશ્યક છે તે આ પ્રમાણે—દ્વિઅવનત (જેમાં બે વાર અર્ધ નમવું પડે તે), યથાજાત (પ્રવ્રજ્યા તથા પ્રસૂતિના જન્મનો દેખાવ જેમાં હોય તે), ચાર આચર્તવાલું કૃતિકર્મ (અહો, કાંય વિગેરે), ચડસિર (જે વંદનમાં ચાર વાર મસ્તક નમાવવાનું હોય તે), ત્રિગુપ્ત (ત્રણ ગુપ્તિવડે ગુપ્ત), દુપ્તવેસ । (જેમાં બે વાર પ્રવેગ હોય તે), એગ નિરુલ્લભણ (જેમાં એક વાર વહાર નીકળવાનું હોય તે) ૩ । વિજયા નામની રાજધાની આયામ-વિષ્કંભવેડે (લંચાડ-પહોળાડવેડે) ચાર હજાર યોજન કહેલી છે (ત્રીજા જંતુદ્વીપમાં જગતીથી ચાર હજાર યોજન જડાઈ ત્યારે આવે છે) ૪ । રામ નામના નવમા વલ્લદેવ ચાર સો વર્ષ પ્રમાણ પોતાનું સર્વ (આશું) આયુષ્ય પાલીને દેવપણું પામ્યા છે ૫ । મેરુપર્વતની ચૂલિકા વિષ્કંભ(પહોળાડ)વેડે મૂઠમાં ચાર યોજન પ્રમાણ કહી છે ૬ । જંતુદ્વીપ નામના ડીપની વેદિકા (જગતી) મૂઠમાં વિષ્કંભવેડે ચાર યોજનની કહી છે ૭ । (આશ્વા વર્ષમાં) સર્વ જલન્ય (નાનામાં નાની)

રાત્રિ ચાર મુહૂર્તની કહી છે ૮ । એ જ પ્રમાણે દિવસ પળ (સર્વ જથન્ય ચાર મુહૂર્તનો) જાણવો ૯ । સર્વર્થસિદ્ધ નામના વિમાનની ઉપલી સ્તૂપના અગ્રભાગથી ચાર યોજન ઉપર ડુંચે જડાઈ ત્યાં ઈષ્ટપ્રાગ્ભાર નામની પૃથ્વી કહી છે (ત્યાંથી ઉત્સેધાંગુલના એક યોજને લોકાંત આવે છે) ૧૦ । ઈષ્ટપ્રાગ્ભાર નામની પૃથ્વીના ચાર નામ કહેલાં છે, તે આ પ્રમાણે—ઈષત્ ૧, ઈષ્ટપ્રાગ્ભાર ૨, તદુ ૩, તનુકતર ૪, સિદ્ધિ ૫, સિદ્ધાલય ૬, મુક્તિ ૭, મુક્તાલય ૮, બ્રહ્મ ૯, બ્રહ્માવ-તંસક ૧૦, લોકપ્રતિપૂરણા ૧૧ અને લોકાગ્રચૂલિકા ૧૨ ॥ ૧૧ ॥

આ રત્નગ્રમા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ચાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે ૧ । પાંચમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ચાર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે ૨ । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની ચાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે ૩ । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની ચાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે ૪ । લાંતક કલ્પમાં કેટલાક દેવોની ચાર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે ૫ । જે દેવો માહેંદ્ર, માહેંદ્રધ્વજ, કંબુ, કંબુગ્રીવ, પુંલ, સુપુંલ, મહાપુંલ, પુંડ, સુપુંડ, મહાપુંડ, નરેંદ્ર, નરેંદ્રકાંત અને નરેંદ્રાવતંસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય, તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચાર સાગરોપમની કહી છે ॥ ૬ ॥

તે દેવો ચાર અર્ધમાસે (પચવાડીએ) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે ૧ । તે દેવોને ચાર હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ૨ । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિક (મવ્ય) જીવો છે કે જેઓ ચાર ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ (શીતલતા) પામશે અર્થાત્ સર્વ દુઃખના અંતને કરશે ॥ ૩ ॥

ત્રીકાર્થ:—હવે ચાર સ્થાનક કહે છે, તે યુગ સુગમ છે. વિશેષ એ કે-સ્થિતિના સ્ત્રોની પહેલાં અગ્યાર સ્ત્રો કયાં છે. તેમાં વિશેષ પ્રકારના (મારા) સંહનનવાક્યા અને શુભ(આગમ)વાક્યા મિશ્ર(માયુ)ઓની જે પ્રતિમા એટલે વિશેષ પ્રકારના અભિયત્નો તે મિશ્રપ્રતિમા કહેવાય છે । તેમાં એક માસની (વે માસની) ત્યાંથી આરંભીને માત માસની પ્રતિમા મુઘી માત પ્રતિમાઓ ઉત્તરોત્તર એક એક માસની દ્વિવાલી અને એક એક માત-પાણીની દત્તિવડે દ્વિવાલી જાણવી (એટલે કે એક માસની પહેલી પ્રતિમા, તેમાં એક માસ સુધી હમેશાં માત-પાણીની એક એક દત્તિ લેવાની હોય છે. એ જ રીતે ત્રીજી વે માસની, તેમાં હમેશાં માત-પાણીની વે વે દત્તિ, એ જ રીતે દ્વિ કરતાં સાતમા સાત માસની, તેમાં હમેશાં માતપાણીની માત માત દત્તિ લેવાની હોય છે. એમ માત પ્રતિમાઓ થઈ). તથા જે પ્રતિમાને વિષે સાત રાત્રિદિવસ હોય છે તે એટલે માત માત રાત્રિદિવસની ત્રણ પ્રતિમાઓ હોય છે, અર્થાત્ સાત પ્રતિમાની પછી આઠમી પ્રતિમા માત રાત્રિદિવસની, એ જ પ્રમાણે (માત રાત્રિદિવસની) નવમી ત્રીજી અને દશમી ત્રીજી પ્રતિમા જાણવી. આ ત્રણ પ્રતિમાઓમાં ક્રિયા કરીને વિશેષ છે (વધારે તપાસત છે). તે આ પ્રમાણે—આઠમી પ્રતિમાને વિષે ચતુર્થમક્ત તપ, ગ્રામાદિકની વધાર રહેતું અને ઉત્તાન (નિતા યુગ) વિગેરે આસને રહેવાનું છે, નવમી પ્રતિમાને વિષે ઉત્કટુક વિગેરે આસનવડે વિશેષે રહેવાનું છે, અને દશમીને વિષે ત્રીરાસનાદિકવડે વિશેષે રહેવાનું છે; તથા એક અહોરાત્રના (રાત્રિદિવસના) પ્રમાણવાલી અગ્યારમી પ્રતિમા છે, તેમાં છટ્ટમક્ત તપ કરવાનો છે એટલું વિશેષ છે અને એક રાત્રિના પ્રમાણવાલી ચારમી પ્રતિમા છે, તે અષ્ટમ-મક્ત તપની છે. તેમાં છેલ્લી રાત્રિએ હાથ લાંબા રાસી વે પગ મેકા રાસી, કાંઠક કાયાને નમ્ર રાસી (નમાત્રી) નેત્રના

निर्मेपोन्मेप कर्था विना स्थिर रहीने कायोत्सर्ग करवानो छे (१)

तथा सम् एटले एकपणाए करीने (साथे रहीने) संस्वा आचारवाळा साधुओंनुं जे भोजन (भोगवटो) ते संभोग कहेवाय छे. ते संभोग उपधि विगेरे स्वरूपवाळा विषयना भेदथी बार प्रकारनो छे.—तेमां ‘उवही०’ इत्यादि वे गाथाओ मूळमां आपी छे. तेमां उपधि एटले वस्त्र-पात्र विगेरे, ते उपधिने संभोगिक साधु बीजा संभोगिक साधुनी साथे रहीने उद्गम, उत्पादना अने एषणाना दोष रहित विशुद्धने ग्रहण करे तो ते शुद्ध जाणवो अने अशुद्धने ग्रहण करे तेम ज तेने बीजो प्रेरणा करे त्यारे ते प्रायश्चित्त ग्रहण करे. आ रीते त्रण बार अशुद्ध ग्रहण करी त्रणे बार प्रायश्चित्त ले तो ते त्यां सुधी ज संभोगने लायक छे, अने चोथी वखते प्रायश्चित्त अंगीकार करे तो पण ते विसंभोगने ज लायक छे, एम जाणवुं. वळी (संभोगिक साधु) विसंभोगिकनी साथे अथवा पासत्थादिकनी साथे अथवा साध्वीनी साथे रहीने कारण विना शुद्ध अथवा अशुद्ध उपधिने ग्रहण करे अने बीजानी प्रेरणाथी प्रायश्चित्त ग्रहण करे तो पण ते त्रण बार पछी चोथी वारे असंभोग्य थाय छे. ए ज प्रमाणे उपधिनुं परिकर्म (साफसुफ) अने परिभोग (भोगवटो) करनार साधु संभोग्य अने असंभोग्य थाय छे. ते विषे कहुं छे के—“एक बार, वे बार के त्रण बार आलोचना करनारने प्रायश्चित्त होइ शके छे. त्यारपछी-त्रण बार प्रायश्चित्त लीधा पछी आलोचना करे तो पण ते असंभोग्य थाय छे। १।” (१) तथा ‘सुय’—संभोगिक साधु के अन्य सांभोगिक साधु पोतानी पास श्रुत भणवा आव्यो होय, तेनी पास पोते विधिपूर्वक वाचना, पृच्छना विगेरे करे तो ते शुद्ध छे. परंतु ते आवनार (साधु) अविधिथी प्राप्त थयेल होय, अथवा (भणवाना इरादाथी) प्राप्त

થયેલ ન હોય, અથવા તે પાર્શ્વસ્થાદિક હોય, અથવા તો સ્ત્રી હોય, તેને (આ સર્વને અથવા તેમાંથી કોઈને પણ) પોતે
 વાચનાદિક કરે (આપે) તો તે તે જ પ્રમાણે ત્રણ વાર (પ્રાયશ્ચિત્ત લીધા) પછી અસંભોગ્ય થાય છે (૨). તથા ભક્ત-
 પાનના વિષયમાં ઉપધિ પ્રમાણે જાણવું. વિશેષ એ કે ત્યાં (ઉપધિ દ્વારમાં) પરિકર્મ અને પરિભોગ કહ્યા હતા તેને વદલે અહીં
 ભોજન (જમવું) અને દાન (આપવું) એ બે કહેવા (૩). તથા 'અંજલીપગ્ગહે ત્તિ ય'—અહીં હ્યાં હ્યાં એટલે શબ્દ લખ્યા છે
 ને સર્વ ઉપદર્શનના અર્થવાલા અને ન જ શબ્દ લખ્યા છે તે સર્વે સમુચ્ચયના અર્થવાલા છે એમ જાણવું. અહીં અંજલિપગ્ગહ-હાથ
 જોડવા એમ લખ્યું છે, તેના ઉપલક્ષણથી વંદનાદિક પણ જાણી લેવા. તે આ પ્રમાણે—સાંભોગિક કે અન્ય સાંભોગિક સંવિચ-
 (સાધુ)ને પોતે વંદન કરે, નાથ જોડે, ક્ષમાશ્રમણને નમસ્કાર છે એમ બોલે, તથા આલોચનાને માટે, સૂત્રને માટે અને
 અર્થને માટે આસન પાથરે, આ સર્વને કરનાર પોતે શુદ્ધ છે, પણ આ સર્વ પાર્શ્વસ્થાદિકને કરે તો ઉપર પ્રમાણે (ત્રણ વાર
 પ્રાયશ્ચિત્ત ગ્રહણ કરતો સતો) સંભોગ્ય અને (ત્યારપછી) અસંભોગ્ય જાણવા (૪). તથા ' દાયણે ય ' દાન (શિષ્યગણ
 વીજાને સોંપવો તે) તેમાં એક સાંભોગિક પોતે પોતાના જ સાંભોગિકને શિષ્યનો ગણ સોંપે અથવા તો તે સાંભોગિક તે
 શિષ્યગણને વચ્ચાદિક ઉપગ્રહ આપવામાં અસમર્થ હોય તો અન્ય સાંભોગિકને પોતાનો શિષ્યગણ સોંપે, તો તે શુદ્ધ છે; પરંતુ
 કાળ વિના વિસંભોગિકને કે પાર્શ્વસ્થાદિકને કે સાધીને તે શિષ્યગણ સોંપે તો તે પૂર્વની જેમ જ સંભોગ્ય અને અસંભોગ્ય
 થાય છે. (૫). તથા ' નિકાણ અ ' નિકાચન એટલે હંદન અર્થાત્ નિમંત્રણ કરવું તે. તેમાં શર્યા, ઉપધિ અને આહારવંડે
 તથા શિયગણ સોંપવાવંડે તથા સ્નાધ્યાયવંડે સાંભોગિક સાધુને નિમંત્રણ કરે તો તે શુદ્ધ છે. શેષ

સર્વ પૂર્વની જેમ જાણવું (૬). તથા ' અભ્યુદ્ધાણે તિ યાવરે '—અભ્યુત્થાન એટલે પોતે આસનનો ત્યાગ કરે, તે અપર એટલે બીજું સંભોગ કે અસંભોગ સ્થાન જાણવું. તેમાં પાર્શ્વસ્થાદિકની સામે જો પોતે અભ્યુત્થાન કરે તો તે તે જ પ્રમાણે અસંભોગ્ય જાણવો. આ અભ્યુત્થાનનું ઉપલક્ષણ હોવાથી (આ બીજી ત્રણ બાબત પણ જાણવી)—પાહુણો (પરોણો) કે ગ્લાનાદિક અવસ્થાવાળો હોય તેની પાસે ' હું તમારી વિશ્રામણાદિક (સેવાદિક) શું કરું ? ' એ પ્રમાણે પ્રશ્નના સ્વરૂપવાળું ક્રિંકરપણું કરે, તથા ન્યાસકરણ એટલે પાર્શ્વસ્થાદિકનો ધર્મ જોઈ સંવિગ્નધર્મથી ભ્રષ્ટ થયેલ સાધુને ફરીથી ત્યાં જ (સાધુધર્મમાં જ) સ્થાપન કરવો તે, તથા અવિભક્તિ એટલે અપૃથક્કણું અર્થાત્ અભેદપણું તેને કરતો એવો સાધુ અશુદ્ધ અને અસંભોગ્ય થાય છે. આ સર્વ બાબતોને આગમમાં કહ્યા પ્રમાણે કરે તો તે શુદ્ધ અને સંભોગ્ય જાણવો (૭). તથા ' કિઙ્કમ્મસ્સ ચ કરણે ' કૃતિકર્મ એટલે વંદન, તેનું કરવું. આ વંદન વિધિ પ્રમાણે કરે તો તે શુદ્ધ છે અને અન્યથા તે જ પ્રમાણે અસંભોગ્ય છે એમ જાણવું. આનો વિધિ આ પ્રમાણે—જે સાધુ વાયુવહે સ્તબ્ધ શરીરવાળા હોવાથી ઉઠવું વિગેરે ક્રિયા કરવામાં અશક્ત હોય, તે અસ્ખલિતાદિક ગુણે કરીને સહિત એવા સૂત્રનો જ માત્ર ઉચ્ચાર કરે, એ જ પ્રમાણે આવર્તે અને મસ્તક નમાવું વિગેરે જેવી શક્તિ હોય તે પ્રમાણે અવશ્ય કરે, આ પ્રમાણે અશઠ (શઠતા રહિત) પ્રવૃત્તિ કરવી એ જ વંદનવિધિ છે (૮). તથા ' વૈયાવચ્ચકરણે હ્ય ' વૈયાવૃત્ત્યનું કરવું એટલે આહાર અને ઉપધિ આપવાદિકવહે, મૂત્રાદિકની કુંડી (પાત્ર) આપવાદિકવહે, અધિકરણ દોષને શમાવવાવહે તથા સહાય આપવાવહે ઉપદંભ (ટેકો) આપવો તે. આ વિષયમાં સંભોગ અને અસંભોગ થાય છે. (૯). તથા ' સમોસરણં ' જિનેશ્વરની સ્નાત્રપૂજા, તેના રથની પાછલ ચાલવું તથા પટ્ટયાત્રા-

દિક્રને વિષે જે ટેકાણે ઘણા સાધુઓ એકઠા મળે તે સમવસરણ કહેવાય છે. અહીં ક્ષેત્રને આશ્રીને સર્વ સાધુઓનો સાધારણ અવગ્રહ હોય છે અને ઘસતિ(ઉપાશ્રય)ને આશ્રીને સાધારણ અને અસાધારણ વચ્ચે પ્રકારનો અવગ્રહ હોય છે. આ કહેવા- વંડે ચીજા પણ અવગ્રહો ઉપલક્ષણથી જાણી લેવા. તે અનેક પ્રકારના છે, તે આ પ્રમાણે-વર્ષાવગ્રહ, ઋતુવદ્વાવગ્રહ અને વૃદ્ધવામાવગ્રહ. આ દરેકના માધારણાવગ્રહ અને પ્રત્યેકાવગ્રહ એમ વચ્ચે મેદ છે. તેમાં જે ક્ષેત્ર વર્ષાકલ્પ વિગેરેને માટે એકી માથે ભિન્ન ગચ્છવાલા વે વિગેરે સાધુઓએ અનુજ્ઞા લઈને ગ્રહણ કર્યું હોય, તે સાધારણ અવગ્રહ કહેવાય છે. પરંતુ જે ક્ષેત્રનો કેટલાક (એક સમુદાયના) સાધુઓએ અનુજ્ઞા લઈ આશ્રય કર્યો હોય, તે પ્રત્યેક અવગ્રહ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે હોવાથી આ અવગ્રહોને વિષે આકૃષ્ટીને લીધે (હિંસાને લીધે) અનાભાવ્ય (અકલ્પ્ય) એવા શિષ્યરૂપ સચિત્તને કે વસ્ત્રાદિક અચિત્તને ગ્રહણ કરનારા તથા અનાભોગવંડે ગ્રહણ કરેલી વસ્તુને પાછી નહીં આપનારા સાધુઓ સમનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞ કહેવાય છે, તથા તેઓ પ્રાયશ્ચિત્તવાલા થાય છે અને હેવટ અસંભોગ્ય થાય છે. તથા પાર્શ્વસ્થાદિકને અવગ્રહ જ હોતો નથી, તો પણ જો તે ક્ષેત્ર નાનું હોય અને પોતે સંવેગી સાધુઓ અન્યત્ર નિર્વાહ કરી શકે તેમ હોય તો તે ક્ષેત્રનો ત્યાગ જ કરે અને જો તે પાર્શ્વસ્થાદિકનું ક્ષેત્ર મોટું હોય અને સંવેગી સાધુઓ અન્યત્ર નિર્વાહ કરી શકે તેમ ન હોય તો તેના ક્ષેત્રમાં પણ પ્રવેશ કરે અને સનિત્ત શિષ્યાદિકને ગ્રહણ કરે, તેથી પ્રાયશ્ચિત્તવાલા પણ થતા નથી. તે વિષે કહ્યું છે કે—“ અદત્ત અને અકલ્પ્યને ગ્રહણ કરવાથી સમનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞ થાય છે. તેમાં અમનોજ્ઞને સંભોગથી જુદા કરવા. તથા નિર્નાહને અભાવે પાર્શ્વસ્થાદિ- કની અનુજ્ઞા લઈને સ્વી શકે છે. (૧) ” (૧૦) તથા ‘ સન્નિસિજ્ઞા ય ’ સંનિષદ્યા ઇટલે આસનવિશેષ. તે સંનિષદ્યા સંભોગ

અને અસંભોગનું કારણ થાય છે, તે આ પ્રમાણે—અક્ષનિપદ્યા (સ્થાપનાચાર્ય) વિના (સૂત્રાર્થની) વ્યાખ્યા કરનાર અને સાંભળનારને પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે છે. તથા નિપદ્યા (આસન) ઉપર બેસીને (શિષ્ય) સૂત્રાર્થને (ગુરુ પાસે) પૂછે, તથા જો આલોચનને આલોચે તો તે જ પ્રમાણે તેને પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે છે (૧). તથા ‘ કહાણ્ય પંચધર્મો ’—વાદાદિક પાંચ પ્રકારની કથાનું જે કરવું તે કથાપ્રબંધન કહેવાય છે. તેમાં સંભોગ અને અસંભોગ થઈ શકે છે. (પાંચ પ્રકાર આ પ્રમાણે—) તેમાં કોઈ મતનો સ્વીકાર કરીને પાંચ અવયવવાલા અથવા ત્રણ અવયવવાલા (અનુમાન પ્રમાણના) વાક્યવંડે જે તે મતને સિદ્ધ કરવો, તે છઠ્ઠાતિ રહિત સત્યાર્થનું અન્વેષણ કરનાર વીંદ કહેવાય છે, તે જ વીંદ જો છઠ્ઠાતિવંડે પરામવના સ્થાનરૂપ હોય તો તે જૈલ્પ કહેવાય છે, જે ઠેકાણે વીંદ કરનારા બેમાંથી એકના પક્ષને ગ્રહણ કરનાર હાજર હોય અને બીજાના પક્ષને ગ્રહણ કરનાર કોઈ ન હોય તો તે માત્ર દૂષણ આપવામાં જ પ્રવૃત્ત હોવાથી વિતંડા કહેવાય છે, તથા ચોથી પ્રકીર્ણકથા છે, તે ઉત્તર્ગ માર્ગની કથા અથવા તો દ્રવ્યાસ્તિક નયની કથા કહેવાય છે, તથા પાંચમી નિશ્ચય કથા છે, તે અપવાદ માર્ગની કથા અથવા પયાર્યાસ્તિક નયની કથા કહેવાય છે. તેમાં પહેલી ત્રણ કથાઓ સાધ્વી વિના બીજાની સાથે કરવા લાયક છે, પરંતુ જો સાધ્વી સાથે કરે તો તેને પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે છે. (તે ત્રણ વાર પ્રાયશ્ચિત્ત લે ત્યાં સુધી સંભોગને લાયક છે અને) ચોથી વાર પ્રાયશ્ચિત્ત લે તો પણ તે વિસંભોગને લાયક છે (અસંભોગિક છે). આ પ્રમાણે બે ગાથાનો સંક્ષેપથી અર્થ કહ્યો. તેનો વિસ્તરાર્થ તો નિશીથ સૂત્રના પાંચમા ઉદ્દેશકના માખ્યમાંથી જાણી લેવો (૨).

તથા ‘ ડુવાલસવત્તે કિહકમ્મે ’—દ્વાદશાવર્ત કૃતિકર્મ—વંદનક કહેલું છે. આ દ્વાદશાવર્તનો જ અનુવાદ કરતા

મતા અને વીજા તેની સમાન ધર્મવાળા વંદનોને કહેવાની ઇચ્છાવાળા સતા (ગ્રંથકાર) એક ગાથા કહે છે. — ‘હુઓળા’ —
 અવનતિ ઇટલે અવનત અર્થાત્ મસ્તકનું નમાવવું તે. જે વંદનમાં વે ચાર અવનત હોય તે દ્વયવનત કહેવાય છે. તેમાં એક
 ડ્યારે પ્રથમ જ “ઇચ્છામિ સ્વમાસમણો વંદિતું જાવણિજાણે નિસીહિયાણે” એ પ્રમાણે બોલી અવગ્રહની અનુજ્ઞા લેવા
 માટે નમન કરે તે. તથા વીજું ડ્યારે વીજી ચાર અવગ્રહની અનુજ્ઞાપનાને માટે નમન કરે તે. તથા ‘યથાજાત’
 — માથુ થવારૂપ જન્મને આશ્રીને તથા યોનિમાર્ગે વહાર નીકળવારૂપ જન્મને આશ્રીને એમ વે પ્રકારે યથાજાત કહેવાય છે.
 તેમાં માત્ર રજોહરણ, મુલવલ્લિકા અને ચોલપટ્ટવેડે જ સાધુ થયો હતો, અને વે હાથ જોડીને જ યોનિમાંથી નીકળ્યો હતો,
 તેથી આવા પ્રકારનો થઈને જ વાંદે, અથવા (વંદે પ્રકારના જન્મ વચ્ચે) આટલી વસ્તુ વિના (જન્મ) હોય નહીં તેથી (તે
 વંદન) યથાજાત કહેવાય છે તથા ‘કૃતિકર્મ (ક્રતિકર્મમ્)’ — ‘ઇટલે વંદનક, તે ‘વારસાચયં’ દ્વાદશાવર્ત ઇટલે ચાર
 આર્વતવાલું અર્થાત્ જેમાં સૂત્રના નામ અંતર્ગત રહેલા હોય એવી વિશેષ પ્રકારની કાયચેષ્ટા કે જે સાધુજનમાં પ્રસિદ્ધ છે તે
 (અહોભાસં કાયં ઇત્યાદિ) દ્વાદશાવર્ત કહેવાય છે. તથા ‘ચંડસિરં’ જે વંદનમાં ચાર (વાર) મસ્તક (નમાવવાનું) હોય તે
 નતુઃશિરઃ વંદનક કહેવાય છે. ઇટલે કે પ્રથમ પ્રવેશ કરે ત્યારે શિષ્યના ક્ષામણાસમયે શિષ્ય અને આચાર્ય સંબંધી વે મસ્તક
 તથા ફરીથી નીકળીને પ્રવેશ કરે ત્યારે પળ તે જ વે મસ્તક, એમ ચાર મસ્તક જાળવા. તથા ‘તિગુત્તં’ — ત્રણ ગુપ્તિવેડે ગુપ્ત,
 અથવા (તિમુદ્રં) પાઠાંતરની અપેક્ષાએ પણ ત્રણ ગુપ્તિવેડે જ શુદ્ધ (એવું વંદનક). તથા ‘હુપવેસં’ જે વંદનકને વિષે વે
 (વાર) પ્રવેશ હોય તે. તેમાં અવગ્રહની અનુજ્ઞા લઈને પ્રવેશ કરનારને પહેલો અને પછી ફરીથી નીકળીને પ્રવેશ કરનારને વીજો

एम वे प्रवेश थाय छे. तथा ' एगनिक्खमणं ' जे वंदनमां एक निज्जमण (बहार नीकळुं) होय ते. एटले के-आव-
स्त्रियकी भणीने अवग्रहथकी (एक ज वार) बहार नीकळे छे, केम के बीजी वार अवग्रहथकी बहार नीकळवानुं ज नथी.
पण पगमां पडीने ज सूत्र समाप्त करवानुं छे (आखुं सूत्र भणी जवानुं छे) (३) । तथा ' विजया राजधानी ' विजया
नामनी राजधानी एटले के-आ जंबूद्वीपने विषे विजय नामना पूर्वद्वारनो अधिपति विजय नामनो देव एक पल्योपमनी
स्थितिवाळो छे, तेनी विजया नामनी राजधानी असंख्याता द्वीप समुद्रो पछी आवता जंबूद्वीपमां छे (४) । तथा राम एटले
नवमा बळदेव (वार हजार वर्षनुं कुल आयुष्य पाळीने) पांचमा देवलोकमां देवपणुं पाम्या (५) । तथा सर्व जघन्य
रात्रि एटले उत्तरायणना छेछा अहोरात्रनी रात्रि वार मुहूर्त्तनी एटले चोवीश घडीनी छे (८) । ए ज ग्रमाणे दिवस पण
सर्व जघन्य वार मुहूर्त्तनो होय छे, ते दक्षिणायननो छेछो दिवस होय छे (९) ॥

माहेंद्र, माहेंद्रध्वज, कंबु, कंबुग्रीव, विगेरे तेर नाम विमानना छे (६) सूत्र-१२ ॥

हवे तेर स्थानक कहे छे.—

मू०—तेरस किरियाठाणा पन्नत्ता, तं जहा-अट्टादंडे अणट्टादंडे हिंसादंडे अकम्हादंडे दिट्ठि-
विधरिआसिआदंडे मुसावायवत्तिए अदिन्नादाणवत्तिए अज्झात्थिए मानवत्तिए भित्तदोसवत्तिए
माथावत्तिए लोभवत्तिए इरिआवहिए नामं तेरसमे १ । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु तेरस विमाणप-

तथडा पन्नत्ता २ । सोहम्मवडिंसगे णं विमाणे णं अद्धतेरसजोयणसयसहस्साइं आयामविक्खभेणं
 पन्नत्ता ३ । एवं ईसाणवडिंसगे वि ४ । जलयरपंचिदिअतिरिक्खजोणिआणं अद्धतेरसजाइ-
 कुलकोडीजोणीपमुहसयसहस्साइं पन्नत्ता ५ । पाणाउस्स णं पुवस्स तेरस्स वत्थू पन्नत्ता ६ ।
 गवभवक्कंतिअपंचिदिअतिरिक्खजोणिआणं तेरसविहे पओगे पन्नत्ता, तं जहा-सच्चमणपओगे
 मोसमणपओगे सच्चामोसमणपओगे असच्चामोसमणपओगे सच्चवइपओगे मोसवइपओगे सच्च-
 मोसवइपओगे असच्चामोसवइपओगे ओरालिअसरीरकायपओगे ओरालिअमीससरीरकायपओगे
 वेउविअसरीरकायपओगे वेउविअमीससरीरकायपओगे कम्मसरीरकायपओगे ७ । सूरमंडलं
 जोअणेणं तेरसे(स)हिं एगसाट्ठिभाग(गे)हिं जोयणस्स ऊणं पन्नत्तं ८ ।

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तेरस्स पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ ।
 पंचमीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तेरस्स सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुरकुमाराणं देवाणं
 अत्थेगइयाणं तेरस्स पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइआणं देवाणं

તેરસ પલિઓવમાઈ ઠિઈ પન્નત્તા ૪ । લંતણ કપ્પે અત્થેગહઆણં દેવાણં તેરસ સાગરોવમાઈ ઠિઈ પન્નત્તા ૫ । જે દેવા વ્જં સુવજ્જં વજ્જાવત્તં વજ્જપ્પભં વજ્જકંતં વજ્જલેસં વજ્જરૂવં વજ્જસિંગં વજ્જસિટ્ઠં વજ્જકૂડં વજ્જુત્તરવડિસંગં વહરં વહરાવત્તં વહરપ્પભં વહરકંતં વહરવણં વહરલેસં વહરરૂવં વહરસિંગં વહરસિટ્ઠં વહરકૂડં વહરુત્તરવડિસંગં લોગં લોગાવત્તં લોગપ્પભં લોગકંતં લોગવણં લોગલેસં લોગરૂવં લોગસિંગં લોગસિટ્ઠં લોગકૂડં લોગુત્તરવડિસંગં વિમાણં દેવત્તાણ ઉવવણા તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં તેરસ સાગરોવમાઈ ઠિઈ પન્નત્તા ૬ ।

તે ણં દેવા તેરસહિં અહ્હમાસેહિં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસસંસંતિ વા નીસસંતિ વા ૧ । તેસિ ણં દેવાણં તેરસહિં વાસસહસસેહિં આહારટ્ટુ સમુપ્પજ્જઇ ૨ । સંતેગહઆ ભવસિદ્ધિઆ જીવા જે તેરસહિં ભવગ્ગહણેહિં સિજ્ઞિસસંતિ બુજ્ઞિસસંતિ મુચ્ચિસસંતિ પરિનિવ્વાહસસંતિ સઠ્ઠવદુક્ખાણમંતં કરિસસંતિ ૩ ॥ સુત્ર—૧૩ ॥

મૂલાર્થ:—તેર ક્રિયાનાં સ્થાનો કયાં છે, તે આ પ્રમાણે—અર્થદંડ, અનર્થદંડ, હિંસાદંડ, અકસ્માતદંડ, દૃષ્ટિના

વિપર્યાયને લીધે દંડ, મૃપાવાદના કારણવાળો દંડ, અદત્તાદાનના નિમિત્તવાળો દંડ, આધ્યાત્મિક (મનના નિમિત્તવાળો) દંડ, માનના નિમિત્તવાળો દંડ, મિત્ર પરના દ્વેષને આશ્રીને દંડ, માયાને આશ્રીને દંડ, લોભ નિમિત્તવાળો દંડ, તથા તેરમો ઈર્યાપિથના હેતુવાળો દંડ (૧) । સૌધર્મ અને ઈંગાન દેવલોકને વિષે વિમાનના તેર પાથડા કહ્યા છે (૨) । સૌધર્મવિતંતસક નામનું વિમાન તેરમું અર્ધ એટલે માડાવાર લાલ્લ યોજન આયામ અને વિષ્કંભવાલું (લાંબું-પહોલું) કહ્યું છે (૩) । એજ પ્રમાણે ઈંગાનાવતંતસક વિમાન પણ જાણનું (૪) । જલચર પંચેદ્રિય તિયંચ યોનિવાલા જીવોની જાતિ કુલ્લકોટિનાં ઉત્પત્તિ સ્થાનો અર્ધ ત્રયોદશ (માડાવાર) લાલ્લ કહ્યાં છે (૫) । પ્રાણાણુ નામના પૂર્વમાં તેર વસ્તુ કહેલી છે (૬) । ગર્ભવ્યુત્કાંતિક પંચેદ્રિય તિયંચ યોનિવાલા જીવોનો પ્રયોગ (મન, વચન, કાયાનો યોગ) તેર પ્રકારે કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—સત્ય મનપ્રયોગ, મૃપા મનપ્રયોગ, સત્યમૃપા મનપ્રયોગ, અમત્યામૃપા મનપ્રયોગ, સત્ય વચનપ્રયોગ, મૃપા વચનપ્રયોગ, સત્યમૃપાવચનપ્રયોગ, અમત્યામૃપા વચનપ્રયોગ, ઔદારિકગરીરકાયપ્રયોગ, ઔદારિકમિશ્રગરીરકાયપ્રયોગ, વૈક્રિયગરીરકાયપ્રયોગ, વૈક્રિયમિશ્રગરીરકાયપ્રયોગ, કાર્મણગરીરકાયપ્રયોગ (૭) । મૃયંતું મંડલ એક યોજનમાંથી યોજનના એકસઠીયા તેર ભાગ ઓલું કરીએ તેટલું (૮) યોજન) કહેલું છે (૮) ॥

આ રત્નપ્રભા નામની નરકપૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની તેર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । પાંચમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની તેર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની તેર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈંગાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની તેર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । લાંતક કલ્પને

વિપે કેટલાક દેવોની તેર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) જે દેવો વજ્ર, સુવજ્ર, વજ્રાવર્ત, વજ્રપ્રભ, વજ્રકાંત, વજ્રવર્ણ, વજ્રલેશ્ય, વજ્રરૂપ, વજ્રભુંગ, વજ્રસુષ્ટ, વજ્રકૂટ, વજ્રોત્તરાવંતસક, વહર, વહરાવર્ત, વહરપ્રભ, વહરકાંત, વહરવર્ણ, વહરલેશ્ય, વહરરૂપ, વહરભુંગ, વહરસુષ્ટ, વહરકૂટ, વહરોત્તરાવંતસક, લોક, લોકાવર્ત, લોકપ્રભ, લોકકાંત, લોકવર્ણ, લોકલેશ્ય, લોકરૂપ, લોકભુંગ, લોકસુષ્ટ, લોકકૂટ, લોકોત્તરાવંતસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય, તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ તેર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૬) ॥

તે દેવો તેર અર્ધમાસે (તેર પૃથ્વીવાડીએ) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને તેર હજાર વર્ષે આહાર કરવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય) જીવો છે કે જેઓ તેર ભવ ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે, અર્થાત્ત સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—આ તેર સ્થાનકના સૂત્રમાં કાંઈક લખે છે—અહીં સ્થિતિના (૬) સૂત્રોની પહેલાં આઠ સૂત્રો છે. તેમાં કરવું તે ક્રિયા એટલે કર્મબંધના કારણભૂત વેષ્ટા, તે (ક્રિયા) નાં જે સ્થાનો એટલે ભેદો અર્થાત્ત પર્યાયો, તે ક્રિયા-સ્થાનો કહેવાય છે. તેમાં અર્થને માટે એટલે પોતાના શરીર, સ્વજન અને ધર્માદિકના પ્રયોજન માટે જે દંડ કરવો એટલે ત્રસ-સ્થાવર જીવોની હિંસા કરવી, તે અર્થદંડ કહેવાય છે, આ પહેલું ક્રિયાસ્થાન થયું ૧, આનાથી જે વિલક્ષણ એટલે પ્રયોજન વિના જે દંડ કરવો (હિંસા કરવી) તે અનર્થદંડ કહેવાય છે ૨, તથા હિંસાને આશ્રીને એટલે આ શત્રુ વિગેરે મારી હિંસા કરી હતી, હિંસા કરે છે અથવા હિંસા કરશે એમ ધારીને જે તેનો દંડ એટલે વિનાશ કરવો તે હિંસાદંડ

કહેવાય છે ૩, તથા અકુસ્માત્ એટલે ધાર્યા વિના અન્યના વધ માટે પ્રવૃત્તિ કરી અને ચીજાનો (અન્યનો) વધ થઈ જાય તે અકુસ્માન્દંડ કહેવાય છે ૪, તથા દષ્ટિની એટલે બુદ્ધિની જે વિપર્યાસિકા અથવા વિપર્યાસિતા (વિપર્યાસિપણું), તે દષ્ટિ-વિપર્યાસિકા અથવા દષ્ટિવિપર્યાસિતા કહેવાય છે એટલે કે મતિનો ભ્રમ, તે વડે જે દંડ એટલે પ્રાણીનો વધ, તે દષ્ટિવિપર્યાસિકાદંડ અથવા દષ્ટિવિપર્યાસિતાદંડ કહેવાય છે, અર્થાત્ મિત્રાદિકને જે અમિત્રાદિકની બુદ્ધિથી હળવો તે ૫, તથા મૃષાવાદ એટલે પોતાને માટે અથવા અન્યને માટે અથવા વેદને માટે જે અસત્ય બોલવું, તે અમત્ય જ જે હિંમાનું કારણ થાય તે મૃષાવાદપ્રત્યયદંડ કહેવાય છે ૬, એ જ પ્રમાણે અદત્તાદાનને આશ્રીને દંડ પણ જાળવો ૭, તથા મનને વિશે જે શ્રવેલો તે આધ્યાત્મિક દંડ એટલે બાહ્ય નિમિત્તની અપેક્ષા વિના શોકાદિકથી ઉત્પન્ન થતો દંડ તે આધ્યાત્મિક દંડ કહેવાય છે ૮, તથા માનપ્રત્યય એટલે જાત્યાદિક મદના હેતુમાલો દંડ ૯, તથા મિત્રદ્વેષપ્રત્યય એટલે માતા-પિતાદિકનો અલ્પ અપરાધ છતાં પણ મોટો દંડ કરવો તે ૧૦, માયાપ્રત્યય એટલે માયાને આશ્રીને જે દંડ કરવો તે ૧૧, એ જ પ્રમાણે લોભપ્રત્યય દંડ પણ જાળવો ૧૨, તથા ઐર્યાપથિક એટલે કેનલ યોગને જ આશ્રીને જે કર્મવંધ એટલે ઉપશાંતમોહ વિશેરે ગુણસ્થાનક-નાશને માત્રવેદનીયનો વંધ થાય તે ૧૩. (૧) ।

તથા 'વિમાનપત્થહત્તિ'—વિમાનના ઉપર-નીચે રહેલા પાથડા (તેર) છે (૨) । તથા 'સોહમ્મવટ્ઠિસર્ગ'—સૌધર્મ દેવ-

૧. મુખ્યત્વે આશ્રીને તે પોતાના આત્માને દંડ એટલે કર્મવંધન થાય, જ્યો અર્થે પણ અન્યન કરવામાં આવ્યો છે તે પણ નહીં પડી ગયે છે. એ જ પ્રમાણે સર્વન ઉત્તરોત્તર જાળવું. જેથી આત્મા મંડાય—કર્મવંધ કરે તેનું નામ દંડ જાળવો ।

લોક અર્ધચંદ્રને આકારે રહેલો છે, તે પૂર્વ-પશ્ચિમ લાંબો અને દક્ષિણ-ઉત્તર પહોલો છે, તેના મધ્ય ભાગે તેરમા પાથડામાં શરૂના નિવાસપ્રથમ વિમાન છે, તે મૌઘર્મદેવલોકનો અત્તસક એટલે મુકુટની જેમ પ્રધાન-મુખ્ય હોવાથી સૌઘર્મત્રિતસક એવા સાર્થક નામવાલું છે. અહીં ' ણં ' શબ્દ વાક્યના અલંકાર માટે છે. તે વિમાન જેને વિષે તેસું અર્ધ છે તે અર્ધત્રયોદશ કહેવાય છે એટલા લાખ યોજન એટલે સાડાવાર લાખ યોજન આયામ-વિષ્કંભત્રાલું કહેલું છે (તેવું જ તેની સામેની વાજુએ દેશના-વતંસક વિમાન સાડા ચાર લાખ યોજનનું છે.) (૩) । તથા જાતિને વિષે એટલે જલચર પંચેદ્રિય તિર્યગતિને વિષે કુલ કોટિના યોનિપ્રમુખ એટલે ઉત્પત્તિસ્થાનમાં થયેલા જે શતસહસ્ર (લાખ) તે અર્ધત્રયોદશ છે એટલે કે સાડા ચાર લાખ કુલકોટિ કહી છે (૫) । તથા ' પાણાડસ્સ '—જેમાં પ્રાણીઓના આયુષ્યનું વિધાન મેદ સહિત કહેવામાં આવેલ છે, તે પ્રાણાયુ નામનું ચારસું પૂર્વ છે, તેમાં તેર વસ્તુ એટલે અધ્યયનની જેવા તેર વિભાગો કહેલા છે (૬) । તથા ગર્ભમાં એટલે ગર્ભાશયમાં જેમની ઉત્પત્તિ હોય તે ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક કહેવાય છે. આવા જે પંચેદ્રિય તિર્યચ યોનિવાલા જીવો, તેમનો પ્રયોગ એટલે મન, વચન, કાયાનો વ્યાપાર તેર પ્રકારનો કહ્યો છે. એટલે કે કુલ પંદર પ્રયોગો (યોગો) છે તેમાંથી આહારક અને આહારકમિશ્ર એ બે કાયાપ્રયોગ તિર્યચોને હોતા નથી, કેમ કે તે સંયમીને જ હોઈ શકે છે, અને સંયમ તો સંયત મનુષ્યોને જ હોય છે, તિર્યચને હોતો નથી, તેથી તેર યોગ હોય છે. તેમાં મનના પ્રયોગ ચાર છે—સત્ય, અસત્ય (મૃયા), વન્ને (સત્યમૃષા) અને વન્ને નહીં (અસત્યામૃષા). એ જ રીતે ચાર વચનના પ્રયોગ મઝી આઠ થયા. તથા ઔદારિક વિગેરે પાંચ કાયાપ્રયોગ જાણવા. એ રીતે તેર થાય છે. (૭) । તથા સ્વર્યમંડલ એટલે સ્વર્યમંડલનો વૃત્ત-

ભાગ (ગોઝાકાર) તેનું એક યોજન, તે મૂર્યમંડલ-યોજન કહેવાય છે. ' ણં ' શબ્દ વાક્યના અલંકાર માટે છે. જેના એકસઠ ભાગે કરીને એક યોજન થાય અર્થાત્ એક યોજનના અડસઠ ભાગ કરવા, તેમાંથી તેર ભાગ ઓછા કરીએ તેટલું એટલે એકમઠીયા અડતાઢીશ ભાગ જેટલું તે મૂર્યમંડલ છે (૮) ॥

વજ્રના નામથી વાર, વઢરના નામથી અગ્યાર અને લોકના નામથી પળ અગ્યાર એમ ત્રીવીશ વિમાનના નામો કથાં છે (૬) ॥ મુદ્ર-૧૩ ॥

ત્રવે ત્રીટ સ્થાનક કહે છે—

મૂ૦—ચડદસ મૂઅગામા પન્નત્તા, તં જહા—સુહુમા અપજ્જત્તા સુહુમા પજ્જત્તા વાદરા અપજ્જત્તા વાદરા પજ્જત્તા વેહંદિયા અપજ્જત્તા વેહંદિયા પજ્જત્તા તેંદિયા અપજ્જત્તા તેંદિયા પજ્જત્તા ચડરિંદિયા અપજ્જત્તા ચડરિંદિયા પજ્જત્તા પંચિંદિયા અસન્નિપજ્જત્તા ૧ । ચડદસ પુઘા પન્નત્તા, તં જહા—ઉપ્પાયપુવ્વમગ્ગેણિયં ચ તદ્દયં ચ વીરિયં પુવ્વં । અર્થીનસ્થિ પવાયં તત્તો નાણપ્પવાયં ચ ॥ ૧ ॥ સચ્ચપ્પવાયપુવ્વં તત્તો આયપ્પવાયપુવ્વં ચ । કમ્મપ્પવાયપુવ્વં પચ્ચક્કણં ભવે નવમં ॥ ૨ ॥ ત્રિજ્ઞાઅણુપ્પવાયં અવંજ્ઞ પાળાડ વારસં પુવ્વં । તત્તો કિરિયવિસાલં પુવ્વં તહ વિંદુસારં ચ ॥ ૩ ॥ ૨ ।

अग्नेयीअस्स णं पुवस्स चउद्दस वत्थू पन्नत्ता ३ । समणस्स णं भगवओ महावीरस्स चउद्दस
समणसाहस्सीओ उक्कोसिआ समणसंपया होत्था ४ । कम्मविसोहिमग्गणं पडुच्च चउद्दस जीव-
ट्ठाणा पन्नत्ता, तं जहा-मिच्छदिट्ठी सासायणसम्मदिट्ठी सम्मामिच्छदिट्ठी अविरयसम्मदिट्ठी
विरयाविरए पमत्तसंजए अप्पमत्तसंजए निआट्ठिबायरे अनियट्ठिबायरे सुहुमसंपराए उवसामए
वा खवए वा उवसंतमोहे खीणमोहे सजोगीकेवली अयोगीकेवली ५ । भरहेरवयाओ णं
जीवाओ चउद्दस चउद्दस जोयणसहस्साइं चत्तारि अ एगुत्तरे जोयणसए छच्च एगूणवीसे भागे
जोयणस्स आयामेणं पन्नत्ता ६ । एगमेगस्स णं रत्तो चाउरंतचक्कवट्ठिस्स चउद्दस रयणा पन्नत्ता,
तं जहा-इत्थीरयणे सेणावइरयणे गाहावइरयणे पुरोहियरयणे वड्डइरयणे आसरयणे हत्थिरयणे
असिरयणे दंडरयणे चक्करयणे छत्तरयणे चम्मरयणे मणिरयणे कागिणिरयणे ७ । जंबुद्वीवे णं दीवे
चउद्दस महानईओ पुद्वावरेण लवणसमुदं समप्पेति, तं जहा-गंगा सिंधू रोहिआ रोहिअंसा, हरी
हरिकंता सीआ सीओदा नरकंता नारिकांता सुवण्णकूला रुप्पकूला रत्ता रत्तवई ८ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं चउदस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ । पंचमीए णं पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं चउदस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुरकु-
माराणं देवाणं अत्थेगइयाणं चउदस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु
अत्थेगइयाणं देवाणं चउदस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । लंतए कप्पे देवाणं उक्कोसेणं चउदस
सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ५ । महासुक्के कप्पे देवाणं जहण्णेणं चउदस सागरोवमाइं ठिई
पन्नत्ता ६ । जे देवा सिरिकंतं सिरिमाहिअं सिरिसोमनसं लंतयं कविट्ठं महिंदं महिंदकंतं महिंदुत्तरव-
डिसगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं चउदस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ७ ॥

ते णं देवा चउदसहिं अद्दमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति
वा १ । तेसि णं देवाणं चउदसहिं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ २ । संतेगइया भवसिद्धिआ
जीवा जे चउदसहिं भवगहणेहिं सिज्झस्संति बुज्झस्संति मुच्चिस्संति परिनिवाइस्संति सव्वदु-
क्खानमंतं करिस्संति ३ ॥ सूत्रम्-१४ ॥

મૂલાર્થ:—ચૌદ પ્રકારના ભૂતગ્રામ (જીવના સમૂહ) કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તા, સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તા, ચાદર અપર્યાપ્તા, ચાદર પર્યાપ્તા, દ્વીંદ્રિય અપર્યાપ્તા, દ્વીંદ્રિય પર્યાપ્તા, ત્રીંદ્રિય અપર્યાપ્તા, ત્રીંદ્રિય પર્યાપ્તા, ચતુરિંદ્રિય અપર્યાપ્તા, ચતુરિંદ્રિય પર્યાપ્તા, પંચેંદ્રિય અસંજ્ઞી અપર્યાપ્તા, પંચેંદ્રિય સંજ્ઞી અપર્યાપ્તા, પંચેંદ્રિય અસંજ્ઞી પર્યાપ્તા, પંચેંદ્રિય સંજ્ઞી પર્યાપ્તા (૧) । ચૌદ પૂર્વ કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—ઉત્પાદ પૂર્વ, અગ્રાણીય, ત્રીજું વીર્યપ્રવાદ પૂર્વ, અસ્તિનાસ્તિપ્રવાદ, ત્યાર પછી જ્ઞાનપ્રવાદ, સત્યપ્રવાદ પૂર્વ, ત્યાર પછી આત્મપ્રવાદ પૂર્વ, કર્મપ્રવાદ પૂર્વ, પ્રત્યાભ્યાસપ્રવાદ નવમું છે, વિદ્યાનુપ્રવાદ પૂર્વ, અવંઘ્યપ્રવાદ પૂર્વ, ચારમું પ્રાણાયુ પૂર્વ, ત્યારપછી ક્રિયાવિશાલ પૂર્વ, તથા વિંદુસાર પૂર્વ (૨) । અગ્રાણીય પૂર્વને વિષે ચૌદ વસ્તુ (અહ્યયન જેવા વિભાગો) કહેલ છે (૩) । શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામીને ઉત્કૃષ્ટ ચૌદ હજાર શ્રમણસંપદા હતી (૪) । કર્મવિશોધિ માર્ગણને આશ્રીને ચૌદ જીવસ્થાનો (ગુણસ્થાનકો) કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—મિથ્યાદૃષ્ટિ, સાસ્વાદન સમ્યગ્દૃષ્ટિ, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ, અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ, વિરતાવિરત (દેશવિરત), પ્રમત્ત સંયત, અપ્રમત્ત સંયત, નિવૃત્તિ ચાદર, અનિવૃત્તિ ચાદર, સૂક્ષ્મ-સંપરાય ઉપશામક અથવા ક્ષપક, ઉપશાંત મોહ, ક્ષીણમોહ, સયોગીકેવલી અને અયોગીકેવલી (૫) । ભરત અને ઈસવત ક્ષેત્રની જીવાનો આયામ (લંબાઈ) ચૌદ ચૌદ હજાર ચાર સો ને ઈકોતેર યોજન તથા એક યોજનના ઓગળીશીયા છ ભાગ છે (૬) । એક એક ચાતુરંત (ચારે દિશાના અંત સુધી) ચક્રવર્તી રાજાના ચૌદ રત્નો કહેલા છે, તે આ પ્રમાણે—સ્ત્રી રત્ન, સેનાપતિ રત્ન, ગાથાપતિ રત્ન, પુરોહિત રત્ન, વાર્ધકિ (ઇજનેર) રત્ન, અશ્વ રત્ન, હસ્તી રત્ન, સ્વર્ણ રત્ન, દંડ રત્ન, ચક્ર રત્ન, છત્ર રત્ન, ચર્મ રત્ન, મણિ રત્ન, કાકિણી રત્ન (૭) । જંબુંદીપ નામના દ્વીપને વિષે ચૌદ મોટી નદીઓ પૂર્વ-પશ્ચિમ લવણ-

મમુદ્રને મઝે છે, તે આ પ્રમાણે—ગંગા, સિંધુ, રોહિતા, રોહિતાંચા, હરી, હરિકાંતા, સીતા, સીતોદા, નરકાંતા, નારીકાંતા, મુવર્ણકૂલા, રુપ્યકૂલા, રક્તા, રક્તવતી (૮) ।

આ રત્નગ્રામા નામની નરકપૃથ્વીનેવિષે કેટલાક નારકીઓની ચૌદ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । પાંચમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ચૌદ માગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની ચૌદ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈગ્ગાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની ચૌદ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । લાંતક કલ્પને વિષે દેવોની ચૌદ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહી છે (૫) । મહાશુક કલ્પને વિષે દેવોની જગન્ય સ્થિતિ ચૌદ માગરોપમની કહી છે (૬) । જે દેવો શ્રીકાંત, શ્રીમહિત, શ્રીસૌમનસ, લાંતક, કાપિથ, મહેદ્ર, મહેદ્રકાંત, મહેદ્રો-ત્રરાવતંમક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય, તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચૌદ માગરોપમની કહી છે (૭) ॥

તે દેવો ચૌદ અર્ધમાસે (પલ્વાડીએ) આન લે છે પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને ચૌદ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) એવા કેટલાએક ભવસિદ્ધિકર્તા જીવો છે કે જેઓ ચૌદ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થયે, શુદ્ધ થયે, મુક્ત થયે, પરિનિર્વાણ પામશે અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ—ચૌદ સ્થાનકનું મૂલ્ય સુગમ છે. વિશેષ એ કે અહીં સ્થિતિના મૂલ્યોની પહેલાં પ્રથમ આઠ સૂત્રો છે. તેમાં ચૌદ 'ભૂતગ્રામ'—ભૂતો એટલે જીવો, તેના ગ્રામ એટલે સમૂહો, તે ભૂતગ્રામ કહેવાય છે. તેમાં મૂલ્યમ એટલે મૂલ્યમ નામકર્મના ઉદયમાં તત્તમાપણું હોનાથી પુરુષ્યાદિ એકંદ્રિયો, તે કેવા? કે અપર્યાપ્ત એટલે કે અપર્યાપ્ત નામકર્મના ઉદયને લીધે પોતાની પર્યાપ્તિ

પરિપૂર્ણ ન થઈ હોય તેવા, આ એક ગ્રામ-સમૂહ થયો. એ જ પ્રમાણે આ સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તા એટલે તે જ પ્રમાણે (પર્યાપ્તિ નામ-કર્મના ઉદયને લીધે) પોતાની પર્યાપ્તિ પરિપૂર્ણ થઈ હોય તેવા, આ વીજો ગ્રામ થયો. એ જ પ્રમાણે બાદર એટલે બાદર નામ-કર્મના ઉદયને લીધે બાદર એવા પૃથ્વ્યાદિ એકેન્દ્રિયો, તે પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદને લીધે વે પ્રકારના જાળવા. એ જ પ્રમાણે દ્વીન્દ્રિયાદિક પણ જાળવા. વિશેષ એ કે-પંચેન્દ્રિય વે પ્રકારના છે, એક સંજી એટલે મનપર્યાપ્તિ સહિત અને વીજા અસંજી એટલે મનપર્યાપ્તિ રહિત (૧) તથા 'ઉપ્પાયાપુન્નવે' इत्यादिक त्रण गाथा છે. તેમાં પ્રથમ ઉત્પાદપૂર્વ એટલે જેમાં ઉત્પત્તિને આશ્રીને દ્રવ્યો તથા પર્યાયોની પ્રરૂપણા કરી છે તે ઉત્પાદ પૂર્વ કહેવાય છે, જેમાં તે દ્રવ્યાદિકના જ અગ્ર એટલે પરિમાણને આશ્રીને તેની પ્રરૂપણા કરી છે તે અગ્રાણીય પૂર્વ કહેવાય છે, 'તદ્યં ચ વીરિયં પુન્નવં'-જેમાં જીવાદિકનું વીર્ય કહેવામાં આવેલ છે તે વીર્યપ્રવાદ નામનું ત્રીજું પૂર્વ છે, 'અત્તીનત્થિપવાયં'-જે (વસ્તુ) જે પ્રકારે લોકમાં છે અને જે વસ્તુ જે પ્રકારે લોકમાં નથી, તે (વસ્તુ) તે પ્રમાણે જેમાં કહી છે તે અસ્તિનાસ્તિપ્રવાદ નામનું (૪) પૂર્વ છે, 'તત્તો નાણપ્પવાયં ચ'-જેમાં મત્યાદિક જ્ઞાન તેના સ્વરૂપ અને ભેદો વિગેરે સહિત કહેવામાં આવેલ છે તે જ્ઞાનપ્રવાદ (૫) પૂર્વ છે, 'સચ્ચપ્પવાયપુન્નવં' જેમાં સત્ય એટલે સંયમ અથવા સત્ય વચન ભેદ સહિત અને પ્રતિપક્ષ સહિત કહેવામાં આવેલ છે તે સત્યપ્રવાદ (૬) પૂર્વ છે, ત્યારપછી 'આયપ્પવાયપુન્નવં'-જેમાં આત્મા એટલે જીવ અનેક નયોવડે કહેવામાં આવેલ છે તે આત્મપ્રવાદ (૭) પૂર્વ છે, જેમાં જ્ઞાનાવરણાદિક કર્મોનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવેલ છે તે કર્મપ્રવાદ (૮) પૂર્વ છે, 'પચ્ચક્ષણં ભવે નવમં' જેમાં પ્રત્યાખ્યાનનું સ્વરૂપ વર્ણન કરેલ છે તે પ્રત્યાખ્યાનપ્રવાદ નામનું નવમું (૯) પૂર્વ છે, 'વિજ્ઞાઅણુપ્પવાયં'

જેમાં અનેક પ્રકારની વિદ્યાના અતિગયો વર્ણન કરાયેલ છે તે વિદ્યાનુવ્રાદ (૧૦) પૂર્વ છે, ' અવંમ પાણાડ ચારસં પુત્રવં ' જેમાં સમ્યગ્ જ્ઞાનાદિક અવંધ્ય-સફલ એવા વર્ણન કરાયેલ છે તે અવંધ્ય નામનું અગ્યારમું (૧૧) પૂર્વ છે, જેમાં પ્રાણ ઇટલે જીવ અને તેના આયુષ્ય અનેક પ્રકારે વર્ણન કરાયેલ છે તે પ્રાણાયુ નામનું ચારમું (૧૨) પૂર્વ છે, ' તત્તો કિરિયવિસાલં ' -ત્યારપછી જેમાં વિગાલ ઇટલે વિસ્તીર્ણ એવી કાયિકી વિગેરે ૨૫ ક્રિયાઓ ભેદ સહિત કહેવામાં આવેલ છે તે ક્રિયાવિગાલ નામનું ત્રીસમું (૧૩) પૂર્વ છે, તથા ' પુત્રવં તદ્દ વિદુસારં ચ ' -અહીં 'લોક' એ ગચ્છનો લોપ કર્યો છે એમ જાણવું. તેથી અધરના વિદુની જેમ (અનુસ્વાર જેમ અધરને માથે હોય છે તેમ) લોકના સારભૂત ઇટલે મર્વત્તમ જે છે તે લોકવિદુસાર નામનું ચૌદમું (૧૪) પૂર્વ છે. (૨) । તથા 'ચોદસ વત્થુણિ ત્તિ' -વીજા પૂર્વને વિગે જે વસ્તુ ઇટલે વિભાગ વિગેષ છે તે ચૌદ મૂલ વસ્તુ છે, પરંતુ ચૂલાવસ્તુ તો ચાર છે (૩) । તથા ' સાદ્દસિઓ ' -સદ્દસો જે તે જ માદ્દહ્ય ઇટલે હજાર કહેવાય છે (૪) । તથા ' કમ્મવિસોદ્દી ' -કર્મવિશોધિ માર્ગણને ઇટલે જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મવિશુદ્ધિની ગવેપણને આશ્રીને જીવના (ગુણ) સ્થાનકો ચૌદ કહેલા છે, તે આ પ્રમાણે-જેની દ્રષ્ટિ મિથ્યા ઇટલે વિપરીત હોય તે મિથ્યાદ્રષ્ટિ કહેવાય છે ઇટલે કે જેને ઉદયમાં આવેલું અમુક પ્રકારનું મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મ ઉદયમાં હોય તે ૧, તથા ' સાસાયણસમ્મદિટ્ઠિ ત્તિ ' કાંદક (જરાક) તત્ત્વશ્રદ્ધાના રસના આસ્વાદ સહિત જે હોય છે તે સાસ્વાદન કહેવાય છે. અહીં ઘંટાલોલાના ન્યાયે કરીને ઉપગમ સમ્યક્ત્વનો ત્યાગ કરેલો હોય છે, તે ત્યાગ કર્યા પછી છ આવલિકા સુર્યા

૧. અનંતાનુવંધી જ્ઞાપના ઉદયથી ઉપશમ મમક્રિતને ઘમી નાસ્તું, ઇટલે ત્યાંધેલ વસ્તુ વમતાં તેનો સ્વાઃ પ્રયમ ગતા આવેલો તેનો કરીને ગચ્છમાં આવે તે ઘંટાલાલા ન્યાય સમજવો.

તેનો સ્વાદ રહે છે, તે વિષે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—“કોઈ જીવ ઉપશમ સમ્યક્ત્વથી પડ્યો અને હજુ મિથ્યાત્વને પામ્યો નથી, તેની વચ્ચેના ભાગમાં છ આવલિકા સુધી સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ હોય છે.” આવા આસ્વાદ સહિત જે સમ્યગ્દષ્ટિ તે સાસ્વાદન સમ્યગ્દષ્ટિ કહેવાય છે એમ (કર્મધારય સમાસનો) વિગ્રહ કરવો ૨, ‘સમ્મામિચ્છદિદિત્તિ’ જેની દષ્ટિ સમ્યક્ અને મિથ્યા છે તે સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ કહેવાય છે એટલે કે જેને અમુક પ્રકારનું દર્શનમોહનીય કર્મ ઉદયમાં આવ્યું હોય તે ૩, તથા અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ એટલે દેશવિરતિ રહિત (એકલો સમ્યગ્દષ્ટિ) ૪, તથા વિરતાવિરત એટલે દેશવિરતિવાળો અર્થાત્ શ્રાવક ૫, તથા પ્રમત્તસંયત એટલે કાંઈક પ્રમાદી સર્વવિરતિવાળો (સાધુ) ૬, તથા અગ્રમત્તસંયત એટલે સર્વથા પ્રમાદ રહિત એવો તે જ (સર્વવિરતિવાળો સાધુ), તથા ‘નિચટ્ટી’ અહીં ક્ષપકશ્રેણિને કે ઉપશમશ્રેણિને પામેલો જીવ કે જેના દર્શનસપ્તક ક્ષીણ થયા હોય અથવા જેના દર્શનસપ્તક ઉપશાંત થયા હોય તે નિવૃત્તિવાદર કહેવાય છે. તેમાં નિવૃત્તિ એટલે જે ગુણસ્થાનકને સમકાલે (એકી સાથે) પામેલા જીવોના અધ્યવસાયનો ભેદ (વિશેષ પ્રકારનો અધ્યવસાય) જેમાં પ્રધાન (મુખ્ય) હોય એવો જે વાદર એટલે વાદર સંપરાયવાળો તે નિવૃત્તિવાદર કહેવાય છે ૮, તથા ‘અણિચદિ-વાયરે ત્તિ’ અનિવૃત્તિવાદર, આ (ગુણસ્થાનવાળો) આઠ કષાય સ્વપાવવાનો કે ઉપશમાવવાનો આરંભ કરે ત્યારથી અને નપુંસકવેદના ક્ષયનો કે ઉપશમનો આરંભ કરે ત્યારથી આરંભીને (લઈને) વાદર લોભના સ્વંદને સ્વપાવે અથવા ઉપશમાવે ત્યાં સુધી હોય છે ૯, તથા ‘સુહુમ સંપરાણ ત્તિ’ સૂક્ષ્મ એટલે સંજ્વલન લોભનો અસંસ્થાતમો અંશ, તેવો સૂક્ષ્મસંપરાય

૧. દર્શન મોહનીયની સાત પ્રકૃતિ.

એટલે કપાય જેને હોય તે મુક્તમસંપરાય એટલે લોભના છેલ્લા પરમાણુઓને વેદનાર કહેવાય છે. આ (મુક્તમસંપરાય) ને પ્રકારનો છે, તે કહે છે-ઉપગમક એટલે ઉપગમશ્રેણિને પામેલો અથવા ક્ષપક એટલે ક્ષપકશ્રેણિને પામેલો. આ દશમું જીવસ્થાન કહું ૧૦, તથા જેને મોહ એટલે મોહનીય કર્મ ઉપશાંત છે એટલે સર્વથા ઉદયાવસ્થાને પામેલ નથી તે ઉપશાંત-મોહ એટલે ઉપગમવીતરાગ કહેવાય છે. આ ઉપગમશ્રેણિની સમાપ્તિને વચ્ચે ૧૧ મે ગુણઠાળે જીવ એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી હોય છે. ત્યારપછી અવશ્ય ત્યાંથી પડે જ છે ૧૧, તથા જેનો મોહ સર્વથા ક્ષીણ થયો છે એટલે સત્તામાં પળ રહ્યો નથી તે ક્ષીણમોહ એટલે ક્ષીણમોહવીતરાગ કહેવાય છે, આ ગુણસ્થાન પળ એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી જ હોય છે (ત્યારપછી તરત ઉપરના ગુણસ્થાન-નેકે ચડે છે) ૧૨, તથા સયોગી કેવલી એટલે મન વિગેરેના વ્યાપારવાળા કેવલજ્ઞાની ૧૩, તથા અયોગી કેવલી એટલે મન વિગેરે યોગના વ્યાપાર જેણે રૂંધ્યા છે એવા શૈલેશીકરણને પામેલા માત્ર પાંચ દ્રશ્ય અક્ષરના ઉચ્ચાર જેટલા કાલ સુધી જ રહેનાર, એ ચૌદમું જીવ (ગુણ)સ્થાન છે. ૧૪. (૫) । ‘મરહે’-મરત અને એસવતની જીવા. અહીં મરત અને એસવત-એ વેદ્ય પ્રત્યંના નડાવેલા મનુષ્યને આકારે રહેલા છે, તેથી તેમની જીવા (પ્રત્યંચા) હોઈ શકે છે. તેમાં હિમવાન પર્વતની આ તરફની (દક્ષિણ તરફની) આંતરા રહિત (છેલ્લી) પ્રદેગની જે શ્રેણિ તે મરતની જીવા કહેવાય છે. અને શિલરી પર્વતની પેલી ચાગુની જે આંતરા રહિત પ્રદેગની શ્રેણિ તે એસવતેવની જીવા કહેવાય છે. (૬) । ‘ચાઉરંતનઋચદિસસ ત્તિ ’ ચાર અંત એટલે વિભાગ છે જે પ્રજ્ઞીને વિંયં તે ચતુરંત ભૂમિ કહેવાય છે. તેને વિંયે જે સ્વામીપણે થયેલા તે ચાતુરંત કહેવાય છે.

૧. ચાર વિદ્યાના અંત મુખીના તે ક્ષેત્રના સ્વામી.

पंचमीए पंचभागं छट्टीए छभागं सत्तमीए अट्ठमीए अट्ठभागं नवमीए नवभागं दसमीए
 दसभागं एक्कारसीए एक्कारसभागं बारसीए बारसभागं तेरसीए तेरसभागं चउदसीए चउदसभागं
 पन्नरसेसु पन्नरसभागं ३ । तं चेव सुक्कपक्खस्स य उवदंसेमाणे चिट्ठति, तं जहा-पढमाए पढमं
 भागं जाव पन्नरसेसु पन्नरसभागं ४ । छ णक्खत्ता पन्नरसमुहुत्तसंजुत्ता पन्नत्ता, तं जहा-सताभि-
 सय भरणि अद्दा असलेत्ता साई तहा जेट्ठा । एते छणक्खत्ता पन्नरम्ममुहुत्तसंजुत्ता ॥ १ ॥ ५ ।
 चेत्तासोएसु णं मासेसु पन्नरसमुहुत्तो दिवसो भवति, एवं चेत्तासोएसु णं मासेसु पन्नरसमुहुत्ता
 राई भवति ६ । विज्जाअणुप्पवायस्स णं पुवस्स पन्नरस वत्थू पणत्ता ७ । मणुसाणं पण्णरस-
 विहे पओगे पन्नत्ता, तं जहा-सच्चमणपओगे मोसमणपओगे सच्चमोसमणपओगे असच्चा मोसम-
 णपओगे सच्चवइपओगे मोसवइपओगे सच्चमोसवइपओगे असच्चा मोसवइपओगे ओरालिअसरीर-
 कायपओगे ओरालिअमीससरीरकायपओगे वेउवियसरीरकायपओगे वेउवियमीससरीरकायप-
 ओगे आहारयसरीरकायपओगे आहारयमीससरीरकायपओगे कम्मयसरीरकायपओगे ॥ ८ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइआणं नेरइआणं पणरस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
१ । पंचमीए पुढवीए अत्थेगइआणं नेरइयाणं पणरस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुरकु-
माराणं देवाणं अत्थेगइयाणं पणरस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु
अत्थेगइआणं देवाणं पणरस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । महासुक्के कप्पे अत्थेगइआणं देवाणं
पणरस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ५ । जे देवा णंदं सुणंदं णंदवत्तं णंदप्पभं णंदकंतं णंदवणं
णंदलेसं णंदज्झयं णंदसिंगं णंदसिट्ठं णंदकूडं णंदुत्तरवडिंसणं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं
देवाणं उक्कोसेणं पणरस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ ॥

ते णं देवा पणरसण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा
१ । तेसि णं देवाणं पणरसहिं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ २ । संतेगइआ भवसिद्धिआ
जीवा जे पन्नरसहिं भवगहणेहिं सिद्धिस्संति बुद्धिस्संति मुच्चिस्संति परिनिवाइस्संति सब्बदुक्खा-
णमंतं करिस्संति ३ । सूत्रं-१५ ॥

મુલાર્થ—પંદર પરમાર્થમિક કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—અંચ, અંચરિપી, શ્યામ, શચલ, વક્રી વીજા રોદ્ર, ઉપરોદ્ર, કાલ,
 તથા વીજો મહાકાલ, અસિપત્ર, ધનુ, કુંભ, વાલુક, વૈતરણી, સ્વસ્ત્ર અને મહાધોષ એ પંદર કહ્યા છે (૧) । શ્રીનમિ
 નામના અર્હત પંદર ધનુ પ્રમાણ હંચા હતા (૨) । ધ્રુવ રાહુ ક્રુણપત્રની પ્રતિપદાને આરંભીને દરોજ ચંદ્રની લેશ્યા (કલા) નો
 પંદરમો પંદરમો ભાગ આવરીને (દવારીને) રહે છે, તે આ પ્રમાણે—એકમની તિથિ એક પંદરમા ભાગને (આવરે છે),
 વીજને દિવને વે ભાગ, વીજને દિવસે ત્રણ ભાગ, ચોથને દિવસે ચાર ભાગ, પાંચમે વાંચ ભાગ, છઠ્ઠેને રોજ છ ભાગ, સાતમે
 માત્ર ભાગ, આઠમે આઠ ભાગ, નવમીએ નવ ભાગ, દશમીએ દશ ભાગ, અગ્રારશે અગ્રાર ભાગ, વારશે વાર ભાગ, તેરશે
 તેર ભાગ, ચૌદશે ચૌદ ભાગ અને પંદરમીએ પંદર ભાગને આવરીને રહે છે (૩) । તથા શુદ્ધપક્ષમાં
 તે જ પંદરમીએ એક ભાગને દેખાડતો (આવરણ રહિત કરતો) રહે છે, તે આ પ્રમાણે—પ્રતિપદાએ પંદરમીએ
 એક ભાગને દેખાડે છે (વીજને દિવસે વે ભાગ દેખાડે છે) યાવત્ પૂર્ણિમાને રોજ પંદરે ભાગને દેખાડે છે (સુદ્યા કરે છે)
 (૪) । છ નક્ષત્રો પંદર મુહૂર્તવાલા કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—ગતમિષક, મરણિ, આદ્રી, અશ્લેષા, સ્વાતિ તથા જ્યેષ્ઠા, આ
 છ નક્ષત્રો પંદર મુહૂર્તેવંદ મંચુક્ટ હોય છે (તટલે ચંદ્ર માંથે પંદર મુહૂર્ત યોગવાલા રહે છે) (૫) । ચૈત્ર અને આશ્વિન
 માસમાં પંદર મુહૂર્ત (૩૦ વડી) માલો દિવસ હોય છે, અને એ જ પ્રમાણે ચૈત્ર અને આશ્વિન માસમાં પંદર મુહૂર્તવાલી મત્રિ
 નોગ છે (૬) । વિગતુપ્રવાદ નામના પૂર્વમાં પંદર વસ્તુ (અધ્યયનની જેવા વિભાગ) કહેલ છે (૭) । મનુષ્યને પંદર
 પ્રકારના પ્રયોગ (યોગ-વ્યાપાર) કહેલા છે, તે આ પ્રમાણે—નલ્ય મનપ્રયોગ, મૃગા મનપ્રયોગ, મત્યમૃગા મનપ્રયોગ, અમ-

ત્યામૃપા મનપ્રયોગ, સત્ય વચનપ્રયોગ, મૃપા વચનપ્રયોગ, સત્યમૃપા વચનપ્રયોગ, અસત્યામૃપા વચનપ્રયોગ, ઔદારિક શરીર કાયપ્રયોગ, ઔદારિકમિશ્રશરીર કાયપ્રયોગ, વૈક્રિયશરીર કાયપ્રયોગ, વૈક્રિયમિશ્રશરીર કાયપ્રયોગ, આહારકશરીર કાયપ્રયોગ, આહારકમિશ્રશરીર કાયપ્રયોગ, કાર્મણશરીર કાયપ્રયોગ (૮) ॥

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની પંદર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । પાંચમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની પંદર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની પંદર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહેલી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની પંદર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । મહાશુક્ર કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની પંદર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । જે દેવો નંદ, સુનંદ, નંદાવર્ત, નંદપ્રભ, નંદાકાંત, નંદવર્ણ, નંદલેશ્ય, નંદધ્વજ, નંદમૃગ, નંદસૃષ્ટ, નંદકૂટ, નંદોત્તરાવંતસક વિમાનને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય છે તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પંદર સાગરોપમની કહી છે (૬) ।

તે દેવો પંદર અર્ધમાસે (પલ્લવાડીએ) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને પંદર હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિકર્તાઓ છે કે જેઓ પંદર ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે, અર્થાત્ત્વ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ—આ પંદરમું સ્થાન સુગમ છે તો પણ તે વિષે કાંઈક લખાય છે.—અહીં સ્થિતિના સૂત્રોની પહેલાં સાત સૂત્રો છે. તેમાં પરમ—મોટા એવા અધાર્મિક, તે સંક્ષિપ્ત પરિણામવાળા હોવાથી પરમાધાર્મિક કહેવાય છે, તે એક જાતના અસુર છે, કે

લેઓ પહેલી ત્રણ નારક પૃથ્વીને વિષે નારકીઓની કદર્યના કરે છે. તેમના નામ કહેવા માટે ત્રે ગાથાઓ મૂલમાં આપી છે. આ પરમાધાર્મિકો જુદા જુદા વ્યાપારને લીધે પંદર જાતિના હોય છે. તેમાં 'અંબે ત્તિ'—જે પરમાધાર્મિક દેવ નારકીઓને હળે છે, પાડી દે છે, વાંધે છે અને ઉપાડીને આકાશમાં ફેંકે છે તે અંબ નામનો કહેવાય છે ૧, 'અંબરિસી ચેવ ત્તિ' જે પરમાધાર્મિક (અંબે) હળેલા નારકીઓને શસ્ત્રવંડે કકડા કરીને કડાહમાં મુંજવા (ઝેકવા) યોગ્ય કરે છે, તે અંબરિસી નામનો છે ૨, 'સામે ત્તિ'—જે દોરડા અને હસ્તના પ્રહારાદિકવંડે જાતન, પાતન વિગેરે કરે છે અને જે વર્ણથી પણ કાઢી છે તે ચ્યામ નામનો છે ૩, 'સચલે ત્તિ યાચરે ત્તિ'—વઢી વીજો ગચલ નામનો પરમાધાર્મિક છે, તે આંતરડા, ચરવી, હૃદય, કાઠજું વિગેરેને ઉસેડી નાંચે છે, તથા વર્ણવંડે પણ ગચલ—કંથુર દટલે કાચરચિતરો છે ૪, 'ઋદ્ધોચરુદ્ધે ત્તિ' જે શક્તિ અને ખાલા વિગેરે શસ્ત્રોને વિષે નારકીઓને પરીચે છે તે રૌદ્ર-મયંકર હોવાથી રૌદ્ર નામનો છે ૫. વઢી જે તેઓના (નારકીઓના) અંગોપાંગને માંગી નાંચે છે તે અત્યંત રૌદ્ર હોવાથી ઉપરૌદ્ર એવા નામનો છે ૬, 'કાલે ત્તિ'—જે તડાડ વિગેરેમાં (નારકીઓને) રાંધે છે તથા જે વર્ણવંડે પણ કાઢી છે તે કાલ નામનો છે ૭, વઢી ત્યારપછી વીજો મહાકાઠ નામનો પરમાધાર્મિક છે, તે (તેના) ચીકળા માંસના કકડા કરીને (તેને જ) સ્વરાવે છે, તથા તે વર્ણથી પણ શક્તિ કાઢી છે ૮, 'અસિપત્તે ત્તિ'—અસિ દટલે સ્વદ્, તેના આકારાકા પાંડડાંઓવાલું વન વિકુર્વિને તે વનમાં આવેલા નારકીઓના અગ્નિવત્રોને પાડવાવંડે તલ તલ જેટલા કકડા કરે છે, તે અસિપત્ર નામનો છે ૯, 'ઘણુ ત્તિ'—જે ઘણુપથી મુંઠેલા અર્ધચંદ્રાદિક વાળોવંડે તેમના કર્ણાદિક અંગોનું છેદન-મેદન વિગેરે કરે છે તે ઘણુ નામે છે ૧૦, 'કુંમે ત્તિ'—

जे कुंभादिकने विषे तेओने पकावे छे ते कुंभ नामनो छे ११, 'वाछु त्ति'—जे कंदवना पुष्प सरखा लालचोल आकारवाळी अने वज्रना जेवी तथा तपावेली वैक्रिय वाछुकाने विषे चणानी जेम तेओने पकावे (शेके) छे ते वाछुका नामनो छे १२, 'वेयरणी इय त्ति'—वैतरणी एवा नामनो परमाधार्मिक छे, ते अत्यंत तपाववाथी उकळता एवा पर, रुधिर, सीसुं, तांनुं विगरेना रमवडे भरेली तथा जेनुं प्रयोजन सामे पूरे तरवानुं छे एवी यथार्थ नामवाळी वैतरणी नदीने विकुर्वीने तेमां ते नारकीओने तराववावडे कदर्थना पमाडे छे १३, 'खरस्सरे त्ति'—जे वज्रना कांटावाळा शालमली वृक्ष उपर नारकीने चडावीने पछी कठोर शब्द करता एवा तेने अथवा पोते कठोर शब्द करतो सतो तेने खंचे छे ते खरस्वर नामनो छे १४, 'महाघोस त्ति'—जे भय पामेला अने नाशी जता एवा नारकीओने पशुनी जेम मोटो घोप करवा पूर्वक वाडामां लंघे छे ते महाघोप नामनो छे १५, 'एवमेव (एते) पन्नरसाहिय त्ति'—' एवं ' एटले अंन विगरे क्रमवडे आ परमाधार्मिको जिनेश्वरे पंदर कहा छे (१) ।

' धुवराहू णं '—राहु वे प्रकारनो होय छे—एक पर्वाहा अने बीजो धुवराहु. तेमां जे पर्वने विषे एटले पूर्णिमा के अमावास्याने विषे चंद्र के सूर्यनो उपराग (ग्रहण) करे ते पर्वाहा कहवाय छे, अने जे हमेशां चंद्रनी समीपे चाले छे ते धुवराहु कहवाय छे. ते विषे कहुं छे के—“ काळं राहुनुं विमान हमेशां चंद्रनी साथे (नीचे) रहेहुं होय छे, ते चंद्रनी नीचे चार अंगुल छेहुं चाले छे. ” तेथी आ धुवराहु कहवाय छे. ' णं ' शब्द वाक्यना अलंकार माटे छे. बहुलपक्ष- (कृष्णपक्ष) नो अर्थ प्रसिद्ध छे, तेना ' पाडिवयं त्ति '—प्रतिपदा एटले एकमनी तिथिने ' आदि करीने '—आरंभीने

એટલો અબ્યાહાર રાખવાનો છે. 'પંદરમો પંદરમો ભાગ' એ ઠંકાણે વીન્મા(વારંવાર)ના અર્થમાં વે વાર વોલાય છે, જેમકે 'તે પગલે પગલે જાય છે' इत्यादि. એટલે કે હંમેશાં પંદરમો પંદરમો ભાગ ચંદ્રની લેહ્યા (પ્રકાશ) એટલે કાંતિ અર્થાત્ તે કાંતિનું કારણ હોવાથી લેહ્યા એટલે મંડલ પળ કહેવાય છે, તે ચંદ્રમંડલને આજ્ઞાદન કરીને ધ્રુવરાહુ રહે છે. તે જ હકિકત દેવાડના સતા કહે છે કે- 'તત્ત્વત્રયા-તે આ પ્રમાણે-પહેલી (એકમની) તિથિને વિષે ચંદ્રની લેહ્યાના પહેલા પંદરમા ભાગને આવરીને રહે છે, આ જ ક્રમે કરીને પંદરમે દિવસે (અમાવાસ્યાએ) પંદરીયા પંદર ભાગને આવરીને રહે છે. તથા 'તે ચેવ સ્તિ' -શુદ્ધપદમાં પ્રતિપદાદિક તિથિને વિષે ચંદ્રલેહ્યાનો તે જ પંદરમો ભાગ દેવાડનો એટલે પંદરમા ભાગ એટલો પોતે દૂર નવાથી પ્રાટ કરતો પ્રાટ કરતો ધ્રુવરાહુ રહે છે. અહીં આ ભાવાર્થ છે-ચંદ્રના મંડલના સોઠ ભાગ કરવા, તેમાં એક સોઠમો ભાગ કાયમ ઉવાડો જ રહે છે. વાકી જે પંદર ભાગ રહ્યા તેમાંથી રાહુ હમેશાં એક એક ભાગને કૃષ્ણપદમાં આવે છે અને શુદ્ધપદમાં એક એક ભાગને મુકે છે-છોડે છે. તે વિષે ય્યોતિષકરંડક નામના પ્રકીર્ણક ગ્રંથમાં કહ્યું છે- "સોઠ ભાગ કરીને નેમાંથી પંદર ભાગ એટલો ચંદ્ર (કૃષ્ણપદમાં) હાનિ પામે છે, (શુદ્ધપદમાં) તેની ય્યોત્સ્ના (કાંતિ) એટલા(પંદર) ભાગ એટલી મુદ્રિ પામે છે." અહીં કોઈ ગંકા કરે કે-ચંદ્રનું વિમાન એક યોજનમાથી એકમઠીયા પાંચ ભાગ ઓછા કરીએ તેટલા (૧૬) પ્રમાણમાં છે, અને રાહુનું વિમાન ગ્રહવિમાન હોવાથી અર્ધ યોજનના પ્રમાણમાં છે, તેથી પંદર દિવસે કરીને મોટા ચંદ્રવિમાનને નાનું રાહુવિમાન ઝી રીને મર્મ આપણ કરી ગકે? આ ગંકાનો જવાબ આપે છે કે-જે આ ગ્રહવિમાનોનું અર્ધ યોજનપ્રમાણ કર્યું છે તે પ્રાયે કરીને કર્યું છે. તેથી રાહુગ્રહનું વિમાન યોજનપ્રમાણમાં પળ સંભવે છે. અથવા રાહુનું વિમાન

નાનું છે તો પણ તેના અંધકાર(ડ્યામતા)ના કિરણોનો સમૂહ ઘણો મોટો છે તેથી તેનું આવરણ કરવામાં કાંઈ દોષ આવતો નથી (૩) । તથા પંદર મુહૂર્ત સુધી ચંદ્રની સાથે જેમનો સંયોગ રહે છે એવા છ નક્ષત્રો પંદર મુહૂર્તના સંયોગવાળા કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે-શતભિષક, ભરણી, આર્દ્રા, અશ્લેષા, સ્વાતિ, જ્યેષ્ઠા-આ છ નક્ષત્રો પંદર મુહૂર્તના સંયોગવાળા છે. (૪) । તથા ' ચેત્તાસોઽસુ માસેસુ ત્તિ '—સ્થૂલ ન્યાયને આશ્રીને કહીએ તો ચૈત્ર અને આશ્વિન માસને વિષે પંદર મુહૂર્તનો દિવસ અને પંદર મુહૂર્તની રાત્રિ હોય છે, અને નિશ્ચયથી કહીએ તો ચૈત્ર માસમાં જે દિવસે મેષ સંક્રાંતિ વેસે તે જ એક દિવસ-રાત્રિ અને આશ્વિન માસમાં જે દિવસે તુલા સંક્રાંતિ વેસે તે જ એક દિવસ-રાત્રિ પંદર મુહૂર્તવાળી હોય છે (૫) ॥

‘ પઓને ત્તિ ’-પ્રકર્ષે કરીને જે યોજન-જોડવું તે પ્રયોગ કહેવાય છે એટલે કે નિશ્ચલપણે આત્માનો ક્રિયા કરવાના પરિણામવાળો વ્યાપાર. અથવા તો ક્રિયા કરવાના પરિણામવાળા કર્મની સાથે આત્મા પ્રકર્ષે કરીને જોડાય તે પ્રયોગ કહેવાય છે. તેમાં સત્ય વસ્તુના વિચારનું કારણભૂત જે મન તે સત્ય મન, અને તેનો જે પ્રયોગ એટલે વ્યાપાર તે સત્ય મનપ્રયોગ કહેવાય છે. એ જ પ્રમાણે વાકીના સર્વને વિષે જાણવું. વિશેષ એ કે-‘ ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગ ’ આ ઠેકાણે ઔદારિક શરીર જે તે જ પુદ્ગલ સ્કંધના સમુદાયરૂપપણા કરીને ઉપનીયમાન-બુદ્ધિ પામતું હોવાથી કાય કહેવાય છે, તે કાયનો જે પ્રયોગ તે ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગ કહેવાય છે એમ (સમાસનો) વિગ્રહ કરવો. આ પ્રયોગ પર્યાપ્તા જીવનો જ જાણવો. તથા ઔદારિકમિશ્રકાયપ્રયોગ અપર્યાપ્તકનો જાણવો. અહીં ઉત્પત્તિને આશ્રીને એટલે જીવની ઉત્પત્તિ સમયે પ્રારંભ કરેલા ઔદારિકશરીરનું પ્રધાનપણું હોવાથી ઔદારિક (યોગ) કાર્મણ(શરીરયોગ)ની સાથે મિશ્ર થાય છે, તથા ડ્યારે મનુષ્ય કે પંચેન્દ્રિય

નિર્ગત કે વાદર વાયુકાય વૈક્રિયને કરે છે, ત્યારે (તે વૈક્રિયના) પ્રારંભ કરનાર ઔદારિકનું પ્રધાનપણું હોવાથી જ્યાંમુઘી તે વૈક્રિયપર્ગાસિવેડે પર્યાપ્તપણાને ન પામે (પર્યાપ્તો ન થાય) ત્યાંમુઘી ઔદારિક વૈક્રિયની માથે મિશ્ર કહેવાય છે. એ જ પ્રમાણે આહારકની માથે પણ ઔદારિકની મિશ્રતા જાણવી. તથા વૈક્રિયગરીરકાયપ્રયોગ વૈક્રિયપર્ગાસિવાલાને એટલે પર્યાપ્ત થયેલાને હોય છે. તથા વૈક્રિયમિશ્રગરીરકાયપ્રયોગ (વૈક્રિય પર્યાપ્તિ) જેની પૂરી ન થઈ હોય એવા દેવને અથવા નારકીને કાર્મણની માથે મિશ્રતા જાણવી, અથવા (તે મનુષ્ય અને તિર્યચને) લઙ્ગિવૈક્રિયનો ત્યાગ કરતી વસ્તે ઔદારિકમાં પ્રવેશ કરવાને નમયે ઔદારિકને ગ્રહણ કરવા માટે (વૈક્રિયની) પ્રવૃત્તિ હોવાથી વૈક્રિયના પ્રધાનપણાને લીધે ઔદારિકની માથે પણ (વૈક્રિયની) મિશ્રતા થઈ ગઈ છે એમ કેટલાક આચાર્યો કહે છે. તથા આહારકગરીરકાયપ્રયોગ તે આહારક ગરીરની નિષ્પત્તિ થાય ત્યારે તેનું જ પ્રધાનપણું હોવાથી થાય છે. તથા આહારકમિશ્રગરીરકાયપ્રયોગ, આહારકનો ત્યાગ કરવાપૂર્વેક અન્ય- (ઔદારિક) ને ગ્રહણ કરવા માટે ઉદ્યમવંત થયેલાને ઔદારિકની માથે મિશ્રતા થાય છે. આનો માનાર્થ એ છે કે-જ્યારે આહારક ગરીરસ્વાલો થઈને કાર્ય કર્યા પછી ફરીથી ઔદારિકને ગ્રહણ કરે છે ત્યારે આહારકનું પ્રધાનપણું હોવાથી ઔદારિકમાં પ્રવેશ કરવાનો બ્યાપાર હોવાથી જ્યાં મુઘી મર્વથા (સંપૂર્ણ) આહારકનો ત્યાગ ન કરે ત્યાં મુઘી ઔદારિકની માથે મિશ્રતા જોય છે. અહીં કોઈ શંકા કરે કે-તે આહારક ગરીર કરનાર જીવે પોતાનું તે ઔદારિક ગરીર મર્વથા (મિલકુલ) મુશ્કેલી નથી પડતું પૂર્વે જેનું વનાવેલું હતું તેનું રહેલું જ હોય છે, તો તે ઔદારિક ગરીરને ગ્રહણ કરવાનું જ ક્યાં છે ? ઉત્તર- તાત્કાલે જોઈએ, તો પણ ઔદારિક ગરીરને પાછું ગ્રહણ કરવાને માટે પ્રવૃત્ત થાય છે તેથી ગ્રહણ કરે છે જ (એમ નથી

શકાય). તથા કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગ વિગ્રહગતિને વિષે (સર્વ જીવોને), અને સમુદ્ઘાત અવસ્થામાં રહેલા કેવલીને ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા સમયને વિષે હોય છે (૭) ॥

હવે સોલ સ્થાનક કહે છે:—

મૂ૦—સોલસ ય ગાહા સોલસગા પન્નત્તા, તં જહા—સમણ વેયાલિણે ઉવસગ્ગપરિન્ના ઇત્થી-પરિણા નિરયવિભત્તી મહાવીરથુઈ કુસીલપરિમાસિણ વીરિએ ધમ્મે સમાહી મગ્ગે સમોસરણે આહાત્તિણે ગંથે જમઈણે ગાહાસોલસમે સોલસગે ૧ । સોલસ કસાયા પન્નત્તા, તં જહા—અણંતા-ણુબંધી કોહે, અણંતાણુબંધી માણે, અણંતાણુબંધી માયા, અણંતાણુબંધી લોભે, અપચ્ચક્ખાણકસાણે કોહે, અપચ્ચક્ખાણકસાણે માણે, અપચ્ચક્ખાણકસાણે માયા, અપચ્ચક્ખાણકસાણે લોભે, પચ્ચક્ખા-ણાવરણે કોહે, પચ્ચક્ખાણાવરણે માણે, પચ્ચક્ખાણાવરણે માયા, પચ્ચક્ખાણાવરણે લોભે, સંજલણે કોહે, સંજલણે માણે, સંજલણે માયા, સંજલણે લોભે ૨ । મંદરસ્સ ણં પઠ્ઠવયસ્સ સોલસ નામ-ધેયા પન્નત્તા, તં જહા—મંદર મેરુ મળોરમ, સુદંસણ સયંપમે ય ગિરિયાયા । રયણુચ્ચય પિયંદંસણ, મજ્જે લોગસ્સ નામી ય ॥૧॥ અત્થે અ સૂરિઆવત્તે, સૂરિઆવરણે ત્તિ અ । ઉત્તરે અ દિસાઈ અ,

वडिसे इअ सोलसमे ॥ २ ॥ ३ ॥ पासस्स णं अरहतो पुरिसादाणीयस्स सोलस समणसाह-
स्सीओ उक्कोसिआ समणसंपदा होत्था ४ । आयप्पवायस्स णं पुव्वस्स णं सोलस वत्थू पन्नत्ता
५ । चमरवलीणं उवारियालेणे सोलस जोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं पन्नत्ता ६ । लवणे णं
समुद्वे सोलस जोयणसहस्साइं उस्सेहपरिवुड्डीए पन्नत्ते ७ ॥

इमीसे णं रयणप्पमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं सोलस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
१ । पंचमीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं सोलस सागरोवमा ठिई पन्नत्ता २ । असुरकुमाराणं
देवाणं अत्थेगइयाणं सोलस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहस्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं
देवाणं सोलस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । महासुक्के कप्पे देवाणं अत्थेगइयाणं सोलस साग-
रोवमाइं ठिई पन्नत्ता ५ । जे देवा आवत्तं विआवत्तं नंदिआवत्तं महाणंदिआवत्तं अंकुसं अंकुसप-
लंवं भइं सुभइं महाभइं सव्वओभइं भद्दुत्तरवडिंसगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं
उक्कोमेणं सोलस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ ।

તે ણં દેવા સોલસહિં અદ્ધમાસાણં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા ૧ ।
 તેસિ ણં દેવાણં સોલસવાસસહસ્સેહિં આહારટ્ટે સમુપ્પજ્ઞઇ ૨ । સંતેગઇઆ ભવસિદ્ધિઆ જીવા જે
 સોલસહિં ભવગ્ગહણેહિં સિદ્ધિસ્સંતિ બુદ્ધિસ્સંતિ મુચ્ચિસ્સંતિ પરિનિવાઇસ્સંતિ સઘ્વદુક્ખાણમંતં
 કરિસ્સંતિ ૩ ॥ સૂત્રમ્—૧૬ ॥

મૂલાર્થ:—સુયગડાંગદ્વત્રમાં સોલ અધ્યયનમાં છેલ્લું ગાથાષોડશક નામનું અધ્યયન કહેલું છે, તે આ પ્રમાણે—સમય, વૈતાલીય, ઉપસર્ગપરિજ્ઞા, સ્ત્રીપરિજ્ઞા, નરકવિભક્તિ, મહાવીરસ્તુતિ, કુશીલપરિભાષિત, વીર્ય, ધર્મ, સમાધિ, માર્ગ, સમવસરણ, યાથાતથિક, ગ્રંથ, યમકીય (આદાનીય) અને સોલ્લું ગાથાષોડશ કહેલું છે (૧) । સોલ કષાયો કહેલા છે, તે આ પ્રમાણે—અનંતાનુબંધી ક્રોધ, અનંતાનુબંધી માન, અનંતાનુબંધી માયા, અપ્રત્યાખ્યાનકષાય ક્રોધ, અપ્રત્યાખ્યાન-કષાય માન, અપ્રત્યાખ્યાનકષાય માયા, અપ્રત્યાખ્યાનકષાય લોભ, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ માન, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ માયા, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ લોભ, સંજ્વલન ક્રોધ, સંજ્વલન માન, સંજ્વલન માયા, સંજ્વલન લોભ (૨) । મેરુ-પર્વતના સોલ નામ કહ્યાં છે, તે આ પ્રમાણે—મંદર, મેરુ, મનોરમ, સુદર્શન, સ્વયંપ્રભ, ગિરિરાજ, રત્નોચ્ચય, પ્રિયદર્શન, લોક-મધ્ય, લોકનાભિ, અર્થ, સૂર્યાવર્ત, સૂર્યાવરણ, ઉત્તર (ઉત્તમ), દિગાદિ અને સોલ્લું નામ અવતંસક (૩) । પુરુષોને મધ્યે આદાન નામકર્મવાલા પાર્શ્વનાથ અરિંહતને સોલ હજાર સાધુઓની ઉત્કૃષ્ટ શ્રમણસંપદા હતી (૪) । આત્મપ્રવાદ નામના

પૂર્વમાં મોઢ વસ્તુઓ (અધ્યયનની જેવા વિભાગો) કહેલ છે (૫) । ચમરંદ્ર અને ચલીંદ્રના અવતારિકાલયન (પ્રામાદ મન્યે રહેલી પીઠિકા) આયામ-વિલ્કમે કરીને સોઢ હજાર યોજન પ્રમાણ કહેલ છે (૬) । લવણસમુદ્રના મધ્ય ભાગમાં (દગ હજાર યોજનમાં) ઉત્સેધની (વેઠાની) વૃદ્ધિ સોઢ હજાર યોજનની કહી છે (૭) ॥

ગ્રા રત્નપ્રધા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની સોઢ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । પાંચમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકોની સોઢ માગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની મોઢ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । મૌઘર્મ અને ઈગાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની સોઢ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । મહાશુક્ર કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની મોઢ માગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । જે દેવો આર્ચત, વ્યાચર્ત, નંચાવર્ત, મહાનંચાનત, ંકુગ, ંકુગપલંચ, ભદ્ર, સુભદ્ર, મહાભદ્ર, મર્ગતોભદ્ર અને ભદ્રોત્તરાવતંમક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ મોઢ માગરોપમની કહી છે (૬) ॥

તે દેવો મોઢ અર્ધમાસે (પલ્લવાડીપ) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, દૃટેલે ઉચ્છ્વામ લે છે, નિઃશ્વામ લે છે (૧) । તે દેવોને મોઢ હજાર નેપ આદારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાએક ભવસિદ્ધિક (મધ્ય) જીનો છે કે જેઓ મોઢ ભવને ગ્રહણ કરવાપટે સિદ્ધ થશે, વૃદ્ધ થશે, મુક્ત થશે. પરિનિર્વાણ પામશે અર્થાત્ મર્ત દુઃખનો અંત ઋગ્ને (૩) ॥

દીક્ષાર્થઃ—હવે સોઢ સ્વાનરુતું શૂલ કહે છે, અને તે સુગમ છે. વિશેષ એ કે—સ્થિતિનાં ગ્લોની પહેલાં ગાથાઓડગત િગેરે માત્ર ગ્લો રૂપાં છે, તેમાં મધ્યરૂતાંગ(સુગંગ)ના પહેલા શ્રુતમ્કંધમાં મોઢ અધ્યયનો છે, તેમાં ગાથા નામનું

સોઠમું અધ્યયન છે, તેથી કરીને ગાથા નામનું સોઠમું અધ્યયન છે જેમનું (જેમની મધ્યે) તે ગાથાષોડશક કહેવાય છે. તે ૧૬ માં ' સમપ્તિ '—નાસ્તિક વિગેરેના સમય(સિદ્ધાંત)ને પ્રતિપાદન કરનાર અધ્યયન સમય નામે જ કહેવાય છે. વૈતલીય નામના હંદ(શ્લોક)ની જાતિવહે રચેલું અધ્યયન વૈતલીય કહેવાય છે, એ જ પ્રમાણે ત્રીજાં પળ અધ્યયનનાં નામો પોતપોતાના અર્થને અનુસારે જાણી લેવાં. તેમાં ' સમોસરણેત્તિ '—સમવસરણ એટલે ત્રણ સો ને ત્રેસઠ પ્રવાદીઓના મતનો સમૂહ. ' અહાત્તહિએત્તિ '—જેવી વસ્તુ હોય તેવી જ જેને વિષે કહેવામાં આવે તે યથાતથિક નામનું અધ્યયન, તથા ગ્રંથને કહેનારું અધ્યયન ગ્રંથ કહેવાય છે. ' જમહ્વએત્તિ '—યમકીય એટલે યમકની જેમાં રચના કરી હોય તે સૂત્ર તથા ' ગાદેતિ ' પૂર્વના પંદર અધ્યયનોનો અર્થ જેમાં ગાયો-કહ્યો છે તે ગાથા કહેવાય છે અથવા તે પંદર અધ્યયનોમાં પ્રતિષ્ઠાભૂત હોવાથી પળ ગાથા નામનું અધ્યયન કહેવાય છે (૧). મેરુપર્વતના (સોઠ) નામના સૂત્રમાં એક ગાથા અને એક શ્લોક લખ્યો છે. તેમાં ' મજ્ઞેલોગસસ નામીયત્તિ ' લોકમધ્ય અને લોકનામિ એમ બે નામ લખ્યા છે. તથા ઉત્તર એવું નામ કહ્યું છે તે ભરતાદિક(સર્વક્ષેત્રો)ની ઉત્તર દિશામાં (મેરુ) રહેલો છે. તેથી કહેલું છે. તે વિષે કહ્યું છે કે- ' સત્ત્વેસિ ઉત્તરો મેરુ ' ત્તિ—' સર્વ ક્ષેત્રાદિકની ઉત્તરમાં મેરુ રહેલો છે. ' તથા ' દિસાહ્વયત્તિ '—(સર્વ) દિશાઓનો આદિભૂત તે દિગાદિ એવું પળ મેરુનું નામ છે (કેમકે મેરુની મધ્યે રહેલા આઠ રુચક પ્રદેશને આશ્રીને પૂર્વાદિક દિશા-વિદિ-શાઓની ઉત્પત્તિ થાય છે) તથા ' વર્હિસે હ્યત્તિ '—અવતંસ-શેઝરની જેવો હોવાથી અવતંસ એવું પળ મેરુનું નામ છે (૨). પુરુષાદાનીય એટલે પુરુષોને મધ્યે આદેય નામકર્મવાળા (પાર્શ્વનાથ) (૪) । તથા આત્મપ્રવાદ એ સાતમું પૂર્વ

छे (५) । तथा चमर अने वळि ए वे दक्षिण अने उत्तर तरफना असुरकुमारना इंद्रो छे, तेमनी ' उचारियालेणे ति ' चमरचंचा अने वलीचंचा नामनी राजधानीना मध्य भागे रहेला तेमना (वे इंद्रोना) वे भवनने विषे (मध्ये) वे अवतारिकालयन एटले मध्यभागे ऊंचा अने पछी चोतरफ पार्श्वभागे अनुक्रमे उतरता वे पीठ रहेला छे, ते मोळ होवाथी आयाम अने विष्कंभवडे सोळ हजार योजन कहेला छे (६) । तथा लवणसमुद्रने विषे मध्यना दश हजार योजनमां नगरना किछानी जेम जळ ऊंचुं रहेलुं छे, तेना उत्सेध(ऊंचाइ)नुं प्रमाण मोळ हजार योजननुं छे. तेथी एम कहेवाय छे के लवणसमुद्र उत्सेधनी वृद्धिवडे मोळ हजार योजन छे (७) ॥

आवर्त विगेरे अग्यार विमाननां नामो आपेलं छे (६) ॥

हवे मगर स्थानक कहे छै:—

मू०—सत्तरसविहे असंजमे पन्नत्ते, तं जहा—पुढविकायअसंजमे आउकायअसंजमे तेउकायअसंजमे वाउकायअसंजमे वणस्सइकायअसंजमे वेइंदिअअसंजमे तेइंदियअसंजमे चउरिंदियअसंजमे पंचिंदियअसंजमे अजीविकायअसंजमे पेहाअसंजमे उवेहाअसंजमे अवहट्ठअसंजमे अप्पमज्जणाअसंजमे मणअसंजमे वइअसंजमे कायअसंजमे १ । सत्तरसविहे संजमे पन्नत्ते, तं जहा—पुढवीकायअसंजमे आउकायअसंजमे तेउकायअसंजमे वणस्सइकायअसंजमे वेइंदिअअसंजमे तेइं-

द्वियसंजमे चउरिंदिअसंजमे पंचिदिअसंजमे अजीवकायसंजमे पेहासंजमे उवेहासंजमे अवहहुसं-
जमे पमज्जणासंजमे मणसंजमे वइसंजमे कायसंजमे २ । माणुसत्तरे णं पवए सत्तरस एक्कवीसे
जोयणसए उहुं उच्चत्तेणं पन्नत्ते ३ । सवेसिं पि णं वेलंधरअणुवेलंधरणागराईणं आवासपवया सत्त-
रस एक्कवीसाइं जोयणसयाइं उहुं उच्चत्तेणं पन्नत्ता ४ । लवणे णं समुद्दे सत्तरस जोयणसहस्साइं
सव्वग्गेणं पन्नत्ते ५ । इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ सातिरेगाइं
सत्तरस जोयणसहस्साइं उहुं उप्पत्तिता ततो पच्छा चारणाणं तिरिआ गती पवत्तति ६ । चमरस्स
णं असुरिंदस्स असुररणो तिगिंछकूडे उप्पायपवए सत्तरस एक्कवीसाइं जोयणसयाइं उहुं उच्चत्तेणं
पन्नत्ते ७ । बलिस्स णं असुरिंदस्स रुअगिंदे उप्पायपवए सत्तरस एक्कवीसाइं जोयणसयाइं उहुं
उच्चत्तेणं पन्नत्ते ८ । सत्तरसविहे मरणे पन्नत्ते, तं जहा-आवीईमरणे ओहिमरणे आयंतियमरणे वला-
यमरणे वसइमरणे अंतोसल्लमरणे तब्भवमरणे बालमरणे पंडितमरणे बालपंडितमरणे छउमत्थम-
रणे केवलिमरणे वेहासमरणे गिद्धपिटुमरणे भत्तपच्चक्खाणमरणे इंगिणिमरणे पाओवगमणमरणे

१। सुहृमसंपराए णं भगवं सुहृमसंपरायभावे वट्टमाणे सत्तरस कम्मपगडीओ णिवंधति, तं जहा-
आभिणिवोहियणाणावरणे सुयणाणावरणे ओहिणाणावरणे मणपज्जवणाणावरणे केवलणाणावरणे
चक्खुदंसणावरणे अचक्खुदंसणावरणे ओहीदंसणावरणे केवलदंसणावरणे सायावेयणिज्जं जत्तो-
कित्तिनामं उच्चागोयं दाणंतरायं लाभंतरायं भोगंतरायं उवभोगंतरायं वीरिअंतरायं १०॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइआणं नेरइयाणं सत्तरस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
१। पंचमीए पुढवीए नेरइयाणं उक्कोसेणं सत्तरस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २। छट्ठीए पुढवीए
नेरइयाणं जहण्णेणं सत्तरस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ३। असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं
सत्तरस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४। सोहम्मसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइआणं देवाणं सत्तरस पलि-
ओवमाइं ठिई पन्नत्ता ५। महासुक्के कप्पे देवाणं उक्कोसेणं सत्तरस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६।
सहस्सारे कप्पे देवाणं जहण्णेणं सत्तरस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ७। जे देवा सामाणं सुत्ता-
माणं महासामाणं पउमं महापउमं कुमुदं महाकुमुदं नलिणं महानलिणं पोंडरीअं महापोंडरीअं

सुक्कं महासुक्कं सीहं सीहकंतं सीहवीअं भाविअं विमाणं देवत्ताए उववणणा तेसि णं देवाणं उक्को-
सेणं सत्तरस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ८ ॥

ते णं देवा सत्तरसहिं अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा १ ।
तेसि णं देवाणं सत्तरसहिं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ २ । संतेगइया भवसिद्धिआ जीवा
जे सत्तरसहिं भवगहणेहिं सिज्झस्संति बुज्झस्संति परिनिवाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतं
करिस्संति ३ ॥ सूत्रम्-१७ ॥

मूलार्थः—सत्तर प्रकारनो असंयम क्हो छे, ते आ प्रमाणे—पृथ्वीकाय असंयम, अप्काय असंयम, तेजस्काय असं-
यम, वायुकाय असंयम, वनस्पतिकाय असंयम, द्वींद्रिय असंयम, चतुरिंद्रिय असंयम, पंचेन्द्रिय असंयम,
अजीवकाय असंयम, प्रेक्षा असंयम, उपेक्षा असंयम, अपहृत्य असंयम, अग्रमार्जन असंयम, मन असंयम, वचन असंयम,
काय असंयम (१) । सत्तर प्रकारनो संयम क्हो छे, ते आ प्रमाणे—पृथ्वीकाय संयम, अप्काय संयम, तेजस्काय संयम,
वायुकाय संयम, वनस्पतिकाय संयम, द्वींद्रिय संयम, चतुरिंद्रिय संयम, पंचेन्द्रिय संयम, अजीवकाय संयम,
प्रेक्षा संयम, उपेक्षा संयम, अपहृत्य संयम, प्रमार्जना संयम, मन संयम, वचन संयम, काय संयम (२) । मानुषोत्तर पर्वत
सत्तर सो ने एकवीश योजन ऊर्ध्वपणे (ऊंचो) क्हो छे (३) । सर्व वेलंघर अने अनुवेलंघर नागराजाओना आवास पर्वतो

મત્તર સો ને એકવીજ યોજન ઊર્ધ્વપણે (હંચા) કયા છે (૪) । લવણમમુદ્ર સત્તર હજાર યોજન સર્વાગ્રવહે (તલીવેથી ગિલા પયંત) હંચો કયો છે (૫) । આ રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વીના અત્યંત મરલા રમણીય ભૂમિભાગ(ભૂમિતલ)થી કાંઈક અધિક સત્તર હજાર યોજન હંચે હડીને-ઉપડીને ત્યારપછી ચારણો (જંઘાચારણ મુનિઓ)ની તિરહી ગતિ કહી છે (કેમકે રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી માધિક મોઢ હજાર યોજન પ્રમાણ હંચી લવણમમુદ્રના જલની ગિલા છે તેથી તેના કરતાં પણ હજાર યોજન અધિક પડેલે મત્તર હજાર યોજન હંચા ગયા પછી તિરહી ગતિ થડ ગંકે છે (૬) । અસુરના રાજા ચમર નામના અસુરેંદ્રનો તિમિહિફુટ નામનો ઉત્પાત પર્વત મત્તર સો ને એકવીજ યોજન ઊર્ધ્વપણે (હંચો) કયો છે (૭) । વલિ નામના અસુરેંદ્રનો રુનકેંદ્ર નામનો ઉત્પાત પર્વત પણ મત્તર સો ને એકવીજ યોજન ઊર્ધ્વપણે (હંચો) કયો છે (૮) । મત્તર પ્રકારે મરણ કયું છે, તે આ પ્રમાણે—
 'નામીનિ મરણ, અર્ધધિ મરણ, આંત્યંતિક મરણ, વેલાય (વલન્) મરણ, વંઝાર્ત મરણ, અંતઃશલ્ય મરણ, તદ્ભેદ મરણ, વેલ મરણ, પંડિત મરણ, વૈલપંડિત મરણ, હૈમધ્ય મરણ, કેર્લિ મરણ, વૈહાયેસ મરણ, મૈત્રશુષ્ટ મરણ, મેક્તપ્રત્યાલ્યાન મરણ, રંગિની' મરણ, વાદોર્ધમન મરણ (૯) । મૃદમસંપરાય ભગવાન (પૂજ્ય) મૃદમર્મપગયના માનમાં વર્તેતા ગના (તે ગુણદાનકે રમ હોય ત્યારે) મત્તર રૂર્મપકૃતિઓને વાંધે છે, તે આ પ્રમાણે—આભિનોયિક (મનિ) જ્ઞાનારણ, શ્રુતજ્ઞાનારણ, અર્ધિ-જ્ઞાનારણ, મનવર્ધ્યજ્ઞાનારણ, કેમકજ્ઞાનારણ, ચતુર્ગ્જનાવરણ અનુદર્શનાવરણ, આધિર્ગ્જનારણ, હેતકર્ગજનાવરણ, જ્ઞાનંદ્રવીય, યગઃકૌતિ નામ, ઉચ ગોત્ર, દાનાવસાય, લાભાંતસાય, ભોગાંતસાય, ઉપભોગાંતસાય, વીર્ગતસાય (૧૦) ॥
 'આ રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વીને પિં પેં કેટલાક નારકીઓની મત્તર પલ્લોમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । પાંનમી પૃથ્વીને

વિષે નારકીઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની કહી છે (૨) । છઠી પૃથ્વીને વિષે નારકીઓની જઘન્ય સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની કહી છે (૩) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સત્તર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । સૌધર્મ અને ईशान કલ્યને વિષે કેટલાક દેવોની સત્તર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । મહાશુક્ર કલ્પને વિષે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની કહી છે (૬) । સહસ્રાર કલ્પને વિષે દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની કહી છે (૭) । જે દેવો સામાન, સુસામાન, મહાસામાન, પદ્મ, મહાપદ્મ, કુમુદ, મહાકુમુદ, નલિન, મહાનલિન, પૌંડરીક, મહાપૌંડરીક, શુક્લ, મહાશુક્લ, સિંહ, સિંહકાંત, સિંહવીય અને ભાવિય નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની કહી છે (૮) ॥

તે દેવો સત્તર અર્ધમાસે (પલ્લવાડીએ) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને સત્તર હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય) જીવો છે કે જેઓ સત્તર ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે. (૩) ॥

ટીકાર્થ:—હવે સત્તર સ્થાનક કહે છે, તેનો અર્થ સ્પષ્ટ છે. વિશેષ એ કે-સ્થિતિનાં સૂત્રોની પહેલાં દશ સૂત્રો છે. (તેમાં પહેલા અસંયમના સૂત્રમાં) અંજીવકાય અસંયમ એટલે સુંદર સુવર્ણ તથા બહુ મૂલ્યવાળા વસ્ત્ર, પાત્ર, પુસ્તક વિગેરે ગ્રહણ કરવા તે. પ્રેક્ષાને વિષે જે અસંયમ તે પ્રેક્ષા અસંયમ કહેવાય છે એટલે કે (બેસવા વિગેરેનું) સ્થાન અને ઉપકરણ વિગેરેનું પ્રત્યુપેક્ષણ ન કરવું અથવા વિધિ પ્રમાણે પ્રત્યુપેક્ષણ ન કરવું તે. ઉપેક્ષા અસંયમ એટલે અસંયમના યોગોમાં વ્યાપાર

કરે (પ્રવર્તે) અને સંયમના યોગેને ત્રિપે વ્યાપાર ન કરે (પ્રવર્તે નહીં) તે. તથા અપહૃત્ય અસંયમ એટલે ઉચારાદિકને ત્રિવિધ પ્રમાણે ન પરટવે તે. તથા અપ્રમાર્જના અસંયમ એટલે પાત્રાદિકની પ્રમાર્જના ન કરે અથવા વિધિ પ્રમાણે ન કરે ને. તથા મેને, વેચન અને કૌંયા સંબંધી અસંયમ એટલે અશુભ એવા મન, વચન અને કાયાની ઉદીરણા કરે તે. (૧) । અસંયમથી જે વિપરીત તે સંયમ કહેવાય છે (૨) । તથા વેલંઘર અને અનુવેલંઘર નામના દેવોના આવામ પવેતોહું મ્પરૂપ શ્વેત્ર-નમામની આ ગાથાઓવડે જાણું (હૃદત્ શ્વેત્રમમાન ગાથા ૧૭ થી). જંબૂદ્વીપની જગતીથી પંચાણુ હજાર યોજન ત્રણ અને ધાતકી સંડની આ તરફની જગતીથી પંચાણુ હજાર યોજન આ તરફ આવીએ ત્યારે તે ઠેકાણે (એટલે લગ્નમમુદ્રના મધ્ય ભાગે પાળીની જિલ્લા મહેલી છે તે) લગ્ન જિલ્લા ચક્રવાલ્કથી એટલે રથના ચક્રના આકારવેડે દગા હજાર યોજન વિસ્તારવાલી છે, તથા મમાન જલપટ્ટથી સોઠ હજાર યોજન ડુંચી છે અને એક હજાર યોજન અવગાહ છે એટલે પૃથ્વીમાં પેટેલી છે. આ લગ્નમમુદ્રની ઝિલ્લાની ઉપર અર્ધ યોજનથી કાંઈક ઓછું એટલે વે ગાડથી કાંઈક ઓછા પ્રમાણ જેટલું જલ માંત્ર તમાર વન્ને કાઠ મથે છે અને ઘટે છે એટલે કે પાતાલકલગમાં મહેલા વાયુનો શોભ થનાથી વધે છે અને તે વાયુ ઘાંત થતાથી ઘટે છે. લગ્નમમુદ્રની અમ્યંતર એટલે જંબૂદ્વીપ તરફની વેઝાને એટલે ઝિલ્લાની ઉપરના જલની ઝિલ્લાને વેલાદીગ હજાર નાગહમારો ધારી રમે છે, તથા વાગ એટલે ધાતકીગંડ તરફની વેઝાને વેઝાને વેઝાને હજાર નાગહમારો ધારી રમે છે (એટલે તે ને જિલ્લા વેમાંથી એકે તરફ ઢલી ન જાય તેમ અટકાવે છે). તથા ઓગ્રોદક એટલે ઝિલ્લા ઉપરનું રામે પોતનની કાંઈક ઓગ્રોદ પ્રમાણવાળું રતનું જલ, તેને નાઠ હજાર નાગહમારો ધારી રમે છે. (આ વેલંઘર તેનો ના

૧૭૪૦૦૦ હજાર હોય છે.) તેમાંના વેલંધર દેવોના આવાસ પર્વતો લવણસમુદ્રની ચારે દિશામાં એક એક હોવાથી કુલ ચાર છે. તે પર્વતોના નામ પૂર્વાદિના અનુક્રમે ગોસ્તૂમ, શંખ અને મનઃશીલ નામના નાગરાજ છે. તથા અનુવેલંધરના આવાસ પર્વતો લવણસમુદ્રમાં ચારે વિદિશામાં એક એક હોવાથી કુલ ચાર છે. તે અનુક્રમે કર્કોટક, વિદ્યુત્પ્રમ, કૈલાસ અને અરુણપ્રમ એવા નામવાળા છે. તથા કર્કોટક, કર્દમ, કૈલાસ અને અરુણપ્રમ એવા નામવાળા તેમના અધિપતિ-નાગરાજાઓ છે. આ સર્વે (આઠે) આવાસ પર્વતો (જંબૂદ્વીપની જગતીથી) બેતાલીશ હજાર યોજન લવણસમુદ્રમાં જહ્યે ત્યાં આવેલા છે. તથા આ સર્વે (આઠે) પર્વતો ચાર સો ને ત્રીશ યોજન અને એક કોશ ભૂમિની અંદર રહેલા છે અને સત્તર સો ને એકવીશ યોજન ઊંચા છે (૧૭ થી ૨૪.) (૪) । ‘ ચાર-પાણં ત્તિ ’-જંબાચારણ અને વિદ્યાચારણ મુનિઓને રુચકાદિક દ્વીપમાં જવું હોય ત્યારે સત્તર હજાર યોજનથી કાંઈક અધિક ઊંચે ગતિ કર્યા પછી તિરહી ગતિ કરવાની હોય છે (૬) । તિર્ગિંછિ નામનો કૂટ એટલે ઉત્પાત પર્વત, કે જે પર્વત ઉપર આવીને પછી મનુષ્યક્ષેત્ર તરફ જવાને માટે દેવો ગતિ કરે છે. તે પર્વત અહીંથી અસંખ્યાતમા અરુણોદય નામના સમુદ્રમાં દક્ષિણ દિશાએ બેતાલીશ હજાર યોજન જહ્યે ત્યાં છે (૭) । તથા રુચકેન્દ્ર નામનો ઉત્પાત પર્વત તે જ અરુણોદય નામના સમુદ્રમાં ઉત્તર દિશાએ તેટલો જ દૂર રહેલો છે (૮) ।

‘ આવીર્હ મરણે ત્તિ ’—‘ આ=સમન્તાત્ ’ એટલે ચોતરફથી વીચિના જેવી વીચિ એટલે આયુષ્યના દલ્લિયા સ્વરી જાય તેવી અવસ્થા જે મરણમાં હોય તે આવીચિ મરણ કહેવાય છે, અથવા તો વીચિ એટલે વિચ્છેદ, તેનો જે અભાવ તે અવીચિ,

અર્થી પ્રાકૃત હોવાથી ' અ ' ને વદલે ' આ ' દીર્ઘ કયો છે (આવીચિ), આવા પ્રકારનું જે મરણ દટલે કે ક્ષણે ક્ષણે આયુષ્યના દહીયાં ચ્વરતાં જાય એ રીતે મર્વે દહીયાં સ્વરી જાય ત્યારે જે મરણ થાય તે આવીચિ મરણ કહેવાય છે, તથા અવધિ દટલે મર્યાદા, તે વડે જે મરણ તે અવધિ મરણ, દટલે કે નારકાદિક ધવના કારણપણા કરીને જે આયુર્કર્મનાં દહીયાં અનુભવીને હમણાં મરે છે તે જ આયુર્કર્મનાં દહીયાંને ફરીથી અનુભવીને હ્યારે મરશે ત્યારે તે ત્યાંસુધીનું અવધિ મરણ કહેવાય છે; કારણ કે તે (હમણાંના) દ્રવ્યની (દહીયાંની) અપેક્ષા ફરીથી તે જ દ્રવ્યનું ગ્રહણ થાય ત્યાંસુધી જીવનું મરણ થાય તે અવધિ કહેવાય છે. તથા ' આયંનિય મરણે સ્તિ ' — આત્યંતિક મરણ દટલે નારકી વિગેરે કોદૂપણ ગતિના આયુષ્યપણે કર્મના દહીયાંને અનુભવીને હમણાં મરણ પામ્યો અને તે પ્રમાણે મરણ પામ્યા પછી ફરીથી તે દહીયાંને અનુભવીને (કોદૂપણ ગતિ) મડવાનો નથી, આંતું જે મરણ ને, તે દ્રવ્યની અપેક્ષા અન્યંત હોવાથી (ઘણું ઝંતે-હેવટે હોવાથી) આત્યંતિક કહેવાય છે. ' ચલાયમરણે સ્તિ — ' મંચમના યોગથી પાછા ફરતાં દટલે જેના ચારિત્રપરિણામ મમ થયા હોય એવા માધુ-ઓનું જે મરણ તે વલ્લભમરણ કહેવાય છે. તથા વજ્રવડે દટલે ઇન્દ્રિયોના વિષયોની પર્વતવ્રતાવડે જે ક્રત દટલે વાધા પામેલા હોય તે વજ્રોત કહેવાય છે. જેમ તેલમાછા દીપાની કલિકા (ઝિમ્વા-ડ્યોત) ને જોવાથી પતંગીયું વગર્ત કહેવાય છે. (તેના પગાંતું જે મરણ તે ગર્જાત મરણ કહેવાય છે) તથા ઝંત: દટલે જેના મનને વિષે કલ્પના જેનું કલ્પ દટલે કોદૂપણ જાતનો પપ્પાય હોય તે ઝંત:કલ્પ દટલે લગ્ના કે મર્મ વિગેરેના કારણને લીધે અતિનાગની આલોચના કરી ન હોય, તેવાંતું જે મરણ ને કલ:કલ્પ મરણ કહેવાય છે. તથા નિર્ચન કે મનુષ્ય સંતંષી જે કોડ ધવને પિંચે વર્તનો જંતુ ફરીથી તે જ (નિર્ચન કે

મનુષ્ય) ભવને યોગ્ય એવું (આગલા ભવનું) આયુષ્ય બાંધીને પછી તે (અત્યારના) આયુષ્યનો ક્ષય થવાવડે મરનારનું જે મરણ તે તદ્ભવ મરણ કહેવાય છે. આ મરણ તિર્યંચ અને મનુષ્ય એ બેને જ હોઈ શકે છે પણ દેવ અને નારકીને આનો સંભવ જ નથી, કેમ કે તેઓ મરીને અનંતર તે જ ભવમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. તથા બાલકની જેવા બાલક એટલે વિરતિ રહિત એવા જીવો, તેઓનું જે મરણ તે બાલમરણ કહેવાય છે. તથા પંડિત એટલે સર્વવિરતિવાળા, તેઓનું જે મરણ તે પંડિત મરણ કહેવાય છે. તથા બાલપંડિત એટલે દેશવિરતિવાળા, તેઓનું જે મરણ તે બાલપંડિત મરણ કહેવાય છે. તથા હૃદયસ્થ મરણ એટલે કેવલજ્ઞાન રહિત એવાનું મરણ. તથા કેવેલી મરણ-કેવલજ્ઞાનીનું મરણ એ પ્રસિદ્ધ જ છે. તથા 'વેહા-ચસમરણં ત્તિ'—આકાશને વિષે જે મરણ થયું તે વૈહાર્યસ મરણ કહેવાય છે. અર્થાત્ વૃક્ષની શાખા વિગેરેમાં શરીરને લટકાવીને જે મરણ તે વૈહાયસ મરણ કહેવાય છે. તથા ગૃધ્ર એટલે ગીધપક્ષી તેના ઉપલક્ષણથી બીજા પળ પક્ષી અને શીયાલ વિગેરે વડે સ્પર્શ કરાયેલું જે મરણ તે ગૃધ્રસ્પૃષ્ટ કહેવાય છે, અથવા ગૃધ્ર વિગેરેને खावा लायक છે પૃષ્ઠ-પીઠ અને ઉપલક્ષણથી ઉદરાદિક અવયવો જે મરણને વિષે તે ગૃધ્રપૃષ્ઠ મરણ કહેવાય છે, કોઈ મહાસત્ત્વવાળો પ્રાણી (મનુષ્ય) હાથી કે હંટ વિગેરેના (મૃતક) શરીરમાં પેશી ગૃધ્રાદિકની પાસે પોતાનું ભક્ષણ કરાવે, તે આ મરણ કહેવાય છે. તથા જેને વિષે જાવજીવ સુધી ભક્તનું—ભોજનનું પ્રત્યાખ્યાન હોય તે ભક્તપરિજ્ઞા એવા નામે કરીને રૂઢ છે. આ પ્રત્યાખ્યાન ત્રિવિધ અથવા ચતુર્વિધ આહારના ત્યાગપણે થઈ શકે છે, તેમ જ તેમાં સપ્રતિકર્મ એટલે શરીરની સેવા-ચાકરી પણ કરી-કરાવી શકાય છે. તથા જે અનશનની ક્રિયામાં અમુક નિયમિત પ્રદેશમાં હરવાફરવાની ચેષ્ટા કરી શકાય છે તે ઇંગિની કહેવાય છે, તેવા ઇંગિનીવડે જે મરણ

તે ડુંગિની મરણ કહેવાય છે. આ મરણ ચતુર્વિધ આહારનું ગ્રન્યાહ્યાન કરનાર, ગરીની ગાર-સંભાલ નહીં કરનાર (કરાવનાર) અને નિયમિત પ્રદેશમાં જ રહેનારાને હોઈ ગ્રકે છે. તથા જેમાં પાટપ-શુશ્રૂની જેમ ઉપગમન છૂટે રહેતું હોય તે પાટપોપગમેન મરણ કહેવાય છે. જેમ કોઈ શુશ્રૂ કોઈ ટેકાણે કોઈપણ પ્રકારે પડતું હોય તે કાંઈ પણ મમ કે વિપમ સ્થાન નિર્ગમેનો વિચાર કર્યા વિના નિશ્ચલ જ રહે છે. તેવી મીતે જે માધુ રહે તેનું જે મરણ તે પાટપોપગમન મરણ કહેવાય છે. (૧) ।

મુશ્મસંગપરાય ગુણસ્થાનવાળો ઉપગમક અથવા ઘપક એમ વે પ્રકારનો હોય છે, તે મુશ્મ લોભ કપાયની કિટ્ટિકાને વેદનાર પ્રમાણ-પૂજ્ય આ માધુ મુશ્મસંગપરાયના ભાવમાં (પરિણામમાં) વર્તતા છૂટે તે જ ગુણસ્થાનકમાં રહેલા હોય તે મમજવા. પણ અતીત કે અનાગત મુશ્મસંગપરાયના પરિણામવાલા ન મમજવા. તે એક મો ને ઘોશ પ્રકૃતિમાંથી મતર કર્મપ્રકૃતિને ઘોંચે છે, ઘાતીની (૧૦૩) કર્મપ્રકૃતિઓને ઘાંધતા નથી; કેમકે પૂર્વ પૂર્વના ગુણસ્થાનકોમાં વંધને આશ્રીને તે પ્રકૃતિઓ વિચ્છેદ પામી છે. તથા વઝી આ કહેલી મતર પ્રકૃતિમાંથી પણ એક માત્રવેદનીય પ્રકૃતિ ઉપગાંતમોહાદિક ગુણમ્યાનકોને રિયે વંધને આશ્રીને પ્રાપ્ત થાય છે અને ઘાતીની મોઠ પ્રકૃતિઓનો અહીં જ વિચ્છેદ થાય છે. તે વિપે કળું છે કે-જ્ઞાન અને અંતરાયનું દગરુ (જ્ઞાનાવરણની પાંચ અને અંતરાયની પાંચ મઝીને દગ પ્રકૃતિ) ૧૦, દર્શનાવરણની ચાર ૧૪. ઉચ મોન ૧૫ અને યગક્ષીર્તિ ૧૬, આ મોઠ પ્રકૃતિઓ મુશ્મ કપાય(મંપરાયગુણસ્થાન)ને વિપે વિચ્છેદ પામે છે અર્થાત્ મુશ્મમંપરાય ગુણસ્થાનકથી ગમક નેનો વંધ નથી. (૧૦) ॥

મામ પિંગે ૧૭ પિગાનોનાં નામો આપેલા છે (૮) ॥ મુશ્મ-૧૭ ॥

हवे अढार स्थानक कहे छेः—

मू०—अट्टारसविहे बंभे पन्नत्ते, तं जहा-ओरालिए कामभोगे णेव सयं मणेणं सेवइ १ नो वि अन्नं मणेणं सेवावेइ २ मणेणं सेवंतं पि अण्णं न समणुजाणाइ ३, ओरालिए कामभोगे णेव सयं वायाए सेवइ ४ नो वि अण्णं वायाए सेवावेइ ५ वायाए सेवंतं पि अण्णं न समणुजाणाइ ६, ओरालिए कामभोगे णेव सयं कायेणं सेवइ ७ नो वि यऽण्णं काएणं सेवावेइ ८ काएणं सेवंतं पि अण्णं न समणुजाणाइ ९, दिव्वे कामभोगे णेव सयं मणेणं सेवइ १० णो वि अण्णं मणेणं सेवावेइ ११ मणेणं सेवंतं पि अण्णं न समणुजाणाइ १२, दिव्वे कामभोगे णेव सयं वायाए सेवइ १३ णो वि अण्णं वायाए सेवावेइ १४ वायाए सेवंतं पि अण्णं न समणुजाणाइ १५, दिव्वे कामभोगे णेव सयं काएणं सेवइ १६ णो वि अण्णं काएणं सेवावेइ १७ काएणं सेवंतं पि अण्णं न समणुजाणाइ १८, १। अरहतो णं अरिट्ठनेमिस्स अट्टारस समणसाहस्सीओ उक्कोसिया समणसंपया होत्था २। समणेणं भगवया महावीरेणं समणाणं णिगंग्थाणं सखुडुय-विअत्ताणं अट्टारस ठाणा पन्नत्ता, तं जहा-वयच्छकं ६ कायच्छकं १२, अकप्पो १३ गिहिभायणं

१४ । पलियंक १५ निसिज्जा १६ य, सिणाणं १७ सोभवज्जणं १८ ॥१॥ ३ । आचारस्स णं भगवतो सचूलिआगस्स अट्टारस पयसहस्साइं पयग्गेणं पन्नत्ताइं ४ । बंभीए णं लिवीए अट्टारसविहे लेखविहाणे पन्नत्ते, तं जहा--बंभी १ जवणीलिया २ दोसऊरिया ३ ख(व)रोट्टिया ४ खरसाविया ५ पहाराइआ ६ उच्चारिआ ७ अक्खरपुट्टि(त्थि)या ८ भोगवयता ९ वेणतिया १० णिणहइया ११ अंकलिवि १२ गणिअलिवी १३ गंधव्वलिवी १४ [भूयलिवि] आदंसलिवी १५ माहेसरीलिवी १६ दामिलिवी १७ बोलिंदीलिवी १८-५ । अत्थिनत्थिप्पवायस्स णं पुव्वस्स अट्टारस वत्थू पन्नत्ता ६ । धूमप्पभाए णं पुढवीए अट्टारसुत्तरं जोयणसयसहस्सं बाह्हेणं पन्नत्ता ७ । पोसासाढेसु णं मासेसु सइ उक्कोसेणं अट्टारस मुहुत्ते दिवसे भवइ सइ उक्कोसेणं अट्टारस मुहुत्ता राती भवइ ८ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं अट्टारस (पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ । छट्ठीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं अट्टारस) सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुर-कुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं अट्टारस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु

अत्थेगइयाणं देवाणं अट्टारस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । सहस्सारे कप्पे देवाणं उक्कोसेणं अट्टारस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ५ । आणते कप्पे देवाणं [अत्थेगइयाणं] जहण्णेणं अट्टारस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ । जे देवा कालं सुकालं महाकालं अंजणं रिट्ठं सालं समाणं दुमं महादुमं विसालं सुसालं पउमं पउमगुम्मं कुमुदं कुमुदगुम्मं नलिणं नलिणगुम्मं पुंडरीअं पुंडरी-यगुम्मं सहस्सारवडिंसगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं (उक्कोसेणं) अट्टारस सागरो-वमाइं ठिई पन्नत्ता ७ ॥

ते णं देवा[णं]अट्टारसेहिं अहमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा १ । तेसि णं देवाणं अट्टारसवाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ २ । संतेगइया भवसिद्धिया (जीवा) जे अट्टारसाहिं भवगगहणेहिं सिद्धिस्संति बुद्धिस्संति मुच्चिस्संति परिनिवाइस्संति सब-दुख्खाणमंतं करिस्संति ३ ॥ सूत्रम्—१८ ॥

मूलार्थः—अट्टार प्रकारनुं ब्रह्मचर्य कहुं छे, ते आ प्रमाणे—औदारिक (मनुष्य-तिर्यच) संबंधी कामभोगने पोते

मनવડે સેવે નહીં ૧, બીજાને મનવડે સેવાવે નહીં ૨, મનવડે સેવતા એવા પળ બીજાને અનુમોદે નહીં ૩, ઔદારિક સંબંધી
 કામભોગને પોતે વચનવડે સેવે નહીં ૪, બીજાને વચનવડે સેવાવે નહીં ૫, વચનવડે સેવતા એવા પળ બીજાને અનુમોદે નહીં
 ૬, ઔદારિક સંબંધી કામભોગને પોતે કાયવડે સેવે નહીં ૭, બીજાને કાયવડે સેવાવે નહીં ૮, કાયવડે સેવતા એવા પળ
 બીજાને અનુમોદે નહીં ૯, દિવ્ય (દેવ સંબંધી) કામભોગને પોતે મનવડે સેવે નહીં ૧૦, મનવડે બીજાને સેવાવે નહીં ૧૧,
 સેવતા એવા પળ બીજાને મનવડે અનુમોદે નહીં ૧૨, દિવ્ય કામભોગને પોતે વચનવડે સેવે નહીં ૧૩, વચનવડે બીજાને
 સેવાવે નહીં ૧૪, સેવતા એવા પળ બીજાને વચનવડે અનુમોદે નહીં ૧૫, દિવ્ય કામભોગને કાયવડે પોતે સેવે નહીં ૧૬,
 કાયવડે બીજાને સેવાવે નહીં ૧૭, સેવતા એવા પળ બીજાને કાયવડે અનુમોદે નહીં ૧૮. (૧) । અરિહંત અરિષ્ટનેમિ મગ-
 વાનને અઢાર હજાર સાધુઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા હતી (૨) । શ્રમણ મગવાન મહાવીરસ્વામીએ બાલ, સ્થવિર વિગેરે સર્વ
 સાધુઓના આચારના અઢાર સ્થાનો કહ્યાં છે. તે આ પ્રમાણે—છ વ્રત પાલવા ૬, છકાયની રક્ષા કરવી ૧૨, અકલ્પ્ય
 વસ્ત્ર-પાત્રાદિ ૧૩, ગૃહસ્થનું પાત્ર (વાસણ) ૧૪, પર્યક-પલંગ વિગેરે ૧૫, નિષઘ્ના-હ્ની સાથે બેસવું તે ૧૬, જ્ઞાન ૧૭
 અને શોભા ૧૮ આ સર્વ(છ)નું વર્જવું. (૩) । ચૂલિકા સહિત પહેલા આચારાંગ સૂત્રના પદના પરિમાણવડે અઢાર હજાર પદો
 કહ્યાં છે (૪) । બ્રાહ્મી લિપિના લખવાના પ્રકાર અઢાર કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે—બ્રાહ્મી ૧, યાવની લિપિ ૨, દોષઉપરિકા
 ૩, સ્વરોષ્ટિકા ૪, સ્વરશાવિકા ૫, પહારાતિકા ૬, ઉચ્ચત્તરિકા ૭, અક્ષરપૃષ્ઠિકા ૮, ભોગવતિકા ૯, વૈળકિયા ૧૦,
 નિન્દહવિકા ૧૧, અંકલિપિ ૧૨, ગણિતલિપિ ૧૩, ગંધર્વલિપિ ૧૪, આદર્શલિપિ ૧૫, માહેશ્વરી લિપિ ૧૬, દામિલિપિ ૧૭

તથા બોલિંદિલિપિ ૧૮. (૫) । અસ્તિનાસ્તિગ્રવાદ નામના પૂર્વમાં અઢાર વસ્તુઓ કહી છે (૬) । ધૂમપ્રભા નામની પાંચમી નરક પૃથ્વીનો વિસ્તાર (પૃથ્વીપિંડ) એક લાખ અને અઢાર હજાર યોજન પ્રમાણ કહ્યો છે (૭) । પોષ અને અષાઢ માસમાં એક દિવસ (વસ્ત) ઉત્કૃષ્ટપણે અઢાર મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે અને એક દિવસ (વસ્ત) ઉત્કૃષ્ટપણે અઢાર મુહૂર્તની રાત્રિ થાય છે (એટલે કે પોષ માસમાં મકરસંક્રાંતિને રોજ અઢાર મુહૂર્તની રાત્રિ અને અષાઢ માસમાં કર્કસંક્રાંતિને રોજ અઢાર મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે) (૮) ॥

આ રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની અઢાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । છઠી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની અઢાર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની અઢાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની અઢાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । સહસ્રાર કલ્પને વિષે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢાર સાગરોપમની કહી છે (૫) । પ્રાણત કલ્પમાં [કેટલાક] દેવોની જયન્ય સ્થિતિ અઢાર સાગરોપમની કહી છે (૬) । જે દેવો કાઠ, સુકાઠ, મહાકાઠ, અંજન, રિષ્ટ, શાલ, સમાન, દુમ, મહાદુમ, વિશાઠ, સુશાઠ, પદ્મ, પદ્મગુલ્મ, કુમુદ, કુમુદગુલ્મ, નલિન, નલિનગુલ્મ, પૌંડરીક, પૌંડરીકગુલ્મ, સહસ્રારાવતંસક નામના વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા હોય, તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢાર સાગરોપમની કહી છે (૭) ॥

તે દેવો અઢાર અર્ધમાસે (પક્ષવાડીયે) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને અઢાર હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિકર્તા જીવો છે કે જેઓ અઢાર

ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પારિનિર્વાણ પામશે અર્થાત્ સર્વ દુઃખના અંતને કરશે. (૩) ॥
 ટીકાર્થ:—હવે અઢાર સ્થાનક કહે છે—અહીં સ્થિતિ સ્ત્રોની પહેલાં આઠ સ્ત્રો છે, અને તે સુગમ છે. વિશેષ એ કે—બંમ
 એટલે બ્રહ્મચર્ય, તથા ઔદારિક કામભોગ એટલે મનુષ્ય અને તિર્યચ સંબંધી વિષયો, તથા દિવ્ય (વૈક્રિય) કામભોગ એટલે દેવ
 સંબંધી વિષયો (૧) । તથા ‘ સચ્ચુદ્ધગવિયત્તાણં તિ ’—ધુદ્રક અને વ્યક્ત સહિત. તેમાં ધુદ્રક એટલે વય અને શ્રુતવડે
 નાના તથા વ્યક્ત એટલે વય અને શ્રુતવડે પરિણમેલા—મોટા (નાના મોટા સર્વ) સાધુઓના સ્થાનો એટલે ત્યાગ કરવાની
 અને સેવા—ગ્રહણ કરવાની વસ્તુઓરૂપી સ્થાનો અઢાર આ પ્રમાણે છે—છ વ્રત એટલે પાંચ મહાવ્રતો અને છઠ્ઠું રાત્રિભોજનની
 વિરતિ, કાયષદ્રૂક એટલે પૃથ્વીકાયાદિક છની રક્ષા, અકલ્પ્ય એટલે ન કલ્પે તેવો પિંડ, શય્યા, વસ્ત્ર, પાત્ર વિગેરેરૂપ પદાર્થ,
 ગૃહિમાજન એટલે થાકી તપેલી વિગેરે, પર્યંક એટલે માંચો વિગેરે, નિપદ્યા એટલે લ્હીની સાથે બેસવું તે, લ્હાન એટલે શરીરને
 પચાલવું તે, તથા શોભા કરવી તે—એ છનું વર્ણવું તે (૨) । ચૂલિકા સહિત આચારાંગ નામનું પ્રથમ અંગ એટલે કે આચારાંગ નામે
 શ્રુતસ્કંધ છે, તેમાં બીજા શ્રુતસ્કંધમાં પિંડેષણ (અધ્યયન) વિગેરે પાંચ ચૂલાઓ છે અને પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં નવ બ્રહ્મચર્ય
 નામના અધ્યયનો છે, તે પહેલા શ્રુતસ્કંધના જ પદોની આ અઢાર હજાર પ્રમાણ સંખ્યા કહી છે, પરંતુ ચૂલાના પદની સંખ્યા
 કહી નથી. તે વિષે કહ્યું છે કે—“ નવ બ્રહ્મચર્ય અધ્યયનરૂપ વેદ(આચારાંગ)ના અઢાર હજાર પદો કહ્યાં છે, અને તેની
 પાંચ ચૂલિકાને સાથે લઈએ તો ઘણા પદો થાય છે. ” અહીં મૂલ સ્ત્રમાં “ ચૂલિકા સહિત આચારાંગ સૂત્રના ” એમ વિશેષણ
 આપીને ચૂલિકા પણ સાથે ગણી છે તે માત્ર આ આચારાંગ સૂત્ર ચૂલિકા સહિત છે, ચૂલિકા રહિત નથી, એમ ચૂલિકાની

શ્રી

સમવાયાજ્ઞ

સૂત્ર ॥

ચોથું અંગ

॥ ૭૨ ॥

મત્તા જ જણાવવા માટે છે, પણ પદનું પ્રમાણ કહેવા માટે નથી. તે વિષે નંદીસૂત્રના ટીકાકારે કહ્યું છે કે-“ નવ બ્રહ્મચર્યરૂપ પ્રથમ શ્રુતસ્કંધનું પ્રમાણ અઢાર હજાર પદનું છે. વલી સૂત્રોના અર્થ વિચિત્ર પ્રકારના હોય છે તેથી તેમનો અર્થ ગુરુના ઉપદેશથી જાણવા યોગ્ય છે. ” અહીં જે અઢાર હજાર પદ કહ્યા છે તે પદ અર્થની પ્રાપ્તિવાળા (પૂર્ણ અર્થવાળા) સમજવા (પરંતુ વ્યાકરણમાં વિમત્તિવાળા પદ કહેવાય છે તે અહીં લેવાના નથી.) અહીં ‘ પદાંગ્રેષ ’ એવું લખ્યું છે તેનો અર્થ ‘ પદના પરિમાણવડે ’ એવો કરવો. (૪) । બ્રાહ્મી એટલે ભગવાન આદીશ્વરની પુત્રી, અથવા સંસ્કૃત વિગેરે મેદવાળી વાણી, તે(બ્રાહ્મી)ને આશ્રીને તે આદિદેવે જ જે અક્ષર લખવાની પદ્ધતિ દેવાડી, તે બ્રાહ્મી લિપિ કહેવાય છે, તે બ્રાહ્મી લિપિના લેખનું વિધાન એટલે મેદ અઢાર પ્રકારે કહેલ છે. તે આ પ્રમાણે-બ્રાહ્મી વિગેરે. આ લિપિઓનું સ્વરૂપ વિશેષ કોઈ ઠેકાણે જોવામાં આવ્યું નથી તેથી અહીં અમે દેવાડ્યું નથી. (૫) । તથા લોકને વિષે જે (વસ્તુ) જે પ્રકારે છે અથવા જે પ્રકારે નથી, અથવા સ્યાદ્વાદના અભિપ્રાયથી જે વસ્તુ જે પ્રકારે છે અથવા જે પ્રકારે નથી એ પ્રમાણે જેમાં કહેલું છે તે અસ્તિનાસ્તિપ્રવાદ નામનું ચોથું પૂર્વ છે, તેમાં અઢાર વસ્તુ કહેલી છે (૬) । તથા ધૂમપ્રભા નામની પાંચમી નરકપૃથ્વી, તે બાહ્યવચ્ચે કરીને એટલે પૃથ્વીપિંડે કરીને અઢાર હજાર યોજન અધિક (એક લાખ) યોજનપ્રમાણ કહી છે (૭) । ‘ પોસાસાઢે૦ ’ વિગેરે જે લખ્યું છે તેની યોજના (ઘટના) આ પ્રમાણે કરવી-આષાઢ માસમાં ‘ સહ ’-સકૃત્ એટલે એક દિવસ અર્થાત્ કર્ક સંક્રાંતિને દિવસે ઉત્કર્ષથી અઢાર મુહૂર્તનો એટલે છત્રીશ ઘડીનો દિવસ હોય છે, તથા પોષ માસમાં એક દિવસ એટલે મકર સંક્રાંતિના દિવસની રાત્રિ આઠલા પ્રમાણવાળી (અઢાર મુહૂર્તવાળી) હોય છે. (૮) ॥

કાલ, સુકાલ વિગેરે વીંશ નામો વિમાનનાં આપેલાં છે. (૭) ॥ સ્ત્ર-૧૮ ॥

હવે ઓગણીશ સ્થાનક કહે છે.—

મૂ૦—ઘૂણવીસં ણાયજ્ઞયણા પદ્મત્તા, તં જહા-ઉક્ષિવત્તણા ૧ સંઘાડે ૨, અંડે ૩ કુમ્મે ૪
અ સેલ ૫ ૧ । તુંબે ૬ અ રોહિણી ૭ મહ્લી ૮, માગંદી ૯ ચંદિમાતિ ૧૦ અ ॥ ૧ ॥ દાવદ્વે ૧૧
ઉદગણા ૧૨, મંડુકે ૧૩ તેત્તલી ૧૪ ઇઅ । નંદિફલે ૧૫ અવરકંકા ૧૬, આઇણે ૧૭ સુંસમા
૧૮ ઇઅ ॥ ૨ ॥ અવરે અ પોંડરી ૧૯, ણા ૨૦ ઘૂણવીસમે ૧ ૧ । જંબૂદ્દીવે ણં દીવે સૂરિઆ ઉક્કો-
સેણં ઘૂણવીસ જોયણસયાં ઉહમહો તવયંતિ ૨ । સુક્કે ણં મહગ્ગહે અવરે ણં ઉદિ ૨ સમાણે
ઘૂણવીસં ણક્ષત્તાં સમં ચારં ચરિત્તા અવરેણં અત્થમણં ઉવાગચ્છ ૩ । જંબૂદ્દીવસ્સ ણં દીવસ્સ
કલાઓ ઘૂણવીસં છેઅણાઓ પદ્મત્તા ૪ । ઘૂણવીસં તિત્થયરા અગારવાસમજ્ઞે વસિત્તા મુંડે
મવિત્તા ણં અગારાઓ અણગારિઅં પવ્વ ૫ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइआणं एगूणवीसं पलिओवमाइं ठिई

पन्नत्ता १ । छट्ठीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एगूणवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुर-
कुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं एगूणवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु
अत्थेगइयाणं देवाणं एगूणवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । आणयकप्पे [अत्थेगइयाणं]
देवाणं उक्कोसेणं एगूणवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ५ । पाणए कप्पे [अत्थेगइयाणं] देवाणं
जहणणेणं एगूणवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ । जे देवा आणतं पाणतं णतं विणतं घणं सुसिरं
इदं इंदोकंतं इंदुत्तरवडिसणं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं एगूणवीसं
सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ७ ॥

ते णं देवा एगूणवीसाए अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा
१ । तेसि णं देवाणं एगूणवीसाए वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ २ । संतेगइआ भवसिद्धिया
जीवा जे एगूणवीसाए भवगहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिवाइस्संति सब-
दुक्खाणं अंतं करिस्संति ३ ॥ सूत्रम्-१९ ॥

મૂલાર્થ:—જ્ઞાતા સૂત્રના ઓગણીશ અધ્યયનો કહ્યાં છે, તે આ પ્રમાણે—ઉત્કિષ્ણજ્ઞાત ૧, સંઘાટક ૨, અંહ ૩, કૂર્મ ૪, સેલક ૫, તુંબ ૬, રોહિણી ૭, મછી ૮, માકંદી ૯, ચંદ્રિકા ૧૦, દાવદવ ૧૧, ઉદકજ્ઞાત ૧૨, મેંડક ૧૩, તેતલી ૧૪, નંદીફલ ૧૫, અવરકંકા ૧૬, આકીર્ણ ૧૭, સુંસમા ૧૮ તથા બીજું—છેલ્લું ઓગણીશનું પુંડરીકજ્ઞાત નામનું અધ્યયન ૧૯ જાણવું (૧) । જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે બે સૂર્ય છે તે ઉત્કર્ષથી ઓગણીશ સો યોજન ડુંબે અને નીચે થઈને તાપ આવે છે (૨) । શુક્ર નામનો મહા ગ્રહ પશ્ચિમ દિશામાં ઉદય પાસી ઓગણીશ નક્ષત્રોની સાથે ચાર ચરીને (અમણ કરીને) પશ્ચિમ દિશામાં જ અસ્ત પામે છે (૩) । જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપના ગણિતમાં જે કલા આવે છે તે એક યોજનનો ઓગણીશમો ભાગ કહ્યો છે (૪) । ઓગણીશ તીર્થકરોણ ગૃહવાસ મધ્યે વસીને પછી મુંડ થઈને અગાર(ઘરવાસ) થકી અનગારપણે પ્રવ્રજ્યા લીધી (રાજ્ય ભોગવીને પછી દીધા લીધી) (૫) ॥

આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ઓગણીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । છઠ્ઠી નરકપૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ઓગણીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની ઓગણીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની ઓગણીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । આનંત કલ્પને વિષે દેવોની ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ ઓગણીશ સાગરોપમની કહી છે (૫) । પ્રાણત કલ્પને વિષે દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ ઓગણીશ સાગરોપમની કહી છે (૬) । જે દેવો આનંત, પ્રાણત, નંત, વિનંત, ઘન, સુષિર, ઇંદ્ર, ઇંદ્રકાંત, ઇંદ્રોત્તરાવંતસક નામના વિમાનને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ

ઓગણીશ સાગરોપમની કહી છે (૭) ॥

તે દેવો ઓગણીશ અર્ધમાસે (પચ્ચાલીએ) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને ઓગણીશ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિક (મન્ય) જીવો છે કે જેઓ ઓગણીશ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે, અર્થાત્ સર્વ દુઃખના અંતને કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—હવે ઓગણીશનું સ્થાનક કહે છે—તેમાં સ્થિતિનાં સૂત્રની પહેલાં પાંચ સૂત્રો કહ્યાં છે અને તે સુગમ છે. વિશેષ એ કે-જ્ઞાત એટલે દૃષ્ટાંત, તેને કહેનારાં જે અધ્યયનો તે જ્ઞાતાધ્યયન કહેવાય છે, તે છઠ્ઠા અંગના પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં રહેલાં છે. તે ઓગણીશનાં નામો આપવા માટે ‘ ઉચ્ચિસ્વત્ત ’ इत्यादि અહીં ગાથા કહી છે. આ વિષેની સર્વ હકીકત છઠ્ઠા અંગની વ્યાખ્યાથી જાણી લેવી (૧), તથા ‘ જંબૂદ્વીચે પં ’ એ સૂત્રનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—જંબૂદ્વીપના બન્ને સૂર્યો પોતાના સ્થાનથી ઉપર એક સો યોજન અને નીચે અઢાર સો યોજન તપે છે—પ્રકાશ આપે છે. તેમાં સમમ્ભૂતલથી આઠ સો યોજન સૂર્ય ઝંચો છે તે ૮૦૦ અને બાકીના દશ સો (૧૦૦૦) યોજન એટલે પશ્ચિમ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જગતીની પાસેના પ્રદેશમાં એટલું નીચાણ છે; કારણ કે જંબૂદ્વીપના પશ્ચિમ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં શરૂઆતથી જ નીચે નીચે થતું (ઢાલ્લાવાળું થતું) ક્ષેત્ર છેવટે વિજયદ્વારની પાસે અઘોલોકના પ્રદેશમાં પ્રાપ્ત થયું છે’ (તે નીચાણ દશ સો યોજન જેટલું છે); પરંતુ બીજા

૧. એક હજાર પૈકી ૯૦૦ યોજન તિચ્છીલોકના ને ૧૦૦ યોજન અઘોલોકના સમજવાના છે.

દ્રીપોના સૂર્યો તો પોતાના સ્થાનથી ઉપર સો યોજન અને નીચે આઠ સો યોજન પ્રકાશ આપે છે, કેમ કે ત્યાં ક્ષેત્રતું સમાનપણું છે (નીચાણ ઉંચાણ નથી) (૨) । તથા શુક્રના સૂત્રમાં ‘નક્ષત્રાંઈ’ એ ટેકાળે વિમક્તિનો ફેરફાર કરવાનો છે તેથી નક્ષત્રોની સાથે ચાર વરીને એવો અર્થ કરવો (૩) । તથા ‘કલાઓ ત્તિ’-ભરતક્ષેત્રનો વિસ્તાર પાંચ સો છવીશ યોજન અને છ કલા છે’ इत्यादिक जंबूद्वीपना गणितमां जे कलाओ कहेवामां आवे છે ते एक યોજનના ઓગણીશમા ભાગરૂપ જાણવી (૪) । ‘અગારમજ્જે વસિત્ત ત્તિ’-અગાર એટલે ઘરમાં અધિક એટલે ચિરકાલ સુધી રાજ્યતું પાલન કરવાથી અધિકપણાવહે ‘આ’ એટલે નીતિની મર્યાદાવહે ‘વસિત્તવા (ત્તા)’-વસીને એટલે ઘરમાં વાસ કરીને (ઓગણીશ તીર્થકરો) અધ્યેષ્ટ્યા (અધ્યોષા-પ્રત.) પ્રવ્રજિત થયા છે, વાકીના પાંચ તીર્થકરો કુમારપણામાં જ પ્રવ્રજિત થયા છે. કહું છે કે—“મહાવીર, અરિષ્ટનેમિ, પાર્શ્વનાથ, મહિનાથ અને વાસુપૂજ્ય આ પાંચ જિનેશ્વરોને મૂકીને બીજા જિનેશ્વરો રાજા થયા હતા-રાજ્ય ભોગવ્યા પછી દીક્ષિત થયા હતા. (૫) ॥ સૂત્ર-૧૯ ॥

હવે વીશ સ્થાનક કહે છે.—

મૂ૦—વીસં અસમાહિઠાણા પન્નત્તા, તં જહા—દવદવચારિ યાવિ ભવઈ ૧, અપમજિચચારિ યાવિ

૧. અહીં ગૃહવાસમાં વસીને એનો અર્થ રાજા થઈને એવો ટીકાકારે કર્યો છે, કારણ કે અવિવાહિતપણે તો પાંચમાંથી જે તીર્થકર જ (૧૯ માં ને ૨૨ માં) દીક્ષિત થયા છે.

भवइ २, दुप्यमजियचारि आवि भवइ ३, अतिरित्तसेज्जासणिए ४, रातिणिअपरिभासी ५, थेरो-
वघाइए ६, भूओवघाइए ७, संजलणे ८, कोहणे ९, पिट्टिमंसिए १०, अभिक्खणं अभिक्खणं
ओहारइत्ता भवइ ११, णवाणं अधिकरणणं अणुप्पणणं उत्पाएत्ता भवइ १२, पोराणाणं अधि-
करणाणं खामिअविउसविआणं पुणोदीरेत्ता भवइ १३, ससरक्खवाणिपाए १४, अकालसज्झाय-
कारए यावि भवइ १५, कलहकरे १६, सद्धकरे १७, झंझकरे १८, सूरप्पमाणभोई १९, एसणास-
मिते २०, यावि भवइ १ । मुणिसुव्वए णं अरहा वीसं धणूइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था २ । सव्वेऽवि
अ णं घणोदही वीसं जोयणसहस्साइं बाहल्लेणं पन्नत्ता ३ । पाणयस्स णं देविंदस्स देवरणो
वीसं सामाणिअसाहस्सीओ पन्नत्ताओ ४ । णपुंसयवेयणिज्जस्स णं कम्मंस्स वीसं सागरोवमको-
डाकोडीओ बंधओ बंधाठिई पन्नत्ता ५ । पच्चक्खाणस्स णं पुव्वस्स वीसं वत्थू (पन्नत्ता) ६ । उस्स-
प्पिणिओसप्पिमंडले वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ कालो पन्नत्तो ७ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं वीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ ।

छट्टीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं वीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुरकुमाराणं देवाणं
 अत्थेगइयाणं वीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं
 वीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । पाणते कप्पे देवाणं उक्कोसेणं वीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता
 ५ । आरणे कप्पे देवाणं जहणणेणं वीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ । जे देवा सायं विसायं
 सुविसायं सिद्धत्थं उप्पलं भित्तिलं तिगिच्छं दिसासोवत्थियं पलंबं रुइलं पुप्फं सुपुप्फं पुप्फावत्तं
 पुप्फपभं पुप्फकंतं पुप्फवणं पुप्फलेसं पुप्फज्झयं पुप्फसिङ्गं पुप्फुत्तरवडिंसं विमाणं
 देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं वीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ७ ॥

ते णं देवा वीसाए अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा १ ।
 तेसि णं देवाणं वीसाए वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्झइ २ । संतेगइया भवसिद्धिया जीवा
 जे वीसाए भवगहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति परिणिवाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतं
 करिस्संति ३ ॥ सूत्रम्-२० ॥

मूलार्थः—वीश असमाधिना स्थानो कहां छे, ते आ प्रमाणे—शीघ्र शीघ्र (उतावळो) चाले ते १, पुंज्या विना चाले ते २, खराब रीते (अन्यवस्थितपणे) पुंजीने चाले ते ३, अधिक प्रमाणवाळी वसति अने आसनादिक राखे ते ४, रत्नाधिक साधुओ (आचार्यादिक)नो पराभव-तिरस्कार करे (मर्यादा रहित बोले) ते ५, स्थविरनो उप-घात करे ६, भूत(प्राणी)नो उपघात करे ७, क्षणे क्षणे क्रोध करे ८, अत्यंत क्रोध करे ९, पाछळथी अवर्णवाद बोले १०, चारंवार निश्चयवाळी भाषा बोले ११, नहीं उत्पन्न थयेला नवा अधिकरण(क्लेश)ने उत्पन्न करे १२, जूना अधिकरण(क्लेश) खमावीने शांत कर्या होय तेने फरीथी उदीरणा करे १३, रज (धूळ) सहित हाथ-पगवडे भिक्षा ग्रहण करे अथवा गमन करे १४, अकाळे स्वाध्यायादिक करे १५, कलह करे १६, रात्रिए मोटो शब्द करे १७, झंझा (खटपट) करनार होय के जेथी गच्छमां भेद (कुसंप) थाय १८, सूर्य होय त्यां सुधी भोजन करनार होय १९ तथा एषणा समिति रहित होय २० (१) । मुनिसुव्रत अरिहंत वीश धनुष ऊंचा हता (२) । सर्वे धनोदधिओ जे साते नरक नीचे छे ते वीश हजार योजन विस्तारवाळा (जाडा) कहा छे (३) । प्राणत कल्पना देवेंद्र देवराजने वीश हजार सामानिक देवो कहा छे (४) । नपुंसक वेदरूप मोहनीय कर्मनी बंध समयथी आरंभीने वीश सागरोपम कोटाकोटि बंधस्थिति कहा छे (५) । प्रत्याख्यान नामना पूर्वमां वीश वस्तुओ कहेली छे (६) । उत्सर्पिणी अने अवसर्पिणी बन्ने मळीने वीश कोटा-कोटि सागरोपम प्रमाण एक कालचक्र कहेवाय छे. (७) ॥

आ रत्नग्रभा पृथ्वीने विषे केटलाक नारकीओनी वीश पल्योपमनी स्थिति कही छे (१) । छद्दी पृथ्वीने विषे केटलाक

નારકીઓની વીંશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની વીંશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌર્ધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની વીંશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । પ્રાણત કલ્પને વિષે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીંશ સાગરોપમની કહી છે (૫) । આરણ કલ્પને વિષે દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ વીંશ સાગરોપમની કહી છે (૬) । જે દેવો સાત, વિસાત, સુવિસાત, મિદ્ધાર્થ, ઉત્પલ, ભિત્તિલ, દિશાસૌવસ્તિક, પ્રલંબ, રુચિર, પુષ્પ, સુપુષ્પ, પુષ્પાવર્ત, પુષ્પપ્રભ, પુષ્પકાંત, પુષ્પવર્ણ, પુષ્પલેશ્ય, પુષ્પધ્વજ, પુષ્પશૃંગ, પુષ્પસિદ્ધ અને પુષ્પોત્તરાવતંસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીંશ સાગરોપમની કહી છે (૭) ॥

તે દેવો વીંશ અર્ધમાસે (પત્રવાહીયે) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને વીંશ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિકર્મ જીવો છે કે જેઓ વીંશ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—હવે વીંશમા સ્થાનને વિષે કાંઈક લખે છે. તેમાં સ્થિતિનાં સૂત્રોની પહેલાં સાત સૂત્રો છે. તેમાં સમાધિ એટલે સમાધાન અર્થાત્ ચિત્તની સ્વસ્થતા એટલે મોક્ષમાર્ગમાં રહેવું તે. આવા પ્રકારની સમાધિ જે ન હોય તે અસમાધિ કહેવાય છે, તેના સ્થાનો એટલે આશ્રયના મેદો અથવા પર્યાયો તે અસમાધિસ્થાનો કહેવાય છે. તેમાં ‘ દવદવચારિત્તિ ’ જે જલ્દી જલ્દી ચાલે તે અનુકરણ શબ્દ કરવાથી દવદવચારી કહેવાય છે. ‘ ચાપિ ’ ‘ ચ ’ અને ‘ અપિ ’ શબ્દ લખ્યા છે તે આગળ આગળના અસમાધિસ્થાનની અપેક્ષાએ સમુચ્ચયના અર્થવાળા એટલે એનેના અર્થવાળા છે. ‘ ભવતિ ’ ક્રિયાપ-

દનો અર્થ પ્રસિદ્ધ છે. તે (સાધુ) શીઘ્ર શીઘ્ર સંયમ (ચારિત્ર) અને આત્મા (પોતાના શરીર)ની અપેક્ષા રાહ્યા વિના ચાલતો સતો પોતાના આત્માને પડવા વિગેરેવડે અસમાધિમાં જોડે છે, અને બીજા પ્રાણીઓને હળતો સતો તેમને અસમાધિમાં જોડે છે, તથા પ્રાણીહિંસાથી ઉત્પન્ન થયેલા કર્મવડે પરલોકમાં પણ પોતાના આત્માને અસમાધિને વિષે જોડે છે, તેથી શીઘ્રગમન અસમાધિનું કારણ હોવાથી અસમાધિનું સ્થાન કહેવાય છે, એ જ રીતે બીજા સ્થાનોમાં પણ જેમ ઘટે તેમ જાણી લેવું. ૧. તથા અપ્રમાજિતચારી અને દુઃપ્રમાજિતચારી એવો સાધુ ઊભા રહેવું, બેસવું, પડવું ફેરવવું વિગેરે ક્રિયા કરતાં આત્માદિકની વિરાધના પામે છે. ૨-૩. તથા શટ્યા એટલે વસતિ (ઉપાશ્રય) અને આસન એટલે પીઠ-ફલકાદિક જે (સાધુ)ને અતિરિક્ત એટલે અધિક પ્રમાણવાળા હોય તે અતિરિક્તશયનાસનિક કહેવાય છે. આવો સાધુ ઘંઘશાળા (ધર્મશાળા) વિગેરે સ્વરૂપવાળી અધિક પ્રમાણવાળી વસતિમાં બીજા પણ કાંપડી વિગેરે ભિક્ષુકો રહે છે, તેથી તેની સાથે અધિકરણનો સંભવ હોવાથી પોતાના આત્માને અને બીજાને પણ અસમાધિમાં જોડે છે, એ જ પ્રમાણે અધિક આસનમાં પણ કહેવું. ૪. તથા ' રાત્નિકપરીભાષી '—આચાર્યોદિક પૂજ્ય પુરુષનો પરાભવ કરનાર. આવો સાધુ પોતાને અને બીજાને અસમાધિમાં જોડે છે. ૫. તથા સ્થવિર એટલે આચાર્ય વિગેરે ગુરુજનો, તેમને આચારના દોષે કરીને અને શીલના દોષે કરીને અથવા જ્ઞાનાદિ વડે હળવાના—પરાભવ કરવાના સ્વભાવવાળો જે સાધુ તે જ સ્થવિરોપધાતિક કહેવાય છે. ૬. તથા ભૂત-એકંદ્રિયો, તેમને અનર્થથી એટલે પ્રયોજન (અહીં ગમનાગમનાદિ જરૂરી પ્રયોજન સમજવું) વિના હળે તે ભૂતોપધાતિક કહેવાય છે. ૭. તથા સંજ્વલન એટલે ક્ષણે ક્ષણે રોષ કરે તે. ૮. તથા ક્રોધન એટલે એક વસ્ત ક્રોધ કરતો સતો અત્યંત ક્રોધવાળો થાય તે. ૯.

તથા 'દૃષ્ટિમાંસાચિક'—'દટલે પરીક્ષમાં અન્યના અર્થર્ણવાદ બોલે તે. ૧૦. તથા 'અભિક્ષણં અભિક્ષણં
 ઓહારયિત્તિ'—'વારંવાર અવધારણ કરનાર દટલે કે શંકાવાલી બાબત છતાં પણ 'આ એમ જ છે' એમ નિઃશંકપણે
 જ બોલે, અથવા 'અવહારયિતા' દટલે પરના ગુણોને નાશ કરનાર, જેમકે સામો મદુષ્ય દાસ કે ચોર ન હોય છતાં
 તેને કહે કે—તું દાસ છે, તું ચોર છે વિગેરે. ૧૧. તથા અધિકરણ દટલે કલહ અથવા યંત્રાદિકને ઉત્પન્ન કરનાર. ૧૨.
 તથા 'પોરણાણં તિ'—'પૂર્વના જૂના અધિકરણને દટલે કલહને યમાવીને નાશ પમાડ્યા હોય દટલે ક્ષમા કરવાવડે ઉપ-
 શાંત કર્યા હોય તેને ફરીથી ઉદીરણા કરનાર થાય તે ૧૩. તથા 'સરજસ્કપાણિપાદઃ'—'સચિત્તાદિક રજવડે યરડાયેલા
 હાથે દેવાતી ભિક્ષાને જે (સાધુ) ગ્રહણ કરે તથા જે એક સ્થંડિલાદિકથી બીજી સ્થંડિલાદિક ભૂમિમાં જતો સતો પગને
 પ્રમર્જે નહીં, અથવા જે સાધુ તથા પ્રકારનું કારણ સતે (નહીં સતે) સચિત્તાદિક પૃથ્વી ઉપર કપડાદિકનું આંતરું રાખ્યા
 વિના વેસનું વિગેરે કરે તે સરજસ્કપાણિપાદ કહેવાય છે. ૧૪. તથા અકાલે સ્વાધ્યાયાદિક કરે તે અર્થ પ્રસિદ્ધ છે. ૧૫.
 તથા 'કલહકરઃ'—'જેનાથી કલહ થાય એવું કાર્ય કરે તે. ૧૬. તથા 'શબ્દકરઃ'—'રાત્રિએ મોટા શબ્દવડે વાતચિત,
 સ્વાધ્યાય વિગેરે કરે તે, અથવા ગૃહસ્થની માણા બોલે તે. ૧૭. તથા 'ઘંઙ્ઙાકરઃ'—'જે જે કાર્યવડે ગચ્છમાં ભેદ થાય
 તે તે કાર્ય કરનારો થાય, અથવા જે વચનથી ગચ્છના મનને દુઃખ થાય તેવું વચન બોલે તે. ૧૮. તથા 'સૂત્રપ્રમાણભોજી'
 સૂર્યનો ઉદય થાય ત્યારથી અસ્ત થાય ત્યાં સુધી અશન, પાન વિગેરેને યાનારો હોય તે. ૧૯. તથા દષ્ણાની અસમિતિવાલો
 થાય દટલે અનૈષ્ણીય વસ્તુનો ત્યાગ ન કરે, અને બીજા સાધુઓએ પ્રેરણા કર્યો સતો તે તેમની સાથે કલહ કરવા લાગે,

तथा अनेषणीय वस्तुनो त्याग नहीं करतो सतो जीवनो उपरोध (पीडा) करवामां प्रवर्ते. आ प्रमाणे पोताने तथा परने असमाधिनुं कारण होवाथी आ वीरशुं असमाधिनुं स्थान थयुं. (१) । तथा धनोदधि साते नरकपृथ्वीना प्रतिष्ठानभूत छे (तेनो पिंड वीश हजार योजन प्रमाण छे) (३) । सामानिक एटले इंद्रनी समान ऋद्धिवाळा (सामानिक देवो), साहस्य एटले हजार (प्राणत कल्पना इंद्रने सामानिक देवो वीश हजार छे) (४) । ‘ बन्धतः ’ बंधसमयथी आरंभीने बन्धनी स्थिति एटले स्थितिबंध (५) । प्रत्याख्यान नामनुं नवमुं पूर्व छे (६) ॥

सात विगेरे एकवीश विमाननां नामो आपेलां छे (७) ॥ सूत्र २० ॥
हवे एकवीश स्थानक कहे छे.—

मू०—एकवीसं सबला पणत्ता, तं जहा—हृत्थकम्मं करेमाणे सबले १, मेहुणं पडिसेवमाणे सबले २, राइभोअणं भुंजमाणे सबले ३, आहाकम्मं भुंजमाणे सबले ४, सागारियं पिंडं भुंजमाणे सबले ५, उद्देसियं कीयं आहहु जाव (दिज्जमाणं भुंजमाणे सबले ६, अभिक्खणं अभिक्खणं पडियाइक्खेत्ता णं भुंजमाणे सबले ७, अंतो छण्हं मासाणं गणाओ गणं संकममाणे सबले ८, अंतो मासस्स तओ दगलेवे करेमाणे सबले ९, अंतो मासस्स तओ माईठाणे सेवमाणे सबले १०, रायपिंडं भुंजमाणे सबले ११, आउडिआए पाणाइवायं करेमाणे सबले १२, आउडिआए

मुसावायं वदमाणे सबले १३, आउट्टिआए अदिण्णादाणं गिण्हमाणे सबले १४, आउट्टिआए अणं-
 तरहिआए पुढवीए ठाणं वा निसीहियं वा चेतमाणे सबले १५, एवं आउट्टिआ चित्तमंताए पुढ-
 वीए एवं आउट्टिआ चित्तमंताए सिलाए कोलावासंसि वा दारुए ठाणं वा सिज्जं वा निसीहियं
 वा चेतमाणे सबले १६, जीवपइट्टिए सपाणे सबीए सहरिए सउत्तिगे पणगदग्गमट्टीमक्खडासंताणाए
 तहप्पगारे ठाणं वा सिज्जं वा निसीहियं वा चेतमाणे सबले १७, आउट्टिआए मूलभोअणं वा
 कंदभोअणं वा तथाभोयणं वा पवालभोयणं वा, पुप्फभोयणं वा फलभोयणं वा हरियभोयणं वा
 भुंजमाणे सबले १८, अंतो संवच्छरस्स दस दगलेवे करेमाणे सबले १९, अंतो संवच्छरस्स दस
 माइठाणाइ सेवमाणे सबले २०,) अभिक्खणं सीतोदयविचयडवघारियपाणिणा असणं
 वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा पडिगाहिता भुंजमाणे सबले २१ । १ ॥

णिअट्टिबादरस्स णं खवित्तसत्तयस्स सोहिणिज्जस्स कम्मस्स एक्खवीस कम्मंसा संतकम्मा
 पन्नत्ता, तं जहा-अपच्चक्खाणकसाए कीहे १, अपच्चक्खाणकसाए साणे २, अपच्चक्खाणकसाए

माया ३, अपच्चक्खाणकसाए लोभे ४, पच्चक्खाणावरणकसाए कोहे ५, पच्चक्खाणावरणकसाए माणे ६, पच्चक्खाणावरणकसाए माया ७, पच्चक्खाणावरणकसाए लोभे ८, संजलणकसाए कोहे ९, संजलणकसाए माणे १०, संजलणकसाए माया ११, संजलणकसाए लोभे १२, इत्थिवेदे १३, पुंवेदे १४, णपुंवेदे १५, हासे १६, अरति १७, रति १८, भय १९, सोग २०, दुगुंछा २१ । २ । एकमेक्काए णं ओसप्पिणीए पंचमछट्ठाओ समाओ एक्कवीसं वाससहस्साइं कालेणं पन्नत्ता, तं जहा—दूसमा दूसमदूसमा । ३ । एगमेगाए णं उस्सप्पिणीए पढमबित्तिआओ समाओ एक्कवीसं एक्कवीसं वाससहस्साइं कालेणं पन्नत्ता, तं जहा—दूसमदूसमाए दूसमाए य । ४ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइआणं एक्कवीसपलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ । छट्ठीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एक्कवीससागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं एगवीसपलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं एक्कवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । आरणे कप्पे देवाणं उक्कोसेणं एक्कवीसं

સાગરોવમાઈ ઠિઈ પન્નત્તા ૫ । અચ્ચુતે કપ્પે દેવાણં જહણ્ણેણં એક્કવીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પન્નત્તા ૬ । જે દેવા સિરિવચ્છં સિરિદામકંડં મહ્છં કિદ્દં ચાવોણતં અરણ્ણવહિસં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવણ્ણા તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં એક્કવીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પન્નત્તા ૭ ॥

તે ણં દેવા એક્કવીસાએ અહ્ધમાસાણં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા ૧ । તેસિ ણં દેવાણં એક્કવીસાએ વાસસહસ્સેહિં આહારદુ સમુપ્પજ્જઇ ૨ । સંતેગઇયા ભવસિદ્ધિયા જીવા જે એક્કવીસાએ ભવગ્ગહણેહિં સિજ્ઞિસ્સંતિ બુદ્ધિસ્સંતિ મુચ્ચિસ્સંતિ પરિનિવ્વાઇસ્સંતિ સવ્વ-
દુક્ખાણમંતં કરિસ્સંતિ ૩ ॥ સૂત્રમ્—૨૧ ॥

મૂલાર્થ:—એકવીશ શબલ (ચારિત્રના દોષ) કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—હસ્તકર્મ કરનાર (સાધુ) શબલ થાય છે ૧, મૈથુન સેવનાર શબલ થાય છે ૨, રાત્રિભોજન કરતો શબલ થાય છે ૩, આધાકર્મને खातो શબલ થાય છે ૪, સાગારિક પિંડને खातो શબલ થાય છે ૫, ઉદેશિક, ક્રીત અને ઔહત્ય આપેલ આહારને खातो શબલ થાય છે ૬, ચારંવાર પ્રત્યાહ્વાન કરીને ભોજન કરતો શબલ થાય છે ૭, છ માસની અંદર એક ગચ્છથી વીજા ગચ્છમાં જતો શબલ થાય છે ૮, એક માસની

૧ સાધુને ઉદેશીને વનાવેલ. ૨ સાધુને માટે વેચાતો લીંબેલ. ૩ સાધુની સામે લાવીને આપેલ.

અંદર ત્રણ વાર ઉદકલેપ કરતો શબલ થાય છે ૧, એક માસમાં ત્રણ વાર માયાને સેવન કરતો શબલ થાય છે ૧૦, રાજપિંડનું મોજન કરતો શબલ થાય છે ૧૧, આકુટિવહે પ્રાણાતિપાતને કરતો શબલ થાય છે ૧૨, આકુટિવહે મૃષાવાદને બોલતો શબલ થાય છે ૧૩, આકુટિવહે અદત્તાદાનને ગ્રહણ કરતો શબલ થાય છે ૧૪, આકુટિવહે આંતરા^૧ રહિત પૃથ્વી ઉપર સ્થાન કે શયન વિગેરે કરતો શબલ થાય છે ૧૫, એ જ પ્રમાણે આકુટિવહે સચિત્ત પૃથ્વી ઉપર એ જ પ્રમાણે આકુટિવહે સચિત્ત શિલા ઉપર અથવા ઘુણના આવાસવાળા કાષ્ઠ ઉપર સ્થાન, શય્યા કે નિષધાને કરતો શબલ થાય છે ૧૬, જીવ સહિત, પ્રાણ સહિત, બીજ સહિત, હરિત સહિત, ઉત્તિંગ સહિત તથા પનક, દક (ઉદક) માટી અને કરોલીઆની જાલવાલી તેવા પ્રકારની ભૂમિ ઉપર સ્થાન, શય્યા કે નિષધાને કરતો શબલ થાય છે ૧૭, આકુટિવહે મૂલનું મોજન, કંદનું મોજન, ત્વચા (છાલ)-નું મોજન, પ્રવાલનું મોજન, પુષ્પનું મોજન, ફલનું મોજન કે હરિતનું મોજન કરતો શબલ થાય છે ૧૮, એક વર્ષની અંદર દશ વાર ઉદકલેપ કરતો શબલ થાય છે ૧૯, એક વર્ષની અંદર દશ વાર માયાસ્થાનને સેવતો શબલ થાય છે ૨૦, વારંવાર શીતોદકવાળા જલથી खरडायेला हाथવહે અશન, પાન, લાદિમ, સ્યાદિમને ગ્રહણ કરી મોજન કરતો સાધુ શબલ થાય છે ૨૧. (૧) ।

જેની (મોહનીય કર્મની) સાત પ્રકૃતિઓ ક્ષય પામી છે એવા નિવૃત્તિવાદર (આઠમા) ગુણસ્થાને રહેલા સાધુને મોહનીયકર્મની

૧ નાભિસુધી જઠમાં પ્રવેશ કરવો તે. ૨ જાળી જોઈને, ફરાદાપૂર્વક, પાસે જઈને એવો અર્થ આકુટિ શબ્દનો થાય છે.
૩ પૃથ્વી પર વલ્લ વિગેરેનું અંતર રાખ્યા વિના.

एकવીશ પ્રકૃતિઓ સત્તામાં રહેલી હોય છે, તે આ પ્રમાણે—અગ્રત્યાખ્યાન કષાયનો ક્રોધ ૧, અગ્રત્યાખ્યાન કષાયનો માન ૨, અગ્રત્યાખ્યાન કષાયની માયા ૩, અગ્રત્યાખ્યાન કષાયનો લોભ ૪, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાયનો ક્રોધ ૫, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાયનો માન ૬, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાયની માયા ૭, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાયનો લોભ ૮, સંજ્વલન કષાયનો ક્રોધ ૯, સંજ્વલન કષાયનો માન ૧૦, સંજ્વલન કષાયની માયા ૧૧, સંજ્વલન કષાયનો લોભ ૧૨, સ્ત્રીવેદ ૧૩, પુરુષવેદ ૧૪, નપુંસકવેદ ૧૫, હાસ્ય ૧૬, અરતિ ૧૭, રતિ ૧૮, મય ૧૯, શોક ૨૦ અને દુર્ગુણ ૨૧. (૨) । એક (દરેક) અવસર્પિણીનો પાંચમો અને છઠ્ઠો આરો કાલે કરીને એકવીશ એકવીશ હજાર વર્ષનો કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—દુપમા નામનો આરો અને દુપમદુપમા નામનો આરો. (૩) । એક એક (દરેક) ઉત્સર્પિણીનો પહેલો અને બીજો આરો કાલથી એકવીશ એકવીશ હજાર વર્ષનો કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—દુપમદુપમા નામનો આરો અને દુષમા નામનો આરો. (૪) ॥

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની એકવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । છઠ્ઠી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની એકવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની એકવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની એકવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । આરણ કલ્પને વિષે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એકવીશ સાગરોપમની કહી છે (૫) । અચ્યુત કલ્પને વિષે દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ એકવીશ સાગરોપમની કહી છે (૬) । જે દેવો શ્રીવત્સ, શ્રીદામગંડ, માલ્ય, કૃષિ, ચાપોન્નત અને આરણાવંતસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એકવીશ સાગરોપમની કહી છે (૭) ॥

તે દેવો એકવીશ અર્ધમાસે (પચવાડીએ) આન લે છે, ગ્રાણ લે છે, દટલે ઉચ્છાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને એકવીશ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિક (મબ્ય) જીવો છે કે જેઓ એકવીશ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે, અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે. (૩) ॥

ટીકાર્થ:—હવે એકવીશમું સ્થાનક કહે છે. તેમાં સ્થિતિસૂત્ર સિવાયના (પહેલા) ચાર સૂત્રો સુગમ છે. વિશેષ એ છે કે-શબલ દટલે કાચરચિત્રુ ચારિત્ર જે ક્રિયાવિશેષવડે થાય તે શબલ ક્રિયા કહેવાય છે, તેના યોગથી (સંબંધથી) સાધુ પણ શબલ કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે છે-તેમાં હસ્તકર્મ દટલે વેદનો વિશેષ પ્રકારનો વિકાર, તેને કરતો અથવા ઉપલક્ષણથી કરાવતો એવો સાધુ શબલ થાય છે ૧, એ જ પ્રમાણે અતિક્રમોદિક ત્રણ પ્રકારે મૈથુનને સેવતો પણ શબલ થાય છે ૨, તથા રાત્રિભોજન દટલે દિવસે ગ્રહણ કરેલું દિવસે સ્વાધું ઇત્યાદિક ચાર ભાંગે અથવા અતિક્રમાદિકવડે ભોજન કરનાર શબલ થાય છે ૩, તથા આધાકર્મ સ્નાનાર શબલ થાય છે ૪, સામાનિક દટલે સ્થાન આપનાર, તેનો પિંડ સ્નાનાર શબલ થાય છે ૫, ઔદેશિક, ક્રીત અને આહુત્ય આપેલ આહારને સ્નાનાર તથા ઉપલક્ષણથી પામિષ્ઠ, આચ્છેદ્ય અને અનિસૃષ્ટનું ગ્રહણ પણ અહીં જાણવું (અર્થાત્ આવો આહાર સ્નાનાર શબલ થાય છે) ૬, અહીં મૂલ સૂત્રમાં ' જાવ-યાવત્ ' લખ્યો છે, તેનાથી ગ્રહણ કરેલા પદોનો અર્થ આ પ્રમાણે જાણવો.-(વારંવાર પ્રત્યાહ્યાન કરીને અશનાદિક સ્નાનાર શબલ થાય છે ૭,

૧ અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ અને અતિચાર એ ત્રણવડે મૈથુન સેવતાં ચારિત્ર શબલ થાય છે અને અનાચાર સેવતાં ચારિત્ર નષ્ટ થાય છે.

છ માસની અંદર એક ગળથી વીજા ગળમાં જતો સાધુ શબલ થાય છે ૮, એક માસમાં ત્રણ ઉદકલેપ કરનાર એટલે નામિ પ્રમાણ જેલમાં અવગાહ કરનાર શબલ થાય છે ૯, એક માસમાં ત્રણ માયાના સ્થાન-ભેદ કરનાર શબલ થાય છે ૧૦, રાજપિંડ સ્થાનાર શબલ થાય છે ૧૧, આકુટિવંદે પ્રાણાતિપાતને કરતો એટલે ઉપેત્ય (પાસે જઇને, ઇરાદાપૂર્વક, જાણી જોઇને) પૃથ્વીયાદિકની હિંસા કરતો શબલ થાય છે ૧૨, આકુટિવંદે મૃધાવાદને બોલતો ૧૩, અદત્તાદાનને ગ્રહણ કરતો ૧૪, આકુટિવંદે જ આંતરા વિના એટલે આસન પાથર્યા વિના સ્થાન કે નૈપેધિકને કરતો એટલે કાયોત્સર્ગ કે સ્વાધ્યાયશ્રમિને કરતો ૧૫, એ જ પ્રમાણે આકુટિવંદે સ્નિગ્ધ અને સચિત્ત રજવાલી પૃથ્વી ઉપર, શિલા ઉપર એટલે ઢેફા ઉપર અથવા ઘુણના આવાસવાલા કાષ્ઠ ઉપર ૧૬, તથા તેવા પ્રકારના વીજા પ્રાણ સહિત, વીજ સહિત વિગેરે ઠેકાણે સ્થાનાદિકને કરતો શબલ થાય છે ૧૭, તથા આકુટિવંદે મૂલ, કંદ વિગેરેને સ્વાતો ૧૮, એક વર્ષમાં દશ વાર ઉદકલેપને કરતો ૧૯, તથા એક વર્ષમાં દશ વાર માયાસ્થાનને કરતો ૨૦,) તથા વારંવાર શીતોદક લક્ષણવાલું જે વિકટ એટલે જઠ તેવડે વાપરેલા એટલે વ્યાસ થયેલા હાથવડે અશનને ગ્રહણ કરી સ્વાતો સાધુ શબલ થાય છે ૨૧ એ એકવીશમું (૧) ।

તથા નિવૃત્તિવાદર એટલે અપૂર્વકરણ નામના આઠમા ગુણસ્થાનકમાં વર્તનાર, ' ણં ' શબ્દ વાક્યના અલંકાર માટે છે, તથા ક્ષીણસપ્તક એટલે અનંતાનુબંધીની ચોકડી અને ત્રણ દર્શન (મોહનીય) એ સાત પ્રકૃતિ જેની ક્ષીણ થઈ હોય તેને મોહનીય કર્મની એકવીશ પ્રકૃતિઓ એટલે અપ્રત્યાભ્યાનાદિક વાર કષાય અને નવ નોકષાયરૂપ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ સત્કર્મ એટલે સત્તા-વસ્થાવાલું કર્મ કહેલું છે અર્થાત્ સત્તામાં રહેલી પ્રકૃતિઓ કહેલી છે (૨) ॥

તથા શ્રીવત્સ, શ્રીદામગંડ, માલ્ય, દીપ્તિ, ચાપોન્નત, અને આરણાવંતંસક એ છ વિમાનનાં નામો આપેલાં છે (૭)

॥ સૂત્ર-૨૧ ॥

હવે બાવીશ સ્થાનક કહે છે—

મૂ૦—બાવીસ પરીસહા પદ્મત્તા, તં જહા—દિગિંછાપરીસહે ૧, પિવાસાપરીસહે ૨, સીતપરીસહે ૩, ઉસિણપરીસહે ૪, દંસમસગપરીસહે ૫, અચેલપરીસહે ૬, અરહપરીસહે ૭, ઇત્થીપરીસહે ૮, ચરિઆપરીસહે ૯, નિસીહિઆપરીસહે ૧૦, સિજાપરીસહે ૧૧, અક્કોસપરીસહે ૧૨, વહપરીસહે ૧૩, જાયણાપરીસહે ૧૪, અલાભપરીસહે ૧૫, રોગપરીસહે ૧૬, તળફાસપરીસહે ૧૭, જહ્ણપરીસહે ૧૮, સક્કારપુરક્કારપરીસહે ૧૯, પળળાપરીસહે ૨૦, અળળાળપરીસહે ૨૧, દંસળપરીસહે ૨૨ । ૧ । દિટ્ઠિવાયસ્સ ણં બાવીસં સુત્તાઈં છિન્નછેયળઇયાઈં સસમયસુત્તપરિવાડીએ । ૨ । બાવીસં સુત્તાઈં અછિન્નછેયળઇયાઈં આજીવિયસુત્તપરિવાડીએ । ૩ । બાવીસં સુત્તાઈં તિકળઇયાઈં તેરાસિયસુત્તપરિવાડીએ । ૪ । બાવીસં સુત્તાઈં ચઠ્ઠળઇયાઈં સસમયસુત્તપરિવાડીએ । ૫ । બાવીસવિંહે પોગ્ગલપરિણામે પદ્મત્તે, તં જહા—કાલવળળપરિણામે ૧, નીલવળળપરિણામે ૨, લોહિયવળળપ-

रिणामे ३, हालिद्ववणपरिणामे ४, सुक्खिवणपरिणामे ५, सुब्भिगंधपरिणामे ६, दुब्भिगंध-
परिणामे ७, तित्तरसपरिणामे ८, कडुयरसपरिणामे ९, कसायरसपरिणामे १०, अंबिलरसपरिणामे
११, महुररसपरिणामे १२, कक्खडफासपरिणामे १३, मउयफासपरिणामे १४, गुरुफासपरिणामे
१५, लहुफासपरिणामे १६, सीतफासपरिणामे १७, उसिणफासपरिणामे १८, णिच्चफासपरिणामे
१९, लुक्खफासपरिणामे २०, अगुरुलहुफासपरिणामे २१, गुरुलहुफासपरिणामे २२ । ६ ॥

इमीसे णं रयणप्पमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं बावीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
। १ । छट्ठीए पुढवीए (नेरइयाणं) उक्कोसेणं बावीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । २ । अहेसत्त-
माए पुढवीए [अत्थेगइयाणं] नेरइयाणं जहणणेणं बावीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ३ । असुर-
कुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं बावीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ४ । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु
अत्थेगइयाणं देवाणं बावीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ५ । अच्चुते कप्पे देवाणं (उक्कोसेणं)
बावीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ६ । हेट्ठिमहेट्ठिमगेवेज्जगाणं देवाणं जहणणेणं बावीसं सागरो-

વમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા । ૭ । જે દેવા મહિયં વિસૂહિયં વિમલં પમાસં વળમાલં અચ્ચુતવહિસંગં વિમાણં દેવત્તાણ્ણ ઉવવણ્ણા તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં બાવીસં સાગરોવમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા । ૮ ॥

તે ણં દેવા બાવીસાણ્ણ અહ્ધમાસણ્ણં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસસંતિ વા નીસસંતિ વા । ૧ । તેસિ ણં દેવાણં બાવીસવાસસહસ્સેહિં આહારટ્ટુ સમુપ્પજ્જઇ । ૨ । સંતેગઇયા ભવસિદ્ધિયા જીવા જે બાવીસં(સાણ્ણ) ભવગ્ગહણેહિં સિજ્ઞિસસંતિ બુદ્ધિસસંતિ મુચ્ચિસસંતિ પરિનિવાહિસસંતિ સઘ્વદુક્ખાણમંતં કરિસસંતિ । ૩ ॥ સૂત્રમ્—૨૨ ॥

મૂલાર્થઃ—બાવીશ પરીષહો કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—ધુધા પરીષહ ૧, પિપાસા પરીષહ ૨, શીત પરીષહ ૩, ઉષ્ણ પરીષહ ૪, દંશમચક પરીષહ ૫, અચેલ પરીષહ ૬, અરતિ પરીષહ ૭, સ્ત્રી પરીષહ ૮, ચર્યા પરીષહ ૯, નૈષેધિકી પરીષહ ૧૦, શર્યા પરીષહ ૧૧, આક્રોશ પરીષહ ૧૨, વધ પરીષહ ૧૩, યાચના પરીષહ ૧૪, અલાભ પરીષહ ૧૫, રોગ પરીષહ ૧૬, તુળસ્પર્શ પરીષહ ૧૭, જલ્હ પરીષહ ૧૮, સત્કારપુરસ્કાર પરીષહ ૧૯, પ્રજ્ઞા પરીષહ ૨૦, અજ્ઞાન પરીષહ ૨૧, તથા દર્શન પરીષહ ૨૨ (૧) । દૃષ્ટિવાદ નામના બારમા અંગમાં બાવીશ સૂત્રો છિન્નચેદ નયવાળાં ઇટલે એક સૂત્ર તથા તેનો અર્થ બીજા સૂત્ર તથા તેના અર્થની અપેક્ષા કરનાર ન હોય એવા છે, અને તે સ્વસમય (જૈનમત) ના આશ્રયવાળી સૂત્રોની પરિપાટિને વિષે રહેલાં છે (૨) । તથા બાવીશ સૂત્રો અચ્છિન્નચેદ નયવાળાં છે તે આજીવિક મતના આશ્રયવાળી સૂત્રોની પરિપાટિને વિષે રહેલાં છે

(૩) । તથા બાવીશ સૂત્રો ત્રિક (ત્રણ) નયવાળાં છે તે ત્રૈરાશિક મતના આશ્રયવાળી સૂત્રોની પરિપાટિને વિષે રહેલાં છે (૪) । તથા બાવીશ સૂત્રો ચાર નયવાળાં છે તે સ્વસમયના આશ્રયવાળી સૂત્રોની પરિપાટિને વિષે રહેલાં છે (૫) । તથા પુદ્ગલોનો પરિણામ બાવીશ પ્રકારે કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે-કૃણ વર્ણના પરિણામવાળા (પુદ્ગલો) ૧, નીલવર્ણના પરિણામવાળા ૨, લોહિત વર્ણના પરિણામવાળા ૩, હાલિદ્ર (હલદર જેવા પીત) વર્ણના પરિણામવાળા ૪, શુક્લવર્ણના પરિણામવાળા ૫, સુરભિંગ્ધના પરિણામવાળા ૬, દુરભિંગ્ધના પરિણામવાળા ૭, તિક્ત રસના પરિણામવાળા ૮, કટુક રસના પરિણામવાળા ૯, કષાય (તુરા) રસના પરિણામવાળા ૧૦, અંબિલ (શ્વાટા) રસના પરિણામવાળા ૧૧, મધુર રસના પરિણામવાળા ૧૨, કર્કશ (કઠણ) સ્પર્શના પરિણામવાળા ૧૩, મૃદુ (કોમલ) સ્પર્શના પરિણામવાળા ૧૪, ગુરુ (ભારે) સ્પર્શના પરિણામવાળા ૧૫, લઘુ (હલકા) સ્પર્શના પરિણામવાળા ૧૬, શીત સ્પર્શના પરિણામવાળા ૧૭, ઉષ્ણ સ્પર્શના પરિણામવાળા ૧૮, સ્નિગ્ધ સ્પર્શના પરિણામવાળા ૧૯, રુક્ષસ્પર્શના પરિણામવાળા ૨૦, અગુરુલઘુ સ્પર્શના પરિણામવાળા ૨૧ અને ગુરુલઘુ સ્પર્શના પરિણામવાળા ૨૨. (૬) ॥

આ રત્નપ્રમા નામની પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની બાવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । છઠ્ઠી નરકપૃથ્વીને વિષે નારકીઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાવીશ સાગરોપમની કહી છે (૨) । નીચેની સાતમી પૃથ્વીને વિષે [કેટલાક] નારકીઓની જઘન્ય સ્થિતિ બાવીશ સાગરોપમની કહી છે (૩) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની બાવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । સૌધર્મ અને ईशान કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની બાવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । અચ્યુત

કલ્પને વિષે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાવીશ સાગરોપમની કહી છે (૬) । નવ ગ્રૈવેયકમાં સૌની નીચેના પ્રથમ હેઠ્ઠિમ નામવાળા ગ્રૈવેયકના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ બાવીશ સાગરોપમની કહી છે (૭) । જે દેવો મહિત, વિશ્રુત, વિમલ, પ્રભાસ, વનમાલ અને અચ્યુતાવંતસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાવીશ સાગરોપમની કહી છે (૮) ॥

તે દેવો બાવીશ અર્ધમાસે (પલ્લવાહીએ) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને બાવીશ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિકર્તા જીવો છે કે જેઓ બાવીશ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—બાવીશમા સ્થાનનો અર્થ પ્રસિદ્ધ જ છે. વિશેષ એ છે કે—સ્થિતિનાં સૂત્રોની પહેલાં છ સૂત્રો આપેલાં છે. તેમાં માર્ગથી પ્રપ્ત ન થવા માટે અને કર્મની નિર્જરા કરવા માટે જે અત્યંત સહન કરાય તે પરીષહ કહેવાય છે, તે પરીષહો બાવીશ છે. તેમાં ‘ દિગ્ગિંછ ત્તિ ’—બુધ્ધિ (ક્ષુધા) તે રૂપી જે પરીષહ તે દિગ્ગિંછા પરીષહ કહેવાય છે, તેની મર્યાદા ઉલ્લંઘન કર્યા વિના જે સહન કરવું તે પરીષહ કહેવાય છે, તે રીતે બીજે ઠેકાણે પણ જાણવું ૧, તથા પિપાસા એટલે તૃષ્ણા ૨, શીત અને ઉષ્ણ એ બે પ્રસિદ્ધ છે ૩-૪, તથા દંશ (ડાંસ) અને મશક (મચ્છર) એ બે ચતુરિંદ્રિય છે; તેમાં દંશ એ મોટા હોય છે અને મશક નાના હોય છે એટલો તે બંનેમાં વિશેષ છે. અથવા દંશ એટલે મક્ષણ (કરડવું) તે છે પ્રધાન-મુખ્ય જેને એવા જે મશક તે દંશમશક કહેવાય છે. આ કહેવાથી જૂ, માંકડ, મંકોડા, માચી વિગેરે ઉપલક્ષણથી જાણવા ૫,

તથા ચેલ એટલે વહુ મૂલ્યવાળા, નવા, નિર્મલ અને સારા પ્રમાણવાળા વસ્ત્ર ન હોય અથવા સર્વ વસ્ત્રનો જ અભાવ હોય તો પણ તે સહન કરવો તે અચેલ પરીષહ કહેવાય છે ૬, અરતિ એટલે મનનો વિકાર (અપ્રીતિ) ૭, સ્ત્રીનો અર્થ પ્રસિદ્ધ છે ૮, ચર્યા એટલે ગ્રામાદિકને વિષે અનિયમિત વિહાર કરવો તે ૯, નૈવેધિકી એટલે ઉપદ્રવવાળી અથવા ઉપદ્રવ રહિત સ્વાધ્યાયની ભૂમિ ૧૦, શય્યા એટલે સારી અથવા નરસી વસતિ (ઉપાશ્રય) અથવા સંસ્તારક (સંથારો) ૧૧, આક્રોશ એટલે સ્વરાબ વચન ૧૨, વધ એટલે લાકડી વિગેરે વડે મારવું તે ૧૩, યાચના એટલે ભિક્ષા અથવા તથાપ્રકારના પ્રયોજન સમયે માગવું તે ૧૪, અલાભ અને રોગ એ વે પ્રસિદ્ધ છે ૧૫-૧૬, તુળસ્પર્શ એટલે સંસ્તારક ન હોય ત્યારે તુળ ઉપર શયન કરનારને તે તુળ(ની અણી) વાગે તે ૧૭, જલ એટલે શરીર અને વસ્ત્રાદિકનો મેલ ૧૮, સત્કારપુરસ્કાર એટલે વસ્ત્રાદિકવડે પૂજા થવી તે સત્કાર અને ગૃહસ્થવડે ઝામા થવું વિગેરે વિનય કરાય તે પુરસ્કાર, અથવા સત્કારવડે સન્માન કરવું તે ૧૯, તથા જ્ઞાન એટલે સામાન્યે કરીને મતિજ્ઞાનાદિક, કોઈ ઠેકાણે અજ્ઞાન એવો પાઠ સંભળાય છે ૨૦, તથા દર્શન એટલે સમક્તિ દર્શન, તેનું સહન કરવું એટલે ક્રિયાવાદી વિગેરેના વિચિત્ર મત શ્રવણ કર્યા છતાં પણ નિશ્ચલ ચિત્તપણાઈ કરીને સમક્તિને દૃઢ રીતે ધારણ કરી રાખવું તે ૨૧, તથા પ્રજ્ઞા એટલે પોતાની મેલે વિચાર કરવાપૂર્વક વસ્તુને જણાવનાર મતિજ્ઞાનનો કોઈક વિશેષ પ્રકાર ૨૨ (૧) ॥

દષ્ટિવાદ એટલે ચારણું અંગ. તે—પરિકર્મ ૧, સૂત્ર ૨, પૂર્વગત ૩, પ્રથમાનુયોગ ૪ અને ચૂલિકા ૫ એ ભેદોઈ કરીને પાંચ પ્રકારે છે. તેમાં દષ્ટિવાદના બીજા પ્રસ્થાનમાં બાવીશ સૂત્રો છે. તેમાં સર્વ દ્રવ્ય, પર્યાય અને નય વિગેરેના અર્થને

सूचन करनार होवाथी सूत्र कहेवाय छे. ' छिन्नच्छेयणइयाइं ति '—अहीं जे नय छेदवडे करीने छिन्न सूत्रने इच्छे छे, एटले के जेम " धम्मो मंगलमुक्खिहं " इत्यादि (कोइ एक) श्लोक सूत्र अने अर्थथकी छेदनयमां रह्यो सतो बीजा, त्रीजा विगेरे श्लोकनी अपेक्षा करतो न होय, आबी रीतना जे सूत्रो छिन्नच्छेदनयवाळां होय ते छिन्नच्छेदनयिक कहेवाय छे. आवां सूत्रो स्वसमय एटले जिनमतने आश्रय करनारी जे सूत्रोनी परिपाटि एटले पद्धति, तेने विषे अथवा तेणे करीने होय छे (२) तथा ' अच्छिन्नच्छेयनइयाइं ति '—अहीं जे नय अच्छिन्न सूत्रने छेदवडे इच्छे छे; ते अच्छिन्नच्छेदनय कहेवाय छे जेमके ' धम्मो मंगलमुक्खिहं ' इत्यादिक श्लोक अर्थथकी बीजा, त्रीजा आदि श्लोकनी अपेक्षा करतो होय तेवी रीतनां जे सूत्रो अच्छिन्नच्छेदनयवाळां होय ते अच्छिन्नच्छेदनयिक कहेवाय छे. आवां सूत्रो आजीविक सूत्रनी परिपाटिने विषे एटले गोशालकना मतना कहेलां सूत्रोनी पद्धतिने विषे अथवा ते पद्धतिए करीने होय छे, अर्थात् आ सूत्रो अक्षरनी रचनावडे जुदा रहेला होय छे एटले के अक्षरोनी रचना जुदी जुदी होय छे तो पण अर्थथकी परस्परनी अपेक्षा राखनारां होय छे (३) तथा ' तिकणइयाइं ति '—जे सूत्रो त्रण नयना अभिप्रायथी चिंतवाय ते नयत्रिकवंति एटले त्रिकनयिकानि (त्रण नयवाळां) कहेवाय छे. ' त्रैराशिकसूत्रपरिपाट्या '—अहीं त्रैराशिक एटले गोशालकना मतने अनुसरनारा कहेवाय छे, केमके तेओ सर्व वस्तु त्रण स्वरूपवाली इच्छे छे, ते आ प्रमाणे—

१ छिन्न एटले कोई पण एक छूडं सूत्र एटले कोइनी साथे संबंध नहीं राखनारं सूत्र के जे छेद नयने एटले एक ज छूटा नयने इच्छतुं होय ते सूत्र छिन्नच्छेदनयवाळुं कहेवाय छे अर्थात् बीजा कोइनी अपेक्षा नहीं राखनार स्वतंत्र सूत्रो.

જીવ, અજીવ અને જીવાજીવ. તથા લોક, અલોક અને લોકાલોક વિગેરે. નયનો વિચાર કરીએ તો પળ તેઓ ત્રણ પ્રકારના નયને ઇન્હે છે, તે આ પ્રમાણે—દ્રવ્યાસ્તિક નય, પર્યાયાસ્તિક નય અને ઉભયાસ્તિક નય. આ જ ત્રણ નયને આશ્રીને ત્રિકનયિક એમ કહ્યું છે (૪) । તથા ‘ ચતુક્કનદ્યાઈતિ ’—જે સૂત્રો ચાર નયના અભિપ્રાયથી ચિંતવાય તે ચતુક્કનયિક કહેવાય છે. ચાર નય આ પ્રમાણે—નૈગમનય બે પ્રકારે—સામાન્યગ્રાહી અને વિશેષગ્રાહી. તેમાં જે સામાન્યગ્રાહી છે તે સંગ્રહ (નય)ને વિષે અંતર્ભાવ (સમાવેશ) પામે છે અને જે વિશેષગ્રાહી છે તે વ્યવહાર (નય) ને વિષે અંતર્ભાવ પામે છે. આ પ્રમાણે સંગ્રહ, વ્યવહાર અને ઋજુસૂત્ર એ ત્રણ અને શબ્દાદિ ત્રણ મલીને એક જ એમ ચાર નય જાણવા. સ્વસમય વિગેરેનો અર્થ પ્રથમની જેમ જાણવો (૫) । તથા પુદ્ગલ એટલે પરમાણુ વિગેરેનો જે પરિણામ એટલે ધર્મ તે પુદ્ગલપરિણામ કહેવાય છે. તે પાંચ વર્ણ, બે ગંધ, પાંચ રસ અને આઠ સ્પર્શના ભેદો મલીને વીશ પ્રકારે થાય છે તથા તેમાં ગુરુલઘુ અને અગુરુલઘુ એ બે નાંચવાથી બાવીશ થાય છે. તેમાં વાયુ વિગેરે જે તિર્હુ ગમન કરનાર હોય તે દ્રવ્ય ગુરુલઘુ કહેવાય છે અને જે સિદ્ધિક્ષેત્ર તથા ઘંટાને આકારે રહેલ જ્યોતિષ્કના વિમાન વિગેરે સ્થિર દ્રવ્ય છે તે અગુરુલઘુ કહેવાય છે (૬) ॥

તથા મહિત વિગેરે છ વિમાનનાં નામો આપેલાં છે (૮) ॥ સૂત્ર-૨૨ ॥

હવે ત્રેવીશ સ્થાનક કહે છે.—

મૂ૦—તેવીસં સુયગડ્ઝયણા પદ્મત્તા, તં જહા—સમણ ૧, વેતાલિણ ૨, ઉવસગ્ગપરિણા ૩,

श्री

समवायज्ञ

सत्र ॥

चोपुं अंग

॥ ८६ ॥

समवाय
२३ ॥

शीपरिणा ४, नरयविभत्ती ५, महावीरथुई ६, कुसीलपरिभासिए ७, विरिए ८, धम्मो ९, समाही
१०, मग्गे ११, समोसरणे १२, आहत्ताहिए १३, गंथे १४, जमईए १५, गाथा १६, पुंडरीए १७,
किरियाठाणा १८, आहारपरिणा १९, [अ]प्यच्चक्खाणाकिरिआ २०, अणगारसुयं २१, अहइज्जं
२२, णालंदइज्जं २३ । १ । जंबुद्दीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे णं ओसप्पिणीए जिणाणं
सूरुगमणमुहुत्तंसि केवलवरनाणदंसणे समुप्पण्णे । २ । जंबुद्दीवे णं दीवे इमीसे णं ओसप्पिणीए
तेवीसं तित्थकरा पुब्बभवे एक्कारसंगिणो होत्था, तं जहा—अजित संभव अभिणंदण सुमई जाव
पासो वद्धमाणो य, उसभे णं अरहा चोइसपुब्बी होत्था । ३ । जंबुद्दीवे णं दीवे इमीसे ओसप्पिणीए
तेवीसं तित्थकरा पुब्बभवे मंडलिरायाणो होत्था, तं जहा—अजित संभव अभिणंदण जात्र पासो
वद्धमाणो य, उसभे णं अरहा कोसलिए पुब्बभवे चक्कवद्दी होत्था । ४ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तेवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
। १ । अहे सत्तमाए णं पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तेवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । २ ।

॥ ८६ ॥

असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं तेवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ३ । सोहम्मीसाणाणं देवाणं अत्थेगइयाणं तेवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ४ । हेट्टिममज्झिमगेविजाणं देवाणं जहण्णेणं तेवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ५ । जे देवा हेट्टिमहेट्टिमगेवेज्जयविमाणेसु देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं तेवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ६ ॥

ते णं देवा तेवीसाए अद्धमासाणं (मासेहिं) आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीस-
संति वा । १ । तेसि णं देवाणं तेवीसाए वाससहस्सेहिं आहारट्टे समुप्पज्जइ । २ । संतेगइआ
भवसिद्धिया जीवा जे तेवीसाए भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिवाइस्संति
सव्वदुक्खाणमंतं करिस्संति । ३ ॥ सूत्रम्-२३ ॥

मूलार्थः—सूत्रकृतांग(सुयगडांग)ना त्रेवीश अध्ययनो कक्षां छे, ते आ ग्रमाणे—समय १, वैतालिक २, उप-
सर्गपरिज्ञा ३, स्त्रीपरिज्ञा ४, नरकविमक्ति ५, महावीरस्तुति ६, कुशीलपरिभाषित ७, वीर्य ८, धर्म ९, समाधि १०.
मार्ग ११, समवसरण १२, याथातथ्य १३, ग्रंथ १४, यमक १५, गाथा १६, पुंडरीक १७, क्रियास्थान १८, आहार-
परिज्ञा १९, [अ] प्रत्याख्यान क्रिया २०, अनगरश्चुत २१, आर्द्रकुमार २२ अने नालंदिय २३ (१) । आ जंबूद्वीप

નામના દ્વીપને વિષે भरतक्षेत्रને વિષે આ અવસર્પિणीમાં ત્રેવીશ જિનેશ્વરોને સૂર્યોદયને સમયે શ્રેષ્ઠ કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન ઉત્પન્ન થયા હતા (૨) । આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે (भरतक्षेत्रને વિષે) આ અવસર્પિणीના ત્રેવીશ તીર્થકરો પૂર્વભવમાં અગ્યાર અંગને જાણનારા હતા, તે આ પ્રમાણે—અજિતનાથ, સંભવનાથ, અભિનંદનસ્વામી, સુમતિસ્વામી વિગેરેને લઈને યાવત્ પાર્શ્વનાથસ્વામી અને વર્ધમાનસ્વામી, માત્ર એક કોશલ દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા ઋષભદેવ અરિહંત ચૌદ પૂર્વને જાણનાર હતા (૩) । આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે (भरतक्षेत्रને વિષે) આ અવસર્પિणीમાં ત્રેવીશ તીર્થકરો પૂર્વભવે માંડલિક રાજાઓ હતા, તે આ પ્રમાણે—અજિતનાથ, સંભવનાથ, અભિનંદન વિગેરે યાવત્ પાર્શ્વનાથ અને વર્ધમાનસ્વામી, માત્ર એક કૌશલિક ઋષભદેવ સ્વામી પૂર્વભવમાં ચક્રવર્તી હતા (૪) ॥

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ત્રેવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) નીચે સાતમી નરક પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ત્રેવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની ત્રેવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકમાં કેટલાક દેવોની ત્રેવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । હેઠ્ઠિમમ્જિમ નામના બીજા ગ્રેવેયકના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ ત્રેવીશ સાગરોપમની કહી છે (૫) । જે દેવો હેઠ્ઠિમહેઠ્ઠિમ નામના પહેલા ગ્રેવેયક વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ ત્રેવીશ સાગરોપમની કહી છે (૬) ।

તે દેવો ત્રેવીશ અર્ધમાસે (પચવાડીએ) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને ત્રેવીશ હજાર વર્ષ આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિકર્તાઓ છે કે જેઓ ત્રેવીશ

ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે, અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—ત્રેવીશમું સ્થાનક સુગમ જ છે. વિશેષ એ કે-સ્થિતિનાં સૂત્રોની પહેલાં ચાર સૂત્રો આપેલાં છે. તેમાં સૂત્ર-કૃતાંગના પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં સોલ અધ્યયનો છે અને ત્રીજા શ્રુતસ્કંધમાં સાત અધ્યયનો છે. (કુલ ૨૩ છે.) તેમનો અન્વય (સાર્થક અર્થ) તેમના નામ ઉપરથી જ જાણી શકાય તેવો છે (૧) ॥ इति सूत्र-२३ ॥

હવે ત્રેવીશ સ્થાનક કહે છે—

મૂ૦—ચતુર્વીસં દેવાહિદેવા પન્નત્તા, તં જહા—ઉસમ ૧, અજિત ૨, સંભવ ૩, અભિનંદણ ૪, સુમદ્ ૫, પટમપ્પહ ૬, સુપાસ ૭, ચંદપ્પહ ૮, સુવિધિ ૯, સીઅલ ૧૦, સિજ્જંસ ૧૧, વાસુપુજ્જ ૧૨, વિમલ ૧૩, અણંત ૧૪, ધમ્મ ૧૫, સંતિ ૧૬, કુંથુ ૧૭, અર ૧૮, મહ્લી ૧૯, મુણિસુવ્વય ૨૦, નમિ ૨૧, નેમી ૨૨, પાસ ૨૩, વહ્મમાણા ૨૪ । ૧ । બુલ્લહિમંવંતસિહરીણં વાસહરપવ્વયાણં જીવાઓ ચતુર્વીસં ચતુર્વીસં જોયણસહસ્સાઈં ણવવત્તીસે જોયણસણ્ણં અટ્ટત્તીસદ્ધમાગં જોયણસ્સ કિંચિ વિસેસાહિઆઓ આયામેણં પન્નત્તા । ૨ । ચતુર્વીસં દેવઠાણા સંદ્ધયા પન્નત્તા, સેસા અહમિંદા અનિંદા અપુરોહિઆ । ૩ । ઉત્તરાયણગતે ણં સૂરિણ્ણં ચતુર્વીસંગુલિણ્ણં પોરિસીદ્ધાયં ણિવ્વત્તદ્ધત્તા ણં

णिअट्ठति । ४ । गंगासिंघूओ णं महाणदीओ पवाहे सातिरेगे णं चउवीसं कोसे वित्थारेणं पन्नत्ता ।
 । ५ । रत्तारत्तवतीओ णं महाणदीओ पवाहे सातिरेगे चउवीसं कोसे वित्थारेणं पन्नत्ता । ६ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं चउवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
 । १ । अहे सत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं चउवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । २ ।
 असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं चउवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ३ । सोहम्मीसाणेसु
 कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं चउवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ४ । हेट्टिमउवरिमगेविज्जाणं
 देवाणं जहण्णेणं चउवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ५ । जे देवा हेट्टिममज्झिमगेवेज्जयविमा-
 णेसु देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं चउवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ६ ॥

ते णं देवा चउवीसाए अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा
 । १ । तेसि णं देवाणं चउवीसाए वाससहस्सेहिं आहारट्टे समुप्पज्जइ । २ । संतेगइआ भवसि-
 ङ्खिया जीवा जे चउवीसाए भवगहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिवाइस्संति

સવ્વદુઃસ્વાણમંતં કરિસ્સંતિ । ૩ ॥ સૂત્રમ્-૨૪ ॥

મૂલાર્થઃ—ચોવીશ દેવાધિદેવો (તીર્થકરો) કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—ઋષભ ૧, અજિત ૨, સંભવ ૩, અભિનંદન ૪, સુમતિ ૫, પદ્મપ્રભ ૬, સુપાર્થ ૭, ચંદ્રપ્રભ ૮, સુવિધિ ૯, શીતલ ૧૦, શ્રેયાંસ ૧૧, વાસુપૂજ્ય ૧૨, વિમલ ૧૩, અનંત ૧૪, ધર્મ ૧૫, શાંતિ ૧૬, કુંથુ ૧૭, અર ૧૮, મછી ૧૯, મુનિસુવત ૨૦, નમિ ૨૧, નેમિ ૨૨, પાર્શ્વ ૨૩ અને વર્ધમાન ૨૪ (૧) । છુછાહિમવંત અને શિખરી એ વે વર્ષધર પર્વતોની જીવા લંવાઈમાં ચોવીશ હજાર નવ સો ને વત્રીશ યોજન તથા એક યોજનનો આડત્રીશમો ભાગ કાંઈક અધિક કહી છે (૨) । દેવોના ચોવીશ સ્થાનો ઇંદ્ર સહિત કહેલા છે, વાકીના સ્થાનો અહમિંદ્રવાળા, ઇંદ્ર રહિત અને પુરોહિત (વિગેરે) રહિત કહેલા છે (૩) । ઉત્તરાયણમાં રહેલો સૂર્ય ચોવીશ અંગુલ પ્રમાણ પોરસીની છાયાને કરીને પાછો વળે છે (૪) । ગંગા અને સિંધુ નામની મોટી નદીઓ પ્રવાહને સ્થાને કાંઈક અધિક ચોવીશ કોશ (ગાડ) વિસ્તારમાં કહી છે (૫) । રક્તા અને રક્તવતી નામની મોટી નદીઓ પ્રવાહને સ્થાને કાંઈક અધિક ચોવીશ કોશ (ગાડ) વિસ્તારમાં કહી છે (૬) ॥

આ રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ચોવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । નીચે સાતમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ચોવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની ચોવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકમાં કેટલાક દેવોની ચોવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । હેઠ્ઠિમઉવરિમ નામના ત્રીજા ગ્રૈવેયકમાં દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ ચોવીશ સાગરોપમની કહી છે (૫) । જે દેવો

હેદ્વિમસજ્જિમ નામના બીજા ગ્રેવેયક વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચોવીશ સાગરોપમની કહી છે (૬) ॥

તે દેવો ચોવીશ અર્ધમાસે (પચવાડીએ) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને ચોવીશ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિકર્તાઓ છે કે જેઓ ચોવીશ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે, અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—આ ચોવીશ સ્થાનકને વિષે સ્થિતિની પહેલાં છ સૂત્રો કહેલાં છે, અને તે સુગમ પળ છે, વિશેષ એ છે કે ઇન્દ્રાદિક દેવોની મધ્યે જે પૂજ્યપણાને લીધે અધિક હોય તે દેવાધિદેવ કહેવાય છે (૧) । તથા ‘જીવાઓ તિ’ જંબૂદ્વીપરૂપી વૃત્ત (ગોળ) ક્ષેત્રને મધ્યે જે વર્ષો (ક્ષેત્રો) અને વર્ષધરો (પર્વતો) રહેલા હોય તેની સીધી સીમાનું નામ જીવા કહેવાય છે. ધનુષ ઉપર પ્રત્યંવા ચડાવેલી હોય તે જીવાની સદૃશ આ પળ હોવાથી જીવા કહેવાય છે. તેમાં બુદ્ધહિમવંત અને શિખરી એ બે પર્વતની જીવાનું પ્રમાણ ૨૪૯૩૨ યોજન અને એક યોજનનો આડત્રીશમો ભાગ કાંઈક અધિક છે. આ પ્રમાણને માટે ગાથા કહી છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. “ચોવીશ હજાર નવ સો ને બત્રીશ યોજન તથા અર્ધી કલા એટલી લાંબી બુદ્ધહિમવંતની જીવા છે.” અહીં અર્ધી કલા એટલે ઓગણીશીયા ભાગનો અર્ધભાગ, તે આડત્રીશમો ભાગ જ કહેવાય છે (૨) । દેવના સ્થાનો એટલે ભેદો ચોવીશ આ પ્રમાણે—ભવનપતિના દશ, વ્યંતરના આઠ, ડ્યોતિષ્કના પાંચ અને કલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવોનું એક સ્થાન, એ સર્વ મલીને ચોવીશ થયા. આ ચોવીશ સ્થાનો ઇંદ્ર સહિત એટલે ચમરેંદ્ર વિગેરેવડે અધિષ્ઠિત

છે, બાકીના દટલે નવ ગ્રેવેયક અને પાંચ અનુત્તર વિમાનના દેવો તે અહર્મિદ્ર કહેવાય છે. તેઓ પોતે જ ઇંદ્ર છે, તેને માથે ઇંદ્ર નથી. તેમના સ્થાનો તે અહર્મિદ્ર સ્થાનો છે અર્થાત્ તે દરેક દેવો પોતાના આત્માને ઇંદ્ર માનનારા છે. તેથી કરીને જ તે સ્થાનો ઇંદ્ર રહિત દટલે નાયક રહિત છે, તથા શાંતિકર્મને કરનારા પુરોહિત રહિત છે, ઉપલક્ષણથી સેવકજનો (આભિયોગિક દેવો) વિગેરે કાંઈપણ નથી. એમ જાણવું (૩) । તથા ઉત્તરાયણમાં રહેલો દટલે કર્ક સંક્રાંતિને દિવસે સર્વ આમ્યંતર મંડલમાં રહેલો સૂર્ય એક હસ્તપ્રમાણ શંકુની ચોત્રીશ અંગુલપ્રમાણ પોરિલીની છાયાને કરીને પાછો ફરે છે દટલે સર્વ આમ્યંતર મંડલથી નીકળીને બીજા મંડલમાં આવે છે. તે વિશે કહ્યું છે કે—“ આવાહ માસમાં બે પગલાની છાયા, (પોરિસી કહેવાય છે). ” इत्यादि. (૪) । ‘ પવત્તે ’—જે સ્થાનથી નદી વહેવા લાગે છે, તે પ્રવાહ અહીં પદ્મદ્રવ્યથી તેના તોરણવડે કરીને તેની નીચે થઈને તેનો નિર્ગમ સંભવે છે. પરંતુ અન્ય સ્થલે પ્રવાહ શબ્દે કરીને જે મકરના મુખની પ્રનાલમાંથી નીકળવું થાય છે તે અથવા પ્રપાતકુંડમાંથી જે નીકળવું થાય છે, તે પ્રવાહ કહેલ છે તે અહીં કહેવાને ઇચ્છ્યો નથી. કેમ કે જંબૂદ્વીપ-પ્રજાસિમાં અને અહીંયાં પણ આગલ પચીશ કોશના પ્રમાણવાળો ગંગાદિક નદીઓનો પ્રવાહ કહેલો છે. (૫-૬) ॥ સૂત્ર-૨૪ ॥

હવે પચીશમું સ્થાનક કહે છે.—

મૂ૦—પુરિમપચ્છિમગણં તિત્થગરાણં પંચજામસ્સ પણવીસં ભાવણાઓ પણગત્તા, તં જહા—
ઈરિયાસમિઈ, મણગુત્તી, વયગુત્તી, આલોયમાયણમોયણં, આદાણમંડમત્તનિવલ્લેવણાસમિઈ ૫,

अणुवीतिभासणया, कोहविवेगे, लोभविवेगे, भयविवेगे, हासविवेगे ५, उग्गह अणुणवणया,
उग्गहसीमजाणया, सयमेव उग्गहं अणुगिणहणया, साहम्मियउग्गहं अणुणविय परिभुंजणया,
साहारणभत्तपाणं अणुणविय पडिभुंजणया ५, इत्थीपसुपंडगसंसत्तगसयणासणवज्जणया, इत्थी-
कहविवज्जणया, इत्थीणं इंदियाणमालोयणवज्जणया, पुव्वरयपुव्वकीलिआणं अणुसरणया, पणी-
ताहारविवज्जणया ५, सोइंदियरागोवरई, चक्खिदियरागोवरई, घाणिंदियरागोवरई, जिह्मिदिय-
रागोवरई, फासिंदियरागोवरई ५ । १ । मल्ली णं अरहा पणवीसं धणु उड्डं उच्चत्तेणं होत्था । २ ।
सव्वे वि दीहवेयड्डपव्वया पणवीसं जोयणाणि उड्डं उच्चत्तेणं पन्नत्ता पणवीसं गाऊआणि
उविद्धेणं पन्नत्ता । ३ । दोच्चाए णं पुढवीए पणवीसं णिरयावाससयसहस्सा पन्नत्ता । ४ । आया-
रस्स णं भगवओ सचूलिआयस्स पणवीसं अज्झयणा पन्नत्ता, तं जहा-सत्थपरिण्णा १ लोगवि-
जओ २ सीओसणीअ ३ सम्मत्तं ४ । आवांति ५ धुय ६ विमोह ७ उवहाणसुयं ८ महपरिण्णा ९
॥ १ ॥ पिंडेसण १० सिज्जि ११ रिआ १२ भासज्झयणा १३ य वत्थ १४ पाएसा १५ । उग्गहप-

डिमा १६ सत्तिक्कसत्तया २३ भावण २४ विमुत्ती २५ ॥ २ ॥ निसीहज्झयणं पणवीसइमं । ५ ।
 मिच्छादिट्ठिविगल्लिंदिए णं अपज्जत्तए णं संकिलिट्ठपरिणामे णामस्स कम्मस्स पणवीसं उत्तरप-
 यडीओ णिबंघति-तिरियगतिनामं १ विगल्लिंदियजातिनामं २ ओरालियसरीरणामं ३ तेअगसरी-
 रणामं ४ कम्मणसरीरणामं ५ हुंडगसंठाणनामं ६ ओरालिअसरीरंगोवंगणामं, ७ छेवट्टसंघयणनामं
 ८ वणणनामं ९ गंधणामं १० रसणामं ११ फासणामं १२ तिरिआणुपुब्बिनामं १३ अगुरुलहुनामं
 १४ उवघायनामं १५ तसनामं १६ बादरणामं १७ अपज्जत्तयणामं १८ पत्तेयसरीरणामं १९ अथि-
 रणामं २० असुभणामं २१ दुभगणामं २२ अणादेज्जनामं २३ अजसोकित्तिनामं २४ निम्माण-
 नामं २५ । ६ । गंगासिंधूओ णं महाणदीओ पणवीसं गाऊयाणि पुहुत्तेणं दुहओ घडमुहपवित्ति-
 एणं मुत्तावलिहारसंठिएणं पवातेण पंडंति । ७ । रत्तारत्तवईओ णं महाणदीओ पणवीसं गाऊ-
 याणि पुहुत्तेणं (दुहओ) मकर (घड) मुहपवित्तिएणं मुत्तावलिहारसंठिएणं पवातेण पंडंति
 । ८ । लोगिंबिंदुसारस्स पणवीसं वत्थू पन्नत्ता ॥ ९ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं पणवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । १ । अहे सत्तमाए पुढवीए अत्थेगइआणं नेरइयाणं पणवीसं सागरोवमाइं ठिई पणत्ता । २ । असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं पणवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ३ । सोहम्मीसाणे णं देवाणं अत्थेगइयाणं पणवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ४ । मज्झिमहेट्ठिमगेवज्जाणं देवाणं जहण्णेणं पणवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ५ । जे देवा हेट्ठिमउवरिमगेवज्जगविमाणेसु देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं पणवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ६ ॥

ते णं देवा पणवीसाए अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा । १ । तेसि णं देवाणं पणवीसं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ । २ । संतेगइया भवसिद्धिआ जीवा जे पणवीसाए भवग्गहणेहिं सिज्झस्संति बुज्झस्संति मुच्चिस्संति परिनिव्वाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतं करिस्संति । ३ ॥ सूत्रम्-२५ ॥

મૂલાર્થ:—પહેલા અને છેલ્લા તીર્થકરના સમયમાં પાંચ મહાવ્રતોની પચીસ ભાવનાઓ કહી છે, તે આ પ્રમાણે—ઈર્યા-સમિતિ, મનગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ, પાત્રને વિષે જોઈને ભોજન કરવું (દષ્ણાસમિતિ), આદાનમાંડમાત્રનિષ્કેષણાસમિતિ ૫,

विचारपूर्वक बोलुं, क्रोधनो त्याग, लोभनो त्याग, भयनो त्याग, हास्यनो त्याग ५, अवग्रहनी अनुज्ञा लेवी-याचना करवी, अवग्रहनी सीमा(हृद)नुं जाणुं, पोते अवग्रहनुं अनुग्रहण करुं, साधर्मिकना अवग्रहने तेनी आज्ञा लहने परिभोग करवो, साधारण भात-पाणीनो परिभोग गुर्वादिकनी अनुज्ञा लहने करवो ५, स्त्री, पशु के नपुंसके अधिष्ठित शयन-आसन वर्जवा, स्त्रीकथा वर्जवी, स्त्रीनी इद्रियो(अवयवो)ने जोवानुं वर्जवुं, पूर्वना रत(मैथुन)नुं अने पूर्वनी क्रीडानुं स्मरण न करुं, प्रणीत(रसवाळा) आहारनो त्याग करवो ५, श्रोत्रइंद्रियना रागनो त्याग, चक्षुइंद्रियना रागनो त्याग, घ्राणेंद्रियना रागनो त्याग, जिह्वेंद्रियना रागनो त्याग, स्पर्शेंद्रियना रागनो त्याग ५, (१) ।

श्री मल्लिनाथ अरिहंत पचीश धनुष ऊंचा हता (२) । सर्वे दीर्घ वैताळ्य पर्वतो पचीश योजन ऊंचा कहा छे तथा पचीश गाउ पृथ्वीमां ऊंडा कहा छे (३) । बीजी नरकपृथ्वीने विषे पचीश लाख नरकावास कहा छे (४) । चूलिका सहित आचारांग सूत्रना पचीश अध्ययनो कहां छे, ते आ प्रमाणे-शस्त्रपरिज्ञा १, लोकविजय २, शीतोष्णीय ३, सम्यक्त्व ४, श्रावती ५, धृत ६, विमोक्ष ७, उपधानश्रुत ८, महापरिज्ञा ९, पिंडैषणा १०, शय्या ११, ईर्या १२, भाषाध्ययन १३, वस्त्रैषणा १४, पात्रैषणा १५, अवग्रहप्रतिमा १६, सप्तसप्तैकका २३, भावना २४ अने विमुक्ति २५, आ विमुक्ति अध्ययन निशीथ अध्ययन सहित पचीशनुं जाणुं (५) । अपर्याप्त अवस्थावाळो अने संविलष्ट परिणामवाळो विकलेंद्रिय मिथ्या-दृष्टि जीव नामकर्मनी पचीश उत्तरप्रकृतिओने बांधे ते आ प्रमाणे-तिर्यग्गति नाम १, विकलेंद्रिय जाति नाम २, औदारिक शरीर नाम ३, तैजस शरीर नाम ४, कार्मण शरीर नाम ५, हुंडक संस्थान नाम ६, औदारिक शरीर अंगोपांग नाम ७,

છેવડું સંઘયણ નામ ૮, વર્ણનામ ૯, ગંધનામ ૧૦, રસનામ ૧૧, સ્પર્શનામ ૧૨, તિર્યગાનુપૂર્વી નામ ૧૩, અગુરુલઘુનામ ૧૪, ઉપઘાતનામ ૧૫, ત્રસનામ ૧૬, બાદરનામ ૧૭, અપર્યાપ્તક નામ ૧૮, પ્રત્યેક શરીરનામ ૧૯, અસ્થિર નામ ૨૦, અશુભ નામ ૨૧, દુર્ભગ નામ ૨૨, અનાદેય નામ ૨૩, અયશઃકીર્તિ નામ ૨૪, નિર્માણનામ ૨૫ (૬) । ગંગા અને સિંધુ નામની મોટી નદીઓ પચીશ ગાડના પહોળા પ્રવાહવડે બન્ને (પૂર્વ-પશ્ચિમ) દિશામાં (મકરની મુલાકાતિવાળા નાલવાવડે) ઘટના મુલ્લથી પડે તેમ મુક્તાવલી હારના સંસ્થાનવાળા પ્રપાતે (પ્રવાહે) કરીને પોતપોતાના કુંડમાં પડે છે (૭) । રક્તા અને રક્તવતી નામની મોટી નદીઓ પચીશ ગાડના પહોળા પ્રવાહવડે બન્ને (પૂર્વ-પશ્ચિમ) દિશામાં ઘટના મુલ્લથી પડે તેમ મુક્તાવલી હારના સંસ્થાનવાળા પ્રપાતે (પ્રવાહે) કરીને પોતપોતાના કુંડમાં પડે છે (૮) । લોકવિંદુસાર નામના ચૌદમા પૂર્વને વિષે પચીશ વસ્તુ કહી છે (૯) ॥

આ રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની પચીશ પલ્લ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । નીચે સાતમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની પચીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની પચીશ પલ્લ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકને વિષે કેટલાક દેવોની પચીશ પલ્લ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । મલ્લિમહેદ્દિમ નામના ચોથા ગ્રૈવેયકના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ પચીશ સાગરોપમની કહી છે (૫) । જે દેવો હેદ્દિમઉવરિમ નામના ત્રીજા ગ્રૈવેયક વિમાનને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પચીશ સાગરોપમની કહી છે (૬) ॥

ते देवो पचीश अर्धमासे (पखवाडीए) आन ले छे, प्राण ले छे, एटले उच्छ्वास ले छे, निःश्वास ले छे (१) । ते देवोने पचीश हजार वर्षे आहारनी इच्छा उत्पन्न थाय छे (२) । एवा केटलाक भवसिद्धिक जीवो छे के जेओ पचीश भवने ग्रहण करवावडे सिद्ध थशे, बुद्ध थशे, मुक्त थशे, परिनिर्वाण पामशे अर्थात् सर्व दुःखनो अंत करशे ॥ (३) ॥

टीकार्थः—पचीशसुं स्थानक पण सुगम छे. विशेष ए के—अहीं स्थितिनी पहेलां नव सत्रो छे. तेमां ' पंच-जामस्स त्ति '—पांच यामोनी एटले महाव्रतोनी समुदाय ते पंचयाम कहेवाय छे, ते पांच महाव्रतोनी ' भावणाओ त्ति '—प्राणातिपातादिकनी निवृत्तिरूप पांच महाव्रतोना रक्षणने माटे जे भावना कराय ते भावनाओ कहेवाय छे, अने ते भावनाओ दरेक महाव्रतनी पांच पांच छे. तेमां ईर्यासमिति विगेरे पांच भावनाओ पहेला महाव्रतनी छे, तेमां चौथी भावना ' आलोकभाजनभोजन '—एटले जोवापूर्वक भाजनने विषे एटले पात्रने विषे भोजन एटले भात-पाणीनो आहार करवो ते; केम के जोया विना भाजनने विषे जो भोजन करवामां आवे तो प्राणीनी हिंसा संभवे छे तथा विचारिने बोलवुं ए विगेरे बीजा व्रतनी पांच भावनाओ छे. तेमां विवेक एटले त्याग एवो अर्थ करवानो छे तथा अवग्रहनी अनुज्ञापना (जणावबुं) विगेरे बीजा व्रतनी पांच भावनाओ छे, तेमां पहेली अवग्रहानुज्ञापना एटले अवग्रहनी अनुज्ञा लेवी (तेना स्वामी पासेथी अवग्रह मागी लेवो ते) १, अवग्रहनी अनुज्ञा कर्या पछी तेनी सीमा-हददुं जाणवुं ते बीजी भावना २, सीमा जाण्या पछी पोते ज ' उग्गहणं इत्ति ' अवग्रहने ग्रहण करवो अर्थात् पछी स्वीकार करीने तेमां रहेवुं ए बीजी भावना ३, साधर्मिक एटले गीतार्थ समुदायमां विचरता संविग्न साधुओनो अवग्रह के जे एक मास विगेरे

कालना प्रमाणथी पांच गाउ विगेरे प्रमाणना क्षेत्रवालो साधर्मिकनो अवग्रह होय ते ज साधर्मिकोनी अनुज्ञा लइने तेनो ज भोगवटो करवो एटले त्यां ज रहेबुं, अर्थात् साधर्मिकना क्षेत्रने विषे के वसतिने विषे तेओनी अनुज्ञा लइने ज रहेबुं ते चोथी भावना ४, तथा जे सामान्य भक्तादिक आणेछुं होय ते आचार्योदिकनी अनुज्ञा लइने वापरबुं-आहार करवो ते पांचमी भावना ५ । तथा स्त्री विगेरेना संबंधवाळा आसन शयनादिकनु वर्जबुं ते चोथा व्रतनी भावनाओ छे तेमां जे प्रणीत आहार कसो छे ते अति स्नेह(घी-तेल)वालो जाणवो । तथा श्रोत्र इंद्रियना रागनो त्याग करवो विगेरे पांच भावनाओ पांचमा महाव्रतनी कही छे. तेनो भावार्थ आ प्रमाणे छे-जे जीव जे पदार्थने विषे आसक्त थाय ते जीवने तेनो परिग्रह लागे छे. तेथी करीने शब्दादिकने विषे राग करनार जीवे ते शब्दादिकनो परिग्रह करेलो कहेवाय छे तेथी परिग्रहविरतिनी विराधना थइ कहेवाय छे अन्यथा एटले शब्दादिकमां राग कर्यो न होय तो ते व्रतनी आराधना थइ कहेवाय छे । आ सर्व भावनाओ वाचनांतरमां आवश्यकसूत्रने अनुसारे देखाय छे एटले के आवश्यकसूत्रमां आ भावनाओ वाचनांतर तरीके कही छे (१) ।

तथा ' मिच्छादिद्वीत्यादि '—मिथ्यादृष्टि जीव ज तिर्यगति विगेरे कर्मप्रकृतिने बांधे छे पण सम्यग्दृष्टि जीव बांधतो नथी; केम के ते कर्मप्रकृतिओ मिथ्यात्वना ज आश्रयवाली छे, तेथी मिथ्यादृष्टिनुं ग्रहण कर्युं छे. (ते पण) विकलेंद्रिय एटले द्वींद्रिय, त्रींद्रिय के चतुरिंद्रियमांनो कोइ एक बांधे छे. 'णं' शब्द वाक्यनी शोभा माटे लख्यो छे. (मिथ्या-दृष्टि विकलेंद्रिय छतां पण) पर्याप्तक होय तो ते बीजी कर्मप्रकृतिओने पण बांधे छे तेथी अहीं अपर्याप्तकनुं ग्रहण कर्युं छे;

કેમ કે અપર્યાપ્ત જ આ અગ્રશસ્ત પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓને બાંધે છે. આવો જીવ પણ સંવિલ્લપ્ત પરિણામવાળો હોય તે જ બાંધે છે તેથી સંક્ષિપ્ત પરિણામવાળો એમ કહ્યું છે, તેવા પરિણામવાળો પણ દ્વીંદ્રિયાદિક અપર્યાપ્તકને યોગ્ય જ (કર્મ) બાંધે છે. તેમાં એટલે પચીશ કર્મપ્રકૃતિઓ જે ગણાવી છે તેમાં 'વિગલિંદિયજાહનામં' એમ જે લખ્યું છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે કરવો—કોઈક વચ્ચે દ્વીંદ્રિય જાતિ સાથે પચીશ, કોઈક વચ્ચે ત્રીંદ્રિય જાતિ સાથે પચીશ, એ જ પ્રમાણે અન્યથા પણ એટલે કોઈક વચ્ચે ત્રણ-ચાર દ્વીંદ્રિય જાતિ સાથે પચીશ પ્રકૃતિઓ જાણવી. (અર્થાત્ વિકલેંદ્રિય જાતિમાંથી વે, ત્રણ કે ચાર દ્વીંદ્રિયમાંથી એકને બાંધે છે.) (૬)। 'ગંગા હત્યાદિ'—પચીશ ગાડના વિસ્તારવાળો જે પ્રપાત (પડખું) તે વડે કરીને એટલો અહીં અધ્યાહાર રાખવો. 'દુહઓ ત્તિ'—વન્ને દિશાને વિષે એટલે પૂર્વ દિશામાં ગંગા અને પશ્ચિમ દિશામાં સિંધુ ચાલે છે. તે વન્ને પદ્મદ્રહમાંથી નીકળી પાંચ સો યોજન સુધી પર્વત ઉપર ચાલી પછી દક્ષિણ તરફ વળે છે, ત્યાં આગલ 'ઘડસુહપવિત્તિ' એનું નામ છે. 'ઘડના મુખની જેવા પચીશ કોશ પહોળી જિહ્વાવાળા મકરના મુખરૂપી પરનાલમાંથી પ્રવર્તેલા (નીકળેલા) મોતીના હારની જેવા સંસ્થાનવાળા (આકારવાળા) પ્રપાતવડે એટલે પડતા જલના સમૂહવડે (પ્રવાહવડે) સો યોજન ઝંચા હિમવંત પર્વતની નીચે રહેલા પોતપોતાના પ્રપાતકુંડને વિષે પડે છે (૭)। એ જ પ્રમાણે રક્તા અને રક્તવતી નામની નદીઓ પણ જાણવી. તેમાં વિશેષ એ છે કે—શિખરી નામના વર્ષધર (પર્વત) ઉપર રહેલા પુંડરીક નામના દ્રહમાંથી તે વન્ને નદીઓ નીકળીને પડે છે (૮)। તથા લોકશિંદુસાર એ નામનું ચૌદસું પૂર્વ છે ॥ સૂત્ર-૨૫ ॥

હવે છવીસ સ્થાનક કહે છે—

मू०—छवीसं दसकप्पववहाराणं उद्देसणकाला पन्नत्ता, तं जहा—दस दसाणं छ कप्पस्स दस ववहारस्स । १ । अभवसिद्धियाणं जीवाणं मोहणिज्जस्स कम्मस्स छवीसं कम्मंसा संतकम्मा पन्नत्ता, तं जहा—मिच्छत्तमोहणिज्जं सोलस कसाया इत्थीवेदे पुरिसवेदे नपुंसकवेदे हासं अरति रति भयं सोगं दुगंछा । २ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं छवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ । अहे सत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं छवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । २ । असुरकु- माराणं देवाणं अत्थेगइयाणं छवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ३ । सोहम्मीसाणे णं देवाणं अत्थेगइयाणं छवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ४ । मज्झिममज्झिमगेवज्जयाणं देवाणं जहणणेणं छवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ५ । जे देवा मज्झिमहेट्ठिमगेवज्जयविमाणेसु देवत्ताए उववन्ना तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं छवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ६ ॥

ते णं देवा छवीसाए अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा १ ।

તેસિ પં દેવાણં છઠ્ઠીસં વાસસહસ્સેહિં આહારદ્વે સમુપ્પજ્જહ ૧ । સંતેગઇયા ભવસિદ્ધિયા જીવા
 જે છઠ્ઠીસેહિં ભવગ્ગહણેહિં સિઙ્ગિસ્સંતિ બુઙ્ગિસ્સંતિ મુચ્ચિસ્સંતિ પરિણિવાઇસ્સંતિ સઽવદુક્ખાણ-
 મંતં કરિસ્સંતિ ૩ ॥ સૂત્રમ્—૨૬ ॥

મૂલાર્થ:—દશાશ્રુત, કલ્પશ્રુત અને વ્યવહારશ્રુતના મળીને છઠ્ઠીશ ઉદ્દેશન કાઠ કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—દશાશ્રુતના
 દશ, કલ્પસૂત્રના છ અને વ્યવહારશ્રુતના દશ (૧) અભવસિદ્ધિક્ક એટલે (કોઈ પણ ભવમાં જેની સિદ્ધિ થવાની નથી તેવા)
 અભવ્ય જીવોને મોહનીય કર્મની છઠ્ઠીસ કર્મપ્રકૃતિઓ સત્તામાં રહેલી કહી છે, તે આ પ્રમાણે—મિથ્યાત્વમોહનીય ૧, સોલ
 કપાય ૧૭, સ્ત્રીવેદ ૧૮, પુરુષવેદ ૧૯, નપુંસકવેદ ૨૦, હાસ્ય ૨૧, અરતિ ૨૨, રતિ, ૨૩, મય ૨૪, શોક ૨૫ અને
 દુગંછા (જુગુપ્સા) (રૂપ નવ નોકપાય.) ૨૬ (૨) ॥

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની છઠ્ઠીશ પલ્લયોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । નીચેની સાતમી
 પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની છઠ્ઠીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની છઠ્ઠીશ
 પલ્લયોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પના કેટલાક દેવોની છઠ્ઠીશ પલ્લયોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪)
 મઙ્ગિમમઙ્ગિમ નામના પાંચમા ઐવેયકના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ છઠ્ઠીશ સાગરોપમની કહી છે (૫) । જે દેવો મઙ્ગિમમેઘિમ

૧ દશાશ્રુતસ્કંધ. ૨ બૃહત્કલ્પ ।

नामना चोथा ग्रैवेयक विमानमां देवपणे उत्पन्न थया होय ते देवोनी उत्कृष्ट स्थिति छवीश सागरोपमनी कही छे (६) ॥
ते देवो छवीश अर्ध मासे (पखवाडीए) आन ले छे, प्राण ले छे एटले उच्छ्वास ले छे, निःश्वास ले छे (१) । ते देवोने छवीश हजार वर्षे आहारनी इच्छा उत्पन्न थाय छे (२) । एवा केटलाक भव्य जीवो छे के जेओ छवीश भवने ग्रहण करवावडे सिद्ध थशे, बुद्ध थशे, मुक्त थशे, परिनिर्वाण पामशे, अर्थात् सर्व दुःखनो अंत करशे (३) ॥

टीकार्थः—छवीशमुं स्थानक प्रगट ज छे. विशेष ए के—उद्देशन काळ एटले जे श्रुतस्कंधमां अने जे अध्ययनमां जेटला अध्ययनो के उद्देशा कला होय तेमां तेटला ज उद्देशन काळ एटले श्रुतना उपचाररूप उद्देशनो काळ—अवसर होय छे (१) । तथा अभव्योने त्रण पुंज करवाना न होवाथी सम्यक्त्वमोहनीय अने मिश्रमोहनीयरूप बे प्रकृति सत्तामां होती नथी तेथी छवीश कर्मप्रकृति होय छे (२) ॥ सूत्र २६ ॥

हवे सत्तावीशमुं स्थानक कहे छे.—

मू०—सत्तावीसं अणगारगुणा पन्नत्ता, तं जहा—पाणाइवायाओ वेरमणं १, मुसावायाओ वेरमणं २, अदिन्नादाणाओ वेरमणं ३, मेहुणाओ वेरमणं ४, परिग्गहाओ वेरमणं ५, सोइंदिय-निग्गहे ६, चक्खिंदियनिग्गहे ७, घाणिंदियनिग्गहे ८, जिब्भिंदियनिग्गहे ९, फासिंदियनिग्गहे १०, कोहविवेगे ११, माणविवेगे १२, मायाविवेगे १३, लोभविवेगे १४, भावसच्चे १५, करणसच्चे १६,

जोगसच्चे १७, खमा १८, विरागया १९, मणसमाहरणया २०, वयसमाहरणया २१, कायसमा-
हरणया २२, जाणसंपणया २३, दंसणसंपणया २४, चरित्तसंपणया २५, वेयणअहियासणया
२६, मारणंतियअहियासणया २७ । १ । जंबुद्दीवे दीवे अभिइवज्जेहिं सत्तावीसाए णक्खत्तेहिं सं-
वहारे वट्ठति । २ । एगमेगे णं णक्खत्तमासे सत्तावीसाहिं राइंदियाहिं राइंदियगेणं पन्नत्ते । ३ ।
सोहम्मसीसाणेसु कप्पेसु विमाणपुढवी सत्तावीसं जोयणसयाइं बाहल्लेणं पन्नत्ता । ४ । वेयगस-
म्मत्तबंधोवरयस्स णं मोहणिज्जस्स कम्मस्स सत्तावीसं उत्तरपगडीओ संतकम्मंसा पन्नत्ता । ५ ।
सावणसुद्धसत्तमीसु णं सूरिए सत्तावीसंगुलियं पोरिसिच्छायं णिवत्तइत्ता णं दिवसखेत्तं नियडेमाणे
रयणिखेत्तं अभिणिवट्टमाणे चारं चरइ । ६ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं सत्तावीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
। १ । अहे सत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं सत्तावीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । २ ।
असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं सत्तावीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ३ । सोहम्मसीसाणेसु

कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं सत्तावीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ४ । मज्झिमउवरिमगेवेज्जायाणं देवाणं जहण्णेणं सत्तावीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ५ । जे देवा मज्झिममज्झिमगेवेज्जयविमाणेसु देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं सत्तावीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ६ ॥

ते णं देवा सत्तावीसाए अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा । १ । तेसि णं देवाणं सत्तावीसवाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ । २ । संतेगइया भवासिद्धिया जीवा जे सत्तावीसाए भवग्गहणेहिं सिद्धिस्संति बुद्धिस्संति परिनिच्चाइस्संति सव्वदुक्खवाणमंतं करिस्संति । ३ ॥ सूत्रम्-२७ ॥

मूलार्थः—अनगर(साधु) ना सत्तावीस गुणो कहेला छे, ते आ ग्रमाणे—प्राणातिपातथी विरमबुं १, मृषावादथी विरमबुं, २, अदत्तादानथी विरमबुं ३, मैथुनथी विरमबुं ४, परिग्रहथी विरमबुं ५, श्रोत्रेन्द्रियनो निग्रह ६, चक्षुर्इन्द्रियनो निग्रह ७, घ्राणेन्द्रियनो निग्रह ८, जिह्वाइन्द्रियनो निग्रह ९, स्पर्शेन्द्रियनो निग्रह १०, क्रोधनो त्याग ११, माननो त्याग १२, मायानो त्याग १३, लोभनो त्याग १४, भावसत्य १५, करणसत्य १६, योगसत्य १७, क्षमा १८, विरागता १९, मननी समाहरणता—निरोध २०, वचननी समाहरणता २१, कायानी समाहरणता २२, ज्ञान सहितपणुं २३, दर्शन सहितपणुं

૨૪, ચારિત્ર સહિતપણું ૨૫, વેદનાનું સહન કરવાપણું ૨૬ તથા મારણાંતિક્ર ઉપસર્ગનું સહન કરવાપણું ૨૭ (૧) ।
 જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે અભિજિત નક્ષત્ર સિવાય વીજા સત્તાવીશ નક્ષત્રોત્રોડે વ્યવહાર ચાલે છે (૨) । એક એક
 નક્ષત્રમાસ રાત્રિદિવસની અપેક્ષા સત્તાવીશ રાત્રિદિવસે કરીને સંપૂર્ણ થાય છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકને વિષે
 વિમાનની પૃથ્વી સત્તાવીશ સો યોજન જાડી છે (૪) । વેદક સમકિતના બંધથી વિરામ પામેલા જીવને મોહનીય કર્મની
 સત્તાવીશ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ સત્તામાં રહેલી હોય છે (૫) । શ્રાવણ શુદ્ધિ સાતમને દિવસે સૂર્ય સત્તાવીશ અંગુલ પ્રમાણ
 પોરિસીની છાયાને નીપજાવીને (કરીને) ત્યારપછી દિવસના ક્ષેત્ર (આકાશ) ને પ્રકાશની હાનિવડે હાનિ પમાડતો અને રાત્રિ-
 ક્ષેત્રને પ્રકાશની હાનિવડે ઘટ્ટિ પમાડતો (દિવસને નાનો કરતો અને રાત્રિને મોટી કરતો) સતો ચારને ચરે છે (૬) ॥

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની સત્તાવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । નીચેની સાતમી
 પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની સત્તાવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સત્તાવીશ
 પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની સત્તાવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી
 છે (૪) । મહિષમર્ધિન નામના છઠા ગ્રૈવેયક દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ સત્તાવીશ સાગરોપમની કહી છે (૫) । જે દેવો
 મહિષમર્ધિન નામના પાંચમા ગ્રૈવેયકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સત્તાવીશ સાગરોપમની
 કહી છે (૬) ॥

તે દેવો સત્તાવીશ અર્ધ માસે આન લે છે, પ્રાણ લે છે, દલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને સત્તા-

વીશ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિકર્તાઓ સત્તાવીશ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે, અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે. (૩) ॥

ટીકાર્થ—સત્તાવીશશું સ્થાનક પણ પ્રગટ જ છે. વિશેષ એ કે-સ્થિતિના સૂત્રોની પહેલાં છ સૂત્રો કહ્યાં છે. તેમાં અનગારના-સાધુના ચારિત્રવિશેષરૂપી જે ગુણો તે અનગાર ગુણો કહેવાય છે. તેમાં પાંચ મહાવ્રતો ૫, પાંચ ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ ૧૦, ક્રોધાદિક ચારનો ત્યાગ ૧૪, ત્રણ સત્ય, તેમાં ભાવસત્ય એટલે શુદ્ધ અંતરાત્માપણું, કરણસત્ય એટલે પ્રતિલેખનાદિક ક્રિયા જે પ્રમાણે શાસ્ત્રમાં કહી છે તે પ્રમાણે સમ્યક્ પ્રકારે ઉપયોગપૂર્વક કરવી તે અને યોગસત્ય એટલે મન વિગેરેનું સત્યપણું ૧૭, ક્ષમા—જેમાં ક્રોધ અને માનનું પ્રગટ રીતે સ્વરૂપ દેખાતું ન હોય એવા દ્રેષ નામની સર્વ પ્રકારની અપ્રીતિનો જે અભાવ તે ક્ષમા કહેવાય છે, અથવા ક્રોધ અને માનના ઉદયનો નિરોધ એટલે ક્રોધ અને માનને ઉદયમાં જ આવવા ન દેવા તે ક્ષમા કહેવાય છે. પૂર્વે (ઉપર) ક્રોધનો ત્યાગ અને માનનો ત્યાગ (નિરોધ) કહ્યો છે તે ઉદય પામેલાનો નિરોધ કહ્યો છે, તેથી પુનરુક્ત દોષ આવતો નથી ૧૮, વિરાગતા એટલે દરેક જાતની આસક્તિનો અભાવ અથવા માયા અને લોભનો અનુદય (તેમને ઉદયમાં આવવા ન દેવા તે). પૂર્વે માયાનો ત્યાગ અને લોભનો ત્યાગ કહ્યો છે તે ઉદય પામેલાનો નિરોધ કહ્યો છે તેથી અહીં પણ પુનરુક્ત દોષ આવતો નથી ૧૯, મન, વચન અને કાયાની સમાહરણતા અથવા પાઠાંતરમાં સમન્વાહરણતા એટલે અકુશલ એવા તે ત્રણેનો નિરોધ કરવો તે ૨૨, જ્ઞાનાદિક ત્રણની પ્રાપ્તિ ૨૫, વેદનાતિસહનતા-શીતાદિકને અત્યંત સહન કરવા તે ૨૬ તથા મારણાંતિકાતિસહનતા-કલ્યાણમિત્રની બુદ્ધિ

કરીને (ઉપસર્ગ કરનાર મારો શત્રુ નથી પરંતુ મારો કલ્યાણકારક મિત્ર છે એમ ધારીને) મરણ પર્યંતના ઉપસર્ગો સહન કરવા તે ૨૭ (૧) । ધાતકીલંબાદિકમાં નહીં, માત્ર જંબૂદ્વીપમાં જ અભિજિતને વર્જીને સત્તાવીશ નક્ષત્રો વડે વ્યવહાર પ્રવર્તે છે, કેમ કે ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રના ચોથા પાયામાં અભિજિત નક્ષત્રનો સમાવેશ થઈ જાય છે (તેથી તેને જુદા ગણવાની જરૂર નથી) (૨) । તથા નક્ષત્રમાસ, ચંદ્રમાસ, અભિવર્ધિતમાસ, ઋતુમાસ અને સૂર્યમાસ એમ પાંચ પ્રકારના માસ અન્ય સ્થલે કહેલા છે, તેમાં અહીં નક્ષત્રમાસ એટલે આશ્વા નક્ષત્રમંડળને (સત્તાવીશ નક્ષત્રોને) ચંદ્ર જેટલે કાલે ભોગવી લે તે લક્ષણવાળો કાલ સત્તાવીશ રાત્રિ-દિવસનો કહ્યો છે, આ કાલ 'રાત્રિદિવાગ્રેણ' એટલે રાત્રિદિવસના પરિમાણની અપેક્ષા એ કહ્યો છે પરંતુ સર્વથા આટલો જ છે એમ કહ્યો નથી, કેમ કે તેથી કાંઈક અધિક છે એટલે કે એક રાત્રિદિવસના સહસ્રાંશ ભાગ કરીએ તેમાંથી એકવીશ ભાગ (સહસ્રાંશીયા એકવીશ ભાગ) અધિક છે (૩) । તથા વિમાણપુઢવી એટલે વિમાનોની પૃથિવી-ભૂમિકા (ભૂમિ) (૪) । તથા વેદકસમ્યક્ત્વવંધ—ધાયોપશમિક સમ્યક્ત્વના કારણભૂત શુદ્ધદલિકના પુંજરૂપ જે દર્શનમોહનીયની પ્રકૃતિ તેના (સમ્યક્ત્વમોહનીયના) ઉદ્ભવ એટલે વિયોગ કરનાર પ્રાણીને અઘ્રાવીશ ઉત્તર-પ્રકૃતિવાળા મોહનીય કર્મની સત્તાવીશ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય છે; કેમ કે એક પ્રકૃતિનું ઉદ્ભવન કર્યું છે (૫) । તથા શ્રાવણ માસની શુક્લ સપ્તમીને દિવસે સૂર્ય જે તે એક હસ્તપ્રમાણ શંકુની સત્તાવીશ આંગળપ્રમાણ પોરિસીની છાયાને એટલે પહોરની છાયાને કરીને (ત્યારપછીના દિવસોમાં) દિવસના ક્ષેત્રને એટલે સૂર્યના કિરણના પ્રકાશવાળા આકાશક્ષેત્રને 'નિર્વર્ધયન્' એટલે પ્રકાશની હાનિવડે હાનિને પમાડતો (અર્થાત્ દિવસને ટૂંકો કરતો) અને રાત્રિના ક્ષેત્રને એટલે

અંધકારથી વ્યાપ્ત થયેલા આકાશક્ષેત્રને ' અભિવર્ધયન્ ' એટલે પ્રકાશની હાનિવહે વૃદ્ધિ પમાડતો (અર્થાત્ રાત્રિને મોટી કરતો) સતો ચારને ચરે છે એટલે આકાશમંડલમાં પ્રમણ કરે છે. આનો ભાવાર્થ એ છે કે-અહીં સ્થૂલ ન્યાયને આશ્રીને આષાઢ માસની પૂર્ણિમાએ ચોવીશ અંગુલપ્રમાણ પોરિસીની છાયા હોય છે. પછી સાત દિવસે એક અંગુલથી કાંઈક અધિક એટલી છાયા વધે છે, તેથી શ્રાવણ શુક્લ સપ્તમીને દિવસે કાંઈક અધિક એકવીશ દિવસ ગયા એટલે ત્રણ અંગુલ છાયા વધે છે. આ પ્રમાણે આષાઢ પૂર્ણિમાના ચોવીશ અંગુલમાં આ ત્રણ અંગુલ નાંખવાથી સત્તાવીશ અંગુલ થાય છે, પરંતુ નિશ્ચયથી કહીએ તો કર્ક સંક્રાંતિથી આરંભીને કાંઈક અધિક એવો જે એકવીશમો દિવસ આવે તે દિવસે આ કહેલી (ચોવીશ અંગુલરૂપ) પોરિસીની છાયા થાય છે (૬) ॥ સૂત્ર-૨૭ ॥

હવે અઢાવીશમું સ્થાનક કહે છે.—

મૂ૦—અઢાવીસવિહે આયારપક્ષે પન્નત્તે, તં જહા—માસિઆ આરોવણા ૧, સપંચરાઈમાસિયા આરોવણા ૨, સદસરાઈમાસિયા આરોવણા ૩, (પળ્ળરસરાયમાસિઆ આરોવણા ૪, સવીસઙરાણ માસિઆ આરોવણા ૫, સપંચવીસરાઈમાસિઆ આરોવણા ૬,) एवं चेव दोमासिआ आरोवणा, सपंचराईदोमासिआ आरोवणा ६, एवं तिमासिआ आरोवणा ६, चउमासिआ आरोवणा ६, उवघाइया आरोवणा २५, अणुवघाइया आरोवणा २६, कसिणा आरोवणा २७, अकसिणा आरो-

वणा २८, एतावता (इत्तावता व) आथारपकप्पे एताव ताव (इत्तावता व) आयरिअवे (वो)
 । १ । भवसिद्धियाणं जीवाणं अत्थेगइयाणं मोहणिजस्स कम्मस्स अट्टावीसं कम्मंसा संतकम्मा
 पन्नत्ता तं जहा—सम्मत्तवेअणिजं मिच्छत्तवेयणिजं सम्ममिच्छत्तवेयणिजं सोलस कसाया नव
 णोकसाया । २ । आभिणिबोहियणाणे अट्टावीसइविहे पन्नत्ते, तं जहा—सोइंदियअत्थावग्गहे १,
 चक्खिदियअत्थावग्गहे २, घाणिंदियअत्थावग्गहे ३, जिब्भिदियअत्थावग्गहे ४, फासिंदियअत्था-
 वग्गहे ५, णोइंदियअत्थावग्गहे ६, सोइंदियवंजणोग्गहे ७, घाणिंदियवंजणोग्गहे ८, जिब्भिदिय-
 वंजणोग्गहे ९, फासिंदियवंजणोग्गहे १०, सोत्तिंदियइहा ११, चक्खिदियइहा १२, घाणिंदियइहा १३,
 जिब्भिदियइहा १४, फासिंदियइहा १५, णोइंदियइहा १६, सोत्तिंदियावाए १७, चक्खिदियावाए
 १८, घाणिंदियावाए १९, जिब्भिदियावाए २०, फासिंदियावाए २१, णोइंदियावाए २२, सोइंदि-
 यधारणा २३, चक्खिदियधारणा २४, घाणिंदियधारणा २५, जिब्भिदियधारणा २६, फासिंदिय-
 धारणा २७, णोइंदियधारणा २८ । ३ । ईसाणे णं कप्पे अट्टावीसं विमाणवाससयसहस्सा पन्नत्ता

।४। जीवे णं देवगइम्मि बंधमाणे नामस्स कम्मस्स अट्टावीसं उत्तरपगडीओ णिबंधति, तं जहा-
 देवगतिनामं १, पंचिदियजातिनामं २, वेउव्वियसरीरनामं ३, तेयगसरीरनामं ४, कम्मणसरीरनामं
 ५, समचउरंससंठाणणामं ६, वेउव्वियशरीरंगोवंगणामं ७, वणणामं ८, गंधणामं ९, रसणामं १०,
 फासनामं ११, देवाणुपुव्विणामं १२, अगुरुलहुनामं १३, उवघायनामं १४, पराघायनामं १५, उस्सा-
 सनामं १६, पसत्थविहायोगइणामं १७, तसनामं १८, बायरणामं १९, पज्जत्तनामं २०, पत्तेयसरीर-
 नामं २१, थिराथिराणं (दोण्हं अपणयंरं एगनामं निबंधइ) २२, सुभासुभाणं (दोण्हमणणयंरं
 एगनामं निबंधइ) २३, (सुभगनामं २४, सुस्वरनामं २५,) आएज्जाणाएज्जाणं दोण्हं अपणयंरं
 एगं नामं णिबंधइ २६, जसोकित्तिनामं २७, निम्माणनामं २८ । एवं चेव नेरइया वि, णाणत्तं
 अप्पसत्थविहायोगइणामं १, हुंडगसंठाणणामं २, अथिरणामं ३, दुब्भगणामं ४, असुभनामं ५,
 दुस्सरनामं ६, अणादिज्जणामं ७, अजसोकित्तीणामं ८ । ५ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं अट्टावीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता

। १ । अहे सत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं अट्ठावीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । २ । असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं अट्ठावीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ३ । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु देवाणं अत्थेगइयाणं अट्ठावीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ४ । उवरिमहेट्ठिमगेवेज्जयाणं देवाणं जहण्णेणं अट्ठावीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ५ । जे देवा मज्झिमउवरिमगेवेज्जएसु विमाणेसु देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं अट्ठावीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ६ ॥

ते णं देवा अट्ठावीसाए अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा । १ । तेसिणं देवाणं अट्ठावीसाए वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ । २ । संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे अट्ठावीसाए भवग्गहणेहिं सिज्झस्संति बुज्झस्संति मुच्चिस्संति परिणिव्वाइस्संति सव्व-
दुक्खाणमंतं करिस्संति । ३ ॥ सूत्रम्-२८ ॥

मूलार्थः—साधुनो अष्टावीश प्रकारनो आचार प्रकल्प कह्यो छे, ते आ प्रमाणे—एक मासनी आरोपणा १, एक मास ने पांच दिवसनी आरोपणा २, एक मास ने दश दिवसनी आरोपणा ३, एक मास ने पंदर दिवसनी आरोपणा ४, एक मास ने बीश दिवसनी आरोपणा ५, एक मास ने पचीश दिवसनी आरोपणा ६, ए ज प्रमाणे वे मासनी आरोपणा १,

ત્રે માસ ને પાંચ દિવસની આરોપણા વિગેરે (ઉપર પ્રમાણે કહેવું) ૬, ૬ જ પ્રમાણે ત્રણ માસની આરોપણા વિગેરે ૬, ૬ જ પ્રમાણે ચાર માસની આરોપણા વિગેરે ૬ મઠી કુલ ૨૪, ઉપધાતિકા આરોપણા ૨૫, અનુપધાતિકા આરોપણા ૨૬, કૃત્સ્ન આરોપણા ૨૭ અને અકૃત્સ્ન આરોપણા ૨૮, આટલો આચાર પ્રકલ્પ છે, અને આટલું આચરવા લાયક છે (૧) । કેટલાક ભવસિદ્ધિક (મઘ્ય) જીવોને મોહનીય કર્મની અઢાવીશ કર્મપ્રકૃતિ સત્તામાં કહેલી છે, તે આ પ્રમાણે—સમ્યક્ત્વવેદનીય ૧, મિથ્યાત્વ વેદનીય ૨, સમ્યગ્મિથ્યાત્વ વેદનીય ૩, સોલ કષાય ૧૯, નવ નોકષાય ૨૮ (૨) । આભિનિબોધિકજ્ઞાન (મતિજ્ઞાન) અઢાવીશ પ્રકારનું કહ્યું છે, તે આ પ્રમાણે—શ્રોત્રેન્દ્રિય અર્થાવિગ્રહ ૧, ચક્ષુર્હૃન્દ્રિય અર્થાવિગ્રહ ૨, ઘ્રાણેન્દ્રિય અર્થાવિગ્રહ ૩, જિહ્વેન્દ્રિય અર્થાવિગ્રહ ૪, સ્પર્શેન્દ્રિય અર્થાવિગ્રહ ૫, નોંહૃન્દ્રિય અર્થાવિગ્રહ ૬, શ્રોત્રેન્દ્રિય અર્થાવિગ્રહ ૭, ઘ્રાણેન્દ્રિય અર્થાવિગ્રહ ૮, જિહ્વેન્દ્રિય અર્થાવિગ્રહ ૯, સ્પર્શેન્દ્રિય અર્થાવિગ્રહ ૧૦, શ્રોત્રેન્દ્રિય અર્થાવિગ્રહ ૧૧, ચક્ષુર્હૃન્દ્રિય અર્થાવિગ્રહ ૧૨, ઘ્રાણેન્દ્રિય અર્થાવિગ્રહ ૧૩, જિહ્વેન્દ્રિય અર્થાવિગ્રહ ૧૪, સ્પર્શેન્દ્રિય અર્થાવિગ્રહ ૧૫, નોંહૃન્દ્રિય અર્થાવિગ્રહ ૧૬, શ્રોત્રેન્દ્રિય અર્થાવિગ્રહ ૧૭, ચક્ષુર્હૃન્દ્રિય અર્થાવિગ્રહ ૧૮, ઘ્રાણેન્દ્રિય અર્થાવિગ્રહ ૧૯, જિહ્વેન્દ્રિય અર્થાવિગ્રહ ૨૦, સ્પર્શેન્દ્રિય અર્થાવિગ્રહ ૨૧, નોંહૃન્દ્રિય અર્થાવિગ્રહ ૨૨, શ્રોત્રેન્દ્રિય ધારણા ૨૩, ચક્ષુર્હૃન્દ્રિય ધારણા ૨૪, ઘ્રાણેન્દ્રિય ધારણા ૨૫, જિહ્વેન્દ્રિય ધારણા ૨૬, સ્પર્શેન્દ્રિય ધારણા ૨૭, નોંહૃન્દ્રિય ધારણા ૨૮ (૩) ।

ઈશાન દેવલોકને વિષે અઢાવીશ લાલ વિમાનના આવાસો (વિમાનો) કહ્યા છે (૪) । દેવગતિને બાંધતો જીવ નામકર્મની અઢાવીશ ઉત્તરપ્રકૃતિઓને બાંધે છે, તે આ પ્રમાણે—દેવગતિ નામ ૧, પંચેન્દ્રિય જાતિ નામ ૨, વૈક્રિયશરીર નામ ૩, તૈજસ શરીર નામ ૪, કાર્મણ શરીર નામ ૫, સમચતુરસ્ર સંસ્થાન નામ ૬, વૈક્રિય શરીર અંગોપાંગ નામ ૭, વર્ણ નામ ૮, ગંધ

નામ ૧, રસ નામ ૧૦, સ્પર્શ નામ ૧૧, દેવાનુપૂર્વી નામ ૧૨, અગુરુલુષ્ટુ નામ ૧૩, ઉપઘાતનામ ૧૪, પરાઘાત નામ ૧૫, ઉચ્છ્વાસનામ ૧૬, પ્રશસ્ત વિહાયોગિતા નામ ૧૭, ત્રસ નામ ૧૮, વાદર નામ ૧૯, પર્યાપ્ત નામ ૨૦, પ્રત્યેક શરીર નામ ૨૧, સ્થિર અને અસ્થિર (એ વેમાંના કોઈ એક નામકર્મને બાંધે) ૨૨, શુભ અને અશુભ (એ વેમાંના કોઈ એક નામકર્મને બાંધે) ૨૩, (સુભગ નામ ૨૪, સુસ્વર નામ ૨૫) આદેય અને અનાદેય એ વેમાંના કોઈ એક નામકર્મને બાંધે ૨૬, યશઃ-કીર્તિ નામ ૨૭, નિર્માણ નામ ૨૮ । એ જ પ્રમાણે નરકગતિને બાંધતો જીવ તે જ અઘાવીશ પ્રકૃતિને બાંધે, તેમાં તર્ફાવત આ પ્રમાણે છે-અપ્રશસ્ત વિહાયોગિતા નામ ૧, હુંડક સંસ્થાન નામ ૨, અસ્થિર નામ ૩, દુર્ભગ નામ ૪, અશુભ નામ ૫, દુઃસ્વર નામ ૬, અનાદેય નામ ૭, અયશઃકીર્તિ નામ ૮ (૫) ॥

આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની અઘાવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । નીચે સાતમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની અઘાવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની અઘાવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની અઘાવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । ઉવરિમ-હેઠિમ નામના સાતમા ગ્રૈવેયક દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ અઘાવીશ સાગરોપમની કહી છે (૫) । જે દેવો મલ્લિમઉવરિમ નામના છઠ્ઠા ગ્રૈવેયક વિમાનને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય, તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઘાવીશ સાગરોપમની કહી છે (૬) ॥

૧. નરક ગતિ બાંધતો હોય તે જીવ નરકગતિ અને નરકાનુપૂર્વી જ બાંધે છે અને દેવગતિ બાંધતો હોય તે દેવગતિ અને દેવાનુપૂર્વી જ બાંધે છે, તેથી અહીં તપાવતમાં તે હકીકત લીધી નથી, એમ ટીકા ઉપરથી જણાય છે.

તે દેવો અઘાવીશ અર્ધમાસે (પલ્લવાડી) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, ઇટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને અઘાવીશ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિકર્તા જીવો છે કે જેઓ અઘાવીશ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે; પરિનિર્વાણ પામશે અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—અઘાવીશમું સ્થાનક પણ સ્પષ્ટ છે. વિશેષ એ કે—અહીં સ્થિતિનાં સૂત્રોની પહેલાં પાંચ સૂત્રો છે. તેમાં આચાર ઇટલે પહેલું અંગ, તેનો પ્રકલ્પ ઇટલે અમુક અધ્યયન કે જેનું બીજું નામ નિશીથ છે તે. અથવા તો આચારનો પ્રકલ્પ ઇટલે જ્ઞાનાદિક વિષયવાળા સાધુના આચારની જે વ્યવસ્થા તે પણ આચાર પ્રકલ્પ કહેવાય છે. તેમાં જ્ઞાનાદિકના કોઈક આચારના સંબંધમાં કોઈ સાધુએ અપરાધ કર્યો હોય ત્યારે તેને અમુક દિવસોનું પ્રાયશ્ચિત્ત આપ્યું હોય, ત્યારપછી ફરીને તે સાધુએ બીજો કોઈ અપરાધ કર્યો, ત્યારે તેને પ્રથમ આપેલા પ્રાયશ્ચિત્તમાં વધારો કરીને એક માસ સુધી વહન કરવા યોગ્ય માસિક પ્રાયશ્ચિત્ત આપ્યું, તો તે માસિકી આરોપણા કહેવાય છે ૧, તથા પાંચ રાત્રિવડે શુદ્ધ થઈ શકે તેવા અને એક માસવડે શુદ્ધ થઈ શકે તેવા બે અપરાધને કોઈ સાધુએ કર્યા હોય તો તેને પૂર્વે આપેલા પ્રાયશ્ચિત્તમાં પાંચ રાત્રિ સહિત એક માસના પ્રાયશ્ચિત્તનું આરોપણ કરવાથી એક માસ ને પાંચ રાત્રિની આરોપણા કહેવાય છે ૨, એ પ્રમાણે (૫-૧૦-૧૫-૨૦-૨૫ રાત્રિનું ને છેવટ એક માસનું પ્રાયશ્ચિત્ત આપવાથી) માસિકી આરોપણા છ પ્રકારની જાણવી ૬, એ જ પ્રમાણે બે માસની છ ૬, ત્રણ માસની છ ૬, ચાર માસની છ ૬ મઠી કુલ ચોવીશ આરોપણા થઈ ૨૪, તથા અઢી દિવસ અને એક પલ્લવાડિયાના ઉપ-

૧ એક માસ અને પાંચ દિવસનું પ્રાયશ્ચિત્ત હવું તેનું અર્ધ કર્યું તે ઉપઘાત જાણવો. તે ઉપઘાતવડે લઘુ માસ થયો.

ઘાતવડે લઘુ માસાદિકનું પૂર્વના પ્રાયશ્ચિત્તમાં આરોપણ કરવું તે ઉપધાતિક આરોપણા કહેવાય છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—“અર્ધનો છેદ કરવાથી જે શેષ રહે (માસનું અર્ધ છેદવાથી પંદર દિવસ શેષ રહે) તેને પૂર્વના અર્ધની સાથે (પચીશના અર્ધ સાહાચારની સાથે) સંયોગ કરીને લઘુ પ્રાયશ્ચિત્તનું દાન કહેવાય છે અને તેટલું જ (પૂરેપૂરું) આપવું તે ગુરુ પ્રાયશ્ચિત્તનું દાન કહેવાય છે ॥ ૧ ॥ ” જેમ કે—માસનું અર્ધ પંદર દિવસ અને પચીશનું અર્ધ સાહાચાર દિવસ, સર્વ (વન્ને) મલીને સાહીસત્તાવીશ દિવસ થયા તે લઘુ માસ કહેવાય છે, તથા વે માસનું અર્ધ એક માસ અને માસિકનું અર્ધ એક પલ્લવાહિયું એ વન્ને મલીને દોઢ માસ થાય તે લઘુ દ્વિમાસિક કહેવાય છે ૨૫, તથા ઉપર કહ્યા પ્રમાણે (માસમાંથી) અઢી દિવસ વિગેરે વ્રાદ કર્યા વિના તેના તે જ ગુરુમાસાદિકની આરોપણા કરવી તે અનુદ્ધાતિક (અનુપ-ધાતિક) આરોપણા કહેવાય છે ૨૬, તથા (જે સાધુ) જેટલા અપરાધને પામ્યો હોય (તે સાધુને) તેટલી જ તેની શુદ્ધિની આરોપણા કરવી તે કૃત્સ્નારોપણા કહેવાય છે ૨૭, તથા (કોઈ સાધુ) ઘણા અપરાધને પામ્યો હોય છતાં છ માસ સુધીનો જ તપ અપાય છે એમ ધારીને છ માસથી વધારે તપ આપવાનો હોય તો પણ તે અધિક તપનો તે છ માસમાં જ અંતર્ભાવ (સમાવેશ) કરીને શેષ તપનું આરોપણ કરાય તે અકૃત્સ્નારોપણા કહેવાય છે ૨૮. આ સર્વ સમ્યક્ પ્રકારે નિશીથ સ્વના વીશમા ઉદ્દેશમાંથી જાણી લેવું. હવે અહીં જ આનું નિગમન (સમાપ્તિપણું) કહે છે—પ્રથમ આટલો જ આચારપ્રકલ્પ આ ઠેકાણે આરોપણાને આશ્રીને કહેવાને ઇચ્છ્યો છે અન્યથા તેથી વધારે પણ ઉદ્ધાતિક, અનુદ્ધાતિકરૂપ આચારપ્રકલ્પ પણ છે તેથી અથવા પ્રથમ તો આટલો જ આચાર પ્રકલ્પ છે, કેમ કે શેષ આચારપ્રકલ્પનો આમાં જ સમાવેશ થઈ જાય છે. તથા

આટલું જ (ઉપર જે આચારપ્રકલ્પ વિષે કહ્યું તે જ) આચરવા લાયક છે એમ પણ જાણવું. (૧) । તે જ પ્રમાણે દેવગતિના સૂત્રમાં સ્થિર-અસ્થિર, શુભ-અશુભ અને આદેય-અનાદેયનું પરસ્પર વિરોધિપણું હોવાથી એકી સમયે બન્નેનો બંધ ન હોવાથી ‘અન્યતરત્’—એટલે વેમાંથી એકને બાંધે છે એમ કહ્યું. આ ઠેકાણે મૂળ સૂત્રમાં ‘એક’ શબ્દનું ગ્રહણ કર્યું છે તે માયા માત્ર જ જાણવું (એટલે કે ‘અન્યતરત્’ એ શબ્દ આપ્યો છે તેનો અર્થ ‘વેમાંથી એક’ એવો થાય છે તેથી ફરીથી ‘એક’ શબ્દ લખવાની જરૂર નથી હતાં ‘અન્યતરત્ એક’ એમ ભાષાની શૈલીને લીધે લખ્યું છે.) તથા નરકગતિના સૂત્રમાં વીશ પ્રકૃતિઓ તો તે ને તે જ રાખવી, અને આઠને સ્થાને બીજી આઠ બાંધે છે. તે જ કહે છે—‘એવં ચેવ’ इत्यादि. તેમાં ‘નાનાત્વં’ એટલે વિશેષ. (જે આઠ પ્રકૃતિમાં વિશેષ છે તે મૂળમાં જ બતાવ્યું છે તેથી અહીં ટીકામાં કાંઈ લખવાની જરૂરીયાત નથી) ૫ ॥ સૂત્ર—૨૮ ॥

હવે ઓગણત્રીશ સ્થાનક કહે છે—

મૂ૦—**एगूणतीसइविहे पावसुयपसंगे णं पन्नत्ते, तं जहा-भोमे १, उप्पाए २, सुमिणे ३,**

૧ અહીં ૨૦ પ્રકૃતિ દેવગતિ પ્રમાણે ન બાંધવાનું કહ્યું છે તે બરાબર છે. જો કે તેમાં દેવગતિ દેવાનુપૂર્વીને બદલે નરકગતિ નરકાનુપૂર્વી બાંધે છે તે પરાવર્તમાન ગણી છે. વીજું ૮ માં સ્થિરાસ્થિર શુભાશુભ ને આદેયાનાદેય. એ ત્રણ દ્વિક્રમાંથી દેવગતિમાં એકતરત્ (એક) બાંધે છે એમ સમજવું.

अंतरिक्षे ४, अंगे ५, सरे ६, वंजणे ७, लक्षणे ८, भोमे तिविहे पन्नत्ते, तं जहा-सूत्ते विन्ती
 वत्तिए, एवं एक्केकं तिविहं २४, विकहाणुजोगे २५, विज्जाणुजोगे २६, मंताणुजोगे २७, जोगाणु-
 जोगे २८, अणत्तिथयपवत्ताणुजोगे २९ । १ । आसाहे णं मासे एगूणतीसराइंदिआइं राइं-
 दियगेणं पन्नत्ताइं । २ । (एवं चैव) भद्वए णं मासे । ३ । कत्तिए णं मासे । ४ । पोसे णं मासे । ५ ।
 फगुणे णं मासे । ६ । वइसाहे णं मासे । ७ । चंददिणे णं एगूणतीसं मुहुत्ते सातिरेगे मुहुत्तगेणं
 पन्नत्ते । ८ । जीवे णं पसत्थेऽज्झवसाणजुत्ते भविए सम्मदि(हि)ट्ठी तिथकरनामसाहिआओ
 णामस्स णियमा एगूणतीसं उत्तरपगडीओ निर्बाधित्ता वेमाणिएसु देवसु देवत्ताए उववज्जइ । ९ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एगूणतीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
 । १ । अहे सत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एगूणतीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । २ ।
 असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं एगूणतीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ३ । सोहम्मीसाणेसु
 कप्पेसु देवाणं अत्थेगइयाणं एगूणतीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ४ । उवरिममज्झिमगेवेज्जयाणं

દેવાણં જહ્વણેણં ઇગૂળતીસં સાગરોવમાહં ઠિર્દૈ પન્નત્તા । ૫ । જે દેવા ઉવરિમેહૈટ્ઠિમેગેવેજ્જયવિમા-
ળેસુ દેવત્તાણ્ ઉવવણ્ણા તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં ઇગૂળતીસં સાગરોવમાહં ઠિર્દૈ પન્નત્તા । ૬ ॥

તે ણં દેવા ઇગૂળતીસાણ્ અહ્ધમાસેહિં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઊસસંતિ વા નીસસંતિ વા
। ૧ । તેસિ ણં દેવાણં ઇગૂળતીસં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ્ । ૨ । સંતેગહયા ભવસિંદ્ધિયા
જીવા જે ઇગૂળતીસમ્ભવગહણેહિં સિંદ્ધિસ્સંતિ બુદ્ધિસ્સંતિ પરિનિવ્વાહસ્સંતિ સઠ્ઠ-
દુક્કલ્લાણમંતં કરિસ્સંતિ । ૩ ॥ સૂત્રમ્-૨૧ ॥

મૂલાર્થઃ—ઓગળત્રીશ પ્રકારનો પાપશ્રુતનો પ્રસંગ કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—ભૂમિ સંબંધી (શાસ્ત્ર) ૧, ઉત્પાત સંબંધી ૨, સ્વપ્ન સંબંધી ૩, આકાશ સંબંધી ૪, શરીર સંબંધી ૫, સ્વર સંબંધી ૬, વ્યંજન સંબંધી ૭ અને લક્ષણ સંબંધી ૮ આ આઠ પ્રકારના શાસ્ત્ર છે, તેમાં ભૂમિ સંબંધી શાસ્ત્ર ત્રણ પ્રકારનું કહ્યું છે, તે આ પ્રમાણે—સૂત્ર, વૃત્તિ અને વાર્તિક. એ જ પ્રમાણે દરેકના ત્રણ ત્રણ પ્રકાર હોવાથી ચોવીશ પ્રકાર થયા ૨૪, વિકથાનુયોગ ૨૫, વિદ્યાનુયોગ ૨૬, મંત્રાનુયોગ ૨૭, યોગા-નુયોગ ૨૮ અને અન્ય તીર્થિકોનો પ્રવર્ત્તિવિલો અનુયોગ (વિચાર) ૨૯ (૧) । આષાઢ માસ રાત્રિદિવસના પરિમાણે કરીને ઓગળત્રીશ રાત્રિદિવસનો કહ્યો છે (૨) । (એ જ પ્રમાણે) માદ્રપદ માસ (૩) । કાર્તિક માસ (૪) । પોષ માસ

(૫) । ફાલ્ગુન માસ (૬) । વૈશાખ માસ (૭) । ચંદ્રમાસનો દિવસ મુહૂર્તની અપેક્ષાએ કહીએ તો કાંઈક અધિક ઓગળત્રીશ મુહૂર્તનો કલ્પો છે (૮) । પ્રશસ્ત અધ્યવસાયવાલો સમ્યગ્દષ્ટિ ભવ્ય જીવ નામકર્મની તીર્થંકરનામ સહિત ઓગળત્રીશ ઉત્તર પ્રકૃતિઓને વાંધીને અવધ્ય વૈમાનિક દેવોને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે (૯) ॥

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ઓગળત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । નીચે સાતમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ઓગળત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની ઓગળત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની ઓગળત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । ઉવરિમમલ્લિમ નામના આઠમા ગ્રૈવેયકના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ ઓગળત્રીશ સાગરોપમની કહી છે (૫) । જે દેવો ઉવરિમહેષ્ઠિમ નામના ૭ મા ગ્રૈવેયક વિમાનોમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઓગળત્રીશ સાગરોપમની કહી છે (૬) ॥

તે દેવો ઓગળત્રીશ અર્ધમાસે (પલ્લવાડીએ) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને ઓગળત્રીશ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિકર્તાઓ છે કે જેઓ ઓગળત્રીશ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥ સૂત્ર-૨૯ ॥

ટીકાર્થ:—ઓગળત્રીશનું સ્થાનક પણ પ્રગટ જ છે. વિશેષ એ કે—અહીં સ્થિતિનાં સૂત્રોની પહેલાં નવ સૂત્રો છે. તેમાં પાપના ઉપાદાન કારણરૂપ જે શાસ્ત્રો તે પાપશ્રુત કહેવાય છે, તે શાસ્ત્રોનો જે પ્રસંગ એટલે તથાપ્રકારની તેની સેવા

(અભ્યાસ) તે પાપશ્રુતપ્રસંગ કહેવાય છે, તે પાપશ્રુતપ્રસંગ ઓગળત્રીશ પ્રકારનાં પાપશ્રુત હોવાથી તેટલા (ઓગળત્રીશ) પ્રકારનો કહ્યો છે. પાપશ્રુતનો વિષય હોવાથી તે પાપશ્રુત જ કહેવાય છે. આ કારણથી જ કહે છે કે- ‘ ભોમેત્યાદિ ’ તેમાં ભૌમ એટલે ભૂમિના વિકાર(કંપ વિગેરે)ના ફલને કહેનારું જે નિમિત્તશાસ્ત્ર ૧, તથા ઉત્પાત એટલે સહજ (સ્વાભાવિક રીતે આકાશથી) રુધિરની વૃદ્ધિ વિગેરે લક્ષણવાળા ઉત્પાતના ફલને કહેનારું નિમિત્તશાસ્ત્ર ૨, એ જ પ્રમાણે સ્વપ્ન એટલે સ્વપ્નના (શુભાશુભ) ફલને પ્રગટ કરનારું શાસ્ત્ર ૩, અંતરિક્ષ એટલે આકાશમાં ઉત્પન્ન થતા ગ્રહોના યુદ્ધના પ્રકાર વિગેરે ફલને જણાવનારું શાસ્ત્ર ૪, અંગ એટલે શરીરના અવયવોનું પ્રમાણ તથા તેનું ફરકવું વિગેરે વિકારરૂપ ફલને જણાવનારું શાસ્ત્ર ૫, સ્વર એટલે જીવ અને અજીવને આશ્રિત સ્વર(શબ્દ)ના સ્વરૂપને તથા તેના ફલને કહેનારું શાસ્ત્ર ૬, વ્યંજન એટલે તલ, મસા વિગેરે વ્યંજનના ફલને જણાવનારું શાસ્ત્ર ૭ તથા લક્ષણ એટલે લાંછન વિગેરે અનેક પ્રકારના લક્ષણને જણાવનારું શાસ્ત્ર ૮, આ પ્રમાણે આઠ શાસ્ત્રો છે, આ આઠ શાસ્ત્રો સૂત્ર, વૃત્તિ (ટીકા) અને વાર્તિકના ભેદથી ચોવીશ પ્રકારના થાય છે. તેમાં એક અંગ સિવાય બાકીનાં શાસ્ત્રોનું સૂત્ર એક હજાર(શ્લોક)ના પ્રમાણવાળું છે, તેની વૃત્તિનું પ્રમાણ એક લાખ (શ્લોકનું) છે, તેની વૃત્તિનું વ્યાખ્યાનરૂપ વાર્તિક એક કોટિશ્લોકપ્રમાણનું છે, તથા અંગશાસ્ત્રનું સૂત્ર લક્ષ પ્રમાણ છે, વૃત્તિ કોટિ પ્રમાણ છે અને વાર્તિક અપરિમિત છે. આ આઠેના ત્રણ પ્રકાર મઠીને કુલ ચોવીશ પ્રકાર થયા ૨૪, તથા વિકથાનુયોગ એટલે અર્થ અને કામના ઉપાયને કહેનારા કામંદક અને વાત્સ્યાયન વિગેરે (ગ્રંથો) અથવા ભારત વિગેરે શાસ્ત્રો ૨૫, તથા વિદ્યાનુયોગ એટલે રોહિણી વિગેરે વિદ્યાના સાધનને કહેનારા શાસ્ત્રો ૨૬, તથા મંત્રાનુ-

યોગ દટલે ચેટક વિગેરેના મંત્ર સાધવાના ઉપાયના શાસ્ત્રો ૨૭, તથા યોગાનુયોગ દટલે વશીકરણ વિગેરે યોગને કહેનારા હરમેલલાદિક શાસ્ત્રો ૨૮, તથા કપિલ વિગેરે અન્ય તીર્થિકથકી પ્રવૈત્તલા પોતાના આચાર, વસ્તુ અને તત્ત્વનો જે અનુયોગ દટલે વિચાર તેને જણાવનાર જે શાસ્ત્રનો સમૂહ તે અન્યતીર્થિકપ્રવૃત્તાનુયોગ કહેવાય છે ૨૯ (૧) ॥

તથા અષાઢ વિગેરે દકાંતર છ માસ રાત્રિદિવસના પરિમાણે કરીને ઓગળત્રીશ રાત્રિદિવસના સ્થૂલ ન્યાયની અપેક્ષા દોય છે, કેમ કે તે દરેક માસમાં કૃષ્ણપક્ષમાં દક રાત્રિદિવસનો ક્ષય થાય છે. તે વિષે કહું છે કે—“આષાઢના કૃષ્ણપક્ષમાં તે જ પ્રમાણે ભાદ્રપદ, કાર્તિક, પોષ, ફાલ્ગુન અને વૈશાખ માસના કૃષ્ણપક્ષમાં ક્ષય રાત્રિઓ જાળવી । ૧ ।” અહીં ભાવાર્થ દ છે કે—ચાંદ્ર માસ ઓગળત્રીશ દિવસ અને દક દિવસના વાસઠીયા વત્રીશ ભાગનો હોય છે. તથા ક્રતુ માસ ત્રીશ દિવસનો જ હોય છે તેથી ચંદ્ર માસની અપેક્ષા દ ક્રતુ માસ દક અહોરાત્રના વાસઠીયા ત્રીશ ભાગ જેટલો અધિક હોય છે, તેથી દરેક અહોરાત્રિદ દંદ્રદિવસ વાસઠીયા દક ભાગ જેટલો હાનિ પામે છે, દમ નિશ્ચય થાય છે. દ પ્રમાણે (ગળતરી-કરતાં) વાસઠ ચંદ્રદિવસોદ કરીને દકસઠ અહોરાત્ર થાય છે તેથી સાધિક વે માસે દક ક્ષયરાત્ર (ક્ષયતિથિ) આવે છે. આ સંબંધી વિશેષ હકીકત ચંદ્રપ્રજ્ઞસિથકી જાળી લેવી (૨-૭) । તથા ‘ ચંદ્રદિવેણં ત્તિ ’—ચંદ્રદિવસ દટલે પ્રતિપદા વિગેરે તિથિ, તે કાંદક અધિક ઓગળત્રીશ મુહૂર્તની હોય છે. કેવી રોતે ? તે કહે છે—જેથી કરીને ચંદ્રમાસ ઓગળત્રીશ દિવસ અને દક દિવસના વાસઠીયા વત્રીશ ભાગ જેટલો હોય છે, તેથી કરીને ચંદ્રમાસના દિવસને ત્રીશે ગુણી મુહૂર્ત કરવા, તે મુહૂર્તની રાશિને ત્રીશે ભાગ દેવાથી ઓગળત્રીશ મુહૂર્ત અને દક મુહૂર્તના વાસઠીયા વત્રીશ ભાગ આવશે (૮) । તથા પ્રશસ્ત અધ્યવ-

साय विगेरे विशेषणवाळो जीव वैमानिक देवने विषे उत्पन्न थवावाळो होय त्यारे ते नामकर्मनी ओगणत्रीश उत्तरप्रकृतिने बांधे छे, ते आ प्रमाणे—देवगति १, पंचेंद्रियजाति २, वैक्रियद्रिक ४, तैजस अने कार्मण शरीर ६, समचतुरस्रसंस्थान ७, वर्णादिचतुष्क ११, देवानुपूर्वी १२, अगुरुलघु १३, उपघात १४, पराघात १५, उच्छ्वास १६, प्रशस्तविहायोगति १७, त्रस १८, बादर १९, पर्याप्त २०, प्रत्येक २१, स्थिर अस्थिरमांथी एक २२, शुभाशुभमांथी एक २३, सुभग २४, सुस्वर २५, आदेय अनादेयमांथी एक २६, यशःकीर्ति अयशःकीर्तिमांथी एक २७, निर्माण २८ तथा तीर्थकरनाम २९ (९) ॥ सूत्र २९ ॥

हवे त्रीश स्थान कहे छे—

मू०—तीसं मोहणीयठाणा पन्नत्ता, तं जहा—जे यावि तसे पाणे, वारिमज्जे विगाहिआ । उदएण कम्मा मारेई, महामोहं पकुवइ ॥ १-१ ॥ सीसावेढेण जे केई, आवेढेइ अभिक्खणं । तिवासुभसमायारे, महामोहं पकुवइ ॥ २-२ ॥ पाणिणा संपिहित्ता णं, सोयमावरिय पाणिणं । अंतोनदंतं मारेई, महामोहं पकुवइ ॥ ३-३ ॥ जायतेयं समारब्भ, बहुं ओरुंभिया जणं । अंतो-धूमेण मारेई(जा), महामोहं पकुवइ ॥ ४-४ ॥ सिस्सम्मि जे पहणइ, उत्तमंगम्मि चेतसा । विभज्ज मत्थयं फाले, महामोहं पकुवइ ॥ ५-५ ॥ पुणो पुणो पाणिधिए, हरित्ता उवहसे जणं । फलेणं अहवा दंडेणं, महामोहं पकुवइ ॥ ६-६ ॥ गूढायारी निगूहिज्जा, मायं मायाए छायाए ।

असच्चवाई णिण्हवाई, महामोहं पकुवइ ॥ ७-७ ॥ धंसेइ जो अभूएणं, अकम्मं अत्तकम्ममुणा ।
 अदुवा तुम कासित्ति, महामोहं पकुवइ ॥ ८-८ ॥ जाणमाणो परिसओ, सच्चामोसाणि भासइ ।
 अक्खीणझंझे पुरिसे, महामोहं पकुवइ ॥ ९-९ ॥ अणायगस्स नयवं, दारे तस्सेव धंसिया । विउलं
 विक्खोभइत्ता णं, किच्चा णं पडिबाहिरं ॥ १० ॥ उवगसंतं पि झंपित्ता, पडिलोमाहिं वग्गुहिं । भोग-
 भोगे वियारेई, महामोहं पकुवइ ॥ ११-१० ॥ अकुमारभूए जे केई, कुमारभूए ति हं वए । इत्थीहिं
 गिच्चे वसए, महामोहं पकुवइ ॥ १२-११ ॥ अबंभयारी जे केई, बंभयारी ति हं वए । गइहे व
 गवां मज्झे, विस्सरं नयई नदं ॥ १३ ॥ अप्पणो अहिए बाले, मायामोसं बहुं भसे । इत्थीविसय-
 गेहीए, महामोहं पकुवइ ॥ १४-१२ ॥ जं निस्सिए उव्वहइ, जससाहिगमेण वा । तस्स लुब्भइ
 वित्तम्मि, महामोहं पकुवइ ॥ १५-१३ ॥ ईसरेण अदुवा गामेणं, अणिसरे ईसरीकए । तस्स
 संपयहीणस्स, सिरी अतुलमागया ॥ १६ ॥ ईसादोसेण आविट्ठे, कलुसाविलेचयसे । जे अंतराअं

गाथा पासेना अंकमां प्रथम अंक गाथानो छे ने वीजो अंक मोहनीयता स्थानकनो छे ।

चेष्टइ, महामोहं पकुव्वइ ॥ १७-१४ ॥ सप्पी जहा अंडउडं, भत्तारं जो विहिंसइ । सेणावइं
पसत्थारं, महामोहं पकुव्वइ ॥ १८-१५ ॥ जे नायगं व रट्टस्स, नेयारं निगमस्स वा । सेट्ठिं बहुरवं
हंता, महामोहं पकुव्वइ ॥ १९-१६ ॥ बहुजणस्स गेयारं, दीवं ताणं च पाणिणं । एयारिसं नरं
हंता, महामोहं पकुव्वइ ॥ २०-१७ ॥ उवट्ठियं पाडिविरयं, संजयं सुतवासिसयं । बुक्कम्म धम्माओ
भंसेइ, महामोहं पकुव्वइ ॥ २१-१८ ॥ तहेवाणंतणाणीणं, जिणाणं वरदंसिणं । तेसिं अवण्णवं
बाले, महामोहं पकुव्वइ ॥ २२-१९ ॥ नेयाइअस्स मग्गस्स, दुट्ठे अवयरईं बहुं । तं तिप्पयंतो
भावेइ, महामोहं पकुव्वइ ॥ २३-२० ॥ आयरियउवज्झाएहिं, सुयं विणयं च गाहिए । ते चेव
खिंसई बाले, महामोहं पकुव्वइ ॥ २४-२१ ॥ आयरियउवज्झायाणं, सम्मं नो पडितप्पइ ।
अप्पडिप्पूए थङ्के, महामोहं पकुव्वइ ॥ २५-२२ ॥ अबहुस्सुए य जे केई, सुएणं पविकत्थइ ।
सज्झायवायं वयइ, महामोहं पकुव्वइ ॥ २६-२३ ॥ अतवस्सीए य जे केई, तवेण पविकत्थइ ।
सव्वलोयपरे तेणे, महामोहं पकुव्वइ ॥ २७-२४ ॥ साहारणट्ठा जे केई, गिलाणम्मि उवट्ठिए ।

पभू ण कुणई किच्चं, मज्झं पि से न कुव्वइ ॥ २८ ॥ सढे नियडीपणणाणे, कलुसाउलचेयसे ।
 अप्पणो य अबोहीय, महामोहं पकुव्वइ ॥ २९-२५ ॥ जे कहाहिगरणाइं, संपउजे पुणो पुणो ।
 सवतित्थाणं भेयाणं, महामोहं पकुव्वइ ॥ ३०-२६ ॥ जे अ आहम्मिए जोए, संपओजे पुणो पुणो ।
 साहाहेउं सहीहेउं, महामोहं पकुव्वइ ॥ ३१-२७ ॥ जे अ माणुस्सए भोअे, अदुवा पारलोइए । तेऽति-
 प्पयंतो आसयइ, महामोहं पकुव्वइ ॥ ३२-२८ ॥ इड्डी जुई जसो वणणो, देवाणं बलवीरियं । तेसिं
 अवणवं बाले, महामोहं पकुव्वइ ॥ ३३-२९ ॥ अपस्समाणो पस्सामि, देवे जक्खे य गुज्झगे ।
 अण्णाणी जिणपूयट्ठी, महामोहं पकुव्वइ ॥ ३४-३० ॥ १ ॥

थेरे णं मांडियपुत्ते तीसं वासाइं सामणपरियायं पाउणिता सिद्धे बुद्धे जाव सव्वदुक्खप्प-
 हीणे । २ । एगमेगे णं अहोरत्ते तीसमुहुत्ते मुहुत्तग्गेणं पन्नत्ते । एएसि णं तीसाए मुहुत्ताणं तीसं
 नामवेज्जा पन्नत्ता, तं जहा-रोहे १, सत्ते २, मित्ते ३, वाऊ ४, सुपीए ५, अभिचंदे ६, माहिंदे ७,
 पलंबे ८, बंभे ९, सच्चे १०, आणंदे ११, विजए १२, विस्ससेणे १३, पायावच्चे १४, उवसमे १५,

ઈસાણે ૧૬, તટ્ટુ ૧૭, ભાવિઅપ્પા ૧૮, વેસમણે ૧૯, વરુણે ૨૦, સતરિસમે ૨૧, ગંધર્વે ૨૨, અગિ-
વેસાયણે ૨૩, આતવે ૨૪, આવત્તે ૨૫, તટ્ટુવે ૨૬, ભૂમહે ૨૭, રિસમે ૨૮, સવ્વટ્ટુસિદ્ધે ૨૯,
રક્ખસે ૩૦ । ૩ । અરે ણં અરહા તીસં ધણુ(ણ)ં ઉહં ઉચ્ચત્તેણં હોત્થા । ૪ । સહસ્સારસ્સ ણં
દેવિંદસ્સ દેવરદ્ધો તીસં સામાણિયસાહસ્સીઓ પન્નત્તા । ૫ । પાસે ણં અરહા તીસં વાસાં અગાર-
વાસમજ્ઞે વસિત્તા અગારાઓ અણગારિયં પવ્વહ્ણ । ૬ । સમણે ભગવં મહાવીરેતીસં વાસાં અગાર-
વાસમજ્ઞે વસિત્તા અગારાઓ અણગારિયં પવ્વહ્ણ । ૭ । રયણપ્પમાણં પુઢવીણ તીસં નિરયા-
વાસસયસહસ્સા પન્નત્તા । ૮ ॥

इमीसे णं रयणप्पमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । १ । अहे
सत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । २ । असुरकुमाराणं देवाणं
अत्थेगइयाणं तीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ३ । उवरिमउवरिमगेवेज्जयाणं देवाणं जहण्णेणं
तीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ४ । जे देवा उवरिममज्झिमगेवेज्जएसु विमाणेसु देवत्ताए उव-

વળણા તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં તીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈં પન્નત્તા ॥ ૫ ॥

તે ણં દેવા તીસાણ અદ્ધમાસેહિં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસસંતિ વા નીસસંતિ વા । ૧ ।
તેસિ ણં દેવાણં તીસાણ વાસસહસેહિં આહારદુ સમુપ્પજ્જઈ । ૨ । સંતેગઈયા ભવસિદ્ધિયા જીવા
જે તીસાણ ભવગહણેહિં સિઙ્ગિસસંતિ બુઙ્ગિસસંતિ પરિનિવ્વાહસસંતિ સવ્વદુક્ખાણમંતં
કરિસસંતિ । ૩ ॥ સૂત્રમ્—૩૦ ॥

મૂલાર્થ:—મોહનીય કર્મના ત્રીણ સ્થાનો કહ્યાં છે, તે આ પ્રમાણે—જે કોઈ (મનુષ્યાદિક પ્રાણી) જલને વિષે પ્રવેશ
કરીને સ્ત્રી વિગેરે ત્રસ જીવોને આક્રમણ કરીને જલરૂપ શસ્ત્રવડે મારે છે (હુવાવે છે), તે પ્રાણી મહામોહને કરે છે (મહા
મોહનીય કર્મને વાંધે છે) । ૧--૧ । તીવ્ર અશુભ અધ્યવસાયવાળો જે કોઈ ત્રસ પ્રાણીને આર્દ્ર ચર્મવડે તેના મસ્તકને
અત્યંત દૃઢ વાંધે છે (વાંધીને મારે છે), તે મહામોહને કરે છે (વાંધે છે) । ૨--૨ । જે કોઈ પોતાના હાથવડે ત્રસ
જીવના મુઠ્ઠાને ઢાંકીને તે જીવને રંધીને અંદર શબ્દ કરતા એવા તેને મારે છે, તે મહામોહને કરે છે । ૩--૩ । જે કોઈ અગ્નિ
સલગાવીને ઘણા જનોને તેમાં રંધીને અંદરના ધૂમાડાવડે મારે છે (મુંઘાવે છે), તે મહામોહને કરે છે । ૪--૪ । જે કોઈ
સંક્રિષ્ટ ચિત્તવડે જીવને તેના ઉત્તમ અંગરૂપ મસ્તકને વિષે શસ્ત્રાદિકવડે મારે છે તથા મસ્તકને વિભાગ કરીને ફાડે છે, તે
મહામોહને કરે છે । ૫--૫ । જે કોઈ વારંવાર લોકને માયાવડે, ફલવડે અથવા દંડવડે મારીને હસે છે, તે મહામોહને કરે

છે । ૬-૬ । જે કોઈ ગુપ્ત આચરણવાળો પોતાના દુષ્ટ આચારને ગોપવે, તથા પોતાની માયાવડે બીજાની માયાને ઢાંકે-જીતે, તથા અસત્ય બોલીને પોતાના અનાચારને છુપાવે, તે મહામોહને કરે છે । ૭-૭ । જે કોઈ પોતે દુષ્ટ કર્મે કરીને દુષ્ટ કર્મ નહીં કરનારા બીજાનો ધ્વંસ કરે એટલે જાણતો છતો સમામાં સત્યામૃષા એટલે અલ્પ સત્ય અને ઘણા અસત્યવાળી ભાષાને બોલે, તે કલહથી શાંત નહીં થયેલો જે કોઈ જાણતો છતો સમામાં સત્યામૃષા એટલે અલ્પ સત્ય અને ઘણા અસત્યવાળી ભાષાને બોલે, તે પુરુષ મહામોહને કરે છે ૯-૯ । માથે નાયક રહિત એવા (સ્વતંત્ર) રાજાનો નીતિમાન એવો મંત્રી તે જ રાજાની દારાનો (સ્ત્રીનો અથવા ધનની પ્રાપ્તિના ઉપાયરૂપ દ્વારનો) નાશ કરીને તથા સામંતાદિક પરિવારનો ભેદ કરીને તે રાજાને અત્યંત ક્ષોભ પમાડીને તથા તેને અત્યંત બાદ્ય કરીને તથા પાસે આવેલા પણ તે રાજાને પ્રતિકૂલ વચનોવડે જંપલાવીને તેના કામ-ભોગનું વિદારણ કરે છે, તે મંત્રી મહામોહને કરે છે (બંધે છે) । ૧૦-૧૧=૧૦ । કુમાર (કુંવારો) નહીં છતાં જે કોઈ હું કુમાર છું એમ બોલે, અને સ્ત્રીને વિષે આસક્ત થઈ તેને વશ થાય તે મહામોહને કરે છે । ૧૨-૧૧ । બ્રહ્મચારી નહીં છતાં જે કોઈ હું બ્રહ્મચારી છું એમ બોલે, તે ગાયોના મધ્યમાં ગધેડાની જેમ વિસ્વર (ચરાચર) નાદને કરે છે તથા એવી રીતે બોલનારો પોતાના આત્માનું અહિત કરનાર મૂઠ સ્ત્રીના વિષયની આસક્તિને લીધે અત્યંત માયામૃષાને બોલે છે, તે મહામોહને કરે છે । ૧૩-૧૪=૧૨ । જે કોઈ યશસ્વીર્તિ કરીને અથવા સેવવાવડે કરીને જે રાજાદિકના આશ્રયને ધારણ કરે છે (કરીને) તેના જ દ્રવ્યને વિષે લોભ કરે છે, તે મહામોહને કરે છે । ૧૫-૧૩ । જે કોઈ ધનવાન નહોતો તેને કોઈ રાજાએ અથવા ગામના લોકોએ ईશ્વર (ધનવાન) કર્યો હોય, તે ધનરહિતને ઘણી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થઈ પછી ईર્ષ્યાના દોષથી

યુક્ત અને પાપવડે વ્યાપ્ત ચિત્તવાળો તે તેઓનાં અંતરાયને કરે છે । ૧૬-૧૭=૧૪ । જેમ સાપણ પોતાના ત્રાણના સમૂહને સ્વાદ જાય છે તેમ જે કોઈ પોતાનું ભરણપોષણ કરનાર સેનાપતિ(રાજા)ને અથવા મંત્રીને હળે છે, તે મહામોહને કરે છે । ૧૮-૧૫ । જે કોઈ રાજ્યના નાયકને અથવા વેપારી જનોના નેતા (નાયક) મોટા યશવાળા શ્રેષ્ઠીને હળે છે, તે મહામોહને કરે છે । ૧૯-૧૬ । જે કોઈ ઘણા જનોના નાયક અથવા દ્વીપ કે દીપકની જેમ પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરનાર એવા પ્રકારના ગણધરાદિક પુરુષને હળે છે, તે મહામોહને કરે છે । ૨૦-૧૭ । જે કોઈ દીક્ષા માટે પ્રાપ્ત થયેલાને, દીક્ષા લીધેલા સાધુને અથવા સારા તપસ્વીને અત્યંત દયાવીને (બલાત્કારે) ચારિત્રધર્મથી પ્રદ કરે છે તે મહામોહને કરે છે । ૨૧-૧૮ । તે જ પ્રમાણે જે કોઈ અનંત જ્ઞાનવાળા અને શ્રેષ્ઠ (અનંત) દર્શનવાળા તે (પ્રસિદ્ધ એવા પણ) જિનેશ્વરોનો અવર્ણવાદ વોલે છે તે અજ્ઞાની મહામોહને કરે છે । ૨૨-૧૯ । ન્યાયમાર્ગ(મોક્ષમાર્ગ)નો દ્વેષી જે કોઈ ઘણો અપકાર કરે અને તે માર્ગને નિંદતો સતો પોતાના આત્માને અને વીજાને દ્વેષવડે વાસિત કરે છે, તે મહામોહને કરે છે । ૨૩-૨૦ । જે આચાર્ય કે ઉપાધ્યાયે શ્રુત અને વિનય(ચારિત્ર)ને પ્રહણ કરાવ્યા હોય-શીખવ્યા હોય, તેમની જ જે કોઈ નિંદા કરે, તે મૂઢ પ્રાણી મહામોહને કરે છે । ૨૪-૨૧ । જે કોઈ માણસ (સાધુ) ઉપકારી એવા આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયાદિકનો વિનયાદિકવડે પ્રત્યુપકાર ન કરે, પૂજક ન થાય અને અભિમાનવાળો થાય, તે મહામોહને કરે છે । ૨૫-૨૨ । અત્રહુશ્રુત એવો જે કોઈ શ્રુતવડે પોતાની શ્લાઘા કરે અને સ્વાધ્યાયનો વાદ વોલે (કરે) તે મહામોહને કરે છે । ૨૬-૨૩ । તપસ્વી નહીં છતાં જે કોઈ તપવડે કરીને પોતાની શ્લાઘા કરે, તે સર્વ લોકથકી ઉત્કૃષ્ટ (મોટામાં મોટો) ચોર મહામોહને કરે છે । ૨૭-૨૪ । જે કોઈ આચાર્યાદિક

કોઈ ગ્લાન સાધુ ઉપકારને માટે પ્રાપ્ત થયે સતે પોતે સમર્થ છતાં તેનું (ઔષધાદિક) કાર્ય ન કરે અને માલું કાંઈ કાર્ય તે કરતો નથી એમ માને (કહે) તે શઠ, માયાવી પાપવડે વ્યાકુલ ચિત્તવાલો અને પોતાને અબોધિ કરનાર (સમક્ષિત રહિત કરનાર) આચાર્યાદિક મહામોહને કરે છે । ૨૮-૨૯=૨૫ । જે કોઈ આચાર્યાદિક કથા(કુશાસ્ત્ર)રૂપી અધિકર-
ણોને વારંવાર પ્રરૂપે, તે સર્વ જ્ઞાનાદિક તીર્થના વિનાશને માટે પ્રવર્તેલો મહામોહને કરે છે । ૩૦-૨૬ । જે કોઈ આચાર્યા-
દિક ડ્યોતિષ, વશીકરણ વિગેરે અધાર્મિક યોગોને પોતાની શ્લાઘા માટે કે મિત્રાઈને માટે વારંવાર પ્રયુજે-કરે, તે મહામો-
હને કરે છે । ૩૧-૨૭ । તે(મોગો)વડે તુત નહીં થયેલો જે કોઈ મનુષ્ય સંબંધી કે પરમ્ભવ સંબંધી મોગોની અભિલાષા
કરે, તે મહામોહને કરે છે । ૩૨-૨૮ । જે દેવોને ક્રદ્ધિ, કાંતિ, યશ, શુક્લાદિ વર્ણ, વલ અને વીર્ય છે, તે દેવોનો પળ જે
કોઈ અવર્ણવાદ બોલે-ઓલવે તે મૂઢ મહામોહને કરે છે । ૩૩-૨૯ । મોશાલાની જેમ જે કોઈ નહીં દેખતાં છતાં પળ હું
દેવોને, યક્ષોને અને ગુહ્યકોને જોઉં છું એમ બોલે, અને અજ્ઞાની છતાં જિનેશ્વરની જેવી પોતાની પૂજાને ઇચ્છે, તે મહામોહને
કરે છે । ૩૪-૩૦ । (૧)

છઠ્ઠા ગણધર સ્થવિર શ્રી મંહિતપુત્ર ત્રીશ વર્ષ સુધી સાધુપર્યાયને પાઠીને સિદ્ધ થયા, બુદ્ધ થયા, યાવત્ સર્વ દુઃસ્વથી
રહિત થયા (૨) । એક રાત્રિદિવસના કુલ સુહૃર્ત ત્રીશ કહ્યા છે, તે ત્રીશ સુહૃર્તના ત્રીશ નામ કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે-રૌદ્ર
૧, શક્ત ૨, મિત્ર ૩, વાયુ ૪, સુપીત ૫, અભિચંદ્ર ૬, માહેંદ્ર ૭, પ્રલંબ ૮, બ્રહ્મ ૯, સત્ય ૧૦, આનંદ ૧૧, વિજય ૧૨,
વિશ્વસેન ૧૩, પ્રાજાપત્ય ૧૪, ઉપશમ ૧૫, ઈશાન ૧૬, તટ ૧૭, માવિતાત્મા ૧૮, વૈશ્રવણ ૧૯, વરુણ ૨૦, શતક્રમ્ભ

૨૧, ગંધર્વ ૨૨, અગ્નિવૈશ્યાયન ૨૩, આતપ ૨૪, આવર્ત ૨૫, તણ્વાન ૨૬, ભૂમહાન ૨૭, ઋષભ ૨૮, સર્વાર્થસિદ્ધ ૨૯ અને રાક્ષસ ૩૦ (૩) । શ્રી અરનાથ અરિહંત ત્રીશ ધતુષ ઝંચા હતા (૪) । સહસ્રાર દેવેંદ્ર દેવરાજને ત્રીશ હજાર સામાનિક દેવો કહ્યા છે (૫) । શ્રી પાર્શ્વનાથ અરિહંત ત્રીશ વર્ષ ગૃહવાસ મધ્યે વસીને ઘરથી નીકળીને અનગાર-પ્રવ્રજિત થયા હતા (૬) । શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામી ત્રીશ વર્ષ ગૃહવાસ મધ્યે વસીને ઘરથી નીકળીને અનગાર-પ્રવ્રજિત થયા હતા (૭) । રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે ત્રીશ લાલ નરકાવાસ કહ્યા છે (૮) ॥

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । નીચે સાતમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની ત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । ઉવરિમઉવરિમ ગ્રૈવેયકના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ ત્રીશ સાગરોપમની કહી છે (૪) । જે દેવો ઉવરિમમલ્લિમ ગ્રૈવેયક વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીશ સાગરોપમની કહી છે (૫) ॥

તે દેવો ત્રીશ અર્ધમાસે (પલ્લવાડી) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, દટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને ત્રીશ હજાર વર્ષ આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિક જીવો છે કે જેઓ ત્રીશ ભવ ગ્રહણ કરવા વડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે, અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—ત્રીશમું સ્થાનક સુગમ છે. વિશેષ એ કે—સ્થિતિની પહેલાં આઠ સૂત્રો છે તેમાં મોહનીય દટલે સામાન્યે કરીને આઠ પ્રકારનાં કર્મો, તેમાં તે ચોથી પ્રકૃતિ જાણવી, તેનાં જે સ્થાનો દટલે નિમિત્તો, તે મોહનીય સ્થાનો કહેવાય

છે. તથા ' જે આવિ તસે ' इत्यादिक श्लोक છે, તેનો અર્થ—જે કોઈ પ્રાણી ત્રસ પ્રાણોને ઇટલે લ્હી વિગેરેને જલ મધ્યે પ્રવેશ કરીને શસ્ત્રરૂપ ઉદક(જલ)વડે મારે છે. કેવી રીતે ? પગ વિગેરે વડે આક્રમણ કરીને—દબાવીને (મારે છે), ' સ ' શબ્દ અધ્યાહાર છે તેથી તે પ્રાણી મરાતા જીવને મહામોહ ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી તથા પોતાનું ચિત્ત સંકિલ્ષ્ટ હોવાથી પોતાને સંકડો ભવ સુધી દુઃખ આપે એવા મહામોહને (મહામોહનીય કર્મને) કરે છે ઇટલે ઉત્પન્ન કરે છે (બાંધે છે) આ પ્રમાણે ત્રસને મારવાથી આ એક મોહનીય સ્થાન થયું, એ જ પ્રમાણે સર્વત્ર જાણવું ?, ' સીસા ' શ્લોક—શીર્ષને વીંટવાવડે ઇટલે લીલા ચામડાદિકમય વેષ્ટનવડે જે કોઈ પ્રાણી લ્હી વિગેરે ત્રસોને વીંટે છે, ' અભીક્ષ્ણ '—અત્યંત તીવ્ર અશુભ આચારવાલો ' સ ' શબ્દનો અધ્યાહાર હોવાથી તે પ્રાણી મરાતા જીવને મહામોહ ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી પોતાને પળ મહામોહ કરે છે (બાંધે છે) એ બીજું સ્થાન ૨, અહીં કોઈક મૂલ ગ્રંથમાં ' યાચત્ ' શબ્દ લખ્યો છે તેથી કોઈક સૂત્રના પુસ્તકમાં બાકીના મોહનીયસ્થાનને કહેનારા શ્લોકો સૂચવ્યા છે, તે કેટલાક પુસ્તકમાં દેખાય છે તેથી તેની અહીં વ્યાખ્યા કરાય છે—હાથવડે ઢાંકીને, કોને ? ' ઓત્તોરન્ધ્ર ' ઇટલે મુલને, તથા પ્રાણીને રુંધીને, તેથી કરીને અંદર નાદ કરતા ઇટલે ગલામાંથી શબ્દ કરતા અર્થાત્ ગુણગુણ શબ્દને કરતા એવા તેને જે મારે છે, તે મહામોહને કરે છે, એ ત્રીજું સ્થાન થયું ૩. ' જાતતેજસં '—અગ્નિને સલગાવીને ઘણા લોકને મહામંડપ અથવા વાડા વિગેરેમાં રુંધીને ઇટલે નાંચીને અંદર—મધ્યે રહેલા ધુમાડાવડે અથવા જેની અંદર ધુમાડો રહેલો છે એવા અગ્નિવડે (અહીં વિભક્તિનો ફેરફાર ઇટલે દ્વિતીયાને બદલે તૃતીયા કરી છે) જે મારે છે, તે મહામોહને કરે છે. એ ચોથું સ્થાન થયું ૪. જે મસ્તક ઉપર હોણે છે ઇટલે સ્વદ્ગ કે મુદ્ગ

વિગેરે શસ્ત્રવડે પ્રાણીને પ્રહાર કરે છે (અહીં પ્રાણી શબ્દ અધ્યાહાર રાખ્યો છે.). તે મસ્તક સ્વભાવથી જ કેહું હોય છે ?
 ‘ ઉત્તરમાંગ ’ — સર્વ અવયવોને વિષે પ્રધાન-મુખ્ય અવયવ છે, કેમ કે તેના પર ઘા થવાથી અવશ્ય મરણ થાય છે. હવે તે
 પ્રહાર પળ સંકિલ્પ ચિત્તવડે જ કરે છે પણ યથાકથંચિત્ત એટલે અજાણતા સહસાત્કારે કરતો નથી. તથા ઉત્કટ પ્રહાર
 દેવાવડે મસ્તકને મેદીને ગ્રીવાદિક કાયાને પણ વિદારે છે એ અધ્યાહાર જાણવો. અહીં ‘ સ ’ શબ્દનો અધ્યાહાર હોવાથી
 તે પ્રાણી મહામોહને કરે છે, એ પાંચમું સ્થાન ૫. તથા ચારંવાર પ્રણિધિવડે એટલે માયાવડે જેમ વેપારી વિગેરેનો વેપ ધારણ
 કરી ગલકર્તક-હુંટારુઓ માર્ગમાં જતા સારા માણસની માથે ચાલીને નિર્જન સ્થાનને વિષે મારે છે તેમ ત્રસ પ્રાણીનો વિનાશ
 કરીને (આ શબ્દ અધ્યાહાર છે) આનંદના અધિકપણાથી હળાતા એવા મૂર્ખ લોકને હસે છે. શાથી હળીને ? વિપાદિકના
 યોગથી વાસિત કરેલા વીજોરાદિકના ફલવડે અથવા ટંડવડે (હળે છે). ‘ સ ’ શબ્દનો અધ્યાહાર હોવાથી તે મનુષ્ય
 મહામોહને કરે છે એ છઠું સ્થાન ૬. ‘ ગૂઢાચ્ચારી ’ — ગુપ્ત રીતે અનાચારનાલો જે મનુષ્ય પોતાના ગુપ્ત દુરાચારને ગોપવે છે,
 તથા વીજાની માયાને પોતાની માયાવડે ઢાંકે છે એટલે જીતે છે. જેમ પક્ષીઓને મારનાર પારધિઓ પાંદડાંવડે પોતાના
 શરીરને ઢાંકીને પક્ષીઓને ગ્રહણ કરતા સતા પોતાની માયાવડે પક્ષીઓની માયાને ઢાંકે છે તેમ. તે અસત્યવાદી અને ‘ નિહ્વૃત્તી ’
 એટલે પોતાના મૂલગુણ અને ઉત્તરગુણની પ્રતિસેવા (વિરાધના) કરનાર અથવા સૂત્ર અને અર્થનો અપલાપ કરનાર મનુષ્ય
 મહામોહને કરે છે. એ સાતમું સ્થાન ૭. જે પુરુષ પોતાના સ્વાત્મ કર્મવડે એટલે પોતે કરેલા ક્ષયિધાત વિગેરે દુષ્ટ વ્યાપાર-
 વડે ‘ અકર્મક ’ — તેવા દુષ્ટ કર્મને નહીં કરનારા વીજાનો ધ્વંસ કરે-કાંતિવડે પ્રદ કરે (જાંસો પાડી દે). અથવા જે

દુષ્ટકર્મ બીજાએ કયુ હોય તેને આશ્રીને તેથી બીજાની સમક્ષ 'આ મહાપાપ તૈં કર્યું છે' એમ બોલે (અહીં 'વદ' ધાતુનો અધ્યાહાર છે) તથા 'સ' શબ્દનો પળ અધ્યાહાર હોવાથી તે પુરુષ મહામોહને કરે છે. એ આઠમું સ્થાન ૮. કલેશથી શાંત નહીં થયેલો જે પુરુષ આ હું બોલું છું તે સ્વોદું છે એમ જાણતો સતો સમામાં એટલે ઘણા લોકોના મધ્યમાં સત્યામૃષા એટલે કાંઈક (અલ્પ) સત્ય અને ઘણા અસત્ય એવા પદાર્થોને કે વચનોને બોલે છે, તે પુરુષ મહામોહને કરે છે. એ નવમું સ્થાન ૯. અનાયક—નાયક વિનાનો (જેને માથે બીજો રાજા નાયક તરીકે ન હોય તેવો સ્વતંત્ર) કોઈ રાજા છે, તેનો નીતિવાલો અમાત્ય-મંત્રી છે, તે મંત્રી તે જ રાજાની 'દારાન્'—સ્ત્રીનો અથવા 'દ્વારં'—દ્રવ્યપ્રાપ્તિના ઉપાયનો નાશ કરીને તેના ભોગોને વિદારે છે એમ ક્રિયાપદનો સંબંધ કરવો. શું કરીને? 'વિપુલ'—અત્યંત 'વિક્ષોભ્ય' સામંત વિગેરે પરિવારના ભેદવડે ક્ષોભ પમાડીને તથા 'ળં' શબ્દ વાક્યની શોભા માટે છે. તે રાજાને દાર એટલે સ્ત્રીથી અથવા દ્વાર એટલે દ્રવ્યપ્રાપ્તિના ઉપાયથી બહાર કરીને એટલે અધિકાર રહિત કરીને અથવા તો તેની સ્ત્રીને અથવા તેના રાજ્યને પોતે કબજે કરીને તથા 'ઉપકસંતમપિ'—પોતાની પાસે આવતા એવાને પણ એટલે પોતાનું સર્વસ્વ હરણ કરે સતે ભેટળાવડે તથા અનુક્લ અને કરુણાવાળા વચનોવડે (તે મંત્રીને) અનુક્લ કરવા માટે પ્રાપ્ત થયેલા તે રાજાને 'દમ્પયિત્વા'—વચનના અવકાશ રહિત કરીને (બોલતો બંધ કરીને) તેને પ્રતિકૂલ એવી વાણીવડે એટલે 'તું આવો છે, તેવો છે' इत्यादि વચનોવડે તેના વિશેષ પ્રકારના શબ્દાદિક ભોગોને જે વિદારે છે—હરણ કરે છે, તે મહામોહને કરે છે. એ દશમું સ્થાન ૧૦-૧૧=૧૦. તથા 'અકુમારભૂત' કુમાર બ્રહ્મચારી નહીં છતો જે કોઈ મનુષ્ય 'હું કુમારભૂત એટલે કુમાર

બ્રહ્મચારી હું ' એમ બોલે, અને સ્ત્રીઓને વિષે શુદ્ધિવાલો તથા 'વશકઃ'—સ્ત્રીઓને જ આધીન થાય, અથવા 'વસતિ'—સાથે રહે, તે મહામોહને કરે છે. એ અગ્ન્યારંભ સ્થાન ૧૨-૧૧. તથા ' અબ્રહ્મચારી '—મૈથુનથી નિવૃત્તિ નહીં પામેલો જે કોઈ મનુષ્ય તે જ વસ્તે અબ્રહ્મચર્યનું સેવન કરીને ' હું હમણાં બ્રહ્મચારી છું ' એમ અતિ ધૂર્તપણાએ કરીને વીજાને છેતરવા માટે બોલે, તથા જે આ પ્રમાણે સત્પુરુષને અયોગ્ય એવા વચનને બોલતો સતો ગાયોની મધ્યે ગધેડાની જેમ કઠુક સ્વરે નાદ કરે, પણ શ્રુષભની જેમ સુંદર નાદ કરે નહીં તથા જે મનુષ્ય આ પ્રમાણે બોલતો આત્માનો અહિતકારી અને વાલ-મૂઢ એવો સતો ઘણી વાર માયામૃપાને-અસત્યને બોલે તથા સ્ત્રીના વિષયની આસક્તિથી નિંદિત ભાષણ કરે આવા પ્રકારનો મનુષ્ય મહામોહને કરે છે. એ વારંબું સ્થાન ૧૩-૧૪=૧૨. જે રાજાના અથવા જે પ્રધાનાદિકના આશ્રિતપણાને વહન કરે છે એટલે આજીવિકાના લાભવડે પોતાને ધારણ કરે છે. કેવી રીતે ? યશવંડે એટલે કે ' તે રાજાદિકના સંબંધવાલો આ છે ' એવી પ્રસિદ્ધિવડે અથવા સેવાવડે (પોતાને ધારણ કરે છે.). પછી પોતાના નિર્વાહના કારણભૂત તે જ રાજાદિકના ધનને વિષે જે કોઈ મનુષ્ય લોભ કરે છે, તે મહામોહને કરે છે. એ તેરમું સ્થાન ૧૫-૧૩. ईश्वरे એટલે રાજાએ અથવા ગામે એટલે લોકોએ કોઈ અનીશ્વરને (અધિકારી નહોતો તેને) ईश्वर (અધિકારી) કર્યો. તેને એટલે પૂર્વે અવસ્થામાં અનીશ્વર હતો તેને રાજા વિગેરે ' સંપ્રગૃહીત '—આગલ કરેલો હોવાથી (અધિકારી કરેલો હોવાથી) ' અતુલ '—અસાધારણ એટલે ઘણી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થઈ અથવા અતુલ જેમ હોય તેમ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થઈ અને લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થવાથી તે રાજાદિકના ઉપકારને વિષે ईर्ष्याના દોષે કરીને યુક્ત થયો, અને તેનું ચિત્ત કલુષતાવડે એટલે દ્વેષ, લોભ વિગેરે પાપવડે વ્યાકુલ થયું, તેથી આવો જે

કોઈ મનુષ્ય તે રાજાદિકના જીવિત, ધન અને ભોગાદિકના અંતરાયને-વિચ્છેદને કરે છે, તે મહામોહને કરે છે. એ ચૌદમું સ્થાન. ૧૬-૧૭=૧૪. જેમ સર્પણ-નાગણ ‘અંહાહં’ અંકક્રૂટને એટલે પોતાના હંડાના (બચ્ચાંના) સમૂહને અથવા અંડના પુટને એટલે બંધાયેલા (ચોટેલા) બે દલને હળે છે, તેની જેમ જે પોષણ કરનાર ભર્તારને, સેનાપતિને અથવા રાજાને, પ્રશાસ્તાને એટલે મંત્રીને અથવા ધર્મપાઠકને હળે છે, તે મહામોહ કરે છે, કેમ કે તેમનું મરણ થવાથી ઘણા લોકો દુઃખી થાય છે, એ પંદરમું સ્થાન. ૧૮-૧૫. જે કોઈ મનુષ્ય નાયકને એટલે પ્રશ્ન(રાજા)ને, રાષ્ટ્રને એટલે રાજ્યના મહત્તરારાદિકને, તથા નિગમને એટલે વેપારીજનોને કાર્યમાં નેતા-પ્રવર્તવિનાર શ્રેષ્ઠીને અથવા જેને શ્રીદેવીના ચિન્હવાલો પટ્ટો બાંધવામાં આવ્યો હોય એવા નગરશેઠને, વક્ષી તે કેવા ? બહુરવ એટલે ઘણા શબ્દવાળા અર્થાત્ ઘણા યશવાળા એવા તે સર્વમાંથી કોઈને પણ હળે છે, તે મહામોહને કરે છે. એ સોઠમું સ્થાન. ૧૯-૧૬. બહુજનના એટલે પાંચ છ વિગેરે ઘણા લોકોના નેતા-નાયકને તથા દ્વીપની જેવા દ્વીપરૂપ એટલે સંસારસાગરમાં રહેલા પ્રાણીઓના આશ્વાસનના સ્થાનરૂપ અથવા દીપની જેવા દીપરૂપ એટલે અજ્ઞાનરૂપી અંધકારવડે જેની બુદ્ધિરૂપી દૃષ્ટિનો પ્રસાર રૂંધાયો હોય એવા પ્રાણીઓને ત્યાગ અને ગ્રહણ કરવા લાયક વસ્તુસમૂહને પ્રકાશ કરનારા, એ જ કારણ માટે ત્રાણ એટલે પ્રાણીઓને આપત્તિથકી રક્ષણ કરનારા ‘ એતાદૃશં ’-જેવા ગણધરાદિક હોય છે તેવા પ્રકારના ‘ નરં ’ પ્રાવચનિકાદિક પુરુષને જે હળે છે, તે મહામોહને કરે છે. એ સત્તરમું સ્થાન. ૨૦-૧૭. ‘ ઉપસ્થિત ’-પ્રવ્રજ્યા લેવાની ઇચ્છાથી પ્રાપ્ત થયેલાને, ‘ પ્રતિચિરતં ’-સાવધ યોગથી નિવૃત્ત થયેલા અર્થાત્ પ્રવ્રજ્યા લીધેલાને, ‘ સુતપસ્વિનં ’-તપસ્યા કરનાર અથવા સારા તપને આશ્રિત થયેલા એવા અથવા કોઈ ઠેકાણે ‘ જે

ખિયું જગજીવણં' એવો પાઠ છે ત્યાં આવો અર્થ કરવો-જગતને દટલે જંગમ પ્રાણીને અહિંસકપણા કરીને જે જીવાડે તે જગજીવન એવા 'સંયતં'-સાધુને વઠાત્કારે વિવિધ પ્રકારે આક્રમણ કરીને શ્રુત અને ચારિત્ર ધર્મ થકી જે અટ્ટ કરે છે, તે મહામોહને કરે છે. એ અઢારમું સ્થાન. ૨૧-૧૮. જેમ પૂર્વે મોહનીય સ્થાન કહ્યું તેમ જ આ પણ જાણવું. જ્ઞાનનો અનંત વિષય હોવાથી અથવા જ્ઞાન અક્ષય હોવાથી અનંત જ્ઞાનવાળા તથા ક્ષાયિક દર્શન હોવાથી શ્રેષ્ઠ દર્શન-વાળા તે દટલે કે જેઓ જ્ઞાનાદિક અનેક અતિશયોની સંપત્તિ સહિત હોવાથી ત્રણ જગતમાં પ્રસિદ્ધ છે એવા જિનેશ્વરોનો જે કોઈ અવર્ણવાદ બોલે દટલે કે-જેયનું-જાણવા લાયક વસ્તુનું અનંતપણું હોવાથી જગતમાં કોઈ પણ સર્વજ્ઞ છે જ નહીં, એમ કહે તે વિષે કહ્યું છે કે—"હજુ સુધી જ્ઞાન દોઢ્યા કરે છે, હજુ સુધી અલોકનો અંત આવ્યો નથી, હજુ સુધી કોઈપણ જીવ સર્વજ્ઞપણને પામતો નથી, જો પામતો હોય તો અલોક સાંત (અંતવાલો-પરિમિત) થઈ જાય, પણ તે દટ્ટ નથી." આ પ્રમાણે કોઈક દોષ આપે છે, તે દોષ અહીં નથી; કેમ કે કેવલજ્ઞાન પોતાની ઉત્પત્તિ સમયે જ લોકાલોકને પ્રકાશ કરતું જ ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ કોઈ ઓરડામાં રહેલા દીવાની કલિકા તે આલા ઓરડાને એક જ સમયે પ્રકાશિત કરે છે તેમ. આ પ્રમાણે જિનેશ્વરના અવર્ણવાદ બોલનાર વાઠ-અજ્ઞાની જીવ મહામોહ કરે છે, એ ઓગણીશમું સ્થાન. ૨૨-૧૯. જે કોઈ 'દુટે'—દુટ્ટ અથવા દ્રેપી મનુષ્ય ન્યાયને ઉછંધન નહીં કરનારા સમ્યગ્દર્શનાદિક મોક્ષમાર્ગનો અત્યંત અપકાર કરે છે અથવા પાઠાંતરે 'અપહરતિ'—ઘણા જનોને વિપરીત ઠસાવે છે, તથા તે માર્ગને નિંદતો થકો 'ભાવયતિ'—નિંદાવડે કે દ્રેપવડે પોતાને અને પરને વાસિત કરે છે, તે મહામોહને કરે છે. એ વીશમું સ્થાન. ૨૩-૨૦. જે આચાર્ય કે

उपाध्याये श्रुतज्ञान अने विनय-चारित्र ग्रहण करावेल होय-शिखवेल होय, तेमनी ज जे निंदा करे एटले आ गुरु अल्पश्रुत छे एम तेना ज्ञाननी निंदा करे, आ अन्य तीर्थिकोनी साथे संबंध राखनारा छे एम कही तेना दर्शननी निंदा करे, अने पार्श्वस्था-दिकना स्थानमां वर्तनार होवाथी मंद धर्मवाळा छे एम कही तेना चारित्रनी निंदा करे, आवा प्रकारनो ते बाळ-मूढ महामोहने करे छे. ए एकवीशसुं स्थान. २४-२१. आचार्य के उपाध्याय विगेरे के जेओ ज्ञानदानवडे अने ग्लानादिक अवस्थाने विषे सारसंभाल विगेरे करवावडे सम्यक् प्रकारे उपकार करनारा छे, तेओ प्रत्ये जे कोइ विनय, आहार अने उपधि विगेरे वडे प्रत्युपकार करतो नथी, तथा पूजा करनार थतो नथी, तथा स्तब्ध-मानवाळो थाय छे, ते महामोहने करे छे. ए बावीशसुं स्थान. २५-२२. बहुश्रुत न होय एवो जे कोइ श्रुतवडे पोताना आत्मानी श्लाघा करे के ' हुं श्रुतवान छुं, अनु-योगने धारण करनार छुं ' इत्यादि कहे अथवा ' तमे अनुयोगाचार्य छो के वाचक छो ' एम कोइ पूछे त्यारे ' हा, हुं तेवो ज छुं ' एम स्वाध्यायनो वाद बोले अने ' हुं विशुद्ध पाठक छुं ' इत्यादि जे बोले, ते श्रुतना अल्लभना कारणरूप महामोहने करे छे. ए त्रेवीशसुं स्थान. २६-२३. ' अतवस्सीए '—आ श्लोक सुगम छे. पूर्वार्धनो अर्थ पूर्वनी जेम ज छे. विशेष ए के—' सर्वलोकात्—' भावचोर होवाथी आ सर्व जनोथी मोटांमां मोटो चोर छे, तेथी ते अतपस्वीपणाना कारणरूप महामोहने करे छे. ए चोवीशसुं स्थान. २७-२४. साधारण कार्यने माटे कोइ ग्लान साधु प्राप्त थये सते जे कोइ आचार्यादिक पोते समर्थ छतां उपदेशवडे अने औषधादिक आपवावडे पोते अथवा अन्यद्वारा उपकार न करे अर्थात् तेना कार्यनी उपेक्षा करे. क्या अभिप्रायथी तेनुं कार्य न करे ? ते कहे छे—' आ साधु पोते समर्थ छतां द्वेषने लीधे मारुं पण

કાંઈ કાર્ય કરતો નથી, અથવા તો ચાલત્વાદિકને કારણે આ અસમર્થ છે તો તેનું કાર્ય કરવાથી શું ફલ છે ? ફરીથી એ મારો ઉપકાર તો કરવાનો નથી. ” એવા કારણથી તેનો ઉપકાર કરે નહીં તથા શઠ એટલે પોતાની શક્તિનો લોપ કરવાથી કપટયુક્ત તથા માયાવાહું જેનું જ્ઞાન છે અર્થાત્ “ ગ્લાનની સારસંભાલ મારે કરવાની ન હો, એટલા માટે હું ગ્લાનના વેપથી ફરું ” એવા વિકલ્પવાહી, અને એ જ કારણ માટે પાપવહે વ્યાપ્ત ચિત્તવાહી તથા એ જ કારણ માટે પોતાની અવોધિવાહી એટલે ગ્લાનની સારવાર કરવી જોઈએ એવી જિનાજ્ઞાની વિરાધના કરવાથી જન્માંતરમાં જિનધર્મને નહીં પામનારો તથા મૂઝમાં ‘ ચ ’ શબ્દ હોવાથી વીજાનો પણ અવોધિક એટલે નથી વિદ્યમાન બોધિ જેનાથી એ પ્રમાણે વ્યુત્પત્તિ (સમાસ) કરવાથી વીજાની બોધિનો નાશ કરનાર, કારણ કે જે વીજા સાધુ વિગેરે ‘ તે આચાર્યાદિક ગ્લાનની સારવાર કરતા નથી ’ એમ જાણીને જિનધર્મથી પરાઙ્મુલ થાય છે તેઓની અવોધિ તે જ આચાર્યાદિકે કરી છે, તેથી આવા પ્રકારના આચાર્યાદિક મહામોહને કરે છે એ પચીશમું સ્થાન ૨૮-૨૯=૨૫. તથા કથા એટલે વાક્યની રચના અર્થાત્ શાસ્ત્ર, તે રૂપ જે અધિકરણ, તે કૌટિલ્ય શાસ્ત્રાદિક કથાધિકરણ કહેવાય છે, કેમ કે પ્રાણીના ઉપમર્દમાં પ્રવર્તવાથી તેઓ (ગ્રંથકર્તાઓ) પોતાના આત્માને દુર્ગતિના અધિકારી કરે છે. અથવા ક્ષેત્રોને છેલ્લો, ગાયોને પ્રસવાવો इत्यादिक કથાવહે તથા પ્રકારની પ્રવૃત્તિરૂપ જે અધિકરણ તે કથાધિકરણ કહેવાય છે. અથવા કથા એટલે રાજકથાદિક અને અધિકરણ એટલે યંત્રાદિક અથવા કલહ (કઝીયો) તે પણ કથાધિકરણ કહેવાય છે, આવા કથાધિકરણને જે ચારંવાર પ્રયુજે-કરે, તથા એ જ પ્રમાણે સર્વ તીર્થના મેદને માટે સંસારસાગરને તરવાના કારણરૂપ જ્ઞાનાદિક તીર્થોના સર્વથા

નાશને માટે જે પ્રવર્તે, તે મહામોહને કરે છે, એ છત્રીશમું સ્થાન. ૩૦-૨૬ 'જે ય આહમ્મિએ' આ શ્લોક સુગમ છે. વિશેષ એ કે-અધાર્મિક યોગ એટલે નિમિત્તશાસ્ત્ર અને વશીકરણ વિગેરેના પ્રયોગ કરવા તે. શા-માટે ? પોતાની શ્લાઘા-પ્રશંસાને માટે તથા મિત્રને માટે (નિમિત્તાદિકનો જે પ્રયોગ કરે તે મહામોહને કરે છે). એ સત્તાવીશમું સ્થાન. ૩૧-૨૭. તથા જે કોઈ-મનુષ્ય સંબંધી અથવા પરલોક સંબંધી ભોગોની ' તે '—અહીં વિભક્તિનો ફારફેર હોવાથી તે(ભોગો)વડે અથવા તેઓને વિષે તુષ્ટિને નહીં પામ્યો સતો ' આસ્વાદતે '—અભિલાષા કરે અથવા ' આશ્રયતિ '—આશ્રય કરે તે મહામોહને કરે છે, એ અઠાવીશમું સ્થાન. ૩૨-૨૮. તથા ' ઋદ્ધિ '—વિમાન વિગેરેની સંપત્તિ, ' દ્યુતિ '—શરીર અને આશ્રૂષણોની કાંતિ, ' યશઃ '—કીર્તિ ' વર્ણઃ '—શરીરનો શુક્લાદિક વર્ણ, ' બલં '—શરીરનું પરાક્રમ, તથા ' વીર્ય '—આત્માનું પરાક્રમ આ સર્વ જે વૈમાનિક વિગેરે દેવોને વિષે વિદ્યમાન છે. ' તેષાં '—અહીં ' અપિ ' શબ્દનો અધ્યાહાર હોવાથી તેવા અનેક અતિશય ગુણવાળા દેવોનો પણ જે ' અવર્ણવાન્ '—અશ્લાઘા કરનાર હોય, અથવા ' અવર્ણવાન્ '—એટલે " કયા ઉછાપે કરીને દેવોને ઋદ્ધિ છે ? દેવોની કાંતિ છે ? " इत्यादिक काकु(प्रश्न)वडे व्याख्या करवी. अर्थात् देवोंने कांइ पण ऋद्वि विगैरे नथी एम अवर्णवादना वाक्यनो भावार्थ जाणवो. જે કોઈ આવા પ્રકારનો દેવના અવર્ણવાદ બોલનાર હોય તે મહામોહને કરે છે. એ ઓગણત્રીશમું સ્થાન. ૩૩-૨૯. તથા નહીં જોતો સતો પણ જે કોઈ બોલે કે--' હું દેવોને જોઉં છું' इत्यादि. आवो गोशालक जेवो अज्ञानी अने जिनेश्वरना जेवी पोतानी पूजाने इच्छनार होय, ते महामोहने करे છે એ ત્રીશમું સ્થાન. ૩૪-૩૦ ॥ ૧ ॥

मंदरे णं पवए धरणितले एक्कतीसं जोयणसहस्साइं छच्चेव तेवीसे जोयणसए किंचिदेसूणा
परिवखेवेणं पन्नत्ता । २ । जया णं सूरिए सववाहिरियं मंडलं उवसंकमिच्चा चारं चरइ तथा णं
इहगयस्स मणुस्सस्स एक्कतीसाए जोयणसहस्सेहिं अट्टहि अ एक्कतीसेहिं तीसाए सट्ठिभागे
जोयणस्स सूरिए चक्खुप्फासं हवमागच्छइ । ३ । अभिवाट्ठिए णं मासे एक्कतीसं सातिरेगाइं
राइंदियाइं राइंदियगेणं पन्नत्ते । ४ । आइच्चे णं मासे एक्कतीसं राइंदियाइं किंचि विसेसूणाइं
राइंदियगेणं पन्नत्ते ॥ ५ ॥

इमीसे णं रयणप्पमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एक्कतीसं पलिओवमाइं ठिई
पन्नत्ता ॥ १ ॥ अहे सत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एक्कतीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता
। २ । असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं एक्कतीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ३ । सोहम्मी-
साणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं एक्कतीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ४ । विजयवेजयंत-
जयंतअपराजिआणं देवाणं जहणणेणं एक्कतीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ॥ ५ ॥ जे देवा उवरिमउवरिम-

गेवेज्जयविमाणेसु देवत्ताए उववणणा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं एक्कतीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ॥६॥
 ते णं देवा एक्कतीसाए अछमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति
 वा । १ । तेसि णं देवाणं एक्कतीसं(स)वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ । २ । संतेगइया भव-
 सिद्धिया जीवा जे एक्कतीसेहिं भवगहणेहिं सिद्धिस्संति बुद्धिस्संति मुद्धिस्संति परिनिव्वाइ-
 स्संति सब्बदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ ३ ॥ सूत्रम्-३१ ॥

मूलार्थ—सिद्धेने प्रथमथी ज एकत्रीश गुणो कह्या छे, ते आ प्रमाणे-आभिनिवोधिकज्ञानावरण(मतिज्ञानावरण)नो
 क्षय १, श्रुतज्ञानावरणनो क्षय २, अवधिज्ञानावरणनो क्षय ३, मनःपर्यवज्ञानावरणनो क्षय ४, केवलज्ञानावरणनो क्षय ५,
 चक्षुदर्शनावरणनो क्षय ६, अचक्षुदर्शनावरणनो क्षय ७, अवधिदर्शनावरणनो क्षय ८, केवलदर्शनावरणनो क्षय ९, निद्रानो
 क्षय १०, निद्रानिद्रानो क्षय ११, प्रचलानो क्षय १२, प्रचलाप्रचलानो क्षय १३, स्त्यानर्द्धिनो क्षय १४, सातावेदनी-
 यनो क्षय १५, असातावेदनीयनो क्षय १६, दर्शनमोहनीयनो क्षय १७, चारित्रमोहनीयनो क्षय १८, नरकायुनो क्षय
 १९, तिर्यगायुनो क्षय २०, मनुष्यायुनो क्षय २१, देवायुनो क्षय २२, उच्चगोत्रनो क्षय २३, नीचगोत्रनो क्षय २४, शुभ-
 नामनो क्षय २५, अशुभ नामनो क्षय २६, दानांतरायनो क्षय २७, लाभान्तरायनो क्षय २८, भोगान्तरायनो क्षय २९,
 उपभोगान्तरायनो क्षय ३०, वीर्यांतरायनो क्षय ३१ (१) ।

મેરુપર્વતનો પૃથ્વીતલ ઉપર પરિક્ષેપ (પરિધિ) કાંઈક ઓછા એકત્રીશ હજાર છસો ને ત્રેવીશ (૩૧૬૨૩) યોજનનો કહ્યો છે (૨) । હ્યારે સૂર્ય સર્વ બાહ્ય મંડલને પામીને ચાર ચરે છે (ચાલે છે) ત્યારે અહીં (ભરતક્ષેત્રમાં) રહેલા મનુષ્યને એકત્રીશ હજાર આઠસો ને એકત્રીશ યોજન તથા એક યોજનના સાઠીયા ત્રીશ ભાગ (૩૧૮૩૧^{૩૦}) એટલા દૂરથી ચક્ષુના સ્પર્શને શીઘ્ર પામે છે (જોવામાં આવે છે) (૩) । અભિવર્ધિત (અધિક) માસ કાંઈક અધિક એકત્રીશ રાત્રિદિવસનો રાત્રિદિવસના કુલપણાએ કરીને કહેલો છે (૪) । સૂર્યમાસ કાંઈક વિશેષ ન્યૂન એવા એકત્રીશ રાત્રિદિવસનો રાત્રિદિવસના કુલપણાએ કરીને કહેલો છે (૫) ।

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની એકત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । નીચેની સાતમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની એકત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની એકત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની એકત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । વિજય, વૈજયંત, જયંત અને અપરાજિત વિમાનના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ એકત્રીશ સાગરોપમની કહી છે (૫) । જે દેવો ઉચરિમ-ઉચરિમ ગ્રૈવેયક વિમાનને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય, તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એકત્રીશ સાગરોપમની કહી છે (૬) ॥

તે દેવો એકત્રીશ અર્ધમાસે (પચ્ચાહિયે) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને એકત્રીશ હજાર વર્ષે આહારની હચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિક (મન્ય) જીવો છે કે જેઓ એકત્રીશ ભવ ગ્રહણવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે, અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

દીકાર્થ—એકત્રીશઘં સ્થાનક સુગમ છે. વિશેષ એ કે—સિદ્ધોની આદિમાં એટલે સિદ્ધપણના પહેલા સમયને વિષે જ
 જે ગુણો તે સિદ્ધાદિગુણ કહેવાય છે, તે ગુણો આભિનિવોધિકાવરણ (મતિજ્ઞાનાવરણ) વિગેરેના ક્ષયરૂપ છે (૧). મંદર
 એટલે મેરુ પર્વત. તે પૃથ્વીતલને વિષે દશ હજાર યોજનના વિષ્કંભવાલો છે, તેથી કરીને પૃથ્વીતલ ઉપર, ઉપર કહેલી
 પરિધિના પ્રમાણવાલો છે. (૨). ‘જયા ણં સૂરિએ હત્યાદિ’—સૂર્યના એક સો ને ચોરાશી માંડલા હોય છે. મંડલ
 એટલે જ્યોતિષીને ચાલવાનો માર્ગ કહેવાય છે, તેમાં જંવૂદ્વીપની અંદર એક સો ને એંશી યોજનમાં પાંસઠ સૂર્યમંડલો છે, તથા
 લવણસમુદ્રમાં ત્રણ સો ને ત્રીશ યોજન અવગાહીને (જહાએ ત્યાં સુધીમાં) એક સો ને ઓગણીશ સૂર્યમંડલો છે. તેમાં સર્વવાહ્ય
 એટલે સમુદ્રને વિષે રહેલા મંડલોમાંનું જે છેલ્લું મંડલ, તેનો આયામવિષ્કંભ એક લાખ છ સો ને સાઠ યોજનનો છે. તેનો
 ગોલ ક્ષેત્રના ગણિતને હિસાબે પરિધિ કરીએ તો ત્રણ લાખ અઢાર હજાર ત્રણ સો ને પંદર (૩૧૮૩૧૫) યોજનનો થાય છે.
 આટલા યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્રને સૂર્ય કે રાત્રિદિવસે કરીને ઓલંગે છે. તેના (તે વે રાત્રિદિવસના) સાઠ સુહર્તો હોય છે,
 તેથી તે અંકને સાઠે ભાગવાથી જે ભાગમાં આવે તેટલા યોજનવાલું ક્ષેત્ર એક સુહર્તમાં ઓલંગે છે. તે ક્ષેત્રપ્રમાણ પાંચ હજાર
 ત્રણ સો ને પાંચ યોજન અને એક યોજનના સાઠીયા પંદર ભાગ (૫૩૦૫૬૦) જેટલું થાય છે. આ અંકને અર્ધ દિવસવડે
 એટલે અર્ધ દિવસના સુહર્તોવડે ગુણવાનો છે. તો જ્યારે સૂર્ય સર્વવાહ્ય મંડલમાં ચાલે છે ત્યારે દિવસનું પ્રમાણ ચાર સુહર્તનું
 હોય છે, તેનું અર્ધ કરવાથી છ સુહર્ત આવે છે, તેથી છ સુહર્તવડે ઉપરના એક સુહર્તની ગતિના પ્રમાણ (૫૩૦૫૬૦) ને
 ગુણીએ ત્યારે ચક્રસ્પર્શવાલી ગતિનું પ્રમાણ થાય છે. તે રીતે ગુણવાથી એકત્રીશ હજાર આઠ સો ને એકત્રીશ યોજન અને

એક યોજનના સાઠીયા ત્રીશ ભાગ આવે છે. (૩૧૮૩૧^{૩૦}) (અર્થાત્ સૂર્ય આટલા યોજન દૂર હોય ત્યારે ભરતક્ષેત્રના મનુષ્ય તેને જોઈ શકે છે.) (૩) । અભિવર્ધિત માસ એટલે ત્રણ સો ને ત્રણી રાત્રિદિવસ અને એક રાત્રિ દિવસના બાસઠીયા હુમાલીશ ભાગ (૩૮૩૪^{૪૪}) પ્રમાણવાલા અભિવર્ધિત વર્ષનો બારમો ભાગ. જે વર્ષમાં અધિક માસ હોય, તે અભિવર્ધિત વર્ષ કહેવાય છે. કેમકે તેમાં ચાંદ્રમાસ તેર હોય છે, તથા એ માસ ઓગણત્રીશ દિવસ અને એક દિવસના બાસઠીયા વત્રીશ ભાગ જેટલો હોય છે. ‘ સાઈરેગાંઈ તિ ’—એક અહોરાત્રના એક સો ચોવીસીયા એક સો એકવીસ ભાગ ^{૧૨૧}૩૪^{૪૪} એટલું પ્રમાણ અધિક સમજવું (૪) । આદિત્ય માસ એટલે સૂર્ય જેટલા કાલે કરીને એક રાત્રિને ભોગવી લે તે કાલ. ‘ કિંન્તિ વિસેસૂનાંઈ તિ ’—અર્થ અહોરાત્રવડે ન્યૂન. (બાકી ઉપર મૂલમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજવું.) (૫) ॥ સૂત્ર—૩૧ ॥

હવે વત્રીશયું સ્થાન કહે છે.—

મૂ૦—વત્રીસં જોગસંગહા પન્નત્તા, તં જહા-આલોયણ ૧ નિરવલાવે ૨, આવઈસુ દઢથ-મ્મયા ૩ । અણિસ્સિઓવહાણે ૪ ય, સિમ્મલા ૫ નિપ્પણિકમ્મયા ૬ ॥ ૧ ॥ અણ્ણાયયા, અલોભે ૮ ય, તિતિમ્મલા ૯ અજ્જેવે ૧૦ સુઈ ૧૧ । સમ્મદિટ્ઠી ૧૨ સમાહી ૧૩ ય, આયારે ૧૪ વિણઓ-વણ ૧૫ ॥ ૨ ॥ ધિઈમઈ ૧૬ ય સંવેગે ૧૭, પણિહી ૧૮ સુવિહિ ૧૯ સંવેરે ૨૦ । અત્તદોસોવસં-હારે ૨૧, સવકામવિરત્તયા ૨૨ ॥ ૩ ॥ પચ્ચક્કાણે ૨૩-૨૪ વિઉસ્સગે ૨૫, અપ્પમાદે ૨૬ લવા-

लवे २७ । झाणसंवरजोगे २८ य, उदए मारणंतिए २९ ॥ ४ ॥ संगणं च परिणया ३०,
पायच्छित्तकरणे ३१ वि य । आराहणा य मरणंते ३२, बत्तीसं जोगसंगहा ॥ ५ ॥ १ ॥

बत्तीसं देविंदा पन्नत्ता, तं जहाच्चमरे बली धरणे भूआणंदे जाव घोसे महाघोसे चंदे सूर
सक्के ईसाणे सणकुमारे जाव पाणए अच्छुए । २। कुंथुस्स णं अरहओ बत्तीसहिया बत्तीसं जिण-
सया होत्था । ३ । सोहम्ममे कप्पे बत्तीसं विमाणावाससयसहस्सा णं पन्नत्ता । ४ । रेवइणक्खत्ते
बत्तीसइतारे पन्नत्ते । ५ । बत्तीसत्तिविहे णत्ते पन्नत्ते ॥ ६ ॥

इमीसे णं रयणप्पमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं बत्तीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
। १। अहे सत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं बत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । २। असुर-
कुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं बत्तीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ३ । सोहम्ममीसाणे कप्पेसु
देवाणं अत्थेगइयाणं बत्तीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ४। जे देवा विजयवेजयंतजयंतअपराजिय
विमाणेसु देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं अत्थेगइयाणं बत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ॥ ५॥

તે ણં દેવા વત્તીસાણ અહ્મમાસેહિં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા । ૧ ।
તેસિ ણં દેવાણં વત્તીસવાસસહસ્સેહિં આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જઇ । ૨ । સંતેગઇયા ભવસિદ્ધિયા જીવા જે
વત્તીસાણ ભવગ્ગહણેહિં સિદ્ધિસ્સંતિ બુદ્ધિસ્સંતિ પરિનિવ્વાઇસ્સંતિ સવ્વદુક્ખાણમંતે
કરિસ્સંતિ । ૩ । સૂત્રમ્—॥ ૩૨ ॥

મૂલાર્થઃ—વત્તીશ યોગસંગ્રહ કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે—આલોચના ૧, તે કોઈ પાસે કહેવી નહીં ૨, આપત્તિમાં પણ
ધર્મને વિષે દૃઢતા ૩, કોઈના આશ્રય વિના ઉપધાન તપ કરવો તે ૪, શિક્ષા ૫, નિષ્પ્રતિકર્મતા—શરીરની સારવાર ન કરવી
તે ૬ । ૧ । પોતાની તપસ્યા ગુપ્ત રાખવી ૭, અલોભ ૮, તિત્તિશા—પરીષદો સહન કરવા તે ૯, આર્જવ—સરલતા ૧૦, શુચિ-
સત્યતા ૧૧, સમ્યગ્દષ્ટિ ૧૨, સમાધિ ૧૩, આચાર ૧૪, વિનય રાખવો ૧૫, ૧૨ । દૃતિમતિ—અદીનતા ૧૬, સંવેગ ૧૭,
પ્રણિધિ—માયા ન કરવી ૧૮, સારી વિધિ કરવી ૧૯, સંવર ૨૦, પોતાના દોષનો નિરોધ કરવો ૨૧, સમગ્ર કામ-
(વિષય) માં વિરાગતા ૨૨, ૧૩ । મૂલગુણનું પ્રત્યાહ્વાન ૨૩, ઉત્તરગુણનું પ્રત્યાહ્વાન ૨૪, કાર્યોત્સર્ગ ૨૫, અપ્રમાદ
૨૬, ક્ષણે ક્ષણે સામાચારી પાઠવી ૨૭, ક્ષ્યાનરૂપી સંવર ૨૮, મારણાંતિક વેદનાનો ઉદય થયા છતાં પણ ક્ષોભ પામવો
નહીં તે ૨૯ । ૪ । સર્વ સંગનો ત્યાગ ૩૦, પ્રાયશ્ચિત્ત ૩૧, મરણને અંતે આરાધના કરવી તે ૩૨ । ૫ । (૧)

વત્તીશ દેવેદ્રો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે—ચમર, બલિ, ધરણ, ભૂતાનંદ યાવત્ ઘોષ, મહાઘોષ, (વિગેરે ભવનપતિના ૨૦)

સૂર્ય, ચંદ્ર, (જ્યોતિષીના ૨) શક્ર, ईशान, सनत्कुमार, यावत् प्राणत, अच्युत (वैमानिकના ૧૦) (૨) । कुंथुनाथ
अरिहंतेने वत्रीश सो वत्रीश केवलीओ हता (३) । सौधर्म कल्पने विपे वत्रीश लाख विमानो कहा छे (४) । रेवति
नक्षत्रना वावीश तारा कहा छे (५) वत्रीश प्रकारं नाट्य कहूं छे ॥ ६ ॥

आ रत्नप्रभा पृथ्वीने विपे केटलाक नारकीओनी वत्रीश पल्योपमनी स्थिति कही छे (१) । नीचे सातमी पृथ्वीने
विपे केटलाक नारकीओनी वत्रीश सागरोपमनी स्थिति कही छे (२) । केटलाक असुरकुमार देवोनी वत्रीश पल्योपमनी
स्थिति कही छे (३) । सौधर्म अने ईशान कल्पने विपे केटलाक देवोनी वत्रीश पल्योपमनी स्थिति कही छे (४) ।
जे देवो विजय, वैजयंत, जयंत, अपराजित विमानोमां देवपणे उत्पन्न थया होय, तेमां केटलाक देवोनी वत्रीश सागरो-
पमनी स्थिति कही छे (५) ॥

ते देवो वत्रीश अर्धमास (पखवाडिये) आन ले छे, प्राण ले छे, एटले उच्छ्वास ले छे, निःश्वास ले छे (१) । ते
देवोने वत्रीश हजार वर्षे आहारनी इच्छा उत्पन्न थाय छे (२) । एवा केटलाक भवसिद्धिक (भव्य) जीवो छे के जेओ
वत्रीश भव ग्रहण करवावडे सिद्ध थयो, बुद्ध थयो, मुक्त थयो, परनिर्वाण पामशे, अर्थात् सर्व दुःखनो अंत करशे ॥ (३) ॥

टीकार्थ—वत्रीशसुं स्थानक पण प्रगट छे. विशेष ए के-जे जोडाय ते योग कहेवाय छे एटले के मन, वचन,
कायाना व्यापार. ते योग अहीं प्रशस्त ज कहेवाने इच्छया छे. ते योगी शिष्य अने आचार्य ए वन्नेने विपे रहेला होय छे.

१ लोकप्रकाशमां ३२०० कहा छे.

તેમનો જે આલોચના, નિરપલાપ, વિગેરે પ્રકારે કરીને સંગ્રહ કરવો તે પ્રશસ્તયોગસંગ્રહ કહેવાય છે. અહીં આલોચનાદિક પ્રશસ્તયોગસંગ્રહનું કારણ હોવાથી તે આલોચનાદિક પળ પ્રશસ્તયોગસંગ્રહ કહેવાય છે. તે સંગ્રહ કુલ બત્રીશ છે. તે દેસ્વાહવા માટે પાંચ શ્લોક કહ્યા છે—‘આલોચણેત્યાદિ’, આનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—તેમાં ‘આલોચણ ત્તિ’—મોક્ષના સાધન-રૂપ યોગનો સંગ્રહ કરવા માટે શિષ્યે આચાર્યને આલોચના દેવી જોડે (પોતાના અતિચારાદિક દોષ નિવેદન કરવા જોડે) ૧, ‘નિરવલાવે ત્તિ’—આચાર્યે પળ મોક્ષને સાધનારા યોગના સંગ્રહને માટે જ (શિષ્યે) આલોચના આપે સતે અપલાપ રહિત થવું અર્થાત્ બીજા કોઈને કહેવું નહીં ૨, ‘આવર્ત્તુ ઘટધમ્મય ત્તિ’—પ્રશસ્ત યોગના સંગ્રહને માટે સાધુદ્રવ્યાદિક આપત્તિ પ્રાપ્ત થયે સતે પળ ધર્મમાં દઢતા રાખવી એટલે કે આપત્તિ આવે સતે અત્યંત દૃઢ ધર્મવાલા થવું ૩, ‘અણિસ્સિઓવહાણે ય ત્તિ’—શુભ યોગના સંગ્રહને માટે જ અનિશ્રિત એટલે બીજાની અપેક્ષા રહિત એવું જે ઉપધાન એટલે તપ, તે અનિશ્રિતોપધાન એટલે પરની સહાયની અપેક્ષારહિત જ તપ કરવો ૪, ‘સિવ્વત્તિ’—શુભ યોગના સંગ્રહને માટે શિક્ષાનું સેવન કરવું. તે શિક્ષા સૂત્ર અને અર્થને ગ્રહણ કરવારૂપ તથા પ્રત્યુપેક્ષાદિકને સેવવારૂપ એમ બે પ્રકારે છે ૫, ‘નિપ્પલિકમ્મ ય ત્તિ’—તે જ પ્રમાણે શરીરની નિષ્પ્રતિકર્મતા કરવી એટલે શરીરની સારવાર કરવી નહીં ૬, ૧ ।

‘અળ્લાયય ત્તિ’—તપની અજ્ઞાતતા કરવી એટલે યશ, પૂજા વિગેરેની ઇચ્છાથી પ્રકાશ કર્યા વિના જ તપ કરવો ૭, ‘અલોમે ય ત્તિ’ સર્વ વસ્તુને વિષે અલોભતા રાખવી ૮, ‘તિતિવ્વત્તિ’—તિતિશ્ચા એટલે પરીષદાદિકનો જય કરવો (સારી રીતે સહન કરવા) ૯, ‘અજ્જવે ત્તિ’—આર્જવ એટલે સરલતા રાખવી ૧૦, ‘સુહ ત્તિ’—શુચિ એટલે સત્ય

अर्थात् संयम वरावर राखवो ११, 'सम्भविद्विष्टि'—सम्यग्दृष्टि एटले सम्यक् प्रकारे दर्शननी शुद्धि राखवी १२,
 'समाही य'—समाधि एटले चित्तनी स्वस्थता राखवी १३, 'आयारे विणओवए'—आयारे विणओवए'—ए वे द्वार छे. तेमां
 आचारने पामेलो थाय एटले के मायाने करे नहीं १४, विनयने पामेलो थाय एटले के मानने करे नहीं १५, १२ ।
 'धिइमई य'—जेमां धृति (धैर्य) मुख्य छे एवी जे मति, ते धृतिमति एटले अदीनता १६, 'संवेगो'—
 संवेग एटले संसारथकी भय अथवा मोक्षनो अभिलाष १७, 'पणिहि'—प्रणिधि एटले मायाशल्य न राखवुं ते
 १८, 'सुविहि'—सुविधि एटले सारं अनुष्ठान १९, अने संवर एटले आश्रवनो निरोध २०, 'अत्तदोसोवसंहारे
 '—पोताना दोषनो निरोध (पोताने दोष-अतिचार लागे तेंबु कार्य करवुं नहीं) २१, 'संव्वक्कामचिरत्तय'—
 सर्व विषयोथी विमुलपणुं-रहितपणुं २२, ३ । 'पच्चक्खाणे'—प्रत्याख्यान एटले मूलगुणसंवंधी पच्चक्खाण २३,
 तथा उत्तरगुणसंवंधी पच्चक्खाण २४, 'विउस्सग्गे'—व्युत्सर्ग एटले द्रव्य अने भाव ए वे भेदे कायोत्सर्ग २५,
 'अप्पमाए'—प्रमादनो त्याग २६, 'लवाल्लवे'—लव शब्दे करीने काळुं उपलक्षण जाणवुं, तेथी करीने
 क्षणे क्षणे सामाचारीनुं अनुष्ठान करवुं २७, 'ज्ञाणसंवरजोणे'—ध्यानरूपी संवरयोग (मन, वचन, कायाना
 योगनो संवर करवो) २८, 'उदए मारणंतिए'—मार्णांतिक वेदनानो उदय थाय तो पण क्षोभ पामवो नहीं
 (व्याकुल थवुं नहीं २९), ४ । संगणं, च परिणाय'—ज्ञपरिज्ञा अने प्रत्याख्यानपरिज्ञा ए वे भेदवाली
 संगोनी परिज्ञा करवी (सर्व संगनो त्याग करवो) ३०, 'पायच्छित्तकरणे'—प्रायश्चित्त करवुं ३१, 'आराहणा

ય મરણંતે ત્તિ'—‘ તથા મરણરૂપ અંતને વિષે (મરણસમયે) આરાધન કરવી (સમાધિમરણ કરવું) ૩૨ । ૫ । (૧) ॥

ઈંદ્રના સૂત્રમાં ‘ યાવત્ ’ શબ્દ લખ્યો છે તેથી વેણુદેવ, વેણુદાલી, હરિકાંત, હરિસ્સહ, અગ્નિશિખ, અગ્નિમાણવ, પૂર્ણ, વસિષ્ઠ, જલકાંત, જલપ્રભ, અમિતગતિ, અમિતવાહન, વેલંબ અને પ્રમંજન એ નામ જાણવા. (એટલે પ્રથમ કહેલા ૬ અને આ ૧૪ મલી કુલ ૨૦ ભવનપતિના ઈંદ્રો સમજવા) ફરીથી ‘ યાવત્ ’ શબ્દ લખ્યો છે, તેથી માહેંદ્ર, બ્રહ્મા, લાંતક, શુક્ર અને સહસ્રાર એ નામ જાણવા. (પ્રથમ કહેલા ૫ ને આ ૫ મલી ૧૦ સમજવા). અહીં સોલ વ્યંતરેંદ્રો અને સોલ અનપન્ની, પનપન્ની વિગેરે વાણવ્યંતરના ઈંદ્રો અલ્પ ઋદ્ધિવાળા હોવાથી તેમની વિવક્ષા કરી નથી, તથા ચંદ્ર, સૂર્ય અસંખ્યાતા છે તેમની જાતિને ગ્રહણ કરવાથી માત્ર બેની જ વિવક્ષા કરી છે, તેથી બત્રીશ કહ્યા છે (૨) । કુંથુનાથને બત્રીશ સો ને બત્રીશ કેવલજ્ઞાનીનો પરિવાર હતો (૩) । બત્રીશ પ્રકારનું નાટ્ય એ અભિનયના વિષયરૂપ વસ્તુના ભેદને લીધે જેમ રાજપ્રશ્નકૃત (રાજપ્રશ્નીય) નામના બીજા ઉપાંગમાં કહ્યું છે તે સંભવે છે, અને કેટલાક એમ કહે છે કે—બત્રીશ પાત્ર જેમાં હોય તે નાટ્ય લેવું (૬) ॥સૂત્ર—૩૨ ॥

હવે તેત્રીશનું સ્થાનક કહે છે—

મૂ૦—તેત્રીસં આસાયણાઓ પન્નત્તાઓ, તં જહા—સેહેરાઈણિયસ્સ આસન્નં ગંતા ભવઙ્ આસાયણા સેહસ્સ ૧, સેહે રાઈણિયસ્સ પુરઓ ગંતા ભવઙ્ આસાયણા સેહસ્સ ૨, સેહે રાઈણિયસ્સ સપ-

वखं गंता भवइ आसायणा सेहस्स ३, सेहे राइणियस्स आसन्नं ठिच्चा भवइ आसायणा सेहस्स
 ४, जाव सेहे राइणियस्स आलवमाणस्स तत्थगए चेव पडिसुणित्ता भवइ आसायणा सेहस्स
 ३३ । १ । चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररणो चमरचंचाए रायहाणीए एक्कमेक्कबाराए तेत्तीसं
 तेत्तीसं भोमा पन्नत्ता । २ । महाविदेहे णं वासे तेत्तीसं जोयणसहस्साइं साइरेगाइं विक्खंभेणं पन्नत्ता
 । ३ । जया णं सूरिए बाहिराणंतं तच्चं मंडलं उवसंकिमिन्ता णं चारं चरइ तथा णं इह गयस्स
 पुरिसस्स तेत्तीसाए जोयणसहस्सेहिं किंचिविसेसूणेहिं चक्खुप्फासं हवमागच्छइ ॥ ४ ॥

इमीसे णं रयणप्पमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तेत्तीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
 । १ । अहे सत्तमाए पुढवीए कालमहाकालोरुथमहारोरुए सु नेरइयाणं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरो-
 वमाइं ठिई पन्नत्ता । २ । अप्पइट्टाणनरए नेरइयाणं अजहणमणुक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई
 पन्नत्ता । ३ । असुरकुमाराणं अत्थेगइयाणं देवाणं तेत्तीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ४ । सोहम्मी-
 साणेसु अत्थेगइयाणं देवाणं तेत्तीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ५ । विजयवेजयंतजयंतअपराजि-

एसु विमाणेषु उक्क्षोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ६ । जे देवा सववट्टुसिद्धे महाविमाणे देवत्ताए उववणणा तेसि णं देवाणं अजहणमणुक्क्षोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ७ ॥

ते णं देवा तेत्तीसाए अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा निस्ससंति वा । १ । तेसि णं देवाणं तेत्तीसाए वाससहस्सेहिं आहारट्टु समुप्पज्जइ । २ । संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे तेत्तीसं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति सववदुक्खवाणमंतं करिस्संति । ३ ॥ सूत्रम्—३३ ॥

મૂલાર્થ:—તેત્રીશ આશાતનાઓ કહી છે, તે આ પ્રમાણે—જે શિષ્ય (અલ્પ ચારિત્રપર્યાયવાલો સાધુ) રાત્નિક (અધિક પર્યાયવાળા સાધુ)ની નજીક જાય (ચાલે) તે શિષ્યને આશાતના થાય છે (લાગે છે) ૧, જે શિષ્ય રાત્નિકની આગલ જાય (ચાલે) તે શિષ્યને આશાતના થાય છે ૨, જે શિષ્ય રાત્નિકની સમાનપડેલે જાય (ચાલે), તે શિષ્યને આશાતના થાય છે ૩, જે શિષ્ય રાત્નિકની નજીક સ્થિતિવાલો થાય તે શિષ્યને આશાતના થાય છે ૪, યાવત્ જે શિષ્ય રાત્નિક બોલાવતા હોય ત્યારે તેને ડ્યાં પોતે હોય ત્યાં જ રહ્યો સતો જવાબ આપે તે શિષ્યને આશાતના થાય છે ૩૩ (૧) । ચમરૈંદ્ર નામના અસુરના રાજા અસુરૈંદ્રની ચમરંચંચા નામની રાજધાનીના એક દ્વારે (દ્વારની બહાર) તેત્રીશ તેત્રીશ ભૌમનગર (ભૂમિમાં રહેલા આવાસો) કહ્યા છે (૨) । મહાવિદેહ ક્ષેત્રનો વિષ્કંભ કાંઠક અધિક તેત્રીશ હજાર

યોજનનો કહ્યો છે (૩) । ડ્યારે સૂર્ય ત્રહાર (છેછા) ની પહેલાના ત્રીજા મંડળને પામીને ચાર ચરે છે (ગતિ કરે છે) ત્યારે અહીં રહેલા મનુષ્યોને કાંઈક ઓછા તેત્રીશ હજાર યોજન દૂરથી ચક્ષુના સ્પર્શને રીધ પામે છે (જોવામાં આવે છે) (૪) ॥

આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની તેત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । નીચે સાતમી પૃથ્વીને વિષે કાલ, મહાકાલ, રોર અને મહારોર એ ચાર નરકાવાસાના નારકીઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્રીશ સાગરોપમની કહી છે (૨) અને અપ્રતિધ્વાન નરકાવાસાના નારકીઓની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ રહિતપણે (એક સરસ્વી રીતે સર્વની) તેત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની તેત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની તેત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । વિજય, વૈજયંત, જયંત અને અપરાજિત નામના ચાર વિમાનને વિષે (દેવોની) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્રીશ સાગરોપમની કહી છે (૬) । જે દેવો સર્વર્થસિદ્ધ નામના મહાવિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય, તે દેવોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ રહિત (એક સરસ્વી રીતે સર્વની) તેત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૭) ॥

તે દેવો તેત્રીશ અર્ધ માસે (પલ્લવાહીયે) આન લે છે, પ્રાણ લે છે એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને તેત્રીશ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક મત્સિદ્ધિક (મન્વ) જીવો છે કે જેઓ તેત્રીશ મવને ગ્રહણ કરવા વડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—હવે તેત્રીશમું સ્થાનક કહે છે—તેમાં ‘ આય ’ એટલે સમ્યગ્દર્શનાદિકની પ્રાપ્તિ, તેની જે ‘ જ્ઞાતાના ’ એટલે સંહન (વિનાશ), તે નિરુક્તને આધારે આજ્ઞાતના કહેવાય છે. તેમાં શૈક્ષ એટલે અલ્પ ચારિત્રપર્યાયવાલો શિષ્ય (સાધુ)

रात्निक एटले घणा पर्यायवाळा साधु (आचार्यादिक) नी समीपे ए रीते जाय के जे प्रकारे पोतानी रज के अंचला-
दिक तेने लागे, एवी रीते जनार जे शिष्य होय ते शिष्यने आशातना थाय छे (लागे छे), ए प्रमाणे सर्व ठेकाणे
समजबुं १, ' पुरओ त्ति '—आगळ चालनारो थाय २, ' सपक्खं त्ति '—जे प्रमाणे समानपक्ष एटले सरखो पार्श्व भाग
होय तेम समश्रेणिवडे साथे चाले ३, ' ठिच्च त्ति '—स्थितिवाळो थाय एटले ऊमो रहे. ४, अहीं ' यावत् ' शब्द लख्यो
छे, तेथी दशाश्रुतस्कंधने अनुसार बीजी आशातनाओ जाणवी, ते आ प्रमाणे—रात्निकनी समीपे, आगळ अने पडखे
ऊमा रहेवाथी बीजी त्रण आशातना थवाथी कुल छ आशातना थइ ६, ते ज प्रमाणे (पासे, आगळ अने पडखे) बेसवावडे
करीने पण त्रण आशातना थवाथी कुल नव थइ ९, तथा वन्ने साथे विचारभूमिमां (स्थंडिले) गया होय त्यारे जो
शिष्य प्रथम आचमन करे (हाथ-पग धोवे) तो तेने आशातना लागे १०, ए ज प्रमाणे प्रथम गमनागमननी आलोचना
करे तो तेने आशातना लागे ११, तथा रात्रि ए ' कोण जागे छे ' एम रात्निक पूछे त्यारे तेना वचनने न सांभळतो होय
तेम जवाब नहीं आपता शिष्यने आशातना लागे १२, प्रथम रात्निकवडे कोह बोलाववा (वातचीत करवा) लायक होय
तेवाने तेमनी पूर्वे शिष्य बोलावे तो ते शिष्यने आशातना लागे १३, वहोरी लावेला आहारने शिष्य प्रथम गुरु सिवाय
बीजानी पासे आलोवे (अने पछी गुरुनी पासे आलोवे) तो तेने आशातना लागे १४, ए ज प्रमाणे प्रथम बीजाने देखाडे
तो पण आशातना लागे १५, ए ज प्रमाणे बीजाने निमंत्रण करे तो पण आशातना लागे १६, रात्निकने पूछ्या विना (रजा
लीया विना) बीजा साधुने भक्तादिक आपे तो तेने आशातना लागे १७, शिष्य पोते (गुरुने आप्या सिवाय तेम ज तेमनी

आज्ञा सिवाय) सारो आहार वापरे तो तेने आशातना लागे १८, कोइ कामप्रसंगे रात्निक बोलावे (ते सांभळतां छतां) तेने जवाब न आपे तो आशातना लागे १९, रात्निक प्रत्ये अथवा तेमनी समक्ष (बीजा प्रत्ये) मोटा शब्दशी घणे प्रकारे बोले, तेने आशातना लागे २०, रात्निक बोलावे त्यारे ' मत्थेण वंदामि ' एम बोलवुं जोइए, तेने बदले ' शुं कहो छो ? ' एम बोलनारने आशातना लागे २१, रात्निक कोइ कार्यमां प्रेरणा करे त्यारे ' प्रेरणा करवामां तमारो शो अधिकार छे ? ' एम बोलनारने आशातना लागे २२, " हे आर्य ! आ ग्लान साधुनी सारवार केम नथी करतो ? " इत्यादिक रात्निक कहे त्यारे ' तमे केम नथी करता ? ' इत्यादि बोलनारने आशातना लागे २३, गुरु धर्मकथा कहेता होय त्यारे पोते अन्य चित्तवाळी रहे अथवा तेनी अनुमोदना न करे तो तेने आशातना लागे २४, गुरु धर्मकथा करता होय (तेमां कांइक स्वलना थइ होय) त्यारे ' तमने सांभरतुं नथी ' इत्यादि बोलनारने आशातना लागे २५, गुरुनी धर्मकथानो विच्छेद करनारने आशातना लागे २६, ' भिक्षानो समय थइ गयो छे ' इत्यादिक वचन बोली गुरुनी पर्वदानो भंग करनारने आशातना लागे २७, गुरुनी पर्वदा उठी न होय अने ते ज प्रमाणे रहेली (बेठेली) होय, तेनी पासे पोते धर्मकथा कहेवा लागे तेने आशातना लागे २८, गुरुना संधाराने पगवडे स्पर्श करनारने आशातना लागे २९, गुरुना संधारामां बेसनारने आशातना लागे ३०, गुरुथी ऊंचा आसन उपर बेसनारने आशातना लागे ३१, गुरुनी सरखा आसन उपर बेसनारने पण आशातना लागे ३२, तथा तेत्रीशमी आशातना मूळ सूत्रमां कही ज छे, ते ए के-रात्निक बोलावे त्यारे त्यां ज (पोताने स्थाने ज) रह्यो सतो एटले आसनादिकमां रह्यो सतो ज जवाब आपे तो आशातना लागे, केम के गुरुनी पासे आवीने जवाब

આપવો જોઈએ. આ પ્રમાણે શિષ્યને તેત્રીશ આશાતના લાગે ૩૩ (૧) ।

‘ તેત્તીસં તેત્તીસં ભોમ ત્તિ ’=ભોમ એટલે નગરના આકારવાળા અથવા બીજા કહે છે કે વિશેષ પ્રકારના સ્થાનો (૨) । ‘ જયા પં સૂરિયે દ્વિત્યાદિ ’-સૂર્યના એકંદર ૧૮૪ મંડલ છે તેમાં બે બે મંડલ વચ્ચેનું અંતર બેવે યોજન અને એક યોજનના એકસઠીયા અડતાલીશ ભાગ (૨૪૬) જેટલું છે. તેને બમણું કરવાથી પાંચ યોજન અને એકસઠીયા પાંત્રીશ ભાગ $૫\frac{૧૫}{૬૩}$ થાય છે. આટલા ન્યૂન વિષ્કંભવાલું સર્વ બાહ્યમંડલથી બીજું મંડલ થાય છે (એટલું બહારના મંડલથી આખ્યંતર મંડલે આવતાં મંડલે મંડલે વિષ્કંભમાં ઓછું અંતર સમજવું). ત્યારપછી વૃત્તક્ષેત્રની પરિધિના ગણિતના ન્યાયે કરીને સર્વ બાહ્ય મંડલથી બીજા મંડલની પરિધિ સત્તર યોજન અને એકસઠીયા આડત્રીશ ભાગે $૧૭\frac{૬૬}{૬૩}$ ન્યૂન થાય છે. એ જ પ્રમાણે ત્રીજા મંડલની પરિધિ તેનાથી બમણી હીન થાય છે, તે આ પ્રમાણે-છેલ્લા મંડલથી ત્રીજા મંડલનો વિષ્કંભ અગ્યાર યોજન અને એકસઠીયા નવ $૧૧\frac{૬}{૬૩}$ ભાગે કરીને ન્યૂન થાય છે, અને પરિધિ પાંત્રીશ યોજન અને એકસઠીયા પંદર ભાગ ન્યૂન થાય છે તેથી કરીને તે પરિધિ ત્રણ લાખ અઢાર હજાર વસોને ઓગણાંશી યોજન અને એકસઠીયા છેતાલીશ ભાગ $૩૧૮૨૭૯\frac{૪૬}{૬૩}$ જેટલી થાય છે (એટલે કે છેલ્લા મંડલની પરિધિ ૩૧૮૩૧૫ યોજન પ્રમાણ છે તેમાંથી $૩૫\frac{૧૫}{૬૩}$ બાદ કરતાં $૩૧૮૨૭૯\frac{૪૬}{૬૩}$ રહે છે) તથા છેલ્લા મંડલથી (અંદર પ્રવેશ કરતાં) દરેક મંડલે એક સુહર્તના એકસઠીયા બે ભાગ $\frac{૨}{૩}$ જેટલી દિનમાનની વૃદ્ધિ થાય છે. તેથી કરીને (છેલ્લા મંડલથી) ત્રીજા મંડલમાં જ્યારે સૂર્ય ચાલે છે ત્યારે ચાર સુહર્ત અને એક સુહર્તના એકસઠીયા ચાર $૧૨\frac{૪}{૬૩}$ ભાગ જેટલું દિનમાન થાય છે. આ ($૧૨\frac{૪}{૬૩}$) સુહર્તના એકસઠીયા

ભાગ ૭૩૬ થાય તેને અર્ધા કરવાથી ત્રણ સોને અડસઠ ૩૬૮ થાય તેણે કરીને સ્થૂલ ગણિતની વિવક્ષા હોવાકી ત્યાગ કરેલા (૩૫૬) અંશવાલી ત્રીજા મંડલની પરિધિને દટલે ૩૧૮૨૭૯ને ગુણવાથી (૧૧૭૧૨૬૬૭૨) થાય તેને સાટે ગુણેલા એકસઠવડે (૩૩૬૦ વડે) ભાગાકાર કરવાથી જે આવે તે ત્રીજા મંડલે ચક્ષુઃસ્પર્શનું (જોઈ શકવાનું) પ્રમાણ થાય છે. તે પ્રમાણ આ પ્રમાણે—બત્રીશ હજાર ને એક ૩૨૦૦૧ યોજન, વાકી વધેલા (૩૦૧૨) અંશને એકસઠવડે ભાગતાં એક યોજનના સાઠીયા ઓગળપચાસ ભાગ $\frac{૩૫}{૬૦}$ તથા યોજનના સાઠીયા એક ભાગના એકસઠીયા ત્રેવીશ ભાગ $\frac{૨૩}{૬૧}$ આટલું ત્રીજા મંડલમાં ચક્ષુઃસ્પર્શનું પ્રમાણ જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞાસિમાં કહેલું પ્રાપ્ત થાય છે । અહીં મૂલ સૂત્રમાં જે કહ્યું છે કે તેત્રીશ હજાર યોજન કાંઈક વિશેષ ન્યૂન, તે (બત્રીશ હજાર ઉપર) સાતિરેક એક યોજનની પળ હજારને વિષે ગણના કરવાને ઇચ્છી છે એમ સંભવે છે. પરંતુ ચૌદમા મંડલમાં આ કહેલું (૩૩૦૦૦) પ્રમાણ બરાબર મળતું આવે છે. કેમ કે મંડલે મંડલે કાંઈક અધિક ચોરાશી યોજન પ્રથમ મંડલના માનમાં નાંખવા પડે છે તેથી (૪) ॥ સૂત્ર-૩૩ ॥

હવે ચોત્રીશમું સ્થાનક કહે છે—

મૂ-—ચોત્તીસં બુદ્ધાઈસેસા પન્નત્તા તં જહા—અવટ્ટિણ્ણ કેસમંસુરોમનહે ૧, નિરામયા નિરુવલેવા ગાયલટ્ટી ૨, ગોક્સીરપંડુરે મંસસોણિણ્ણ ૩, પડમુપ્પલંગંધિણ્ણ ઉસ્સાસનિસ્સાસે ૪, પચ્છન્ને આહાર-નીહારે અદિસ્સે મંસચક્કલુણા ૫, આગાસગયં ચક્કં ૬, આગાસગયં છત્તં ૭, આગાસગયાઓ સેય-

वरचामराओ ८, आगासफालिआमयं सपायपीढं सीहासणं ९, आगासगओ कुडभीसहस्सपरिमं-
 डिआभिरामो इंदज्झओ पुरओ गच्छइ १०, जत्थ जत्थ वि य णं अरहंता भगवंतो चिट्ठंति वा
 निसीयंति वा तत्थ तत्थ वि य णं तक्खणादेव संछन्नपत्तपुप्फपह्वसमाउलो सच्छत्तो सज्झओ
 सघंटो सपडागो असोगवरपायवो अभिसंजायइ ११, ईसिं पिट्ठओ मउडठाणंमि तेयमंडलं अभि-
 संजायइ अंधकारे वि य णं दस दिसाओ पभासेइ १२, बहुसमरमणिजे भूमिभागे १३, अहोसिरा
 कंटया जायति १४, उऊ विवरीया सुहफासा भवंति १५, सीयलेणं सुहफासेणं सुरभिणा मारु-
 एणं जोयणपरिमंडलं सबओ समंता संपमज्जिइ १६, जुत्तफुसिएणं मेहेण य निहयरयेणूयं
 किज्जइ १७, जलथलयभासुरपभूतेणं बिंटट्टाइणा दसच्छवणेणं कुसुमेणं जाणुस्सेहप्पमाणमिस्ते
 पुप्फोवयारे किज्जइ १८, अमणुण्णाणं सदफरिसरसरूवगंधाणं अवकरिसो भवइ १९, मणुण्णाणं
 सदफरिसरसरूवगंधाणं पाउब्भाओ भवइ २०, पच्चाहरओ वि य णं हिययगमणीओ जोयणनीहारी
 सरो २१, भगवं च णं अद्धमागहीए भासाए धम्ममाइक्खइ २२, सा वि य णं अद्धमागही भासा

भासिज्जमाणी तेसिं सर्वेसिं आरियमणारियाणं दुप्पयचउप्पअमियपसुपक्खिसरीसिवाणं अप्पणो
 हियसिक्खसुहयभासत्ताए परिणमइ २३, पुव्वबद्धवेरा वि य णं देवासुरनागसुवणजक्खरक्खसकिंनर-
 किंपुरिसगरुलगंधवमहोरगा अरहओ पायमूले पसंतचित्तमाणसा धम्मं निसामंति २४, अण-
 उत्थियपावयणिया वि य णमागया वंदंति २५, आगया समाणा अरहओ पायमूले निप्पलिवयणा
 हवंति २६, जओ जओ वि य णं अरहंतो भगवंतो विहरंति तओ वि य णं जोयणपणवीसाए णं
 ईती न भवइ २७, मारी न भवइ २८, सचक्कं न भवइ २९, परचक्कं न भवइ ३०, अइवुट्ठी न
 भवइ ३१, अणावुट्ठी न भवइ ३२, दुब्बिमक्खं न भवइ ३३, पुव्वुप्पणा वि य णं उप्पाइया
 वाही खिप्पमिव उवसमंति ३४ ॥ १ ॥

जंबुद्दीवे णं दीवे चउत्तीसं चक्कवट्ठिविजया पन्नत्ता, तं जहा-बत्तीसं महाविदेहे दो भरहे
 एरवए । २ । जंबुद्दीवे णं दीवे चोत्तीसं दीहवेयट्ठा पन्नत्ता । ३ । जंबुद्दीवे णं दीवे उक्कोसपए
 चोत्तीसं तिस्थंकरा समुप्पज्जंति ४ । चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररणो चोत्तीसं भवणावाससय-

સહસ્સા પન્નત્તા । ૫ । પઠમપંચમછટ્ટીસત્તમાસુ ચત્તસુ પુઢવીસુ ચોત્તીસં નિરયાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા । ૬ ॥ સૂત્રમ્-૩૪ ॥

મૂલાર્થઃ—તીર્થકરના ચોત્રીશ અતિશયો કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—મસ્તકના કેશ, દાઢી—મૂછ, શરીરના રુંવાડા અને નલ્લ અવસ્થિત રહે—મર્યાદામાં જ રહે (વધે નહીં) ૧, તેમનાં શરીર રોગ રહિત અને મેલ રહિત હોય ૨, માંસ અને રુધિર ગાયના દૂધ જેવા શ્વેત હોય ૩, તેમના ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ કમલ અને નીલોત્પલની જેવા સુગંધી હોય ૪, આહાર—નીહાર માંસ(ચર્મ)ચક્ષુવાળા જોઈ ન શકે તેમ ગુપ્ત હોય છે ૫, ધર્મચક્ર પ્રભુની આગલ આકાશમાં ચાલે છે ૬, આકાશમાં રહેલું (ચાલતું) છત્ર હોય છે ૭, આકાશમાં રહેલા શ્વેત ઉત્તમ ચામરો હોય છે ૮, આકાશ જેવા સ્વચ્છ સ્ફટિકમણિમય પાદપીઠ સહિત સિંહાસન હોય છે (તે પળ આકાશમાં સાથે ચાલે છે) ૯, હજારો લઘુ પતાકાઓ સહિત સુશોભિત ઇંદ્રધ્વજ તેમની આગલ ચાલે છે ૧૦, જ્યાં જ્યાં અરિહંત ભગવાન ઊભા રહે છે અથવા વેસે છે ત્યાં ત્યાં તત્કાલ પત્ર સહિત તથા પુષ્પ અને પછ્ણે કરીને યુક્ત, છત્ર સહિત, ધ્વજા સહિત, ઘંટા સહિત અને પતાકા સહિત શ્રેષ્ઠ અશોક વૃક્ષ હોય છે ૧૧, કાંઈક પાછલના ભાગમાં મસ્તકના પ્રદેશમાં પ્રભામંડલ (ભામંડલ) હોય છે, કે જે અંધકારને વિષે પળ દશે દિશાઓ પ્રકાશિત કરે છે ૧૨, બહુ સરખો અને રમણીય ભૂમિભાગ હોય છે ૧૩, કાંટાઓ નીચા મુલવાળા હોય છે ૧૪, વિપરીત ઋતુઓ સુલે સ્પર્શ કરાય તેવી થાય છે ૧૫, શીતલ, સુલ્લ સ્પર્શવાળો અને સુગંધી વાયુ ચોતરફ એક યોજનપ્રમાણ પૃથ્વીને સ્વચ્છ કરે છે ૧૬, ઉચિત જલચિંદુની વૃષ્ટિવડે મેઘ રજ અને રેણુને સમાવી દે છે ૧૭, જલ અને સ્થલમાં ઉત્પન્ન થયેલા, માસ્વર, ઘળા, નીચા

હીંટનાલા અને પાંચ વર્ણનાલા પુષ્પોવડે હીંચણપ્રમાણ પુષ્પપ્રકર કરવામાં આવે છે ૧૮, અમનોજ્ઞ શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, રૂપ અને ગંધનો અભાવ હોય છે ૧૯, મનોજ્ઞ શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, રૂપ અને ગંધનો પ્રાદુર્ભાવ હોય છે ૨૦, ઉપદેશ આપતી વચ્ચે ભગવાનનો સ્વર સર્વના હૃદયને ગમે તેવો અને એક યોજનસુધી વ્યાપી રહેલો હોય છે ૨૧, ભગવાન અર્ધમાગધી ભાષાએ કરીને ધર્મ કહે છે ૨૨, તે પળ અર્ધમાગધી ભાષા બોલવામાં આવે છે ત્યારે (સાંભળનારા) તે સર્વે આર્ય, અનાર્ય, દ્વિપદ, ચતુષ્પદ, મૃગ, પશુ, પક્ષી, સરીસૃપ (સર્પ) વિગેરેને પોતપોતાની હિત, શિવ અને સુખને આપનારી ભાષાપણે કરીને પરિણમે છે ૨૩, પૂર્વે જેઓએ વેર બાંધ્યું હોય તેવા પ્રાણીઓ તથા દેવ, અસુર, નાગ, સુવર્ણ, યક્ષ, કિંનર, કિંપુરુષ, ગરુડ, ગંધર્વ અને મહોરગ વિગેરે દેવો સર્વે વિચિત્ર પ્રકારના મનની શાંતિને પામીને અરિહંતના પાદમૂળને વિષે રહી ધર્મને સાંભળે છે ૨૪, અન્ય તીર્થિકના પ્રવચનના વિદ્વાનો પળ ત્યાં આવ્યા હોય તો ભગવાનને વાંદે છે ૨૫, તેઓ આવ્યા સતા ભગવાનના પાદમૂળને વિષે નિરુત્તર થઈ જાય છે ૨૬, જ્યાં જ્યાં અરિહંત ભગવાન વિચરે છે, ત્યાં ત્યાં પર્ચીશ યોજન સુધી રૂંધિતિ હોતી નથી ૨૭, મારી (મરકી) હોતી નથી ૨૮, સ્વચક્રનો ભય હોતો નથી ૨૯, પરચક્રનો ભય હોતો નથી ૩૦, અતિદૃષ્ટિ હોતી નથી ૩૧, અનાદૃષ્ટિ હોતી નથી ૩૨, દુર્ભિંશ હોતો નથી ૩૩, પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલા ઉત્પાતો અને વ્યાધિઓ તત્કાલ ઉપશાંત થાય છે—નષ્ટ થાય છે ૩૪ (૧) ॥

જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે ચોત્રીશ ચક્રવર્તીના વિજયો કહ્યા છે (૨) । જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે ચોત્રીશ દીર્ઘ વૈતાલ્ય પર્વતો કહ્યા છે (૩) । જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે ઉત્કૃષ્ઠથી ચોત્રીશ તીર્થંકરો ઉત્પન્ન થાય છે (૪) । અસુરેદ્ર

ચમર નામના અસુરના રાજાના ચોત્રીશ લાલ ભવનાવાસ (ભવનો) કહ્યા છે (૫) । પહેલી, પાંચમી, છઠી અને સાતમી એ ચાર પૃથ્વીને વિષે (કુલ) ચોત્રીશ લાલ નરકાવાસ કહ્યા છે (૬) ॥

ટીકાર્થ:—હવે ચોત્રીશમા સ્થાનકને વિષે કાંઈક લખે છે—‘બુદ્ધાહસેસ ત્તિ’-બુદ્ધના એટલે તીર્થકરોના જે અતિશેષ એટલે અતિશયો, તે બુદ્ધાતિશેષ કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે—અવસ્થિત એટલે વૃદ્ધિ નહીં પામનારા કેશ-મસ્તકના વાલ, રમશ્રુ-દાઢી મૂછના વાલ, રોમ-શરીરના રંગાડા અને નલ, આ ચાર શબ્દનો સમાહાર દ્વંદ્વ સમાસ કરવાથી એકવચન થયું છે. આ પહેલો અતિશય ૧, નિરામય એટલે રોગ રહિત અને નિરુપલેપ એટલે નિર્મલ (પ્રસ્વેદ રહિત) ગાત્રયષ્ટિ એટલે શરીરરૂપી લતા હોય છે. એ બીજો અતિશય ૨, ગાયના દૂધ જેવું ઉજ્જ્વલ માંસ અને રુધિર હોય છે. એ ત્રીજો અતિશય ૩, તથા પદ્મ એટલે કમલ અથવા અમુક સુગંધી પદાર્થ કે જે પદ્મક એવે નામે પ્રસિદ્ધ છે તથા ઉત્પલ એટલે નીલકમલ અથવા ઉત્પલ-કુષ્ઠ નામનો સુગંધી વસ્તુ વિશેષ, તે બન્નેનો (બન્નેની જેવો) સુગંધ જેને વિષે છે, તેવા પ્રકારનો ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ હોય છે. એ ચોથો અતિશય ૪, ગુપ્ત રીતે આહાર એટલે ભોજન અને નીહાર એટલે મૂત્ર અને ઠહો હોય છે, ગુપ્તપણું શી રીતે ? તેને પ્રગટપણે કહે છે કે-માંસ ચક્ષુવાલા ન જોઈ શકે તેવી રીતે, પરંતુ અવધિ વિગેરે જ્ઞાન નેત્રવાલા પુરુષ ન જુએ તેમ નહીં (એવા જ્ઞાની તો જોઈ શકે.) એ પાંચમો અતિશય ૫, અહીં પહેલા સિવાયના બીજાથી આરંભીને પાંચમા સુધીના ચાર અતિશયો જન્મને આશ્રીને (જન્મથી) હોય છે તથા ‘ આગાસગયં ત્તિ ’-આકાશગત એટલે આકાશમાં વર્તનારું અથવા આકાશગત એટલે પ્રકાશવાલું ચક્ર એટલે ધર્મચક્ર હોય છે. એ છઠો અતિશય ૬, એ જ રીતે આકાશમાં રહેલા ત્રણ છત્ર હોય

છે. એ સાતમો અતિશય ૭, તથા ‘આકાશકે’ એટલે આકાશમાં શ્વેત અને શ્રેષ્ઠ બે ચામરો વીંજાતા રહેલા હોય છે. એ આઠમો અતિશય ૮, ‘આગાસપ્પાલિઆમય ત્તિ’—આકાશની જેમ જે અત્યંત સ્વચ્છ સ્ફટિક રત્ન, તેમય (એટલે તેનું બનાવેલું) સિંહાસન પાદપીઠ સહિત હોય છે. એ નવમો અતિશય ૯, ‘આગાસગઓ ત્તિ’—આકાશમાં ગયેલો એટલે અત્યંત ઝંઘો અને કુહમ્બિનો અર્થ લઘુ પતાકા સંભવે છે તેથી હજારો નાની પતાકાઓવડે પરિમંહિત એટલે યુક્ત એવો સતો અભિરામ એટલે રમણીય, એ પ્રમાણે (કર્મધારય સમાસનો) વિગ્રહ કરવો. આવા પ્રકારનો ‘ઈંદ્રજ્ઞઓ ત્તિ’—વીજા સર્વ ધ્વજની અપેક્ષાએ આ ધ્વજ અત્યંત મોટો હોવાથી ઇંદ્ર એવો જે ધ્વજ તે ઇંદ્રધ્વજ એમ (કર્મધારય સમાસનો) વિગ્રહ કરવો, અથવા ઇંદ્રપણાને સૂચવનારો ધ્વજ જિનેશ્વરની આગલ ચાલે છે. એ દશમો અતિશય ૧૦, (તથા ભગવાન જે ઠેકાણે) ‘ચિટ્ઠિતિ વા નિસીયંતિ વ ત્તિ’—ગમનની નિવૃત્તિવડે (ગતિ નહીં કરવાવડે) ઊભા રહે છે અથવા બેસે છે, (તે ઠેકાણે) ‘તત્ત્વ-પાદેવ ત્તિ’—તત્કાલ જ એટલે કાલના વિલંબ વિના જ પત્રોવડે સંછન્ન એટલે ઠંકાયેલો (વ્યાસ), અહીં ‘પત્રસંછન્ન’ એમ કહેવું જોઈએ તેને બદલે મૂલમાં પ્રાકૃત હોવાથી ‘સંછન્નપત્ર’ એમ લખ્યું છે, આવો (પત્રોવડે વ્યાસ) સતો પુષ્પ અને પછવે કરીને સહિત, એમ (કર્મધારય સમાસનો) વિગ્રહ કરવો. તેમાં પછવનો અર્થ અંકુરા કરવો, તથા ધ્વજા સહિત, ધંડા સહિત, પતાકા સહિત એવો અશોકવરપાદપ એટલે શ્રેષ્ઠ અશોકવૃક્ષ હોય છે. એ અગ્યારમો અતિશય ૧૧, તથા ‘ઈષ્ડ’ એટલે અલ્પ (કાંઈક) પાછલના ભાગમાં મસ્તકના પ્રદેશને વિષે તેજોમંડલ એટલે પ્રભામંડલ હોય છે. એ બારમો અતિશય ૧૨, (તથા પ્રશ્ન જ્યાં વિહાર કરે ત્યાં) ભૂમિભાગ બહુ સમાન (સરખો) અને રમણીય હોય

છે. એ તેરમો અતિશય ૧૩, ‘અહોસિર તિ’—નીચા મુલવાલા કાંટાઓ હોય. એ ચૌદમો અતિશય ૧૪, (વિપરીત ઋતુઓ કેવી હોય છે, તે કહે છે કે-મુલ સ્પર્શવાલી હોય છે). ઋતુઓ અવિપરીત હોય છે, કેવી રીતે ? તે કહે છે કે-મુલ સ્પર્શવાલી હોય છે. એ પંદરમો અતિશય ૧૫, સંવર્ત વાયુવંડે એક યોજન મુધીની પૃથ્વી શુદ્ધ થાય છે. એ સોઠમો અતિશય ૧૬, ‘જુત્તફુસિણં તિ’—ઉચિત (જલ) વિંદુઓના પડવાવડે ‘નિહયરયરેણુયં તિ’—વાયુએ ઝડાડેલી આકાશમાં રહેલી રજ અને પૃથ્વી પર રહેલી રેણુ (એ બન્ને મેઘે સમાવી દીધી છે.) એ ગંધોદકદ્વષ્ટિ નામનો સત્તરમો અતિશય ૧૭, તથા જલમાં અને સ્થલમાં ઉત્પન્ન થયેલા જે માસ્વર (દેદીપ્યમાન) અને ઘણા પુષ્પ તે વંડે તથા વૃન્તસ્થાયિ એટલે ઝંચા મુલવાલા અને દશાર્ધવર્ણ એટલે પાંચ વર્ણવાલા એવા પુષ્પવંડે ઢીંચણની ઝંચાઈતું જે પ્રમાણ છે તેટલું પ્રમાણ છે જેનું એવો એટલે ઢીંચણપ્રમાણવાલો પુષ્પોપચાર એટલે પુષ્પપ્રકર હોય છે. એ અઢારમો અતિશય ૧૮, તથા “કાલાગુરુપવર-કુંડુરુક્કતુરુક્કધૂવમંઘંતંગંધુધુયાભિરામે ભવહ તિ”—કાલાગુરુ એટલે વિશેષ પ્રકારની મુગંધી વસ્તુ (કાલો અગર), પ્રવરકુંડુરુક્ક એટલે શ્રેષ્ઠ ચીડા નામની મુગંધી વસ્તુ અને તુરુક્ક એટલે સિલ્હક નામની મુગંધી વસ્તુ, આ ત્રણ શબ્દનો દ્રઢ સમાસ કરવો. પછી આ ઉપર કહેલા લક્ષણવાલો જે ધૂપ તેનો મધમઘતો એટલે ઘણો મુગંધી જે ઉત્પન્ન થયેલો મુગંધ, તેવડે અત્યંત રમણીય સ્થાન એટલે પ્રમુને વેસવાનું સ્થાન હોય છે એમ સંબંધ કરવો. એ ઓગણીશમો અતિશય ૧૯, તથા “ઉમઓ પાસિં ચ ણં અરહંતાણં ભગવંતાણં દુવે જલ્લા કહયતુહિયથંભિયમુયા ચામરુક્ખેવણં કરંતિ તિ”—કટક

મટલે હાથના કાંડાનો અલંકાર (કડાં), ટુટિન મટલે ચોટ્ટું આભરણ આ બે જાતના અલંકારો ઘણા હોનાથી તેનાવડે જેમના હાથ સ્તંભાદ્ ગયા જેના થયા છે મના બે યશો-દેવો (અર્પિત ભગવાનની બન્ને બાજુ મ્ સ્વીને ચામર વીંદ્યાવાનું કામ કરે છે.) મ્ વીંદ્યમો અતિશય ૨૦, વૃહદ્વાચના(મોટી વાચના)માં આ છેલ્લા બે અતિશયો કદા નથી. તેથી તે વાચનામાં પૂર્વના અદ્વાર અતિશયો લેના, અને ત્યારપછીના બે આ પ્રમાણે લેના-અમનોજ મના શબ્દાદિકનો અપકર્ષ મટલ અભાવ હોય. મ્ ઓગણીશમો અતિશય ૧૯, મનોજ મ્વા શબ્દાદિકનો પ્રાદુર્ભાવ (પ્રકાશ) હોય, મ્ વીંદ્યમો અતિશય ૨૦, તથા ' પદાદરઓ સ્તિ ' -ઉપદેશ આપતા મ્વા ભગવાનનો સ્વાર (સાંભળનારના) હૃદયને ગમે તેવો અને મ્ક યોજન મુધી વિસ્તાર પામતો હોય છે. મ્ મ્કવીંદ્યમો અતિશય ૨૧, ' અદ્ભુમાગદ્વીમ્ સ્તિ ' -પ્રાકૃત વિગેરે છ માયાઓને મધ્યે જે ' રસો (ચો)લેમો સાગદ્યામ્ ' (માગધીમાં ર અને સ (જ) નો લ અને સ થાય છે) આના મધોનાલી માગધી નામની માયા છે, તે માયા જો સમગ્ર પોતાના લક્ષણને આશ્રય કરનારી ન હોય તો તે અર્ધમાગધી કહેવાય છે, તેથી અર્ધમાગધી માયાવડે ધર્મને કહે છે; કેમકે તે માયા જત્યંત કોમલ છે. મ્ નાવીંદ્યમો અતિશય ૨૨, 'માર્મિજ્જમાળી સ્તિ ' -ભગવાનવડે ચોલાતી (તે અર્ધમાગધી માયા પણ) ' આરિયમ-પારિયાણં સ્તિ ' -આર્થ અને અનાર્થ દેવમાં ઉત્પન્ન થયેલા દ્વિપદ મટલે મનુષ્યો, ચતુષ્પદ મટલે ચક્રદ વિગેરે, મુગ મટલે નનના પ્રાણીઓ, પશુ મટલે માગમાં સ્તેનારા પ્રાણીઓ, પદ્મીઓ પ્રસિદ્ધ છે, સરીસૃપ મટલે ઉરઃપરિસર્પ અને મુજપરિસર્પ આ મર્ચને પોતપોતાની માયાપણે પરિણમે છે, મ્ પ્રમાણે સંબંધ કરતો. હવે તે માયા કેવી છે ? તે કહે છે-હિત મટલે અમ્યુદય

૧. કોળીની વાસનો માગ નાથુ કહેવાય છે.

(આગ્રાદી), શિવ દટલે મોક્ષ અને સુખ દટલે શ્રવણ વલ્લતે થતો આનંદ, તેને જે આપે તે હિત, શિવ અને સુખને આપનારી દવી ભાપા બોલે છે, દ ત્રેવીશમો અતિશય ૨૩, ‘ પુન્નવબદ્ધવેરે તિ ’-પૂર્વે દટલે ભવાંતરમાં અથવા અનાદિકાલમાં જન્મને આશ્રીને નિકાચિત કરેલું જાતિવેર જેઓને હોય છે તેઓ પળ (પ્રશાંત ચિત્તવાલા થદને ભગવાનના ચરણને વિષે રહીને ધર્મ સાંભળે છે) તો પછી બીજા દેવાદિક સાંભળે તે તો દૂર રહો. તેમાં દેવ દટલે વૈમાનિક દેવો, અસુર અને નાગ દટલે ભવનપતિ દેવો, સુવર્ણ દટલે સારા વર્ણે કરીને સહિત હોવાથી જ્યોતિષીઓ, યક્ષ, રાક્ષસ, કિંનર અને કિંપુરુષ દ વ્યંતરના ભેદ છે, ગરુડ દટલે ગરુડના લાંછનવાલા સુવર્ણકુમાર નામના ભવનપતિ દેવો, ગંધર્વ અને મહોરગ દ વે વ્યંતરવિશેષ જ છે. આ સર્વનો દ્વંદ્વ સમાસ કરવો. આ સર્વે પ્રશાંત દટલે શમતાને પામ્યા છે ચિત્ર દટલે રાગદ્વેષાદિક અનેક પ્રકારના વિકાર સહિત હોવાથી વિવિધ પ્રકારના માનસ દટલે અંતઃકરણ જેમના દવા સતા ધર્મને સાંભળે છે. દ ચોવીશમો અતિશય ૨૪, યદ્વાચનામાં આ બીજા વે અતિશયો કહેલા છે. તે દ કે-અન્ય તીર્થિકના પ્રાવ-ચનિકો (વિદ્વાનો) પળ ભગવાનને વાંદે છે. દ પચીશમો અતિશય ૨૫, અને ભગવાનના પાદમૂલમાં આવ્યા સતા તેઓ પ્રત્યુત્તર રહિત થાય છે. દ છવીશમો અતિશય ૨૬, જ્યાં જ્યાં દટલે જે જે દેશમાં (ભગવાન વિચરે છે) ત્યાં ત્યાં પચીશ યોજનને વિષે રૂંતિ દટલે ધાન્યાદિકને ઉપદ્રવ કરનાર ઘણા ઉંદર વિગેરે પ્રાણીઓનો સમૂહ હોતો નથી. દ સત્તાવી-શમો અતિશય ૨૭, મારિ દટલે મનુષ્યોની મરકી હોતી નથી. દ અઢાવીશમો અતિશય ૨૮, સ્વચક્ર દટલે પોતાના રાજ્યનું સૈન્ય ઉપદ્રવ કરનાર થતું નથી. દ ઓગળત્રીશમો અતિશય ૨૯, દ જ પ્રમાણે પરચક્ર દટલે બીજા રાજાનું સૈન્ય ઉપદ્રવ

કરનાર થતું નથી. એ ત્રીશમો અતિશય ૩૦, અતિવૃદ્ધિ એટલે અધિક વરસાદ થતો નથી. એ એકત્રીશમો અતિશય ૩૧, અનાવૃદ્ધિ એટલે વરસાદનો અભાવ થતો નથી. એ વત્રીશમો અતિશય ૩૨, દુર્ભિક્ષ એટલે દુકાળ હતો નથી. એ તેત્રીશમો અતિશય ૩૩, 'ઉપ્પાહ્યા વાહિ ત્તિ'—ઉત્પાત એટલે અનિદ્રને સૂવનારા રુધિરના વરસાદ વિગેરે અને તેના કારણરૂપ જે અનર્થો તે ઔત્પાતિકો તથા જ્વરાદિક વ્યાધિઓ, તે સર્વનો ઉપશમ એટલે અભાવ હોય છે. એ ચોત્રીશમો અતિશય ૩૪. વલી અહીં પચ્ચાહરઓ (મગવાન ઉપદેશ આપે ત્યારે) આ એકવીશમા અતિશયથી આરંભીને છેવટ સુધીના જે ચૌદ અતિશયો કહ્યા તે અને એક પ્રમામંડલ બારમો અતિશય કુલ પંદર અતિશયો કર્મક્ષયથી થયેલા હોય છે, બાકીના મવને (જન્મને) આશ્રીને કહેલા ચાર સિવાયના પંદર અતિશયો દેવના કરેલા હોય છે. આ અતિશયો કોઈ ગ્રંથમાં અન્યથા પ્રકારે જોવામાં આવે છે તે મતાંતર જાણવા. (૧) ॥ (ચાર જન્મથી, ૧૯ દેવકૃત અને ૧૧ અતિશયો ધાતિકર્મના ક્ષયથી થયેલા અન્યત્ર કહ્યા છે)

‘ચક્કવદ્ધિવિજય ત્તિ’—ચક્રવર્તીને જીતવા લાયક ક્ષેત્રના પ્રદેશો (વિજયો) ચોત્રીશ છે (૨) । ઉત્કૃષ્ટપણે ચોત્રીશ તીર્થકરો ઉત્પન્ન થાય છે એટલે સંભવે છે, પરંતુ એક જ સમયે જન્મે છે એમ નહીં. કેમકે એક સમયે ચાર જ તીર્થકરોનો જન્મ સંભવે છે તે આ પ્રમાણે—મેરુપર્વત ઉપર પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાએ એક એક શિલાતલ છે, તેના ઉપર વ્હે સિંહાસનો હોય છે તેથી વર્ષેનો જ અભિષેક થાય છે, તેથી કરીને (તે વર્ષે દિશામાં) વર્ષેનો જ જન્મ હોય છે પરંતુ તે વર્ષે દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશાના ક્ષેત્રમાં દિવસ હોય છે તેથી ભરત અને ઈશ્વરને વિષે જિનેશ્વરનો જન્મ હોતો નથી. કેમકે જિનેશ્વરનો જન્મ અર્ધરાત્રિએ જ હોય છે. ૪ ‘પદ્મમેત્યાદિ’—પહેલી પૃથ્વીમાં ત્રીશ લાખ નરકાવાસા છે, પાંચમી પૃથ્વીમાં ત્રણ લાખ, છઠ્ઠીમાં એક લાખમાં પાંચ

ઓછા અને સાતમી પૃથ્વીમાં માત્ર પાંચ જ નરકાવાસ છે. આ સર્વ મલીને ચોત્રીશ લાખ નરકાવાસ થાય છે (૬) ॥ સૂત્ર-૩૪ ॥
હવે પાંત્રીશઁ સ્થાનક કહે છે—

મૂ૦—પળતીસં સચ્ચવયળાઇસેસા પન્નત્તા । ૧ । કુંથૂ ણં અરહા પળતીસં ધળૂંં ઉહ્ં ઉચ્ચત્તેણં
હોત્થા । ૨ । દત્તે ણં વાસુદેવે પળતીસં ધળૂંં ઉહ્ં ઉચ્ચત્તેણં હોત્થા । ૩ । નંદણે ણં બલદેવે પળ-
તીસં ધળૂંં ઉહ્ં ઉચ્ચત્તેણં હોત્થા । ૪ । સોહમ્મે કપ્પે સુહમ્માએ સમાએ માળવએ ચેડયક્ખંભે હેઠ્ઠા
ઉવરિં ચ અહ્હતેરસ અહ્હતેરસ જોયળાણિ વજ્જેત્તા મજ્જે પળતીસ જોયળેસુ વડ્ડરામએસુ ગોલવટ્સ-
મુગ્ગએસુ જિળસકહાઓ પન્નત્તાઓ । ૫ । વિતિયચઉત્થીસુ દોસુ પુઢવીસુ પળતીસં નિરયાવાસસય-
સહસ્સા પન્નત્તા ૬ ॥ સૂત્રમ્-૩૫ ॥

મૂલાર્થ:—સત્ય વચનના અતિશયો પાંત્રીશ કહ્યા છે । ૧ । કુંથુનાથ અરિહંત ઝંચાઇવઢે પાંત્રીશ ધનુષ ઝંચા હતા । ૨ ।
દત્ત નામના વાસુદેવ ઝંચાઇવઢે પાંત્રીશ ધનુષ ઝંચા હતા । ૩ । નંદન નામના બલદેવ ઝંચાઇવઢે પાંત્રીશ ધનુષ ઝંચા હતા
। ૪ । સૌધર્મ દેવલોકને વિષે સુધર્મા નામની સમામાં માળવક નામના ચૈત્યસ્તંભમાં નીચે અને ઉપર સાડાબાર સાડાબાર
યોજન વર્જીને મધ્ય ભાગના પાંત્રીશ યોજનમાં વજ્રમય-ગોલ વર્તુલાકાર સમુદ્રક(દાબડા)ને વિષે જિનેશ્વરની દાઢાઓ કહી
છે । ૫ । બીજી અને ચોથી એ બે નરકપૃથ્વીના મલીને ૩૫ લાખ નરકાવાસ કહ્યા છે । ૬ ॥

ટીકાર્થ:—પાંત્રીશમું સ્થાનક સુગમ છે. વિશેષ એ કે-સત્ય વચનના અતિશયો આગમને વિષે જોવામાં આવ્યા નથી, પરંતુ ગ્રંથાંતરમાં જોયેલા છે તે આ પ્રમાણે—જે વચન બોલવું તે ગુણવાળું બોલવું જોઈએ. તે ગુણો આ પ્રમાણે—સંસ્કારવાળું ૧, ઉદાત્ત ૨, ઉપચારવાળું ૩, ગંભીર શબ્દવાળું ૪, અનુનાદિ ૫, દક્ષિણ ૬, ઉપનીતરાગ ૭, મોટા અર્થવાળું ૮, પૂર્વાપરનો સંબંધ ન હણાય તેવું ૯, શિષ્ટ ૧૦, સંદેહ રહિત ૧૧, વીજા વાદીનો ઉત્તર હણાઈ જાય તેવું ૧૨, (સાંમલનારના) હૃદયને ગ્રહણ કરે તેવું (મનોહર) ૧૩, દેશ કાલને અનુસરતું ૧૪, તત્ત્વને અનુસરતું ૧૫, અગ્રકીર્ણપ્રસૂત ૧૬, પરસ્પર સંબંધવાળું ૧૭, અભિ-જાત ૧૮, અતિ સ્તિગ્ધ અને મધુર ૧૯, વીજાના મર્મને નહીં વીંધનારું ૨૦, અર્થ અને ધર્મવાળું ૨૧, ઉદાર ૨૨, પરની નિંદા અને પોતાના ઉત્કર્ષ રહિત ૨૩, પ્રશંસાને પામેલું ૨૪, અનપનીત ૨૫, અવિચ્છિન્ન કૌતુકને ઉત્પન્ન કરનાર ૨૬, અદ્ભુત ૨૭, અત્યંત વિલંબવાળું નહીં એવું ૨૮, વિશ્રમ, વિક્ષેપ, કિલિકિચિતાદિક રહિત ૨૯, અનેક જાતિના આશ્રયથી વિચિત્ર ૩૦, આહિત વિશેષ ૩૧, સાકાર ૩૨, સત્ત્વને ગ્રહણ કરનારું (સાત્ત્વિક) ૩૩, સ્વેદ રહિત ૩૪, વિચ્છેદ રહિત ૩૫. આવા પ્રકારનું વચન મહાનુભાવ પુરુષોએ બોલવું જોઈએ. [તેમાં સંસ્કારવાળું એટલે સંસ્કૃત વિગેરે લક્ષણવાળું ૧, ઉદાત્તત્વ એટલે ઝંઙી ઘૃત્તિવાળું (ઝંઙે પ્રકારે વર્તનારું) ૨, ઉપચારોપેતત્વ એટલે ગામડીયાપણા રહિત ૩, મેઘની જેવા ગંભીર શબ્દવાળું ૪, અનુનાદિત્વ એટલે પહોંચેલા સહિત ૫, દક્ષિણત્વ એટલે સરલ ૬, ઉપનીતરાગત્વ એટલે માલકોશ વિગેરે ગ્રામ અને રાગે કરીને સહિત ૭, આ સાત અતિશયો શબ્દની અપેક્ષાવાળા છે, બાકીના સર્વ (૨૮) અર્થની અપેક્ષાવાળા છે. તેમાં મહાર્થત્વ એટલે મોટા અર્થવાળું ૮, અવ્યાહતપૌર્વાપર્યત્ત્વ એટલે પૂર્વ અને પછીના વાક્યમાં વિરોધ ન હોય તેવું ૯, શિષ્ટત્વ એટલે શિષ્ટ

સિદ્ધાંતમાં કહેલા અર્થવાલું અથવા વક્તાની સજ્જનતાને સૂચવનાલું ૧૦, અસંદિગ્ધત્વ એટલે સંદેહ રહિત ૧૧, અપહુતાન્યોત્તરત્વ એટલે પરના દૂષણના અવિષયવાલું ૧૨, હૃદયગ્રાહિત્વ એટલે શ્રોતાના મનને હરણ કરે તેવું ૧૩, દેશકાલાવ્યતીતત્વ એટલે પ્રસ્તાવને ઉચિત ૧૪, તત્વાનુરૂપત્વ એટલે કહેવાને ઇચ્છેલી વસ્તુના સ્વરૂપને અનુસરતું ૧૫, અપ્રકીર્ણપ્રસુતત્વ એટલે સારા સંબંધવાળા વચનના વિસ્તારવાલું અથવા અસંબંધ અને અનધિકારીપણાના અતિવિસ્તારના અભાવવાલું ૧૬, અન્યોન્ય-પ્રગૃહીતત્વ એટલે શબ્દોની અને વાક્યોની પરસ્પર અપેક્ષા સહિત ૧૭, અભિન્નતંત્વ એટલે કહેનારની કે કહેવા લાયક પદાર્થની ભૂમિકાને અનુસરતું ૧૮, અતિલિગ્ધમધુરત્વ એટલે અમૃત અને ગોઠ વિગેરેની જેમ સુખ કરનાર ૧૯, અપરમર્મેવેધિત્વ એટલે પરના મર્મને ઉઘાડા ન કરે તેવું ૨૦, અર્થધર્માભ્યાસાનપેતત્વ એટલે અર્થ અને ધર્મના અભ્યાસ સહિત ૨૧, ઉદારત્વ એટલે કહેવા લાયક અર્થની અતુચ્છતા અથવા ગુંથળીના વિશેષ ગુણવાલું ૨૨, પરનિંદાત્મોત્કર્ષવિપ્રયુક્તત્વ એનો અર્થ પ્રસિદ્ધ છે. ૨૩, ઉપગતશ્લાઘત્વ એટલે કહેલા ગુણોનો સંબંધ હોવાથી શ્લાઘાને પામે તેવું ૨૪, અનપનીતત્વ એટલે કારક (કર્તા, કર્મ વિગેરેની વિભક્તિ) કાલ, વચન, લિંગ વિગેરેના વ્યત્યય(ફેરફાર)રૂપ વચનના દોષથી રહિત ૨૫, ઉત્પાદિતા-ચ્છિન્નકૌતૂહલત્વ એટલે શ્રોતાઓને પોતાના વિષયમાં અવિચ્છિન્ન (નિરંતર) કૌતુક ઉત્પન્ન કરે તેવું ૨૬, અદ્ભુતત્વ અને અનતિવિલંબિતત્વ એ બેનો અર્થ પ્રસિદ્ધ છે ૨૭-૨૮, વિભ્રમવિશેષકલિકિંચિતાદિવિમુક્તત્વ—વિભ્રમ એટલે વક્તાના મનની પ્રાંતિ, વિક્ષેપ એટલે તે વક્તાના જ કહેવા લાયક અર્થ પ્રત્યે આસક્તિ રહિત, કલિકિંચિત એટલે ક્રોધ, મય, અભિલાષ વિગેરે ભાવોનું એકીસાથે વારંવાર કરવું તે, ‘ આદિ ’ શબ્દથી બીજા મનના દોષોનું ગ્રહણ કરવું, તે સર્વ દોષોથી રહિત ૨૯,

અનેક જાતિના આશ્રયથી વિચિત્ર, અહીં જાતિ એટલે વર્ણન કરવા લાયક વસ્તુના સ્વરૂપનું વર્ણન કરવું તે ૩૦, આહિત-વિશેષત્વ એટલે બીજા વચનની અપેક્ષાએ વિશેષતા પ્રાપ્ત કરે તેવું ૩૧, સાકારત્વ એટલે છૂટા છૂટા (સ્પષ્ટ) અક્ષર, શબ્દ, વાક્ય હોવાથી આકારને પ્રાપ્ત કરે તેવું ૩૨, સત્ત્વપરિગૃહીતત્વ એટલે સાહસ સહિત ૩૩, અપરિચેદિતત્વ એટલે પ્રયાસની પ્રાપ્તિ રહિત ૩૪. અવ્યુહ્ચેદિત્વ એટલે કહેવાને ઇચ્છેલા અર્થની સમ્યક્ પ્રકારે સિદ્ધિ થાય ત્યાંસુધી વચનનું પ્રમાણ નિરંતર ચાલ્યા કરે તેવું. ૩૫.]

તથા દત્ત નામના સાતમા વાસુદેવ અને નંદન નામના સાતમા બલ્લદેવ આ બન્નેનું આવશ્યક સૂત્રના અભિપ્રાયે છવીશ ધનુષ ડુંચાપનું છે, અને તે વાત પ્રસિદ્ધ છે; કેમ કે અરનાથ અને મહિનાથસ્વામીના આંતરામાં તે બન્નેને કહ્યા છે. તે વિષે કહ્યું છે કે- “ અરનાથ અને મહિનાથ સ્વામીના આંતરામાં પુરુષપુંડરીક અને દત્ત એ બે વાસુદેવ થયા છે.” તથા અરનાથ અને મહિનાથનું ડુંચપનું અનુક્રમે-ત્રીશ અને પચીશ ધનુષ પ્રમાણ કહ્યું છે. અને તેમના આંતરામાં થયેલા છઠ્ઠા અને સાતમા બે વાસુદેવોનું ડુંચપનું અનુક્રમે ત્રીશ અને છવીશ ધનુષનું ઘટી શકે છે, પરંતુ અહીં તો પાંત્રીશ ધનુષ કહ્યા છે, તે તો જો દત્ત અને નંદન એ બન્ને કુંથુનાથસ્વામીના કાળે થયા હોય તો ઘટી શકે છે પરંતુ તેમ તો જિનેશ્વરોના આંતરામાં કહ્યું નથી. તેથી આ પાંત્રીશ ધનુષની બાબત દુરવબોધ છે ।૨-૪। સૌધર્મ દેવલોકમાં સૌધર્માવંતસક વિગેરે સર્વ વિમાનોને વિષે પાંચ પાંચ સમાઓ હોય છે--સુધર્મસમા ૧, ઉપપાત સમા ૨, અભિષેકસમા ૩, અલંકારસમા ૪, વ્યવસાય સમા ૫. તેમાં (આ પાંચ સમાને મધ્યે) સુધર્મ સમાના મધ્ય ભાગમાં મણિપીઠિકાની ઉપર સાઠ યોજનના પ્રમાણવાળો (ડુંચો) માળવક નામનો ચૈત્ય-

સ્તંભ છે. તેમાં વજ્રમય તથા ગોલાની જેવા વૃત્ત-વર્તુલ આકારવાળા સમુદ્ગક દટલે માજનવિશેષ (દામડા) છે તેને વિષે જિનસંકિથ દટલે મનુષ્ય લોકમાં નિર્વૃત્તિને (સિદ્ધિને) પામેલા તીર્થકરોનાં અસ્થીઓ રહેલાં છે ॥ ૫ ॥ બીજી પૃથ્વીમાં પચીશ લાખ નરકાવાસ છે અને ચોથી પૃથ્વીમાં દશ લાખ છે તેથી તે બન્નેના મલીને પાંત્રીશ લાખ થાય છે. ૬ ॥ સૂત્ર-૩૫ ॥

હવે છત્રીશઘું સ્થાનક કહે છે—

મૂ૦—છત્તીસં ઉત્તરજ્ઞયણા પદ્મત્તા, તં જહા—વિણયસુયં ૧, પરીસહો ૨, ચાઉરંગિજં ૩, અસં-
 ક્ષયં ૪, અકામમરણિજં ૫, પુરિસવિજ્ઞા ૬, ઊરભિજં ૭, કાવિલિયં ૮, નમિપવ્વજ્ઞા ૯, દુમપ-
 ત્તયં ૧૦, બહુસુયપૂજા ૧૧, હરિણસિજં ૧૨, ચિત્તસંભૂયં ૧૩, ઉસુયારિજં ૧૪, સંભિક્કુલુગં ૧૫,
 સમાહિઠાણાં ૧૬, પાવસમણિજં ૧૭, સંજજ્ઞં ૧૮, મિયચારિયા ૧૯, અણાહપવ્વજ્ઞા ૨૦, સમુદ્-
 પાલિજં ૨૧, રહનેમિજં ૨૨, ગોયમકેસિજં ૨૩, સમિતિઓ ૨૪, જન્નતિજં ૨૫, સામાયારી ૨૬,
 સ્ખલુંકિજં ૨૭, મોક્ખમગગર્હ ૨૮, અપ્પમાઓ ૨૯, તવોમગ્ગો ૩૦, ચરણાવિહી ૩૧, પમાયઠા-
 ણાં ૩૨, કમ્મપયહી ૩૩, લેસજ્ઞયણં ૩૪, અણગારમગ્ગો ૩૫, જીવાજીવત્તિમત્તી ય ૩૬ ॥ ૧ ॥
 ત્તમરસ્સ ણં અસુરિંદસ્સ અસુરરણ્ણો સમા સુહમ્મા છત્તીસં જોયણાં ઉહં ઉચ્ચત્તેણં હોત્થા ॥ ૨ ॥

સમણસ્સ પં ભગવઓ મહાવીરસ્સ છત્તીસં અજ્ઞાણં સાહસ્સીઓ હોત્થા । ૩ । ચેત્તાસોણ્સુ પં માસેસુ સહ છત્તીસંગુલિયં સૂરિણ્ પોરિસિછાયં નિવ્વત્તણ્ । ૪ ॥ સૂત્રમ્-૩૬ ॥

મૂલાર્થ:—ઉત્તરાધ્યયનના છત્રીશ અધ્યયનો કહ્યાં છે. તે આ પ્રમાણે—વિનયશ્રુત ૧, પરીષદ ૨, ચાતુરંગીય ૩, અસંખ્ય ૪, અકામમરણીય ૫, પુરુષવિદ્યા ૬, ઉ(ઔ)રત્રિક ૭, કાપિલીય ૮, નમિપ્રવ્રજ્યા ૯, દુમપત્રક ૧૦, બહુશ્રુત-પૂજા ૧૧, હરિકેશીય ૧૨, ચિત્રસંભૂત ૧૩, હણ્ડકારીય ૧૪, સમિક્ષુક ૧૫, સમાધિસ્થાન ૧૬, પાપશ્રમણીય ૧૭, સંયતીય ૧૮, મુગચારિકા ૧૯, અનાથ પ્રવ્રજ્યા ૨૦, સમુદ્રપાલીય ૨૧, રથનેમીય ૨૨, ગૌતમકેશીય ૨૩, સમિતીય ૨૪, યજ્ઞીય ૨૫, સામાચારી ૨૬, સ્વહંકીય ૨૭, મોક્ષમાર્ગગતિ ૨૮, અપ્રમાદ ૨૯, તપોમાર્ગ ૩૦, ચરણવિધિ ૩૧, પ્રમાદસ્થાન ૩૨, કર્મપ્રકૃતિ ૩૩, લેશ્યાધ્યયન ૩૪, અનગારમાર્ગ ૩૫, તથા જીવાંતીવિભક્તિ ૩૬. । ૧ ॥

અસુરકુમારના રાજા ચમર નામના અસુરેન્દ્રની સુધર્મા સભા ડુંચાઇવડે છત્રીશ યોજન ડુંચી છે । ૨ । શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામીને છત્રીશ હજાર સાધ્વીઓ હતી । ૩ । ચૈત્ર અને આશ્વિન માસમાં એક દિવસ સૂર્ય પોરસીની છાયા છત્રીશ અંગુલની નીપજાવે છે । ૪ ॥

ટીકાર્થ:—છત્રીશસું સ્થાનક સ્પષ્ટ જ છે. વિશેષ એ કે—ચૈત્ર અને આશ્વિન માસને વિષે એક દિવસ એટલે વ્યવહારથી પૂર્ણિમાને વિષે અને નિશ્ચયથી મેષ સંક્રાંતિને દિવસે અને તુલા સંક્રાંતિને દિવસે છત્રીશ અંગુલવાળી એટલે ત્રણ પગલાના

પ્રમાણવાલી પોરિસીને (નીપજાવે છે.) કહ્યું છે કે—“ ચૈત્ર અને આશ્વિન માસને વિષે પોરસી ત્રણ પગલાના પ્રમાણ-
વાલી હોય છે. ” ૧૪ ॥ સૂત્ર—૩૬.

હવે સાહત્રીશયું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—કુંથુસ્સ ણં અરહઓ સત્તતીસં ગણહરા હોત્થા । ૧ । હેમવયહેરણવયાઓ ણં જીવાઓ
સત્તતીસં જોયણસહસ્સાંદં છચ્ચ ચડસત્તરે જોયણસણ્ સોલસ ય ઇગૂળવીસઇમાણ્ જોયણસ્સ કિંચિ
વિસેસૂણાઓ આયામેણં પન્નત્તાઓ । ૨ । સવ્વાસુ ણં વિજયવેજયંતજયંતઅપરાજિઆસુ રાયહા-
ળીસુ પાગારા સત્તતીસં સત્તતીસં જોયણાંદં ઉહં ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તા । ૩ । હુહિયાણ્ ણં વિમાણપ-
વિભત્તીણ્ પઢમે વગ્ગે સત્તતીસં ઉદ્દેસણકાલા પન્નત્તા । ૪ । કત્તિયબહુલસત્તમીણ્ ણં સૂરિણ્ સત્ત-
તીસંગુલિયં પોરિસિછાયં નિવ્વત્તઇત્તા ણં ચારં ચરઇ । ૫ ॥ સૂત્રમ્—૩૭ ॥

મૂલાર્થ:—કુંથુનાથ અરિહંતને સાહત્રીશ ગણધરો હતા (૧) । હૈમવત અને ઐરણ્યવતની જીવા સાહત્રીશ હજાર છ સો
ત્રુમોતેર ૩૭૬૭૪ યોજન અને એક યોજનના ઓગળીશીયા સોઠ ભાગ (કલા) કાંઈક વિશેષ ઓછા એટલી લંબાઈમાં
કહી છે (૨) । સર્વ વિજય, વૈજયંત, જયંત અને અપરાજિત નામની રાજધાનીઓના પ્રાકાર (કિછા) લંબાઈમાં

સાડત્રીશ સાડત્રીશ યોજન ઝંચા કહ્યા છે (૩) । હુદ્રિકાવિમાનપ્રવિભક્તિ નામના કાલિકશ્રુતને વિષે પહેલા વર્ગમાં સાડત્રીશ ઉદ્દેશન કાઠ કહ્યા છે (૪) । કાર્તિક વદિ સાતમને દિવસે સૂર્ય સાડત્રીશ અંગુલની પોરિસીની છાયા નીપજાવીને ચાર વરે છે (ગતિ કરે છે) (૫) ॥

ટીકાર્થ:—સાડત્રીશમું સ્થાનક પળ પ્રગટ છે. વિશેષ એ કે—અહીં શ્રી કુંથુનાથના સાડત્રીશ ગણધરો કહ્યા છે અને આવશ્યકમાં તો તેત્રીશ સાંભળ્યા છે, તે મતાંતર જાણવું (૧) । તથા હૈમવતાદિકક્ષેત્રની જીવાનું આ જે પ્રમાણ કહ્યું, તેનો સંવાદ કરનારી આ ગાથા છે—“ સાડત્રીશ હજાર છ સો અને ચુમોતેર યોજન તથા કાંઠક ઓછી સોઠ કલા એટલી હૈમવત ક્ષેત્રની જીવા છે. ” અહીં કલા એટલે યોજનનો ઓગણીશમો ભાગ સમજવો. (૨) । તથા વિજય વિગેરે જંબૂદ્વીપના પૂર્વાદિક દિશામાં ચાર દ્વારો છે. તેમના નાયક તે જ નામના દેવો છે, તેમની રાજધાનીઓ પણ તે જ નામવાળી છે. તે રાજધાનીઓ અહીંથી અસંખ્યાતમા જંબૂ નામના દ્વીપમાં છે (૩) । હુદ્રિકાવિમાનપ્રવિભક્તિ એ નામનું કાલિકશ્રુત છે. તેમાં અધ્યયનના સમુદાયરૂપ ઘણા વર્ગો છે. તેમાંના પહેલા વર્ગમાં દરેક અધ્યયને ઉદ્દેશના જે કાઠ છે તે ઉદ્દેશન કાઠ કહેવાય છે (૪) । જો ચૈત્ર માસની પૂર્ણિમાને દિવસે છત્રીશ અંગુલ પ્રમાણ પોરિસી છાયા હોય, ત્યારે વૈશાખ વદિ સાતમને દિવસે એક અંગુલની વૃદ્ધિ થવાથી સાડત્રીશ અંગુલપ્રમાણ છાયા થાય છે (એ જ પ્રમાણે આશ્વિન પૂર્ણિમાથી કાર્તિક વદિ સાતમે પણ સાડત્રીશ અંગુલ થાય છે) (૫) ॥ સૂત્ર—૩૭ ॥

હવે આડત્રીશમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—પાસસ્સ પં અરહઓ પુરિસાદાળીયસ્સ અટ્ટતીસં અજિઆસાહસ્સીઓ ઉઘ્ઘોસિયા અજિયાસંપયા હોત્થા । ૧ । હેમવયણ્ણવર્ણયાણં જીવાણં ધણપિટ્ઠે અટ્ટતીસં જોયણસહસ્સાઈ સત્ત ચ ચત્તાલે જોયણસણ્ણ દસ ણ્ણૂણવીસઙ્ગભાગે જોયણસ્સ કિંચિ વિસેસૂણા પરિવેવેણં પન્નત્તા । ૨ । અત્થસ્સ પં પવ્યરણો બિતિણ્ણ કંઠે અટ્ટતીસં જોયણસહસ્સાઈ ઉઘ્ઠં ઉચ્ચત્તેણં હોત્થા । ૩ ।
હુહિયાણ્ણ પં વિમાણપવિમત્તીણ્ણ બિતિણ્ણ વગ્ગે અટ્ટતીસં ઉદ્દેસણકાલા પન્નત્તા । ૪ ॥ સૂત્રમ્—૩૮ ॥

સૂત્રાર્થઃ—પુરુષાદાનીય (પુરુષોને મધ્યે આદેય નામકર્મવાલા) શ્રી પાર્શ્વનાથ અરિહંતને આહત્રીશ હજાર સાધ્વીઓ-રૂપી ઉત્કૃષ્ટ સાધ્વીસંપદા હતી (૧) । હૈમવત અને ઐરણ્યવત ક્ષેત્રની જીવાનું ધનુઃપૃષ્ઠ આહત્રીશ હજાર સાત સો ને ચાલીશ ૩૮૭૪૦ યોજન તથા એક યોજનના ઓગળીશીયા દશ ભાગ કાંઈક વિશેષ ઓછા પરિક્ષેપવડે' કહ્યું છે (૨) । મેરુ નામના પર્વતરાજનો બીજો કાંઠ (વિભાગ) હંચાહવડે આહત્રીશ હજાર યોજન ડુંચો છે' (૩) । હુહિકાવિમાનપ્રવિમત્તિના બીજા વર્ગમાં આહત્રીશ ઉદ્દેશન કાઠ કહ્યા છે (૪) ।

ટીકાર્થઃ—આહત્રીશનું સ્થાન પ્રગટ જ છે. વિશેષ એ કે—' ધણુપિટ્ઠં તિ ' જંબૂદ્વીપ નામના ગોઠ ક્ષેત્રમાં હૈમવત નામનું બીજું અને ઐરણ્યવત નામનું છઠ્ઠું ક્ષેત્ર છે, તે બે ક્ષેત્રના પ્રત્યંચા ચડાવેલા ધનુષના પૃષ્ઠના આકારવાળા જે પરિક્ષેપ

૧ પરિક્ષેપ એટલે ધનુઃપૃષ્ઠની લંબાઈ. ૨ બીજા કાંઠનો પ્રમથ ભાગ ૨૫૦૦૦ નો બાદ કરતાં આ પ્રમાણ આવે છે.

સ્વંહો તે ધનુષના પૃષ્ઠ ભાગ જેવા હોવાથી ધનુષ્ઠ કહેવાય છે, અને તેના વે છેડાને વિષે લાંબી રહેલી જે ઋજુપ્રદેશની પંક્તિ તે જીવા (પ્રત્યંચા) જેવી હોવાથી જીવા કહેવાય છે. આ સૂત્રનો સંવાદ કરનાર અર્ધી ગાથા આ પ્રમાણે છે—“ આડત્રીશ હજાર સાત સો ને ચાલીશ ૩૮૭૪૦ યોજન તથા દશ કલા, આટલું ધનુષનું (ધનુષ્ઠનું) પ્રમાણ છે ” (૨) । તથા ‘ અત્થસ્સ ત્તિ ’—અસ્ત એટલે મેરુ, કેમ કે તે મેરુના આંતરાવાલો સૂર્ય અસ્ત પામે છે, તેથી અસ્ત એટલે મેરુ કહેવાય છે, તે મેરુ નામના પર્વતરાજનો એટલે પ્રધાન ગિરિનો વીજો કાંડ એટલે વિભાગ આડત્રીશ હજાર યોજન ડંચપણે કહ્યો છે. તથા મતાંતરે ત્રેસઠ હજાર યોજન કહ્યો છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—“ મેરુપર્વતના ત્રણ કાંડ (વિભાગ) છે. તેમાં પહેલો કાંડ પૃથ્વી, પથ્થર, વજ્ર અને શર્કરા(કાંકરા)મય છે, વીજો કાંડ રજત, જાતરૂપ, અંકરત્ન અને સ્ફટિક રત્નમય છે, તથા ત્રીજો કાંડ એકાકારે જાંબૂનદ(સુવર્ણ)મય છે. તેમાં પહેલા કાંડનું વાહલ્ય (ડંચપણું) એક હજાર યોજનનું કહ્યું છે, વીજા કાંડનું ત્રેસઠ હજાર યોજન અને ત્રીજા કાંડનું છત્રીશ હજાર યોજનનું વાહલ્ય કહ્યું છે, તથા મેરુની ઉપરની ચૂલા ચાલીશ યોજન ડંચી છે. (૩) ॥ સૂત્ર—૩૮ ॥

હવે ઓગણચાલીશનું સ્થાન કહે છે.—

મૂ૦—નમિસ્સ ણં અરહઓ ઇગૂણચત્તાલીસં આહોહિયસયા હોત્થા । ૧ । સમયલ્લેત્તે ઇગૂણ-
 ચત્તાલીસં કુલપવ્વથા પન્નત્તા, તં જહાન્તીસં વાસહરા, પંચ મંદરા, ચત્તારિ ઉસુકારા । ૨ । દોઢ-

ચતુર્થપંચમછટ્સત્તમાસુ પં પંચસુ પુઢવીસુ ઇગૂણચત્તાલીસં નિરયાવાસસયસહસ્સા પદ્મત્તા । ૩ ।
નાણાવરણિજ્જસસ મોહણિજ્જસસ ગોત્તસસ આડયસસ ઇયાસિ પં ચડણહં કમ્મપગડીણં ઇગૂણચત્તા-
લીસં ઉત્તરપગડીઓ પદ્મત્તાઓ । ૪ ॥ સૂત્રમ્—૩૯ ॥

મૂલાર્થ:—એકવીશમા નમિનાથ અરિહંતને ઓગણચાલીશ સો ૩૯૦૦ અવધિજ્ઞાનીઓ હતા (૧) । સમયક્ષેત્રને વિષે (અઢી દ્વીપને વિષે) ઓગણચાલીશ કુલપર્વતો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે—ત્રીશ વર્ષધર પર્વતો, પાંચ મેરુપર્વતો અને ચાર ઇષુકાર પર્વતો (૨) । બીજી, ચોથી, પાંચમી, છઠ્ઠી અને સાતમી આ પાંચ પૃથ્વીને વિષે (મઢીને કુલ) ઓગણચાલીશ લાખ નરકાવાસા કહેલા છે (૩) । જ્ઞાનાવરણીય, મોહનીય, ગોત્ર અને આયુ આ ચારે મૂલ કર્મપ્રકૃતિની ઉત્તરપ્રકૃતિઓ ઓગણ-
ચાલીશ કહેલી છે (૪) ॥

ટીકાર્થ:—ઓગણચાલીશમું સ્થાન પ્રગટ જ છે. વિશેષ એ કે—‘ આહોહિય ત્તિ ’ નિયમિત (અમુક) ક્ષેત્રના વિષયવાલા અવધિજ્ઞાનીઓ, તેઓની સંખ્યા ઓગણચાલીશ સેંકડા ૩૯૦૦ (૧) । ‘ કુલપખ્વય ત્તિ ’ ક્ષેત્રની મર્યાદા કરનાર હોવાથી કુલની જેવા જે પર્વતો તે કુલપર્વતો કહેવાય છે, કારણ કે કુલો જે તે લોકોની મર્યાદાના કારણરૂપ હોય છે, તેથી અહીં તેને કુલની ઉપમા આપી છે. તેમાં ત્રીશ વર્ષધર પર્વતો આ પ્રમાણે છે—જંબૂદ્વીપને વિષે (૬) ધાતકીચંડના પૂર્વદિશાના અર્ધભાગમાં (૬) અને પશ્ચિમ અર્ધભાગમાં (૬) તથા પુષ્કરાર્ધના પૂર્વ અર્ધભાગમાં (૬) અને પશ્ચિમ અર્ધ-

ભાગમાં (૬) એમ દરેકમાં છ છ હિમવત વિગેરે પર્વતો છે તેથી ત્રીશ થયા, તથા મેરુપર્વત જંબૂદ્વીપમાં ૧, ધાતકીલંબમાં ૨ અને પુષ્કરાર્ધમાં ૨ હોવાથી પાંચ, તથા ધાતકીલંબ અને પુષ્કરાર્ધના પૂર્વ અને પશ્ચિમ એવા બે વિભાગ કરનારા ચાર ઇષુકાર પર્વતો છે. એ સર્વ મલીને ઓગણચાલીશ થાય છે (૨) । ‘ દોષ્વેત્યાદિ ’-બીજી પૃથ્વીમાં પચીશ લાખ, ચોથીમાં દશ લાખ, પાંચમીમાં ત્રણ લાખ, છઠ્ઠીમાં એક લાખમાં પાંચ ઓછા અને સાતમી પૃથ્વીમાં પાંચ જ. આ સર્વ મલીને કહેલી નરકાવાસની સંખ્યા (૩૯૦૦૦૦) થાય છે (૩) । ‘ નાનાવરણિજ્જેત્યાદિ ’-જ્ઞાનાવરણીયની પાંચ, મોહનીય કર્મની અઘાવીશ, ગોત્રકર્મની બે અને આયુકર્મની ચાર એમ ચાર કર્મની સર્વ મલીને ઓગણચાલીશ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ થાય છે (૪) ॥ સૂત્ર-૩૯ ॥

હવે ચાલીશમું સ્થાન કહે છે—

મૃ૦—અરહઓ ણં અરિટ્ટનેમિસ્સ ચત્તાલીસં અજિયાસાહસ્સીઓ હોત્યા । ૧ । મંદરચૂલિયાણં ચત્તાલીસં જોયણાં ઉહું ઉચ્ચત્તેણં પપ્પત્તા । ૨ । સંતી અરહા ચત્તાલીસં ધણૂં ઉહું ઉચ્ચત્તેણં હોત્યા । ૩ । ભૂયાણંદસ્સ ણં નાગકુમારસ્સ નાગરન્નો ચત્તાલીસં ભવણાવાસસયસહસ્સા પપ્પત્તા । ૪ । હુહિયાએ ણં વિમાણપવિભત્તીએ તદ્દાએ વગ્ગે ચત્તાલીસં ઉદ્દેસણકાલા પપ્પત્તા । ૫ । ફરુણપુણિમાસીએ ણં સૂરિએ ચત્તાલીસંગુલિયં પોરિસીછાયં નિવ્વહિત્તા ણં ચારં ચરહ । ૬ । एवं

કાત્તિયાણ વિ પુણિમાણ ૧૭। મહાસુદ્ધે કપ્પે ચત્તાલીસં વિમાણાવાસસહસ્સા પદ્મત્તા ૮॥ સૂત્રસ્મ-૪૦॥

મૂલાર્થઃ—ચાવીશમા અરિહંત શ્રી અરિષ્ટનેમિને ચાલીશ હજાર સાધ્વીઓ હતી (૧) । મેરુપર્વતની ચૂલિકા ડુંચાઈમાં ચાલીશ યોજન છે (૨) સોલમા અરિહંત શ્રી શાંતિનાથ ડુંચાઈમાં ચાલીશ ધનુષ હતા । (૩) નાગરાજ ભૂતાનંદ નામના નાગકુમારને ચાલીશ લાખ ભવનાવાસ (ભવનો) કહ્યા છે (૪) । છુલ્હિકાવિમાનપ્રવિભક્તિના ત્રીજા વર્ગમાં ચાલીશ ઉદ્દેશન કાલ કહ્યા છે (૫) । ફાગણની પૂર્ણિમાને દિવસે સૂર્ય ચાલીશ અંગુલપ્રમાણ પોરસીની છાયા કરીને ચાર ચરે છે (ગતિ કરે છે) (૬) । એ જ પ્રમાણે કાર્તિક પૂર્ણિમાને દિવસે પણ જાણવું (૭) । મહાશુક્ર નામના સાતમા કલ્પમાં ચાલીશ હજાર વિમાનાવાસ (વિમાનો) કહ્યા છે (૮) ॥

ટીકાર્થઃ—ચાલીશમું સ્થાન પ્રગટ છે. વિશેષ એ કે—કેટલાક પુસ્તકમાં ‘ વહસાહપુણિમાસિણીએ ’ (વૈશાખની પૂર્ણિમાને દિવસે) એવો પાઠ જોવામાં આવે છે, તે પાઠ ઠીક નથી. અહીં તો ‘ ફગ્ગુણપુન્નિમાસિણીએ ’ (ફાગણની પૂર્ણિમાને દિવસે) એવો પાઠ કહેવા યોગ્ય છે. કેમ ? તે કહે છે—‘ પોસે માસે ચડપ્પયા ’ (પોષ માસમાં ચાર પગલની પોરિસી હોય છે) એવું વચન હોવાથી પોષ માસની પૂર્ણિમાને દિવસે અડતાલીશ આંગલની તે (પોરિસી) થાય છે, ત્યાર પછી માઘના ચાર આંગલ અને ફાગણના ચાર આંગલ (એમ આઠ આંગલ) બાદ થયા, તેથી ફાગણની પૂર્ણિમાને દિવસે ચાલીશ આંગલની પોરિસીની છાયા થાય છે. તથા કાર્તિકની પૂર્ણિમાએ પણ એ જ પ્રમાણે જાણવું. કેમ કે ‘ ચેત્તાસોણસુ માસેસુ, તિપયા હોઈ પોરિસી ’ (ચૈત્ર અને આશ્વિન માસમાં (પૂર્ણિમાએ) ત્રણ પગલની પોરિસી હોય છે) એમ કહ્યું

છે. તેથી ત્રણ પગલાના છત્રીશ આંગલ થાય, તે કાર્તિક માસમાં જવાથી ચાર આંગળની વૃદ્ધિ કરતાં ચાલીશ આંગલ પ્રમાણ તે પોરિસી થાય છે એમ સિદ્ધ થયું । (૬-૭) ॥ સૂત્ર-૪૦ ॥

હવે એકતાલીશનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—નમિસ્સ ગં અરહઓ એગચત્તાલીસં અજિયાસાહસીઓ હોત્થા । ૧ । ચડસુ પુહવીસુ
 એકચત્તાલીસં નિરયાવાસસયસહસસા પન્નત્તા, તં જહા-રયણપ્પમાએ પંકપ્પમાએ તમાએ તમાતમાએ
 । ૨ । મહાલિયાએ ગં વિમાણપવિમત્તીએ પહમે વગ્ગે એકચત્તાલીસં ઉદ્દેસણકાલા પન્નત્તા । ૩ ॥ સૂત્રમ્-૪૧ ॥

મૂલાર્થ:—નમિનાથ અરિહંતને એકતાલીશ હજાર આર્યઓ હતી (૧) । ચાર નરક પૃથ્વીને વિષે એકતાલીશ લાખ નરકાવાસા કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે—રત્નપ્રમા, પંકપ્રમા, તમા અને તમતમા (૨) । મહાલિયાવિમાનપ્રવિભક્તિના પહેલા વર્ગમાં એકતાલીશ ઉદ્દેશન કાલ કહ્યા છે. (૩) ॥

ટીકાર્થ:—એકતાલીશનું સ્થાન સુગમ છે. વિશેષ એ કે—‘ચડસુ’ ઇત્યાદિક ક્રમે કરીને કહેલી પહેલી, ચોથી, છઠી અને સાતમી એ ચાર નરકપૃથ્વીને વિષે ત્રીશ લાખ, દશ લાખ, પાંચ ઓછા એક લાખ અને માત્ર પાંચ નરકાવાસા હોવાથી કહેલી સંખ્યા (૪૧૦૦૦૦) થાય છે (૨) ॥ સૂત્ર-૪૧ ॥

હવે બેતાલીશનું સ્થાનક કહે છે—

मू०—समणे भगवं महावीरे बायालीसं वासाइं साहियाइं सामणपरियागं पाउणिता सिद्धे जाव सब्बदुक्खप्पहीणे । १ । जंबुद्दीवस्स णं दीवस्स पुरच्छिमिच्छाओ चरमंताओ गोथूभस्स णं आवासपव्वयस्स पच्चच्छिमिच्छे चरमंते एस णं बायालीसं जोयणसहस्साइं अबाहातो अंतरं पन्नत्तं । २ । एवं चउद्दिंसिं पि दओभासे संखोदयसीमे य । ३ । कालोए णं समुद्दे बायालीसं चंदा जोइंसु वा जोइंति वा जोइस्संति वा बायालीसं सूरिया पभासिंसु वा पभासिंसंति वा । ४ । संमुच्छिमभुयपरिसप्पाणं उक्कोसेणं बायालीसं वाससहस्साइं ठिई पन्नत्ता । ५ । नामकम्मे बायालीसविहे पन्नत्ते, तं जहा—गइनामे १, जाइनामे २, सरीरनामे ३, सरीरंगोवंगनामे ४, सरीरबंधणनामे ५, सरीरसंधायणनामे ६, संघयणनामे ७, संठाणनामे ८, वणणनामे ९, गंधनामे १०, रसनामे ११, फासनामे १२, अगुरुलहुयनामे १३, उवघायनामे १४, पराघायनामे १५, आणुपुब्बीनामे १६, उस्सासनामे १७, आयवनामे १८, उज्जोयनामे १९, विहगगइनामे २०, तसनामे २१, थावरनामे २२, सुहुमनामे २३, बायरनामे २४, पज्जत्तनामे २५, अपज्जत्तनामे २६,

સાહારણસરીરનામે ૨૭, પત્તેયસરીરનામે ૨૮, થિરનામે ૨૯, અથિરનામે ૩૦, સુભનામે ૩૧, અસુ-
 ભનામે ૩૨, સુભગનામે ૩૩, દુઢ્ભગનામે ૩૪, સુસરનામે ૩૫, દુસ્સરનામે ૩૬, આણ્જનામે ૩૭,
 અણાણ્જનામે ૩૮, જસોકિત્તિનામે ૩૯, અજસોકિત્તિનામે ૪૦, નિમ્માણનામે ૪૧, તિત્થકરનામે
 ૪૨ । ૬ । લવણે ણં સમુદ્દે બાયાલીસં નાગસાહસ્સીઓ અબ્ભિતરિયં વેલં ધારંતિ । ૭ । મહાલિ-
 યાણ્ ણં વિમાણપવિભત્તીણ્ બિતિણ્ વગ્ગે બાયાલીસં ઉદ્દેસણકાલા પન્નત્તા । ૮ । ઇગમેગાણ્ ઓસ-
 પ્પિણીણ્ પંચમછટ્ટીઓ સમાઓ બાયાલીસં વાસસહસ્સાણ્ કાલેણં પન્નત્તાણ્ । ૯ । ઇગમેગાણ્ ઉસ્સ-
 પ્પિણીણ્ પઢમબીયાઓ સમાઓ બાયાલીસં વાસસહસ્સાણ્ કાલેણં પન્નત્તાણ્ । ૧૦ ॥ સૂત્રમ્-૪૨ ॥

મૂલાર્થઃ—શ્રમણ મગવાન મહાવીરસ્વામી કાંઈક અધિક વેંતાલીશ વર્ષ ચારિત્રપર્યાય પાલીને સિદ્ધ થયા, યાવત્
 સર્વ દુઃખ રહિત થયા (૧) । જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપની પૂર્વ દિશાના છેડાથી દટલે જગતીથી લઈને ગોસ્તૂમ નામના આવાસ
 પર્વતની પશ્ચિમ દિશાના છેડા સુધી વેંતાલીશ હજાર યોજનનું અવાધાણ (નિરંતર) આંતરું કહું છે (૨) । એ જ પ્રમાણે,
 ચારે દિશામાં દક્ષિણ, શંખ અને દક્ષીણ પર્વતનું પણ આંતરું કહેવું (૩) । કાલોદ નામના સમુદ્રને વિષે વેંતાલીશ ચંદ્રો
 પ્રકાશ કરતા હતા, પ્રકાશ કરે છે અને પ્રકાશ કરશે, તે જ પ્રમાણે વેંતાલીશ સૂર્યો તપતા હતા, તપે છે અને તપશે (૪)

સમૂર્ણિષ્ઠમ મુજપરિસર્પની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બેતાલીશ હજાર વર્ષની કહી છે (૫) । નામકર્મ બેતાલીશ પ્રકારનું કહ્યું છે. તે આ પ્રમાણે—ગતિનામ ૧, જાતિનામ ૨, શરીરનામ ૩, શરીરાંગોપાંગનામ ૪, શરીરબંધનનામ ૫, શરીરસંઘાતનનામ ૬, સંહનનનામ ૭, સંસ્થાનનામ ૮, વર્ણનામ ૯, ગંધનામ ૧૦, રસનામ ૧૧, સ્પર્શનામ ૧૨, અગુરુલઘુ નામ ૧૩, ઉપઘાતનામ ૧૪, પરાઘાતનામ ૧૫, આતુપૂર્વીનામ ૧૬, ઉદ્ઘાસનામ ૧૭, આતપનામ ૧૮, ઉદ્યોતનામ ૧૯, વિહાયોગતિનામ ૨૦, ત્રસનામ ૨૧, સ્થાવરનામ ૨૨, સ્પ્રક્ષ્મનામ ૨૩, વાદરનામ ૨૪, પર્યાપ્તનામ ૨૫, અપર્યાપ્તનામ ૨૬, સાધારણશરીરનામ ૨૭, પ્રત્યેકશરીરનામ ૨૮, સ્થિરનામ ૨૯, અસ્થિરનામ ૩૦, શુભનામ ૩૧, અશુભનામ ૩૨, સુભગનામ ૩૩, દુભગનામ ૩૪, સુસ્વરનામ ૩૫, દુઃસ્વરનામ ૩૬, આદેયનામ ૩૭, અનાદેયનામ ૩૮, યશઃકીર્તિનામ ૩૯, અયશઃકીર્તિનામ ૪૦, નિર્માણનામ ૪૧ અને તીર્થેકરનામ ૪૨ (૬) । લવણસમુદ્રને વિષે બેતાલીશ હજાર નાગદેવતા આભ્યંતર વેળાને ધારણ કરે છે (૭) । મહાવિમાનપ્રવિભક્તિના વીજા વર્ગમાં બેતાલીશ ઉદ્દેશન કાલ કહ્યા છે (૮) । દરેક અવસર્પિણીનો પાંચમો અને છઠ્ઠો એ બે આરાનો કાલ બેતાલીશ હજાર વર્ષનો કહ્યો છે (૯) । દરેક ઉત્સર્પિણીનો પહેલો અને બીજો એ બે આરાનો કાલ બેતાલીશ હજાર વર્ષનો કહ્યો છે (૧૦) ॥

ટીકાર્થ:—બેતાલીશનું સ્થાનક પ્રગટ જ છે. વિશેષ એ કે—‘વાયાલીસં તિ’—છદ્વસ્થપર્યાયમાં બાર વર્ષ, છ માસ અને અર્ધ માસ તથા કેવલીપર્યાય કાંઈક ઓછા ત્રીશ વર્ષ એમ પર્યુષણાકલ્પમાં બેતાલીશ વર્ષનો જ મહાવીરસ્વામીનો દીક્ષાપર્યાય કહ્યો છે, પરંતુ અહીં તો બેતાલીશથી અધિક કહ્યો છે, તેમાં પર્યુષણાકલ્પને વિષે જે કાંઈક અધિક છે તે કહેવાને

દ્વચ્છયું નથી એમ સંભવે છે. 'જાવ' શબ્દ કહ્યો છે માટે બુદ્ધ, મુક્ત, અંતકૃત, પરિનિર્વૃત અને સર્વ દુઃસ્વપ્રતીણ એ સર્વ વિશેષણો જાણવા (૧) । 'જંબૂદ્વીપસ્ય' इत्यादि सूत्रमां 'पुरच्छिन्निमिच्छाओ चरिमंताओ च्ति' --जगतीनी चहारना परिधिना छेडाथी नीकलीने वेलंथर नागराजना गोस्तूभ नामना आवास पर्वतना पश्चिम दिशाना छेडा सुधी जेटलुं आंतरं છે, 'एस णं' --ते आंतरं वेतालीश हजार योजनतुं कहुं છે. 'अंतर' शब्दवडे करीने (शब्दनो अर्थ) विशेष पण कहेवाय છે, तेथी कहुं के- 'अवाहाए च्ति' --व्यवधाननी अपेक्षाए जे अंतर होय ते अर्थात् जंबूद्वीपनी जगतीथी ४२००० योजन दूर ए चारे द्वीपो છે. (२) । 'कालोए णं च्ति' --धातकी खंडने वींटीने रहेला कालोद नामना समुद्रने विपे (४) । 'गइनामेत्यादि' --जे(नामकर्म)ना उदयथी जीव नारकादिकपणाए करीने कहेवामां आवे છે ते गतिनाम १, जेना उदयथी ऐकेंद्रियादिक थाय છે, ते जातिनाम २, जेना उदयथी औदारिकादिक शरीरने करे છે ते शरीरनाम ३, जेना उदयथी मस्तकादिक अंगोनो अने अंगुल्यादिक उपांगोनो विभाग थाय છે ते शरीरांगोपांगनाम कहेवाय છે ४, तथा पूर्वे बांधेला अने (वर्तमानकाले) बंधाता औदारिकादिक शरीरना पुद्गलोनो संबंध करवातुं जे कारण છે ते शरीरबंधननाम ५, तथा ग्रहण करेला औदारिकशरीरना पुद्गलोनी जेना उदयथी शरीररूपे रचना थाय, ते शरीर-संघातनाम ६, तथा जेना उदयथी हाडकांओनी तथाप्रकारनी शक्तिना कारणरूप विशेष रचना थाय, ते संहनननाम ७, जेना उदयथी समचतुरस्र विगेरे संस्थान थाय, ते संस्थान नाम ८, तथा जेना उदयथी वर्णादिक (वर्ण, गंध, रस, स्पर्श) विशेषत्राळां शरीर थाय, ते वर्णादिकनाम (वर्णनाम, गंधनाम, रसनाम, स्पर्शनाम) कहेवाय છે ९-१२, तथा जेना उद-

યથી જીવોને પોતાના શરીરનું અગુરુલઘુપણું થાય છે, તે અગુરુલઘુનામ ૧૩, તથા જેનાથી પડિજીમી વિગેરે અંગનો અવયવ પોતાને જ ઉપઘાત કરનાર થાય છે, તે ઉપઘાતનામ ૧૪, તથા જેનાથી પોતાના દાઢ, ચામડી વિગેરે અંગના અવયવ વિષ જેવા થઈને વીજાને સ્પર્શદિથી ઉપઘાત કરનાર થાય તે પરાઘાતનામ ૧૫, તથા જેના ઉદયથી અંતરાલ ગતિને વિષે (એક ભવથી વીજા ભવને વિષે) જીવ જાય છે, તે આતુર્ણનામ ૧૬, તથા જેના ઉદયથી ઉચ્છ્વાસ અને નિઃશ્વાસ (શ્વાસોચ્છ્વાસ)ની પ્રાપ્તિ થાય છે (સુએ લેવાય છે) તે ઉચ્છ્વાસ નામ ૧૭, તથા જેના ઉદયથી જીવ તાપની જેવા ઉષ્ણ શરીરવાળો થાય તે આતપનામ. તે સૂર્યચંબિમાં રહેલા પૃથ્વીકાયને હોય છે ૧૮, તથા જેના ઉદયથી ઉષ્ણતા રહિત ઉદ્યોતવાળું શરીર થાય, તે ઉદ્યોતનામ ૧૯, તથા જેના ઉદયથી શુભ અને અશુભ ગમનવાળો થાય, તે વિહાયોગતિ નામ ૨૦, ત્રસ વિગેરે આઠ નામ પ્રસિદ્ધ અર્થવાળા છે ૨૮, તથા જેનાથી સ્થિર એવા દાંત વિગેરેની ઉત્પત્તિ થાય, તે સ્થિરનામ ૨૯, તથા જેનાથી મૃકુટિ, જિહ્વા વિગેરે અસ્થિર અવયવોની ઉત્પત્તિ થાય, તે અસ્થિરનામ ૩૦, એ જ પ્રમાણે મસ્તક વિગેરે શુભ અવયવોની ઉત્પત્તિ થાય, તે શુભનામ ૩૧, પાદાદિક અશુભની ઉત્પત્તિ થાય, તે અશુભનામ ૩૨, શેષ નામ પ્રસિદ્ધ છે ૩૩ થી ૪૨ તેમાં વિશેષ એ કે-જેના ઉદયથી જન્મ જન્મને વિષે જીવના શરીરમાં સ્ત્રી વિગેરે લિંગનો આકાર નિયમિત થાય, તે સૂત્રધાર (સુધાર) જેવું નિર્માણનામ કહેવાય છે (૬) । અવસર્પિણીનો પાંચમો અને છઠ્ઠો આરો તે દુષ્પમા અને એકાંત દુષ્પમા નામનો જાણવો (૯) । ઉત્સર્પિણીનો પહેલો અને બીજો આરો તે એકાંત દુષ્પમા અને દુષ્પમા નામનો જાણવો (૧૦) ॥ સૂત્ર-૪૨ ॥

હવે તૈતાલીશઁ સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—તૈયાલીસં કમ્મવિવાગજ્ઞયણા પન્નત્તા । ૧ । પઠમચઉત્થપંચમાસુ પુઢવીસુ તૈયાલીસં નિરયાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા । ૨ । જંબુદ્દીવસ્સ ણં દીવસ્સ પુરચ્છિમિહ્હાઓ ચરમંતાઓ ગોથૂ-
ભસ્સ ણં આવાસપઞ્વયસ્સ પુરચ્છિમિહ્હે ચરમંતે એસ ણં તૈયાલીસં જોયણસહસ્સાઈં અબાહાએ
અંતરે પન્નત્તે । ૩ । एवं चउद्दिंसिं पि दग्भागे संखे दयसंसिं । ४ । महालियाए णं विमाणपवि-
भत्तिए तइये वग्गे तैयालीसं उद्देसणकाला पन्नत्ता । ५ । मूत्रम्—४३ ।

મૂલાર્થઃ—કર્મવિપાકના તૈતાલીશ અધ્યયનો કહ્યા છે (૧) । પહેલી, ચોથી અને પાંચમી નરકપૃથ્વીને વિષે (ત્રણેના મલીને ૩૦-૧૦-૩) તૈતાલીશ લાખ નરકાવાસા કહ્યા છે (૨) । જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપની પૂર્વદિશાના છેડાથી આરંભીને ગોસ્તૂમ નામના આવાસ પર્વતની પૂર્વ દિશાના છેડા સુધી તૈતાલીશ હજાર યોજનનું અવાધાએ કરીને આંતરું કહેલું છે (૩) । એ જ ગ્રમાણે ચારે દિશામાં દકભાસ, શંખ અને દકસીમ પર્વતનું પણ આંતરું કહેલું (૪) । મહાલિકા વિમાનપ્રવિભક્તિના ત્રીજા વર્ગના તૈતાલીશ ઉદ્દેશન કાલ કહ્યા છે (૫) ॥

ટીકાર્થઃ—તૈતાલીશમા સ્થાનક વિષે પણ કાંઈક લખાય છે—‘કમ્મવિવાગજ્ઞયણ ત્તિ’—પુણ્યપાપરૂપ કર્મના વિપાકને—ફલને પ્રતિપાદન કરનારાં જે અધ્યયનો તે કર્મવિપાકાધ્યયન કહેવાય છે (તે તૈતાલીશ કહ્યા છે) . આ અધ્યયનો

અચારમા અને વીજા અંગમાં મલીને સંભવે 'હે (૧) । 'જંબુદ્વીવસ્સ ણમિત્થાદિ' જંબુદ્વીપની પૂર્વ દિશાના અંતથી ગોસ્તૂમ પર્વત ચેતાલીશ હજાર યોજન (દૂર) છે અને તે(પર્વત)નો ચિહ્નકંમ એક હજાર યોજન તથા બાવીશ યોજન જે અધિક છે તેની વિવક્ષા ન કરવાથી કુલ તૈતાલીશ હજાર થાય છે (૩) । ' एवं चउद्धिसिं पि त्ति '-અહીં ઉપર કહેલી (પૂર્વ) દિશાનો આમાં અંતર્માત્ર (સમાવેશ) હોવાથી ચાર દિશાઓ કહી છે. એમ ન હોય તો ' एवं तिदिंसिं पि ' એમ કહેવું જોઈએ. તેમાં આ પ્રમાણે આલાવો કહેવો--'જંબુદ્વીવસ્સ ણં દીવસ્સ દાહિણિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ દઓમાસ-સ્સ ણં આવાસપઞ્ચયસ્સ દાહિણિલ્લે ચરિમંતે' એસ ણં તેયાલીસં જોયણસહસ્સાં અબાહાએ અંતરે પન્નત્તે " (જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપની દક્ષિણ દિશાના અંતથી દકભાસ નામના આવાસપર્વતના દક્ષિણ છેડા સુધી તૈતાલીશ હજાર યોજનનું અવાધાએ આંતરું કહ્યું છે). એ જ પ્રમાણે વીજા બે સ્ત્ર કહેવા. તેમાં વિશેષ એ કે-પશ્ચિમ દિશામાં ચંચ અને ઉત્તર દિશામાં દકસીમ નામના આવાસપર્વત જાળવા (૪) ॥ સ્ત્ર-૪૩ ॥

હવે ત્રુમાલીશનું સ્થાન કહે છે.--

મૂ૦--ચોયાલીસં અજ્ઞયણા ઇસિમાસિયા દિયલોગચુયામાસિયા પન્નત્તા । ૧ । વિમલસ્સ ણં અરહઓ ણં ચउआलीसं पुरिसजुगाइं अणुपिट्ठिं सिद्धां जाव प्पहीणाइं । २ । धरणस्स णं

૧. વિપાકસૂત્રના તો ૨૦ અધ્યયનો જ છે.

नागिंदस्स नागरणो चोयालीसं भवणावाससयसहस्सा पन्नत्ता । ३ । महालियाए णं विमाण-
पविभत्तीए चउत्थे वगे चोयालीसं उद्देसणकाला पन्नत्ता । ४ ॥ सूत्रम्-४४ ॥

मूलार्थः--ऋषिभाषित चुमालीश अध्ययनी छे, ते देवलोकमांथी चवीने (मुनि थइने) कहेला छे (ते सूत्रनुं नाम ज
ऋषिभाषित छे.) (१) । श्रीविमलनाथ अरिहंतना चुमालीश पुरुषयुग (शिष्य-प्रशिष्यादिक) अनुक्रमे सिद्ध थया छे
यावत् सर्व दुःखथी रहित थया छे (२) । नागकुमारना राजा धर्मेन्द्र नामना (दक्षिण बाजुना) नागेंद्रना चुमालीश लाख
भवनो छे (३) । महालिका विमानप्रविभक्तिना चोथा वर्गमां चुमालीश उद्देशन काल कहा छे (४) ॥

टीकार्थः--चुमालीशमा स्थानकर्मां पण कांइक लखाय छे--चुमालीश ऋषिभाषित सूत्रना अध्ययनो कालिकश्रुतना
विशेषभूत देवलोकथकी चवेला ऋषिरूपे (मुनि) थइने कहेलां छे. कोइ ठेकाणे " देवलोकयचुयाणं इसीणं बोयालीसं
इसि भासियज्झयणा पन्नत्ता " (देवलोकथी चवेला ऋषिओना चुमालीश ऋषिभाषित अध्ययनो कहेलां छे) एवो पाठ
छे (१) । ' पुरिसजुगाइं ति ' -पुरुष एटले शिष्य-प्रशिष्यादिकना क्रमे रहेला, युगनी जेवा एटले कालविशेषनी जेवा,
अनुक्रमना समान धर्मवाळा होवाथी (एटले के जेम काल अनुक्रमे होय छे तेम आ पुरुषयुग पण अनुक्रमे-पाटपरंपराए
जाणवा). ' अणुपिण्डिं ति ' -अनुक्रमे. कोइ ठेकाणे ' अणुबंधेण ' एवा पाठांतरमां तृतीया विभक्ति जोवामां आवे छे
तेथी अनुबंधे करीने एटले निरंतरपणाए करीने सिद्ध थया एम कहेहुं. अहीं ' जाव ' शब्द लख्यो छे, तेथी बुद्ध, मुक्त,

अंतकृत, सर्वदुःखथी हीन थया एम जाणवुं (२) । महालिका विमानप्रविभक्तिना चोथा वर्गमां चुमालीश उद्देशन काल कद्या छे (४) सूत्र-४४ ॥

हवे पीस्तालीशुं स्थान कहे छे.—

मू०—समयखेत्ते णं पणयालीसं जोयणसयसहस्साइं आयामविक्खंभेणं पन्नत्ते । १ । सीमंतए णं नरए पणयालीसं जोयणसयसहस्साइं आयामविक्खंभेणं पन्नत्ते । २ । एवं उडुविमाणे वि । ३ । ईसिपब्भारा णं पुढवी एवं चेव । ४ । धम्मे णं अरहा पणयालीसं धणूइं उडुं उच्चत्तेणं होत्था । ५ । मंदरस्स णं पव्वयस्स चउद्दिंसिं पि पणयालीसं पणयालीसं जोयणसहस्साइं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते । ६ । सव्वे वि णं दिवडुखेत्तिया नक्खत्ता पणयालीसं मुहुत्ते चंदेण सद्धिं जोगं जोइंसु वा जोइंति वा जोइस्संति वा—तिन्नेव उत्तराइं, पुणवसू रोहिणी विसाहा य । एए छ नक्खत्ता, पणयालमुहुत्त-संजोगा ॥ १ ॥ ७ । महालियाए णं विमाणपविभत्तीए पंचमे वग्गे पणयालीसं उद्देसणकाला पन्नत्ता ॥ ८ ॥ सूत्रम्—४५ ॥

मूलार्थः—समयक्षेत्र (अर्ध द्वीप) नो आयामविष्कंम पीस्तालीश लाख योजननो कह्यो छे (१) । सीमंतक नामनो

નરકાવાસ પીસ્તાલીશ લાલ્લ યોજન આયામવિષ્કંભવડે કહ્યો છે (૨) । એ જ પ્રમાણે ઉડુ નામનું વિમાન (પ્રથમ દેવલોકનું પહેલા ગ્રતરનું મધ્ય વિમાન) પણ કહેવું (૩) । ઈષ્ટાગ્રભાર નામની પૃથ્વી પણ એ જ પ્રમાણે કહેવી (૪) । ધર્મનાથ અરિ-
હંત ડુંચાઈમાં પીસ્તાલીશ ધનુષ ડુંચા હતા (૫) । મેરુપર્વતની ચારે દિશામાં પીસ્તાલીશ પીસ્તાલીશ હજાર યોજનનું અવાધાએ આંતરું કહ્યું છે (૬) । સર્વે દોઢ ક્ષેત્રવાલા નક્ષત્રો પીસ્તાલીશ મુહૂર્ત સુધી ચંદ્રની સાથે યોગને પામતા હતા, પામે છે અને પામશે. તે નક્ષત્રો આ છે—“ ત્રણ ઉત્તરા, પુનર્વસુ, રોહિણી અને વિશાખા—આ છ નક્ષત્રો પીસ્તાલીશ મુહૂર્તના સંયોગવાલા છે. ” (૭) મહાલિકાવિમાનપ્રવિભક્તિના પાંચમા વર્ગમાં પીસ્તાલીશ ઉદ્દેશન કાલ કહેલા છે (૮) ॥

ટીકાર્થ:—પીસ્તાલીશમા સ્થાનકમાં આ પ્રમાણે લખે છે—સમયક્ષેત્ર એટલે કાલવડે કરીને જણાતું ક્ષેત્ર, અર્થાત્ મનુષ્યક્ષેત્ર (અઢી દ્વીપ) (૧) । સીમંતક એટલે પહેલી નરકપૃથ્વીના પહેલા પાથડાના મધ્યભાગમાં રહેલો જે ગોલ નરકેંદ્ર છે તે સીમંતક નામનો છે (૨) । ‘ ઉડુવિમાણે ત્તિ ’—સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકના પહેલા પાથડામાં રહેલ ચારે વિમાનની આવલિકા(શ્રેણિ)ના મધ્ય ભાગમાં રહેલ ગોલ ઉડુ વિમાન નામનું વિમાનકેંદ્રક છે (૩) । ‘ ઈસિપન્નભાર ત્તિ ’—મિઢ્ઢની પૃથ્વી (ચિલા) (૪) । ‘ મંદરસ્સપ્ત પન્વચસ્સ ’ એ સૂત્રમાં લવણસમુદ્રના આમ્યંતર પરિધિની અપેક્ષાએ આંતરું જાણવું (મેરુપર્વતથી ચારે દિશાએ ૪૫૦૦૦-૪૫૦૦૦ યોજન જંબુદ્વીપની જગતી છે ત્યારપછી લવણ સમુદ્ર છે.) (૬) ‘ સન્વે વિ પમિત્યાદિ ’—ચંદ્રને ત્રીશ મુહૂર્ત સુધી ભોગવવા લાયક જે નક્ષત્રનું ક્ષેત્ર, તે સમક્ષેત્ર કહેવાય છે. તે જ અર્થ સહિત હોય તે દ્વ્યર્થક્ષેત્ર કહેવાય છે, કેમ કે જેમાં બીજું અર્થ હોય તે દ્વ્યર્થ એવી વ્યુત્પત્તિ થાય છે તેથી આવા પ્રકારનું

ક્ષેત્ર જેમને હોય તે દ્વયર્થ (દોઢ) ક્ષેત્રવાળા નક્ષત્રો કહેવાય છે. તેથી કરીને જ પીસ્તાલીશ મુહૂર્ત્ત ચંદ્રની સાથે યોગને-સંબંધને જોડે છે-કરે છે. તે નક્ષત્રો દેખાડવા માટે ‘ તિન્નિવ ’ એ ગાથા લખી છે. ત્રણ ઉત્તરા એટલે ઉત્તરાફાલ્ગુની, ઉત્તરાષાઢા અને ઉત્તરાભાદ્રપદ જાણવા. (૭) ॥ સૂત્ર-૪૫ ॥

હવે છેતાલીશમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—દિટ્ટિવાયસ્સ પં છાયાલીસં માડયાપયા પન્નત્તા । ૧ । બંમીએ પં લિવીએ છાયાલીસં માડયવ્વરા પન્નત્તા । ૨ । પમંજણસ્સ પં વાડુકુમારિંદસ્સ છાયાલીસં ભવણાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા । ૩ ॥ સૂત્રમ્-૪૬ ॥

મૂલાર્થ:—દષ્ટિવાદના છેતાલીશ માતૃકાપદ કહ્યા છે (૧) । બ્રાહ્મી લિપિના છેતાલીશ માતૃકાક્ષર કહ્યા છે (૨) । પ્રમંજન નામના વાયુકુમારેંદ્રના છેતાલીશ લાઘ્વ ભવનો કહ્યા છે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—હવે છેતાલીશમા સ્થાનકમાં કાંઈક લખે છે--દષ્ટિવાદ એટલે બારમું અંગ, તેના ‘ માડયાપય સ્તિ ’--જેમ સર્વ વાઙ્મય(શાસ્ત્ર)ના અકારાદિક માતૃકાપદો છે, તેમ દષ્ટિવાદના અર્થને ઉત્પન્ન કરવા(જણાવવા)ના કારણ હોવાથી ઉત્પાદ, વિગમ અને ધ્રૌવ્ય એ માતૃકાપદો છે, તે પદો સિદ્ધશ્રેણિ, મનુષ્યશ્રેણિ વિગેરે વિષયોના ભેદને લીધે કોઈ પણ પ્રકારે ભેદ પામ્યા સતા (સર્વ મલીને) છેતાલીશ થાય છે, એમ સંભવે છે (૧) । તથા ‘ બંમીએ પં લિવીએ સ્તિ ’--

લખવાની વિધિમાં હેંતાલીશ માતૃકાક્ષરો છે, તે અકારથી આરંભીને હકાર પર્યંત લેવા, તેમાં એક ક્ષ વધારવો. તથા ક્રત્ત્વલ્લુલ આ પાંચ અક્ષર લેવા નહિં એમ સંભવે છે. (ચાર સ્વર વર્જવાથી વિસર્ગ પર્યંતના બાર, સ્પર્શવ્યંજન પચીશ, અંતઃસ્થ ચાર, ઉષ્માક્ષર ચાર અને એક ક્ષવર્ણ, એ સર્વ મલીને હેંતાલીશ વર્ણો થાય છે) (૨) । પ્રમંજન નામનો ઉત્તર દિશા તરફનો વાયુકુમારેંદ્ર છે. (૩) ॥ સૂત્ર--૪૬ ॥

હવે સુહતાલીશનું સ્થાન કહે છે--

મૂ૦--જયા ણં સૂરિણ સર્વબિંભતરમંડલં ઉવસંકમિત્તા ણં ચારં ચરઇ તયા ણં ઇહગયસ્સ મણુસસ્સ સત્તચત્તાલીસં જોયણસહસ્સેહિં દોહિ ય તેવટ્ટેહિં જોયણસણહિં ઇક્કવીસાણ સટ્ટિમા-
ગેહિં જોયણસ્સ સૂરિણ ચક્ખુફાસં હવમાગચ્છઇ (૧) । થેરે ણં અગ્ગિભૂરૂં સત્તચાલીસં વાસાઇ અગારમજ્ઞે વસિત્તા મુંડે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિયં પવ્વણ ૨ ॥ સૂત્રમ્--૪૭ ॥

મૂલાર્થઃ--જ્યારે સ્વર્ય સર્વ આમ્યંતર (પહેલા) મંડળને પામીને ચાર ચરે છે (ગતિ કરે છે) ત્યારે અહીં રહેલા મનુષ્યને સુહતાલીશ હજાર, વસો ને ત્રેસઠ ૪૭૨૬૩ યોજન તથા એક યોજનના સાઠીયા એકવીશ $\frac{૩}{૪}$ ભાગ એટલે દૂરથી સ્વર્ય ચક્ષુના સ્પર્શ પ્રત્યે શીઘ્ર આવે છે (જોવામાં આવે છે) (૧) । સ્થવિર ભગવાન અગ્નિભૂતિ સુહતાલીશ વર્ષ ગૃહ મધ્યે વસીને પછી મુંડ થઇને (ચારિત્ર લઇને) ઘરથકી અનગારપણે પ્રવ્રજ્યા લઈ વિચર્યા (૨) ॥

ટીકાર્થ:—હવે સુહતાલીશમા સ્થાનકમાં કાંઈક કહે છે—‘જયા ણમિત્યાદિ’—અહીં એક લાખ યોજનપ્રમાણ જંબૂદ્વીપની બન્ને બાજુએ એક સો એંશી એક સો એંશી યોજન (૩૬૦) બાદ કરવાથી સર્વ આમ્યંતર સૂર્યમંડળનો વિષ્કંભ ૧૯૬૪૦ યોજન છે. તેની પરિધિ ત્રણ લાખ, પંદર હજાર, ને નેવાશી ૩૧૫૦૮૯ થાય છે. આટલી પરિધિના પ્રમાણને સૂર્ય સાથે સુહર્તે ઓળંગે છે, તેથી તેને સાઠે ભાગાકાર કરવાથી એક સુહર્તની ગતિ પાંચ હજાર, બસો ને એકાવન યોજન તથા એક યોજનના સાઠીયા ઓગણત્રીશ ભાગ ૫૨૫૧૨૩૬ પ્રાપ્ત થાય છે. તથા જ્યારે આમ્યંતર મંડળમાં સૂર્ય ચાલે છે, ત્યારે દિવસનું પ્રમાણ અઢાર સુહર્તનું હોય છે, તેના અર્ધ કરવાથી નવ સુહર્ત થાય, તે નવવડે એક સુહર્તની જે ગતિ (૫૨૫૧૨૩૬) આવી છે તેને ગુણવા, તેમ કરવાથી જે ચતુસ્પર્શનું પ્રમાણ (૪૭૨૬૩૨૧) કહ્યું છે તે પ્રાપ્ત થાય છે (૧) । ‘અગ્નિભૂતિ’—અગ્નિભૂતિ મહાવીરસ્વામીના બીજા ગણધર, તેનો અહીં સુહતાલીશ વર્ષનો ગૃહવાસ કહ્યો છે, અને આવ-શ્યકમાં તો જે હેંતાલીશ વર્ષનો કહ્યો છે, તે સુહતાલીશ વર્ષ સંપૂર્ણ નહીં હોવાથી તેની વિવશા કરી નથી, અને અહીં અસં-પૂર્ણને પૂર્ણ કહેવાની ઇચ્છાથી કહેલ છે, એમ સંભવે છે, તેથી વિરોધ નથી (૨) ॥ સૂત્ર-૪૭ ॥

હવે અહતાલીશમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—એગમેગસ્સ ણં રન્નો ચાઉરંતચક્કવટ્ટિસ્સ અહયાલીસં પટ્ટણસહસ્સા પન્નત્તા । ૧ । ધમ્મ-સ્સ ણં અરહઓ અહયાલીસં ગણા અહયાલીસં ગણહરા હોત્થા । ૨ । સૂરમંડલે ણં અહયાલીસં

एकसाट्टिभागे जोयणस्स विक्खंभेणं पन्नत्ता । ३ ॥ सूत्रम्--४८ ॥

मूलार्थः—एक एक (दरेक) चारे दिशाना अंत सुधीना (चातुरंत) चक्रवर्ती राजाने अडतालीश हजार पट्टणो कहा छे (१)। श्रीधर्मनाथ अरिहंतने अडतालीश गणो अने अडतालीश गणधरो हता (२)। सूर्यमंडलनो (तेना विमाननो पण) विक्कंभ एक योजनना एकसटीया अडतालीश भाग ३६ जेटलो कह्यो छे (३) ॥

टीकार्थः—अडतालीशमा स्थानकमां कांइक लखे छे—‘पट्टण त्ति’—विविध देशना करीयाणा आवीने ज्यां पडता होय-वेचाता होय ते पत्तन एटले नगर विशेष कहेवाय छे. तथा केटलाक पत्तन एटले रत्नभूमि एम पण कहे छे (१)। ‘धम्मस्स त्ति’—धर्मनाथ एटले पंदरमा तीर्थकरने अहीं अडतालीश गण अने गणधर कहा छे, परंतु आवश्यकमां तो त्रेतालीश कहा छे, ते मतांतर जाणवुं (२)। सूर्यमंडल एटले सूर्यवुं विमान, ते जे एकसठ भागवडे एक योजन थाय, तेना अडतालीश भाग एटले के तेर भागे न्यून एवं एक योजन आटवुं सूर्य विमान छे (३) सूत्र--४८ ॥

हवे ओगणपचासमुं स्थान कहे छे—

मू०—सत्तसत्तमियाए णं भिक्खुपडिमाए एगूणपन्नाए राइंदिएहिं छन्नउइभिक्खासएणं अहासुत्तं जाव आराहिया भवइ । १ । देवकुरुउत्तरकुरुएसु णं मणुया एगूणपन्ना राइंदिएहिं संपन्नजोव्वणा भवंति । २ । तेइंदियाणं उक्कोसेणं एगूणपन्ना राइंदिया ठिइ पन्नत्ता । ३ ॥ सूत्रम्--४९ ॥

મૂલાર્થ:—સાત સપ્તમિકા નામની બિહુગ્રતિમાના ઓગણપચાસ રાત્રિદિવસ થાય છે, તે પ્રતિમા એક સો ને છન્નુ ભિક્ષા (દત્તિ) વડે સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે આરાધેલી થાય છે (૧) । દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુના મનુષ્યો ઓગણપચાસ રાત્રિદિવસે યૌવન અવસ્થાને પામેલા થાય છે (૨) । ત્રીંદ્રિયોની સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટથી ઓગણપચાસ રાત્રિ દિવસની કહી છે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—હવે ઓગણપચાસમા સ્થાનકમાં લેવે છે—જેમાં સાતમા દિવસો સાત રહેલા હોય તે સપ્તસપ્તમિકા એટલે કે સાત સપ્તકમાં સાત સાત દિવસો હોય, તેથી તે સપ્તસપ્તમિકા સાત દિવસનું સપ્તક હોવાથી ઓગણપચાસ દિવસે પૂર્ણ થાય છે. ‘ પઢિમ ત્તિ ’—પ્રતિમા એટલે અભિગ્રહ. ‘ છન્નુપૂર્ણં ભિક્ષવાસર્ણં ત્તિ ’—પહેલા સાત દિવસે હંમેશાં એક એક દત્તિની વૃદ્ધિ હોવાથી (૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭ મલીને) અઠાવીશ દત્તિ થાય છે, એ પ્રમાણે સાતે સપ્તકમાં (૨૮-૨૯ હોવાથી) એક સો ને છન્નુ દત્તિ થાય છે. અથવા તો દરેક સપ્તકે એક એક દત્તિ વધારવાથી કહેલી દત્તિનું પ્રમાણ આવે છે, તે આ પ્રમાણે પહેલા સપ્તકમાં હંમેશાં એક એક દત્તિ ગ્રહણ કરવાથી સાત દત્તિ થઈ, બીજા સપ્તકમાં બેબે દત્તિ લેવાથી ચૌદ દત્તિ થઈ, એ પ્રમાણે સાતમા સપ્તકમાં સાત સાત દત્તિ ગ્રહણ કરવાથી ઓગણપચાસ દત્તિ થાય છે, તે સર્વ મલીને કહેલું પ્રમાણ (૧૯૬) થાય છે. યથાશૂત્ર એટલે આગમમાં કહ્યા પ્રમાણે સમ્યક્ પ્રકારે કાયાવહે સ્પર્શ કરેલી થાય છે એમ અધ્યાહાર જાણવો (૧) । યૌવન પામેલા થાય છે એટલે માતા—પિતાના પરિપાલનની અપેક્ષા કરતા નથી (૨) । સ્થિતિ એટલે આયુષ્ય (૩) ॥ સૂત્ર-૪૯ ॥

હવે પચાસનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦— મુણિસુઠ્ઠવ્યસ્સ ણં અરહઓ પંચાસં અજ્ઞિયાસાહસ્સીઓ હોત્થા । ૧ । અણંતે ણં અરહા

પન્નાસં ધળૂંં ઉઢું ઉચ્ચતેણં હોત્થા । ૨ । પુરિસુત્તમે ણં વાસુદેવે પન્નાસં ધળૂંં ઉઢું ઉચ્ચતેણં હોત્થા । ૩ । સઠ્ઠે વિ ણં દીહવેયઢ્ઠા મૂલે પન્નાસં પન્નાસં જોયણાણિ વિઘ્ઠ્ઠમેણં પન્નાત્તા । ૪ । લંતણ કપ્પે પન્નાસં વિમાણવાસસહસ્સા પન્નાત્તા । ૫ । સઠ્ઠાઓ ણં તિમિસ્સગુહાઁગ્ઠ્ઠગ્ઠ્ઠવાયગુ-હાઓ પન્નાસં પન્નાસં જોયણાં આયામેણં પન્નાત્તા । ૬ । સઠ્ઠે વિ ણં કંચણગપ્પવાયા સિહરતલે પન્નાસં પન્નાસં જોયણાં વિઘ્ઠ્ઠમેણં પન્નાત્તા । ૭ ॥ સૂત્રમ્—૫૦ ॥

મૂલાર્થઃ—મુનિસુવ્રત અરિહંતને પચાસ હજાર સાધ્વીઓ હતી (૧) । અનંતસ્વામી અરિહંત પચાસ ધનુષ ડુંચા હતા (૨) । પુરુષોત્તમ નામના વાસુદેવ પચાસ ધનુષ ડુંચા હતા (૩) । સર્વે દીર્ઘવૈતાલ્ય પર્વતો મૂળમાં પચાસ પચાસ યોજન વિઘ્ઠ્ઠમ્બઢ્ઠ (વિઘ્ઠ્ઠમ્બવાલા એટલે પહોળા) કહ્યા છે (૪) । લાંતક દેવલોકમાં પચાસ હજાર વિમાનો કહ્યા છે (૫) । સર્વે તમિન્ના ગુહાઓ અને ઁંડપ્રપાત ગુહાઓ પચાસ પચાસ યોજન (વૈતાલ્ય પર્વત પ્રમાણે) લાંબી કહી છે (૬) । સર્વે કાંચનપર્વતો શિખર ઉપર પચાસ પચાસ યોજન વિઘ્ઠ્ઠમ્બવાલા કહ્યા છે (૭) ॥

ટીકાર્થઃ—હવે પચાસમું સ્થાનક કહે છે—તેમાં પુરુષોત્તમ એટલે ચોથા વાસુદેવ અનંતસ્વામી જિનેશ્વરને વારે થણા હતા (૩) । ‘ કંચણ ત્તિ ’—ઉત્તરકુરુને વિષે નીલવત વિગેરે પાંચ મહાહ્રદો અનુક્રમે રહેલા છે, તે દરેક હ્રદોની પૂર્વ-પશ્ચિમ દિશામાં દશ દશ કાંચનગિરિ છે, તેથી તે સર્વ મલીને સો થયા. એ જ પ્રમાણે દેવકુરુને વિષે નિષધાદિક મહાહ્રદોની

વે વાજુએ મલીને પળ સો કાંચનગિરિ છે. તે સર્વે થઈને જંબૂદ્વીપમાં બંસોં થયા. તે સર્વે સો યોજન ઊંચા છે, મૂલમાં સો યોજન વિષ્કંભવાલા છે (ઉપર ૫૦ યોજન છે) તથા તેના શિખરો તે તે નામના દેવોના નિવાસભૂત ભવનોવડે અલંકૃત (ઓભિત) છે (૭) । સૂત્ર--૫૦ ॥

હવે એકાવનમું સ્થાન કહે છે--

મૂ૦--નવપંહં બંમંચેરાણં એકાવન્નં ઉદ્દેસણકાલા પન્નત્તા । ૧ । ચમરસ્સ પં અસુરિંદસ્સ અસુર-
રન્નો સમા સુધમ્મા એકાવન્નંભસયસંનિવિટ્ઠા પન્નત્તા । ૨ । एवं चेव बलिस्स वि । ૩ । सुप्पभे
णं बलदेवे एकावन्नं वाससयसहस्साइं परमाउं पालइत्ता सिद्धे बुद्धे जाव सव्वदुक्खप्पहीणे । ૪ ।
दंसणावरणनामाणं दोण्हं कम्माणं एकावन्नं उत्तरकम्मपगडीओ पन्नत्ताओ । ૫ ॥ सूत्रम्-५१ ॥

મૂલાર્થ:--નવ બ્રહ્મચર્ય અધ્યયનના એકાવન ઉદ્દેશન કાલ કહ્યા છે (૧) । અસુરકુમારના રાજા ચમર નામના અસુ-
રેંદ્રની સુધર્મા નામની સમા એકાવન સો સ્તંભ સહિત કહી છે (૨) । ए ज ग्रमाणे बलींद्रनी पण जाणवी (૩) । सुप्रभ
नामना बलदेव एकावन लाख वर्षतुं परम आयुष्य (कुल आयुष्य) पाळीने સિદ્ધ થયા, બુદ્ધ થયા, યાવત્ સર્વ દુઃસ્વથી રહિત
થયા (૪) । दर्शनावरण अने नाम ए बे कर्मनी मलीने उत्तरकर्म प्रकृतिओ एकावन कही છે (૫) ॥

ટીકાર્થ:--હવે એકાવનમું સ્થાન કહે છે--બ્રહ્મચર્ય ઇટલે આચારંગના પહેલા શ્રુતસ્કંધના શસ્ત્રપરિજ્ઞા વિગેરે નવ અધ્યયનો

છે. તેમાં પહેલા અધ્યયનમાં સાત ઉદ્દેશ છે તેથી સાત જ ઉદ્દેશન કાંલ સમજવા ૧, એ જ પ્રમાણે બીજા વિગેરે અધ્યયનોમાં અનુક્રમે છ ૨, ચાર ૩, ચાર ૪, એ જ પ્રમાણે છ ૫, પાંચ ૬, આઠમાંમાં ચાર ૮, ને નવમાંમાં ૮ સાતમા મહાપરિજ્ઞા અધ્યયનમાં સાત ઉદ્દેશ છે, તે અધ્યયન વિચ્છેદ પામ્યું છે, તેથી પહેલાં પળ છેડે જ અધ્યયનના ઉછેલમાં કહ્યું છે, તે ક્રમની અપેક્ષાએ અહીં પળ છેડે જ સાતમાના ઉદ્દેશ કહ્યા છે. સર્વ મલીને એકાવન થયા (૧) । સુપ્રમ એ ચોથા બલદેવ શ્રી અનંતજિત જિનેશ્વરને સમયે થયા છે. તેનું અહીં એકાવન લાલ વર્ષનું આયુષ્ય કહ્યું, પળ આવશ્યક સૂત્રમાં તો પંચાવન લાલનું કહ્યું છે, તે મતાંતર જાણવું (૪) । એકાવન ઉત્તરપ્રકૃતિઓ કહીં તે આ પ્રમાણે—દર્શનાવરણની નવ અને નામકર્મની વેતાલીશ, તે વન્ને મલીને એકાવન સમજવી (૫) ॥ સૂત્ર-૫૧ ॥

હવે વાવનનું સ્થાન કહે છે—

મૂ—મોહણિજસસ ણં કમ્મસસ વાવનં નામધેજ્ઞા પન્નત્તા, તં જહા—કોહે ૧, કોવે ૨, રોસે ૩, દોસે ૪, અલમા ૫, સંજલણે ૬, કલહે ૭, ચંડિકે ૮, મંડળે ૯, વિવાએ ૧૦, માળે ૧૧, મદે ૧૨, દપ્પે ૧૩, થંમે ૧૪, અનુક્ષોસે ૧૫, ગવે ૧૬, પરપરિવાએ ૧૭, અક્ષોસે ૧૮, અવક્ષોસે (પરિભવે) ૧૯, ઉન્નાએ ૨૦,

૧. શલપરિજ્ઞામાં ૭, ૨ લોકવિજયમાં ૬, ૩ શીતોષ્ણમાં ૪, ૪ સમ્યક્ત્વમાં ૪, ૫ લોકસારમાં ૬, ૬ ધૂતમાં ૫, ૭ સાતમું મહાપરિજ્ઞા વિચ્છેદ ગયેલ છે તેમાં ૭, ૮ આઠમા વિમોક્ષમાં ૪, ૯ અહીં નવમું લલેલ કે છાપેલ પ્રતમાં નથી તેમાં ૮—કુલ ૫૧

उन्नामे २१, माया २२, उवही २३, नियडी २४, वलए २५, गहणे २६, णूमे २७, कक्के २८, कुरुए २९, दंभे ३०, कूडे ३१, जिम्हे ३२, किब्बिसे ३३, अणायरण्या ३४, गूहण्या ३५, वंचण्या ३६, पलिकुंचण्या ३७, सातिजोगे ३८, लोभे ३९, इच्छा ४०, मुच्छा ४१, कंखा ४२, गेही ४३, तिणहा ४४, भिज्जा ४५, अभिज्जा ४६, कामासा ४७, भोगासा ४८, जीवियासा ४९, मरणासा ५०, नंदी ५१, रागे ५२ । १ । गोथूभस्स णं आवासपद्यस्स पुरच्छिमिह्हाओ चरमंताओ वल-
यामुहस्स महापायालस्स पच्चिच्छिमिह्हे चरमंते एस णं बावन्नं जोयणसहस्साइं अबाहाए अंतरे
पन्नत्ते । २ । एवं दग्भासस्स णं केउगस्स संखस्स जूयगस्स दग्सीमस्स ईसरस्स । ३ । नाणा-
वरणिजस्स नामस्स अंतरायस्स एतेसि णं तिण्हं कम्मपगडीणं बावन्नं उत्तरपयडीओ पन्नत्ताओ । ४ ।
सोहम्मसणंकुमारमाहिंदेसु तिसु कप्पेसु बावन्न विमाणवाससयसहस्सा पन्नत्ता । ५ ॥ सूत्रम्—५२ ॥

मूलार्थः—मोहनीय कर्मना बावन नाम क्हा छे, ते आ ग्रमाणे—क्रोध १, कोप २, रोष ३, दोष ४, अक्षमा ५, संज्वलन ६, कलह ७, चांडिक्य ८, भंडण ९, विवाद १०, मान ११, मद १२, दर्प १३, स्तंभ १४, आत्मोत्कर्ष १५, गर्व १६, परपस्वाद १७, आक्रोश १८, अपकर्ष (परिभव) १९, उन्नत २०, उन्नाम २१, माया २२, उपधि २३, निक्कति २४, वलय

૨૫, ગ્રહણ ૨૬, ન્યવમ ૨૭, કલક ૨૮, કુલક ૨૯, દંભ ૩૦, કૂટ ૩૧, જૈભ ૩૨, કિલિવષ ૩૩, અનાદરતા ૩૪, ગૂહનતા ૩૫, વંચનતા ૩૬, પરિકુંચનતા, ૩૭, સાતિયોગ ૩૮, લોભ ૩૯, ઇચ્છા ૪૦, મૂર્છા ૪૧, કાંક્ષા ૪૨, ગૃહ્ણિ ૪૩, તૃષ્ણા ૪૪, મિથ્યા ૪૫, અભિધ્યા ૪૬, કામાશા ૪૭, મોગાશા ૪૮, જીવિતાશા ૪૯, મરણાશા ૫૦, નંદી ૫૧, રાગ ૫૨ (૧) । ગોસ્તૂભ નામના આવાસ પર્વતની પૂર્વ દિશાના છેલ્લા અંતથી વડવામુખ નામના મહા પાતાલકલયની પશ્ચિમ દિશાના છેડા સુધીમાં બાવન હજાર યોજનનું અબાધાએ આંતરું કહ્યું છે (૨) । એ જ પ્રમાણે (દક્ષિણમાં રહેલા) દકભાસ પર્વતના પૂર્વ છેડાથી કેતુક નામના પાતાલકલયનું, તથા (પશ્ચિમમાં રહેલા) શંખ નામના પર્વતના પૂર્વતથી યૂપ નામના પાતાલકલયનું, અને (ઉત્તરમાં રહેલા) દકસીમ નામના પર્વતના પૂર્વતથી ર્શ્વર નામના પાતાલકલયનું આંતરું બાવન હજારનું જાણવું (૩) । જ્ઞાનાવરણીય, નામ અને અંતરાય એ ત્રણે (મૂલ) કર્મપ્રકૃતિની મલીને બાવન ઉત્તરપ્રકૃતિઓ કહી છે (૪) । સૌધર્મ, સનત્કુમાર અને માહેંદ્ર એ ત્રણે દેવલોકના થઈને કુલ બાવન લાખ વિમાનાવાસ (વિમાનો) કહ્યા છે (૫) ॥

ટીકાર્થ:—હવે બાવનનું સ્થાન કહે છે—તેમાં મોહનીય કર્મના અવયવ(વિભાગ)રૂપ ક્રોધાદિક ચાર કષાયોને વિષે “ અવયવને વિષે સમુદાયનો ઉપચાર થાય છે ” એ ન્યાયે કરીને મોહનીયનો ઉપચાર કરવાથી મોહનીય કર્મના બાવન નામ છે એમ કહ્યું છે. તેમાં પણ સર્વે (ચારે) કષાયની અપેક્ષાએ બાવન નામ છે, પરંતુ એક એક (દરેક) કષાયના નહીં. તેમાં ક્રોધ વિગેરે દશ નામો ક્રોધ કષાયના છે. તેમાં ‘ ચંડિકે ’નો અર્થ ચાંડિક્ય (ચંડપણું) એવો કરવો. તથા માન વિગેરે અગ્યાર નામ માન કષાયના છે. તેમાં ‘ અતુક્કોસે ’—એટલે આત્મોત્કર્ષ, ‘ અવક્કોસે ’—એટલે અપકર્ષ, ‘ ઉન્નપ્પ ’—એટલે

ઉન્નત, પાઠાંતરે 'ઉન્નામે'—એટલે ઉન્નામ (હુંચું-અક્કડ રહેવું તે), તથા માયા વિગેરે સત્તર નામ માયા કષાયના છે. તેમાં 'ળમે'—એટલે ત્યવમ (નીચું નમી જવું તે), 'કક્કે' એટલે કલ્ક, 'કુરુણ' એટલે કુલુક, 'જિમ્હે'—એટલે જૈહ્મ (વક્રતા) । તથા લોમ વિગેરે ચૌદ નામ લોમ કષાયના છે. તેમાં 'ભિજ્જા અભિજ્જ તિ'—અભિધ્યાન તે અભિધ્યા, અહીં 'તીત' 'વિધાન' इत्यादिकनी जेम विकल्पे अकारनो लोप थवाथी भिध्या अने अभिध्या एवा बे शब्द थवाथी बे नाम आप्या છે (અર્થાત્ અભિધ્યા શબ્દમાં અકાર નિષેધવાલો નથી) (૧) । 'ગોથૂમેત્યાદિ'—ગોસ્તૂમ નામનો પર્વત પૂર્વ દિશામાં લવણસમુદ્રની મધ્યે વેલંધર નાગરાજનો નિવાસભૂત છે. તેની પૂર્વ તરફના છેડાથી નીકળીને (આરંભીને) વડવામુલ નામના મહા પાતાલકલશની પશ્ચિમ દિશાના અંત સુધી વચમાં જે વ્યવધાન (આંતરું) થાય છે, તે આંતરું અવાધાણ કરીને એટલે વ્યવધાન વિના બાવન હજાર યોજન થાય છે, એ પ્રમાણે અક્ષરાર્થ કરવો. તેનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—અહીં લવણ સમુદ્રમાં પંચાણું હજાર યોજન અવગાહીને (દૂર જઈએ) ત્યાં પૂર્વાદિક દિશામાં અનુક્રમે વડવામુલ, કેતુક, યૂપ અને ર્દશ્વર નામના ચાર મહા પાતાલકલશો છે. તથા જંબૂદ્વીપના (તેની જગતીના) છેડાથી બેતાલીશ હજાર યોજન અવગાહીએ ત્યાં હજાર હજાર યોજનના વિષ્કંભવાળા ગોસ્તૂમ વિગેરે ચાર પર્વતો વેલંધર નાગરાજના નિવાસભૂત છે. તેથી પંચાણુમાંથી ત્રેતાલીશ બાદ કરવાથી બાવન હજાર બાકી રહે છે, તેટલું આંતરું થાય છે (૨) । તથા સૌધર્મમાં બત્રીશ લાલ વિમાન છે, સનત્કુમારમાં બાર લાલ છે અને માહેંદ્રમાં આઠ લાલ છે, તેં સર્વે મલીને બાવન લાલ થાય છે (૫) ॥ સૂત્ર—૫૨ ॥

હવે ત્રેપનસું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—દેવકુરુત્તરકુરુયાઓ ણં જીવાઓ તેવન્નં તેવન્નં જોયણસહસ્સાઈં સાઈરેગાઈં આયામેણં પન્નત્તાઓ । ૧ । મહાહિમવંતરુપ્પીણં વાસહરપદ્વયાણં જીવાઓ તેવન્નં તેવન્નં જોયણસહસ્સાઈં નવ ય દ્વગતીસે જોયણસદ્દ છદ્ધ દ્વગૂણવાસદ્દમાદ્દ જોયણસ્સ આયામેણં પન્નત્તાઓ । ૨ । સમણસ્સ ણં ભગવઓ મહાવીરસ્સ તેવન્નં અણગારા સંવચ્છરપરિયાયા પંચસુ અણુત્તરેસુ મહદ્દમહાલણ્ણુ મહાવિમાણેસુ દેવત્તાદ્દ ઉવવન્ના । ૩ । સંમુચ્છિમઝરપરિસપ્પાણં ઉચ્છોસેણં તેવન્નં વાસસહસ્સા ઠિઈં પન્નત્તા । ૪ ॥ સૂત્રમ્—૫૩ ॥

મૂલાર્થ:—દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુની જીવાનો આયામ (લંબાઈ) કાંઈક અધિક ત્રેપન હજાર યોજન કહ્યો છે (૧) । મહાહિમવાન અને રુક્મી દ્વ વે વર્ષધર પર્વતની જીવાનો આયામ ત્રેપન હજાર નવ સો ને દ્વકત્રીશ યોજન (૫૩૯૩૧) અને દ્વક યોજનના ઓગણીશીયા છ ૬૬ ભાગ કહ્યો છે (૨) । શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામીના ત્રેપન સાધુઓ દ્વક વર્ષની દીક્ષાપર્યાયવાલા થઈને અનુત્તર નામના મોટા ઉત્સવના સ્થાનરુપ મહા વિમાનોને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા છે (૩) । સંમૂલ્લિમ ઝરપરિસર્પની ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ ત્રેપન હજાર વર્ષની કહી છે (૪) ॥

ટીકાર્થ:—હવે ત્રેપનમા સ્થાનકમાં કાંઈક લેખે છે—મહાહિમવાનના સૂત્રમાં જે કહ્યું છે તેનો સંવાદ કરનારી ગાથા આ પ્રમાણે છે—“મહાહિમવાન પર્વતની જીવા ત્રેપન હજાર નવ સો ને દ્વકત્રીશ યોજન તથા સાડી છ કલા કહી છે.” (૨) ।

‘સંવચ્છરપરિયાગ સ્તિ’-એક વર્ષ સુધીનો પ્રવ્રજ્યા લક્ષણવાળો પર્યાય જેઓનો છે તે સંવત્સર પર્યાયવાળા કહેવાય છે. ‘મહદ્દમહાલણસુ’-મોટા દટલે વિસ્તારવાળા જે અતિ મહાલય દટલે અત્યંત ઉત્સવોના આશ્રયરૂપ, તે મહાતિમહાલય કહેવાય છે. એવા ‘મહાવિમાણેસુ’-મોટા દટલે પ્રગટ્ટ એવા જે વિમાનો તે મહાવિમાનો કહેવાય છે એમ (કર્મધારય સમાસનો) વિગ્રહ કરવો. આ (એક વર્ષના પર્યાયવાળા સાધુઓ) અગ્રસિદ્ધ છે (બીજે કોઈ ઠેકાણે આ વાત કહેલી જાણી નથી.) પરંતુ અનુચરોપપાતિક નામના અંગમાં તો જે કહ્યા છે તે તેત્રીશ કહ્યા છે અને ઘણા વર્ષના પર્યાયવાળા કહ્યા છે (૩) ॥સૂત્ર-૫૩॥

હવે ચોપનનું સ્થાનક કહે છે—

મૂ૦—ભરહેરવણસુ ણં વાસેસુ ઇગમેગાણ ઉસ્સપ્પિણીણ ઓસપ્પિણીણ ચઉવન્નં ચઉવન્નં ઉત્તમપુરિસા ઉપ્પજિંસુ વા ઉપ્પજાંતિ વા ઉપ્પજિસ્સંતિ વા, તં જહા—ચઉવીસં તિત્થકરા બારસ ચક્કવદ્દી નવ બલદેવા નવ વાસુદેવા । ૧ । અરહા ણં અરિદુનેમી ચઉવન્નં રાહંદિયાહં છઉમત્થપરિયાયં પાઉણિત્તા જિણે જાણ કેવલી સઠ્ઠવન્નૂ સઠ્ઠવભાવદરિસી । ૨ । સમણે ભગવં મહાવીરે ઇગદિવસેણ ઇગનિસિજ્ઞાણ ચઉપ્પન્નાહં વાગરણાહં વાગરિત્થા । ૩ । અણંતસ્સ ણં અરહઓ ચઉપન્નં ગણહરા હોત્થા । ૪ ॥ સૂત્રમ્-૫૪ ॥

મૂલાર્થ:—ભરત અને દેવવ્રત ક્ષેત્રને વિષે એક એક (દરેક) ઉત્સર્પિણીમાં અને અવસર્પિણીમાં ચોપન ચોપન ઉત્તમ પુરુષો ઉત્પન્ન થયા હતા, ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્પન્ન થયે. તે આ પ્રમાણે—ચોવીશ તીર્થકરો, બાર ચક્રવર્તીઓ, નવ ચલદેવો અને નવ વાસુદેવો (૧)। અરિહંત અરિષ્ટનેમિ ભગવાન ચોપન રાત્રિદિવસ હૃદયસ્થપર્યાય પાલીને જિન થયા, સર્વજ્ઞ થયા અને સર્વભાવ- (પદાર્થ)ને જોનારા થયા (૨)। શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ એક જ દિવસે એક જ આસને બેસીને ચોપન વ્યાકરણોને (પ્રશ્નોત્તરોને) કહ્યા હતા (૩)। શ્રી અનંતનાથ અરિહંતને ચોપન ગણધરો હતા (૪) ॥

ટીકાર્થ:—ચોપનમા સ્થાનકને વિષે કાંઈક લખે છે—‘પાડણિતા’—‘એટલે પામીને (૨)। ‘ઘગણિસેજાણે ત્તિ’— એક આસનને ગ્રહણ કરવાબંધે (એક જ આસને બેસીને) ‘વાગરણાંદે ત્તિ’ જે વ્યાકરણ કરાય એટલે કહેવાય તે વ્યાકરણ કહેવાય છે એટલે કે કોઈનો પ્રશ્ન થાય ત્યારે ઉત્તરરૂપે કહેવાતા પદાર્થો, તેને વ્યાકૃતવાન્ એટલે કહ્યા હતા. આ વાત અગ્રસિદ્ધ છે (૩)। અહીં અનંતનાથના ચોપન ગણધરો કહ્યા છે, પણ આવશ્યકમાંહે તો પચાસ કહ્યા છે તેથી આ મતાંતર જાણવું (૪) ॥ સૂત્ર--૫૪ ॥

હવે પંચાવનમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—મહિસ્સ પં અરહઓ પળપન્નં વાસસહસ્સાં પરમાડં પાલહન્તા સિદ્ધે બુદ્ધે જાવ

૧. આમાં નવ પ્રતિવાસુદેવ મેઝવવાથી ૬૩ ઉત્તમ (શલાકા) પુરુષો થાય છે.

પ્પહીને ૧૧ મંદરસ્સ નં પંચયસ્સ પચ્ચિહ્મિહ્માઓ ચરમંતાઓ વિજયદારસ્સ પચ્ચિહ્મિહ્મે ચરમંતે
 દ્સ નં પળપન્નં જોયણસહસ્સાં અબાહાએ અંતરે પન્નત્તે ૧૨। એવં ચડહિસિં પિ વેજયંતજયંતઅ-
 પરાજિયં તિ ૧૩। સમણે ભગવં મહાવીરે અંતિમરાઈયંસિ પળપન્નં અજ્ઞયણાં કહ્લાણફલવિવા-
 ગાં પળપન્નં અજ્ઞયણાં પાવફલવિવાગાં વાગરિત્તા સિદ્ધે બુદ્ધે જાવ પ્પહીને ૧૪। પઢમાવિહ-
 યાસુ દોસુ પુઢવીસુ પળપન્નં નિરયાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા ૧૫। દંસણાવરણિજનામાડયાણં
 તિણ્હં કમ્મપગડીણં પળપન્નં ઉત્તરપગડીઓ પન્નત્તાઓ ૧૬ ॥ સૂત્રમ્-૫૫ ॥

મૂલાર્થ:---શ્રીમહિનાથ સ્વામી ભગવાન પંચાવન હજાર વર્ષનું સંપૂર્ણ આયુષ્ય પાળીને સિદ્ધ થયા, બુદ્ધ થયા, યાવત્
 સર્વ દુઃખ રહિત થયા (૧)। મેરુ પર્વતના પશ્ચિમ તરફના હેડાથી આરંભીને વિજય દ્વારના પશ્ચિમ હેડા સુધીનું અબાધાએ
 આંતરું પંચાવન હજાર યોજનનું કહ્યું છે (૨)। એ જ પ્રમાણે ચારે દિશામાં (બાકીની ત્રણ દિશામાં) વૈજયંત, જયંત અને
 અપરાજિત એ ત્રણ દ્વારનું આંતરું કહેવું (૩)। શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી હેછી રાત્રિએ પંચાવન અધ્યયન પુણ્યફલના
 વિપાકવાલા અને પંચાવન અધ્યયન પાપફલના વિપાકવાલા પ્રરૂપીને (કહીને) સિદ્ધ થયા, બુદ્ધ થયા, યાવત્ સર્વ દુઃખથી
 રહિત થયા (૪)। પહેલી અને બીજી એ બે નરકપૃથ્વીને વિષે પંચાવન લાખ નરકાવાંસા કહ્યા છે (૫)। દર્શનાવરણીય,
 નામ અને આયુ એ ત્રણ મૂલ કર્મપ્રકૃતિની પંચાવન ઉત્તરપ્રકૃતિઓ કહી છે (૬) ॥

દીકાર્થ:—પંચાવનમા સ્થાનકમાં આ પ્રમાણે લખે છે—અહીં મેરુ પર્વતના પશ્ચિમ તરફના છેડાથી જંબૂદ્વીપના પૂર્વ દિશાના દ્વારનો પશ્ચિમ છેડો પંચાવન હજાર યોજન પ્રમાણ છે એમ પહેલાં કહ્યું છે. તેમાં મેરુના વિષ્કંભના મધ્યભાગથી પચાસ હજાર યોજન જઈએ ત્યાં જંબૂદ્વીપનો છેડો હોય છે, કેમકે તે દ્વીપ લાખ યોજનના પ્રમાણવાળો છે તેથી; તથા મેરુનો વિષ્કંભ દશ હજાર યોજનનો છે તેથી દ્વીપના અર્ધમાં (પચાસમાં) પાંચ હજાર નાંખવાથી પંચાવન હજાર જ થાય છે. જો કે અહીં વિજય દ્વારનો પશ્ચિમ છેડો કહ્યો છે તો પણ જગતીનો પૂર્વ છેડો સમજવો એમ સંભવે છે, કેમ કે મેરુના મધ્યભાગથી જગતીના છેડા સુધીનું પ્રમાણ પચાસ હજાર યોજન સંપૂર્ણ થાય છે અને જંબૂદ્વીપની જગતીના વિષ્કંભ સહિત જંબૂદ્વીપના લાખ યોજન પૂર્ણ થાય છે. તે જ પ્રમાણે લવણ સમુદ્રની જગતીના વિષ્કંભ સહિત લવણ સમુદ્રનું પ્રમાણ બે લાખનું સંપૂર્ણ થાય છે. અન્યથા જો દ્વીપ અને સમુદ્રના પ્રમાણથી જૂડું જગતીનું પ્રમાણ ગણવામાં આવે તો મનુષ્યક્ષેત્રની પરિધિ કહી છે તેથી વધારે થવી જોઈએ, કેમકે તે પરિધિ તો પીસ્તાલીશ લાખ યોજન પ્રમાણવાળા ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ જ કહેવામાં આવે છે. તેના કરતાં વધી જવી જોઈએ. અથવા તો અહીં કાંઈક ન્યૂન છતાં સંપૂર્ણ પંચાવનની સંખ્યા કહેવાને ઇચ્છી છે એમ જાણવું (૨) । ‘ અંતિમરાયંસિ ત્તિ ’—સર્વ આયુષ્યના કાલની છેછી રાત્રિએ રાત્રિના છેછા ભાગે (પહોરે) પાપા નામની મધ્યમા નગરીમાં હસ્તિપાલ રાજાની કાર્યસભામાં કાર્તિક માસની અમાવાસ્યાએ સ્વાતિ નક્ષત્રમાં ચંદ્ર રહે સતે નાગ નામનું કરણ સતે ગ્રાતઃકાલે પર્યકાસને બેઠેલા ભગવાન પંચાવન અધ્યયનો કલ્યાણના ઇંદલે પુણ્યકર્મના ફલને—કાર્યને—પ્રગટ કરનારા અને એ જ પ્રમાણે પાપ ફલને પ્રગટ કરનારા(પંચાવન અધ્યયનો)ને કહીને સિદ્ધ થયા, બુદ્ધ થયા, ‘ યાવત્ ’ શબ્દ હોવાથી

મુક્ત થયા, અંતને કરનાર થયા, પરિનિર્વૃત્ત થયા અને સર્વ દુઃખથી રહિત થયા એમ જાણવું (૪) । ‘પઢમેત્યાદિ’ પહેલી નરકપૃથ્વીમાં ત્રીશ લાખ નરકાવાસ છે, અને બીજી પૃથ્વીમાં પચીશ લાખ છે, તે બન્ને મલીને પંચાવન લાખ થાય છે (૫) । ‘દંસણેત્યાદિ’ -દર્શનાવરણીયની નવ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ છે, નામકર્મની બેતાલીશ અને આયુષ્યની ચાર, એ સર્વ મલીને પંચાવન થાય છે (૬) ॥ સૂત્ર-૫૫ ॥

હવે છપ્પનમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—જંબૂદ્વીવે ણં દીવે છપ્પન્નં નવલક્ષ્ણા ચંદ્રેણ સંધિં જોગં જોઈસુ વા જોઈસંતિ વા । ૧ । વિમલસ્સ ણં અરહઓ છપ્પન્નં ગણા છપ્પન્નં ગણહરા હોત્થા । ૨ ॥ સૂત્રમ્-૫૬ ॥

મૂલાર્થઃ—જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં છપ્પન નક્ષત્રો ચંદ્રની સાથે યોગને પામ્યા હતા, યોગને પામે છે અને યોગને પામશે (૧) । શ્રી વિમલનાથ નામના અરિહંતને છપ્પન ગણો અને છપ્પન ગણધરો હતા (૨) ॥

ટીકાર્થઃ—હવે છપ્પનમા સ્થાનકમાં લખે છે—જંબૂદ્વીપને વિષે બે ચંદ્ર છે, તે દરેકને અઢાવીશ નક્ષત્રો હોવાથી બે ચંદ્રના મલીને છપ્પન નક્ષત્રો થાય છે (૧) । અહીં વિમલનાથના છપ્પન ગણો અને ગણધરો કહ્યા છે અને આવશ્યક સૂત્રમાં તો સત્તાવન કહ્યા છે તેથી આ મતાંતર જાણવું. (૨) ॥ સૂત્ર-૫૬ ॥

હવે સત્તાવનમું સ્થાન કહે છે—

म०—तिण्हं गणिपिडगाणं आचारचूलियावज्जाण सत्तावन्नं अज्झयणा पन्नत्ता, तं जहा—
 आचारे सूयगडे ठाणे । १ । गोथूभस्स णं आवासपव्वयस्स पुरच्छिमिह्हाओ चरमंताओ वलयासु-
 हस्स महापायालस्स बहुमज्झदेसभाए एस णं सत्तावन्नं जोयणसहस्साइं अबाहाए अंतरे
 पन्नत्ते । २ । एवं दग्गभासस्स केउयस्स य संखस्स य जूयस्स य दयसीमस्स ईसरस्स य । ३ ।
 मल्लिस्स णं अरहओ सत्तावन्नं मणपज्जवनाणिसया होत्था । ४ । महाहिमवंतरूपीणं वासहर
 पव्वयाणं जीवा णं धणुपिटुं सत्तावन्नं सत्तावन्नं जोयणसहस्साइं दोन्नि य तेणउए जोयणसए दस
 य एग्गुणवीसइभाए जोयणस्स परिक्खेवेणं पन्नत्तं । ५ ॥ सूत्रम्—५७ ॥

मूलार्थः—आचारांग सूत्रनी चूलिकाने वर्जीने त्रण गणिपिटकना (कुल) सत्तावन अध्ययनो क्हा छे, ते त्रण आ
 प्रमाणे—आचारांग, सूत्रकृतांग अने स्थानांग (१) । गोस्तूभ नामना आवास पर्वतनी पूर्वदिशाना छेडाथी आरंभीने वडवा-
 मुख नामना महा पातालकलशना बरावर मध्यदेश भाग सुधीमां सत्तावन हजार योजननुं अवाधाए आंतरं कहुं छे
 (२) । ए ज प्रमाणे दक्षिणना दकभास पर्वत अने केतुक नामना महा पातालकलशनुं, पश्चिमना शंख पर्वत अने यूप
 नामना महा पातालकलशनुं तथा उत्तरना दकसीम पर्वत अने ईश्वर नामना महा पातालकलशनुं आंतरं (सत्तावन सत्तावन

હજાર યોજનનું) જાણવું (૩) । મહિનાથ તીર્થકરના સત્તાવન સો સાધુઓ મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા હતા (૪) । મહાહિમવાન અને રુક્મી એ બે વર્યધર પર્વતોની જીવાના ધનુઃપ્રહ્લી પરિધિ (લંબાઈ) સત્તાવન હજાર વસો ને ત્રાણું (૫૭૨૯૩) યોજન તથા એક યોજનના ઓગણીશ ભાગ કરીએ તેવા દશ ભાગ $\frac{1}{10}$ પ્રમાણ કહી છે (૫) ॥

ટીકાર્થ:--હવે સત્તાવનમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે--' ગણિપિઙગાણં તિ ' --ગણિના એટલે આચાર્યના પિટક(પેટી)ની જેવા પિટક એટલે સર્વસ્વના માજન(પેટી કે કંડીયા)રૂપ એ અધ્યાહાર છે. આ ગણિપિટક કયા કયા ? તે કહે છે--આચાર એટલે બે શ્રુતસ્કંધવાળું પહેલું અંગ, તેની ચૂલિકા એટલે છેલ્લું અધ્યયન જે વિમુક્તિ નામનું, તે આચારચૂલિકા કહેવાય છે, તેને વર્જીને (તેના સિવાય). તેમાં આચારાંગના પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં નવ(૯) અધ્યયનો છે, અને બીજા શ્રુતસ્કંધમાં નિશીથ નામનું અધ્યયન પ્રસ્થાનાંતર (જુદા વિષયવાળું) હોવાથી તેની ગણતરી અહીં નહીં કરવાથી સોલ અધ્યયનો છે. તે સોલને મધ્યે પણ એક આચારચૂલિકાનો ત્યાગ કરવાથી શેષ પંદર અધ્યયનો રહ્યા (૧૫), સૂત્ર-કૃત નામના બીજા અંગના પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં સોલ (૧૬) અધ્યયનો છે, બીજામાં સાત (૭) છે, તથા સ્થાનાંગમાં દશ (૧૦) અધ્યયનો છે, તે સર્વ મલીને સત્તાવન અધ્યયનો થાય છે (૧) । ' ગોથૂમ્બ૦ ' इत्यादि सूत्रનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે-- ચૈતાલીશ હજાર યોજન (જંબૂદ્વીપની) વેદિકા અને ગોસ્તૂમ પર્વતનું આંતરું છે, ગોસ્તૂમ પર્વતનો વિષ્કંભ એક હજાર યોજનનો છે, એ પ્રમાણે ૪૩ હજાર યોજન જતાં ગોસ્તૂમ અને વડવામુખનું આંતરું બાવન હજાર યોજન પ્રમાણ છે તથા વડવામુખનો વિષ્કંભ દશ હજાર યોજનનો છે, (તેનો મધ્ય ભાગ લેવો છે તેથી) તેનું અર્ધ કરવાથી પાંચ હજાર યોજન આવે છે, તેથી

વાવન હજારમાં પાંચ હજાર મેઠવવાથી સત્તાવન હજાર થાય છે (૨) । જીવાનું ધનુઃપૃષ્ઠ એટલે મંડલના ચંદના આકારવાળું ક્ષેત્ર. આ સૂત્રનો સંવાદ કરનાર અર્ધગાથા આ પ્રમાણે છે—“ સત્તાવન હજાર બસો ને ત્રાણું યોજન તથા ઉપર દશ કલા એટલું ધનુઃપૃષ્ઠ કહ્યું છે ” (૫) ॥ સૂત્ર-૫૭ ॥

હવે અઘાવનનું સ્થાનક કહે છે—

મૂ૦—પદમદોચ્ચપંચમાસુ તિસુ પુઢવીસુ અટ્ટાવન્નં નિરયાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા । ૧ । નાણા-
વરણિજ્જસ્સ વેયણિયઆઉચનામઅંતરાઇયસ્સ ઇણ્ણસિ ણં પંચણહં કમ્મપગાડીણં અટ્ટાવન્નં ઉત્તરપગ-
ડીઓ પન્નત્તાઓ । ૨ । ગોથૂભસ્સ ણં આવાસપવ્વયસ્સ પચ્ચિછિમિહ્ણાઓ ચરમંતાઓ વલયામુહસ્સ
મહાપાયાલસ્સ બહુમજ્જદેસમાણ્ણેસ ણં અટ્ટાવન્નં જોયણસહસ્સાઈ અબાહાણ્ણે અંતરે પન્નત્તે । ૩ ।
એવં ચઉદિસિં પિ નેયવં । ૪-૫-૬ ॥ સૂત્રમ્-૫૮ ॥

મૂલાર્થ:—પહેલી, બીજી અને પાંચમી એ ત્રણ નરકપૃથ્વીને વિષે અઘાવન લાખ નરકાવાસા કહ્યા છે (૧) । જ્ઞાનાવર-
ણીય, વેદનીય, આયુ, નામ અને અંતરાય એ પાંચ (મૂલ)કર્મપ્રકૃતિની અઘાવન ઉત્તરપ્રકૃતિઓ કહી છે (૨) । ગોસ્તૂમ નામના
આવાસ પર્વતની પશ્ચિમ દિશાના હેહાથી આરંભીને વડવાસુલ નામના મહાપાતાલકલ્પના વરાત્તર મધ્યભાગ સુધી
અઘાવન હજાર યોજન પ્રમાણ અવાધાણ આંતરું કહ્યું છે (૩) । એ જ પ્રમાણે ચારે દિશામાં જાણવું (૪-૫-૬) ॥

ટીકાર્થ:—અદ્વાવનમા સ્થાનકને વિષે કાંઈક લખે છે—‘ પદમેત્યાદિ ’—તેમાં પહેલી નરકપૃથ્વીને વિષે ત્રીશ લાખ નરકાવાસ છે, બીજીમાં પચીશ લાખ અને પાંચમી નરકપૃથ્વીમાં ત્રણ લાખ નરકાવાસ છે, તે સર્વે મલીને અદ્વાવન લાખ થાય છે (૧) । ‘ નાળેત્યાદિ ’—જ્ઞાનાવરણીય કર્મની પાંચ, વેદનીયની બે, આયુની ચાર, નામની બેતાલીશ અને અંતરાય કર્મની ઉત્તરપ્રકૃતિ પાંચ, એ સર્વ મલીને અદ્વાવન ઉત્તરપ્રકૃતિ થાય છે (૨) । ગોથૂમસ્સ ’—ઇત્યાદિ સૂત્રનો ભાવાર્થ પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે જાણવો. (૩) । એ જ પ્રમાણે ચારે દિશામાં જાણવું, એમ કહેવાથી ત્રણ સૂત્રની મલામણ કરી છે, તે ત્રણ સૂત્ર આ પ્રમાણે—દક્ષિણ નામના આવાસ પર્વતની ઉત્તર દિશાના છેડાથી કેતુક નામના મહાપાતાલકલશના બરાબર મધ્ય પ્રદેશના ભાગ સુધી અદ્વાવન હજાર યોજન પ્રમાણ અવાધાએ આંતરું કહ્યું છે (૪) । એ જ પ્રમાણે શંખ નામના આવાસ પર્વતની પૂર્વ દિશાના છેડાથી આરંભીને યૂપ નામના મહા પાતાલકલશનું (૫) । તથા એ જ પ્રમાણે દક્ષીમ નામના આવાસ પર્વતની દક્ષિણ દિશાના છેડાથી આરંભીને ઈશ્વર નામના મહાપાતાલકલશના બરાબર મધ્ય પ્રદેશ સુધીનું અવાધાએ આંતરું અદ્વાવન હજાર યોજનનું કહેવું (૬) ॥ (લવણસમુદ્રમાં ૪૨ હજાર યોજન પહી આવાસપર્વતો છે એટલે તેની પહીના ૫૩૦૦૦ અને પાતાલકલશના મુલના અર્ધ ભાગના ૫૦૦૦ મલી ૫૮૦૦૦ થાય છે.) સૂત્ર—૫૮ ॥

હવે ઓગણસાઠમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—ચંદ્રસ્સ પં સંવચ્છરસ્સ એગમેગે ઉકુ એગૂણસટ્ઠિ રાહંદિયાહં રાહંદિયમેગે પન્નત્તા । ૧ ।

સંભવે ણં અરહા ઇગૂણસટ્ઠિં પુઘસયસહસ્સાઈ અગારમજ્ઞે વસિત્તા મુંડે જાવ પઘ્ઙા ૧ ૨ । મહિસ્સ
ણં અરહઓ ઇગૂણસટ્ઠિં ઓહિનાણિસયા હોત્થા ૧ ૩ ॥ સૂત્રમ્-૫૯ ॥

મૂલાર્થઃ--ચંદ્ર સંવત્સરની એક એક ઋતુ ઓગણસાઠ રાત્રિદિવસની કહી છે (૧) । શ્રીસંભવનાથ અરિહંતે ઓગણસાઠ લાઘ
પૂર્વ ગૃહવાસમધ્યે રહીને પછી મુંડ થઈ પ્રવ્રજ્યા લીધી હતી (૨) । શ્રીમહિનાથ અરિહંતને ઓગણસાઠ સો અવધિજ્ઞાની હતા (૩) ॥

ટીકાર્થઃ--હવે ઓગણસાઠમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે--‘ ચંદ્રસ્સ ણં ’ इत्यादि--સ્થાનાંગ વિગેરે સૂત્રોમાં અનેક
પ્રકારનો સંવત્સર કહ્યો છે. તેમાં ચંદ્રની ગતિને આશ્રીને જે સંવત્સર કહેવામાં આવે છે તે ચંદ્ર સંવત્સર જ કહેવાય છે. તેમાં
ચાર માસ અને છ ઋતુઓ આવે છે. તેમાં દરેક ઋતુ ઓગણસાઠ રાત્રિદિવસની હોય છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે--ઓગણત્રીશ
રાત્રિદિવસ અને એક અહોરાત્રના સાઠ ભાગ કરીએ એવા ત્રીશ ભાગ, આટલા પ્રમાણવાળો કુષ્ણ પ્રતિપદાથી આરંભીને શુક્લ
પૂર્ણિમા સુધીનો એક ચંદ્રમાસ થાય છે, આ માસને ચમણો કરવાથી એક ઋતુ થાય છે. તેથી આ ઋતુમાં ઓગણસાઠ અહોરાત્ર
આવે છે. અહીં જે વાસઠીયા વે ભાગ (૬) વધારે આવે છે તેની વિવક્ષા કરી નથી (૧) । અહીં સંભવનાથ અરિહંતનો
ગૃહસ્થપર્યાય ઓગણસાઠ લાઘ પૂર્વનો કહ્યો છે, અને આવશ્યકસૂત્રમાં તો તેથી ચાર પૂર્વાંગ અધિક કહ્યો છે (૨) ॥ સૂત્ર-૫૯ ॥

હવે સાઠમું સ્થાનક કહે છે--

મૂ-૦-એગમેગે ણં મંડલે સૂરિણ સટ્ઠિણ મુદ્ધુત્તેહિ સંઘાઈણ ૧ ૧ । લવણસ્સ ણં સમુ-

દ્વસ્સ સાટિં નાગસાહસ્સીઓ અગ્ગોદયં ધારંતિ । ૨ । વિમલે ણં અરહા સાટિં ધણૂંં ઉહં ઉચ્ચત્તેણં
હોત્થા । ૩ । બલિસ્સ ણં વડ્ડરોયણિંદસ્સ સાટિં સામાણિયસાહસ્સીઓ પન્નત્તાઓ । ૪ । બંમસ્સ ણં
દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો સાટિં સામાણિયસાહસ્સીઓ પન્નત્તાઓ । ૫ । સોહમ્મીસાણેસુ દોસુ કપ્પેસુ
સાટિં વિમાણાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા ॥ ૬ ॥ સૂત્રમ્-૬૦ ॥

મૂલાર્થ:—એક એક સૂર્ય સાથ સાથ મુહૂર્તે કરીને એક એક મંડલને નીપજાવે છે (સંપૂર્ણ કરે છે) (૧) । લવણસમુદ્રના
અગ્રોદકને (શિલાના જલને) સાથ હજાર નાગદેવતાઓ ધારણ કરે છે (૨) । શ્રી વિમલનાથ અરિહંત સાથ ધનુષ ઉંચા હતા
(૩) । બલિ નામના વૈરોચનેન્દ્ર(અસુરકુમારેન્દ્ર)ને સાથ હજાર સામાનિક દેવો કહ્યા છે (૪) । દેવોના રાજા બ્રહ્મ નામના દેવેન્દ્રને
સાથ હજાર સામાનિક દેવો કહ્યા છે (૫) । સૌધર્મ અને ઈશાન એ બે કલ્પને વિષે કુલ સાથ લાલ્લ વિમાનાવાસ કહ્યા છે (૬) ॥

ટીકાર્થ:—હવે સાઠમું સ્થાનક કહે છે—તેમાં ‘ એગમેગે ’ ઇત્યાદિ—સૂર્યના એક સો ને ચોરાશી મંડલ છે, તેમાંના દરેક
મંડલને તથાપ્રકારની ગતિના સ્થાનરૂપ સૂર્ય સાથ સાથ મુહૂર્તે કરીને નીપજાવે છે (પૂર્ણ કરે છે) ।
અહીં માવાર્થ આ પ્રમાણે છે—એક દિવસે જે સ્થાને સૂર્ય ઉગ્યો હોય, તે સ્થાને ફરીથી તે સૂર્ય બે અહોરાત્રે ઝળે છે (૧) ।
‘ અગ્ગોદયં તિ ’ —સોઠ હજાર યોજન ઝંચી જે લવણસમુદ્રની વેઠા છે, તેની ઉપર બે ગાઉપ્રમાણ શુદ્ધિ-હાનિના સ્વમા-
વવાલું જે જલ (શિલા) છે, તે અગ્રોદક (શિલાનું જલ) કહેવાય છે (૨) । ‘ બલિસ્સ તિ ’ —ઉત્તર દિશા તરફના

અસુરકુમાર નિકાયના રાજા જે બલીદ્ર છે તેને ૬૦૦૦ સામાનિક દેવો હોય છે' (૪) । 'બંભસ્સ ત્તિ'—બ્રહ્મલોક નામના પાંચમા દેવલોકના ઇંદ્ર (બ્રહ્મ નામના છે) (૫) । 'સટ્ઠિ ત્તિ'—સૌધર્મ કલ્પમાં બત્રીશ લાખ અને ઈશાન-કલ્પમાં અઠાવીશ લાખ વિમાનો છે, તે વન્ને મલીને સાઠ લાખ વિમાનો થાય છે (૬) ॥ સૂત્ર-૬૦ ॥

હવે એકસઠમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—પંચસંવચ્છરિયસ્સ પં જુગસ્સ રિડિમાસેણં મિજમાણસ્સ ઇગસટ્ઠિં ઉકમાસા પન્નત્તા । ૧ ।
મંદરસ્સ પં પઘ્વયસ્સ પઢમે કંઢે ઇગસટ્ઠિજોયણસહસ્સાંદં ઉહ્હં ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તે । ૨ । ચંદમંડલે પં
એગસટ્ઠિવિભાગવિભાદ્દે સમંસે પન્નત્તે । ૩ । એવં સૂરસ્સ વિ । ૪ ॥ સૂત્રમ્-૬૧ ॥

મૂલાર્થ:—પાંચ સંવત્સરનો એક યુગ થાય છે, તેને ઋતુ માસે કરીને માન કરતાં એકસઠ ઋતુ માસ કહ્યા છે' (૧) । મેરુપર્વતનો પહેલો કાંડ એકસઠ હજાર યોજન ઊંચો કહ્યો છે (૨) । ચંદ્રનું વિમાન (એક યોજનના) એકસઠીયા ભાગે માપિત હોવાથી સમાંશ (૫૬ ભાગનું) કહેલું છે (૩) । એ જ પ્રમાણે સૂર્યનું વિમાન પણ સમાંશ (સરસ્વા અંશવાલું ૪૮ ભાગનું) જાણવું. (૪) ।

ટીકાર્થ:—હવે એકસઠમા સ્થાન વિષે કાંઈક કહે છે—તેમાં 'પંચેત્યાદિ'—પાંચ વર્ષે કરીને જે નીપજ્યું તે પંચસાંવ-

૧. ટીકામાં ભવન શબ્દ લખ્યો છે તે બરાબર ઠીક લાગતો નથી. ૨. એક ઋતુ માસના ૩૦ દિવસ હોવાથી ૬૧ ઋતુ માસના ૧૮૩૦ દિવસ થાય છે.

શ્રી

સમવાયાજ્ઞ

૪૪ ॥

ચોથું અંગ

॥૧૫૩॥

ત્સરિક કહેવાય છે. ' પં ' શબ્દ વાક્યની શ્રૂષા માટે છે. આવા પાંચ વર્ષનો એક યુગ હોય છે એટલે વિશેષ પ્રકારના કાલનું પ્રમાણ હોય છે, તે યુગના ચંદ્રાદિક માસવડે નહીં, પણ ઋતુમાસવડે પ્રમાણ કરવાથી એકસઠ ઋતુમાસ કહ્યા છે. અહીં આ ભાવાર્થ છે-પાંચ સંવત્સરનો એક યુગ કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે-ચંદ્ર, ચંદ્ર, અભિવર્ધિત, ચંદ્ર અને અભિવર્ધિત (એ નામના પાંચ સંવત્સર છે). તેમાં ઓગણત્રીશ અહોરાત્ર અને એક અહોરાત્રના વાસઠીયા ત્રીશ ભાગ ૨૧^{૩૩} આટલું પ્રમાણ કૃષ્ણ પ્રતિપદાથી આરંભીને પૂર્ણિમા સુધીનું થાય છે, તે પ્રમાણે એક ચંદ્રમાસ કહેવાય છે. એવા ચાર માસના પ્રમાણવાળો એક ચંદ્રસંવત્સર થાય છે, તેનું પ્રમાણ આ પ્રમાણે છે-ત્રણ સો ને ચોપન દિવસ તથા એક દિવસના વાસઠીયા ચાર ભાગ ૩૫૪^{૩૩} । તથા એકત્રીશ દિવસ અને ઉપર એક દિવસના એક સો ને ચોવીશ ભાગ કરીએ તેવા એક સો ને એકવીશ ભાગ ૩૧^{૩૩} આટલા પ્રમાણવાળો અભિવર્ધિત માસ થાય છે, આવા માસવડે ચાર માસના પ્રમાણવાળો એક અભિવર્ધિત સંવત્સર થાય છે. તેમાં ત્રણ સો ને ત્રાશી દિવસ અને ઉપર એક દિવસના વાસઠીયા ચુમાલીશ ભાગ ૩૮૩^{૩૩} જેટલું પ્રમાણ થાય છે । આ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ત્રણ ચંદ્ર સંવત્સર અને બે અભિવર્ધિત સંવત્સર એ પાંચે સંવત્સરને એકઠા કરવાથી અઢાર સો ને ત્રીશ ૧૮૩૦ અહોરાત્ર થાય છે. તથા ઋતુ માસ ત્રીશ અહોરાત્રનો હોય છે, તેથી તેને (૧૮૩૦ ને) ત્રીશે ભાગવાથી એકસઠ ઋતુ માસ (એક યુગને વિષે) પ્રાપ્ત થાય છે (૧) । ' મંદરસ્સેત્યાદિ '—અહીં નવાણું હજાર યોજનના પ્રમાણવાળા મેરુના બે, ભાગ કરીએ. તેમાં પહેલો ભાગ એકસઠ હજારનો કહ્યો છે, તથા બીજો ભાગ પૂર્વે આઢત્રીશમા સ્થાનકમાં આઢત્રીશ હજાર યોજનનો કહ્યો છે, પરંતુ ક્ષેત્રસમાસમાં

તો કંદ (મૂલ) સહિત લાખ પ્રમાણનો કહી તેના ત્રણ ભાગ (કાંડ) કહ્યા છે, તેમાં પહેલો કાંડ એક હજાર યોજનનો, ત્રીજો કાંડ ત્રેસઠ હજાર યોજનનો અને ત્રીજો કાંડ છત્રીશ હજાર યોજનનો છે એમ કહ્યું છે (૨) । ચંદ્રમંડલ એટલે ચંદ્રનું વિમાન, 'ગં' શબ્દ વાક્યના અલંકાર માટે છે. 'એગસટ્ટિ ત્તિ' -યોજનના એકસઠીયા ભાગે કરીને વિમાજિત એટલે વ્યવસ્થાપિત કર્યું સતું સમાંશ-સમ વિભાગવાંછું કહ્યું છે, પણ વિષમ વિભાગવાંછું કહ્યું નથી. કેમ કે એક યોજનના એક-સઠીયા છપ્પન ભાગ જેટલું તેનું પ્રમાણ છે, અને તેના વાકી રહેલા ભાગનું અવિદ્યમાનપણું છે તેથી (૩) । એ જ પ્રમાણે 'સૂરસ વિ' -દ્વયનું મંડલ પણ કહેવું. કેમ કે તે એકસઠીયા અડતાલીશ ભાગ જેટલું છે, તેનાથી વધારાનો (જુદો) ભાગ તેનો નથી, તેથી સમાન અંશપણું સિદ્ધ થાય છે (૪) ॥ સૂત્ર-૬૧ ॥

હવે વાસઠ્યું સ્થાનક કહે છે—

મૂ૦-પંચસંવચ્છરિણં ગું જુગે વાસાટ્ટિં પુન્નિમાઓ વાવટ્ટિં અમાવસાઓ પન્નત્તાઓ । ૧ । વાસુ-
પુજસસ ગં અરહઓ વાસાટ્ટિં ગણા વાસાટ્ટિં ગણહરા હોત્થા । ૨ । સુક્કપક્વસ્સ ગં ચંદે વાસાટ્ટિં
ભાગે દિવસે દિવસે પરિવહ્હુદ, તે ચેવ બહુલપક્વે દિવસે દિવસે પરિહાયદ્ । ૩ । સોહમ્મીસાણેસુ
કપ્પેસુ પઢમે પત્થહે પઢમાવલિયાણ્ણ એગમેગાણ્ણ દિસાણ્ણ વાસાટ્ટિં વાસાટ્ટિં વિમાણા પન્નત્તા । ૪ ।
સઘે વિમાણિયાણં વાસાટ્ટિં વિમાણપત્થહા પત્થહગ્ગેણં પન્નત્તા । ૫ ॥ સૂત્રમ્-૬૨ ॥

મૂલાર્થ:—પાંચ સંવત્સરના એક યુગને વિષે બાસઠ પૂર્ણિમાઓ અને બાસઠ અમાવાસ્યાઓ કહેલી છે (૧) । વાસુપૂજ્ય અરિહંતને બાસઠ ગણ અને બાસઠ ગણધરો હતા (૨) । શુક્લપક્ષમાં ચંદ્ર દિવસે દિવસે (હંમેશાં) બાસઠ બાસઠ ભાગ વધે છે, અને તેટલો જ ભાગ કૃષ્ણપક્ષમાં દિવસે દિવસે હાનિ પામે છે (૩) । સૌધર્મ અને ईशान કલ્પને વિષે પહેલા પાથડામાં પહેલી આવલિકામાં (પૂર્વાદિક) એક એક દિશામાં બાસઠ બાસઠ વિમાનો કહ્યા છે (૪) । સર્વે વિમાનના મઢીને બાસઠ પાથડા કહ્યા છે (૫) ॥

ટીકાર્થ:—હવે બાસઠનું સ્થાન કહે છે—‘ પંચેત્યાદિ ’—તેમાં એક યુગમાં ત્રણ ચંદ્રસંવત્સર હોય છે, તેમની કુલ છત્રીશ પૂર્ણિમાઓ હોય છે. તથા બે અભિવર્ધિત સંવત્સર હોય છે, તેમાં દરેક અભિવર્ધિત સંવત્સર તેર માસનો હોય છે, તે બન્નેની મઢીને છત્રીશ પૂર્ણિમાઓ થાય છે, એ પ્રમાણે કુલ બાસઠ પૂર્ણિમાઓ થાય છે, એ જ પ્રમાણે અમાવાસ્યા પણ બાસઠ હોય છે (૧) । અહીં વાસુપૂજ્યસ્વામીના બાસઠ ગણ અને ગણધરો કહ્યા છે, અને આવશ્યકમાં તો છાસઠ કહ્યા છે, તે પણ મતાંતર જાણવું (૨) । ‘ સુક્લપક્ષસ્સેત્યાદિ ’—શુક્લપક્ષ સંબંધી ચંદ્ર હંમેશાં બાસઠ (૧૬૨) ભાગ વધે છે. એ જ પ્રમાણે કૃષ્ણપક્ષમાં ચંદ્ર હાનિ પામે છે. આ અર્થ સૂર્યપ્રજ્ઞસિમાં કહેલો છે. તે આ પ્રમાણે—“ નિત્યરાહુનું કાછું વિમાન હંમેશાં ચંદ્રની સાથે જ હોય છે. તે વિમાન ચંદ્રની નીચે તેને નહીં પ્રાપ્ત થયેલું (તેનો સ્પર્શ કર્યા વિના) ચાર આંગલ દૂર રહીને ચાલે છે ૧, તેથી શુક્લપક્ષમાં ચંદ્ર હંમેશાં બાસઠ (૧૬૨) ભાગ વૃદ્ધિ પામે છે અને કૃષ્ણપક્ષમાં તેટલો જ હાનિ પામે છે ૨, તે રાહુનું વિમાન પંદરમા ભાગે ચંદ્રને છોડીને પંદર દિવસ સુધી ચાલે છે, અને પંદરમા ભાગે તેટલા જ દિવસ ચંદ્રને

દવાવે છે ૩, એ પ્રમાણે ચંદ્ર વૃદ્ધિ પામે છે અને હાનિ પામે છે. આ રાહુના પ્રભાવે કરીને ચંદ્રની કૃષ્ણતા અથવા જ્યોત્સ્ના થાય છે (દેખાય છે) ૪. ” તથા તેમાં જ કહ્યું છે કે—“ ચંદ્ર પોતાના મંડલના સોઠ ભાગ કરીને તેમાંથી પંદર ભાગ (જ્યોત્સ્ના) હીન થાય છે, અને ફરીથી તેટલા જ (પંદર) ભાગ તેની જ્યોત્સ્ના વૃદ્ધિ પામે છે ૧. ” આ બંને વચનને અનુસારે એમ અનુમાન થાય છે કે—ચંદ્રમંડલના નવ સો ને એકત્રીશ (૯૩૧) ભાગ કલ્પવા. તેમાંથી એક ભાગ બાકી રહે છે જ. બાકીના અંશમાંથી હંમેશાં બાસઠ બાસઠ ભાગે વૃદ્ધિ પામે છે, તેથી પંદરમે દિવસે ચંદ્રના ૯૩૦ અંશો એકઠા (ઉઘાડા) થાય છે, અને ફરીથી તે જ પ્રમાણે હાનિ પામે છે, તેથી પંદરમે દિવસે ૯૩૦ અંશ રોકાતાં એક અંશ અવશેષ રહે છે. બે વચનના સામર્થ્યથી આ વ્યાખ્યાન (અર્થ) પ્રાપ્ત થયું છે, પરંતુ જીવાભિગમ સૂત્રને વિષે તો ‘બાવઢિં’ અને ‘પન્નરસત્તિ(ય)ભાગેન’ આ બે ગાથાની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે કરી છે—“બાવઢિં—બાસઠ બાસઠ ભાગ એટલે દિવસે દિવસે—પ્રતિદિવસ શુક્લપક્ષમાં ચંદ્ર જે કાંઈક અધિક ચાર બાસઠીઆ ભાગ વૃદ્ધિ પામે છે અને કૃષ્ણપક્ષમાં તેટલો ક્ષય પામે છે, તે કેટલે કાળે ? તે બતાવે છે—‘પન્નરસ’—પંદર દિવસે એટલે કે ચંદ્ર વિમાનના બાસઠ ભાગ કરવા, તે બાસઠને પંદરવડે માંગવા. તેમ કરવાથી પંદરમે ભાગે કાંઈક અધિક ચાર બાસઠીયા ભાગ પમાય છે. તેથી કહ્યું છે કે—ઉપર કહ્યા પ્રમાણે પંદરમા ભાગે ચંદ્રને આશ્રીને રાહું વિમાન પંદર દિવસ સુધી ચાલે છે અને તે જ પ્રમાણે અપક્રમે છે—મૂકે છે. એમ પણ ભાવના કરવી.” અહીં અમોએ જેવું (ગ્રંથોમાં) દેખ્યું તેવું લખ્યું છે તથા તેનો સમન્વય કર્યો છે. તેનો સાચો નિર્ણય બહુશ્રુતોએ કરવો.

[૧ જો એક અંશને દેખાડતો (પ્રકાશ કરતો) ચંદ્ર ચાલે છે અને એક જ અંશને દેખાડતો રાહુ ચાલે છે, તો હંમેશાં બે અંશ આચ્છાદન કરવા લાયક થાય છે. એ પ્રમાણે પંદર દિવસો સુધી આચ્છાદન કર્યા છતાં પણ તેના બે અંશ બાકી રહે છે. તે બાકી રહેલા બે અંશનો પણ અર્ધ અર્ધ ભાગ એક એકવડે (ચંદ્ર અને રાહુવડે) આચ્છાદન કરાય છે તેથી (વેમાંથી) એક જ ભાગ આચ્છાદન થાય છે માટે વાસઠ ભાગ કલ્પવાની જરૂર પડે છે (અર્થાત્ પંદર દિવસે ત્રીશ આચ્છાદન થાય છે અને ત્યારપછી એક અંશ આચ્છાદન થાય છે તેથી કુલ એકત્રીશ અંશ થયા, તેને વમણા કરવાથી વાસઠ અંશ કરવામાં આવ્યા છે)] (૩) । 'સોહમમીત્યાદિ' - તેમાં સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પમાં તેર વિમાનના પાથડા છે, સનત્કુમાર અને માહેંદ્રમાં વાર છે, વ્રહ્મલોકમાં છ છે, લાંતકમાં પાંચ છે, શુક્ર દેવલોકમાં ચાર છે, એ જ પ્રમાણે સહસ્રારમાં ચાર છે, આનત અને પ્રાણતમાં ચાર છે, એ જ પ્રમાણે આરણ અને અચ્યુતમાં ચાર છે, અધસ્તન, મધ્યમ અને ઉપરના ત્રેવેયકમાં ત્રણ ત્રણ હોવાથી કુલ નવ પાથડા છે, તથા અનુત્તર વિમાનમાં એક પાથડો છે. આ સર્વ મલીને વાસઠ થાય છે. આ સર્વના મધ્ય ભાગે પ્રત્યેક (દરેક) ઉડુ વિમાનને આદિ લઈને (આરંભીને) સર્વાર્થસિદ્ધ નામના વિમાન પર્યંત વૃત્ત (ગોલ) વિમાનરૂપ વાસઠ જ મધ્યના વિમાનેંદ્રો છે. તેની પાસેના ભાગમાં (પડલે) પૂર્વાદિક ચારે દિશામાં ત્ર્યસ્ર (ત્રણ સૂનીયા), પછી ચતુરસ્ર (ચોત્રંડા - ચાર સૂનીયા) અને પછી વૃત્ત વિમાનના ક્રમે કરીને વિમાનોની આવલિકા (શ્રેણિ) છે. આ પ્રમાણે હોવાથી સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પના પહેલા પાથડામાં

૧. જો કુળ્ણપક્ષમાં ચંદ્ર મંદ ગતિવાલો થવાથી એક ભાગ પાછો રહે અને રાહુ તીવ્ર ગતિવાલો થવાથી એક ભાગ આગલ વધે તો બે ભાગ ચંદ્રની કળાના દબાય એમ સમજાય છે - એ રીતે પંદર દિવસે ત્રીશ ભાગ દબાય

એટલે સૌથી નીચે 'પદમાવલિયાએ ત્તિ'—ઉત્તરોત્તર (ઉપર ઉપરની) આવલિકાની અપેક્ષાએ પહેલી ચાર આવલિકા જે પહેલા પાથડાની ચારે દિશાએ છે તે પ્રથમાવલિકા કહેવાય છે (વહુત્રીહિ સમાસ) આવા પહેલી આવલિકાવાળા પહેલા પાથડાને વિષે, અથવા (' પદમાવલિયાએ—') પહેલા એટલે મૂળમાં રહેલા વિમાનેંદ્રકથી આરંભીને જે આ આવલિકા એટલે વિમાનોની આનુપૂર્વી કહી તેવડે (તત્પુરુષ સમાસ તૃતીયા વિભક્તિ) અથવા (' પદમાવલિયાએ—') ઉત્તરોત્તર આવલિકાની અપેક્ષાએ એક એક (દરેક) દિશામાં જે પહેલી આવલિકા કહી છે તેને વિષે (સપ્તમી વિભક્તિ) અથવા ' પદમાવલિય ત્તિ ' આવો પાઠાંતર હોય તો ઉત્તરોત્તર આવલિકાની અપેક્ષાએ એક દિશામાં જે પહેલી આવલિકા કહી છે તે (પ્રથમા વિભક્તિ) વાસઠ વાસઠ વિમાનના પ્રમાણવડે કહી છે. ' ઇગમેગાએ ત્તિ '—ઉડ્ડુ વિમાન નામના દેવેંદ્રકની અપેક્ષાએ એક દિશામાં વામઠ વાસઠ વિમાનો કહ્યાં છે, તથા વીજા, ત્રીજા વિગેરે પાથડાને વિષે એક એક ઓછા વિમાનો હોય છે, યાવત્ (તે છેવડે) વાસઠમા અનુત્તર દેવલોકના પાથડામાં સર્વાર્થસિદ્ધ નામના દેવેંદ્રકની પડચે (ચારે દિશાએ) એક એક જ વિમાન હોય છે (૪) । તથા ' સચ્ચે ત્તિ '—સર્વે વૈમાનિક દેવવિશેષોના વાસઠ વિમાનના પાથડાઓ પાથડાના કુલ પ્રમાણે કરીને કહ્યા છે (૫) ॥ સૂત્ર-૬૨ ॥

હવે ત્રેસઠમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—ઉસમે ણં અરહા કોસલિએ તેસદિં પુવ્વસયસહસ્સાદં મહારાથમજ્ઞે વસિત્તા મુંડે ભવિત્તા અગારાઓ અંણગારિયં પવ્વઇએ । ૧ । હરિવાસરસ્મયવાસેસુ મણુસ્સા તેવદિપ્પે રાંદિપ્પેહિં સંપત્તજોવ્વણા

ભવંતિ । ૨ । નિસઢે ણં પવ્વણે તેવદિં સૂરોદયા પન્નત્તા । ૩ । એવં નીલવંતે વિ । ૪ ॥ સૂત્રમ્-૬૩ ॥

મૂલાર્થઃ—શ્રી ક્રમ્યમદેવ અરિહંત ત્રેસઠ લાલ્લ પૂર્વ સુધી મહારાજ્યમાં વસીને પછી મુંડ થઈ અગાર(ગૃહવાસ) થકી અનગારપણે (સાધુપણે) પ્રવ્રજિત થયા (૧) । હરિવર્ષ અને રમ્યક ક્ષેત્રને વિષે (યુગલિક) મનુષ્યો ત્રેસઠ રાત્રિદિવસે યૌવન વયને પ્રાપ્ત થાય છે (૨) । નિષધ પર્વત ઉપર ત્રેસઠ સૂર્યોદય (સૂર્યના મંડલ) કહેલા છે (૩) । એ જ પ્રમાણે નીલવંત પર્વત ઉપર પણ ત્રેસઠ સૂર્યના મંડલ કહેલા છે (૪) ॥

ટીકાર્થ—હવે ત્રેસઠમું સ્થાન કહે છે—‘ સંપત્તજોઞ્વણ ત્તિ ’—સંપ્રાપ્ત યૌવનવાલા એટલે માતા-પિતાની પાલનાની અપેક્ષા વિનાના હોય છે (૨) । નિસઢેણં ત્તિ ’—સૂર્યના કુલ એક સો ને ચોરાશી મંડલ છે, તેમાંથી જંબૂદ્વીપને છેડેથી અંદર એક સો ને એંશી યોજનમાં પાંસઠ મંડલ છે. તેમાં નિષધ નામના વર્ષધર પર્વત ઉપર તથા નીલવંત નામના વર્ષધર પર્વત ઉપર ત્રેસઠ સૂર્યના ઉદયના સ્થાનો એટલે સૂર્યના મંડલો કહેલા છે, તેમાંના બાકીના બે મંડલ જગતી ઉપર રહેલા છે અને બાકીના (૧૧૯) મંડલ લવણસમુદ્ર ઉપર ત્રણ સો ને ત્રીશ યોજન સુધીમાં રહેલા છે (૩-૪) ॥ સૂત્ર-૬૩ ॥

હવે ચોસઠમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—અટ્ટદુમિયા ણં ભિક્ખુપહિમા ચતુસટ્ટીણ રાઙ્ગિણિં દોહિ ય અટ્ટાસીણિં ભિક્ખવાસ-

૧ લોકપ્રકાશાદિમાં ૬૪ દિવસો કહ્યા છે.

ઘડિં અહાસુતં જાવ ભવઈ । ૧ । ચડસઠિં અસુરકુમારાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા । ૨ । ચમરસ્સ
 ણં રત્નો ચડસઠિં સામાણિયસાહસ્સીઓ પન્નત્તાઓ । ૩ । સઘે વિ ણં દધિમુહા પઘ્યા પહ્લાસંઠાણ-
 સંઠિયા સવત્થ સમાવિઘ્વંભુસ્સેહેણં ચડસઠિં જોયણસહસ્સાઈ પન્નત્તા । ૪ । સોહમ્મીસાણેસુ
 વંમલોએ ય તિસુ કપ્પેસુ ચડસઠિં વિમાણાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા । ૫ । સઘસ્સ વિ ય ણં રત્નો
 ચાડરંતચક્કવદ્દિસ્સ ચડસઠિલટ્ટીએ મહઘે મુત્તામણિ(મએ)હારે પન્નત્તે । ૬ ॥ સૂત્રમ્-૬૪ ॥

મૂલાર્થ:—આઠ અષ્ટમિકા નામની ભિક્ષુપ્રતિમા ચોસઠ રાત્રિદિવસે કરીને તથા વસો ને અઠ્યાશી દત્તિએ કરીને
 સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે યાવત્ પૂર્ણ થાય છે (૧) । અસુરકુમારના ચોસઠ લાઘ ભવનો કહ્યા છે (૨) । ચમરેંદ્ર નામના અસુર-
 કુમારના ઇંદ્રને ચોસઠ હજાર સામાનિક દેવો કહ્યા છે (૩) । સર્વે દધિમુઘ પર્વતો પાલાના આકારે રહેલા છે તેથી તે સર્વત્ર
 વિઘ્નકંભવહે સરલા છે અને ઉત્સેથ(જંચાઈ)વહે ચોસઠ હજાર યોજન કહેલા છે (૪) । સૌધર્મ, ઈશાન અને બ્રહ્મલોક એ
 ત્રણે દેવલોકના મલીને ચોસઠ લાઘ વિમાનાવાસો (વિમાનો) કહેલા છે (૫) । ચાર દિશાના અંત સુધીના સર્વ ચક્રવર્તી
 રાજાને મોટા મૂલ્યવાળો ચોસઠ સરવાળો મુક્તામણિમય હાર કહ્યો છે । (૬) ॥

ટીકાર્થ:—હવે ચોસઠનું સ્થાન કહે છે—‘ અંદુત્યાદિ ’—જેમાં આઠ આઠ દિવસો હોય તે અષ્ટાષ્ટમિકા—આઠ અષ્ટમિકા
 કહેવાય છે, કેમ કે જેમાં આઠ દિવસાષ્ટક (આઠ દિવસો) હોય, તેમાં આઠ આઠ દિવસો હોય છે, ભિક્ષુપ્રતિમા ઘટલે વિશેષ

પ્રકારનો અભિગ્રહ. જેથી કરીને આ (પ્રતિમા) આઠ દિનાષ્ટકની હોય છે, તેથી કરીને ચોસઠ રાત્રિદિવસે તે પાલન કરેલી થાય છે. તથા (તે આ પ્રમાણે-) પહેલા અષ્ટકમાં હંમેશાં એક એક ભિક્ષા (દત્તિ) હોય છે, એ જ પ્રમાણે બીજા અષ્ટકમાં હંમેશાં બે બે ભિક્ષા હોય છે, યાવત્ આઠમા અષ્ટકમાં હંમેશાં આઠ આઠ ભિક્ષા હોય છે, તેથી આ સર્વ મહીને બસો ને અઠ્યાશી ભિક્ષા થાય છે. તેથી કરીને જ ‘દ્વાભ્યાં ચ’ इत्यादिक લખ્યું છે. અહીં યાવત્ શબ્દ લખ્યો છે તેથી “અહા-કર્ણં અહામગ્નં ફાસિયા પાલિયા સોહિયા તીરિયા કિટ્ટિયા સમ્મં આણાએ આરાહિયા વિ ભવતિ” (કલ્પમાં કહ્યા પ્રમાણે યતિમાર્ગમાં કહ્યા પ્રમાણે સ્પર્શ કરેલી, પાલન કરેલી, શોધેલી, તરી ગયેલી, કીર્તન કરેલી (સંભારેલી) તથા સમ્યક્ પ્રકારે આજ્ઞાવડે આરાધન કરેલી પળ થાય છે) એમ જાણવું (૧) । ‘સન્ધવે વિ ણમિત્યાદિ’-અહીંથી (આ જંબૂદ્વીપથી) આઠમા નંદીશ્વર નામના દ્વીપમાં પૂર્વાદિક ચાર દિશાઓમાં ચાર અંજનક પર્વતો છે. તે દરેક પર્વતની ચારે દિશામાં ચાર ચાર (૧૬) વાવો છે. તેના મધ્ય ભાગમાં એક એક દધિમુખ નામનો પર્વત છે, તે સોઠ પર્વતો પલ્લંકના (પાલાના) સંસ્થાને રહેલા છે, કેમ કે તે પર્વતો મૂળ વિગેરેમાં દશ હજાર હજાર ચિલ્લંકભવાળા હોવાથી ચિલ્લંકમે કરીને સર્વત્ર સમાન જ છે. કોઈક પ્રતમાં ‘વિલ્લંકં મુસેહેણં’ એવો પાઠ છે. ત્યાં તૃતીયા વિભક્તિના એક વચનનો લોપ જાણવાથી ‘વિલ્લંકમે કરીને’ એવો અર્થ કરવો. તથા ઉત્તસેધે કરીને એટલે ડુંચાઈએ કરીને ચોસઠ હજાર યોજન છે (૪) । સૌધર્મ કલ્પને વિષે વત્રીશ લાલ વિમાનો છે, ઈશાન કલ્પમાં અઠ્યાશી લાલ અને બ્રહ્મલોકમાં ચાર લાલ વિમાનો છે, તે સર્વે

૧ એકથી આઠ સુધી ચડતી ગણતાં એક અષ્ટકમાં ૩૬ થાય છે. એ પ્રમાણે ૮ અષ્ટકમાં હોવાથી ૨૮૮ થાય છે.

મઠીને ચોસઠ લાલ થાય છે (૫) । ‘ચડસઢિ લઢીએ ત્તિ’-જેને વિષે ચોસઠ યદિ-શરીરો છે તે ચતુઃષ્ટિયદિકઃ-ચોસઠ સેરવાલો કહેવાય છે. ‘સુત્તામણિમયેતિ’-સુત્તા એટલે મોતી અને મણિ એટલે ચંદ્રકાંત વિગેરે રત્નો, તે મય અથવા સુત્તારૂપી મણિઓ એટલે રત્નો, તે મય એટલે તેના વિકારવાલો સુક્તામણિમય હાર હોય છે (૬) ॥ સૂત્ર-૬૪ ॥

હવે પાંસઠનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—જંબૂદ્વીવે ણં દીવે પળસઢિં સૂરમંડલા પન્નત્તા । ૧ । થેરે ણં મોરિયપુત્તે પળસઢિવાસાઙ્ગ અગારમજ્ઞે વસિત્તા મુંડે ભવિત્તા અગારાઓ અળગારિયં પઠ્ઠવહ્ણ । ૨ । સોહમ્મવહિંસયસ્સ ણં વિમાણસ્સ ઇગમેગાએ વાહાએ પળસઢિં પળસઢિં ભોમા પન્નત્તા । ૩ ॥ સૂત્રમ્-૬૫ ॥

મૂલાર્થઃ—જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે સૂર્યના પાંસઠ મંડલ કહ્યા છે (૧) । સ્થવિર (ગણધર) મૌર્યપુત્ર પાંસઠ વર્ષ સુધી ગૃહવાસમાં વસીને પછી મુંડ થઈ અગાર (ઘર) થકી અનગારપણે પ્રવ્રજિત થયા (૨) । સૌધર્મર્માવંતસક નામના વિમાનની એક એક (દરેક) દિશાએ પાંસઠ પાંસઠ મૌમ નગરો કહેલાં છે (૩) ॥

ટીકાર્થઃ—હવે પાંસઠનું સ્થાન કહે છે-તેમાં મૌર્યપુત્ર એ ભગવાન મહાવીરસ્વામીના સાતમા ગણધર હતા. તેનો ગૃહસ્થ-પર્યાય પાંસઠ વર્ષનો હતો. આવશ્યક સૂત્રમાં પળ આ પ્રમાણે જ કહ્યો છે, પરંતુ આના જ જે મોટા ભાઈ મંડિકપુત્ર નામના છઠ્ઠા ગણધરે આની દીક્ષાને દિવસે જ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી હતી, તેનો ગૃહસ્થપર્યાય તો આવશ્યક સૂત્રમાં ત્રેપન વર્ષનો કહ્યો છે, તે

બરાબર સમજવામાં આવતું નથી; કેમકે મોટાનો ગૃહસ્થપર્યાય પાંસઠ વર્ષનો અને નાનાનો ગૃહસ્થપર્યાય ત્રેપન વર્ષનો ઘટી શકે છે (પરંતુ મોટાથી નાનાનો ગૃહસ્થપર્યાય વધારે ઘટી શકતો નથી.) (૨) । સૌધર્મ દેવલોકના મધ્ય ભાગમાં ઇંદ્રના નિવાસભૂત સૌધર્માવતંત્રક નામનું વિમાન રહેલું છે. તેની દરેક (દરેક) દિશામાં પ્રાકારની સમીપે રહેલા ભૌમ દટલે નગરના આકારો છે, અથવા કોઈક કહે છે કે વિશેષ પ્રકારના સ્થાનો છે (૩) ॥ સૂત્ર-૬૫ ॥

હવે છાસઠયું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—દાહિણદ્વમાણુસ્સલેત્તા ણં છાવટ્ઠિં ચંદા પમાસિંસંતિ વા પમાસિંસંતિ વા । ૧ ।
છાવટ્ઠિં સૂરિયા તવિંસુ વા તવંતિ વા તવિંસંતિ વા । ૨ । ઉત્તરદ્વમાણુસ્સલેત્તા ણં છાવટ્ઠિં ચંદા પમાસિંસુ વા પમાસંતિ વા પમાસિંસંતિ વા । ૩ । છાવટ્ઠિં સૂરિયા તવિંસુ વા તવંતિ વા તવિંસંતિ વા । ૪ । સેજંસસ્સ ણં અરહઓ છાવટ્ઠિં ગણા છાવટ્ઠિં ગણહરા હોત્થા । ૫ । આભિણિબોહિયનાણસ્સ ણં ઉક્કોસેણં છાવટ્ઠિં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પન્નત્તા । ૬ ॥ સૂત્રમ્-૬૬ ॥

મૂલાર્થ:—દક્ષિણાર્ધ મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં થયેલા (રહેલા) છાસઠ ચંદ્રો પ્રકાશતા હતા, પ્રકાશે છે અને પ્રકાશશે (૧) । એ જ પ્રમાણે છાસઠ સૂર્યો તપતા હતા, તપે છે અને તપશે (૨) । ઉત્તરાર્ધ મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં થયેલા (રહેલા) છાસઠ ચંદ્રો પ્રકાશતા હતા, પ્રકાશે છે, અને પ્રકાશશે (૩) । એ જ પ્રમાણે છાસઠ સૂર્યો તપતા હતા, તપે છે અને તપશે (૪) । શ્રી શ્રેયાંસનાથ

અરિહંતને છાસઠ ગણો અને છાસઠ ગણધરો હતા (૫) । આભિનિબોધિક (મતિ) જ્ઞાનની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છાસઠ સાગરો-પમની કહી છે (૬) ॥

ટીકાર્થ:—હવે છાસઠમું સ્થાન કહે છે-તેમાં ‘દાહિણેત્યાદિ’-મનુષ્ય ક્ષેત્રનું જે અર્ધ તે અર્ધ મનુષ્ય ક્ષેત્ર કહેવાય છે, (પૃષ્ઠી તત્પુરુષ) દક્ષિણ તરફનું જે અર્ધ મનુષ્યક્ષેત્ર તે દક્ષિણાર્ધ મનુષ્યક્ષેત્ર કહેવાય છે (કર્મધારય) તેને વિષે જે થયેલા તે દાક્ષિણાર્ધ મનુષ્યક્ષેત્ર કહેવાય છે. અહીં ‘ળ’ શબ્દ વાક્યના અલંકાર માટે છે. છાસઠ ચંદ્રો પ્રકાશ કરવા લાયક વસ્તુને પ્રકાશતા હતા, અથવા લિંગનો ફેરફાર કરવાથી દક્ષિણ તરફના જે મનુષ્યક્ષેત્રના અર્ધ ભાગ તેમને પ્રકાશતા હતા. અથવા પાઠાંતરમાં સપ્તમી વિભક્તિ લઈએ તો દક્ષિણાર્ધ મનુષ્યક્ષેત્રને વિષે પ્રકાશ કરવા લાયક વસ્તુને પ્રકાશતા હતા, એમ અર્થ કરવો. તે છાસઠ આ પ્રમાણે—જંબૂદ્વીપમાં બે ચંદ્ર, લવણ સમુદ્રમાં ચાર, ધાતકીલંડમાં બાર, કાલોદધિ સમુદ્રમાં બેતાલીશ અને પુષ્કરાર્ધમાં બૌંતેર ચંદ્રો છે. આ સર્વ મલીને એક સો ને વત્રીશ થાય છે, તેનું અર્ધ કરવાથી છાસઠ ચંદ્રો દક્ષિણ શ્રેણિમાં અને છાસઠ ચંદ્રો ઉત્તર શ્રેણિમાં રહેલા છે. જ્યારે ઉત્તર શ્રેણિ પૂર્વમાં જાય ત્યારે દક્ષિણ શ્રેણિ પશ્ચિમમાં જાય છે (૧) । એ જ પ્રમાણે સૂર્યનું સૂત્ર પણ જાણવું (૨) । શ્રીશ્રેયાંસનાથ પ્રશ્નને છાસઠ ગણો અહીં કહ્યા, પણ આવશ્યક સૂત્રમાં તો છૉંતેર કહ્યા છે, તે મતાંતર જાણવું (૫) । છાસઠ સાગરોપમની જે સ્થિતિ કહી છે તેમાં જે કાંઈક અધિક છે, તે કહેવાને ઇચ્છ્યું નથી. કારણ કે આ પ્રમાણે અન્ય સ્થલે પણ કહ્યું છે કે—“ બે વાર વિજયાદિક વિમાનમાં ગયેલાને અથવા ત્રણ વાર અચ્યુત દેવલોકમાં ગયેલાને છાસઠ સાગરોપમની સ્થિતિ થાય છે તેમાં મનુષ્ય ભવ સંબંધી સ્થિતિનું

પ્રમાણ અધિક સમજવું. તથા સર્વ જીવોને આશ્રીને કહીએ તો સર્વ કાલ મતિજ્ઞાનની સ્થિતિ જાણવી.” (૬) ॥ સૂત્ર-૬૬ ॥
હવે સડસઠમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—પંચસંવચ્છરિયસ્સ ણં જુગસ્સ નવલત્તમાસેણં મિજ્જમાણસ્સ સત્તસાટ્ઠિં નવલત્તમાસા પન્નત્તા । ૧ । હેમવયણ્ણવયાઓ ણં બાહાઓ સત્તટ્ઠિં સત્તટ્ઠિં જોયણસયાઈં પળપન્નાઈં તિણિય માગા જોયણસ્સ આયામેણં પન્નત્તા । ૨ । મંદરસ્સ ણં પઘ્વયસ્સ પુરચ્છિમિહ્લાઓ ચરમંતાઓ ગોયમ-દીવસ્સ પુરચ્છિમિહ્લે ચરમંતે ઇસ ણં સત્તસાટ્ઠિં જોયણસહસ્સાઈં અબાહાણ અંતરે પન્નત્તે । ૩ । સર્વેસિં પિ ણં નવસ્વત્તાણં સીમાવિક્ખંભે ણં સત્તટ્ઠિં ભાગં ભણ્ણ સમંસે પન્નત્તે । ૪ ॥ સૂત્રમ્—૬૭ ॥

મૂલાર્થ:—પાંચ સંવત્સરરૂપ એક યુગનું નક્ષત્ર માસે કરીને માપ કરીએ તો સડસઠ નક્ષત્ર માસ થાય છે (૧) । હૈમવત અને ઐરણ્યવત વંને ક્ષેત્રની બાહા સડસઠ સડસઠ સો ને પંચાવન યોજન તથા ઉપર એક યોજનના ત્રણ ભાગ જેટલી લાંબી કહી છે (૨) । મેરુ પર્વતની પૂર્વ દિશાના છેડાથી ગૌતમ દ્વીપની પૂર્વ દિશાના છેડા સુધીમાં સડસઠ હજાર યોજનનું અબાધાણ આંતરું કહ્યું છે (૩) । સર્વ નક્ષત્રોની સીમાનો વિક્કંભ સડસઠમે ભાગે ભાજ્યો સતો (સડસઠે ભાગાકાર કર્યો સતો) સમાન અંશવાલો થાય છે (અર્થાત્ બીજા કોઈપણ અંકવડે ભાગવાથી સમાન અંશવાલો થતો નથી-બીજા કોઈ અંકવડે ભાગી શકાતો નથી.) (૪) ॥

ટીકાર્થ:—સડસઠમા સ્થાનકમાં કાંઈક વ્યાખ્યા કરે છે—તેમાં ‘ પંચસંવચ્છરીત્યાદિ ’—નક્ષત્ર માસ એટલે ચંદ્ર જેટલે કાલે આશ્વા નક્ષત્રસંહલને ભોગવી રહે, તે કાલ સત્તાવીશ રાત્રિદિવસ અને ઉપર એક રાત્રિદિવસના સહસ્રીયા એકત્રીશ ભાગ ૨૭ $\frac{૨૩}{૬૭}$ એટલું એક માસનું પ્રમાણ છે. તથા યુગનું પ્રમાણ અઢાર સો ને ત્રીશ દિવસનું થાય છે એમ પ્રથમ વતાવ્યું છે. હવે નક્ષત્ર માસના રાત્રિદિવસનું જે પ્રમાણ (૨૭ $\frac{૨૩}{૬૭}$) કહ્યું છે, તેને એક દિવસના સહસ્રઠ ભાગે સ્થાપન કરવાથી (ગુણવાથી) જે પ્રમાણ (સંખ્યા) અઢાર સો ને ત્રીશ ૧૮૩૦ આવે છે તેનાવડે યુગના (પાંચ વર્ષના) દિવસની સંખ્યાને (૧૮૩૦ ને) સહસ્રીયા ભાગપણે સ્થાપન કરવાથી (સડસઠે ગુણવાથી) જે એક લાખ, ચાવીશ હજાર, છ સો ને દશ ૧૨૨૬૧૦ ની સંખ્યા આવે છે તેને (૧૮૩૦ વડે) ભાગવાથી (એક યુગમાં) સડસઠ નક્ષત્ર માસ પ્રાપ્ત થાય છે (૧)। ‘ વાહાઓ ત્તિ ’—લઘુ હિમવાન પર્વતની જીવાથી આરંભીને હેમવંતક્ષેત્રની જીવા સુધીમાં પૂર્વે અને પશ્ચિમ તરફની જે ક્ષેત્રપ્રદેશની પંક્તિ વધતી હોય છે તે વન્ને હેમવંતક્ષેત્રની વાહુ કહેવાય છે. એ જ પ્રમાણે ઐરણ્યવતની વાહુ પણ જાણવી. અહીં (આ વાહુના) પ્રમાણનો સંવાદ આ પ્રમાણે છે—“ સડસઠ સો ને પંચાવન યોજન તથા ત્રણ કલા એટલું હેમવંતક્ષેત્રની વાહાનું પ્રમાણ છે । ” અહીં કલા એટલે એક યોજનનો ઓગણીશમો ભાગ જાણવો । આ વાહુનું પ્રમાણ આ રીતે સિદ્ધ થાય છે—હેમવંતક્ષેત્રનું ધનુઃપૃષ્ઠ જે આઢત્રીશ હજાર, સાત સો ને ચાલીશ યોજન અને ઉપર દશ કલા ૩૮૭૪૦ $\frac{૧૦}{૩૧}$ કહ્યું છે તેમાંથી હિમવાન પર્વતનું ધનુઃપૃષ્ઠ પચીશ હજાર, ચસો ને ત્રીશ યોજન અને ઉપર ૪ કલા ૨૫૨૩૦ $\frac{૪૬}{૧૬}$ વાદ કરવાથી જે બાકી રહે (૧૩૫૧૦ $\frac{૬}{૧૬}$) તેને (ને તરફના ને વાહુનું પ્રમાણ જુદું કહેવું છે તેથી) અર્ધ કરવાથી એક વાહુનું પ્રમાણ (૬૭૫૫-૩)

आयामवडे एटले लंवाइवडे कहेलुं छे (२) । ' मंदरस्सेत्यादि '—मेरुपर्वतनी पूर्व दिशाना छेडाथी पश्चिम दिशानी जगतीना बाह्य छेडा सुधी जंबूद्वीपनुं प्रमाण पंचावन हजार योजननुं छे, त्यांथी आगळ लवणसमुद्रमां बार हजार योजन जइए त्यां गौतमद्वीप नामनो द्वीप छे, तेने आश्रीने आ सूत्रनो अर्थ (सडसठ हजार योजननुं आंतरुं कहुं ते) संभवे छे; केमके पंचावन हजार अने बार हजार मळीने सडसठ हजार थाय छे. जो के सूत्रना ग्रंथोमां गौतम शब्द देखातो नथी, तो पण ते जाणवो, केम के जीवाभिगम विगेरे सूत्रोमां लवणसमुद्रने विषे गौतमद्वीप अने चंद्र सूर्यना द्वीपो सिवाय बीजा द्वीपो सांभळवामां आवता नथी (३) । 'सर्व्वेसिं पि णमित्यादि'—'णं' शब्द वाक्यना अलंकार भाटे लख्यो छे. सर्व्वे नक्षत्रोनो सीमाविष्कंभ एटले पूर्व्व अने पश्चिम दिशामां चंद्र जेटला क्षेत्र सुधी नक्षत्रोनी साथे भोगवटो करे ते क्षेत्रनो जे विस्तार छे ते नक्षत्रे एक अहोरात्रे करीने जेटलुं क्षेत्र भोगववानुं छे ते क्षेत्रने सडसठ भागे भागाकार करवाथी सम अंशवाळो एटले समान भागवाळो क्यो छे. परंतु नक्षत्रनी सीमानो विष्कंभ सडसठ सिवाय बीजा कोइ भागे करीने भागाकार करीए तो ते विषम च्छेदवाळो (विषम अंशवाळो) थाय छे अर्थात् बीजा भागे करीने भागी शकातो ज नथी. ते आ प्रमाणे—(एक) नक्षत्र एक अहोरात्रे करीने जे (जेटलुं) क्षेत्र ओळ्जे ते क्षेत्रना सडसठीया एकवीश भाग जेटलो अभिजित् नक्षत्रनो क्षेत्रथी (क्षेत्रने आश्रीने) सीमाविष्कंभ थाय छे. अर्थात् आटला (सडसठीया एकवीश भाग प्रमाण) क्षेत्रमां चंद्रनी साथे ते नक्षत्रनो योग कहेवाय छे. तथा त्रीश मुहूर्त्तनो एक अहोरात्र होवाथी ते ज एकवीशने त्रीशे गुणवाथी ६३० थाय, तेने सडसठे भागवाथी

१. अहीं क्या सूत्रमां गौतम शब्द देखातो नथी ? ते वात टीकाकारे स्पष्ट करी नथी.

જે ભાગમાં ગ્રાસ થાય તે કાઠસીમા થાય છે એટલે કે ચંદ્રની સાથે તે નક્ષત્રનો તેટલા કાઠ સુધી સંયોગ-સંબંધ રહે છે. તે કાઠસીમા નવ મુહૂર્ત અને સડસઠીયા સત્તાવીશ ભાગ જેટલી (૧૨૭) થાય છે. તે વિષે કહું છે કે—“ એક અહોરાત્રને સડસઠે ભાગવાથી એકવીશ ભાગ જેટલો અભિજિત નક્ષત્રને ચંદ્રનો યોગ ક્ષેત્રથી થાય છે, અને કાઠથી તે યોગ કાંઈક અધિક નવ મુહૂર્તનો હોય છે.” આ પ્રમાણે ક્ષેત્રથી અને કાઠથી અભિજિતને ચંદ્ર સાથેનો યોગ કહ્યો. તથા શતભિષક, મરણી, આદ્રી, અશ્લેષા, સ્વાતિ અને જ્યેષ્ઠા આ છ નક્ષત્રનો ક્ષેત્રથી સડસઠીયા તેત્રીશ અને અર્ધ (સાડીતેત્રીશ) ભાગ જેટલો સીમા-વિષ્કંભ થાય છે, અને તે જ સાડી તેત્રીશને ત્રીશે ગુણતાં ૧૦૦૫ થાય છે, તેને સડસઠે ભાગાકાર કરતાં જે ભાગમાં લાધે તે તેની કાઠથી સીમા થાય છે, તેમાં પંદર મુહૂર્ત આવે છે. તે વિષે કહું છે કે—“ શતભિષક, મરણી, આદ્રી, અશ્લેષા, સ્વાતિ અને જ્યેષ્ઠા આ છ નક્ષત્રો પંદર મુહૂર્તના સંયોગવાળા છે.” તથા ત્રણ ઉત્તરા, પુનર્વસુ, રોહિણી અને વિશાખા એ છ નક્ષત્રોનો ક્ષેત્રથી સીમાવિષ્કંભ સડસઠીયા સો અને અર્ધ (સાડી સો) ભાગ જેટલો થાય છે. તેને (૧૦૦૫) ને જ ત્રીશે ગુણવાથી ૩૦૧૫ થાય છે. તેનો પ્રથમ પ્રમાણે સડસઠવડે ભાગાકાર કરવાથી જે ભાગમાં ગ્રાસ થાય તે આ છ નક્ષત્રોની કાઠથી સીમા થાય છે. અને તેમાં (તેમ કરતાં) પીસ્તાલીશ મુહૂર્ત આવે છે. તે વિષે કહું છે કે—“ ત્રણ ઉત્તરા, પુનર્વસુ રોહિણી અને વિશાખા એ છ નક્ષત્રો પીસ્તાલીશ મુહૂર્તના સંયોગવાળા છે.” બાકીના પંદર નક્ષત્રોનો ક્ષેત્રથી સીમા-વિષ્કંભ સડસઠીયા સડસઠ ભાગ હોય છે, તેને (૬૭) ને તે જ પ્રમાણે (ત્રીશે) ગુણવાથી ૨૦૧૦ થાય છે. તેને સડસઠે ભાગવાથી જે ભાગમાં આવે તે કાઠથી સીમા થાય છે. તેમાં ત્રીશ મુહૂર્ત આવે છે. તે વિષે કહું છે કે—“ બાકીના પંદર

નક્ષત્રો ત્રીશ મુહૂર્તના સંયોગવાળા છે. તેમની સાથે ચંદ્રનો યોગ સંક્ષેપથી હું કહું છું.” આ પ્રમાણે એક, છ, છ અને પંદર એમ કુલ અઠ્ઠાવીશ નક્ષત્રોના અઢાર સો ને ત્રીશ ૧૮૩૦ સડસઠીયા ભાગ થાય છે, તેને વમણા કરવાથી છપ્પન નક્ષત્રો થાય છે અને તેના સડસઠીયા ભાગ ત્રણ હજાર છસો ને સાઠ ૩૬૬૦ થાય છે (૪) ॥ મ્ન-૬૭ ॥

હવે અડસઠમું સ્થાન કહે છે—

મૂં—ધાયદ્સંહે ણં દીવે અડસાટું ચક્કવદ્ધિવિજયા અડસાટું રાયહાણીઓ પન્નત્તા ૧। ઉક્કોસપણ્
અડસાટું અરહંતા સમુપ્પજિંસુ વા સમુપ્પજિંસંતિ વા સમુપ્પજિંસંતિ વા ૨। एवं चक्कवही बलदेवा
वासुदेवा । ३। पुक्खरवरदीवड्डे णं अडसाटुं विजया एवं चेव जाव वासुदेवा । ४। विमलस्स
णं अरहओ अडसाटुं समणसाहस्सीओ उक्कोसिया समणसंपया होत्था । ५ ॥ सूत्रम्-६८ ॥

મૂલાર્થ:—ધાતકીલંબ દ્વીપમાં અડસઠ ચક્રવર્તીના (ચક્રવર્તીને જીતવા યોગ્ય) વિજયો અને અડસઠ તેમની રાજધાનીઓ કહી છે (વે મહાવિદેહની ૬૪ વિજય, ૨ ભરત ને ૨ એરવત મલી ૬૮ સમજવી) (૧) । उत्कृष्टपणे अडसठ तीर्थकरो उत्पन्न थया हता, उत्पन्न थाय छे अने उत्पन्न थशे (२) । ए ज प्रमाणे चक्रवर्ती, बलदेव अने वासुदेवने माटे पण कहेवुं (३) । पुष्करार्ध द्वीपने विषे पण चक्रवर्तीना अडसठ विजयो विगरे सर्व यावत् वासुदेव सुधी कहेवुं (४) । श्रीविमलनाथ तीर्थकरने अडसठ हजार साधुरूपी उत्कृष्ट साधुसंपदा हती (५) ॥

ટીકાર્થ:—હવે અહસઠમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—‘ધાયદ્વસંડે દ્વ્યાદિ’—અહીં એમ કહ્યું કે—“એ જ પ્રમાણે ચક્રવર્તી, વલ્લદેવ અને વાસુદેવને માટે પણ કહેયું” તેમાં જો કે ચક્રવર્તીઓ અને વાસુદેવો એકકાળે અહસઠ સંમ-વ્રતા નથી, કેમ કે જયન્યથી પણ એક એક મહાવિદેહને વિષે ચાર ચાર તીર્થકરો અવશ્ય હોય છે એમ સ્થાનાંગ વિગેરે સ્ત્રોતોમાં કહ્યું છે, પણ એક ક્ષેત્રમાં, એકી સમયે ચક્રવર્તી અને વાસુદેવ તે પ્રમાણે હોતા નથી, તેથી કરીને અહસઠ વિજયોને વિષે ઉત્કર્ષથી અહસઠ ચક્રવર્તી અને વાસુદેવ (બન્ને મલીને) હોઈ શકે છે.’ તો પણ આ સૂત્રમાં એકી સમયે એમ વિશેષ કહ્યો નથી તેથી જુદે જુદે કાળે થનારા ચક્રવર્તી વિગેરે જુદી જુદી વિજયને આશ્રીને થાય તો તેમાં કાંઈ વિરોધ નથી. તે વાગત જંબૂદ્વીપગ્રજાસિમાં ભારતક્ષેત્ર અને કચ્છ વિગેરે વિજયના આલાવાવડે ચક્રવર્તીઓ કેટલા થાય તે કહ્યું છે (ત્યાંથી જોઈ લેયું.) (૨) ॥ સૂત્ર-૬૮ ॥

હવે ઓગણોતેરમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—સમયલિત્તે ણં મંદરવજ્ઞાણગૂણસત્તરિં વાસા વાસધરપથયા પન્નત્તા, તં જહા-પણતીસં વાસા તીસં વાસહરા ચત્તારિ ઉસુયારા । ૧ । મંદરસ્સ પઠ્ઠવયસ્સ પચ્ચચ્છિમિહ્ણાઓ ચરમંતાઓ

૧. ઉત્કૃષ્ટ થાય તો એક મહાવિદેહની ૩૨ વિજયમાંથી ૨૮ માં ચક્રવર્તી ને ૪ માં વાસુદેવ થાય અથવા ૨૮ માં વાસુદેવ અને ૪ માં ચક્રવર્તી થાય એમ સ્પષ્ટ કહેલ છે. ભરત ને ઇસ્વત્તમાં એકેક થાય તે મેઝવીં ૩૦ ને ૪=૩૪ થાય એમ સમજવું. બે મહાવિદેહાદિના મલીને ૬૦ ને ૮=૬૮ સમજવા.

ગોયમદ્વીવસ્સ પચ્ચાહિમિલ્હે ચરમંતેણ્ણં એસ ણં એગૂણસત્તરિં જોયણસહસ્સાઈ અવાહાણ અંતરે પન્નત્તે ॥૨॥ મોહણિજ્જવજ્જાણં સત્તપ્પહં કમ્મપગ્ગડીણં એગૂણસત્તરિં ઉત્તરપગ્ગડીઓ પન્નત્તાઓ ॥૩॥ સૂત્રમ્-૬૯ ॥

મૂળાર્થ:—સમયક્ષેત્ર(અહીં દ્વીપ)માં મેરુ પર્વત વિના બાકી સર્વ મલીને ઓગળોતેર વર્ષ (ક્ષેત્ર) અને વર્ષધર પર્વતો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે-પાંત્રીશ ક્ષેત્રો, ત્રીશ વર્ષધર પર્વતો અને ચાર ઇષુકાર પર્વતો (૧) । મેરુ પર્વતની પૂર્વ દિશાના છેડાથી ગૌતમ દ્વીપના પશ્ચિમ છેડા સુધી ઓગળોતેર હજાર યોજનનું અવાધાણ આંતરું કહ્યું છે (૨) । એક મોહનીય કર્મને વર્જીને બાકીની સાત કર્મપ્રકૃતિની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ ઓગળોતેર કહેલી છે ॥ ૩ ॥

ટીકાર્થ:—હવે ઓગળોતેરમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—‘ મંદરને વર્જીને એટલે મેરુ પર્વતને વર્જીને વર્ષ એટલે ભરત વિગેરે ક્ષેત્રો તથા વર્ષધર પર્વતો એટલે તે ક્ષેત્રોની સીમાને કરનારા હિમવાન વિગેરે વર્ષધર પર્વતો એ સર્વે મલીને ઓગળોતેર કહ્યા છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે-પાંચ મેરુ પર્વતને આશ્રીને સાત ભરત, હૈમવત વિગેરે મલીને પાંત્રીશ ક્ષેત્રો છે, તથા દરેક મેરુને આશ્રીને છ છ હિમવાન વિગેરે વર્ષધર પર્વતો હોવાથી કુલ ત્રીશ પર્વતો છે, તથા ધાતકી-ચંડમાં ૨ ને પુષ્કરાર્ધમાં ૨ મલી ચાર ઇષુકાર પર્વત છે. આ સર્વે મલીને ઓગળોતેર થાય છે (૧) । ‘ મંદરસસેત્યાદિ ’—લવણસમુદ્રમાં પશ્ચિમ દિશાએ બાર હજાર યોજન જડે ત્યાં બાર હજાર યોજનના પ્રમાણવાળો અને સુસ્થિત નામના લવણસમુદ્રના અધિપતિના ભવનવડે સહિત ગૌતમદ્વીપ નામનો દ્વીપ છે. તેનો પશ્ચિમ તરફનો છેડો મેરુ પર્વતના પશ્ચિમ છેડા થકી ઓગળોતેર

હજાર યોજન પ્રમાણ થાય છે, (દૃઢું વચ્ચે આંતરું છે) કેમ કે જંબૂદ્વીપના પીસ્તાલીશ હજાર યોજન, લવણસમુદ્રના ચાર હજાર યોજન અને ગૌતમદ્વીપના વિષ્કંભના ચાર હજાર યોજન એ ત્રણે મલીને ઓગળોતેર હજાર થાય છે (૨) । મોહનીય કર્મને વર્જીને વાકીના કર્મોની ઓગળોતેર ઉત્તરપ્રકૃતિઓ થાય છે તે શી રીતે ? તે કહે છે—જ્ઞાનાવરણની પાંચ, દર્શનાવરણની નવ, વેદનીયની બે, આયુષ્યની ચાર, નામની વૈતાલીશ, ગોત્રની બે અને અંતરાયની પાંચ—આ સર્વ મલીને ૬૯ થાય છે (૩) ॥ સૂત્ર-૬૯ ॥

હવે સીતેરમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—સમણે ભગવં મહાવીરે વાસાણં સવીસદ્ગણે માસે વઙ્કંતે સત્તરિણ્હિં રાઙ્દિણ્હિં સેસેહિં વાસાવાસં પજ્ઞોસવેદ્ ॥ ૧ ॥ પાસે ણં અરહા પુરિસાદાણીણ સત્તરિં વાસાઙ્ બહુપહિપુન્નાઙ્ સામન્નપરિયાગં પાડણિત્તા સિદ્ધે બુદ્ધે જાવ પ્પહીણે ॥ ૨ ॥ વાસુપુજ્ઞે ણં અરહા સત્તરિં ધણૂંં ઉહ્હ ઉચ્ચત્તેણં હોત્થા ॥ ૩ ॥ મોહણિજ્ઞસ્સ ણં કમ્મસ્સ સત્તરિં સાગરોવમકોહાકોહીઓ અબાહૂણિયા કમ્મ-ટિઠ્ઠિં કમ્મનિસેગે પન્નત્તા ॥ ૪ ॥ માહિંદસ્સ ણં દેવિંદસ્સ દેવરન્નો સત્તરિં સામાણિયસાહસ્સીઓ પન્નત્તાઓ ॥ ૫ ॥ સૂત્રમ્-૭૦ ॥

મૂલાર્થ:—શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ વર્ષાક્રતુના વીશ દિવસ સહિત એક માસ વ્યતીત થયે સતે અને સીતેર રાત્રિદિવસ શેષ રહે સતે વર્ષાવાસ પ્રત્યે નિવાસ કર્યો (ચોમાસું રહ્યા) (આ હકીકત પર્યુષણા માટે સમજવી) (૧) ।

પુરુષોના મધ્યે આદેય નામકર્મવાળા શ્રીપાર્શ્વનાથ અરિહંત પરિપૂર્ણ સીતેર વર્ષ શ્રમણપર્યાય પાલીને સિદ્ધ થયા, બુદ્ધ થયા, યાવત્ સર્વ દુઃખથી રહિત થયા (૨) । શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામી અરિહંત સીતેર ઘનુષ ઝંચા હતા (૩) । મોહનીય કર્મની સ્થિતિ સીતેર કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે તેનો અબાધાઈ કરીને રહિત (ઓછી) કર્મસ્થિતિરૂપ કર્મનિષેક સમજવો એટલે સાત હજાર વર્ષે ઝૂળ સીતેર સાગરોપમ કોટાકોટિ નિષેકકાલ કહ્યો છે (૪) । ચોથા માહેદ્ર દેવલોકના દેવરાજ દેવેન્દ્રના સીતેર હજાર સામાનિક દેવો કહ્યા છે (૫) ॥

ટીકાર્થ:—હવે સીતેરમા સ્થાનકમાં કાંઈક લખે છે—‘સમળે હત્યાદિ’—વર્ષાના એટલે ચાર માસના વર્ષાકાલના વીશ રાત્રસહિત એટલે વીશ દિવસ અધિક એવો એક માસ વ્યતીત થયે સતે અર્થાત્ પચાસ દિવસો ગયે સતે તથા સીતેર રાત્રિ-દિવસ શેષ રહે સતે અર્થાત્ ભાદ્રપદની શુક્લ પંચમીને દિવસે વર્ષાવાસ પ્રત્યે એટલે વર્ષાકાલના અવસ્થાન પ્રત્યે ‘પજ્જોસવેહ ત્તિ’—પરિવસતિ એટલે સર્વથા પ્રકારે નિવાસ કરે છે. પહેલાના પચાસ દિવસોમાં તથાપ્રકારની (રહેવાને યોગ્ય) વસતિનો અભાવ વિગેરે કારણ હોય તો બીજા સ્થાનનો પણ આશ્રય કરે છે; પરંતુ ભાદ્રપદ શુક્લ પંચમીએ (પંચમીથી) તો વૃક્ષની નીચે વિગેરે કોઈ પણ સ્થળે (નિશ્ચિત) નિવાસ કરે છે, એ આનું તાત્પર્ય છે (૧) । ‘પુરિસાદાણીય ત્તિ’—પુરુષોને જે આદાનીય એટલે ગ્રહણ કરવા લાયક હોય તે પુરુષાદાનીય કહેવાય છે (૨) । ‘અબાહ્ણિયા કમ્મઢિઈ કમ્મણિસેગે પણત્તે ત્તિ’ (‘અબાધાહીન કર્મસ્થિતિ તે કર્મનિષેક કહ્યો છે.’) આ સંસારમાં જીવ પ્રથમ સામાન્યપણે કર્મપુદ્ગલોને ગ્રહણ કરી ત્યાર-પછી જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મના પોતપોતાના અબાધાકાલને મૂકીને જ્ઞાનાવરણીયાદિક પ્રકૃતિના વિભાગે કરીને અનામોગિક

વીર્યવહે તે દલિયાનો નિષેક કરે છે એટલે ઉદયને યોગ્ય કરે છે. તેથી તેની સ્થિતિ બે પ્રકારે છે—એક કર્મત્વાપાદનરૂપ એટલે માત્ર (સામાન્યથી) કર્મપણે જ પ્રાપ્ત કરવારૂપ અને બીજી અનુભવરૂપ એટલે અનુભવ કરવારૂપ (ભોગવવારૂપ) એમ બે પ્રકારે છે. કેમ કે સ્થિતિ એટલે અવસ્થાન અર્થાત્ તેપણા કરીને નહીં ચવવું (રહેવું) તે. તેમાં ‘અબાહન્તિ’—આનો અર્થ શો ? તે કહે છે—(સીતેર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિવાળું મોહનીય કર્મ) બંધાવલિકાથી આરંભીને સાત હજાર વર્ષ સુધી તે કર્મ બાધા કરતું નથી એટલે ઉદયમાં આવતું નથી. ત્યારપછી તરત જ બીજે સમયે પૂર્વે નિષેક કરેલા કર્મદલિક (કર્મનાં દલિયાં) ઉદયમાં (ઉદયાવલિકામાં) પ્રવેશ કરે છે. નિષેક એટલે અનુભવમાં આવવા માટે જ્ઞાનાવરણાદિક કર્મદલિકની રચના કરવી તે. તે કર્મદલિકને પ્રથમ સમયે ઘણો નિષેક કરે છે, બીજે સમયે વધારે હીન, ત્રીજે સમયે વિશેષ હીન, એ પ્રમાણે જ્યાંસુધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પૂર્ણ થાય ત્યાંસુધી કર્મસ્થિતિનો નિષેક હીન હીન સમજવો. તે વિષે કહું છે કે—“પોતાનો અવાધાકાલ મૂકીને પ્રથમ સ્થિતિમાં ઘણો નિષેક કરે છે, શેષ સ્થિતિમાં વિશેષહીન કરતાં સર્વ કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સુધી લેવું.” ‘બાધુ’ ધાતુ વલોવવાના અર્થમાં છે તેથી બાધતે એટલે જે બાધા પામે તે બાધા એટલે કર્મનો ઉદય કહેવાય છે. નહીં બાધા તે અવાધા એટલે કર્મના ઉદયનું આંતરું. તે અવાધાવહે જે ઝનિકા (ઓછી) તે અવાધો-નિકા એટલે અવાધાકાલને વર્જીને જે કર્મની સ્થિતિ તે કર્મનિષેક હોય છે. આ પ્રમાણે કેટલાક આચાર્યો કહે છે. તથા અન્ય આચાર્યો એમ કહે છે કે—(મોહનીય કર્મની) સાત હજાર વર્ષ અધિક સીતેર કોટાકોટિ સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેમાંથી અવાધારૂપ સાત હજાર વર્ષ ન્યૂન એવો સીતેર કોટાકોટિ સાગરોપમનો નિષેક કાલ સમજવો (૪) ॥ સૂત્ર-૭૦ ॥

હવે એકોતેરયું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—ચુત્થસ્સ ણં ચંદ્રસંવચ્છરસ્સ હેમંતાણં એક્કસત્તરીએ રાહંદિએહિં વીહક્કંતેહિં સવ્વાહિ-
રાઓ મંડલાઓ સૂરિએ આહિં કરેહ ૧ । વીરિયપ્પવાયસ્સ ણં પુવ્વસ્સ એક્કસત્તરિં પાહુડા પન્નત્તા
। ૨ । અજિતે ણં અરહા એક્કસત્તરિં પુવ્વસયસહસ્સાહં અગારમજ્ઞે વસિત્તા મુંડે ભવિત્તા જાવ પવ્વ-
હએ ૩ । એવં સગરો વિ રાયા ચાહરંતચક્કવટ્ટી એક્કસત્તરિં પુવ્વ જાવ પવ્વહએ ત્તિ ૪ ॥ સૂત્રમ્—૭૧ ॥

મૂલાર્થ:—ચોથા ચંદ્ર સંવત્સરના હેમંતઋતુના એકોતેર રાત્રિદિવસ વ્યતીત થાય ત્યારે સૂર્ય સર્વ બાહ્ય મંડલથી આવૃત્તિ
કરે છે (૧) । વીર્યપ્રવાદ નામના પૂર્વમાં એકોતેર ગ્રામૃતો કહેલા છે (૨) । શ્રીઅજિતનાથ અરિહંત એકોતેર લાલ પૂર્વ
ગૃહસ્થવાસ મધ્યે વસીને પછી મુંડ થઈ યાવત્ પ્રવ્રજિત થયા (૩) । એ જ પ્રમાણે સગર નામના ચાર દિશાના અંત સુધીના
ચક્રવર્તી રાજા પણ એકોતેર લાલ પૂર્વ રાજ્ય ભોગવીને યાવત્ પ્રવ્રજિત થયા હતા (૪) ॥

ટીકાર્થ:—હવે એકોતેરમા સ્થાનને વિષે કાંઈક લખે છે—‘ચુત્થસ્સેત્યાદિ’—આ સૂત્રનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે
છે—એક યુગમાં પાંચ સંવત્સર હોય છે. તેમાં પહેલા બે ચંદ્ર સંવત્સર હોય છે, ત્રીજો અભિવર્ધિત સંવત્સર અને ચોથો ચંદ્ર
સંવત્સર જ છે. તેમાં ઓગણત્રીશ દિવસ અને એક દિવસના બાસઠીયા બત્રીશ ભાગ ૨૯૩૬ પ્રમાણવાળો એક ચંદ્ર માસ થાય
છે. આ માસને બારે ગુણીએ ત્યારે એક ચંદ્ર સંવત્સર થાય છે. અને આ માસને જ તેરે ગુણીએ ત્યારે અભિવર્ધિત સંવત્સર

થાય છે. તેથી ચંદ્ર, ચંદ્ર અને અભિવર્ધિત આ ત્રણ સંવત્સરના મલીને કુલ દિવસો એક હજાર ને વાણું તથા ઉપર વાસઠીયા છ ભાગ ૧૦૯૨^૬/_૬ થાય છે। તથા એક સૂર્ય સંવત્સરમાં ત્રણ સો ને છાસઠ દિવસો હોય છે. તે ત્રણ વર્ષના થઈને કુલ એક હજાર અઠાણું (૧૦૯૮) દિવસો થાય છે. હવે અહીં ચંદ્રયુગ અને આદિત્ય યુગ બન્ને લેવાના છે. તેમાં એક આષાઢ માસની પૂર્ણિમાએ પૂર્ણ થાય છે અને વીજું શ્રાવણ કૃષ્ણ પ્રતિપદાએ શરૂ થાય છે. એ પ્રમાણે આદિત્યયુગ ત્રણ સંવત્સરની અપેક્ષાએ ચંદ્રયુગના ત્રણ સંવત્સર પાંચ દિવસ અને એક દિવસના વાસઠીયા છપ્પન્ન ૫^૬/_૬ ભાગે કરીને ઓછા થાય છે, તેથી કરીને આદિત્યયુગના ત્રણ સંવત્સર ચંદ્ર સંવંધી શ્રાવણ કૃષ્ણ પક્ષના સાધિક છ દિવસે પૂર્ણ થાય છે, અને (ચંદ્ર) યુગના ત્રણ સંવત્સર તો આષાઢ પૂર્ણિમાએ પૂર્ણ થાય છે. તેથી કરીને શ્રાવણ કૃષ્ણપક્ષના સાતમા દિવસથી આરંભીને દક્ષિણાયનમાં ચાલતો સૂર્ય ચંદ્રયુગના ચોથા માસને છેડે એક સો ને અઠાર(૧૧૮)મા દિવસે આવતી કાર્તિક પૂર્ણિમાએ પોતાના એક સો ને વારમા (૧૧૨) મંડલે ચાલે છે. ત્યારપછી બીજા એકોતર મંડલે હેમંત માસ સંવંધી માર્ગશીર્ષ વિગેરે ચાર માસના તેટલા જ (૧૧૮) દિવસોવડે ચાલે છે. ત્યારપછી ગોતરમે દિવસે એટલે માઘ માસના કૃષ્ણપક્ષની તેરશને દિવસે સૂર્ય આવૃત્તિ કરે છે એટલે કે દક્ષિણાયનથી પાછો ફરી ઉત્તરાયણમાં ચાલે છે. અહીં જ્યોતિષકાંડકમાં પાંચ યુગસંવત્સર સંવંધી ઉત્તરાયણની તિથિઓ અનુક્રમે આ પ્રમાણે કહી છે—“ સૂર્ય કૃષ્ણપક્ષની સાતમે ૧, શુક્લપક્ષની ચોથે ૨, કૃષ્ણપક્ષની પ્રતિપદાએ ૩, કૃષ્ણપક્ષની તેરશે ૪, શુક્લપક્ષની દશમે ૫, કૃષ્ણપક્ષની પાંચમે આવર્તન કરે છે. આ સર્વ આવૃત્તિઓ માઘ માસમાં આવે છે. ” દક્ષિણાયનના દિવસો આ પ્રમાણે અનુક્રમે કહ્યા છે—“ પહેલી આવૃત્તિ

કૃષ્ણપક્ષની પ્રતિપદા ૧, બીજી કૃષ્ણપક્ષની તેરશે ૨, ત્રીજી શુક્લપક્ષની દશમી ૩, ચોથી કૃષ્ણપક્ષની સાતમે ૪, તથા પાંચમી આવૃત્તિ શુક્લપક્ષની ચતુર્થીને રોજ પ્રવર્તે છે ૫. આ સર્વ આવૃત્તિઓ શ્રાવણ માસમાં આવે છે (૧) । ” વીર્યપ્રવાદ નામનું ત્રીજું પૂર્વ છે. તેમાં ‘ પાહુડ ત્તિ ’—પ્રામૃત અધિકાર વિશેષ (તે ૭૧ કહેલા છે) (૨) । ‘ અર્જિએ હત્યાદિ ’—તે અલ્પિતનાથ તીર્થકરને અઢાર લાખ પૂર્વ કુમારપણામાં અને ત્રેપન લાખ પૂર્વ તથા ઉપર એક પૂર્વાંગ એટલો સમય રાજ્ય-પણામાં વ્યતીત થયો, એ પ્રમાણે એકોતેર લાખ પૂર્વ થયા. અહીં જે એક પૂર્વાંગ અધિક છે તે અલ્પ હોવાથી તેની વિવક્ષા (કહેવાની ઇચ્છા) કરી નથી (૩) । સગર નામના વીજા ચક્રવર્તી, તે અર્જિતસ્વામીને કાલે થયા હતા (તે પળ ૭૧ લાખ પૂર્વે અળગાર થયા હતા) (૪) ॥ સૂત્ર-૭૧ ॥

હવે બૌતેરનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—બાવત્તરિં સુવન્નકુમારાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા । ૧। લવણસ્સ સમુદ્ધસ્સ બાવત્તરિં નાગ-સાહસ્સીઓ બાહિરિયં વેલં ધારંતિ । ૨। સમણે ભગવં મહાવીરે બાવત્તરિં વાસાંઈ સવાઉયં પાલહત્તા સિદ્ધે બુદ્ધે જાવ પ્પહીણે । ૩। થેરે ણં અયલભાયા બાવત્તરિં વાસાંઈ સવાઉયં પાલહત્તા સિદ્ધે જાવ પ્પહીણે । ૪। અર્હિમતરપુક્કલરદ્ધે ણં બાવત્તરિં ચંદા પમાસિંસુ વા પમાસિંસંતિ વા, બાવત્તરિં સૂરિયા તવિંસુ વા તવંતિ વા તવિસ્સંતિ વા । ૫। ઇગમેગસ્સ ણં રન્નો ચાઉરંતચ્ચક્કવાદિસ્સ

बावत्तरिपुरवरसाहस्सीओ पन्नत्ताओ । ६ । बावत्तरि कलाओ पन्नत्ताओ, तं जहा-लेहं १, गणियं
 २, रूवं ३, नटं ४, गीयं ५, वाइयं ६, सरगयं ७, पुक्खरगयं ८, समतालं ९, जूयं १०, जणवायं
 ११, पोक्खच्चं १२, अट्टावयं १३, दग्गमाद्वियं १४, अन्नविही १५, पाणविही १६, वत्थविही १७,
 सयणविही १८, अज्जं १९, पेहलियं २०, मागहियं २१, गाहं २२, सिलोगं २३, गंधजुत्तिं २४,
 मधुसित्थं २५, आभरणविही २६, तरुणीपडिकम्मं २७, इत्थीलक्खणं २८, पुरिसलक्खणं २९,
 हयलक्खणं ३०, गयलक्खणं ३१, गोणलक्खणं ३२, कुक्कुडलक्खणं ३३, मिढयलक्खणं ३४, चक्क-
 लक्खणं ३५, छत्तलक्खणं ३६, दंडलक्खणं ३७, असिलक्खणं ३८, माणिलक्खणं ३९, कागणि-
 लक्खणं ४०, चम्मलक्खणं ४१, चंदलक्खणं ४२, सूरचरियं ४३, राहुचरियं ४४, गहचरियं ४५,
 सोभागकरं ४६, दोभागकरं ४७, विज्जागयं ४८, मंतगयं ४९, रहस्सगयं ५०, सभासं ५१, चारं
 ५२, पडिचारं ५३, वूहं ५४, पडिवूहं ५५, खंधावारमाणं ५६, नगरमाणं ५७, वत्थुमाणं ५८,
 खंधावारनिवेसं ५९, वत्थुनिवेसं ६०, नगरनिवेसं ६१, ईसत्थं ६२, छरुप्पवायं ६३, आससिक्खं ६४,

હરિથાસિખં ૬૫, ધણુવેયં ૬૬, હિરણપાગં સુવન્નપાગં મણિપાગં ધાતુપાગં ૬૭, બાહુજુહં દંડજુહં
મુટ્ટિજુહં અટ્ટિજુહં નિજુહં જુહાં ૬૮, સુત્તલેહં નાલિયાલેહં વટલેહં ધમ્મલેહં ચમ્મ-
લેહં ૬૯, પત્તચ્છેજ્જં કલ્લગચ્છેજ્જં ૭૦, સર્જીવં નિર્જીવં ૭૧, સડણરુયં ૭૨ । ૭ । સંમુચ્છિમલ્લહ-
યરપંચિંદિયતિરિખલ્લજોણિયાણં ઉક્કોસેણં બાવત્તરિં વાસસહસ્સાઈં ઠિઈં પન્નત્તા । ૮ ॥ સૂત્રમ્-૭૨ ॥

મૂલાર્થઃ—સુવર્ણકુમારના બોતેર લાખ આવાસ (ભવનો) કહ્યા છે (૧) । લવણસમુદ્રની બહારની (ધાતકીલંડ
તરફની) વેળાને બોતેર હજાર નાગકુમાર દેવો ધારણ કરે છે (૨) । શ્રમણ મગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામી બોતેર વર્ષનું
સર્વ આયુષ્ય પાઠીને સિદ્ધ થયા, બુદ્ધ થયા, યાવત્ સર્વ દુઃખથી રહિત થયા (૩) । સ્થવિર (ગણધર) અચલત્રાતા
બોતેર વર્ષનું સર્વ આયુષ્ય પાઠીને સિદ્ધ થયા, યાવત્ સર્વ દુઃખથી રહિત થયા (૪) । પુષ્કરાર્ધ દ્વીપને વિષે બોતેર ચંદ્ર
પ્રકાશતા હતા, પ્રકાશ કરે છે, પ્રકાશ કરશે, તથા બોતેર સૂર્ય તપતા હતા, તપે છે અને તપશે (૫) । એક એક
(દરેક) ચાતુરંત ચક્રવર્તી રાજાને બોતેર હજાર શ્રેષ્ઠ પુર હોય છે એમ કહ્યું છે (૬) બોતેર કલાઓ કહી છે, તે આ
પ્રમાણે—લેખ ૧, ગણિત ૨, રૂપ ૩, નાટ્ય ૪, ગીત ૫, વાદ્ય ૬, સ્વરગત-સ્વર જાણવાની કલા ૭, પુષ્કરગત-ઢોલ
વિગેરે વાજિત્રનું જાણવું ૮, સમતાલ-તાલીયો વગાડવાનું જાણવું ૯, દ્યૂત-જુગાર રમવાનું જાણવું ૧૦, જનવાદ-લોકોના
વાર્તાલાપ જાણવા ૧૧, નગરની રક્ષા કરવાનું જાણવું ૧૨, પાસા રમવાની કલા ૧૩, દગમટ્ટી-પાણીને માટી બન્ને મેઠવીને

तेमांथी वनती वस्तुओ करवानी कळा १४, अन्नविधि-अन्न उत्पन्न करवानी (रांधवानी) कळा १५, पानविधि-पाणी
 उत्पन्न करवानी तथा शुद्ध करवानी कळा १६, वस्त्रविधि-वस्त्र बनाववानी, रंगवानी, धोवानी कळा १७, शयन-
 विधि-शय्या बनाववानी तथा तेमां ख्वांनी कळा १८, आर्या-संस्कृत कविता बनाववादिकनी कळा १९, प्रहेलिका-
 गूढार्थवाळी कविता बनाववादिकनी कळा २०, मागधिका-मगध देशनी भाषा जाणवानी कळा २१, गाथा-
 प्राकृत गाथा करवानी तथा जाणवानी कळा २२, श्लोक-श्लोक बनाववा-जाणवानी कळा २३, गंधयुक्ति-सुगंधि
 पदार्थ बनाववा-जाणवानी कळा २४, मधुसिक्थ-मधुरादिक छ रस बनाववा-जाणवानी कळा २५, आभरणविधि-
 अलंकार बनाववा, पहेरवा विगेरेनी कळा २६, तरुणीप्रतिकर्म-स्त्रीने केळवणी आपवानी कळा २७, स्त्रीलक्षण-स्त्रीना लक्षण
 जाणवानी कळा २८ पुरुषलक्षण-पुरुषना लक्षण जाणवानी कळा २९, हयलक्षण-अश्वना लक्षण जाणवानी कळा ३०,
 गजलक्षण-हस्तीना लक्षण जाणवानी कळा ३१, गोणलक्षण-वृषभना लक्षण जाणवानी कळा ३२, कुकुटलक्षण-कुक्कडाना
 लक्षण जाणवानी कळा ३३, मेंढलक्षण-मेंढाना लक्षण जाणवानी कळा ३४, चक्रलक्षण-चक्रना लक्षण जाणवानी कळा
 ३५, छत्रलक्षण-छत्रना लक्षण जाणवानी कळा ३६, दंडलक्षण-दंडना लक्षण जाणवा ३७, असिलक्षण-खड्गना लक्षण
 जाणवा ३८, मणिलक्षण-मणिना लक्षण ३९, काकिनीलक्षण-कागणीना लक्षण ४०, चर्मलक्षण-चर्मना लक्षण एटले गुण,
 अवगुण विगेरे जाणवानी कळा ४१, चंद्रलक्षण-चंद्रनुं ग्रहण विगेरे जाणवानी कळा ४२, सूर्यचरित-सूर्यनी गतिनुं जाणवुं
 विगेरे ४३, राहुचरित-राहुनी गति विगेरे जाणवी ४४, ग्रहचरित-ग्रहनी गति विगेरेनुं ज्ञान ४५, सौभाग्यकर-

સૌભાગ્ય કરવાનું જ્ઞાનાદિક ૪૬, દૌર્ભાગ્યકર-દૌર્ભાગ્ય કરવાનું જ્ઞાનાદિક ૪૭, વિદ્યાગત-રોહિણી, પ્રજ્ઞાસિ વિગેરે વિદ્યા સંબંધી જ્ઞાનાદિક ૪૮, મંત્રગત-મંત્રની સાધના વિગેરેનું જ્ઞાનાદિક ૪૯, રહસ્યગત-ગુપ્ત વસ્તુ, વાત વિગેરેનું જ્ઞાનાદિક ૫૦, સદ્ભાવ-દરેક વસ્તુની હકીકત જાણવી ૫૧, ચાર-સૈન્યનું પ્રમાણ જાણવું વિગેરે ૫૨, પ્રતિચાર-સૈન્યને યુદ્ધમાં ઉતારવાની કલા ૫૩, વ્યૂહ-સૈન્યની રચનાની કલા ૫૪, પ્રતિવ્યૂહ-શત્રુસૈન્યના વ્યૂહની સામે તેનો પરાજય કરવા માટે સામું વ્યૂહ રચવાની કલા ૫૫, સ્કંધાવારમાન-સૈન્યના પડાવ નાંખવાના સ્થલનું પ્રમાણ જાણવું ૫૬, નગરમાન-શહેર વસાવવાના સ્થાનનું પ્રમાણ જાણવું ૫૭, વસ્તુમાન-વસ્તુનું પ્રમાણ જાણવું ૫૮, સ્કંધવારનિવેશ-સૈન્યનો પડાવ નાંખવાનું જ્ઞાનાદિક ૫૯, વસ્તુનિવેશ-દરેક વસ્તુને સ્થાપન કરવાના વિધિનું જ્ઞાનાદિક ૬૦, નગરનિવેશ-નગર વસાવવા સંબંધી જ્ઞાનાદિક ૬૧, રૂપદર્થ-થોડાને ઘણું કરી બતાવવાની કલા ૬૨, ત્સરુપ્રપાત-લગ્નની મૂઠ બનાવવા વિગેરેની કલા ૬૩, અશ્વશિક્ષા-ઘોડાની શિક્ષા ૬૪, હસ્તીશિક્ષા ૬૫, ધનુર્વેદ ૬૬, હિરણ્યપાક, સુવર્ણપાક, માણિપાક, ધાતુપાક ૬૭, બાહુયુદ્ધ, દંડયુદ્ધ, મુષ્ટિયુદ્ધ, યષ્ટિયુદ્ધ, યુદ્ધ, નિયુદ્ધ, યુદ્ધાતિયુદ્ધ ૬૮, લગ્નલેહ, નાલિકાલેહ, વર્તલેહ, ધર્મલેહ, ધર્મલેહ ૬૯, પત્રચ્છેદ્ય-પત્ર છેદવાની કલા, કટકચ્છેદ્ય-વૃક્ષાંગવિશેષ છેદવાની કલા ૭૦, સજીવ-નિર્જીવને સજીવ જેવો કરીને અને સજીવને નિર્જીવ જેવો કરીને બતાવવાની કલા ૭૧, તથા શકુનરુત-પક્ષીના શબ્દથી શમાશુભ જાણવાની કલા ૭૨ (૭) । સંમૂર્ચ્છિમ લેખર પંચેદ્રિય તિર્યંચ યોનિવાલાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બોતેર હજાર વર્ષની કહી છે (૮) ॥

ટીકાર્થ:—હવે બોતેરમા સ્થાનકમાં કાંઈક લખે છે—સુવર્ણકુમારના બોતેર લાલ ભવનો છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે—

દક્ષિણ નિકાયમાં આડત્રીશ લાખ અને ઉત્તરનિકાયમાં ચોત્રીશ લાખ વન્ને મલીને બૉતેર લાખ ભવનો થાય છે (૧) ।
 ‘ નાગસાહસ્સીઓ ત્તિ ’—બૉતેર હજાર નાગકુમાર દેવો બાહ્ય વેળાને એટલે ધાતકીલંબ તરફની વેળાને એટલે સોઠ હજાર
 યોજન ડુંગરી અને દશ હજાર યોજન પહોળી (જાડી) લવણસમુદ્રની શિલાને (ધારણ કરે છે) (૨) । શ્રીમહાવીરસ્વામી
 બૉતેર વર્ષનું આયુષ્ય પાલીને સિદ્ધ થયા, તે કેવી રીતે ? તે કહે છે—ત્રીશ વર્ષ ગૃહવાસમાં, સાડાબાર વર્ષ અને એક પક્ષ
 (પલ્લવાડીયું) છદ્મસ્થ અવસ્થામાં તથા કાંઈક ન્યૂન ત્રીશ વર્ષ કેવલીપણામાં એમ સર્વ મલીને બૉતેર વર્ષ થાય છે (૩) ।
 ‘ અયલભાય ત્તિ ’—અચલભ્રાતા નામના મહાવીરસ્વામીના નવમા ગણધર, તેનું આયુષ્ય બૉતેર વર્ષનું હતું. કેવી રીતે ?
 તે કહે છે—હૈંતાલીશ વર્ષ ગૃહસ્થપણામાં, ચાર વર્ષ છદ્મસ્થપણામાં અને ચૌદ વર્ષ કેવલીપણામાં (એમ કુલ ૭૨ વર્ષ થાય
 છે) (૪) । પુષ્કરાર્ધ ક્ષેત્રમાં બૉતેર ચંદ્ર (ને ૭૨ સૂર્ય) છે. તેમાં એક પંક્તિમાં છત્રીશ અને બીજી પંક્તિમાં પળ છત્રીશ
 વન્ને મલીને બૉતેર થાય છે (૫) । ‘ બાવત્તરિં કલાઓ ત્તિ ’—કલા એટલે વિજ્ઞાન. તે કલા જાણવાના મેદથી બૉતેર
 હોય છે. તેમાં લેખન એટલે અક્ષર લખવા તે, તેના વિષયવાલી જે કલા—વિજ્ઞાન તે લેખન કહેવાય છે. એમ સર્વત્ર સમજવું.
 તે લેખ વે પ્રકારનો છે—લિપિ અને વિષય. તેમાં લિપિ અદ્વાર પ્રકારની છે તે અદ્વારમા સ્થાનમાં કહી ગયા છે, અથવા લાટ
 વિગેરે દેશોના મેદને લઈને અથવા તથાપ્રકારની વિચિત્ર ઉપાધિના મેદને લીધે અનેક પ્રકારે હોય છે. તે આ પ્રમાણે—પત્ર,
 છાલ, કાષ્ઠ, દાંત, લોહ, તામ્ર, રુપું વિગેરે વસ્તુઓ અક્ષરના (લખવાના) આધારરૂપ છે, (તેના પર લખાય છે), તથા લેખવું,

કોતરવું, પરોવું, વણવું, હેદવું, મેદવું, બાલવું અને સંક્રામવું (બીજા પદાર્થનું મેલવું) આ વિગેરે કરવાથી (લખવા, કોતરવા વિગેરેથી) અક્ષરો થાય છે. તથા વિપયની અપેક્ષાએ પણ અનેક પ્રકારે લેખન થઈ શકે છે કેમ કે સ્વામી-મૃત્યુ, પિતા-પુત્ર, ગુરુ-શિષ્ય, માર્યા-પતિ, શત્રુ-મિત્ર વિગેરે લેખના વિપયો અનેક છે. તેમ જ તે સ્વામી વિગેરેના તથાપ્રકારના કાર્યો પણ અનેક પ્રકારના છે, તેથી અનેક પ્રકાર થઈ શકે છે. આ અક્ષર પણ દોષ રહિત લખવા જોઈએ, તેથી તેના દોષ આ પ્રમાણે કહ્યા છે—“અતિ શીળાપણું, અતિ મોટાપણું, વિષમપણું, લોંટીનું વાંકાપણું, અસમાનનું સદૃશપણું (જેમકે-‘પ’ ને બદલે ‘ચ’ લખવો વિગેરે) તથા અવયવોનો વિભાગ ન પાડવો તે (અક્ષરોના વિભાગ માથાં વિગેરે જુદા લઘીને ન પાડવો તે ‘વરવર્ણિકા’ ને બદલે ‘વર્ણિકા’) ૧, તથા ગણિત દટલે સંખ્યા, તે ગણિત સંકલિત વિગેરે અનેક પ્રકારનું પાડીને વિષે પ્રસિદ્ધ છે ૨, રૂપ્ય-લેપ્ય, શિલા, સુવર્ણ, મણિ, વસ્ત્ર અને ચિત્ર વિગેરેને વિષે રૂપ બનાવવું (પ્રતિમાદિક બનાવવાની કલા) ૩, નાટ્ય કલા-ભરત, માર્ગ, છલિક અને લાસ્યવિધાન વિગેરેના મેદવડે આઠ પ્રકારનું નાટ્ય ગ્રહણ કરવાથી નૃત્યકલા પણ ગ્રહણ કરી છે એમ જાણવું. તે નૃત્યકલા ત્રણ પ્રકારે છે—અભિનયિકા, અંગહારિકા અને વ્યાયામિકા-આ સર્વનું સ્વરૂપ ભારતનાટ્યશાસ્ત્રથી જાણવું ૪, તથા ગીતકલા ત્રણ પ્રકારની છે-નિબંધમાર્ગ, છલિકમાર્ગ અને ભિન્નમાર્ગ, તેમાં “સાત સ્વર, ત્રણ ગ્રામ, એકવીંશ મૂર્દના અને ઓગળપવાસ તાન છે. એ પ્રમાણે સ્વરમંડલ સમાપ્ત થયું.” આ કલા વિશાખિલ નામના શાસ્ત્રમાંથી જાણવી ૫, ‘વાદ્યં તિ’—વાદ્યકલા. આ કલા ચાર પ્રકારનું તત, પાંચ પ્રકાર-

૧. ગરમ કરેલી વસ્તુને કાષ્ટપર ફેરવી અક્ષર પાડવા. તેમાં કાષ્ટ બલે છે ને અક્ષર પડે છે.

રું ચિત્ત, ત્રણ પ્રકારનું શુધિર અને એક પ્રકારનું ઘન, આ રીતે વાજિત્રના તેર પ્રકાર થાય છે ૬, इत्यादिक कळानो विभाग लौकिकशास्त्राधी जाणी लेवो. અહીં કલ્પાની સંખ્યા વોતેર કહી છે, પરંતુ સૂત્રમાં તેનાં નામો ઘણાં જુદાં જુદાં જોવામાં આવે છે, તેથી કોઈનો કોઈમાં અંતર્ભાવ (સમાવેશ) થાય છે એમ જાણવું. (૭) ॥ સૂત્ર-૭૨ ॥

હવે તોતેરનું સ્થાન કહે છે—

મૂ-હરિવાસરમ્મયવાસયાઓ પં જીવાઓ તેવત્તરિં તેવત્તરિં જોયણસહસ્સાઈં નવ ચ ઇગુ-ત્તરે જોયણસણ સત્તરસ ચ ઇગૂણવીસઈભાગે જોયણસસ અદ્ધભાગં ચ આયામેણં પન્નત્તા । ૧ । વિજણ પં બલદેવે તેવત્તરિં વાસસયસહસ્સાઈં સઘાઉયં પાલહત્તા સિદ્ધેજાવ પ્પહીણે । ૨ ॥ સૂત્રમ્-૭૩ ॥

મૂલાર્થ:—હરિવર્ષ અને રમ્યક ક્ષેત્રની (પ્રત્યેકની) જીવા તોતેર તોતેર હજાર, નવ સો ને એક યોજન તથા ઉપર એક યોજનના ઓગણીશીયા સત્તર ભાગ તથા અર્ધ ભાગ ૭૩૯૦૧ $\frac{૧૭}{૧૬}$ જેટલી લાંબી કહી છે (૧) । વિજય નામના વીજા વલ્લદેવ તોતેર હજાર વર્ષનું સર્વ (કુલ) આયુષ્ય પાઠીને સિદ્ધ થયા, યાવત્ સર્વ દુઃખથી રહિત થયા (૨) ॥

ટીકાર્થ:—હવે તોતેરમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—‘ હરિવાસે ત્તિ ’—અહીં સંવાદની ગાથા આ પ્રમાણે છે—“હરિવર્ષ ક્ષેત્રની જીવા તોતેર હજાર, નવ સો ને એક યોજન ઉપર સત્તર અને અર્ધ (સાડીસત્તર) કરા ૭૩૯૦૧ $\frac{૧૭}{૧૬}$ જેટલી છે (૧) । તથા વિજય નામના વીજા વલ્લદેવનું કુલ આયુષ્ય તોતેર લાખ વર્ષનું કહ્યું છે, પણ આવશ્યક સૂત્રમાં તો પંચોતેર

लाख वर्षेंतुं कहूं छे, ते मतांतर जाणवुं (२) ॥ सूत्र-७३ ॥

हवे चुमोतेरसुं स्थान कहे छे—

मू०—थेरे णं अग्निभूई गणहरे चोवत्तिरिं वासाइं सबाउयं पालइत्ता सिद्धे जाव प्पहीणे । १ ।
निसहाओ णं वासहरपवयाओ तिगिच्छिओ णं दहाओ सीतोयामहानदीओ चोवत्तिरिं जोयणसयाइं
साहियाइं उत्तराहिमुही पवहिता वइरामयाए जिब्भियाए चउजोयणायामाए पन्नासजोयणावि-
म्वंभाए वइरतले कुंडे महया घडमुहपवत्तिएणं मुत्तावलिहारसंठाणसंठिएणं पवाएणं महया सद्देणं
पवडइ । २ । एवं सीता वि दक्खिणाहिमुही भाणियव्वा । ३ । चउत्थवज्जासु छसु पुढवीसु चोव-
त्तिरिं नरयावाससयसहस्सा पन्नत्ता । ४ ॥ सूत्रम्—७४ ॥

मूलार्थः—स्थविर अग्निभूति नामना गणधर चुमोतेर वर्षेनुं सर्व (कुल) आशुष्य पालीने सिद्ध थया यावत् सर्व दुःख
रहित थया (१) । निषध नामना वर्षधर पर्वत उपर रहेला तिगिच्छ नामना महाद्रहथकी सीतोदा नामनी महानदी
(नीकळी छे ते) साधिक चुमोतेर सो योजन उत्तर दिशा सन्मुख वहन करीने चार योजन लांबी अने पचास योजन
विष्कंभवाळी (पहीली) एवी वज्ररत्नमय जिह्वावडे वज्ररत्नना तळियावाळा कुंडमां (सीतोदा प्रपातकुंडमां) मोटा घडाना
मुखमांथी धारा नीकळे तेम मोतीना हारना संस्थानवडे रहेला प्रपातवडे (पडवावडे) मोटा शब्दे करीने पडे छे (२) ।

ए ज प्रमाणे सीता नामनी महानदी पण दक्षिण दिशा तरफ वहेली सती सीताप्रपात द्रहमां पडे छे एम कहेबुं (३) !
एक चौथी नरकपृथ्वी सिवाय बाकीनी छ नरक पृथ्वीने विषे (कुल) चुमोतेर लाख नरकावासा कहा छे (४) ॥

टीकार्थः—हवे चुमोतेरमा स्थानक विषे कांइक लखे छे—तेमां अग्निभूति ए श्री महावीरस्वामीना बीजा गणघर
हता, तेनुं चुमोतेर वर्षनुं आयुष्य कहुं, तेनो विभाग आ प्रमाणे छे—हेतालीश वर्षनो गृहस्थपर्याय, बार वर्ष छद्मस्थपर्याय
अने सोळ वर्ष केवलीपर्याय जाणवो (१) । ‘ निसहाओ णमित्यादि ’—आनो भावार्थ आ प्रमाणे छे—निपध नामना
वर्षधर पर्वतनो विष्कंभ सोळ हजार आठसो ने नैतालीश योजन अने बे कळा (१६८४२-२) नो छे. तेना मध्य भागमां
तिगिच्छ नामनो महाद्रह छे, ते बे हजार योजन पहोळो अने चार हजार योजन लांबो छे. तेथी पर्वतना विष्कंभ
(पहोळाइ)ने अर्ध करी (८४२१-२) तेमांथी द्रहना विष्कंभनो अर्ध भाग (१०००) बाद करीए ल्यारे सीतोदा महानदीनो
पर्वत उपर सात हजार चार सो ने एकवीश योजन तथा एक कळा (७४२१-१) जेटलो प्रवाह थाय छे. ‘ वइरामयाए
जिन्भियाए त्ति ’—वज्रमय जिहिकावडे एटले प्रणालमां रहेला मकरमुखनी जिह्वा के जे चार योजन लांबी अने पचास
योजन पहोळी छे तेनावडे ‘ वइरतले कुंडे त्ति ’,—निपध पर्वतनी नीचे रहेला, वज्रना तळीयावाळा, चार सो ने ऐसी
(४८०) योजन लांबा पहोळा अने दश योजन ऊंडा तथा सीतोदा देवीनुं भवन जेना शिखर उपर रहेछुं छे एवा सीतोदा
नामना द्वीपवडे जेनो मध्य भाग शोभी रह्यो छे एवा सीतोदा प्रपात नामना कुंडने विषे ‘ महय त्ति ’—मोटा प्रमाणे
करीने, अहीं कोई प्रतमां ‘ दुहओ ’ (बे वाजुए) एवो पाठ देखाय छे ते खोटो पाठ छे एम जणाय छे. ‘ घडमुहपवत्ति-

एणं ति'—जेस घडाना मुखथी नीकळतो होय तेम मुक्तावळीना एटले मोतीनी सेरवाळा हारसुं जेसुं संस्थान (आकार) होय तेवा संस्थाने रहेला प्रपातवेडे एटले पर्वतथी पडता जळसमूहवेडे मोटा शब्दे करीने पडे छे (२) । ए ज प्रमाणे सीता महानदी पण कहेवी. तेमां विशेष ए के—ते नदी नीलवान नामना वर्षघर पर्वतथकी दक्षिण दिशानी सन्मुख जइने (सीता प्रपातकुंडमां) पडे छे (३) । 'चउत्थवज्जेत्यादि'—तेमां पहेली पृथ्वीमां त्रीश लाख, बीजीमां पचीश लाख, त्रीजीमां पंदर लाख, पांचमीमां त्रण लाख, छठीमां पांच ओछा एक लाख अने सातमीमां पांच—आ सर्व मळीने चुमोतेर लाख थाय छे (एकंदर ८० लाखमांथी चौथी नरक पृथ्वीना ६ लाख नरकावास बाद करतां ७४ लाख रहे छे) (४) ॥ सूत्र-७४ ॥

हवे पंचोतेरसुं स्थान कहे छे—

मू०—सुविहिस्स णं पुप्फदंतस्स अरहओ पन्नत्तरि जिणसया होत्था । १ । सीतले णं अरहा पन्नत्तरि पुव्वसहस्साइं अगारवासमज्झे वसित्ता मुंडे भवित्ता जाव पव्वइए । २ । संती णं अरहा पन्नत्तरिवाससहस्साइं अगारवासमज्झे वसित्ता मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए ।

॥ ३ ॥ सूत्रम्-७५ ॥

मूलार्थः—सुविधिनाथ एटले पुष्पदंत अरिहंतने पंचोतेर सो सामान्य केवळी हता (१) । श्री शीतळनाथ अरिहंत पंचोतेर हजार पूर्व सुधी गृहवास मध्ये रहीने पछी मुंड थइ यावत् प्रव्रजित थया (२) । श्री शान्तिनाथ अरिहंत पंचोतेर

હજાર વર્ષ સુધી ગૃહવાસને મધ્યે રહીને પછી મુંડ થઈ ગૃહથકી અનગારપણે પ્રવ્રજિત થયા (૩) ॥

ટીકાર્થ:--હવે પંચોતેરમા સ્થાન વિષે કાંઈક લખે છે--સુવિધિ નવમા તીર્થંકર, તેનું ગ્રીજું નામ પુષ્પદંત છે (૧) । તથા શીતલનાથ અરિહંત પંચોતેર હજાર વર્ષ સુધી ગૃહવાસમાં રહ્યા હતા, તે શી રીતે ? તે કહે છે--પચીશ હજાર વર્ષ કુમાર-પણામાં અને પચાસ હજાર વર્ષ રાજ્ય ઉપર રહ્યા હતા (૨) । તથા શાંતિનાથ ભગવાન પંચોતેર હજાર વર્ષ ગૃહવાસમાં રહી પ્રવ્રજિત થયા, તે શી રીતે ? તે કહે છે--પચીશ હજાર વર્ષ કુમારપણામાં, પચીશ હજાર વર્ષ માંડલિક રાજાપણામાં અને પચીશ હજાર વર્ષ ચક્રવર્તીપણામાં (એમ કુલ ૭૫૦૦૦ વર્ષ સમજવા) (૩) ॥ સૂત્ર-૭૫ ॥

હવે છોતેરમું સ્થાન કહે છે--

મૂ०--છાવત્તરિં વિજ્ઞુકુમારાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા । ૧ । એયં-દીવદિસાઉદહીણં, વિજ્ઞુ-કુમારિંદ થણિયમગ્ગીણં । છળહં પિ જુગલયાણં, છાવત્તરિ સયસહસ્સાં । ૧ । ॥૨॥ સૂત્રમ્-૭૬ ॥

મૂલાર્થ:--વિદ્યુત્કુમારના આવાસો છોતેર લાખ કહ્યા છે (૧) । એ જ પ્રમાણે દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, ઉદધિકુમાર, વિદ્યુ-ત્કુમારેંદ્ર, સ્તનિતકુમાર અને અગ્નિકુમાર, એ છાએ યુગલના છોતેર છોતેર લાખ ભવનો કહ્યા છે (૨) ॥

ટીકાર્થ:--હવે છોતેરમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે--તેમાં વિદ્યુત્કુમારોના ભવનો દક્ષિણ દિશામાં ચાલીશ લાખ છે અને ઉત્તર દિશામાં છત્રીશ લાખ છે (વન્ને મઝીને ૭૬ લાખ છે (૧) । એ જ પ્રમાણે એટલે આ બે ભવનોનું પ્રમાણ કહ્યું

તે જ દ્વીપકુમારાદિક ભવનપતિ નિકાયનું જાણવું. તે ચાત્રતની ગાથા 'દીવેત્યાદિ' મૂલમાં લખી છે. તેમાં 'યુગલાનાં' એટલે દક્ષિણ તથા ઉત્તરનિકાયના મેદે યુગલ એટલે દરેક નિકાયને વિષે (છોંતેર લાખ છે) (૨) ॥ સૂત્ર-૭૬ ॥

હવે સત્તોતેરમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—મરહે રાયા ચાઝરંતચઘ્ઘટ્ટી સત્તહત્તરિં પુઁવસયસહસ્સાઈં કુમારવાસમઝ્ઝે વસિત્તા મહારાયાભિસેયં સંપત્તે । ૧ । અંગવંસાઓ ણં સત્તહત્તરિ રાયાણો મુંડે જાવ પવ્વઙ્ગયા । ૨ । ગદ્-તોયતુસિયાણં દેવાણં સત્તહત્તરિં દેવસહસ્સપરિવારા પન્નત્તા । ૩ । એગમેગે ણં મુહુત્તે સત્તહત્તરિં લલ્લે લવગ્ગેણં પન્નત્તે । ૪ ॥ સૂત્રમ્-૭૭ ॥

મૂલાર્થ:—ચાતુરંત ચક્રવર્તી ભરત રાજા સત્તોતેર લાખ પૂર્વ કુમાર અવસ્થામાં રહીને પછી મહારાજાના અભિષેકને પામ્યા હતા (૧) । અંગવંશના સત્તોતેર રાજા મુંડ થઈને યાવત્ પ્રવ્રજિત થયા હતા (૨) । ગર્દતોય અને તુષિત દેવોને સત્તોતેર હજાર દેવોનો પરિવાર કહ્યો છે (૩) । એક એક મુહૂર્ત સત્તોતેર લવગ્રમાણ કહ્યો છે (૪) ॥

દીકાર્થ:—હવે સત્તોતેરમા સ્થાનક વિષે કાંઈક વિવરણ કરે છે—તેમાં ક્રષ્ણમસ્વામીની વય છ લાખ પૂર્વની થઈ ત્યારે ભરતચક્રી જન્મ્યા હતા, અને ત્ર્યાશી લાખ પૂર્વની વયે ભગવાન પ્રવ્રજિત થયા ત્યારે ભરત રાજા થયા હતા. તેથી ત્ર્યાશીમાંથી છ બાદ કરતાં સત્તોતેર રહે, તેટલા લાખ પૂર્વ સુધી તેનો કુમારવાસ હતો (૧) । અંગવંશ એટલે અંગરાજાનો (પુત્ર પૌત્રાદિક)

વંશ સંતાન, તે સંવંધી (તેમાં જન્મેલા) સત્તોતેર રાજાઓ પ્રવ્રજિત થયા હતા (૨) । ‘ગદ્ગતોયેત્યાદિ’—બ્રહ્મલોક(પાંચમા સ્વર્ગ)ની નીચે રહેલી આઠ કૃષ્ણરાજિને વિષે સારસ્વત વિગેરે લોકાંતિક નામના આઠ દેવનિકાયો રહેલા છે. તેમાં ગર્દતોય અને તુપિત એ બન્નેના (દેવોના) પરિવારની સંખ્યા એકઠી કરવાથી સત્તોતેર હજાર દેવોનો પરિવાર કહ્યો છે (૩) । તથા એક એક મુહૂર્ત લવના પરિમાણે કરીને કહીએ તો સત્તોતેર લવનો કહ્યો છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—“હર્ષિત, નીરોગ અને ક્લેશ રહિત (ઉપદ્રવ રહિત) એવા પ્રાણીનો જે એક શ્વાસોચ્છ્વાસ તે પ્રાણ કહેવાય છે. આવા સાત પ્રાણનો એક સ્તોક, સાત સ્તોકનો એક લવ અને સત્તોતેર લવનો એક મુહૂર્ત કહ્યો છે” (એકંદર ૩૭૭૩ પ્રાણ-શ્વાસોશ્વાસનું એક મુહૂર્ત થાય છે.) (૪) ॥ સૂત્ર-૭૭ ॥

હવે અષ્ટોતેરમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—સક્રસ્સ ણં દેવિંદસ્સ દેવરત્તો વેસમણે મહારાયા અટ્ટહત્તરીએ સુવન્નકુમારદીવકુમારાવાસ-સયસહસ્સાણં આહેવચ્ચં પોરેવચ્ચં સામિત્તં ભટ્ઠિત્તં મહારાયત્તં આણાઈસરસેણાવચ્ચં કારેમાણે પાલેમાણે વિહરઇ । ૧ । થેરે ણં અકંપિએ અટ્ટહત્તરિં વાસાઈ સઘાઉયં પાલઇત્તા સિદ્ધે જાવ પ્પહીણે । ૨ । ઉત્તરાયણનિયદ્દે ણં સૂરિએ પઢમાઓ મંડલાઓ ઇગૂણચત્તાલીસઇમે મંડલે અટ્ટહત્તરિં ઇગસટ્ઠિમાએ દિવસલેત્તસ્સ નિબુદ્ધેત્તા રયણિલેત્તસ્સ અભિનિબુદ્ધેત્તા ણં ચારં ચરઇ । ૩ । એવં દક્ષિણાયણનિયદ્દે વિ ॥૪॥ સૂત્રમ્-૭૮ ॥

મૂલાર્થ:—દેવોના ઇંદ્ર શક્ત નામના દેવરાજનો વૈશ્રમણ નામનો મહારાજા (લોકપાલ) સુવર્ણકુમાર અને દ્વીપકુમારના અદ્વોતેર લાખ આવાસના અધિપતિપણને, અગ્રેસરપણાને, સ્વામીપણાને, ભર્તાપણાને, મહારાજપણાને અને આજ્ઞાપ્રધાન સેનાના નાયકપણાને કરાવતો તથા પાલતો વિચરે છે (રહેલો છે) (૧) । અકંપિત નામના સ્થવિર અદ્વોતેર વર્ષેનું સર્વ (કુલ) આયુષ્ય પાક્કીને સિદ્ધ થયા યાવત્ સર્વ દુઃખ રહિત થયા (૨) । ઉત્તરાયણથી પાછો ફરેલો સૂર્ય પહેલા મંડલથી ઓગળચાલીશમા મંડલ સુધીમાં (એક મૂહૂર્તના) એકસઠીયા અદ્વોતેર ભાગપ્રમાણ દિવસના ક્ષેત્રને (દિવસને) હાનિ પમાડીને અને તેટલા જ પ્રમાણ રાત્રિક્ષેત્રને વૃદ્ધિ પમાડીને ગતિ કરે છે (૩) । એ જ પ્રમાણે દક્ષિણાયનથી પાછો ફરેલો સૂર્ય પણ (તેટલા દિવસને ઘટાડે છે અને રાત્રિને વૃદ્ધિ પમાડે છે) (૪) ॥

ટીકાર્થ:—હવે અદ્વોતેરમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—‘સક્તસ્સેત્યાદિ,’ વૈશ્રમણે મહારાય ત્તિ’—સોમ, યમ, વરુણ અને વૈશ્રમણ નામના લોકપાલના મધ્યે આ વૈશ્રમણ ચોથો ઉત્તરદિક્પાલ છે. તે (દિક્પાલ) વૈશ્રમણદેવ ભવનપતિ-નિકાયમાં રહેલા સુવર્ણકુમારના દેવ-દેવીના, દ્વીપકુમારના દેવ-દેવીના તથા વ્યંતર અને વ્યંતરીના અધિપતિપણાને કરે છે, અને તેના અધિપતિપણાને લીધે તેમના નિવાસોના અધિપતિપણાને પણ તે કરે છે એમ કહેવાય છે. અહીં અદ્વોતેર લાખ સુવર્ણકુમાર, દ્વીપકુમારના આવાસો કહ્યા છે, તેમાં દક્ષિણ દિશામાં સુવર્ણકુમારના આડત્રીશ લાખ ભવનો છે અને દ્વીપકુમારોના ચાલીશ લાખ છે તે બન્ને મલીને અદ્વોતેર લાખ થાય છે, આ(વૈશ્રમણ)નું દ્વીપકુમારનું અધિપતિપણું ભગવતી સૂત્રમાં દેખાતું નથી, પરંતુ અહીં કહ્યું છે, તે મતાંતર જાણવું. ‘આહેવચ્ચં ત્તિ’—આધિપત્ય એટલે અધિપતિનું કર્મ, ‘પોરેવચ્ચં ત્તિ’—

પુરાવર્તિત્વં એટલે અગ્રસરપણું, 'ભટ્ટિત્તં તિ'—ભર્તૃત્વ એટલે પોષણ કરવાપણું, 'સામિત્તં તિ'—સ્વામિત્વ એટલે સ્વામીપણું, 'મહારાયત્તં તિ'—મહારાજત્વ એટલે લોકપાલપણું, 'આનાઈસરસેણાવચ્ચં તિ'—જેમાં આજ્ઞાપ્રધાન હોય એવું સેનાનું નાયકપણું તેને 'કારેમાણે તિ'—અનુનાયકો પાસે સેવકોના આધિપત્યાદિકને કરાવતો, 'પાલેમાણે તિ'—પોતે પણ આધિપત્યાદિકને પાલતો વિહરે છે એટલે રહે છે (૧) । અકંપિત નામના સ્થવિર કે જે મહાવીર સ્વામીના આઠમા ગણધર હતા, તેનું સર્વ આયુ અઘોતેર વર્ષનું હતું. કેવી રીતે ? તે કહે છે—ગૃહસ્થપર્યાયમાં અઢતાલીશ વર્ષ, છૂદ્મસ્થપર્યાયમાં નવ વર્ષ અને કેવલીપર્યાયમાં એકવીશ વર્ષ સર્વ મલીને ૭૮ વર્ષ સમજવા. (૨) । 'ઉત્તરાયણ-નિયદ્દેણં તિ' ઉત્તરાયણથી એટલે ઉત્તર દિશાના ગમનથી પાછો ફરેલો અર્થાત્ દક્ષિણાયનમાં ગયેલો સૂર્ય, 'પઢ-માઓ મંડલાઓ તિ'—દક્ષિણ દિશામાં જતા સૂર્યનું જે પહેલું મંડલ, પણ સર્વ આમ્યંતર સૂર્યમંડલ ન જાણવું, એટલે કે દક્ષિણાયનના પહેલા મંડલની અપેક્ષાએ ગણાતા તે પહેલા મંડલથી ઓગણચાલીશમા મંડલને વિષે અને સર્વ આમ્યંતર મંડલની અપેક્ષાએ તો ચાલીશમા મંડલને વિષે, 'અટ્ટહત્તરિં તિ'—અઘોતેર, 'એગસટ્ટિમાએ તિ'—મુહૂર્તના એકસઠીયા ભાગ, 'દિવસસેવેત્તસ્સ તિ'—દિવસ લક્ષણવાળા ક્ષેત્રના એટલે દિવસના જ 'નિવુદ્ધેત્ત તિ'—નિવર્ધ્ય એટલે હાનિ પમાડીને 'ચારં ચરઈ તિ'—ભ્રમણ કરે છે. આનો જ ભાવાર્થ ચંદ્રગ્રજસિને અનુસારે કહે છે—ડ્યારે જંબુદ્વીપમાં આ વર્ષે સૂર્ય સર્વ આમ્યંતર મંડલને પામીને ગતિ કરે છે, ત્યારે નવાણું હજાર છ સો ને ચાલીશ (૯૯૬૪૦) યોજનનું પરસ્પર આંતરું કરીને ગતિ કરે છે. આ આમ્યંતર મંડલ જંબુદ્વીપમાં એક સો ને એંશી (૧૮૦) યોજન જણે ત્યારે આવે છે. એ પ્રમાણે

બંને તરફ અંદર આવતો હોવાથી આ(૧૮૦)ને ચમળાં (૩૬૦) કરી તેને જંબૂદ્વીપના પ્રમાણમાંથી વાદ કરીએ ત્યારે ઉપર કહેલું (૧૧૬૪૦) આંતરું થાય છે. તથા તે મંડલમાં વંને સૂર્ય ચાલે છે ત્યારે ઉત્કૃષ્ટથી અઢાર મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે અને જયન્યથી વાર મુહૂર્તની રાત્રિ થાય છે. ત્યારપછી આમ્યંતર મંડલથી નીકળીને પહેલી અહોરાત્રિએ આમ્યંતરની પછીના મંડલને પામીને જ્યારે ગતિ કરે છે, ત્યારે નવાણું હજાર છ સો ને પીસ્તાલીશ (૧૧૬૪૫) યોજન અને એકસઠીયા પાંત્રીશ ભાગ (૩૫) જેટલું આંતરું કરીને ગતિ કરે છે. તે વખતે મુહૂર્તના એકસઠીયા વે ભાગ ન્યૂન એવા અઢાર મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે, અને મુહૂર્તના એકસઠીયા વે ભાગ અધિક એવા વાર મુહૂર્તની રાત્રિ થાય છે. એ જ પ્રમાણે દક્ષિણાયનના બીજા, ત્રીજા વિગેરે મંડલોને વિષે તથા બીજા, ત્રીજા વિગેરે અહોરાત્રને વિષે પાંચ પાંચ યોજન અને ઉપર યોજનના એકસઠીયા પાંત્રીશ ભાગ જેટલી આંતરાની વૃદ્ધિ કહેવી, તથા મુહૂર્તના એકસઠીયા વે ભાગ જેટલી દિવસની હાનિ અને રાત્રિની વૃદ્ધિ કહેવી. એ પ્રમાણે કરતાં ઓગણચાલીશમે મંડલે વંને સૂર્યનું પરસ્પર આંતરું નવાણું હજાર, આઠ સો ને સત્તાવન (૧૧૮૫૭) યોજન અને ઉપર એકસઠીયા ત્રેવીશ ભાગ (૩૩) જેટલું આવે છે, તથા દિવસનું પ્રમાણ અઢાર મુહૂર્તમાંથી એકસઠીયા અઢોતેર ભાગ વાદ કરતાં સોઠ મુહૂર્ત અને એકસઠીયા ત્રુમાલીશ ભાગ આવે છે, અને વાર મુહૂર્તની રાત્રિમાં એકસઠીયા અઢોતેર ભાગ ઉમેરવાથી તેર મુહૂર્ત અને ઉપર એકસઠીયા સત્તર ભાગ થાય છે (૩) । એ જ પ્રમાણે ‘ દક્ષિણાયણનિયદે ત્તિ ’—જેમ ઉત્તરાયણથી પાછો ફરેલો સૂર્ય ઓગણચાલીશમા મંડલે એકસઠીયા અઢો-

૧. મંડલના આંતરાના વંને વાજુના વે વે યોજન અને મંડલના વંને વાજુના ૪૮-૪૮ એકસઠીયા ભાગ એટલે પાંચ યોજન ને ૩૫ થાય.

તેર ભાગ ઓછા કરે છે અને વધારે છે. તે જ પ્રમાણે દક્ષિણાયનથી પાછો ફરેલો સૂર્ય તેટલા જ ભાગ ઓછા કરે છે અને વધારે છે. માત્ર ફેર એ છે કે-દક્ષિણાયનથી પાછો ફરતાં દિવસના ભાગને ઓછા કરે છે અને રાત્રિના ભાગને વધારે છે, અને ઉત્તરાયણથી પાછો ફરતાં દિવસના ભાગને વધારે છે અને રાત્રિના ભાગને ઓછા કરે છે (૪) ॥ સૂત્ર-૭૮ ॥

હવે ઓગણાંચીંચું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—વલયામુહસ્સ ણં પાયાલસ્સ હિટ્ઠિહ્હાઓ ચરમંતાઓ ઇમીસે ણં રયણપ્પમાણ્ પુઢવીણ્ હેટ્ઠિહ્હે ચરમંતે ઇસ ણં ઇગૂણાસિં જોયણસહસ્સાં અવાહાણ્ અંતરે પન્નત્તે । ૧ । एवं केउस्स वि जूयस्स वि ईसरस्स वि । २ । छट्ठीए पुढवीए बहुमज्झदेसभायाओ छट्ठस्स घणोदहिस्स हेट्ठिह्હે चरमंते एस णं एगूणासीति जौयणसहस्सां अवाहाए अंतरे पन्नत्ते । ३ । जंबुद्वीवस्स णं दीवस्स वारस्स य वारस्स य एस णं एगूणासीं जौयणसहस्सां साइरेगां अवाहाए अंतरे पन्नत्ते । ४ । ॥ सूत्रम्-७९ ॥

મૂલાર્થ:—વડવામુલ નામના પાતાલકલ્કશના નીચેના છેડાના અંતથી આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નીચેના છેડાના અંત સુધીમાં ઓગણાંચી હજાર યોજનનું અવાધાણ્ આંતરું કહ્યું છે (૧) । ए ज प्रमाणे केतु, यूप अने ईश्वर नामना पाताळ कळशचું पण आंतरं जाणवुं (२) । छट्ठी नरकपृथ्वीना बहुमध्यदेश भागथी छट्ठा घनोदधिना नीचेना चरमांत सुधीमां ओगण-

એંશી હજાર યોજનનું અવાધાએ આંતરું કહું છે (૩) । જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપના દરેક દ્વારનું અવાધાએ આંતરું કાંઈક અધિક ઓગણએંશી હજાર યોજનનું કહું છે (૪) ॥

ટીકાર્થ:—હવે ઓગણએંશીમા સ્થાનક ત્રિપે કાંઈક લખે છે—તેમાં ‘ વલયાસુહસ્સ ત્તિ ’—વડવામુલ નામના પૂર્વ દિશામાં રહેલા ‘ પાયાલસ્સ ત્તિ ’—મહાપાતાલકલ્શના નીચેના ચરમાંતથી રત્નપ્રભા પૃથ્વીનો ચરમાંત ઓગણએંશી હજાર યોજન દૂર છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે—રત્નપ્રભા પૃથ્વીનું બાહ્ય એક લાખ ને એંશી હજાર યોજનનું છે, તેમાંથી એક હજાર યોજન સમુદ્રનો અવગાહ છે તે બાદ કરવો, તથા તેની નીચે એક લાખ યોજનના અવગાહવાળો વલયા (વડવા) મુલ પાતાલ કલ્શ છે તેથી તે લાખ પળ બાદ કરવા, તેથી તેના ચરમાંતથી પૃથ્વીનો ચરમાંત કહેલા પ્રમાણવાળું એટલે ઓગણ-એંશી હજાર યોજનના પ્રમાણવાળું આંતરું થાય છે (૧) । એ જ પ્રમાણે બાકીના ત્રણ કલ્શો સંબંધી અંતર કહેવું (૨) । ‘ છટ્ટીએ હત્યાદિ ’—આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—છટ્ટી પૃથ્વીનું બાહ્ય એક લાખ ને સોલ હજાર યોજન છે, પરંતુ સાતે ઘનોદધિ તો વીશ વીશ હજાર યોજનના હોવા જોઈએ, તોપણ આ ગ્રંથના મતે કરીને તો છટ્ટી પૃથ્વીમાં રહેલો આ ઘનો-દધિ એકવીશ હજાર યોજનનો સંભવે છે. તેથી કરીને છટ્ટી પૃથ્વીના બાહ્યનું અર્ધ કરવાથી અઠાવન હજાર યોજન અને ઘનોદધિનું પ્રમાણ એકવીશ હજાર યોજન એ બંને મેગા કરવાથી ઓગણએંશી હજાર યોજન થાય છે, પરંતુ ગ્રંથાંતરના મતે કરીને તો સર્વ ઘનોદધિનું બાહ્ય વીશ વીશ હજાર યોજન હોવાથી પાંચમી પૃથ્વીને આશ્રીને આ સૂત્ર હોવું જોઈએ; કેમકે તે પાંચમી પૃથ્વીનું બાહ્ય એક લાખ ને અઠાર હજાર યોજનનું કહું છે. (તેનું અર્ધ ૫૯ હજાર અને ઘનોદધિના ૨૦૦૦૦

તિવિદ્વી ણં વાસુદેવે અસીદ્વાસસયસહસ્સાદં મહારાયા હોત્થા । ૪ । આઠબહુલે ણં કંડે અસીદ્
જોયણસહસ્સાદં વાહલ્હેણં પન્નત્તા । ૫ । ઈસાણસ્સ દેવિંદસ્સ દેવરત્તો અસીદ્ સામાણિયસાહ-
સ્સીઓ પન્નત્તાઓ । ૬ । જંબુદ્વીવે ણં દીવે અસીઉત્તરં જોયણસયં ઓગાહેત્તા સૂરિણ ઉત્તરકટ્ટોવગણ
પઠમં ઉદયં કરેદ્ધ । ૭ ॥ સૂત્રમ્-૮૦ ॥

મૂલાર્થ:—શ્રેયાંસ નામના (અગ્યારમા) અરિહંત ઝંચાઇવડે એંશી ધનુષ ઝંચા હતા (૧) । ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ ઝંચાઇવડે એંશી ધનુષ ઝંચા હતા (૨) । અચક નામના વલ્લદેવ ઝંચાઇવડે એંશી ધનુષ ઝંચા હતા (૩) । ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ એંકી લાખ વર્ષ સુધી મહારાજાપણે રહ્યા હતા. (૪) । (આ રત્નપ્રભાનો) અવ્વહુલ કાંડ એંશી હજાર યોજન વાહલ્યવડે (જાડાઇવડે) કલ્હો છે (૫) । દેવરાજ ઈશાન દેવેંદ્રને એંશી હજાર સામાનિક દેવો કહ્યા છે (૬) । જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપમાં એક સો ને એંશી યોજન જઇ ત્યારે ઉત્તર દિશામાં ગયેલો સૂર્ય પ્રથમ ઉદયને કરે છે (સર્વ આખ્યંતર મંડલમાં ઝમે છે) (૭) ॥

ટીકાર્થ:—હવે એંશીમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—શ્રેયાંસ એ અગ્યારમા અરિહંત થઈ ગયા (૧) । ત્રિપૃષ્ઠ તે શ્રેયાંસ જિનેશ્વરના કાલે થયેલા પ્રથમ વાસુદેવ હતા (૨) । તથા અચક પ્રથમ વલ્લદેવ હતા (૩) । તથા ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવનું સર્વ આયુ ચોરાશી લાખ વર્ષનું હતું તેમાં ચાર લાખ કુમારપણામાં અને વાકીના એંશી લાખ વર્ષ મહારાજ્યને વિષે હતા (૪) । ‘ આઠબહુલ ઇત્યાદિ ’—રત્નપ્રભા પૃથ્વીનું વાહલ્ય એક લાખ ને એંશી હજાર યોજનનું છે. તેના ત્રણ કાંડ છે. તેમાં

પહેલો રત્નકાંડ સોઠ પ્રકારના રત્નમય છે, તેનું ચાહલ્ય સોઠ હજાર યોજનનું છે, ત્રીજો પંકચકુલકાંડ ચોરાશી હજાર યોજન પ્રમાણ છે, ત્રીજો અબ્બહુલ કાંડ એંશી હજાર યોજન પ્રમાણ છે (૫) । ‘જંબુદ્વીવે ણમિત્યાદિ’ (જંબુદ્વીપમાં ૧૮૦ યોજન) ‘ઓગાદિત્ત ત્તિ’—પ્રવેશ કરીને ‘ઉત્તરકઢ્ઢોવગય ત્તિ’—ઉત્તર કાષ્ઠા-દિશામાં ગયેલો સ્વર્ગ પ્રથમ ઉદયને કરે છે એટલે સર્વ આમંતર મંડલમાં ડોળે છે (૭) ॥ સૂત્ર-૮૦ ॥

હવે એકાશીયું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—નવનવમિયા ણં ભિક્ખુપણિમા એક્કાસીઇ રાઙ્ગિણ્ણિં ચ્વહિ ય પંચુત્તરેહિં (ભિક્ખવાસ-
ણ્ણિં) અહાસુતંં જાવ આરાહિયા । ૧ । કુંથુસ્સ ણં અરહઓ એક્કાસીતિં મણપજ્જવનાણસયા હોત્થા
। ૨ । વિવાહપન્નત્તીએ એક્કાસીતિં મહાજુમ્મસયા પન્નત્તા ॥ ૩ ॥ સૂત્રમ્-૮૧ ॥

મૂલાર્થ:—નવનવમિકા નામની ભિક્ષુપણિમા એકાશી રાત્રિદિવસે અને ચાર સો ને પાંચ ભિક્ષા(દત્તિ)એ કરીને સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે યાવત્ આરાધેલી થાય છે (૧) । કુંથુનાથ નામના સત્તરમા અરિહંતને એકાશી સો (૮૧૦૦) મન:-પર્યવજ્ઞાની હતા (૨) । વિવાહપ્રજ્ઞસિમાં એકાશી મહાયુગ્મશત (અધ્યયનો) કહ્યાં છે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—હવે એકાશીમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—‘નવનવમિકે ત્તિ’—જેને વિષે નવમા દિવસ નવ વાર હોય તે નવનવમિકા કહેવાય છે, કેમકે નવનવકને વિષે નવ નવમા દિવસ હોય જ છે. આ ભિક્ષુપ્રતિમાને વિષે એકાશી રાત્રિદિવસ

હોય છે. કેમકે નવનવકના (નવને નવે ગુણવાથી) એકાશી દિવસ થાય જ છે. તથા પહેલા નવકમાં હંમેશાં એક એક ભિક્ષા (દત્તિ) લેવાની છે. એ જ પ્રમાણે ત્રીજા નવકમાં વે વે, ત્રીજા નવકમાં ત્રણ ત્રણ, એમ એક એક ભિક્ષાની વૃદ્ધિ કરવાથી નવમા નવકમાં હંમેશાં નવ નવ ભિક્ષા લેવાની છે. આ સર્વ ભિક્ષાને એકત્ર કરીએ ત્યારે ચાર સો ને પાંચ (૪૦૫) ભિક્ષા થાય છે. તેથી મૂળમાં કહ્યું છે કે—‘ચત્તહિ ચ’ इत्यादि अहीं भिक्षा शब्दे करीने दत्ति इच्छी છે. ‘અહાસુત્તં ત્તિ’—યથાસૂત્ર એટલે સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે. અહીં ‘યાવત્’ શબ્દ લખ્યો છે તેથી યથાકલ્પ-કલ્પમાં કહ્યા પ્રમાણે, ‘યથામાર્ગ’—માર્ગને નહીં ઓલંગીને, ‘યથાતત્ત્વં’—તત્ત્વને નહીં ઓલંગીને એટલે તત્ત્વમાં કહ્યા પ્રમાણે સમ્યક્ પ્રકારે કાયાવહે સ્પર્શ કરેલી, પાઠેલી, શોભાવાળી, તરી ગયેલી, કીર્તન કરેલી અને આજ્ઞાવહે આરાધેલી થાય છે, એમ જાણવું (૧) । ‘વિવાહ-પત્નત્તીએ ત્તિ’—વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાસિને વિષે એકાશી મહાયુગ્મ શતો કહ્યા છે, અહીં ‘શત’ શબ્દે કરીને અધ્યયન કહેવાય છે, તે અધ્યયનો કૃતયુગ્મ વિગેરે લક્ષણના સમૂહ વિશેષના વિચારરૂપ છે તે અહીં અંતરાધ્યયનના સ્વભાવવાળા અને તેના અવ-ગમવહે જાણવા લાયક છે (૩) ॥ સૂત્ર-૮૧ ॥

હવે વાંચીશું સ્થાન કહે છે—

મૂ०--જંબુદ્વીવે દીવે વાસીયં મંડલસયં જં સૂરિએ દુઃખલુત્તો સંકમિત્તા ણં ચારં ચરઇ,
તં જહા--નિવલ્લમમાણે ચ પવિસમાણે ચ । ૧ । સમણે ભગવં મહાવીરે વાસીએ રાંડિદિણ્હિ

વીઢક્રંતેહિં ગઢમાઓ ગઢમં સાહરિણ્ । ૨ । મહાહિમવંતસ્સ ણં વાસહરપઠ્વયસ્સ ઉવરિહ્લાઓ ચર-
મંતાઓ સોગંધિયસ્ય કંડસ્સ હેટ્ઠિલ્લે ચરમંતે એસ ણં બાસીંહં જોયણસયાંહં અબાહાણ અંતરે પન્નત્તે
। ૩ । एवं रूपिस्स वि ॥ ૪ ॥ सूत्रम्--૮૨ ॥

મૂલાર્થઃ--જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે તે એક સો ને વાશી મંડલ છે, કે જેમાં સૂર્ય વે વાર પ્રવેશ કરીને ગતિ કરે
છે, તે આ પ્રમાણે--જંબૂદ્વીપથી વહાર નીકળતો તથા તેમાં પ્રવેશ કરતો સતો (૧૮૨ મંડલ પર વે વાર આવે છે) (૧) શ્રમણ
ભગવાન મહાવીર સ્વામી વાશી રાત્રિદિવસ વીતી ગયા ત્યારે એક ગર્ભથી વીજા ગર્ભમાં લઈ જવાયા (૨) । મહાહિમવાન
નામના વર્ષધર પર્વતના ઉપરના ચરમાંતથી સૌગંધિક કાંડના નીચેના ચરમાંત સુધી વાશી સો યોજનનું અવાધાણ આંતરું
કહ્યું છે. (૩) । ए ज प्रमाणे रुक्मी पर्वतं तु पण जाणं (૪) ॥

ટીકાર્થઃ--હવે વાશીમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે--અહીં જંબૂદ્વીપમાં એક સો ને વાશી મંડલ એટલે સૂર્યને ચાલવાના
માર્ગ 'ને હોય છે' એમ અધ્યાહાર રાખવો. કયા તે મંડલ ? તે કહે છે--કે જે મંડલને વિષે સૂર્ય વે વાર પ્રવેશ કરીને ગતિ
કરે છે તે આ પ્રમાણે--જંબૂદ્વીપથી વહાર નીકળતો સતો તથા જંબૂદ્વીપને વિષે પ્રવેશ કરતો સતો (એમ વે વાર તે
મંડલો પર ગતિ કરે છે). અહીં ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે--સૂર્યના મંડલ એક સો ને ચોરાશી છે. તેમાં સર્વ આશ્ચંતર મંડ-
લમાં અને સર્વ વાહ્ય મંડલમાં એક જ વાર પ્રવેશ કરે છે. વાકીના સર્વ મંડલમાં વે વાર પ્રવેશ કરે છે. અહીં વાશીની

વિવક્ષા હોવાથી જ આ વાશીમા સ્થાનકમાં કહું છે, એમ જાણવું. જો કે જંબૂદ્વીપમાં પાંસઠ (૬૫) જ મંડલો છે, તો પળ જંબૂદ્વીપ સંબંધી મૂર્ચની ગતિનો વિષય હોવાથી ચાકીના (વહારના) મંડલો પળ જંબૂદ્વીપના જ વિશેષણ તરીકે કહ્યાં છે (૧) । ‘સમણે હત્યાદિ’—આપાઢ માસના શુક્લપક્ષની છઠ્ઠી આરંભીને વાશી રાત્રિદિવસ ગયા અને તાશીમો રાત્રિદિવસ વર્તતો હતો ત્યારે એટલે આશ્વિન માસના કૃષ્ણપક્ષની તેરશે એક ગર્ભાશયથી એટલે દેવાનંદા બ્રાહ્મણીની કુક્ષિથકી બીજા ગર્ભમાં એટલે ત્રિશલા નામની ક્ષત્રિયાણીની કુક્ષિમાં શર્કેદ્રની આજ્ઞાનો અમલ કરનારા હરિણેગમેયી નામના દેવવંદે લઈ જવાયા. આ સૂત્ર વાશી રાત્રિદિવસને આશ્રીને વાશીમા સ્થાનમાં કહેવામાં આવ્યું છે, પરંતુ વાશીમા રાત્રિદિવસને આશ્રીને વાશીમા સ્થાનમાં પણ કહેશે. (૨) । ‘મહાહિમવંતસ્સેત્યાદિ’—મહાહિમવાન નામે બીજો વર્ષધર પર્વત વસો યોજન ડુંચો છે, તેના ઉપલા ચરમાંતથી સૌગંધિક કાંડનો નીચેનો ચરમાંત વાશી સો યોજનપ્રમાણ છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે—રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ત્રણ કાંડ છે—સ્રકાંડ, પંકકાંડ અને અબ્બહુલકાંડ. તેમાં પહેલો કાંડ સોલ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે—રત્ન-કાંડ ૧, વજ્રકાંડ ૨, વૈદૂર્યકાંડ ૩, લોહિતાશ્વકાંડ ૪, મસારગણ્ણકાંડ ૫, હંસગર્ભકાંડ ૬, પુલકકાંડ ૭, સૌગંધિકકાંડ ૮, જ્યોતીરસકાંડ ૯, અંજનકાંડ ૧૦, અંજનપુલકકાંડ ૧૧, રજતકાંડ, ૧૨, જાતરૂપકાંડ ૧૩, અંકકાંડ ૧૪, સ્ફટિકકાંડ ૧૫ અને રિક્ષકાંડ ૧૬. આ સર્વે કાંડ હજાર હજાર યોજનપ્રમાણ છે. તેથી સૌગંધિકકાંડ આઠમો હોવાથી આઠ હજાર એટલે એંશી સો યોજન થયા અને વસો યોજન મહાહિમવાન ડુંચો છે, તેથી વાશી સો યોજન થયા (૩) । એ જ પ્રમાણે રુક્મી નામના પાંચમા વર્ષધર પર્વતનું પળ કહેવું. કેમકે તે પળ મહાહિમવાનની જેટલો જ ડુંચો છે (૪) ॥ સૂત્ર-૮૨ ॥

हवे त्राशीमुं स्थान कहे छे—

मू०—समणे भगवं महावीरे बासीइ राइंदिहं वीड्कंतेहिं तेयासीइमे राइंदिह वट्टमाणे गब्भाओ गब्भं साहरिह । १ । सीयलस्स णं अरहओ तेसीइ गणा तेसीइ गणहरा होत्था । २ । थेरे णं मंडियपुत्ते तेसीइ वासाइं सव्वाउयं पालइत्ता सिद्धे जाव प्पहीणे । ३ । उसभे णं अरहा कोसल्लिह तेसीइ पुव्वसयसहस्साइं अगारमज्झे वसित्ता मुंडे भवित्ता णं जाव पव्वइह । ४ । भरहे णं राया चाउरंतचक्कवट्ठी तेसीइं पुव्वसयसहस्साइं अगारमज्झे वसित्ता जिणे जाए केवली सव्वन्नू सव्वभावदरिस्सी । ५ ॥ सूत्रम्—८३ ॥

मूलार्थः—श्रमण भगवान महावीरस्वामी वाशी रात्रिदिवस वीती गया अने त्राशीमो रात्रिदिवस वर्ततो हतो त्यारे एक गर्भथी वीजा गर्भमां लइ जवाया (१) । शीतलनाथ स्वामीने त्राशी गणो अने त्राशी गणधरो हता (२) । स्थविर मंडितपुत्र त्राशी वर्पंतुं सर्व आयु पाळी सिद्ध थया, यावत् सर्व दुःखथी रहित थया (३) । कोशल देशमां थयेला ऋषभ-स्वामी त्राशी लाख पूर्व गृहवासमां वसीने मुंड थइने यावत् प्रव्रजित थया हता (४) । चातुरंतचक्रवर्ती भरत राजा त्राशी लाख पूर्व गृहवासमां वसीने जिन, केवली, सर्वज्ञ अने सर्व पदार्थने जोनारा थया (५) ॥

टीकार्थः—हवे त्राशीमा स्थानक विषे काइक लखे छे—अहीं शीतलनाथ जिनेश्वरना त्राशी गणो अने त्राशी गणधरो

કહ્યા પળ આવશ્યક સ્વપ્નમાં તો એકાશી લખ્યા છે, તે મતાંતર જાણવું (૨) । તથા સ્થવિર મંડિતપુત્ર એ મહાવીરસ્વામીના છટ્ટા ગણધર હતા. તેનું સર્વ આયુ ત્રાશી વર્ષનું હતું. કેવી રીતે ? તે કહે છે—ત્રેપન વર્ષ ગૃહસ્થ પર્યાયમાં, ચૌદ વર્ષ છટ્ટમસ્થ-પર્યાયમાં અને સોલ વર્ષ કેવલીપણામાં, એ રીતે ત્રાશી વર્ષ થયા (૩) । તથા ‘કોસલિએ ત્તિ’—કોશલ દેશમાં થયેલા તે કૌશલિક કહેવાય છે. ‘તેસીંહ ત્તિ-વીશ લાખ પૂર્વ કુમારપણામાં અને ત્રેસઠ લાખ પૂર્વ રાજ્યમાં એ વન્ને મલીને ત્રાશી લાખ પૂર્વ (અગાર મધ્યે વસીને પછી અનગાર થયા) (૪) । તથા મરત ચક્રવર્તી સીતોતેર લાખ પૂર્વ કુમારપણામાં અને છ લાખ પૂર્વ ચક્રવર્તીપણામાં એમ ત્રાશી લાખ પૂર્વ ગૃહવાસમાં વસીને જિન થયા એટલે રાજ્યાવસ્થામાં જ રાગાદિકનો ક્ષય થવાથી જિન થયા, તથા સંપૂર્ણ કોહની સદાય વિના વિશુદ્ધ જ્ઞાનાદિક ત્રણનો યોગ થવાથી કેવલી થયા, વિશેષ બોધધર્મી સર્વજ્ઞ થયા અને સામાન્ય બોધધર્મી સર્વ પદાર્થને જોનારા (સર્વદર્શી) થયા. ત્યારપછી એક લાખ પૂર્વ સુધી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણપૂર્વક કેવલીપણે વિચરીને સિદ્ધ થયા (૫) ॥ સૂત્ર-૮૩ ॥

હવે ચોરાશીનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—ચરારાસીંહ નિરયાવાસસયસહસ્તા પન્નત્તા । ૧ । ઉસમે ણં અરહા કોસલિએ ચરારા-સીંહ પુલ્લસયસહસ્તાં સવાઉયં પાલહત્તા સિદ્ધે બુદ્ધે જાવ પ્પહીણે । ૨ । एवं भरहो बाहुबली बंभी सुंदरी । ૩ । સિજંસે ણં અરહા ચરારાસીંહ વાસસયંસહસ્તાં સવાઉયં પાલહત્તા સિદ્ધે જાવ

प्यहीणे । ४ । तिविट्टे णं वासुदेवे चउरासीइं वाससयसहस्साइं सव्वाउयं पालइत्ता अप्पइट्ठाणे
 नरए नेरइयत्ताए उववन्नो । ५ । सक्कस्स णं देविंदस्स देवरन्नो चउरासीइ सामाणियसाहस्सीओ
 पन्नत्ताओ । ६ । सव्वे वि णं बाहिरया मंदरा चउरासीइं जोयणसहस्साइं उड्डं उच्च-
 तेणं पन्नत्ता । ७ । सव्वे वि णं अंजणगपव्वय चउरासीइं चउरासीइं जोयणसहस्साइं उड्डं उच्च-
 तेणं पन्नत्ता । ८ । हरिवासरम्मयवासियाणं जीवाणं धणुपिट्ठा चउरासीं जोयणसहस्साइं सोलस
 जोयणाइं चत्तारि य भागा जोयणस्स परिव्वेवेणं पन्नत्ता । ९ । पंक्कबहुलस्स णं कंडस्स उवरि-
 छाओ चरमंताओ हेट्ठिल्ले चरमंते एस णं चोरासीइ जोयणसयसहस्साइं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते
 । १० । विवाहपन्नत्तीए णं भगवतीए चउरासीइं पयसहस्सा पदग्गेणं पन्नत्ता । ११ । चोरासीइं
 नागकुमारावाससयसहस्सा पन्नत्ता । १२ । चोरासीइ पइन्नगसहस्साइं पन्नत्ताइं । १३ । चोरासीइं
 जोणिप्पसुहसयसहस्सा पन्नत्ता । १४ । पुव्वाइयाणं सीसपहेलियापज्जसाणाणं सट्ठाणट्ठाणंतराणं
 चोरासीए गुणकारे पन्नत्ते । १५ । उस्सभस्स णं अरहओ चउरासीइ समणसाहस्सीओ होत्था । १६ ।

સવ્ને વિ ચરુરાસીઈ વિમાણાવાસસયસહસ્સા સત્તાણઉં ચ સહસ્સા તેવીસં ચ વિમાણા ભવંતીતિ
મમ્ભવાયં । ૧૭ ॥ સૂત્રમ્-૮૪ ॥

મૂલાર્થઃ--ચોરાશીલાખ નરકાવાસા કહ્યા છે (૧) । કોશલ દેશમાં થયેલા શ્રી ઋષભદેવ અરિહંત ચોરાશી લાખ પૂર્વેનું સર્વ (કુલ) આયુષ્ય પાલીને સિદ્ધ થયા, બુદ્ધ થયા, યાવત્ સર્વ દુઃખ રહિત થયા (૨) । એ જ પ્રમાણે ભરત, બાહુ-બેલી, બ્રાહ્મી અને સુંદરી વિષે પણ જાણવું (૩) । શ્રીશ્રેયાંસનાથ અરિહંત ચોરાશી લાખ વર્ષેનું સર્વ આયુષ્ય પાલીને સિદ્ધ થયા, યાવત્ સર્વ દુઃખરહિત થયા (૪) ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ ચોરાશીલાખ વર્ષેનું સર્વ આયુષ્ય પાલીને અપ્રતિષ્ઠાન નામના નરકાવાસમાં નારકીપણે ઉત્પન્ન થયા (૫) । દેવના રાજા શક્ર દેવેંદ્રને ચોરાશી હજાર સામાનિક દેવ કહ્યા છે (૬) । સર્વે બહારના મેરુપર્વતો ચોરાશી ચોરાશી હજાર યોજન ઊંચા કહ્યા છે (૭) । સર્વ અંજનગિરિઓ ચોરાશી ચોરાશી હજાર યોજન ઊંચા કહ્યા છે (૮) । હરિવાસ અને રમ્યક ક્ષેત્રની જીવાના ધનુઃપૃષ્ઠનો વિસ્તાર (લંબાઈ) ચોરાશી હજાર ને સોલ યોજન તથા ઉપર એક યોજનના (ઓગણીશીયા) ચાર ભાગ જેટલો કહ્યો છે (૯) । પંકબહુલ નામના પૃથ્વી-કાંડની ઉપરના ચરમાંતથી નીચેના ચરમાંત સુધીમાં ચોરાશી લાખ યોજનનું અવાધાએ આંતરું કહ્યું છે (૧૦) । વિવાહપ્રજ્ઞતિ

૧. બાહુવલિ ઋષભપ્રમુની સાથે સિદ્ધ થયેલા હોવાથી તેમનું આયુષ્ય જન્મથી ૭૨ લાખ પૂર્વેનું અનુભવેલું છે. બ્રાહ્મીસુંદરીનો નિર્વાણકાલ જાણ્યો નથી.

એટલે ભગવતીસુત્રને વિષે કુલ ચોરાશી હજાર પદો કહ્યા છે (૧૧) । ચોરાશી લાખ નાગકુમારના આવાસો કહ્યા છે (૧૨) । ચોરાશી હજાર પ્રકીર્ણકો કહ્યા છે (૧૩) । ચોરાશી લાખ જીવોની યોનિરૂપી દ્વારો કહ્યા છે (૧૪) । પૂર્વથી આરંભીને શીર્ષપ્રહેલિકા પર્યંત સ્વસ્થાનથી (પૂર્વના અંકથી) સ્થાનાંતરનો (પછીના અંક સ્થાનનો) ચોરાશી લાખે ગુણાકાર કહ્યો છે (પહેલા અંકને ચોરાશી લાખે ગુણતાં પછીનો અંક આવે છે) (૧૫) । શ્રી ઋષભદેવ અરિહંતને ચોરાશી હજાર સાધુની સંપદા હતી (૧૬) । સર્વે મલીને વૈમાનિકના વિમાનો ચોરાશી લાખ, સત્તાણુ હજાર ને ત્રેવીશ છે એમ ભગવાને કહ્યું છે (૧૭) ॥

દીકાર્થ:—હવે ચોરાશીમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—ચોરાશી લાખ નરકાવાસો આ રીતે છે—પહેલીમાં ત્રીશ લાખ ૧, બીજીમાં પચીશ લાખ ૨, ત્રીજીમાં પંદર લાખ ૩, ચોથીમાં દશ લાખ ૪, પાંચમીમાં ત્રણ લાખ ૫, છઠ્ઠીમાં પાંચ ઓછા એવા એક લાખ ૬ અને સાતમીમાં પાંચ જ ૭, આ સર્વ મલીને ચોરાશી લાખ થાય છે (૧) । અગ્યારમા શ્રેયાંસનાથ તીર્થંકર એકવીશ લાખ વર્ષ કુમારપણામાં, તેટલા જ (૨૧૦૦૦૦) વ્રત્રજ્યામાં અને વૈતાલીશ લાખ રાજ્યમાં, એ રીતે કુલ ચોરાશી લાખ વર્ષનું આયુષ્ય પાળીને સિદ્ધ થયા (૪) । તથા ત્રિપુષ્ઠ પહેલા વાસુદેવ શ્રેયાંસસ્વામીને કાળે થયેલા તે અપ્રતિષ્ઠાન નામના નરકમાં એટલે સાતમી પૃથ્વીના નરકાવાસામાંના મધ્ય (વચલા) નરકાવાસમાં ઉત્પન્ન થયા (૫) । તથા ‘ સામાણિય ત્તિ ’—એટલે સમાન ઋદ્ધિવાળા (૬) । તથા ‘ બાહિરયં ત્તિ ’—જંબુદ્વીપના મેરુ વિનાના બીજા ચાર મેરુપર્વતો ચોરાશી હજાર યોજન ઊંચા કહ્યા છે (૭) । ‘ અંજનગપન્થવ્ય ત્તિ ’—જંબુદ્વીપથી આઠમા નંદીશ્વર નામના દ્વીપને વિષે ચક્રવાલ ચિન્કંભના મધ્ય ભાગે પૂર્વાદિક ચારે દિશામાં ચાર અંજનરત્નમય અંજનક પર્વતો છે (તે ૮૪૦૦૦ યોજન

હુંચા છે) (૮) । ‘હરિવાસેત્યાદિ—’ ચત્તારિ ચ ભાગા જોયણસ્સ ત્તિ ’—અહીં યોજનના ચાર ભાગ કહ્યા તે ઓગ-
ળીશીયા ચાર ભાગ જાણવા. આ અર્થને માટે અર્ધ ગાથા આ પ્રમાણે કહી છે—“ચોરાશી હજાર ને સોલ યોજન તથા ચાર
કલા એટલું ધનુઃપૃષ્ઠ કહ્યું છે.” (૯) તથા પંકવહુલ એ વીજું કાંડ છે, તેનું બાહ્ય ચોરાશી હજાર યોજનનું છે, તેથી સૂત્રમાં
કહેલો અર્થ ત્રણ છે (૧૦) । તથા વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞસિ એટલે ભગવતી સૂત્ર. તેમાં પદના પરિમાણે કરીને ચોરાશી હજાર
પદો છે. અહીં જ્યાં અર્થની પ્રાપ્તિ થાય—અર્થ પૂર્ણ થાય તે પદ કહેવાય છે. મતંતરે તો આચારાંગ સૂત્રમાં અઢાર હજાર પદનું
પ્રમાણ કહેલું હોવાથી તથા વાકીના અંગો તેથી ચમળા પ્રમાણવાળા હોવાથી વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞસિના પદો વે લાખ ને અઢાશી
હજાર છે એમ કહે છે (૧૧) । તથા નાગકુમારના આવાસો ચુમાલીશ લાખ દક્ષિણમાં અને ચાલીશ લાખ ઉત્તરમાં છે તે
વને મલીને ચોરાશી લાખ થાય છે (૧૨) । યોનિ એટલે જીવની ઉત્પત્તિનાં સ્થાન, તે રૂપી પ્રમુખ એટલે દ્વાર, તે યોનિપ્રમુખ
કહેવાય છે તે ચોરાશી લાખ કહ્યા છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે—“ પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, અગ્નિકાય અને વાયુકાય તે એક
એકની સાત સાત લાખ યોનિ (૨૮) છે, પ્રત્યેક વનસ્પતિની દશ લાખ અને અનંતકાયની ચૌદ લાખ (કુલ ૨૪ લાખ)
યોનિ છે, વિકલેન્દ્રિયની (બેન્દ્રિય, તેન્દ્રિય ને ચૌરેન્દ્રિયની) બે લાખ (૬) યોનિ છે, નારકી અને દેવની ચાર ચાર
લાખ (૮) યોનિ છે. ” પંચેન્દ્રિય તિર્યવને વિષે ચાર લાખ, મનુષ્યને વિષે ચૌદ લાખ યોનિ છે. અહીં જો કે જીવોના
ઉત્પત્તિસ્થાનો અસંખ્યાતા છે તો પણ સરલા વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શવાળા ઘણા સ્થાનોને એક જ સ્થાનપણે વિવક્ષા
હોવાથી કહેલી યોનિની સંખ્યામાં દોષ જાણવો નહીં (૧૪) । ‘ પુન્નવાહ્યાણમિત્યાદિ ’ પૂર્વ છે આદિ જેને તે પૂર્વાદિક

કહીએ, તેવા તથા શીર્ષપ્રહેલિકા છે એને તેને તે શીર્ષપ્રહેલિકાપર્યવસાન કહીએ, તેવા સ્વસ્થાનથી એટલે પૂર્વ (સંખ્યાતા) સ્થાનથી ઉત્તરોત્તર સંખ્યાના સ્થાનની ઉત્પત્તિ સ્થાનવાળા સંખ્યાવિશેષથી અર્થાત્ ગુણવા લાયક સંખ્યાથી સ્થાનાંતરો એટલે તેની પછીના સંખ્યાસ્થાનો અર્થાત્ ગુણાકારથી ઉત્પન્ન થયેલા વ્યવધાન રહિત તરતના સંખ્યાવિશેષ જેને વિષે છે (બહુવીહિસમાસ) તે સ્વસ્થાનસ્થાનાંતર એટલે અનુક્રમે રહેલા સંખ્યાના સ્થાનવિશેષ કહેવાય છે, અથવા (બહુવીહિ સમાસ ન કરીએ તો) સ્વસ્થાન એટલે પૂર્વસ્થાન અને સ્થાનાંતર એટલે પછીના તરતના સ્થાન (દ્વંદ્વ સમાસ) તે સ્વસ્થાનસ્થાનાંતર કહેવાય છે, અથવા (દ્વંદ્વ સમાસ પળ ન કરીએ તો) સ્વસ્થાનથી એટલે પૂર્વાંગ નામના પ્રથમ સ્થાનથી સ્થાનાંતર એટલે (પૂર્વ વિગેરે) કહેવાને ઇચ્છેલા પછીના સ્થાનો (પંચમી તત્પરુષ સમાસ) તે સ્વસ્થાનસ્થાનાંતર કહેવાય છે. તેનો (સ્વ-સ્થાનસ્થાનાંતરનો) ચોરાશી એટલે 'લક્ષ' શબ્દનો અધ્યાહાર હોવાથી ચોરાશી લાખવડે ગુણાકાર કરવાનો કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે-ચોરાશી લાખ વર્ષે કરીને (પૂર્વનું) એક પૂર્વાંગ થાય છે, તે (પૂર્વાંગ) સ્વસ્થાન છે, તેને ચોરાશી લાખે ગુણવાથી એક પૂર્વ કહેવાય છે, તે સ્થાનાંતર થયું. એ જ પ્રમાણે પૂર્વ સ્વસ્થાન છે, તેને ચોરાશી લાખે ગુણવાથી તેની પછીનું સ્થાન ત્રુટિતાંગ નામનું થાય છે (તે ત્રુટિતાંગને ચોરાશી લાખે ગુણવાથી એક ત્રુટિત થાય છે. इत्यादि उत्तरोत्तर स्थानो जाणवा.) અહીં આ સંખ્યાના સ્થાનો માટે આ પ્રમાણે વે ગાથાઓ છે—“પૂર્વ ૧, ત્રુટિત ૨, અડધ ૩, અવવ ૪, હૂહૂક ૫, ઉત્પલ ૬, પદ્મ ૭, નલિન ૮, અર્થનિપૂર ૯, અયુત ૧૦, નયુત ૧૧, પ્રયુત ૧૨, ચૂલિકા ૧૩ અને શીર્ષપ્રહેલિકા ૧૪. આ ચૌદ નામ અંગ શબ્દવડે યુક્ત કરવા (પૂર્વાંગ, ત્રુટિતાંગ વિગેરે.) એમ કરવાથી અઠાવીશ સ્થાનો થાય છે. અહીં (શીર્ષપ્રહેલિકાના) એક

સો ને ચોરાણું સ્થાન (આંકડા) આવે છે. ” આ સ્થાનોના નામ અનુક્રમે આ પ્રમાણે જાણવા—પૂર્વાંગ, પૂર્વ, ટુટિતાંગ, ટુટિત વિગેરે (૧૫) । ‘ચંડરાસીતિસ્મિત્યાદિ’—(ચોરાશી સંખ્યાના સ્થાનકના વિવરણનો આ લેખ છે) અહીં તેનો વિભાગ આ પ્રમાણે છે—“ વચ્ચીશ લાખ ૧, અઢાવીશ લાખ ૨, ચાર લાખ ૩, આઠ લાખ ૪ અને ચાર લાખ ૫ વિમાનો પહેલેથી પાંચમા વ્રહ્મ દેવલોક સુધીમાં (૮૪ લાખ) છે. ત્યારપછી લાંતકમાં પચાસ હજાર ૬, શુક્રમાં ચાલીશ હજાર ૭, સહસ્રારમાં છ હજાર ૮, આનત-પ્રાણતમાં ચાર સો ૯-૧૦, આરણ-અચ્યુતમાં ત્રણ સો ૧૧-૧૨, ત્રણ અધસ્તન ગ્રૈવેયકમાં એક સો ને અગ્યાર, ત્રણ મધ્યમ ગ્રૈવેયકમાં એક સો ને સાત, ત્રણ ઉપરિતન ગ્રૈવેયકમાં એક સો, તથા અનુત્તરમાં પાંચ વિમાનો છે (કુલ ૮૪૯૭૦૨૩). ‘ ભવંતીતિ મન્વલાયં તિ ’—આ વિમાનો આ પ્રમાણે હોય છે, એ હેતુ માટે ભગવાને સર્વજ્ઞપણું હોવાથી અને સત્યવાદીપણું હોવાથી કહ્યા છે (૧૭) ॥ સૂત્ર-૮૪ ॥

હવે પંચાશીનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—આયારસ્સ નં ભગવઓ સચૂલિયાગસ્સ પંચાસીઈ ઉદેસણકાલા પન્નત્તા । ૧ । ધાયઈ-સંહસ્સ નં મંદરા પંચાસીઈ જોયણસહસ્સાઈં સવ્વગેણં પન્નત્તા । ૨ । રુયણં મંહલિયપવ્વણ પંચાસીઈ જોયણસહસ્સાઈં સવ્વગેણં પન્નત્તે । ૩ । નંદણવણસ્સ નં હેટ્ઠિહ્હાઓ ચરમંતાઓ સોગંધિયસ્સ કંહસ્સ હેટ્ઠિહ્હે ચરમંતે એસ નં પંચાસીઈ જોયણસયાઈં અવાહાણ અંતેરે પન્નત્તે । ૪ ॥ સૂત્રમ્-૮૫ ॥

મૂલાર્થ:—ચૂલિકા સહિત પૂજ્ય આચારાંગ સૂત્રના પંચાશી ઉદ્દેશનકાલ કહ્યા છે (૧) । ધાતકીલંબના વે મેરુપર્વત કુલ થઇને પંચાશી હજાર યોજન ડુંચા કહ્યા છે (૨) । રુચક દ્વીપનો મંડલિક પર્વત કુલ પંચાશી હજાર યોજન ડુંચો કહ્યો છે (૩) । નંદન વનની નીચેના ચરમાંતથી સૌગંધિક કાંડની નીચેના ચરમાંત સુધી પંચાશી સો યોજનનું અવાધાદ આંતરું કહ્યું છે (૪) ॥

ટીકાર્થ:—હવે પંચાશીમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—તેમાં આચાર નામનું પહેલું અંગ નવ અધ્યયનવાલા પહેલા શ્રુતસ્કંધરૂપ છે. તે પળ ચૂલિકા સહિત દટલે તેના વીજા શ્રુતસ્કંધમાં પાંચ ચૂલિકા છે, તેમાં પાંચમી નિશીથા નામની ચૂલિકા તેનું જૂદું સ્થાન હોવાથી અહીં ગ્રહણ કરવાની નથી. તેમાં પહેલી અને વીજી ચૂલિકા સાત સાત અધ્યયનવાલી છે, તથા ત્રીજી અને ચોથી ચૂલિકા એક એક અધ્યયનવાલી છે. તેથી આ પ્રમાણે ચૂલિકા સહિત જે વર્તે તે સચૂલિકાક કહેવાય છે. અર્થાત્ તે ચૂલિકા સહિત આચારાંગના પંચાશી ઉદ્દેશન કાલ છે. કેમ કે દરેક અધ્યયને તેટલા જ ઉદ્દેશન કાલ છે. તે આ પ્રમાણે—પહેલા શ્રુતસ્કંધના નવ અધ્યયનોમાં અનુક્રમે સાત (૭), છ (૧૩), ચાર (૧૭), ચાર (૨૧), છ (૨૭), પાંચ (૩૨), આઠ (૪૦), ચાર (૪૪), સાત (૫૧) ઉદ્દેશનકાલ છે. તથા વીજા શ્રુતસ્કંધમાં પહેલી ચૂલિકાના સાત અધ્યયનોને વિષે અનુક્રમે અગ્યાર (૬૨), ત્રણ (૬૫), ત્રણ (૬૮), ચારને વિષે વે (૭૬), ત્રીજી ચૂલિકાને વિષે સાત અધ્યયનો એક સરવાળા દટલે એક એક ઉદ્દેશનકાલવાલા હોવાથી (૮૩), એ જ પ્રમાણે ત્રીજી ચૂલિકા એક અધ્યયનવાલી હોવાથી (૮૪) તથા ચોથી ચૂલિકા પણ એક અધ્યયનવાલી હોવાથી (૮૫) સર્વ મલીને પંચાશી (ઉદ્દેશનકાલ) થાય છે (૧) । તથા ધાતકીલંબના વને મેરુપર્વત હજાર યોજન ભૂમિમાં અવગાઢ છે અને ચોરાશી હજાર યોજન ભૂમિથી

ઁચા છે, તેથી કુલ પંચાશી હજાર યોજન થાય છે. તથા પુષ્કરાર્ધના વન્ને મેરુ પળ એ જ રીતે સમજવા. વિશેષ એ કે- સૂત્રની ગતિનું વિચિત્રપણું હોવાથી તે સૂત્રમાં કહ્યા નથી (૨) । તથા રુચક એટલે રુચક નામનો તેરમા દ્વીપની અંદર રહેલો પ્રાકારની જેવી આકૃતિવાળો રુચકદ્વીપના વે વિભાગ કરનારો રુચક નામનો પર્વત છે, તે મંડલાકારે રહેલો હોવાથી મંડલિક પર્વત કહેવાય છે. તે એક હજાર યોજન પૃથ્વીમાં અવગાઢ છે અને ચોરાશી હજાર યોજન ઁંચો છે, તેથી કુલ પંચાશી હજાર યોજન થાય છે (૩) તથા મેરુપર્વતની પાંચ સો યોજન ઁંચી પહેલી મેઘલામાં રહેલા નંદન વનના ભૂમિતલના ચરમાંત થકી સૌગંધિકકાંડ એટલે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ઁરકાંડ નામના પહેલા કાંડના અર્વાંતરભૂત સૌગંધિક જાતિના રત્નમય સૌગંધિક નામના આઠમા કાંડની નીચેનો ચરમાંત પંચાશી સો યોજન આંતરાને આશ્રીને રહેલો છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે-પાંચ સો યોજન મેરુ સંવંધી તથા (તેની નીચે) દરેક કાંડ હજાર હજાર યોજનના પ્રમાણવાળા હોવાથી આઠમો કાંડ ઁંશી સો યોજન દૂર છે, તેથી કુલ પંચાશી સો યોજનનું આંતરું છે (૪) ॥ સૂત્ર-૮૫ ॥

હવે છાશીનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—સુવિહિસ્સ ણં પુષ્પદંતસ્સ અરહઓ છલસીઈ ગણા છલસીઈ ગણહરા હોત્થા ।૧। સુપાસસ્સ ણં અરહઓ છલસીઈ વાહસયા હોત્થા ।૨। દોઁચ્ચાએ ણં પુઢવીએ બહુમજ્જદેસભાગાઓ દોઁચ્ચસ્સ ઘણો- દહિસ્સ હેટ્ઠિહે ચરમંતે એસ ણં છલસીઈ જોયણસહસ્સાઈ અવાહાએ અંતરે પન્નત્તે ।૩। ॥ સૂત્રમ્-૮૬ ॥

મૂલાર્થ:—સુવિધિનાથ એટલે પુષ્પદંત નામના અરિહંતને છાશી ગણ અને છાશી ગણધરો હતા (૧) । સુપાર્શ્વનાથ અરિહંતને છાશી સો વાદી હતા (૨) । વીજી પૃથ્વીના બહુ મધ્ય દેશભાગથકી વીજા ઘનોદધિની નીચેના ચરમાંત સુધી છાશી હજાર યોજનનું અવાધાએ આંતરું કહું છે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—હવે છાશીમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—તેમાં સુવિધિ નામના નવમા જિનેશ્વરના અહીં છાશી ગણ અને ગણધરો કહ્યા છે અને આવશ્યક સૂત્રમાં તો અઘાશી કહ્યા છે, તે મતાંતર જાણવું (૧) । તથા વીજી પૃથ્વી શર્કરાપ્રમા. તેનું બાહલ્ય એક લાખ ને વત્રીશ હજાર યોજનનું છે, તેનું અર્ધ કરતાં છાસઠ હજાર યોજન થાય તથા તેની નીચે રહેલો વીજી પૃથ્વી સંવંધી હોવાથી વીજો ઘનોદધિ બાહલ્યપણે વીશ હજાર યોજનનો છે, તે વચ્ચે મલીને છાશી હજાર યોજન થાય છે (૩) ॥ સૂત્ર-૮૬ ॥

હવે સત્તાગ્રીમું સ્થાનક કહે છે—

મૂ૦—મંદરસ્સ પં પવયસ્સ પુરચ્છિમિહ્લાઓ ચરમંતાઓ ગોથૂમસ્સ આવાસપવયસ્સ પચ્ચચ્છિ-
મિહ્લે ચરમંતે એસ પં સત્તાસીઈં જોયણસહસ્સાઈં અવાહાએ અંતરે પદ્ધત્તે । ૧ । મંદરસ્સ પં પવ-
યસ્સ દક્ષિણિહ્લાઓ ચરમંતાઓ દગભાસસ્સ આવાસપવયંસ્સ ઉત્તરિહ્લે ચરમંતે એસ પં સત્તાસીઈં
જોયણસહસ્સાઈં અવાહાએ અંતરે પદ્ધત્તે । ૨ । एवं मंदरस्स पच्चच्छिमिह्लाओ चरमंताओ संखस्स

आवासपव्वयस्स पुरच्छिमिहे चरमंते एस णं सत्तासीई जोयणसहस्साइं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते । ३।
एवं चेव मंदरस्स उत्तरिह्ठाओ चरमंताओ दगसीमस्स आवासपव्वयस्स दाहिणिहे चरमंते एस णं
सत्तासीई जोयणसहस्साइं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते । ४। छण्हं कम्मपगडीणं आइमउवरिह्ठवज्जाणं
सत्तासीई उत्तरपगडीओ पन्नत्ताओ । ५। महाहिमवंतकूडस्स णं उवरिमंताओ सोगंधियस्स कंडस्स
हेट्ठिहे चरमंते एस णं सत्तासीई जोयणसयाइं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते । ६। एवं रुप्पिकूडस्स
वि । ७ ॥ सूत्रम्-८७ ॥

मूलार्थः—मेरु पर्वतना पूर्व दिशाना चरमांतथी गोस्तूभ नामना आवास पर्वतना पश्चिम चरमांत सुधी (४५ हजार जंबू-
द्वीपना अने ४२ हजार लवण समुद्रना एम) सत्ताशी हजार योजननुं अबाधाए आंतरं कहुं छे (१) । मेरु पर्वतना दक्षिण
चरमांतथी दकभास नामना आवास पर्वतना उत्तर चरमांत सुधी सत्ताशी हजार योजननुं अबाधाए आंतरं कहुं छे (२) । ए ज
प्रमाणे मेरु पर्वतना पश्चिम चरमांतथी संख नामना आवास पर्वतना पूर्व चरमांत सुधी सत्ताशी हजार योजननुं अबाधाए
आंतरं कहुं छे (३) । ए ज प्रमाणे मेरु पर्वतना उत्तर चरमांतथी दकसीम नामना आवास पर्वतना दक्षिण चरमांत सुधी
सत्ताशी हजार योजननुं अबाधाए आंतरं कहुं छे (४) । पहेला अने छेछा कर्म रहित बाकीना छ कर्मनी उत्तरप्रकृतिओ सत्ताशी
कही छे (५) । महाहिमवान कूटना उपरना छेडाथी सौगंधिक कांडनी नीचेना चरमांत सुधीमां सत्ताशी सो योजननुं

અત્રાઘાઁ આંતરં કહું છે (૬) । ઁ જ પ્રમાણે રુક્મી કૂટનું પળ કહેવું (૭) ॥

ટીકાર્થઃ—હવે સત્તાશીમા સ્થાનક વિષે કાંઈક કહે છે—‘ મંદરેત્યાદિ ’—મેરુના પૂર્વ તરફના અંતથી જંબૂદ્વીપની અંદરનો ભાગ પીસ્તાલીશ હજાર યોજનનો છે, અને વેંતાલીશ હજાર યોજન લવણસમુદ્રમાં જડ્દે ત્યારે વેલંધર નાગરાજનો આવાસમ્મત ગોસ્તૂમ નામનો પર્વત પૂર્વ દિશામાં રહેલો છે, તેથી તે વન્ને મલીને સત્તાશી હજાર યોજનનું આંતરં થાય છે (૧) । ઁ જ પ્રમાણે વીજા ત્રણેનું આંતરં જાણવું (૨-૩-૪) । તથા પહેલી જ્ઞાનાવરણ અને છેછી અંતરાય ઁ વે મૂલ કર્મપ્રકૃતિ રહિત વાકીની છ મૂલકર્મપ્રકૃતિની ઁટલે દર્શનાવરણ, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ક, નામ અને ગોત્ર કર્મની સત્તાશી ઉત્તરપ્રકૃતિઓ કહી છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે—દર્શનાવરણ વિગેરે છ કર્મની ઉત્તરપ્રકૃતિઓ અનુક્રમે નવ, વે, અઘાવીશ, ચાર, વેંતાલીશ અને વે છે. તે સર્વ મલીને સૂત્રમાં કહેલી ૮૭ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ થાય છે (૫) । ‘ મહાહિમવંતેત્યાદિ ’—મહાહિમવાન નામના વીજા વર્ષધર પર્વત ઉપર સિદ્ધાયતનકૂટ, મહાહિમવત્કૂટ વિગેરે આઠ કૂટો છે, તે પાંચ સો પાંચ સો યોજન ઁંચા છે. તેમાં મહાહિમવંત કૂટના પાંચ સો યોજન, મહાહિમવંત વર્ષધર પર્વતની ઁંચાહના ત્રસો યોજન અને રત્નપ્રમાના સ્વરકાંડના અઘાંતર કાંડોમાંના સૌગંધિકકાંડ સુધીના આઠ કાંડો કે જે દરેક કાંડ હજાર હજાર યોજન પ્રમાણવાળા છે તેના ઁંશી સો યોજન ઁ ત્રણે મલીને કુલ સત્તાશી સો યોજનનું આંતરં થાય છે (૬) । ઁ જ પ્રમાણે રુક્મી નામના પાંચમા વર્ષધર પર્વત ઉપર જે વીજું રુક્મીકૂટ નામનું કૂટ છે, તેનું પળ આંતરં મહાહિમવત્કૂટ પ્રમાણે જ કહેવું, કેમકે તે વન્નેનું સરલું જ પ્રમાણ છે (૭) ॥ સૂત્ર-૮૭॥

હવે અઘાશીયું સ્થાનક કહે છે—

मू०—एगमेगस्स णं चंदिमसूरियस्स अट्टासीइ अट्टासीइ महग्गहा परिवारो पन्नत्ता । १ ।
दिट्ठिवायस्स णं अट्टासीइ सुत्ताइं पन्नत्ताइं, तं जहा-उज्जुसुयं परिणयापरिणयं एवं अट्टासीइ
सुत्ताणि भाणियवाणि जहा नंदीए । २ । मंदरस्स णं पव्वयस्स पुरिच्छिमिह्माओ चरमंताओ गोथूभस्स
आवासपव्वयस्स पुरिच्छिमिह्मे चरमंते एस णं अट्टासीइं जोयणसहस्साइं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते । ३ ।
एवं चउसु वि दिसासु नेयव्वं । ४ । बाहिराओ उत्तराओ णं कट्ठाओ सूरिए पढमं छम्मासं
अयमाणे चोयालीसइमे मंडलगते अट्टासीति एगसट्ठिभागे मुहुत्तस्स दिवसखेत्तस्स निवुड्ढत्ता
रयणिखेत्तस्स अभिनिवुड्ढत्ता सूरिए चारं चरइ । ५ । दक्खिणकट्ठाओ णं सूरिए दोच्चं छम्मासं
अयमाणे चोयालीसतिमे मंडलगते अट्टासीइ एगसट्ठिभागे मुहुत्तस्स रयणिखेत्तस्स निवुड्ढत्ता
दिवसखेत्तस्स अभिनिवुड्ढत्ता णं सूरिए चारं चरइ । ६ ॥ सूत्रम्—८८ ॥

मूलार्थः—एक एक (दरेक) चंद्र-सूर्यना अट्टाशी महा ग्रहोरूप परिवार कखो छे (१) । दृष्टिवादना
अट्टाशी खूवो कख्यां छे, ते आ प्रमाणे-कजुखन्न, परिणतापरिणत, इत्यादि अट्टाशी खन्न जेम नंदी खन्नमां कख्या छे तेम कहेवा
(२) । मेरु पर्वतना पूर्व तरफना चरमांतथी गोस्तुभ नामना आवास पर्वतना पूर्व तरफना चरमांत सुथी अट्टाशी हजार

યોજનનું અવાધાણ આંતરું કહ્યું છે (૩) । એ જ પ્રમાણે ચારે (વાકીની ત્રણે) દિશામાં જાણવું (૪) સર્વ આમ્યંતર મંડલરૂપ બહારની ઉત્તર દિશાથકી પહેલા છ માસ તરફ એટલે દક્ષિણાયન તરફ આવતો સૂર્ય જ્યારે ચુમાલીશમા મંડલે આવે ત્યારે મુહૂર્તના એકસઠીયા અઢાશી ભાગ જેટલી દિવસક્ષેત્રની એટલે દિવસની હાનિ કરીને અને રાત્રિક્ષેત્રની તેટલી જ વૃદ્ધિ કરીને સૂર્ય ગતિ કરે છે (૫) । તથા દક્ષિણ દિશા થકી વીજા છ માસ તરફ એટલે ઉત્તરાયણ તરફ આવતો સૂર્ય જ્યારે ચુમાલીશમા મંડલે આવે ત્યારે મુહૂર્તના એકસઠીયા અઢાશી ભાગ જેટલી રાત્રિક્ષેત્રની (રાત્રિની) હાનિ કરીને અને તેટલી જ દિવસ ક્ષેત્રની વૃદ્ધિ કરીને સૂર્ય ગતિ કરે છે (૬) ॥

ટીકાર્થ:—હવે અઢાશીમા સ્થાન વિષે કાંઈક લખે છે—ચંદ્ર સૂર્ય અસંખ્યાતા છે તો પણ અહીં દરેક ચંદ્ર સૂર્યના પરિવારભૂત અઢાશી ગ્રહ જાણવા. અહીં ચંદ્રમા અને સૂર્ય એમ સમાહાર દ્વંદ્વ સમાસ કર્યો છે, તેથી ચંદ્રસૂર્યરૂપી યુગલના અઢાશી મહાગ્રહો છે. આ ગ્રહો જો કે ચંદ્રના જ પરિવારરૂપ છે એમ અન્યત્ર કહેલું છે, તો પણ સૂર્ય પણ ઇંદ્ર જ છે તેથી તે જ ગ્રહો તેના પણ પરિવારરૂપ જાણવા (૧) ‘દિઢિવાણ્યાદિ’ દષ્ટિવાદ એટલે વારણું અંગ, તે પાંચ પ્રકારનું છે—પરિકર્મ ૧, સૂત્ર ૨, પૂર્વગત ૩, પ્રથમાનુયોગ ૪ અને ચૂલિકા ૫. તેનો વીજો પ્રકાર જે સૂત્ર છે તેમાં સૂત્ર અઢાશી છે. ‘જહા નંદિણ ત્તિ’—જેમ નંદી સૂત્રમાં કહ્યા છે તેમ, એ પ્રમાણે અતિદેશ (મલામળ) કરીને સૂત્રો દેખાડ્યા છે તે આગળ કહેવામાં આવશે (૨) । ‘મંદરસ્સેત્યાદિ’—મેરુના પૂર્વ દિશાના છેડાથી જંબૂદ્વીપનો છેડો પીસ્તાલીશ હજાર યોજન દૂર છે, ત્યાંથી ત્રેતાલીશ હજાર યોજન જઈ ત્યારે ત્યાં ગોસ્તૂમ નામનો આવાસ પર્વત છે, તે પર્વતનો વિક્કંભ એક હજાર યોજનનો છે, તેથી

(૪૫-૪૨-૧ હજાર મઠવાથી) સૂત્રમાં કહેલો અંક (૮૮ હજાર) મઠતો આવે છે (૩) । આ જ ક્રમે કરીને દક્ષિણ વિગેરે (ત્રણ) દિશામાં રહેલા દકાવભાસ, શંખ અને દક્ષીમ નામના વેલંઘર નાગરાજના નિવાસમૃત પર્વતોને આશ્રીને પળ કહેવું. તે માટે જ કહ્યું કે-‘એવં ચડસુ ચિ વિસાસુ નેયબ્ધમિતિ’-એ જ પ્રમાણે ચારે દિશામાં જાણવું (૪) । ‘બાહિરાઓ ણ-મિત્યાદિ’-બાહ્ય એટલે સર્વ આમ્યંતર મંડલરૂપ ઉત્તર દિશાથકી, કોઈ પુસ્તકમાં ‘બાહિરાઓ’ એ શબ્દ દેખાતો નથી. પહેલા છ માસ તરફ એટલે વર્ષમાં પ્રથમ દક્ષિણાયન હોવાથી દક્ષિણાયન તરફ આવતો સૂર્ય ચુમાલીશમા મંડલ ઉપર ગયો સતો મુહૂર્તના એકસઠીયા અઢાશી ભાગ જેટલી દિવસસેત્રની એટલે દિવસની હાનિ કરીને તથા રાત્રિની તેટલી જ વૃદ્ધિ કરીને સૂર્ય ચારે છે એટલે ભ્રમણ કરે છે. અહીં ભાવાર્થ આ પ્રમાણે જાણવો-દક્ષિણાયનની અપેક્ષાએ દરેક મંડલે મુહૂર્તના એકસઠીયા બે ભાગ જેટલી દિવસની હાનિ થાય છે, તેથી ચુમાલીશમા મંડલે અઢાશી ભાગ જેટલી હાનિ થાય છે, અને રાત્રિ તેટલા જ ભાગપ્રમાણ વૃદ્ધિ પામે છે. અહીં (સૂત્રમાં) બે વાર સૂર્ય શબ્દ લખ્યો છે, તે દિવસ અને રાત્રિને આશ્રીને બે વાક્યના મેદની કલ્પના કરવાથી લખ્યો છે, તેથી પુનરુક્ત દોષ જાણવો નહીં. આ સૂત્રનો ભાવાર્થ અઢોતેરમા સ્થાનના સૂત્રની જેમ જાણી લેવો. (૫) । ‘દક્ષિણકઢાઓ’-આથી સૂત્ર ઉપરના સૂત્રની જેમ જાણવું. વિશેષ એ કે-અહીં દિવસની વૃદ્ધિ અને રાત્રિની હાનિ જાણવી (૬) ॥ સૂત્ર-૮૮ ॥

હવે નેવાશીયું સ્થાનક કહે છે—

મૂ-ઉસમે ણં અરહા કોસલિએ ઇમીસે ઓસપ્પિણીએ તતિયાએ સુસમદૂસમાએ (સમાએ) પચ્છિમે

भागे एगूणणउए अछमासेहिं सेसेहिं कालगए जाव सव्वदुक्खप्पहीणे । १ । समणे भगवं महावीरे इमीसे ओसप्पिणीए चउत्थाए दूसमसुसमाए समाए पच्छिमे भागे एगूणणउइए अछमासेहिं सेसेहिं कालगए जाव सव्वदुक्खप्पहीणे । २ । हरिसेणे णं राया चाउरंतचक्कवडी एगूणणउइ वाससयाइं महाराया होत्था । ३ । संतिस्स णं अरहओ एगूणणउइ अज्जासाहस्सीओ उक्कोसिया अज्जियासं-पया होत्था । ४ ॥ सूत्रम्-८९ ॥

मूलार्थः--कोशल देशमां उत्पन्न थयेला श्री ऋषभदेव अरिहंत आ अवसर्पिणीना सुषमदुःषम नामना त्रीजा आराने छेडे नेवाशी अर्धमास (पखवाडीया) बाकी हता त्यारे कालधर्म पाम्या यावत् सर्व दुःख रहित थया (१) । श्रमण भगवान महावीरस्वामी आ अवसर्पिणीना दुःषमसुषम नामना चौथा आराना पश्चिम भागमां नेवाशी अर्धमास (पखवाडीया) बाकी हता त्यारे कालधर्म पाम्या यावत् सर्व दुःख रहित थया (२) । हरियेण नामना चातुरंत चक्रवर्ती राजा नेवाशी सो वर्ष सुधी महराजा हता (राज्य पाळता हता) (३) । श्रीशान्तिनाथ अरिहंतने नेवाशी हजार साध्वीओरूप उत्कृष्ट साध्वीसंपदा हती (४) ॥

टीकार्थः--हवे नेवाशीमा स्थानक विषे कांइक लखे छे--' तईयाए समाए त्ति '—सुषमदुःषम नामना त्रीजा आराना नेवाशी अर्धमास एटले त्रण वर्ष अने साडाआठ मास शेष रहे सते. ' जाव ' शब्द लख्यो छे तेथी अंतकृत थया, सिद्ध थया, बुद्ध थया, मुक्त थया, एम जाणवुं (१) । हरियेण नामना दशमा चक्रवर्तीनुं सर्व आयु दश हजार वर्षनुं

હતું. તેમાં સો વર્ષ ન્યૂન નવ હજાર વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું, વાકીના અગ્યાર સો વર્ષ કુમારપણામાં, માંડલિકપણામાં અને સાધુ-પણામાં જાણવા (૩) । અહીં શાંતિનાથ જિનેશ્વરની નેવાશી હજાર સાઘ્વીની સંપદા કહી છે, પરંતુ આવશ્યક સૂત્રમાં તો એકસઠ હજાર અને છ સો કહી છે, તે મતાંતર જાણવું (૪) ॥ સૂત્ર-૮૯ ॥

હવે નેવુંસું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—સીચલે ણં અરહા નડઇં ધણૂંં ડહ્મં ઉચ્ચત્તેણં હોત્થા । ૧ । અજિયસ્સ ણં અરહઓ નડઇં ગણા નડઇં ગણહરા હોત્થા । ૨ । एवं संतिस्स वि । ૩ । સયંમુસ્સ ણં વાસુદેવસ્સ ણડઇ વાસાઇં વિજણ હોત્થા । ૪ । સંવેસિ ણં વદ્ધેવેયહ્મપ્પયાણં ઉવારિહ્મઓ સોગંધિયકણ્ડસ્સ હેટ્ઠિલે ચરમંતે ઇસ ણં નડઇ જોયણસયાઇં અવાહાણ અંતરે પન્નત્તે । ૫ ॥ સૂત્રમ્-૯૦ ॥

મૂલાર્થ:—શ્રીશ્રીતલનાથ અરિહંત નેવુ ધનુષ ઝંચા હતા (૧) । શ્રીઅજિતનાથ અરિહંતને નેવુ ગણ અને નેવુ ગણધરો હતા (૨) । એ જ પ્રમાણે શ્રીશાંતિનાથને પણ નેવુ ગણ અને નેવુ ગણધરો હતા (૩) । સ્વયંમૂ વાસુદેવે નેવુ વર્ષ સુધી દિગ્વિજય કર્યો હતો (૪) । સર્વે વૃત્તવૈતાલ્ય પર્વતોના ઉપરના શિખરતલથી સૌગંધિક કાંડના હેઠલા ચરમાંત સુધી નેવુ સો યોજનનું અવાધાણ આંતરું કહ્યું છે (૫) ॥

ટીકાર્થ:—હવે નેવુમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—તેમાં અજિતનાથ અને શાંતિનાથના નેવુ ગણ અને નેવુ ગણધરો

અહીં કહ્યા છે, પળ આવશ્યક સૂત્રમાં તો અજિતનાથના પંચાણુ અને શાંતિનાથના છત્રીશ ગળ અને ગળધરો કહ્યા છે તે મતો-તર જાણવું (૨-૩) । તથા સ્વયંભૂ નામના ત્રીજા વાસુદેવને નેવુ વર્ષ સુધી વિજય ઇટલે ધૃત્વીને સાધવાનો વ્યાપાર હતો (૪) । ‘ સન્ધેસિ ણમિત્યાદિ ’—સર્વે ઇટલે શબ્દાપાતી વિગેરે વીશે વૃત્તવૈતાલ્યો ઇક હજાર યોજન ડંચા છે, તથા સૌગંધિક કાંડનો ચરમાંત આઠ હજાર યોજન પ્રમાણ છે, તેથી નવ હજાર ઇટલે નેવુ સો યોજનનું આંતરું સૂત્રમાં કહ્યું છે તે વરાવર છે (૫) ॥ સૂત્ર—૧૦ ॥

હવે ઇકાણુનું સ્થાનક કહે છે—

મૂ૦—ઇકાણડઈ પરવેચાવચ્ચકમ્મપડિમાઓ પન્નત્તાઓ । ૧ । કાલોઐ ણં સમુદ્દે ઇકાણડઈ જોયણસયસહસ્સાઈં સહિયાઈં પરિવ્વેવેણં પન્નત્તે । ૨ । કુંથુસ્સ ણં અરહઓ ઇકાણડઈ આહોહિ-યસયા હોત્થા । ૩ । આડયગોયવજ્જાણં છળહં કમ્મપગડીણં ઇકાણડઈ ઉત્તરપગડીઓ પન્નત્તાઓ । ૪ ॥ સૂત્રમ્—૧૧ ॥

મૂલાર્થ:—બીજાનું વૈયાવૃત્ત્ય કર્મ કરવાની પ્રતિમાઓ ઇકાણુ કહી છે (૧) । કાલેદ સમુદ્રની પરિધિ કાંઠક અધિક ઇકાણુ લાલ યોજન પ્રમાણ કહી છે (૨) । કુંથુનાથ અરિહંતને ઇકાણુ સો અવધિજ્ઞાનીઓની સંપદા હતી । ૩ । આયુ અને ગોત્ર ઇ વે કર્મ કર્મ વિના વાકીની છ મૂલ કર્મપ્રકૃતિની ઇકાણુ ઉત્તર પ્રકૃતિઓ કહી છે (૪) ॥

ટીકાર્થ:—હવે એકાણુમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લેખે છે—તેમાં પર એટલે પોતાથી રહિત એવા બીજાઓના વૈયાવૃત્ત્યકર્મ એટલે ભક્તપાનાદિકવડે ઉપદ્રંભ ક્રિયા કરવારૂપ પ્રતિમા એટલે વિશેષ પ્રકારના અભિગ્રહો એકાણુ છે. અહીં આ અભિગ્રહોને પ્રતિમાપણાએ કરીને કહ્યા છે તે બીજે કોઈપણ ટેકાણે જોવામાં આવતા નથી. માત્ર આ વિનયવડે વૈયાવૃત્ત્ય કરવાના ભેદો છે એમ સંભવે છે. તે આ પ્રમાણે—દર્શનના (સમકિતના) ગુણે કરીને જેઓ અધિક હોય તેઓને વિષે સત્કાર વિગેરે દશ પ્રકારનો વિનય કરવાનો છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—સત્કાર ૧, અમ્યુત્થાન ૨, સન્માન ૩, આસનાભિગ્રહ ૪, આસનાનુપ્રદાન ૫, કૃતિકર્મ ૬, અંજલિગ્રહ ૭, આવતાની સામે જબું ૮, સ્થિર રહેલાની પર્યુપાસના ૯ તથા જતાની પાછલ જબું ૧૦. આ દશ પ્રકારનો શુશ્રૂષા વિનય કહ્યો છે. તેમાં સત્કાર એટલે વાંદજું, સ્તુતિ કરવી વિગેરે ૧, અમ્યુત્થાન એટલે આસનનો ત્યાગ કરવો તે ૨, સન્માન એટલે વસ્ત્રાદિકવડે પૂજા કરવી તે ૩, આસનાભિગ્રહ એટલે પાસે આવીને ઝુમા હોય તેને આસન લાવી આપવાપૂર્વક ‘અહીં બેસો’ એમ કહેવું તે ૪, આસનાનુપ્રદાન એટલે એક સ્થાનથી બીજા સ્થાને આસન લઈ જબું તે ૫, કૃતિકર્મ વિગેરે બાકીના પાંચ ભેદોનો અર્થ પ્રગટ જ છે ૧૦. તથા તીર્થકરાદિક પંદર પદને અનાશાતનાદિ ચાર પદવડે ગુણ-વાથી સાઠ પ્રકારનો અનાશાતના વિનય થાય છે. તે પંદર પદ આ પ્રમાણે—“તીર્થકર ૧, ધર્મ ૨, આચાર્ય ૩, વાચક ૪, સ્થવિર ૫, કુલ ૬, ગણ ૭, સંઘ ૮, સાંભોગિક ૯, ક્રિયા ૧૦, તથા મતિજ્ઞાનાદિ (મતિ, શ્રુત, અવધિ, મન:પર્યવ, કેવલ) પાંચ જ્ઞાન મલીને ૧૫,” આની માવના આ પ્રમાણે કરવી—તીર્થકરોની જે અનાશાતના તે તીર્થકર અનાશાતના કહેવાય છે (બધી તત્પુરુષ સમાસ). એ જ પ્રમાણે તીર્થકરે પ્રરૂપેલા ધર્મની અનાશાતના. એ જ પ્રમાણે સર્વત્ર માવના કરવી. અનાશાતના

વિગેરે ચાર પદ આ પ્રમાણે—“ તીર્થંકરથી આરંભીને કેવલજ્ઞાન પર્યંત પંદર પદોની અનાશાતના ૧, ભક્તિ ૨, વહુમાન ૩ અને વર્ણવાદ (શ્લાઘા) ૪ આ ચાર કરવા.” તથા ઔપચારિક વિનય સાત પ્રકારનો છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—“અમ્યાસાસન ૧, હંદોઽનુવર્તન ૨, કૃતપ્રતિકૃતિ ૩, કારિતનિમિત્તકરણ ૪, દુઃસ્વાર્તગવેષણ ૫, સર્વ અર્થને વિષે દેશકાલનું જાણવું ૬ તથા અનુમતિ-અનુજ્ઞા ૭, આ ઔપચારિક વિનય સંક્ષેપથી સાત પ્રકારે કહ્યો છે.” તેમાં અમ્યાસાસન એટલે ઉપચાર (સેવા) કરવા લાયક ગુરુની પાસે વેસવું તે ૧, હંદોઽનુવર્તન એટલે ગુરુના અભિપ્રાય(ઇચ્છા)ને અનુસરવું તે ૨, કૃતપ્રતિકૃતિ એટલે પ્રસન્ન થયેલા આચાર્ય (ગુરુ) સૂત્રાદિક આપશે, પણ નિર્જરા આપશે નહીં એમ માનનાર શિષ્ય આહારાદિક લાવી આપે (વૈયાવચ્ચ કરવાથી નિર્જરા થાય) ૩, કારિતનિમિત્તકરણ એટલે સમ્યક્ પ્રકારે શાસ્ત્રના પદ મળાવેલા વિશેષે કરીને વિનયમાં વર્તે અને તેને માટે ક્રિયા પણ કરે તે ૪, નાકીના પદો પ્રસિદ્ધ અર્થવાલા છે. ૫-૬-૭. તથા વૈયાવૃત્ત્ય દશ પ્રકારે છે, તે માટે કહ્યું છે કે—“ આચાર્ય ૧, ઉપાધ્યાય ૨, સ્થવિર ૩, તપસ્વી ૪, ગ્લાન ૫, શૈક્ષ (નવો દીક્ષિત) ૬, સાધર્મિક ૭, કુલ ૮, ગણ ૯ અને સંઘ ૧૦, આ દશનું વૈયાવૃત્ત્ય કરવું.” તેમાં પ્રવ્રાજના ૧, દિક્ ૨, ઉદેશ ૩, સમુદેશ ૪ અને વાચના ૫ એ પાંચ પ્રકારના આચાર્યનું વૈયાવૃત્ત્ય કરવું તે આચાર્યવિનય કહેવાય છે. તથા ઔપચારિક વિનય એટલે પાસે રહેવું વિગેરે સાત પ્રકારે છે. તથા વૈયાવૃત્ત્યના દશ (પૈકી નવના નવ મેદ) અને આચાર્યના પાંચ મેદ છે. તેથી તે ચૌદ પ્રકાર થયા. એ પ્રમાણે કુલ એકાણુ વિનયના મેદો થાય છે. આ જ મેદો અભિગ્રહના વિષયરૂપ હોવાથી પ્રતિમા કહેવાય છે) કુલ-ગણતરી

૧. દીક્ષાચાર્ય, દિગાચાર્ય વિગેરે. ૨. નવના વિનયનો એક એક મેદ અને આચાર્યના વિનયના પાંચ મેદ મળી ૧૪ થાય.

આ પ્રમાણે—) દર્શન ગુણાધિકના ૧૦, અનાશાતનાના ૬૦, ઔપચારિકના ૭, વૈયાવૃત્યના ૧૪. કુલ ૯૧ (૧) । તથા કાલોદ નામનો સમુદ્ર છે તેની પરિધિ કાંઈક અધિક એકાણુ લાંબી યોજનની છે. તેમાં જે અધિક છે તે આ પ્રમાણે—સીતેર હજાર, છ સો ને પાંચ (૭૦૬૦૫) યોજન, સત્તર સો ને પંદર (૧૭૧૫) ધનુષ અને કાંઈક અધિક સત્તાશી (૮૭) અંગુલ એટલું જાણવું (૨) । આહોહિય એટલે નિયમિત ક્ષેત્રને જાણનાર અવધિજ્ઞાની કાલોદધિ સમુદ્ર પરત્વે તેટલું જોવે (૩) । આયુષ્ય અને ગોત્ર એ બે કર્મને વર્જીને બાકીના છ કર્મો એટલે જ્ઞાનાવરણ ૧, દર્શનાવરણ ૨, વેદનીય ૩, મોહનીય ૪, નામ ૫ અને અંતરાય ૬. તેના અનુક્રમે પાંચ ૧, નવ ૨, બે ૩, અઢાવીશ ૪, બેતાલીશ ૫ અને પાંચ ૬ મેદો છે (એટલે તે છ કર્મની ઉત્તરપ્રકૃતિ સર્વ મલીને ૯૧ થાય છે) (૪) ॥ સૂત્ર—૯૧ ॥

હવે બાણુનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—બાણુડે પડિમાઓ પન્નત્તાઓ ।૧। થેરે પં ઇંદભૂતી બાણુડે વાસાં સંવાડયં પાલહત્તા સિદ્ધે બુદ્ધે ।૨। મંદરસ્સ પં પવયસ્સ બહુમજ્જદેસભાગાઓ ગોથૂભસ્સ આવાસપવ્વયસ્સ પચ્ચચ્છિમિલ્લે ચરમંતે એસ પં બાણુડે જોયણસહસ્સાં અવાહાએ અંતરે પન્નત્તે ।૩। એવં ચડણહં વિ આવાસ-પવ્વયાણં । ૪ ॥ સૂત્રમ્—૯૨ ॥

મૂલાર્થ:—બાણુ પ્રતિમાઓ કહી છે (૧) । સ્થવિર ઇંદ્રભૂતિ બાણુ વર્ષનું સર્વ આયુષ્ય પાલીને સિદ્ધ થયા, બુદ્ધ થયા. (૨) । મેરુ

પર્વતના વહુ મધ્ય દેશભાગથકી ગોસ્તૂમ નામના આવાસ પર્વતની પશ્ચિમ તરફના છેછા અંત સુધી વાણુ હજાર યોજનનું અવાધાએ આંતરું કહું છે (૩) । એ જ પ્રમાણે ચારે આવાસ પર્વતનું આંતરું જાણવું (૪) ॥

ટીકાર્થ:—હવે વાણુમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—વાણુ પ્રતિમા એટલે વિશેષ પ્રકારના અભિગ્રહો કહ્યા છે. તે પ્રતિમાઓ દશશ્રુતસ્કંધની નિર્ધુક્તિને અનુસારે દેશ્વાં છે—તેમાં પાંચ પ્રતિમાઓ કહી છે, તે આ પ્રમાણે—બે પ્રકારની સમાધિ પ્રતિમા ૧, ઉપધાન પ્રતિમા ૨, વિવેકપ્રતિમા ૩, પ્રતિસંલીનતા પ્રતિમા ૪ અને એકલવિહાર પ્રતિમા ૫. તેમાં પહેલી સમાધિ પ્રતિમા બે પ્રકારની આ પ્રમાણે—શ્રુત સમાધિ પ્રતિમા અને ચારિત્ર સમાધિ પ્રતિમા. અહીં દર્શનને જ્ઞાનની અંદર ગણેલું હોવાથી દર્શન પ્રતિમા જુદી કહેવાને ઇચ્છી નથી. તેમાં શ્રુત સમાધિ પ્રતિમાના વાસઠ ભેદ છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે—આચારાંગ નામના પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં પાંચ (૫), વીજા શ્રુતસ્કંધમાં સાડત્રીશ (૩૭), સ્થાનાંગસૂત્રમાં સોઠ (૧૬) વ્યવહારસૂત્રમાં ચાર (૪). આ સર્વ મલીને વાસઠ (૬૨) ભેદ થયા. જો કે આ પ્રતિમાઓ ચારિત્રના સ્વભાવવાળી છે તોપણ વિશેષ પ્રકારના શ્રુતધારીને જ તે હોય છે, તેથી શ્રુતના પ્રધાનપણને લીધે શ્રુત સમાધિ પ્રતિમા તરીકે કહી છે એમ સંભવે છે, તથા સામાયિક, હેદોપસ્થાપનીય વિગેરે ચારિત્ર સમાધિ પ્રતિમાઓ પાંચ છે. તથા વીજી ઉપધાન પ્રતિમા બે પ્રકારની છે—ભિશ્રુ પ્રતિમા અને શ્રાદ્ધપ્રતિમા. તેમાં ભિશ્રુપ્રતિમા ‘માસાહ સત્તંતા’—‘એક માસથી આરંભીને સાત માસ પર્યંત’ ઇત્યાદિ પૂર્વે વાર કહી છે તે જાણવી. તથા અગ્યાર પ્રકારની શ્રાવક પ્રતિમા પળ ‘દંસળવચ’—‘દર્શન, વ્રત વિગેરે પૂર્વે કહી છે તે જાણવી. સર્વે મલીને ત્રેત્રીશ થઈ. તથા ત્રીજી વિવેક પ્રતિમા તો એક જ જાણવી. અહીં ક્રોધાદિક આમ્યંતર અને ગણ, શરીર, ઉપધિ,

મક્તપાન વિગેરે બાહ્ય વિવેક કરવા લાયક પદાર્થો ઘણા છે તો પણ એકપણાની વિવક્ષા કરી છે. તથા ચોથી પ્રતિસંલીનતા પ્રતિમા પણ એક જ પ્રકારની છે. જો કે આ પ્રતિસંલીનતામાં પાંચ પ્રકારના ઇંદ્રિયોનું સ્વરૂપ અને યોગ, કષાય તથા વિવિક્ત શયન-આસન એ ત્રણ પ્રકારના નોંદ્રિયનું સ્વરૂપ આવી શકે છે, તો પણ તેના ભેદવડે વિવક્ષા કરેલી નહીં હોવાથી એક જ પ્રકાર કહ્યો છે. તથા પાંચમી એકલવિહાર પ્રતિમા પણ એક જ પ્રકારની છે. આ પ્રતિમાનો ભિન્નપ્રતિમાને વિષે સમાવેશ થાય છે તેથી તેની ભેદવડે વિવક્ષા કરી નથી. આ પ્રમાણે ૬૨-૫-૨૩-૧-૧ આ સર્વ મલીને બાણું (૯૨) પ્રતિમાઓ થાય છે (૧) । સ્થવિર ઇંદ્રભૂતિ એટલે શ્રીમહાવીરસ્વામીમા પહેલા ગણધર હતા તે ગૃહસ્થપર્યાયમાં પચાસ વર્ષ, છૂદ્મસ્થપર્યાયમાં ત્રીણ વર્ષ અને કેવલીપર્યાયમાં બાર વર્ષ રહીને સિદ્ધ થયા, તેથી સર્વ મલીને બાણુ વર્ષ થયા (૨) । ‘અંદરસ્સેત્યાદિ’-આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે-મેરુના મધ્ય ભાગથી જંબૂદ્વીપની જગતી પચાસ હજાર યોજન દૂર છે, ત્યાંથી વેતાલીશ હજાર યોજન જઈએ ત્યારે ત્યાં ગોસ્તૂમ પર્વત આવે છે, તેથી સૂત્રમાં કહેલું બાણુ હજાર યોજનનું આંતરું મલ્લું આવે છે. (૩) । એ જ પ્રમાણે બાકીના પર્વતોનું આંતરું પણ જાણવું (૪) ॥ સૂત્ર-૯૨ ॥

હવે ત્રાણુનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦-ચંદ્રપ્પહસ્સ પં અરહઓ તેણઁ ગણા તેણઁ ગણહરા હોત્થા ।૧ સંતિસ્સ પં અરહઓ તેણઁ ચંદ્રહસ પુવ્વિસયા હોત્થા ।૨ તેણઁ મંડલગતે પં સૂરિણ અતિવટ્ટમાણે વા નિવટ્ટમાણે

वा समं अहोरात्रं विसमं करेइ ।३॥ सूत्रम्-१३ ॥

मूलार्थः—चंद्रग्रह अरिहतने त्राणुं गण अने त्राणुं गणधरो हता (१) । शांतिनाथ अरिहतने त्राणु सो चौदपूर्वीं हता (२) । त्राणुमा मंडले रहेलो सूर्य आभ्यंतर मंडल तरफ जतो अथवा बाह्य मंडल तरफ जतो समान (सरखा) अहोरात्रने विषम करे छे (३) ॥

टीकार्थः—हवे त्राणुमा स्थान विषे कांइक लखे छे—‘तेणउइ मंडलेत्यादि’—तेमां अतिवर्तमान एटले सर्व बाह्य मंडलथी सर्व आभ्यंतर मंडल प्रत्ये जतो अथवा निवर्तमान एटले सर्व आभ्यंतर मंडलथी सर्व बाह्य मंडल तरफ जतो, अथवा तो आ बनेनो अर्थ उलटसुलट करवो. (आवो सूर्य) समान अहोरात्रने विषम करे छे. अहीं “अहश्च रात्रिश्च (अनयोः समाहारः) अहोरात्रं” एवो समाहार इंद्र समास कर्यो छे. आ बनेनुं समानपणुं त्यारे ज होय के ज्यारे आ बने पंदर पंदर मुहूर्तना होय. तेमां सर्व आभ्यंतर मंडलमां (सूर्य रह्यो होय त्यारे) अहोरात्र मुहूर्तनो दिवस अने चार मुहूर्तनी रात्रि होय छे. अने सर्व बाह्य मंडलमां (सूर्य रह्यो होय त्यारे) तेथी व्यत्यय जाणवो (एटले के चार मुहूर्तनो दिवस अने अठार मुहूर्तनी रात्रि होय छे) तथा चाकीना एक सो ने त्राशी मंडलने विषे (सूर्य रहे त्यारे दरेक मंडले) एकसठीया बवे भाग वृद्धि पामे छे, तथा हानि पामे छे, एटले के ज्यारे दिवसनी वृद्धि थाय त्यारे रात्रिनी हानि थाय छे अने ज्यारे रात्रिनी वृद्धि थाय त्यारे दिवसनी हानि थाय छे. तेमां बाणुमे मंडले दरेक मंडले मुहूर्तना एकसठीया वे वे भागनी वृद्धि थवाथी त्रण मुहूर्त अने एकसठीयो एक भाग अधिक एटली वृद्धि के हानि थाय छे. आ प्रमाण चार मुहूर्तमां उमेरवाथी अथवा अठार मुहूर्तमांथी बाद करवाथी बने बाजुए एकसठीया एक

માગ અધિક અથવા ઓછા એવા પંદર મુહૂર્ત થાય છે તેથી બાણુમા મંડલના અર્ધ ભાગમાં અહોરાત્રની સમાનતા થાય છે અને તે જ અર્ધ મંડલને છેડે અહોરાત્રની વિષમતા થાય છે. તેથી બાણુમા મંડલની શરૂઆતથી આરંભીને ત્રાણુમું મંડલ આવે ત્યારે સૂત્રમાં કહેલો અર્થ મળતો આવે છે (૩) ॥ સૂત્ર-૯૩ ॥

હવે ચોરાણુમું સ્થાન કહે છે--

મૂ०--નિસહનીલવંતિયાઓ પં જીવાઓ ચડણડઈ જોયણસહસ્સાંદં એકં છપ્પનં જોયણસયં
દોન્નિ ય એગૂળવીસઙ્ગભાગે જોયણસ્સ આયામેણં પન્નત્તા । ૧ । અજિયસ્સ પં અરહઓ ચડણડઈ
ઓહિનાણિસયા હોત્થા । ૨ ॥ સૂત્રમ્-૯૪ ॥

મૂલાર્થ:--નિષધ અને નીલવંત પર્વતની જીવા ચોરાણુ હજાર, એક સો ને છપ્પન યોજન તથા ઉપર એક યોજનના ઓગળીશીયા વે ભાગ લંબાઈવડે કહી છે (૧) । અજિતસ્વામી અરિંહતેને ચોરાણુ સો અવધિજ્ઞાની હતા (૨) ॥

ટીકાર્થ:--હવે ચોરાણુમા સ્થાન વિષે કાંઈક લખે છે--‘નિસહેલ્યાદિ’--અહીં યોણી સંવાદની ગાથા આ પ્રમાણે છે--“ ચોરાણુ હજાર, એક સો ને છપ્પન યોજન તથા વે કલા આટલી નિષધની જીવા કહી છે ” (૧) ॥ સૂત્ર-૯૪ ॥

હવે પંચાણુમું સ્થાન કહે છે--

મૂ०--સુપાસસ્સ પં અરહઓ પંચાણડઈ ગણા પંચાણડઈ ગણહરા હોત્થા । ૧ । જંબુદીવસ્સ પં

દીવસ્સ ચરમંતાઓ ચડદિસિં લવણસમુદ્ પંચાણઝડ પંચાણઝડ જોયણસહસ્સાઈ ઓગાહિત્તા ચત્તારિ મહાપાયાલકલસા પન્નત્તા, તેં જહા-વલયામુહે કેઝાજૂયાઈ સરે । ૨ । લવણસમુદ્સસ ડમઓ પાસં પિ પંચાણઝડ પંચાણઝડ પદેસાઓ ડવેહુસ્સેહપરિહાણીણ પન્નત્તા । ૩ । કુંથૂ ણં અરહા પંચાણઝડ વાસ-સહસ્સાઈ પરમાઝડ પાલઝત્તા સિદ્ધે બુદ્ધે જાવ પ્પહીણે । ૪ । થેરે ણં મોરિયપુત્તે પંચાણઝડ વાસાઈ સઘાઝડ પાલઝત્તા સિદ્ધે બુદ્ધે જાવ પ્પહીણે । ૫ । સૂત્રમ્-૯૫ ॥

મૂલાર્થ:--શ્રીસુપાર્શ્વસ્વામી અરિહંતને પંચાણુ ગણ અને પંચાણુ ગણધરો હતા (૧) । જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપના છેછા અંતથી ચારે દિશામાં લવણ સમુદ્રમાં પંચાણુ પંચાણુ હજાર હજાર પ્રવેશ કરીએ ત્યારે ત્યાં ચાર મહાપાતાલકલશો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે-વડવામુલ ૧, કેતુ ૨, ચૂપ ૩ અને ર્દશ્વર (૪) । લવણસમુદ્રની બન્ને બાજુએ પંચાણુ પંચાણુ પ્રદેશો ડદ્ધેધ (ડંડાઈ) અને ડત્સેધ(ડંચાઈ)ની હાનિના વિષયમાં કહેલા છે (૩) । શ્રીકુંથુનાથ અરિહંત પંચાણુ હજાર વર્ષનું સર્વ આયુષ્ય પાલીને સિદ્ધ થયા, બુદ્ધ થયા યાવત્ સર્વ દુઃખથી રહિત થયા (૪) । સ્થવિર મૌર્યપુત્ર પંચાણુ વર્ષનું સર્વ આયુષ્ય પાલીને સિદ્ધ થયા, બુદ્ધ થયા, યાવત્ સર્વ દુઃખથી રહિત થયા (૫) ॥

દીકાર્થ:--હવે પંચાણુમા સ્થાન વિષે કાંઈક લખે છે-લવણ સમુદ્રની બન્ને પાસે પંચાણુ પ્રદેશો ડદ્ધેધ અને ડત્સેધની હાનિના વિષયમાં કહેલા છે. આનો માર્વાર્થ આ પ્રમાણે છે-લવણસમુદ્રના મધ્યભાગે દશ હજાર યોજનપ્રમાણ ક્ષેત્ર

(દગમાલ) છે (તે જંબૂદ્વીપથી અને ધાતકીચંડથી પંચાણુ પંચાણુ હજાર યોજન જડાઈ ત્યારે વૈષ્ણના દશ હજાર યોજનમાં સીધી પીઠિકાને આકારે જલની દગમાલ છે) તેનો ઉદ્વેધ દટલે ઝંડાઈ સમ પૃથ્વીતલની અપેક્ષાએ એક હજાર યોજન છે. ત્યાંથી પંચાણુ પ્રદેશ ઉછંધનો કરીએ ત્યાં ઉદ્વેધનો એક પ્રદેશ હાનિ પામે છે, ત્યાંથી પળ પંચાણુ પ્રદેશ જડાઈ ત્યાં ઉદ્વેધનો બીજો એક પ્રદેશ હાનિ પામે છે. એ પ્રમાણે પંચાણુ પ્રદેશ ઓલંગતાં એક એક પ્રદેશ પ્રમાણ ઉદ્વેધની હાનિ થતાં પંચાણુ હજાર યોજન ઓલંગીએ ત્યારે સમુદ્રતટના પ્રદેશને વિષે હજાર યોજન પ્રમાણ જે ઉદ્વેધ હતો તે હજાર યોજનની હાનિ થાય છે દટલે કે સમભૂતલપણું થાય છે. તથા તે લવણસમુદ્રના મધ્ય ભાગની અપેક્ષાએ તે સમુદ્રના તટનો ઉત્સેધ દટલે ઝંડાઈ એક હજાર યોજન છે. તેમાં સમભૂતલરૂપ તે સમુદ્રતટથી પંચાણુ પ્રદેશ ઓલંગીએ ત્યારે ત્યાં એક પ્રદેશ ઉત્સેધની હાનિ થાય છે, ત્યાંથી પળ પંચાણુ પ્રદેશ જડાઈ ત્યારે ત્યાં બીજા એક પ્રદેશ જ ઉત્સેધની હાનિ થાય છે. એ જ પ્રમાણે પંચાણુ પ્રદેશના ઓલંગવાવડે એક એક પ્રદેશની હાનિ થતાં પંચાણુ હજાર યોજન ઓલંગીએ ત્યારે ત્યાં સમુદ્રના મધ્ય ભાગે હજાર યોજનનો ઉત્સેધ હાનિ પામે છે. આ પ્રમાણે એક હજાર યોજન પ્રમાણ ઉત્સેધની હાનિ થવાથી એક હજાર યોજન પ્રમાણ ઉદ્વેધ થાય છે. ‘લવણસ્સેતિ’—અથવા તો ઉદ્વેધને માટે જે ઉત્સેધની હાનિ કહી અને તેમાં જે પંચાણુ પ્રદેશો કહ્યા, તે પ્રદેશો ઓલંગવાથી ઉત્સેધથી પ્રદેશ પ્રદેશની હાનિ થયે સતે પ્રદેશ પ્રદેશનો ઉદ્વેધ થાય છે (૩) । તથા કુંથુનાથ સત્તરમા તીર્થંકર થયા, તેના કુમારપણામાં, માંડલિક રાજાપણામાં, ચક્રવર્તીપણામાં અને અનગારપણામાં દરેકમાં ત્રેવીશ હજાર અને સાડા સાત સો વર્ષ હોવાથી સર્વ આયુષ્ય પંચાણુ હજાર વર્ષનું થાય છે (૪) । તથા મૌર્યપુત્ર તે શ્રી મહાવીરસ્વામીના

સાતમા ગણધર હતા, તેનું સર્વ આયુ પંચાણુ વર્ષનું હતું; કેત્રી રીતે ? તે કહે છે—ગૃહસ્થપણામાં પાંસઠ વર્ષ, છઠ્ઠમસ્થપણામાં ચૌદ વર્ષ અને કેવલીપણામાં સોલ વર્ષ હોવાથી કુલ પંચાણુ વર્ષ થાય છે (૫) ॥ સૂત્ર-૨૫॥

હવે છન્નુમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—एगमेगस्स णं रत्तो चाउरंतचक्खवट्ठिस्स छण्णउई छण्णउई गामकोडीओ होत्था । १ ।
વાયુકુમારાણં છણ્ણઝઇ ભવનાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા । ૨ । વવહારિણ્ પં દંડે છણ્ણઝઇ અંગુલાઈ અંગુલમાણેણં । ૩ । एवं धणू नालिया जुगे अक्खे मुसले वि हु । ४ । अब्भितरओ आइमुहुत्ते छण्णउइअंगुलछाए पन्नत्ते । ५ ॥ સૂત્રમ્-૨૬॥

મૂલાર્થ:—દરેક ચાતુરંત ચક્રવર્તી રાજાને છન્નુ છન્નુ કરોડ ગામ હોય છે (૧) । વાયુકુમાર દેવના ભવનાવાસ છન્નુ લાલ કઢ્યા છે (૨) । વ્યાવહારિક દંડ છન્નુ આંગલ લાંબો હોય છે (૩) । एज प्रमाणे धनुष, नालिका, युग (धौसरुं) अक्ष (धरी) અને મુશલ (સાંવેલું) પણ છન્નુ છન્નુ આંગલ પ્રમાણ હોય છે (૪) । आभ्यंतर मंडलमां स्वर्य होय त्यारे पहेलं मुहूर्त्तं छन्नु अंगुलनी छायावडे कहेलुं છે (૫) ॥

ટીકાર્થ:—હવે છન્નુમા સ્થાન વિષે કાંઈક કહે છે—વાયુકુમાર દેવોના ભવનો દક્ષિણ દિશામાં પચાસ લાલ અને ઉત્તર દિશામાં છેતાલીશ લાલ હોવાથી કુલ છન્નુ લાલ કહેલા છે (૨) । ‘ ववहारिए त्ति ’ व्यवहारिक दंड एटले

જેનાવડે ગાડ વિગેરેનું પ્રમાણ કહેવાય છે તે, પરંતુ અવ્યાવહારિક દંડ તો કહેલા પ્રમાણથી નાનો અથવા મોટો હોઈ શકે છે. કેમકે દંડનું પ્રમાણ ચાર હાથનું કહેલું છે અને એક હાથના ચોવીશ અંગુલ કહ્યા છે, તેથી ચોવીશને ચારે ગુણતાં છન્નુ થાય જ છે (૩) । ‘ અઢિમતરઓ હત્યાદિ ’—આમ્યંતર મંડલને આશ્રીને પહેલું મુહૂર્ત છન્નુ અંગુલની છાયાવાલું કહ્યું છે. અહીં ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—દ્વય જે દિવસે સર્વ આમ્યંતર મંડલને વિષે ચાર ચરે છે—ગતિ કરે છે, તે દિવસનું પહેલું મુહૂર્ત ચાર અંગુલના શંકુને આશ્રીને છન્નુ આંગલની છાયાવાલું થાય છે. તે આ પ્રમાણે—આ દિવસ અઢાર મુહૂર્તના પ્રમાણવાળો હોય છે તેથી દિવસનો અઢારમો ભાગ તે એક મુહૂર્ત થાય છે. તેથી છાયાગણિતની રીતે ચાર અંગુલના શંકુને છેદરૂપ અઢારવડે ગુણવા, તેથી વસો ને સોલ (૨૧૬) થાય છે, તેને અર્થ કરવાથી એક સો ને આઠ (૧૦૮) થાય છે. તેમાંથી શંકુનું પ્રમાણ ચાર આંગલનું છે તે ચાર વાદ કરવાથી છન્નું અંગુલ પ્રાપ્ત થાય છે (૫) ॥ સૂત્ર-૧૬ ॥

હવે સત્તાણું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—મંદરસ્સ પં પવ્વયસ્સ પચ્ચિછિમિહ્ણાઓ ચરમંતાઓ ગોથુમસ્સ પં આવાસપવ્વયસ્સ પચ્ચિછિમિહ્ણે ચરમંતે એસ પં સત્તાણુડઈ જોયણસહસ્સાઈં અવાહાએ અંતરે પન્નત્તે । ૧ । એવં ચડાદિસિં પિ । ૨ । અટ્ટપ્પહં કમ્મપગ્ગીણં સત્તાણુડઈ ઉત્તરપગ્ગીઓ પન્નત્તાઓ । ૩ । હરિસેણે પં રાયા ચાડરંતચક્કવટ્ટી દેસૂણાઈં સત્તાણુડઈ વાસસયાઈં અગારમજ્જો વસિત્તા મુંડે ભવિત્તા પં જાવ પવ્વદ્દા । ૪ ॥ સૂત્રમ્—૧૭ ॥

મૂલાર્થઃ—મેરુ પર્વતના પશ્ચિમના ચરમાંતથી ગોસ્તૂમ નામના આવાસ પર્વતના પશ્ચિમના ચરમાંત સુધી સત્તાણું હજાર યોજનનું અબાઘાએ આંતરું કહ્યું છે (૧) । એ જ પ્રમાણે ચારે દિશા સંબંધી કહેણું (૨) । આઠે કર્મપ્રકૃતિની સત્તાણું ઉત્તર-પ્રકૃતિઓ કહેલી છે (૩) । હરિષેણ નામના ચાતુરંત ચક્રવર્તી રાજા કાંઈક ઓછા સત્તાણું સો વર્ષ સુધી ગૃહવાસમાં વસી મુંઢ થઈ યાવત્ પ્રવ્રજિત થયા (૪) ॥

ટીકાર્થઃ—હવે સત્તાણુમા સ્થાન વિષે કાંઈક લખે છે—‘ મંદરેત્યાદિ ’—આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—મેરુના પશ્ચિમ છેડાથી જંબૂદ્વીપનો છેડો પંચાવન હજાર યોજન દૂર છે, ત્યાંથી વેંતાલીશ હજાર યોજન દૂર ગોસ્તૂમ પર્વત છે, તેથી કહેણું આંતરું મળતું આવે છે (૧) । હરિષેણ નામના દશમા ચક્રવર્તી કાંઈક ઓછા સત્તાણું સો વર્ષ ઘરવાસમાં રહ્યા અને કાંઈક અધિક ત્રણ સો વર્ષ દીક્ષાનું પાલન કર્યું, કેમકે તેનું મર્વ આયુષ્ય દશ હજાર વર્ષનું હતું ॥ (૪) ॥ સૂત્ર-૯૭ ॥

હવે અઘાણુમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—નંદણવણસ્સ ણં ઉવરિહ્ણાઓ ચરમાંતાઓ પંડુયવણસ્સ હેટિહ્ણે ચરમંતે એસ ણં અટ્ટાણઝહ જોયણસહસ્સાઈં અબાહાએ અંતરે પન્નત્તે । ૧ । મંદરસ્સ ણં પઠ્વયસ્સ પચ્ચિહ્ણમિહ્ણાઓ ચરમાંતાઓ ગોથુમસ્સ આવાસપઠ્વયસ્સ પુરિહ્ણમિહ્ણે ચરમંતે એસ ણં અટ્ટાણઝહ જોયણસહસ્સાઈં અબાહાએ અંતરે પન્નત્તે । ૨ । એવં ચઝાદિસિં પિ । ૩ । દાહિણમરહહુસ્સ ણં ધણુપ્પિટ્ટે અટ્ટાણઝહ જોયણસ-

યાઇં કિંચૂળાઇં આયામેણં પન્નત્તે । ૪ । ઉત્તરાઓ પં કટ્ટાઓ સૂરિણ સૂરિણ પઢમં છમ્માસં અયમાણે ઇગૂ-
ળપન્નસતિમે મંડલગતે અટ્ટાણઉઇ એકસટ્ટિભાગે મુહુત્તસ્સ દિવસલેત્તસ્સ નિવુહ્ણેત્તા રયણિલેત્તસ્સ
અભિનિવુહ્ણિત્તા પં સૂરિણ ચારં ચરઇ । ૫ । દક્ષિણાઓ પં કટ્ટાઓ સૂરિણ સૂરિણ દોઢ્ઢં છમ્માસં અયમાણે
ઇગૂળપન્નાસઇમે મંડલગતે અટ્ટાણઉઇ એકસટ્ટિભાણ મુહુત્તસ્સ રયણિલેત્તસ્સ નિવુહ્ણેત્તા દિવસ-
લેત્તસ્સ અભિનિવુહ્ણિત્તા પં સૂરિણ ચારં ચરઇ । ૬ । રેવઇપઢમજેટ્ટાપજ્જવસાણાણં ઇગૂળવીસાણ
નલ્લલ્લતાણં અટ્ટાણઉઇ તારાઓ તારગેણં પન્નત્તાઓ । ૭ ॥ સૂત્રમ્-૧૮ ॥

મૂલાર્થઃ—નંદનવનની ઉપરના ચરમાંતથી પાંડુલ્લવનની નીચેના ચરમાંત સુધી અટ્ટાણ હજાર યોજનનું અવાધાણ આંતરું
કહેલું છે (૧) । મેરુ પર્વતની પશ્ચિમના ચરમાંતથી ગોસ્તુભ નામના આવાસ પર્વતના પૂર્વ ચરમાંત સુધી અટ્ટાણ હજાર યોજનનું
અવાધાણ આંતરું કહ્યું છે (૨) । એ જ પ્રમાણે ચારે દિશામાં જાણવું (૩) । દક્ષિણ ભરતાર્થનું ધનુઃપૃષ્ઠ કાંઈક ઓછા અટ્ટાણ સો યોજન
લંબાઈમાં કહ્યું છે (૪) । ઉત્તર દિશામાં પ્રથમ છ માસ સુધી ચાલતો સૂર્ય (સર્વ આશ્વિન પર્વત મંડલ થકી) ઓગળવાસમે
માંડલે રહ્યો સતો એક મુહૂર્તના એકમટ્ટીયા અટ્ટાણ ભાગ દિવસલેત્તની હાનિ કરીને અને રાત્રિ લેત્તની વૃદ્ધિ કરીને સૂર્ય ચાર ચરે
છે—ગતિ કરે છે (૫) । તથા દક્ષિણ દિશામાં બીજા છ માસ સુધી ચાલતો સૂર્ય ઓગળવાસમે માંડલે રહ્યો સતો એક મુહૂ-

ર્તના એકસડીયા અઘાણુ ભાગ રાત્રિક્ષેત્રની હાનિ કરીને અને દિવસક્ષેત્રની વૃદ્ધિ કરીને સૂર્ય ગતિ કરે છે (૬) । રેવતિ નક્ષત્રથી આરંભીને જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર સુધીના ઓગણીશ નક્ષત્રોની મલીને અઘાણુ તારાઓ તારાના પ્રમાણવડે કહ્યા છે (૭) ॥

ટીકાર્થ:—હવે અઘાણુમા સ્થાન વિષે કાંઈક કહે છે—‘નંદણવળેત્યાદિ’—આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—મેરુ પર્વતનું નંદનવન પાંચ સો યોજન ઊંચી પહેલી મેઘલામાં રહેલું છે, તે પળ તેમાં (વનમાં) રહેલા પાંચ સો યોજન ઊંચા આઠ કૂટનું આ વનના ગ્રહણવડે ગ્રહણ થાય છે માટે પાંચ સો યોજન ઊંચું છે (કુલ એક હજાર યોજન થયા) . તથા પંડક વન મેરુ પર્વતના શિખર પર રહેલું છે, તેથી મેરુની ઊંચાઈ નવાણુ હજાર યોજનની છે, તેમાંથી ઉપરના એક હજાર વાદ કરતાં કહ્યા પ્રમાણે અઘાણુ હજાર યોજનનું આંતરું થાય છે (૧) । ગોસ્તુભના સૂત્રનો ભાવાર્થ પૂર્વની જેમ જ છે. વિશેષ એ કે—ગોસ્તુભનો વિષ્કંભ એક હજાર યોજનનો છે તે (સત્તાણુમાં) નાંચવાથી અહીં કહ્યા પ્રમાણે (અઘાણુ હજાર યોજનનું) આંતરું થાય છે (૨) । ‘વેયડુસ્સ ણમિત્યાદિ’—કોઈ પુસ્તકમાં આ પાઠ દેખાય છે તે खोटો પાઠ છે સાચો પાઠ આ પ્રમાણે છે—“દાહિણભરહહુસ્સ ણં ધણુપિઠે અઘાણુડં જોયણસયાઈં કિંચૂણાં આયામેણં પન્નત્તે” ઇતિ । કારણ કે અન્ય સ્થલે કહ્યું છે કે—“નવ હજાર છ સો ને સાત યોજન તથા ઉપર એક કલા (૧૬૦૭ $\frac{૧}{૨}$) આટલું દક્ષિણ ભરતનું ધનુઃપૃષ્ઠ છે.” (તે બરાબર નથી. ૧૮૦૦ મા કાંઈક ઊળા દટલે ૧૭૬૬ $\frac{૧}{૨}$ યોજન ધનુઃપૃષ્ઠ છે) તથા વૈતાલ્યનું ધનુઃપૃષ્ઠ અન્ય સ્થલે આ પ્રમાણે કહ્યું છે—“દશ હજાર, સાત સો ને તેતાલીશ યોજન તથા ઉપર પંદર કલા (૧૦૭૪૩ $\frac{૧}{૨}$) આટલું વૈતાલ્યનું ધનુઃપૃષ્ઠ છે” (તે બરાબર છે) (૪) । ‘ઉત્તરાઓ ણમિત્યાદિ’—આનો ભાવાર્થ પૂર્વે

કહેલા ભાવાર્થને અનુસારે જાણવો, વિશેષ એ કે—‘એકતાલીસહમે’ એવો પાઠ કોઈ પુસ્તકોમાં દેવાય છે તે જોડો પાઠ છે. ‘એગૂણપંચાસહમે ત્તિ’—ઓગણપચાસને બમણા કરવાથી અઘાણુ થાય છે. બમણા કરવાનું કારણ એ છે કે-દરેક માંડલે દિવસ અથવા રાત્રિમાં એકસઠીયા બે ભાગની વૃદ્ધિ થાય છે તેથી (૫)। ‘રેવઈત્યાદિ’—રેવતિ નક્ષત્ર છે પહેલું જેને તે રેવતિ પ્રથમ કહેવાય છે (બહુવ્રીહિ સમાસ) તથા જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર છે છેલ્લું જેને તે જ્યેષ્ઠાપર્યવસાન કહેવાય છે (બહુવ્રીહિ સમાસ), પછી બન્નેનો કર્મધારય સમાસ કરવો. તે ઓગણીશ નક્ષત્રોની અઘાણુ તારાઓ તારાના પરિમાણવડે કહી છે. તે આ પ્રમાણે—રેવતિ નક્ષત્રની વ્રીશ તારા છે ૩૨, અશ્વિનીની ત્રણ તારા છે ૩૮, કૃત્તિકાની છ તારા છે ૪૪, રોહિણીની પાંચ તારા છે ૪૯, મૃગશિરની ત્રણ તારા છે ૫૨, આર્દ્રાની એક તારા છે ૫૩, પુનર્વસુની પાંચ તારા છે ૫૮, પુષ્યની ત્રણ તારા છે ૬૧, અશ્લેષાની છ તારા છે ૬૭, મઘાની સાત તારા છે ૭૪, પૂર્વાફાલ્ગુનીની બે તારા છે ૭૬, ઉત્તરાફાલ્ગુનીની બે તારા છે ૭૮, હસ્તની પાંચ તારા છે ૮૩, ચિત્રાની એક તારા છે ૮૪, સ્વાતિની એક તારા છે ૮૫, વિશાખાની પાંચ તારા છે ૯૦, અનુરાધાની ચાર તારા છે ૯૪, અને જ્યેષ્ઠાની ત્રણ તારા છે ૯૭. આ સર્વ તારાઓ મળીને કહેલી સંખ્યા થાય છે, તેમાં એક તારા ઓછી થઈ તે ગ્રંથાંતરના અભિપ્રાયથી જાણવી. આ ગ્રંથના અભિપ્રાયે તો કોઈ એક નક્ષત્રની એક અધિક તારા સંભવે છે, તેથી કહ્યા પ્રમાણે તેની સંખ્યા જાણવી (૭) ॥ સૂત્ર-૯૮ ॥

હવે નવાણું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—મંદરે ણં પવણુડ જોયણસહસ્સાઈં ઉહં ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તે । ૧ । નંદણવણસ્સ ણં

પુરુષિમિહ્યાઓ ચરમંતાઓ પશ્ચિમિહ્યાઓ ચરમંતે એસ પં નવનડા જોયણસયાઈ અબાહાએ અંતરે
 પન્નત્તે । ૨ । एवं दक्खिणिह्याओ चरमंताओ उत्तरिह्ले चरमंते एस पं णवणउइ जौयणसयाइं
 અબાહાએ અંતરે પન્નત્તે । ૩ । उत्तरे पढमे सूरियमंडले नवनउइ जौयणसहस्साइं साइरेगाइं आया-
 મવિઘ્વંભેણં પન્નત્તે । ૪ । दोच्चे सूरियमंडले नवनउइ जौयणसहस्साइं साहियाइं आयामविघ्वं-
 ભેણં પન્નત્તે । ૫ । तइए सूरियमंडले नवनउइ जौयणसहस्साइं साहियाइं आयामविघ्वंभेणं पन्नत्ते
 । ६ । इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अंजणस्स कंडस्स हेट्ठिह्याओ चरमंताओ वाणमंतरभोमेज्ज-
 વિહારાણં ઉવરિમંતે એસ પં નવનડા જોયણસયાઈ અબાહાએ અંતરે પન્નત્તે । ૭ ॥ सूत्रम्-१९॥

મૂલાર્થઃ--મેરુ પર્વત નવાણુ હજાર યોજન ડુંચો કહ્યો છે (૧) । नंदनवननी पूर्व दिशाना चरमांतथी (तेना ज)
 પશ્ચિમ તરફના ચરમાંત સુધી નવાણુ સો યોજનનું અબાધાએ આંતરું કહેલું છે (૨) । ए ज ग्रमाणे दक्षिणना चरमांतथी
 ઉત્તરના ચરમાંત સુધી નવાણુ સો યોજનનું અબાધાએ આંતરું કહેલું છે (૩) । उत्तरनुं सर्व आभ्यंतर सूर्यनुं पहेलुं मांडळ
 આયામ અને વિષ્કંભે કરીને કાંઈક અધિક નવાણુ હજાર યોજનનું કહ્યું છે (૪) । बीजुं सूर्यमंडल आयाम अने विष्कंभवडे
 કાંઈક અધિક નવાણુ હજાર યોજનનું કહ્યું છે (૫) । त्रीजुं सूर्यमंडल आयाम अने विष्कंभवडे कांइक अधिक नवाणु हजार

યોજનનું કહ્યું છે (૬) । આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના અંજન નામના કાંડની નીચેના ચરમાંતથી વાળવ્યંતરના ભૂમિગૃહની ઉપરના છેડા સુધી નવાણુ સો યોજનનું અવાધાએ આંતરું કહેલું છે (૭) ॥

ટીકાર્થ:—હવે નવાણુમા સ્થાન વિષે કાંઈક લખે છે—‘ નંદણવળેત્યાદિ ’—આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—મેરુ પર્વતનો વિષ્કંભ મૂલમાં દશ હજાર યોજનનો છે, અને નંદનવનને સ્થાને તો નવાણુ સો ને ચોપન યોજન તથા ઉપર એક યોજનના અગ્યારીયા છ ભાગ (૯૯૫૪ $\frac{૬}{૩}$) એટલો પર્વતનો બાહ્ય વિષ્કંભ છે, તથા નંદનવનની અંદરનો મેરુવિષ્કંભ તો નેવાશી સો ને ચોપન તથા ઉપર અગ્યારીયા છ ભાગ (૮૯૫૪ $\frac{૬}{૩}$) જેટલો છે. તથા નંદન વનનો વિષ્કંભ પાંચ સો યોજનનો છે. આ રીતે હોવાથી આખ્યંતર ગિરિનો વિષ્કંભ અને વમણો કરેલો નંદન વનનો વિષ્કંભ મેઝવવાથી કહેલું આંતરું પ્રાયે કરીને થાય છે (૨) । ‘ પઢમસૂરિયમંડલે ત્તિ ’—અહીં એક સો ને એંશીને વમણા કરી (૩૬૦) તેને જંબૂદ્વીપના પ્રમાણમાંથી (૧૦૦૦૦ માંથી) બાદ કરી લે રાશિ રહે, તે પહેલા મંડલનો આયામવિષ્કંભ થાય છે. તે નવાણુ હજાર, છ સો ને ચાલીશ (૯૯૬૪૦) થાય છે (૪) । બીજું મંડલ (આયામવિષ્કંભવડે) નવાણુ હજાર છ સો ને પીસ્તાલીશ યોજન તથા એક યોજનના એકસઠીયા પાંત્રીશ ભાગનું (૯૯૬૪૫ $\frac{૩૫}{૬}$) થાય છે, શી રીતે ? તે કહે છે—દરેક માંડલાનું આંતરું બે બે યોજનનું છે, અને સૂર્યના વિમાનનો વિષ્કંભ એકસઠીયા અડતાલીશ ભાગનો છે, તેને વમણા કરવાથી પાંચ યોજન અને એકસઠીયા પાંત્રીશ ભાગ આવે છે, તેને પૂર્વ મંડલના વિષ્કંભમાં નાંચવાથી કહેલું પ્રમાણ આવે છે (૫) । ત્રીજા મંડલનો વિષ્કંભ પણ એ જ પ્રમાણે જાણવો. તે નવાણુ હજાર, છ સો ને એકાવન યોજન તથા એકસઠીયા નવ ભાગ

(૧૯૬૫૧૬) થાય છે (૬) । ‘ હમીસે નમિત્યાદિ ’-આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે-અંજન કાંડ દશશું છે, તેમાં રત્ન-પ્રમાના ઉપરના છેડાથી તે અંજન કાંડ સો સેંકડા (૧૦૦૦) છે. તથા પહેલા કાંડમાં અને પહેલા શતક(સેંકડા)માં વ્યંતરના નગરો છે, તેથી એક સો વાદ કરવાથી નવાણુ સોનું આંતરું સૂત્રમાં કહેલું મળતું આવે છે (૭) ॥ સૂત્ર-૧૯૧ ॥

હવે સોમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦--દસદસમિયા નં ભિક્ષુપડિમા ઇગેનં રાંદિયસતેનં અદ્ધછટ્ટેહિં ભિક્ષાસતેહિં અહા-
સુત્તં જાવ આરાહિયા વિ ભવદ્ધ । ૧ । સયમિસયા નક્ખત્તે ઇક્કસયતારે પન્નત્તે । ૨ । સુવિહી પુષ્પ-
દંતે નં અરહા ઇગં ધણૂસયં ઉદ્ધં ઉચ્ચત્તેનં હોત્થા । ૩ । પાસે નં અરહા પુરિસાદાણીઐ ઇક્કં વાસસયં
સવ્વાડયં પાલઇત્તા સિદ્ધે જાવ પ્પહીણે । ૪ । ઇવં થેરે વિ અજ્જસુહમ્મે । ૫ । સઠ્ઠે વિ નં દીહવેયદ્ધ-
પઠ્ઠયા ઇગમેગં ગાડયસયં ઉદ્ધં ઉચ્ચત્તેનં પન્નત્તા । ૬ । સઠ્ઠે વિ નં ચુલ્લહિમંતસિહરીવાસહરપઠ્ઠયા
ઇગમેગં જોયણસયં ઉદ્ધં ઉચ્ચત્તેનં પન્નત્તા ઇગમેગં ગાડયસયં ઉદ્ધેહેનં પન્નત્તા । ૭ । સઠ્ઠે વિ નં કંચ-
ણગપઠ્ઠયા ઇગમેગં જોયણસયં ઉદ્ધં ઉચ્ચત્તેનં પન્નત્તા, ઇગમેગં ગાડયસયં ઉદ્ધેહેનં પન્નત્તા, ઇગમેગં
જોયણસયં મૂલે વિક્ખંભેનં પન્નત્તા ॥ ૮ ॥ સૂત્રમ્-૧૦૦ ॥

મૂલાર્થ:—દશદશમિકા નામની મિશ્રુગ્રતિમા એક સો રાત્રિદિવસવડે કુલ સાડા પાંચ સો ભિક્ષા કરીને સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે યાવત્ આરાધેલી પળ થાય છે (૧) । શતભિષક નામના નક્ષત્રને એક સો તારાઓ કહી છે (૨) । સુવિધિનાથ બીજું નામ પુષ્પદંત અરિહંત એક સો ધનુષ હંચા હતા (૩) । પુરુષોને મધ્યે આદેય નામકર્મવાળા પાર્શ્વનાથ અરિહંત એક સો વર્ષનું સર્વ આયુ પાળીને સિદ્ધ થયા, યાવત્ સર્વ દુઃખ રહિત થયા (૪) । એ જ પ્રમાણે સ્થવિર આર્ય સુધર્મા પળ (૫) । સર્વે દીર્ઘવૈતાલ્ય પર્વતો સો સો ગાડ હંચા કહ્યા છે (૬) । સર્વે શુદ્ધહિમવંત અને શિશ્વરી નામના વર્ષધર પર્વતો સો સો યોજન હંચા કહ્યા છે, અને સો સો ગાડ પૃથ્વીમાં હંડા કહ્યા છે (૭) । સર્વે કંચનગિરિઓ સો સો યોજન હંચા કહ્યા છે, અને સો સો ગાડ પૃથ્વીમાં હંડા કહ્યા છે, તથા સો સો યોજન મૂળમાં વિષ્કંભવાળા કહ્યા છે (૮) ॥

ટીકાર્થ:—હવે સોમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—તેમાં દશ દશમા દિવસો છે જેમાં તે દશદશમિકાં કહેવાય છે (બહુવ્રીહિ સમાસ) તેમાં દિવસના દશ દશકા આવે છે, દશ દશમા દિવસ જેમાં હોય તેમાં સો દિવસ આવે છે, તેથી કરીને એક સો રાત્રિદિવસે કરીને એમ કહ્યું. જે દશદશમિકાને વિષે પહેલા દશકામાં હંમેશાં એક એક ભિક્ષા, બીજા દશકામાં બે ભિક્ષા, એમ છેવટ દશમા દશકામાં હંમેશાં દશ દશ ભિક્ષા લેવાની છે, તેથી સર્વ ભિક્ષા મળીને સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે સાડા પાંચ સો થાય છે (૧) । પાર્શ્વનાથસ્વામી ત્રીશ વર્ષ કુમારપણામાં અને ત્રીતેર વર્ષ અનગારપણામાં એમ સો વર્ષનું આયુ પાળીને સિદ્ધ થયા (૪) । એ જ પ્રમાણે સ્થવિર આર્ય સુધર્મા શ્રી મહાવીરસ્વામીના પાંચમા ગણધર, તે પળ સો

૧ જંબૂદ્વીપ, ધાતકીલંહ અને પુષ્કરાર્ધ સંબંધી. ૨ એક દત્તિ આહારની અને એક દત્તિ પાણીની.

વર્ષનું સર્વ આયુ પાલીને સિદ્ધ થયા. તેમનો ગૃહવાસ પચાસ વર્ષ, છત્રસ્થપર્યાય બેતાલીશ વર્ષ અને કેવલીપર્યાય આઠ વર્ષ, એ પ્રમાણે ત્રણે સંખ્યા મેળવવાથી સો વર્ષ થાય છે (૫) । વૈતાલ્યાદિકની જેટલી ડુંચાઈ છે તેને ચોથે ભાગે ઉદ્વેષ (પૃથ્વીમાં ડુંડાઈ) છે (૬) । કંચનગિરિઓ ઉત્તરકુરુમાં અને દેવકુરુમાં અનુક્રમે રહેલા પાંચ મહાહ્વોની બન્ને બાજુએ દશ દશ રહેલા છે, તે જંબૂદ્વીપમાં સર્વ મલીને બસો છે એમ જાણવું (૮) ॥ સૂત્ર-૧૦૦ ॥

હવે દોઢસોમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—ચંદ્રપ્પમે ણં અરહા દિવહં ધણુસયં ઉહં ઉચ્ચત્તેણં હોત્થા । ૧ । આરણે કપ્પે દિવહં વિમાણાવાસસયં પન્નત્તં । ૨ । एवं अच्छुए वि । ૩ । ૧૫૦ ॥ સૂત્રમ-૧૦૧ ॥

મૂલાર્થ:—ચંદ્રપ્રમ અરિહંત દોઢ સો ધનુષ ડુંચા હતા (૧) । આરણ કલ્પને વિષે દોઢ સો વિમાનો કહ્યા છે (૨) । એ જ પ્રમાણે અચ્યુત દેવલોકમાં પણ જાણવા (૧૧ મા ૧૨ માના મલીને ૩૦૦ કહ્યા છે) (૩) ॥ ૧૫૦ ॥
ટીકાર્થ:—હવે એક એક સ્થાનની દુદ્ધિવડે સૂત્રની રચનાનો ત્યાગ કરી પચાસ અને સો વિગેરેની દુદ્ધિવડે તે સૂત્ર રચના કરતા સતા કહે છે—‘ ચંદ્રપ્પમે ’—ઇત્યાદિ દ્વાદશાંગગણિપિટક સૂત્ર સુધી સર્વ સૂત્રો સુગમ છે ॥ (૧૫૦) ॥ સૂત્ર-૧૦૧ ॥

હવે બસોમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—સુપાસે ણં અરહા દો ધણુસયાં ઉહં ઉચ્ચત્તેણં હોત્થા । ૧ । સઘે વિ ણં મહાહિમવંતરુ-

પીવાસહરપવ્યા દો દો જોયણસયાઈં ઉઢું ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તા, દો દો ગાઉયસયાઈં ઉઠ્ઠવેહેણં પન્નત્તા
। ૨। જંબુદ્દીવે ણં દીવે દો કંચણપઠ્ઠવયસયા પન્નત્તા । ૩ ॥ ૨૦૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૦૨ ॥

મૂલાર્થ:—શ્રી સુપાર્શ્વસ્વામી અરિહંત બ સો ધનુષ ડંચા હતા (૧) । સર્વે મહાહિમંત અને રૂપી નામના વર્ષધર પર્વતો
બસો બસો યોજન ડંચા કહ્યા છે, અને બસો બસો ગાઉ ઉદ્દેધ (પૃથ્વીમાં ડંડા) કહ્યા છે (૨) । જંબુદ્દીપ નામના દ્વીપને વિષે
બસો કંચનગિરિઓ કહ્યા છે (૩) ॥ ૨૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૦૨ ॥

હવે અઢીસોમું સ્થાનક કહે છે—

મૂ૦—પઠ્ઠમપ્પમે ણં અરહા અઢ્ઢાઢ્ઢાઢ્ઢાઈં ધણુસયાઈં ઉઢું ઉચ્ચત્તેણં હોત્થા । ૧ । અસુરકુમારાણં
દેવાણં પાસાયવડિંસગા અઢ્ઢાઢ્ઢાઢ્ઢાઈં જોયણસયાઈં ઉઢું ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તા । ૨ ॥ ૨૫૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૦૩ ॥

મૂલાર્થ:—પદ્મપ્રભ અરિહંત અઢીસો ધનુષ ડંચા હતા (૧) । અસુરકુમાર દેવોના પ્રાસાદાવંતંસક (શ્રેષ્ઠ પ્રાસાદો)
અઢીસો યોજન ડંચા કહ્યા છે (૨) ॥ ૨૫૦ ॥

ટીકાર્થ:—વિશેષ એ કે—‘ પાસાયવડિંસય ત્તિ ’-અવંતંસક એટલે મુગટ અથવા કર્ણપૂર (કાનના અલંકાર),
તે અવંતંસકની જેવા અવંતંસક એટલે પ્રધાન (શ્રેષ્ઠ), પ્રાસાદરૂપ અવંતંસક અથવા પ્રાસાદને મધ્યે જે અવંતંસક તે પ્રાસાદા-
વંતંસક કહેવાય છે (કર્મધારય અથવા ષષ્ઠી તત્પુરુષ સમાસ) (૨) ॥ ૨૫૦ ॥ સૂત્ર-૧૦૩ ॥

हवे त्रण सोमुं स्थान कहे छे—

मू०—सुमई णं अरहा तिणिण धणुसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था । १ । अरिट्टनेमी णं अरहा तिणिण वाससयाइं कुमारवासमज्जे वसित्ता मुंडे भवित्ता जाव पवइए । २ । वेमाणियाणं देवाणं विमाणपागारा तिणिण तिणिण जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं पन्नत्ता । ३ । समणस्स भगवओ महावीरस्स तिन्नि सयाणि चोदसपुव्वीणं होत्था । ४ । पंचधणुसइयस्स णं अंतिमसारीरियस्स सिद्धिगयस्स सातिरेगाणि तिणिण धणुसयाणि जीवप्पदेसोगाहणा पन्नत्ता । ५ ॥ ३०० ॥ सूत्रम्—१०४ ॥

मूलार्थः—सुमतिस्वामी अरिहंत त्रण सो धनुष ऊंचा हता (१) । अरिट्टनेमि अरिहंत त्रण सो वर्ष कुमारवास मध्ये रहीने मुंड थइने यावत् प्रव्रजित थया हता (२) । वैमानिक देवोना विमानना प्राकार (किछा) त्रण सो त्रण सो योजन ऊंचा कहा छे (३) । श्रमण भगवान महावीरस्वामीने त्रण सो चौदपूर्वी हता (४) । पांच सो धनुष प्रमाणवाळा चरमशरीरी सिद्धिपदने पाम्या होय तेनी जीवप्रदेशनी अवगाहना सातिरेक त्रण सो धनुषनी कही छे (५) ॥ ३०० ॥

टीकार्थः—तथा ‘ पंचधणुस्सइयस्स णमित्यादि ’—पांच सो धनुष प्रमाणवाळा चरमशरीरी सिद्धिपदने पामेला, तेनी जीवप्रदेशनी अवगाहना सातिरेक त्रण सो धनुषनी कही छे; कारण के ते शैलेशीकरणने समये शरीरना रंत्र (छिद्र) पूरवावडे देहनो त्रीजो भाग मूकीने घनप्रदेशवाळो थइने देहना वे त्रीजा भागनी अवगाहनावाळो सिद्धिपदने पामे छे.

તેમાં સાતિરેકપણું આ પ્રમાણે જાણવું—“ત્રણ સો ને તેત્રીશ ઘનુષ અને ઉપર એક ઘનુષનો ત્રીજો ભાગ (૩૨ અંગુલ) થાય છે એમ જાણવું. આ સિદ્ધોની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના કહી છે (૫) ॥ ૩૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૦૪ ॥

હવે સાડા ત્રણ સોમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—પાસસ્સ ણં અરહઓ પુરિસાદાણીયસ્સ અધ્ધુટ્ટસયાઇં ચોદ્ધસપુઘ્વીણં સંપયા હત્યા ૧ ।
અભિનંદણે ણં અરહા અધ્ધુટ્ટાઇં ધણુસયાઇં ઉહ્ઠ્ઠં ઉચ્ચત્તેણં હત્યા ૨ । ૩૫૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૦૫ ॥

મૂલાર્થઃ—પુરુષાદાનીય શ્રીપાર્શ્વનાથ અરિહંતને સાડા ત્રણ સો ચૌદપૂર્વીની સંપદા હતી (૧) । શ્રીઅભિનંદનસ્વામી અરિહંત સાડા ત્રણ સો ઘનુષ હંચા હતા (૨) ॥ ૩૫૦ ॥ સૂત્ર-૧૦૫ ॥

હવે ચાર સોમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—સંભવે ણં અરહા ચત્તારિ ધણુસયાઇં ઉહ્ઠ્ઠં ઉચ્ચત્તેણં હત્યા ૧ । સઠ્ઠવે વિ ણં ણિસઢની-
લવંતા વાસહરપઠ્ઠવયા ચત્તારિ ચત્તારિ જોયણસયાઇં ઉહ્ઠ્ઠં ઉચ્ચત્તેણં ચત્તારિ ચત્તારિ ગાઉયસયાઇં
ઉઠ્ઠવેહેણં પન્નત્તા ૨ । સઠ્ઠવે વિ ણં વઘ્ઘારપઠ્ઠવયા ણિસઢનીલવંતવાસહરપઠ્ઠવયણં ચત્તારિ
ચત્તારિ જોયણસયાઇં ઉહ્ઠ્ઠં ઉચ્ચત્તેણં ચત્તારિ ચત્તારિ ગાઉયસયાઇં ઉઠ્ઠવેહેણં પન્નત્તે ૩ । આણયપાણ-

एषु दोषु कप्पेसु चत्तारि विमाणसया पन्नत्ता । ४ । समणस्स णं भगवओ महावीरस्स चत्तारि
 सया वाईणं सदेवमणुयासुरंमि लोगंमि वाए अपराजियाणं उक्कोसिया वाइसंपया होत्था । ५ ॥
 ॥ ४०० ॥ सूत्रम्-१०६ ॥

मूलार्थः—श्रीसंभवनाथ अरिहंत चार सो धनुष ऊंचा हत्ता (१) । सर्वे निषध अने नीलवंत नामना वर्षधर पर्वतो
 चार सो चार सो योजन ऊंचा तथा चार सो चार सो गाउ उद्वेधवाळा कह्या छे (२) । सर्वे वक्षस्कार पर्वतो निषध अने नील-
 वंत नामना वर्षधर पर्वतोनी पासे चार सो चार सो योजन उंचा अने चार सो चार सो गाउ ऊंडा कह्या छे (३) । आनत
 अने प्राणत ए वे कल्पने विपे चार सो विमान कह्या छे (४) । श्रमण भगवान श्रीमहावीरस्वामीने देव, मनुष्य अने असुर
 लोकने विपे वादमां पराजय न पासे तेवा चार सो वादीओनी उत्कृष्ट संपदा हती । ५ ॥ ४०० ॥

टीकार्थः—‘ सञ्चे वि णं वक्खारपव्वएत्थादि ’—वक्षस्कार पर्वतो एक क्षेत्रमां (महाविदेहमां) रहेला वीश
 छे (१६ वक्षस्कार ने ४ गजदंता मळीने २० समजवा) ते वक्षस्कारो अने वे वे वर्षधरो चार सो चार सो योजन ऊंचा छे
 (३) ॥ ४०० ॥ सूत्र-१०६ ॥

हवे साडाचार सोमुं स्थान कहे छे—

मू०—अजिते णं अरहा अद्धपंचमाइं धणुसयाइं उइं उच्चत्तेणं होत्था । १ । सगरे णं राया

चाउरंतचक्कवट्टी अद्धपंचमाइं धणुसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था । २ ॥ ४५० ॥ सूत्रम्—१०७ ॥

मूलार्थः—श्री अजितनाथ अरिहंत साडाचार सो धनुष ऊंवा हता (१) । सगर नामना चातुरंतचक्रवर्ती राजा साडा-
चार सो धनुष ऊंवा हता (२) ॥ ४५० ॥ सूत्र-१०७ ॥

हवे पांच सोमुं स्थान कहे छे—

मू०—सव्वे वि णं वक्खारपव्वया सीआसीओआओ महानईओ मंदरपव्वयंतेणं पंच पंच
जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं पंच पंच गाउयसयाइं उव्वेहेणं पन्नत्ता । १ । सव्वे वि णं वासहर-
कूडा पंच पंच जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं [होत्था] मूले पंच पंच जोयणसयाइं विक्खंभेणं
पन्नत्ता । २ । उसभे णं अरहा कोसलिए पंच धणुसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था । ३ । भरहे णं राया
चाउरंतचक्कवट्टी पंच धणुसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था । ४ । सोमणसगंधमादणविज्जुप्पभमालवंताणं
वक्खारपव्वयाणं मंदरपव्वयंतेणं पंच पंच जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं पंच पंच गाउयसयाइं
उव्वेहेणं पन्नत्ता । ५ । सव्वे वि णं वक्खारपव्वयकूडा हरिहरिस्सहकूडवज्जा पंच पंच जोयणसयाइं
उड्डं उच्चत्तेणं मूले पंच पंच जोयणसयाइं आयामविक्खंभेणं पन्नत्ता । ६ । सव्वे वि णं नंदणकूडा बल-

કૂડવજ્ઞા પંચ પંચ જોયણસયાઈં ઉઠું ઉચ્ચત્તેણં મૂલે પંચ પંચ જોયણસયાઈં આયામવિઘ્નમેણં
પદ્મત્તા ।૭। સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ વિમાણા પંચ પંચ જોયણસયાઈં ઉઠું ઉચ્ચત્તેણં પદ્મત્તા । ૮ ॥

૫૦૦ ॥ સૂત્રમ્—૧૦૮ ॥

મૂલાર્થઃ—સર્વે વશસ્કાર પર્વતો સીતા અને સીતોદા મહા નદી પાસે તથા ગજદંતાઓ મેરુ પર્વતની પાસે પાંચ સો પાંચ સો યોજન ઊંચા અને પાંચ સો પાંચ સો ગાઉ ઊંડા કહ્યા છે (૧) । સર્વે વર્ષધર ઉપરના કૂટો પાંચ સો પાંચ સો યોજન ઊંચા અને મૂલમાં પાંચ સો પાંચ સો યોજન વિષ્કંભવાળા કહ્યા છે (૨) કૌશલ દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા શ્રીકૃષ્ણમદેવ અરિહંત પાંચ સો ધનુષ ઊંચા હતા (૩) । ભરત નામના ચાતુરંત ચક્રવર્તી રાજા પાંચ સો ધનુષ ઊંચા હતા (૪) । સૌમનસ, ગંધમાદન, વિદ્યુત્પ્રભ અને માલવંત નામના વશસ્કાર (ગજદંતા) પર્વતો મેરુ પર્વતની પાસે પાંચ સો યોજન ઊંચા અને પાંચ સો પાંચ સો ગાઉ ઊંડા કહ્યા છે (૫) । સર્વે વશસ્કાર પર્વત ઉપરના કૂટો હરિ અને હરિસ્સહ દેવે કૂટને વર્જીને પાંચ સો પાંચ સો યોજન ઊંચા અને મૂલમાં પાંચ સો પાંચ સો યોજન આયામ અને વિષ્કંભવાળા (લાંબા-પહોળા) કહ્યા છે (૬) ।
 એક બલકૂટને વર્જીને બાકીના નંદનવનના કૂટો પાંચ સો પાંચ સો યોજન ઊંચા અને મૂલમાં પાંચ સો પાંચ સો યોજન આયામ-વિષ્કંભવાળા કહ્યા છે (૭) । સૌધર્મ અને ર્શ્યાન કલ્પને વિષે જે વિમાનો છે તે પાંચ સો પાંચ સો યોજન ઊંચા કહ્યા છે (૮) ॥૫૦૦॥

ટીકાર્થઃ—સર્વે વશસ્કાર પર્વતો સીતા અને સીતોદા મહા નદીની પાસે તથા મેરુ પર્વતની પાસે પાંચ સો પાંચ સો યોજન

ઁંચા છે(૧)। તથા ‘સન્ધે ચિ ણં વાસેત્યાદિ’—તેમાં વર્ષધર ઉપરના કૂટો વસો ને ઁંશી છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે—
“ ધુલ્લહિમવાનના અગ્યાર કૂટ, મહાહિમવાનના આઠ કૂટ, નિષધના નવ કૂટ, ઁ જ પ્રમાણે નીલાદિક ત્રણ પર્વતના અનુક્રમે નવ, આઠ અને અગ્યાર કૂટ છે. ” (સર્વ મલીને ૫૬ થયા) તેને પાંચ ગુણા કરવાથી ૨૮૦ થાય છે (૨) । વધ્ધસ્કારના કૂટો તો ચાર સો ને ઁંશી (૪૮૦) છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે—“ વિદ્યુત્ત્રમ અને માલવંતને વિષે નવ નવ કૂટ છે, બાકીના બેને વિષે સાત સાત કૂટ છે, અને સોઠ વધ્ધસ્કાર પર્વતને વિષે ચાર ચાર કૂટો છે. ” (કુલ ૧૬ કૂટ થયા.) તેને પાંચ ગુણવાથી ૪૮૦ થાય છે. કેમકે જંબૂદ્વીપ વિગેરે (અઢી દ્વીપમાં) મેરુ પર્વતવાઢા મહાવિદેહ ક્ષેત્ર પાંચ છે તેથી તેને પાંચગુણા કરવાનું કહ્યું છે. આ સર્વે કૂટો પાંચ સો પાંચ સો યોજન ઁંચા છે. ઁ જ પ્રમાણે માનુષોત્તર પર્વતાદિકને વિષે ણ જાણવું. વલી વૈતાલ્યના કૂટો તો સવા છ યોજન ઁંચા છે, અને ઋષભકૂટ વિગેરે વર્ષકૂટો (ભૂમિકૂટો) તો આઠ આઠ યોજન ઁંચા છે. અહીં હરિકૂટ અને હરિસ્સહકૂટ ઁક ઁક હજાર યોજન ઁંચા હોવાથી તેમને વર્જ્યા છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—
“ વિદ્યુત્ત્રમ (ગજદંતા) ઉપર હરિકૂટ, માલવંત વન્ધવારા (ગજદંતા) ઉપર હરિસ્સહકૂટ અને નંદનવનમાં બલકૂટ ઁ ત્રણ કૂટ ઁક ઁક હજાર યોજન ઁંચા છે. ” (૬) ॥ ૫૦૦ સૂત્ર-૧૦૮ ॥

હવે છ સોંસું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—સંકુમારમાહિંદેસુ કપ્પેસુ વિમાણા છ જોયણસયાં ઁંડું ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તા । ૧ ।

चुल्लહિમવંતકૂડસ્સ ઉવરિલ્લાઓ ચરમંતાઓ ચુલ્લહિમવંતસ્સ વાસહરપઠ્ઠવયસ્સ સમધરણિતલે ઇસ
 ણં છ જોયણસયાઈં અબાહાણ અંતરે પન્નત્તે । ૨ । ઇવં સિહરીકૂડસ્સ વિ । ૩ । પાસસ્સ ણં અર-
 હઓ છ સયા વાઈણં સદેવમણુયાસુરે લોણ વાણ અપરાજિયાણં ઉક્કોસિયા વાઈસંપયા હોત્થા । ૪ ।
 અભિચંદે ણં કુલગરે છ ધણુસયાઈં ઉહં ઉચ્ચત્તેણં હોત્થા । ૫ । વાસુપુજ્ઞે ણં અરહા છહિં પુરિસ-
 સણ્હિં સદ્ધિં મુંડે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિયં પઠ્ઠવડ્ડણ્ । ૬ ॥ ૬૦૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૦૯ ॥

મૂલાર્થઃ—સનત્કુમાર અને માહેંદ્ર કલ્પને વિષે રહેલા વિમાનો છ સો યોજન ઊંચા કહ્યા છે (૧) । કુલ્લહિમવંતના
 કૂટની ઉપરના ચરમાંતથી (છેડાથી) કુલ્લહિમવંત વર્ષધર પર્વતના સમભૂમિતરુ સુધી છ સો યોજનનું અવાધાણ આંતરું
 કહ્યું છે (૨) । એજ પ્રમાણે શિખરીકૂટનું પણ કહેવું (૩) । શ્રીપાર્શ્વનાથ અરિહંતને દેવ, મનુષ્ય અને અસુર લોકને વિષે વાદમાં
 પરાજય ન પામે તેવા છ સો વાદીઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા હતી (૪) । અભિચંદ્ર નામના કુલકર છ સો ધનુષ ઊંચા હતા (૫) ।
 શ્રી વાસુપૂજ્યસ્વામી અરિહંત છ સો પુરુષોની સાથે મુંડ થઈને ઘરથી નીકળી અનગારણે પ્રવ્રજિત થયા હતા (૬) ॥ ૬૦૦ ॥

ટીકાર્થઃ—‘ ચુલ્લહિમવંતકૂડસ્સેત્યાદિ ’—અહીં ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—હિમવાન પર્વત સો યોજન ઊંચો છે
 અને તેનો કૂટ પાંચ સો યોજન ઊંચો છે, તેથી સૂત્રમાં કહેલું છ સોનું આંતરું મળતું આવે છે (૨) । અભિચંદ્ર નામના કુલકર
 આ અવસર્પિણીમાં થયેલા સાત કુલકરમાંના ચોથા કુલકર હતા, તેના શરીરની ઊંચાઈ પચાસ અધિક છ સો ધનુષની હતી

(५) ॥ ६०० ॥ सूत्र-१०९ ॥

हवे सात सोपुं स्थान कहे छे—

मू०—बंभलंतएसु कप्पेसु विमाणा सत्त सत्त जोयणसयाइं उहुं उच्चत्तेणं पन्नत्ता ।१। सम-
णस्स णं भगवओ महावीरस्स सत्त जिणसया होत्था ।२। समणस्स भगवओ महावीरस्स सत्त
वेउव्वियसया होत्था ।३। अरिट्टेनेमी णं अरहा सत्त वाससयाइं देसूणाइं केवलपरियागं पाउणित्ता
सिद्धे बुद्धे जाव प्पहीणे ।४। महाहिमवंतकूडस्स णं उवरिल्लाओ चरमंताओ महाहिमवंतस्स वास-
हरपव्वयस्स समधराणितले एस णं सत्त जोयणसयाइं अवाहाए अंतरे पन्नत्ते ।५। एवं रुप्पिकूड-
स्स वि । ६ ॥ ७०० ॥ सूत्रम्-११० ॥

मूलार्थः—ब्रह्म अने लांतक कल्पने विषे रहेला विमानो सात सो सात सो योजन ऊंचा छे (१) । श्रमण भगवान
महावीरस्वामीने सात सो जिन (केवली) हत्ता (२) । श्रमण भगवान महावीर स्वामीने सात सो वैक्रियलब्धिवाळा हत्ता
(३) । अरिष्टनेमि अरिहंत कांइक ओछा सात सो वर्ष केवलीपर्यायने पाळीने सिद्ध थया, बुद्ध थया, यावत् सर्व दुःख रहित
थया (४) । महाहिमवान कूटना उपरना छेडाथी महाहिमवान वर्षधर पर्वतना समभूमितळ सुधी सात सो योजननुं अवा-
धाए आंतरुं कहुं छे (५) ए ज प्रमाणे रुपी कूटनुं पण जाणनुं (६) ॥ ७०० ॥

ડીકાર્થ:--શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામીને સાત સો જિન ઇટલે કેવલી હતા (૨) । તથા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર
 સ્વામીને સાત સો વૈક્રિય ઇટલે વૈક્રિય લબ્ધિવાળા સાધુઓ હતા (૩) । અરિટ્ટેત્યાદિ-‘ દેસૂળાઈતિ ’--ચોપન દિવસ
 ઓછા (સાત સો વર્ષ) સમજવા, કેમ કે તેમનો છદ્મસ્થ કાલ તેટલો જ હતો (૪) । ‘ મહાહિમંવંત ’--હૃત્યાદિક સૂત્રનો
 ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે-મહાહિમવાન પર્વત વસો યોજન ડુંચો છે અને તેનાં કૂટ પાંચ સો યોજન ડુંચા છે, તેથી સૂત્રમાં
 કહેલું સાત સો યોજનનું આંતરું મળતું આવે છે (૫) ॥ ૭૦૦ ॥ સૂત્ર--૧૧૦ ॥

હવે આઠ સોમું સ્થાન કહે છે--

મૂ०--મહાસુક્કસહસ્સારેસુ દોસુ કપ્પેસુ વિમાણા અટ્ટુ જોયણસયાઈં ઉટ્ટું ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તા । ૧।
 ઇમીસે ણં રયણપ્પમાણુ પુઢવીણુ પઢમે કંઢે અટ્ટુસુ જોયણસણસુ વાણમંતરભોમેજ્જવિહારા પન્નત્તા । ૨।
 સમણસ્સ ણં ભગવઓ મહાવીરસ્સ અટ્ટુ સયા અણુત્તરોવવાડયાણં દેવાણં ગઢ્ઢકલ્લાણાણં ઠિઢ્ઠકલ્લા-
 ણાણં આગમેસિમ્હાણં ઉક્કોસિયા અણુત્તરોવવાડયસંપયા હોત્થા । ૩। ઇમીસે ણં રયણપ્પમાણુ પુઢ-
 વીણુ બહુસમરમણિજ્ઞાઓ ભૂમિમાગાઓ અટ્ટુહિં જોયણસણહિં સૂરિણુ ચારં ચરઢ । ૪। અરહઓ ણં
 અરિટ્ટુનેમિસ્સ અટ્ટુ સયાઈં વાડિણં સદેવમણુયાસુરંમિ લોગંમિ વાણુ અપરાજિયાણં ઉક્કોસિયા

વાર્ડસંપયા હોત્થા । ૫ ॥ ૮૦૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૧૧ ॥

મૂલાર્થ:--મહાશુક્ર અને સહસ્રાર એ બે કલ્પને વિષે રહેલા વિમાનો આઠ સો યોજન ઊંચા કહ્યા છે (૧) । આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના પહેલા કાંડમાં (મધ્યના) આઠ સો યોજનને વિષે વાનવ્યંતર દેવોના ધૂમિ સંબંધી વિહારો (નગરો) કહેલા છે (૨) । શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામીને અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા, કલ્યાણકારક ગતિવાળા, કલ્યાણકારક સ્થિતિવાળા અને આગામી કાલમાં નિર્વાણરૂપી ભદ્ર થવાવાળા સાધુઓની ઉત્કૃષ્ટ અનુત્તરોપપાતિકની સંપદા હતી (૩) । આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના બહુ સમાન રમણીય ધૂમિભાગથકી આઠ સો યોજન ઉંચે સ્થૂર્ય ગતિ કરે છે (૪) । શ્રીઅરિષ્ટનેમિ અરિહંતને દેવ, મનુષ્ય અને અસુર લોકમાં પળ કોઈથી વાદમાં પરાજય ન પામે એવા આઠ સો વાદીઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા હતી (૫) ॥ ૮૦૦ ॥

ટીકાર્થ:--‘ હમીસે ણમિત્યાદિ ’-પ્રથમ સ્વરકાંડ નામનું કાંડ છે, તે સ્વરકાંડના સોલ વિભાગ છે, તેમાં પહેલા વિભાગ-રૂપ રત્નકાંડ છે. તે રત્નકાંડ હજાર યોજન પ્રમાણ છે. તેની નીચેના (સો) અને ઉપરના (સો) એમ બસો યોજન મૂકીને બાકીના (મધ્યના) આઠ સો યોજનને વિષે વનમાં થયેલા તે વાન કહીએ, એવા જે વ્યંતરો તે વાનવ્યંતર કહીએ, તે વાનવ્યંતર સંબંધી ધૂમિના વિકાર હોવાથી ભૌમેયક એવા, જેને વિષે વિહાર-ક્રીડા કરાય તેવા વિહારો-નગરો તે વાનવ્યંતર ભૌમેયક-વિહારો કહેલા છે (૨) । ‘ અટ્ટ સય ત્તિ ’-આઠ સો, કોના આઠ સો ? તે કહે છે--અનુત્તરોપપાતિક દેવોના એટલે તે દેવોને વિષે ઉત્પન્ન થનાર હોવાથી દેવો અર્થાત્ દ્રવ્ય દેવો, તેઓના આઠ સો, તથા ગતિ એટલે દેવગતિરૂપ કલ્યાણ છે જેમનું તે ગતિ-કલ્યાણ કહેવાય છે, એ જ પ્રમાણે સ્થિતિ એટલે તેત્રીજા સાગરોપમરૂપ સ્થિતિ છે કલ્યાણ જેમનું તે સ્થિતિકલ્યાણ કહે-

વાય છે, તથા ત્યાંથી ચવેલા એવાનું આગામી કાલે મદ્ર દટલે મોક્ષગમનરૂપ કલ્યાણ છે જેમનું તે આગમિષ્યદ્મદ્ર કહેવાય છે. તેમનું શું ? તે કહે છે—‘ઉક્કોસિત્યાદિ’—આઠ સો સાધુઓની ઉત્કૃષ્ટ અનુચરોપપાતિકની સંપદા હતી (૩) ॥૮૦૦॥ સૂત્ર—૧૧૧॥

હવે નવ સોમું સ્થાન કહે છે—

મૂ—આણયપાણયઆરણઅચ્ચુણસુ કપ્પેસુ વિમાણા નવ નવ જોયણસયાઈં ઉઠ્ઠું ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તા ॥૧॥ નિસદ્ધકૂડસ્સ ણં ઉવરિહ્લાઓ સિહરતલાઓ ગિસદ્ધસ્સ વાસહરપઠ્ઠવયસ્સ સમે ધરણિતલેણં નવ જોયણસયાઈં અબાહાણ અંતરે પન્નત્તે ૨ ॥ એવં નીલવંતકૂડસ્સ વિ ૩ ॥ વિમલવાહણે ણં કુલગરે ણં નવ ધણુસયાઈં ઉઠ્ઠું ઉચ્ચત્તેણં હોત્થા ॥૪॥ ઇમીસે ણં રયણપ્પમાણં બહુસમરમણિજ્ઞાઓ ભૂમિભાગાઓ નવાહિં જોયણસયાઈં સઽવુવરિમે તારારૂવે ચારં ચરઈ ॥૫॥ નિસદ્ધસ્સ ણં વાસહરપઠ્ઠવયસ્સ ઉવરિહ્લાઓ સિહરતલાઓ ઇમીસે ણં રયણપ્પમાણં પુઢવીણં પઢમસ્સ કંઢસ્સ બહુમજ્ઞદેસમાણં નવ જોયણસયાઈં અબાહાણ અંતરે પન્નત્તે ॥૬॥ એવં નીલવંતસ્સ વિ ૭ ॥ ૧૦૦॥ સૂત્રમ્—૧૧૨॥

મૂલાર્થ:—આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત કલ્પને વિષે રહેલા વિમાનો નવ સો નવ સો યોજન ઝંચા કહ્યા છે (૧) ॥ નિષધકૂટના ઉપરના શિખરતલથી નિષધ વર્ષધર પર્વતના સમાન ભૂમિતલ સુધી નવ સો યોજન અબાધાણ આંતરું

કહેલું છે (૨) । એ જ પ્રમાણે નીલવંત કૂટનું પળ કહેલું (૩) । વિમલવાહન નામના કુલકર નવ સો ધનુષ ઝંચા હતા (૪) આ રત્નપ્રમાના બહુ સમાન રમણીય ભૂમિભાગથકી નવ સો યોજન ઝંચે સર્વથી ઉપરના તારા ચાર ચરે છે (૫) । નિષધ નામના વર્ષધર પર્વતના ઉપલા શિખરતલ થકી આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના પહેલા કાંડના બહુ મધ્ય દેશભાગ સુધી નવ સો યોજનનું અવાધાએ આંતરું કહેલું છે (૬) । એ જ પ્રમાણે નીલવંતનું પળ કહેલું (૭) ॥ ૯૦૦ ॥

ટીકાર્થ:—‘ નિસહકૂડસ્સ ણમિત્યાદિ ’—અહીં આ ભાવાર્થ છે—નિષધ પર્વતપરના કૂટ પાંચ સો યોજન ઝંચા છે અને નિષધ પર્વત ચાર સો યોજન ઝંચો છે. તેથી સૂત્રમાં કહેલું નવ સો યોજનનું આંતરું થાય છે (૨) ॥ ૯૦૦ ॥ સૂત્ર—૧૧૨ ॥

હવે હજારનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—સઠવે વિ ણં ગેવેજ્જવિમાણે દસ દસ જોયણસયાઈં ઉઠ્ઠું ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તે । ૧। સઠવે વિ ણં જમગપઠ્વયા દસ દસ જોયણસયાઈં ઉઠ્ઠું ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તા, દસ દસ ગાઉયસયાઈં ઉઠ્ઠવેહેણં પન્નત્તા, મૂલે દસ દસ જોયણસયાઈં આયામવિક્ખંભેણં પન્નત્તા । ૨। એવં ચિત્તવિચિત્તકૂડા વિ ભાણિયઠ્ઠવા । ૩। સઠવે વિ ણં વઢ્ઠવેયદ્ધુપઠ્વયા દસ દસ જોયણસયાઈં ઉઠ્ઠું ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તા, દસ દસ ગાઉયસયાઈં ઉઠ્ઠવેહેણં પન્નત્તા મૂલે દસ દસ જોયણસયાઈં વિક્ખંભેણં પન્નત્તા, સઠ્ઠત્થ સમા પહ્લગસંઠાણસંઠિયા પન્નત્તા । ૪।

૧. એમાં પર્વતની ઝંચાઈ ૪૦૦ યોજન અને રત્નપ્રમાના પ્રથમ કાંડના મધ્ય સુધી ૫૦૦ યોજન એમ ૯૦૦ યોજન સમજવા.

સભવે વિ ણં હરિહરિસ્સહકૂડા વક્ષારકૂડવજ્ઞા દસ દસ જોયણસયાઈં ઉઠું ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તા, મૂલે
 દસ દસ જોયણસયાઈં વિઠ્ઠલંભેણં પન્નત્તા ।૫। एवं बलकूडा वि नंदणकूडवज्जा ।६। अरहा वि औरि-
 ट्टनेमी दस वाससयाईं सव्वाउयं पालइत्ता सिद्धे बुद्धे जाव सव्वदुक्खप्पहीणे ।७। पासस्स णं
 अरहओ दस सयाईं जिणाणं होत्था ।८। पासस्स णं अरहओ दस अंतेवासीसयाईं कालगयाईं
 जाव सव्वदुक्खप्पहीणाईं ।९। पउमदहपुंडरीयद्वहा य दस दस जोयणसयाईं आयामेणं पन्नत्ता
 ।१०॥१०००॥ सूत्रम्--११३ ॥

મૂલાર્થ:—સર્વે (નવે) ગ્રૈવેયક વિમાનો એક એક હજાર યોજન ઝંચા કહ્યા છે (૧) । સર્વે યમક પર્વતો એક એક
 હજાર યોજન ઝંચા કહ્યા છે, એક એક હજાર ગાઉ ઉદ્દેધવાલા (ડંડા) કહ્યા છે, મૂલમાં એક એક હજાર યોજન આયામ-
 વિષ્કંભવડે કહ્યા છે (૨) । એ જ પ્રમાણે ચિત્રકૂટ અને વિચિત્રકૂટ પણ કહેવા (૩) । સર્વે દૃત્તવૈતાલ્ય પર્વતો એક એક
 હજાર યોજન ઝંચા કહ્યા છે, એક એક હજાર ગાઉ ઝંડા કહ્યા છે, મૂલમાં એક એક હજાર યોજન વિષ્કંભવાલા કહ્યા
 છે, સર્વત્ર સરસા પાલાના સંસ્થાને (આકારે) રહેલા છે (૪) । વક્ષસ્કાર પરના વીજા કૂટને વર્જીને સર્વે હરિકૂટ અને
 હરિસ્સહકૂટ એક એક હજાર યોજન ઝંચા કહ્યા છે અને મૂલમાં એક એક હજાર યોજન વિષ્કંભવાલા કહ્યા છે (૫) । એ જ

પ્રમાણે નંદનના બીજા કૂટને વર્જીને બલકૂટ પળ (હજાર યોજન ડુંચો) કહેવો (૬)। શ્રીઅરિષ્ટનેમિ અરિહંત એક હજાર વર્ષનું સર્વ આયુ પાલીને સિદ્ધ થયા, બુદ્ધ થયા, યાવત્ સર્વ દુઃખ રહિત થયા (૭)। શ્રીપાર્શ્વનાથ અરિહંતને એક હજાર જિન (કેવલી) હતા (૮)। શ્રીપાર્શ્વનાથ અરિહંતના એક હજાર શિષ્યો કાલધર્મ પામ્યા, યાવત્ સર્વ દુઃખ રહિત થયા (૯)। પદ્મદ્રહ અને પુંડરીકદ્રહ એક એક હજાર યોજન (પૂર્વ પશ્ચિમ) લાંબા કહ્યા છે (૧૦) ॥ ૧૦૦૦ ॥

ટીકાર્થ:—‘ સઽવે વિ ણં જમગેત્યાદિ ’—ઉત્તરકુરુમાં નીલવંત વર્ષધર પર્વતની ઉત્તર તરફ શીતા મહાનદીના બને કિનારે યમક નામના બે પર્વતો છે, તે પાંચે ઉત્તરકુરુને વિષે બંબે હોવાથી કુલ દશ છે (૨)। એ જ પ્રમાણે ચિત્ર અને વિચિત્ર કૂટ પળ પાંચે દેવકુરુને વિષે યમકની જેમ હોવાથી પાંચ ચિત્રકૂટ અને પાંચ વિચિત્રકૂટ છે (૩)। ‘ સઽવે વિ ણમિત્યાદિ ’—સર્વે વૃત્તત્રૈતાલ્યો, તે શબ્દાપાતી વિગેરે વીશ છે (૪)। ‘ સઽવે વિ ણં હરીત્યાદિ ’—હરિકૂટ વિદ્યુત્પ્રભ નામના ગજદંતને આકારે રહેલા વક્ષસ્કાર પર્વત ઉપર છે, અને હરિસ્સહકૂટ તો માલ્યવાન નામના વક્ષસ્કાર પર્વત ઉપર છે, તે પાંચે મેરુ સંબંધી હોવાથી પાંચ પાંચ છે અને તે હજાર હજાર યોજન ડુંચા છે. વક્ષસ્કાર ઉપરના આ બે કૂટને વર્જીને એટલે વક્ષસ્કાર પર રહેલા બીજા કૂટને વિષે આટલી ડુંચાઈ નથી. અને વિષે જ છે એમ ભાવાર્થ જાણવો (૫)। એ જ પ્રમાણે બલકૂટ પળ જાણવા એટલે કે પાંચ મેરુને વિષે પાંચ નંદનવનો છે, તે દરેકની ઈશાન વિદિશામાં બલકૂટ નામે કૂટ છે, તેથી તે નામના કૂટ પાંચ છે, અને તે એક એક હજાર યોજન ડુંચા છે. અહીં નંદનવનના બલકૂટને વર્જીને એટલે નંદનવનમાં રહેલા બાકીના દરેક પૂર્વીદિ દિશા અને વિદિશામાં રહેલા ચાલીશ નંદનકૂટો છે, તે હજાર યોજન ડુંચા નથી, તેથી તે વર્જવાના

કહ્યા છે (૬) । અરિષ્ટનેમિ અરિહંત કુમારપણામાં ત્રણ સો વર્ષ અને અનગારપણામાં સાત સો વર્ષ રહેલા હોવાથી કુલ આયુ એક હજાર વર્ષનું થાય છે (૭) । પદ્મદ્રહ એ શ્રીદેવીનો નિવાસ છે અને હિમવાન વર્ષધર પર્વતની ઉપર રહેલો છે, તથા પુંડરીકદ્રહ એ લક્ષ્મીદેવીનો નિવાસ છે અને શિખરી વર્ષધર પર્વત ઉપર રહેલો છે (૧૦) (૧૦૦૦) ॥ સૂત્ર-૧૧૩ ॥

હવે અગ્યાર સોમું સ્થાન કહે છે—

મૂ—અણુત્તરોવવાદ્યાણં દેવાણં વિમાણા એકારસ જોયણસયાઈં ઉઠું ઉચ્ચત્તેણં પદ્મત્તા । ૧ ।
પાસસ્સ ણં અરહઓ ઇક્કારસ સયાઈં વેડઙ્ગિવ્યાણં હોત્થા । ૨ ॥ ૧૧૦૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૧૪ ॥

મૂલાર્થઃ—અનુત્તરોપપાતિક દેવોના વિમાનો અગ્યાર સો યોજન ઊંચા કહ્યા છે (૧) । શ્રી પાર્શ્વનાથ અરિહંતને અગ્યાર સો વૈક્રિયલઙ્ગિવાલા સાધુઓ હતા (૨) ॥ ૧૧૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૧૪ ॥

હવે વે હજારમું સ્થાન કહે છે—

મૂ—મહાપટમમહાપુંડરીયદહાણં દો દો જોયણસહસ્સાઈં આયામેણં પદ્મત્તા । ૧ । ૨૦૦૦ ॥

સૂત્રમ્-૧૧૫ ॥

મૂલાર્થઃ—મહાપદ્મ અને મહાપુંડરીક નામના દ્રહો વે હજાર યોજન લાંબા કહ્યા છે (૧) ॥ ૨૦૦૦ ॥
ટીકાર્થ—મહાપદ્મ અને મહાપુંડરીક નામના દ્રહો મહાહિમવંત અને રુક્મી વર્ષધર પર્વત ઉપર રહેલા છે અને તે

હીદેવી તથા બુદ્ધિદેવીના નિવાસરૂપ છે (૧) ૨૦૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૧૫ ॥

હવે ત્રણ હજારનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—ઈમીસે ણં રચણવ્વમાણ પુઠવીણ વડ્ડરકંડસ્સ ઉવરિહ્લાઓ ચરમંતાઓ લોહિયવલ્લકંડસ્સ હેટ્ઠિલ્લે ચરમંતે ઇસ ણં તિન્નિ જોયણસહસ્સાઈં અબાહાણ અંતરે પન્નત્તે । ૧ ॥ ૩૦૦૦ ॥ સૂત્રમ-૧૧૬ ॥

મૂલાર્થ:—આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના વજ્રકાંડની ઉપરના છેડાથી લોહિતાક્ષ કાંડના નીચેના છેડા સુધી ત્રણ હજાર યોજનનું અબાધાણ આંતરું કહ્યું છે (૧) ॥ ૩૦૦૦ ॥

ટીકાર્થ:—‘ઈમીસે ણં રચણેત્યાદિ’—આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—રત્નપ્રમા પૃથ્વીના સોઠ વિભાગ છે, તેમાં સ્વરકાંડ નામના પહેલા કાંડ(વિભાગ)નો પહેલો રત્નકાંડ છે, વજ્રકાંડ નામનો વીજો કાંડ છે, વૈડૂર્યકાંડ નામનો ત્રીજો અને લોહિતાક્ષ નામનો ચોથો છે. તે દરેક કાંડ હજાર હજાર યોજનના છે તેથી આ ત્રણનું આંતરું સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે એકંદર ત્રણ હજાર યોજનનું થાય છે (૧) ॥ ૩૦૦૦ ॥ સૂત્ર—૧૧૬ ॥

હવે ચાર હજારનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—તિગિચ્છિકેસરિદ્દહાણં ચત્તારિ ચત્તારિ જોયણસહસ્સાઈં આયામેણં પન્નત્તાઈં । ૧ ॥ ૪૦૦૦ ॥

સૂત્રમ-૧૧૭ ॥

મૂલાર્થઃ—તિગિચ્છિ અને કેસરી એ બે દ્રહની લંવાઈ ચાર ચાર હજાર યોજનની કહી છે (૧) ॥ ૪૦૦૦ ॥

ટીકાર્થઃ—તિગિચ્છિ અને કેસરી દ્રહો નિષઘ અને નીલવંત વર્ષધરની ઉપર રહેલા છે અને તે ધૃતિ અને કીર્તિ દેવીના નિવાસસ્થાન છે (૧) ॥ ૪૦૦૦ ॥ સૂત્ર—૧૧૭ ॥

હવે પાંચ હજારમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—ધરણિતલે મંદરસ્સ પં પવયસ્ય બહુમજ્જદેસમાણ રુચગનામીઓ ચઝાદિસિં પંચ પંચ જોયણસહસ્સાંઢ અવાહાણ અંતરે મંદરપદ્મણ પન્નત્તે ૧૧ ॥ ૫૦૦૦ ॥ સૂત્રમ્—૧૧૮ ॥

મૂલાર્થઃ—પૃથ્વીતલને વિષે મેરુપર્વતના બહુ મધ્ય દેશભાગમાં રહેલા રુચક પ્રદેશના મધ્ય ભાગથી ચારે દિશામાં મેરુ પર્વતના છેડા સુધી પાંચ પાંચ હજાર યોજનનું અવાધાણ આંતરું કહ્યું છે (૧) ॥ ૫૦૦૦ ॥

ટીકાર્થઃ—ધરણિતલે ઇટલે પૃથ્વીના સમભાગને વિષે, રુચકનામિથી ઇટલે—“તિરછા લોકના મધ્ય ભાગે આઠ પ્રદેશ-વાળો રુચક કહ્યો છે, તે જ રુચક દિશાઓનું અને વિદિશાઓનું ઉત્પત્તિસ્થાન છે.” આ રુચક જ નામિ ઇટલે પૈડાના મધ્યભાગ જેવો હોવાથી રુચકનામિ કહેવાય છે. મેરુ પર્વતનો વિષ્કંભ દશ હજાર યોજનનો છે તેથી તે મેરુ રુચકથી ચારે દિશામાં પાંચ પાંચ હજાર યોજન સુધી રહેલો છે (૧) ॥ ૫૦૦૦ ॥ સૂત્ર—૧૧૮ ॥

હવે છ હજારમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—સહસ્સારે ણં કપ્પે છ વિમાણાવાસસહસ્સા પન્નત્તા । ૧ ॥ ૬૦૦૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૧૯ ॥

મૂલાર્થ:—સહસ્રાર કલ્પને વિષે છ હજાર વિમાનો કહ્યા છે (૧) ॥ ૬૦૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૧૯ ॥
હવે સાત હજારમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए रयणस्स कंडस्स उवरिल्लाओ चरमंताओ पुलगस्स कंडस्स हेट्ठिल्ले चरमंते एस णं सत्त जोयणसहस्साइं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते । १ ॥ ७००० ॥ सूत्रम्-१२० ॥

મૂલાર્થ:—આ રત્નગ્રંથા પૃથ્વીના રત્નકાંડના ઉપરના છેડાથી પુલગકાંડના નીચલા છેડા સુધી સાત હજાર યોજનનું અબાધાએ આંતરું કહ્યું છે (૧) । ૭૦૦૦ ॥

ટીકાર્થ:—‘ इमीसे णमित्यादि—’ रत्नकांड पहलो छे अने पुलककांड सातमो छे, तेथी सात हजार योजननुं आंतरं थाय छे (१) ॥ ७००० ॥ सूत्र ॥ १२० ॥

હવે આઠ હજારમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—हरिवासरम्मयाणं वासा अट्ट जोयणसहस्साइं साइरेगाइं वित्थरेणं पन्नत्ता । १ ॥ ८००० ॥

સૂત્રમ્-૧૨૧ ॥

મૂલાર્થ:—(जंबूद्वीपमां आवेला) हरिवर्ष अने रम्यकक्षेत्रनो विस्तार सातिरेक आठ हजार योजन कह्यो छे (१) ॥ ८००० ॥

ટીકાર્થ:—‘ હરિવાસેત્યાદિ ’—આ અર્થને માટે અર્ધ ગાથા આ પ્રમાણે છે—“ હરિવર્ષનો વિસ્તાર એકવીશ અને ચોરાશી સો (૮૪૨૧) યોજન અને ઉપર એક કલા જેટલો છે. ” (૧) ॥ ૮૦૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૨૧ ॥
 હવે નવ હજારસું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—દાહિણદ્વુભરહસ્સ પં જીવા પાર્શ્વપર્ડીણાયયા દુહઓ સમુદં પુઠા નવ જોયણસહસ્સાઈ આયામેણં પન્નત્તા । ૧ ॥ ૯૦૦૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૨૨ ॥

મૂલાર્થ:—દક્ષિણાર્ધ ભરતક્ષેત્રની જીવા પૂર્વ-પશ્ચિમ લાંબી અને બન્ને બાજુએ સમુદ્રને અડકેલી છે તે નવ હજાર યોજન લાંબી કહી છે (૧) ॥ ૯૦૦૦ ॥

ટીકાર્થ:—‘ દાહિણેત્યાદિ ’—ભરતક્ષેત્રનો જે દક્ષિણ ભાગ તે દક્ષિણાર્ધ ભરત કહેવાય છે. તેની જીવાના જેવી જીવા એટલે સીધી સીમા, વક્કી તે પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાએ લાંબી છે, તે બન્ને બાજુએ એટલે પૂર્વ અને પશ્ચિમ બાજુએ લવણસમુદ્રને અડકેલી છે. તે જીવા અહીં નવ હજાર યોજન લાંબી કહી છે. પરંતુ અન્ય સ્થાને આ પ્રમાણે વિશેષ કહ્યો છે—“ નવ હજાર, સાત સો ને અઢતાલીશ યોજન અને ઉપર બાર કલા ” (૧) । ૯૦૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૨૨ ॥

હવે દશ હજારસું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—મંદરે પં પવ્વણ ધરણિતલે દસ જોયણસહસ્સાઈ વિકલંભેણં પન્નત્તે । ૧ ॥ ૧૦૦૦૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૨૩ ॥

મૂલાર્થ:—મેરુ પર્વત પૃથ્વીતલમાં દશ હજાર યોજનના વિષ્કંભવાળો કહ્યો છે (૧) ॥ ૧૦૦૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૨૩ ॥

હવે એક લાખનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—જંબૂદીવે ણં દીવે એગં જોયણસયસહસ્સં આયામવિઘ્નંભેણં પન્નત્તે ૧૧ ॥ ૧૦૦૦૦૦ ॥

સૂત્રમ્-૧૨૪ ॥

મૂલાર્થ:—જંબૂદ્વીપ નામનો દ્વીપ આયામ વિષ્કંભવડે એક લાખ યોજનનો કહ્યો છે (૧) ॥ ૧૦૦૦૦૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૨૪ ॥

હવે બે લાખનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—લવણે ણં સમુદ્દે દો જોયણસયસહસ્સાં ચક્કવાલવિઘ્નંભેણં પન્નત્તે ૧૧ ॥ ૨૦૦૦૦૦ ॥

સૂત્રમ્-૧૨૫ ॥

મૂલાર્થ:—લવણસમુદ્ર ગોલ વિષ્કંભવડે બે લાખ યોજનનો કહ્યો છે (૧) ॥ ૨૦૦૦૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૨૫ ॥

હવે ત્રણ લાખનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—પાસસ્સ ણં અરહઓ તિન્નિ સયસાહસ્સીઓ સત્તાવીસં ચ સહસ્સાં ઉક્કોસિયા સાવિયા-

સંપયા હોત્થા ૧ ॥ ૩૦૦૦૦૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૨૬ ॥

મૂલાર્થ:—શ્રીપાર્શ્વનાથ અરિહંતને ત્રણ લાખ ને સત્તાવીશ હજાર ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવિકાની સંપદા હતી (૧) ॥ ૩૦૦૦૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૨૬ ॥

હવે ચાર લાખનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—ધાયફ્રાઈડે ણં દીવે ચત્તારિ જોયણસયસહસ્સાઈં ચક્કવાલવિવ્ઘંભેણં પન્નત્તે । ૧ ॥ ૪૦૦૦૦૦ ॥ સૂત્રમ—૧૨૭ ॥

મૂલાર્થઃ—ધાતકીલંડ નામના દ્વીપનો ગોલ વિષ્કંભ ચાર લાખ યોજનનો છે (૧) ॥ ૪૦૦૦૦૦ ॥ સૂત્ર—૧૨૭ ॥
હવે પાંચ લાખનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—લવણસ્સ ણં સમુદસ્સ પુરચ્છિમિહ્લાઓ ચરમંતાઓ પચ્ચચ્છિમિહ્લે ચરમંતેણ્ણ સ ણં પંચ જોયણસયસહસ્સાઈં અવાહાણ અંતરે પન્નત્તે । ૧ ॥ ૫૦૦૦૦૦ ॥ સૂત્રમ—૧૨૮ ॥

મૂલાર્થઃ—લવણસમુદ્રના પૂર્વ તરફના છેડાથી પશ્ચિમ તરફના છેડા સુધી પાંચ લાખ યોજનનું અવાધાણ આંતરું કહ્યું છે (૧) ॥ ૫૦૦૦૦૦ ॥

ટીકાર્થઃ—‘લવણેત્યાદિ’—એક લાખ જંબૂદ્વીપના અને લવણસમુદ્રના (વેં વાહુના મલીને) ચાર લાખ મલી પાંચ લાખ થાય છે (૧) ॥ ૫૦૦૦૦૦ ॥ સૂત્ર—૧૨૮ ॥

હવે છ લાખનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—ભરહે ણં રાયા ચાઉરંત ચક્કવટ્ટી છ પુવસયસહસ્સાઈં રાયમજ્ઞે વસિત્તા મુંડે ભવિત્તા

अगाराओ अणगारियं पवइए । १ ॥ ६००००० ॥ सूत्रम्-१२९ ॥

मूलार्थः—भरत नामना चातुरंत चक्रवर्ती राजा छ लाख पूर्व राज्य मध्ये वसीने पछी मुंड थइने गृहथकी अनगार-पणे प्रव्रजित थया हता (१)॥६०००००॥सूत्र-१२९ ॥

हवे सात लाखसुं स्थान कहे छे—

मू०—जंबूदीवस्स णं दीवस्स पुरच्छिमिह्लाओ वेइयंताओ धायइखंडचक्रवालस्स पच्चाच्छिमिह्ले चरमंते एस णं सत्त जोयणसयसहस्साइं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते । १॥ ७००००० ॥ सूत्रम्-१३० ॥

मूलार्थः—जंबूद्वीप नामना द्वीपनी पूर्व तरफनी वेदिकाना अंतर्धी धातकीखंडना चक्रवालना पश्चिम छेडा सुधी सात लाख योजननुं अबाधाए आंतरं कहुं छे (१) ॥७००००० ॥

टीकार्थः—‘जंबूदीवस्सेत्यादि’—तेमां जंबूद्वीपना एक लाख, लवणसमुद्रना बे लाख अने धातकीखंडना चार लाख मळीने सात लाख योजननुं आंतरं सूत्रमां कह्या प्रमाणे धाय छे (१) ॥ ७००००० ॥ सूत्र-१३० ॥

हवे आठ लाखसुं स्थान कहे छे—

मू०—मार्हिंदे णं कप्पे अट्ट विमाणावाससयसहस्साइं पन्नत्ताइं । १॥ ८००००० ॥ सूत्रम्-१३१ ॥

मूलार्थः—मार्हेद्र कल्पने विषे आठ लाख विमानो कह्या छे (१) ॥८०००००॥ सूत्र-१३१ ॥

हवे वच्चे नव हजारसुं स्थान कहे छे—

मू०—अजियस्स णं अरहओ साइरेगाइं नव ओहिनाणिसहस्साइं होत्था ॥ १९००० ॥ सूत्रम्-१३२ ॥
मूलार्थः—अजितनाथ अरिहंतने साधिक नव हजार अवधिज्ञानी हत्ता (१) ॥ १९००० ॥

टीकार्थः—अजितनाथ अरिहंतने साधिक नव हजार अवधिज्ञानी हत्ता. अहीं चार सो अधिक (९४००) जाणवा. आ हजारसुं स्थानक होवा छतां लाखना स्थानकना अधिकारमां जे कहुं छे ते सहस्र शब्दना (शतसहस्र शब्द मूल सूत्रमां लख्या छे तेना) सदृशपणाने लीधे अथवा सूत्रनी रचनानुं विचित्रपणुं होवाने लीधे अथवा लेखकना दोषने लीधे जाणवुं (१) ॥ सूत्र-१३२ ॥

हवे दश लाखसुं स्थान कहे छे—

मू०—पुरिससीहे णं वासुदेवे दस वाससयसहस्साइं सवाउयं पालइत्ता पंचमाए पुढवीए नेरइएसु नेरइयत्ताए उववन्ने । १ । १०००००० ॥ सूत्रम्-१३३ ॥

मूलार्थः—पुरुषसिंह वासुदेव दश लाख वर्षसुं सर्व आयु पालीने पांचमी पृथ्वीमां नारकीओने विषे नारकीपणे उत्पन्न थया (१) ॥ १०००००० ॥

टीकार्थः—पुरुषसिंह नामना पांचमा वासुदेव थया छे (१) ॥ १०००००० ॥ सूत्र-१३३ ॥

हवे एक करोडमुं स्थान कहेछे—

मू०—समणे भगवं महावीरे तित्थगरभवग्गहणाओ छट्ठे पोडिलभवग्गहणे एगं वासकोडिं
सामन्नपरियागं पाउणित्ता सहस्सारे कप्पे सब्बट्टविमाणे देवत्ताए उववन्ने । १ । १०००००००

॥ सूत्रम्—१३४ ॥

मूलार्थः—श्रमण भगवान महावीरस्वामी तीर्थकरनो भव ग्रहण कर्या पहेलां छट्ठा पोडिल भवना ग्रहणमां एक
करोड वर्ष सुधी श्रामण्यपर्यायने पाळीने आठमा सहस्वार नामना देवलोकमां सर्वार्थ नामना विमानमां देवपणे उत्पन्न
थया हता (१) ॥ १०००००००॥

टीकार्थः—‘समणेत्थादि’—भगवान महावीरस्वामी पोडिल नामना राजपुत्र हता. ते भवमां करोड वर्ष प्रव्रज्या
पाळी हती, ते पहेलो भव, त्यांथी देव थया ते बीजो भव, त्यांथी नंदन नामना राजपुत्र छत्राग्र नगरीमां थया ते त्रीजो भव,
ते भवमां लाख वर्ष सुधी सर्वदा मासक्षपण तप करीने दशमा देवलोकमां पुण्योत्तर वरविजय पुंडरीक नामना विमानमां देव
थया ते चोथो भव, त्यांथी ब्राह्मणकुंड गाममां ऋषभदत्त ब्राह्मणनी भार्या देवानंदानी कुक्षिमां उत्पन्न थया ते पांचमो भव
अने त्यांथी त्राशीमे दिवसे क्षत्रियकुंडग्राम नगरमां सिद्धार्थ महाराजानी त्रिशला नामनी भार्या(राणी)नी कुक्षिमां
इंद्रमुं वचन करनारा (आज्ञा पालनारा) हरिनैगमेपी नामना देवे संहार्या अने तीर्थकरणे जन्म्या ए छट्ठो भव थयो. आ

प्रमाणे कहेला भगवानना भवने-ग्रहण कर्यां चिना बीजो कोइ छहो भव सांभळवामां नथी. तेथी आहुं ज छठा भवपणे व्याख्यान कर्युं छे. जे भवथी आ (भगवाननो) भव छहो होय, ते पण आनाथी छहो ज होय छे. तेथी तीर्थकरना भव-ग्रहणथकी छठा पोडिल भवग्रहणने विषे एम जे कहुं ते ठीक ज कहुं छे (१) । १००००००० ॥ सूत्र-१३४ ॥

हवे सागरोपम कोटाकोटिमुं स्थान कहे छे—

मू०—उसभसिरिस्स भगवओ चरिमस्स य महावीरवद्धमाणस्स एगा सागरोवमकोडाकोडी अबाहाए अंतरे पन्नत्ते । १ ॥ १०००००००००००० ॥ सूत्रम्--१३५ ॥

मूलार्थः—श्रीऋषभदेव भगवानना निर्वाणथी छेछा श्रीमहावीर-वर्धमानस्वामीना निर्वाण सुधी एक कोटाकोटि सागरोपमनुं अबाधाए आंतरं कहुं छे (१) ॥ १००००००००००००० ॥

टीकार्थः—‘उसभेत्यादि,’ उसभसिरिस्स त्ति ‘—(ऋषभश्री) आ ठेकाणे श्रीऋषभ एम कहेवुं जोइए, छतां प्राकृतने लीधे विपरीतपणे निर्देश कर्यो छे. अहीं कांइक अधिक बेंताळीश हजार वर्ष एक कोटाकोटि सागरोपममां न्यून छे तो पण ते अल्प होवाथी ते विशेषनुं विशेषण आप्णुं नथी (१) । १००००००००००००० ॥ सूत्र-१३५ ॥

अहीं जे आ हमणां (उपर) संख्याना अनुक्रमना संबंध मात्रवडे संबंधवाळा विविध प्रकारना वस्तुविशेषो कहे, ते

१ कांइक अधिक बेंताळीश हजार वर्ष कहेवानुं कारण समजानुं नथी.

ज अत्यंत विशेष प्रकारना संबंधवाळे संवत्तविशेषो द्वादशांगीने विषे कहेला छे, तेथी ते द्वादशांगीनुं ज स्वरूप-
कहेवाने इच्छता सता-कहे छे—

मू०—दुवालसंगे गणिपिडगे पन्नत्ते, तं जहा-आयारे १, सुयगडे २, ठाणे ३, समवाए ४,
विवाहपन्नत्ती ५, गायाधम्मकहाओ ६, उवासगदसाओ ७, अंतगडदसाओ ८, अणुत्तरोववाइयद-
साओ ९, पण्हावागरणाइं १०, विवागसुए ११, दिट्ठिवाए १२ । से किं तं आयारे ? आयारे णं
समणाणं निगंथाणं आयार-गोयर-विणय-वेणइय-ट्ठाण-गमण-चंक्रमण-पमाण-जोगजुंजण-
भासा-समिति-गुत्ती=सेज्जो-वहि-भत्त-पाण-उग्गमउप्पायणाएसणाविसोहि-सुद्धासुद्धगहण=वय-
णियम-तवोवहाणसुप्पसत्थमाहिज्जइ । से समासओ पंचविहे पन्नत्ते, तं जहा-णाणायारे १,
दंसणायारे २, चरित्तायारे ३, तवायारे ४, विरियायारे ५ । आयारस्स णं परित्ता वायणा, संखेज्जा
अणुओगदारा, संखेज्जाओ पडिवत्तीओ, संखेज्जा वेढा, संखेज्जा सिलोगा, संखेज्जाओ निज्जुत्तीओ ।
से णं अंगट्ठयाए पढमे अंगे दो सुयक्खंधा, पणवीसं अज्झयणा, पंचासीइं उद्देसणकाला, पंचा-
सीइं समुद्देसणकाला, अट्टारस पदसहस्साइं पदग्गेणं, संखेज्जा अक्खरा, अणंता गमा, अणंता

પજ્જવા, પરિત્તા તસા, અણંતા થાવરા, સાસયા કડા નિબદ્ધા ણિકાઙ્ગ્યા જિણપણત્તા ભાવા આઘ-
વિજ્ઞંતિ પણવિજ્ઞંતિ પરૂવિજ્ઞંતિ દંસિજ્ઞંતિ નિદંસિજ્ઞંતિ ઉવદંસિજ્ઞંતિ । સે एवं ણાયા एवं વિણણાયા ।
एवं चरणकरणपरूवणया आघविज्जंति पणविज्जंति परूविज्जंति दंसिज्जंति निदंसिज्जंति उवदंसि-
ज्जंति । से सं आयारे ॥ १ ॥ सूत्रम्--१३६ ॥

મૂલ્યાર્થ:—બાર અંગ ગણિપિટક કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—આચાર ૧, સૂત્રકૃત ૨, સ્થાન ૩, સમવાય ૪, વિવાહપ્રજ્ઞાસિ
૫, જ્ઞાતાધર્મકથા ૬, ઉપાસકદશા ૭, અંતકૃતદશા ૮, અનુત્તરોપપાતિકદશા ૯, પ્રશ્નવ્યાકરણ ૧૦, વિપાકશ્રુત ૧૧
અને દૃષ્ટિવાદ ૧૨ । હવે તે આચારાંગ કયું ? આચારાંગને વિષે શ્રમણ નિર્ણયનો આચાર ૧, ગોચર ૨, વિનય ૩, વૈનયિક
૪, સ્થાન ૫, ગમન ૬, ચંક્રમણ ૭, પ્રમાણ ૮, યોગયુજન ૯, ભાષા ૧૦, સમિતિ ૧૧ અને ગુપ્તિ ૧૨ કહેવાય છે, તથા
શય્યા ૧, ઉપધિ ૨, ભક્ત ૩ અને પાન ૪ એ ચારનું ઉદ્દગમ, ઉત્પાદન અને ઇષણાની વિશુદ્ધિ કરીને શુદ્ધ હોય તેનું અથવા
કારણે અશુદ્ધનું ગ્રહણ કહેવાય છે, તથા વ્રત ૧, નિયમ ૨ અને તપઉપધાન ૩, આ સર્વે (૧૯) સુગ્રંથસ્ત કહેવાય છે । તે
આચાર સંક્ષેપથી પાંચ પ્રકારે કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—જ્ઞાનાચાર ૧, દર્શનાચાર ૨, ચારિત્રાચાર ૩, તપાચાર ૪ અને વીર્યાચાર ૫ ।
આ આચારાંગની વાચના પરિમિત છે, અનુયોગદ્વાર સંખ્યાતા છે, પ્રતિપત્તિઓ સંખ્યાતી છે, વેષ્ટક સંખ્યાતા છે, શ્લોક
સંખ્યાતા છે, નિર્યુક્તિ સંખ્યાતી છે । તે આચારાંગ અંગાર્થકપણા કરીને પહેલું અંગ છે, તેના વે શ્રુતસ્કંધ છે, પચીશ અઘ્ય-

યનો છે, પંચાશી ઉદ્દેશન કાલ છે, પંચાશી સમુદ્દેશન કાલ છે, કુલ પદોવડે કરીને તેના અઢાર હજાર પદો છે, અધ્ધરો સંખ્યાતા છે, ગમા અનંતા છે, પર્યવો અનંતા છે, ત્રસો પરિમિત (અસંખ્યાતા) છે, સ્થાવરો અનંતા છે, (વલી આ ઉપર કહેલા સર્વે) શાશ્વતા છે, કરેલા છે, નિબદ્ધ છે, નિકાચિત છે. આ સર્વે જિનેશ્વરે કહેલા ભાવો (આ આચારાંગને વિષે) કહેવાય છે, પ્રજ્ઞાપના કરાય છે, પ્રરૂપણા કરાય છે, દેલાડાય છે, નિર્દર્શન કરાય છે, ઉપદર્શન કરાય છે । આ પ્રમાણે ભગીને મનુષ્ય જ્ઞાતા થાય છે અને આ પ્રમાણે વિશેષ જ્ઞાતા થાય છે. આ પ્રમાણે આ આચારાંગમાં ચરણકરણની પ્રરૂપણા કહેવાય છે, પ્રજ્ઞાપના કરાય છે, પ્રરૂપણા કરાય છે, નિર્દર્શન કરાય છે, ઉપદર્શન કરાય છે । તે આ આચાર વસ્તુ કહી ॥ સૂત્ર-૧૩૬ ॥

ટીકાર્થ:—‘દુવાલસંગે હત્યાદિ’ અથવા ઉપર (પ્રથમ આલા ગ્રંથમાં) ઉત્તરોત્તર સંખ્યાના અનુક્રમે સંબંધવાલા પદાર્થોની પ્રરૂપણા કરી. હવે માત્ર સંખ્યાના સંબંધવાલા પદાર્થોની પ્રરૂપણા કરવા માટે આરંભ કરે છે—‘દુવાલસંગે હત્યાદિ’—તેમાં શ્રુતરૂપી ઉત્તમ પુરુષના અંગની જેવા અંગ. તે બાર અંગ આચારાંગ વિગેરે જેને વિષે છે તે દ્વાદશાંગ કહેવાય છે (બહુવીહિ સમાસ). ગણ છે જેને તે ગણી એટલે આચાર્ય, તેની જે પેટીના જેવી પેટી એટલે સર્વસ્વ રાલવાનું ભાજન તે ગણિપિટક કહેવાય છે. અથવા ગણિ શબ્દ પરિચ્છેદને કહેનાર છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—“આચારાંગ ભગવાથી સાધુધર્મ જેથી કરીને જાણવામાં આવે છે, તેથી કરીને આચારાંગને ધારણ કરનાર સાધુ પહેલું ગણિસ્થાન કહેવાય છે.” અર્થાત્ પરિચ્છેદ સ્થાન કહેવાય છે. તેથી કરીને પરિચ્છેદનો જે પિટક-સમૂહ તે ગણિપિટક કહેવાય છે. અહીં પદની ઘટના આ પ્રમાણે

કરવી-જે આ ગણિપિટક છે તે દ્વાદશાંગ કહ્યું છે. તે આ પ્રમાણે—આચાર ૧, સ્વકૃત ૨, इत्यादि ૩, અહીં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે—“તે આચાર વસ્તુ કઈ છે ? અથવા તો આ આચાર કયો છે ?” । ઉત્તર—આચરણનું નામ આચાર કહેવાય છે, અથવા જે આચરણ કરાય તે આચાર કહેવાય છે અર્થાત્ સાધુઓએ આચરેલો જ્ઞાનાદિકની સેવાનો વિધિ. આને પ્રતિપાદન કરનાર (કહેનાર) ગ્રંથ પળ આચાર જ કહેવાય છે । ‘આચારેણં તિ’—કરણભૂત આ આચારે કરીને (કરણમાં તૃતીયા વિભક્તિ) સાધુઓનો આચાર કહેવાય છે એવો ક્રિયાપદનો સંબંધ કરવો. અથવા અધિકરણભૂત આચારને વિષે (અધિકરણમાં સસમી વિભક્તિ) ‘ળ’ શબ્દ વાક્યની શોભા માટે છે. શ્રમણ એટલે તપલક્ષ્મીએ કરીને સહિત અને નિર્ગ્રંથ એટલે વાહ્ય અને આમ્યંતર ગ્રંથિએ (પરિગ્રહે) કરીને રહિત એવા સાધુઓનો (આચાર વિગેરે કહેવાય છે). અહીં કોઈ શંકા કરે કે—જે શ્રમણ છે તે નિર્ગ્રંથ જ છે, તથી આ (નિર્ગ્રંથ) વિશેષણ શા માટે આપ્યું ? તેનો જવાબ કહેવાય છે—આ વિશેષણ શાક્યાદિક મતના શ્રમણોને દૂર કરવા માટે આપ્યું છે. કહ્યું છે કે—“નિર્ગ્રંથ, શાક્ય, તાપસ, ગૈરિક અને આજીવિક આ પાંચ પ્રકારના શ્રમણ કહેવાય છે.” ઇતિ । તેમાં આચાર એટલે જ્ઞાનાદિક અનેક પ્રકારનો છે તે ૧, ગોચર એટલે મિક્ષા ગ્રહણ કરવાનો વિધિ ૨, વિનય એટલે જ્ઞાનાદિકનો વિનય કરવો તે ૩, વૈનયિક—તે વિનયનું કર્મકથાદિક ફલ થાય તે ૪, સ્થાન-કાયોત્સર્ગ કરવો, વેસબું, સુબું, એમ ત્રણ પ્રકારનું સ્થાન ૫, ગમન-વિહારભૂમિ વિગેરેમાં જબું તે ૬, ચંક્રમણ—ઉપાશ્રયની અંદર શરીરના શ્રમને દૂર કરવા માટે આમ તેમ ચાલબું તે ૭, પ્રમાણ—ભાત, પાણી, આહાર (કોલીયા) અને ઉપધિ વિગે-રેનું માન-પ્રમાણ ૮, યોગયોજન—સ્વાધ્યાય, પ્રત્યુપેક્ષણ વિગેરે કાર્યમાં વીજાઓને જોડવા—પ્રેરવા તે ૯, ભાષા—સાધુને સત્યા અને

શ્રી

સમવાયાજ્ઞ

સૂત્ર ॥

ચોથું અંગ

॥૨૧૨॥

અસત્યામૃષા ભાષા બોલવી તે ૧૦, સમિતિ-ઈર્યાસમિતિ વિગેરે પાંચ ૧૧, અને ગુપ્તિ-મનોગુપ્તિ વિગેરે ત્રણ ૧૨ । તથા શય્યા-વસતિ (ઉપાશ્રય) ૧, ઉપધિ-વસ્ત્રાદિક ૨, મક્ત-અશનાદિક ૩ અને પાન-ઉષ્ણ જલ વિગેરે ૪, આ ચારનો દ્વંદ્વ સમાસ કરવો. તથા ઉદ્ગમ, ઉત્પાદન અને ઇષણાના દોષોની જે વિશુદ્ધિ એટલે અભાવ તે ઉદ્ગમોત્પાદનૈષણાવિશુદ્ધિ કહેવાય છે. ત્યારપછી શય્યા વિગેરે ચાર કે જે ઉદ્ગમાદિકની વિશુદ્ધિ કરીને શુદ્ધ હોય તેનું ગ્રહણ અને તથાગ્રકારને કારણે અશુદ્ધનું પણ ગ્રહણ કરવું તે શય્યાદિ ગ્રહણ કહેવાય છે. તથા વલી વ્રત—મૂલ ગુણ ૧, નિયમ-ઉત્તરગુણ ૨ અને તપઉપધાન-બાર પ્રકારનો તપ ૩. ત્યારપછી આચાર, ગોચર વિગેરે ગુપ્તિ સુધીના બાર પદો, અને શય્યાદિગ્રહણ, અને વ્રત, અને નિયમ અને તપ-ઉપધાન, આ સર્વનો સમાહાર દ્વંદ્વ સમાસ કરવો. ત્યારપછી આ સર્વ સુપ્રશસ્ત એમ કર્મધારય સમાસ કરવો. આ સર્વ કહેવાય છે । આ આચાર વિગેરે પદોને વિષે કોઈ એક પદના કહેવાથી કોઈ બીજા પદનો સમાવેશ થઈ જતો હોય છતાં તેનું જે જુદું કથન કર્યું તે સર્વ તેનું પ્રધાનપણું જણાવવા માટે જ કહ્યું છે એમ જાણવું । ‘સે સમાસઓ હત્યાદિ’-તે એટલે જેને આશ્રીને આ ગ્રંથનું નામ આચાર કહેવાય છે તે આચાર સંક્ષેપથી પાંચ પ્રકારે કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે-જ્ઞાનાચાર હત્યાદિ. તેમાં જ્ઞાનાચાર એટલે શ્રુતજ્ઞાનના વિષયવાળો કાલાધ્યયન (કાલે ભણવું), વિનયથી ભણવું, વિગેરે આઠ પ્રકારનો વ્યવહાર ૧, દર્શનાચાર એટલે નિઃશંકતા વિગેરે આઠ પ્રકારનો સમકિતવાલાનો વ્યવહાર ૨, ચારિત્રાચાર એટલે સમિતિ (ગુપ્તિ) વિગેરેને પાલ્કવારૂપ સાધુઓનો વ્યવહાર ૩, તપઆચાર એટલે બાર પ્રકારનો તપવિશેષ કરવો તે ૪, વીર્યાચાર એટલે જ્ઞાનાદિક પ્રયોજનને વિષે વીર્ય ગોપવડું નહીં તે ૫ । ‘આચારસ્સ ત્તિ’-આ આચારાંગ ગ્રંથની (વાચના) પરિત્ત એટલે

સંખ્યાતી છે પરંતુ આદિ અને અંતની પ્રાપ્તિ છે માટે અનંતી નથી. શું સંખ્યાતી છે ? સૂત્ર અને અર્થ મળાવવારૂપ વાચના સંખ્યાતી છે અથવા અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીરૂપ કાઢને આશ્રીને સંખ્યાતી છે, તથા ઉપક્રમાદિક અનુયોગદ્વાર સંખ્યાતા છે, કેમ કે તેના અધ્યયનો જ સંખ્યાતા છે અને વલી તે પ્રજ્ઞાપક(આચાર્ય)ના વચનનો વિષયરૂપ છે તેથી, તથા સંખ્યાતી પ્રતિપત્તિઓ છે એટલે દ્રવ્યાર્થને વિષે પદાર્થોની પ્રાપ્તિ અર્થાત્ મતાંતરો અથવા પ્રતિમાદિક અભિગ્રહવિશેષો સંખ્યાતા છે, તથા વેષ્ટક એટલે હંદવિશેષ અથવા કોઈના મતમાં એક અર્થને કહેનારી વચનની સંકલના તે સંખ્યાત છે, તથા શ્લોક એટલે અનુષ્ટુપ્ હંદ સંખ્યાતા છે, તથા નિર્યુક્તની એટલે સૂત્રમાં અભિધેયપણે સ્થાપન કરેલા અર્થોની યુક્તિ એટલે ઘટના-વિશેષ પ્રકારની યોજના તેરૂપ નિર્યુક્તયુક્તિ સંખ્યાતી છે, આ વાક્યમાં ‘યુક્ત’ શબ્દનો લોપ કરવાથી નિર્યુક્તિ કહેવાય છે, આ નિષ્કેપ-નિર્યુક્તિ વિગેરે સંખ્યાતી છે । ‘સે ણમિત્યાદિ’-ણં શબ્દ વાક્યની શોભા માટે છે. તે આચાર અંગાર્થપણાએ કરીને એટલે અંગરૂપ વસ્તુએ કરીને પ્રથમ અંગ સ્થાપનાની અપેક્ષાએ કહ્યું છે, પળ રચવાની અપેક્ષાએ તો આ વારંબું અંગ છે. કેમ કે પૂર્વમાં રહેલી વસ્તુ સર્વ પ્રવચનની પહેલાં રચી છે તેથી તે પહેલું છે. તથા આમાં બે શ્રુતસ્કંધ એટલે અધ્યયનના સમૂહ છે, તથા પચીશ અધ્યયનો છે. તે આ પ્રમાણે—“ શસ્ત્રપરિજ્ઞા ૧, લોકવિજય ૨, શીતોષ્ણીય ૩, સમ્યક્ત્વ ૪, આવંતી ૫, ધૂત ૬, વિમોહ ૭, મહાપરિજ્ઞા ૮, ઉપધાનશ્રુત ૯, આ પહેલો શ્રુતસ્કંધ થયો. તથા પિંડૈષણા ૧, શર્યા ૨, ર્દ્યર્થ ૩, માષા ૪, વત્સૈષણા ૫, પાત્રૈષણા ૬, અવગ્રહપ્રતિમા ૭, સપ્તસપ્તતિકા ૧૪, માવના ૧૫ અને વિમુક્તિ ૧૬, આ બીજો શ્રુતસ્કંધ થયો. ” આ પ્રમાણે નિશીથને વર્જીને આ પચીશ અધ્યયનો છે. તથા ઉદ્દેશનના કાઠ પંચાશી છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે-અંગ, શ્રુતસ્કંધ, અધ્યયન

અને ઉદ્દેશા આ ચારેનો એક જ ઉદ્દેશનકાલ છે. એ જ પ્રમાણે શસ્ત્રપરિજ્ઞા વિગેરે પચીશ અધ્યયનોને વિષિ અનુક્રમે સાત ૧, છ ૨, ચાર ૩, ચાર ૪, છ ૫, પાંચ ૬, આઠ ૭, સાત ૮, ચાર ૯, અગ્યાર ૧૦, ત્રણ ૧૧, ત્રણ ૧૨, બે ૧૩, બે ૧૪, બે ૧૫, બે ૧૬, આટલી (૭૬) સંખ્યાવાળા ઉદ્દેશનકાલ સોઠ અધ્યયનના મલીને છે તથા વાકીના નવ અધ્યયનના નવ જ છે. આ અર્થ જણાવનાર સંગ્રહ ગાથાનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—“સાત, છ, ચાર, છ, પાંચ, આઠ, સાત, ચાર, અગ્યાર, ત્રણ, ત્રણ, બે, બે, બે, સાત, એક, એક. इति । એ જ પ્રમાણે સમુદ્દેશનકાલ પળ તેટલા જ કહેવા । વલી આ આચારના કુલ પદોએ કરીને અઢાર હજાર પદો કહેલા છે. અહીં જ્યાં અર્થની પ્રાપ્તિ થાય તે પદ કહેવાય છે. અહીં કોઈ શંકા કરે છે કે—અહીં જો બે શ્રુતસ્કંધ, પચીશ અધ્યયન અને અઢાર હજાર કુલ પદ છે, તો “નવ બ્રહ્મચર્ય અધ્યયનના કુલ અઢાર હજાર પદ છે” એમ જે કહ્યું છે તે કેમ વિરુદ્ધ નથી ? આનો ઉત્તર કહે છે કે—બે શ્રુતસ્કંધ વિગેરે જે કહ્યું તે આચારાનુ પ્રમાણ કહ્યું, અને વલી જે અઢાર હજાર પદ કહ્યા તે નવ બ્રહ્મચર્ય અધ્યયનરૂપ પહેલા શ્રુતસ્કંધનું પ્રમાણ કહ્યું છે; કેમ કે સૂત્રનો અર્થ વિચિત્ર હોય છે, તેથી તેનો અર્થ ગુરુના ઉપદેશથી જાણવા લાયક છે । તથા વેષ્ટકાદિક સંખ્યાતા હોવાથી આના અક્ષરો સંખ્યાતા છે, તથા ગમા અનંત છે, અહીં ગમા એટલે અર્થગમા ગ્રહણ કરાય છે અર્થાત્ અર્થના પરિચ્છેદ, તે અનંતા છે. કેમ કે એક જ સૂત્રથકી તે તે ધર્મવાળા અનંત ધર્મવાળા વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય છે તેથી । અન્ય આચાર્યો તો આ પ્રમાણે કહે છે કે—અભિધાન અને અભિધેયને આશ્રીને ગમા થાય છે, તે અનંતા છે. તથા પર્યાયો એટલે સ્વ અને પર એવા ભેદવેડે જુદા અક્ષરાર્થના પર્યાયો અનંતા છે. તથા ત્રસ. જીવો પરિત્ત કહેવાય છે એવો સંબંધ કરવો. અહીં જે ત્રાસ પામે તે ત્રસ દ્વીંદ્રિય

વિગેરે, તેઓ પરિમિત (અસંખ્યાતા) છે પણ અનંત નથી. કેમ કે તેઓનું એવું જ સ્વરૂપ છે. તથા વનસ્પતિકાય સહિત થઇને સ્થાવર જીવો અનંતા છે. આ સર્વે કેવા છે ? તે કહે છે—‘ સાસયા ’ એટલે દ્રવ્યાર્થપણાં કરીને કાયમ હોવાથી શાશ્વતા છે, ‘ કહા ’ પર્યાયાર્થપણાં કરીને સમયે સમયે વદલાતા હોવાથી કરેલા છે, ‘ નિવહ્તા ’ સૂત્રમાં જ ગ્રથિત-ગુંથેલા છે, તથા ‘ નિકાહ્યા ’—નિયુક્તિ, સંગ્રહણિ, હેતુ, ઉદાહરણ વિગેરેવડે પ્રતિષ્ઠિત છે. તથા જિનેશ્વરોએ કહેલા માવો-પદાર્થો બીજા પણ અજીવાદિક છે તે સર્વે ‘ આઘચિજ્ઞંતિ ’—પ્રાકૃત શૈલીએ કરીને આ પદ છે તે સંસ્કૃતમાં ‘ આહ્યાયન્તે ’ એટલે સામાન્ય અને વિશેષવડે કહેવાય છે. ‘ પ્રજ્ઞાપ્યન્તે ’ એટલે નામાદિકના મેદ કહેવાવડે કહેવાય છે ‘ પ્રરૂપ્યન્તે ’ એટલે નામાદિકનું સ્વરૂપ કહેવાવડે કહેવાય છે, જેમ કે પર્યાયનું અભિધેય એટલે નામ इत्यादि. ‘ દર્શ્યન્તે ’ એટલે માત્ર ઉપમાવડે દેખાડાય છે, જેમ કે જેવો વલ્લદ તેવો ગવય છે इत्यादि. ‘ નિદર્શ્યન્તે ’ એટલે હેતુ અને દૃષ્ટાંત કહેવાવડે દેખાડાય છે, ‘ ઉપદર્શ્યન્તે ’ એટલે ઉપનય અને નિગમનવડે અથવા સર્વ નયના અભિપ્રાયવડે દેખાડાય છે । હવે આચારાંગના ગ્રહણનું ફલ દેખાડવા માટે કહે છે—‘ સઃ ’ એટલે આચારાંગને ગ્રહણ કરનાર જાણવો. ‘ એવં આયત્તિ ’—આ (આચારાંગ) માવથી સમ્યક્ પ્રકારે મળે સતે આ પ્રમાણે આત્મા થાય છે (આત્મા આચારરૂપ જ થાય છે) કેમ કે તે (આચારાંગ) માં કહેલી ક્રિયાના પરિણામથી અભિન્ન (પરિણામરૂપ) હોવાથી તે આત્મા પણ તદૂપ જ થાય છે. આ (એવં આય) સૂત્ર પુસ્તકોમાં જોયું નથી, પરંતુ નંદીસૂત્રમાં દેખાય છે, તેથી અહીં તેની વ્યાખ્યા કરી છે. આ પ્રમાણે જ્ઞાનનો સાર ક્રિયા જ છે એવું જણાવવા માટે ક્રિયાનો પરિણામ કહીને હવે જ્ઞાનને આશ્રીને કહે છે

—‘ એવં નાય ત્તિ ’-આ સૂત્ર મળીને (મળનાર સાધુ) એ પ્રમાણે જ્ઞાતા થાય છે કે જે પ્રમાણે આ સૂત્રમાં કહ્યું હોય, ‘ એવં ચિન્નાય ત્તિ ’-વિવિધ પ્રકારે કે વિશેષ પ્રકારે જે જાણનાર તે વિજ્ઞાતા કહેવાય છે. એ પ્રમાણે વિજ્ઞાતા થાય છે એટલે અન્ય શાસ્ત્રીને પણ જાણનાર થાય છે અર્થાત્ અન્ય શાસ્ત્રીના જાણકારથકી અત્યંત વધારે પ્રધાન-જાણકાર થાય છે । ‘ એવં ’ इत्यादि निगमन(समाप्ति)નું વાક્ય છે ‘ એવં ’ એટલે આચાર, ગોચર, વિનય વિગેરે કહેવારૂપ આ પ્રકારે ‘ ચરણકરણપ્રરૂપણતા આખ્યાયત इति ’-ચરણ એટલે વ્રત, સાધુધર્મ, સંયમ વિગેરે અનેક (સીતેર) પ્રકારનું ચારિત્ર, કરણ એટલે પિંડવિશુદ્ધિ, સમિતિ વિગેરે અનેક (સીતેર) પ્રકારનું કરણ, તે બન્નેની પ્રરૂપણા જ કહેવાય છે, પ્રજ્ઞાપના કરાય છે વિગેરે પૂર્વની જેમ જાણવું । ‘ સે ત્તં આચારે ત્તિ ’-તે આ આચારવસ્તુ અથવા તે આ આચાર કહ્યો કે જે પૂર્વે જોયો હતો (એમ ગ્રંથકાર કહે છે) ॥ ૧ ॥ સૂત્ર-૧૩૬ ॥

હવે બીજું સૂત્રકૃતાંગ કહે છે.—

મૂ૦—સે કિં તં સૂઅગડે ? સૂઅગડે ણં સસમયા સૂહજ્જંતિ, પરસમયા સૂહજ્જંતિ, સસમયપર-સમયા સૂહજ્જંતિ, જીવા સૂહજ્જંતિ, અજીવા સૂહજ્જંતિ, જીવાજીવા સૂહજ્જંતિ, લોગો સૂહજ્જંતિ, અલોગો સૂહજ્જંતિ, લોગાલોગો સૂહજ્જંતિ । સૂઅગડે ણં જીવાજીવપુણપાવાસવસંવરનિજરણબંધમોક્ષા-વસાણા પયથા સૂહજ્જંતિ । સમણાં અચિરકાલપવ્વइયાણં કુસમયમોહમોહમહમોહિયાણં સંદેહ-

जायसहजबुद्धिपरिणामसंसइयाणं पावकरमलिनमइगुणविसोहणत्थं असीअस्स किरियावाइयसय-
स्स चउरासीए अकिरियवाईणं सत्तट्ठीए अण्णाणियवाईणं बत्तीसाए वेणइयवाईणं तिण्हं तेवट्ठीणं
अण्णदिट्ठियसयाणं वूहं किच्चा ससमए ठाविज्जति पाणदिट्ठतवयणणिस्सारं सुट्ठु दरिसयंता विविह-
वित्थराणुगमपरमसब्भावगुणविसिट्ठा मोक्खपहोयारगा उदारा अण्णाणतमंधकारदुग्गेसु दीवभूआ
सोवाणा चेव सिद्धिसुगइगिहुत्तमस्स णिक्खोभनिप्पकंपा सुत्तत्था । सुयगडस्स णं परित्ता वायणा
संखेज्जा अणुओगदारा संखेज्जाओ पडिवत्तीओ संखेज्जा वेढा संखेज्जा सिलोगा संखज्जाओ निज्जु-
त्तीओ । से णं अंगट्ठयाए दोच्चे अंगे दो सुयक्खंधा तेवीसं अज्झयणा तेत्तीसं उद्देसणकाला तेत्तीसं
समुद्देसणकाला छत्तीसं पदसहस्साइं पयग्गेणं पन्नत्ताइं, संखेज्जा अब्खरा अणंता गमा अणंता
पज्जवा परित्ता तसा अणंता थावरा सासया कडा णिबद्धा णिकाइया जिणपणत्ता भावा आघ-
विज्जंति पण्णविज्जंति परूविज्जंति दंसिज्जंति निदंसिज्जंति उवदंसिज्जंति । से एवं आया एवं णाया
एवं विण्णाया एवं चरणकरणपरूवणया आघविज्जंति पण्णविज्जंति परूविज्जंति दंसिज्जंति निदंसि-

જ્ઞાન્તિ ઉવદંસિજ્ઞન્તિ । સેત્તં સૂઅગ્ગે ॥ ૨ ॥ સૂત્રસ્-૧૩૭ ॥

મૂલાર્થ:—હવે કયું તે સૂત્રકૃતાંગ છે ? સૂત્રકૃતાંગને વિષે સ્વસમય(જિનમત)ની સૂચના કરાય છે, પરસમયની સૂચના કરાય છે, સ્વસમય અને પરસમય બંનેની સૂચના કરાય છે, અજીવોની સૂચના કરાય છે, જીવ અજીવની સૂચના કરાય છે, લોકની સૂચના કરાય છે, લોક અલોકની સૂચના કરાય છે । સૂત્ર-કૃતાંગને વિષે જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ પર્યંતના પદાર્થોની સૂચના કરાય છે । શ્રમણો (સાધુઓ) કે જે થોડા કાલથી પ્રવ્રજિત થયેલા છે, કુતીર્થિકના મોહ (અજ્ઞાન)થી થયેલા મોહવડે જેઓની મતિ મોહ(મૂઢતા)ને પામેલી છે, (કુસમયના સમીપપણને લીધે) જેઓને સંદેહ ઉત્પન્ન થયો છે તથા સ્વાભાવિક બુદ્ધિના પરિણામથી જેઓને સંદેહ ઉત્પન્ન થયો છે તેવા સાધુઓની પાપી અને મલીન બુદ્ધિના ગુણને શુદ્ધ કરવા માટે એક સો ને એંશી (૧૮૦) ક્રિયા-વાદીઓ, ચોરાશી (૮૪) અક્રિયાવાદીઓ, સહસ્ર (૬૭) અજ્ઞાનવાદીઓ અને બત્રીશ (૩૨) વિનયવાદીઓ કુલ વ્રણ સો ને ત્રેસઠ (૩૬૩) અન્ય દર્શનીઓની રચના (તિરસ્કાર-સ્ખંડન) કરીને સ્વસમય (જૈન સિદ્ધાંત) સ્થાપન કરાય છે. (હવે આ સૂત્રકૃતાંગના સૂત્ર અને અર્થ કેવા છે ? તે કહે છે) વિવિધ પ્રકારે કરીને (પરવાદીઓએ પોતાનો મત સ્થાપન કરવા માટે કહેલા) દૃષ્ટાંત અને હેતુના વચનોને સારી રીતે નિઃસાર કરીને દેખાડતા, વિવિધ પ્રકારના વિસ્તારનું પ્રતિપાદન અને અત્યંત સત્યતારૂપ ગુણે કરીને સહિત, મોક્ષમાર્ગમાં ઉતારનારા, ઉદાર, અજ્ઞાનરૂપી અત્યંત અંધકારવડે દુર્ગમ એવા તત્ત્વ-માર્ગને વિષે દીવારૂપ, મોક્ષ અને સુગતિરૂપ ઉત્તમ પ્રાસાદ ઉપર ચડવાના પગથિયારૂપ, કોઈથી ક્ષોભ ન પામે એવા અને

કંપાયમાન ન થાય એવા સૂત્ર અને અર્થ આ અંગમાં કહેલા છે । આ સૂત્રકૃતાંગની વાચના પરિત્ત (સંખ્યાતી) છે, અનુ-યોગદ્વાર સંખ્યાતા છે, પ્રતિપત્તિઓ સંખ્યાતી છે, વેષ્ટકો સંખ્યાતા છે, શ્લોકો સંખ્યાતા છે, તથા નિયુક્તિઓ સંખ્યાતી છે । તે સૂત્રકૃતાંગ અંગાર્થકપ્પણાએ કરીને વીજું અંગ છે, તેમાં વે શ્રુતસ્કંધ છે, ત્રેવીશ અધ્યયનો છે, તેવીશ ઉદ્દેશનકાલ છે, તેવીશ સમુદ્દેશનકાલ છે, કુલ છત્રીશ હજાર પદ કહેલા છે । તેમાં અશ્વરો સંખ્યાતા છે, ગમા અનંતા છે, પર્યાયો અનંતા છે, ત્રસ જીવો અસંખ્યાતા છે, સ્થાવર જીવો અનંતા છે । આ સર્વે શાશ્વત છે, કૃત છે, નિવદ્ધ છે, નિકાચિત છે. આ સર્વે જિનેશ્વરોએ કહેલા માવો આ અંગને વિષે કહેવાય છે, પ્રજ્ઞાપના કરાય છે, પ્રરૂપણા કરાય છે, દેસાડાય છે, નિર્દેશ કરાય છે, ઉપદર્શન કરાય છે । જે સાધુ આને મળે છે તેનો આત્મા એ જ પ્રમાણે તદ્રૂપ જ થાય છે, એ જ પ્રમાણે જાણકાર થાય છે, એ જ પ્રમાણે વિશેષ જાણકાર થાય છે । આ પ્રમાણે ચરણ કરણની પ્રરૂપણા કહેવાય છે, પ્રજ્ઞાપના કરાય છે, પ્રરૂપણા કરાય છે, દેસાડાય છે, નિર્દેશ કરાય છે, ઉપદર્શન કરાય છે । તે આ પ્રમાણે મેં સૂત્રકૃતાંગ કહ્યું છે ॥ ૨ ॥ સૂત્ર-૧૩૭ ॥

ટીકાર્થઃ—હવે કયું તે સૂત્રકૃત છે ? અહીં ‘ સૂચ ’ ધાતુ સૂચન કરવું એવા અર્થમાં પ્રવર્તે છે. તેથી સૂચન કરવાથી સૂત્ર કહેવાય છે અને સૂત્રવડે જે કરાયું તે સૂત્રકૃત એમ રુઢિથી કહેવાય છે. ‘ સૂચગણેન ’ તિ ‘-સૂત્રકૃતે કરીને અથવા સૂત્રકૃતને વિષે સ્વસમય સૂચવાય છે (કહેવાય છે)’-આથી સૂત્રકૃતે કરીને જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ સુધીના પદાર્થો સૂચવાય છે । તથા ‘ સમખાણમિત્યાદિ ’-અહીં સાધુઓની મતિના ગુણને શુદ્ધ કરવા માટે સ્વસમય સ્થાપન કરાય છે એમ વાક્યાર્થ કરવો. તે સાધુઓ કેવા ? તે કહે છે-થોડા કાલમાં

પ્રવ્રજિત થયેલા, કારણ કે ચિર કાલના પ્રવ્રજિત સાધુઓ નિર્મલ મતિવાલા હોય છે, કેમ કે તેમને રાત્રિદિવસ શાસ્ત્રનો પરિચય હોય છે તથા બહુશ્રુત સાધુઓનો સમાગમ પણ હોય છે. વળી તે (નવદીક્ષિત) સાધુ કેવા ? તે કહે છે- ‘કુસમ-યમોહમોહમોહમોહિયાણં તિ’-કુત્તિસત એવો સમય એટલે સિદ્ધાંત છે જેને (બહુગ્રીહિ) તે કુસમય એટલે કુતીર્થિકો કહીએ, તેમનો મોહ એટલે પદાર્થોને વિષે વિપરીત બોધ (જ્ઞાન) તે કુસમયમોહ કહીએ, તે કુસમયમોહથી જે મોહ એટલે શ્રોતાઓના મનની મૂઢતા, તેવડે જેની મતિ મોહિત થઈ છે એટલે મૂઢતાને પામી છે તે કુસમયમોહમતિમોહિત કહીએ. અથવા તો કુસમય એટલે ઓછો શાસ્ત્રો, તેનો ઓછો એટલે સમૂહ તે કુસમયમોહ કહેવાય છે. અહીં મકાર પ્રાકૃતભાષાને લીધે વધારાનો છે. તે કુસમયના સમૂહથી થયેલો જે મોહ એટલે શ્રોતાના મનની મૂઢતા, તે મૂઢતાવડે જેમની મતિ મોહ પામી હોય તે કુસમયૌઘમોહમતિમોહિત કહીએ. અથવા તો કુતીર્થિકોનો મોહ અથવા મોઘ એટલે શુભફલની અપેક્ષાએ નિષ્ફળ એવો જે મોહ, તે વડે જેમની મતિ મોહ પામી હોય તે કુસમયમોહમોહમતિમોહિત અથવા કુસમયમોઘમોહમોહમતિમોહિત કહીએ. તથા સંદેહ એટલે વસ્તુના તત્ત્વ પ્રત્યે શંકા, અહીં કુતીર્થિકના મોહથી ઉત્પન્ન થયેલી મૂઢતાવડે જેમની મતિ મૂઢ થયેલી છે એવું વિશેષણ સમીપે હોવાથી કુસમય પાસેથી જોડોને સંદેહ થયા છે તે સંદેહજાત કહીએ, તથા સહજ એટલે સ્વભાવથી જ પ્રાપ્ત થયેલા પણ કુસમયના શ્રવણથી પ્રાપ્ત થયેલા નહીં એવા સ્વાભાવિક બુદ્ધિના પરિણામથી એટલે મતિના સ્વભાવથી જોડોને સંશય થયો છે, તે સહજબુદ્ધિપરિણામસંશયિત કહીએ. પછી સંદેહજાત અને સહજબુદ્ધિપરિણામસંશયિત એ બેનો દ્વંદ્વ સમાસ કરવો. આવા સાધુઓનો શું ? તે કહે છે-પાપકર એટલે વિપરીત

સંશયરૂપપણાં કરીને કુત્સિત (સ્વરાબ) પ્રવૃત્તિના કારણરૂપ હોવાથી અશુભ કર્મનો હેતુરૂપ એ જ કારણથી મલિન એટલે આત્મસ્વરૂપનું આચ્છાદન કરનાર હોવાથી અનિર્મલ (નિર્મલતા રહિત) જે મતિગુણ એટલે બુદ્ધિનો પર્યાય, તેના વિશેષધન માટે એટલે નિર્મલપણું કરવા માટે ' અસીયસ્સ કિરિયાવાહ્યસયસ્સ ત્તિ ' -એક સો ને એંશી ક્રિયાવાદીઓના બૃહને (તિરસ્કારને) કરીને સ્વસમય સ્થાપન કરાય છે એવો સંબંધ કરવો. એ જ પ્રમાણે બીજા પદોને વિષે પણ આ જ ક્રિયાપદનો સંબંધ કરવો. તેમાં કર્તા વિના ક્રિયા સંભવતી નથી તેથી આત્માની સાથે સંબંધવાળી તે ક્રિયાને જેઓ કહેવાના સ્વભાવવાળા છે તેઓ ક્રિયાવાદી કહેવાય છે. આ આત્માદિકનું અસ્તિપણું માનનારા આ ઉપાયે કરીને (આ રીતે) એક સો ને એંશી પ્રકારના જાણવા-જીવ, અજીવ, આશ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા, પુણ્ય, અપુણ્ય (પાપ) અને મોક્ષ-આ નવ પદાર્થોને અનુક્રમે માંડીને પછી પહેલા જીવ પદાર્થની નીચે સ્વ અને પર એવા બે ભેદો સ્થાપવા. તે બન્નેની નીચે નિત્ય અને અનિત્ય એવા બે ભેદો સ્થાપવા. તે બન્નેની પણ નીચે કાલ, ईश्वर, આત્મા, નિયતિ અને સ્વભાવ એ પાંચ ભેદો સ્થાપવા. પછી આ પ્રમાણે વિકલ્પો કરવા-જીવ યોતે નિત્ય કાલથકી છે, એ પહેલો વિકલ્પ થયો. આ વિકલ્પનો અર્થ આ પ્રમાણે છે-નિશ્ચે આત્મા છે, તે પોતાના સ્વરૂપે છે, નિત્ય છે અને કાલ થકી છે એમ કાલવાદીનો મત છે. આ કહેલા જ આલાવાવડે બીજો વિકલ્પ ईश्वरના કારણવાળો (ईश्वरવાદીના મતવાળો) કહેવો, ત્રીજો વિકલ્પ આત્મવાદીનો, ચોથો નિયતિવાદીનો અને પાંચમો સ્વભાવવાદીનો કહેવો. એ પ્રમાણે ' સ્વતઃ ' એ પદને સાથે રાખીને પાંચ વિકલ્પો થયા, તે જ રીતે ' પરતઃ ' એ પદવડે પણ પાંચ વિકલ્પો પ્રાપ્ત થાય છે. આ દશ વિકલ્પો નિત્યત્વને સાથે રાખીને થયા, તે જ પ્રમાણે અનિત્યત્વવડે પણ દશ કહેવા. એ પ્રમાણે એક જીવપદાર્થવડે વીસ

વિકલ્પો થયા. તે જ પ્રમાણે અજીવ વિગેરે આઠે પદને વિષે એ જ રીતે દરેક પદના ત્રીશ ત્રીશ વિકલ્પો કહેવા. તેથી તેને નવગુણા કરવાથી એક સો ને એંશી ક્રિયાવાદીના મેદો થયા. તથા 'ચડરાસીએ અકિરિયવાઈનં તિ' -અક્રિયાવાદીના ચોરાશી મેદ છે. આનું સ્વરૂપ જેમ નંદી વિગેરે સૂત્રમાં કહ્યું છે તેમ કહેવું. વિશેષ એ કે-આની વ્યાખ્યામાં પુણ્ય અને અપુણ્યને વર્જીને સાત પદાર્થો સ્થાપન કરવા, તેની નીચે સ્થાપવા, તેની નીચે કાલાદિક પાંચ અને છઠ્ઠી યદ્યદ્ધા એમ છ પદો સ્થાપવા. તેથી કરીને જીવ સ્વતઃ કાલતઃ નથી એમ એક વિકલ્પ થયો, એ પ્રમાણે કુલ ચોરાશી મેદ થાય છે. તથા 'સત્તદ્દીએ અન્નાણિયવાઈનં તિ' -અજ્ઞાનવાદીના સડસઠ મેદ પળ તે જ પ્રમાણે કરવા. વિશેષ એ કે-જીવાદિક નવ પદાર્થો અને દશમો પદાર્થ ઉત્પત્તિ, આ દશને ઉપર સ્થાપવા, તેની નીચે સત્ વિગેરે સાત પદો સ્થાપવા. તે આ પ્રમાણે-સત્ત્વ, અસત્ત્વ, સદસત્ત્વ, અવાચ્યત્વ, સદવાચ્યત્વ, અસદવાચ્યત્વ અને સદસદવાચ્યત્વ. તેમાં કોણ જાણે છે કે જીવનું છતાપણું છે ? એ એક વિકલ્પ થયો, એ જ પ્રમાણે અસત્ત્વ-અછતાપણું હત્યાદિ જાણવું. તે પ્રમાણે આ સાત નવક મલીને ત્રેસઠ મેદ થાય છે, અને ઉત્પત્તિપદને આશ્રીને તો પહેલા ચાર જ પદો લેવા. એ રીતે સડસઠ મેદ થાય છે. તથા 'બત્તીસાએ વેળહ્યવાઈનં તિ' -વૈનયિકવાદીના ત્રીશ મેદ છે. તે આ પ્રમાણે-દેવ, રાજા, જ્ઞાતિ, યતિ, સ્થવિર (વૃદ્ધ), અધમ (નીચ), માતા અને પિતા આ આઠનો કાય, વાળી, મન અને દાનવહે ચાર પ્રકારનો વિનય કરવો, એવું અંગીકાર કરનારના મતમાં ત્રીશ મેદ થાય છે. આ પ્રમાણે આ ચારે વાદીઓના મેદો મેલવવાથી ત્રણ સો ને ત્રેસઠ (૩૬૩) મેદો અન્યદર્શનીઓના છે. તેથી કરીને 'તિપહં' હત્યાદિ સૂત્ર કહ્યું છે. તેમનો વ્યૂહ એટલે તિરસ્કાર કરીને

જૈનસિદ્ધાંત સ્થાપન કરાય છે. જેથી કરીને આ પ્રમાણે સૂત્રકૃતાંગમાં કહેવાય છે તેથી કરીને તેના સૂત્ર અને અર્થનું સ્વરૂપ કહે છે-‘નાણેત્યાદિ’-નાના એટલે અનેક પ્રકારે અર્થાત્ ઘણા પ્રકારે ‘વિદ્વંતવચનનિસ્સારં’તિ’-સ્યાદ્વાદીએ (જૈને) પૂર્વપક્ષરૂપ કરેલા પરવાદીઓના પોતાના પક્ષને સિદ્ધ કરવા માટે જે દ્વંદ્વોના વચનો અને ઉપલક્ષણથી જે હેતુના વચનો છે, તેની અપેક્ષાએ નિસ્સાર એટલે સાર રહિત બીજાનો મત છે એમ સારી રીતે એટલે પોતાના મતનું સ્વંદન કોઈ પણ કરી શકે નહીં એવી રીતે દેસ્વાહતા એટલે પ્રકાશ કરતા એવા, તથા સત્પદ(છતા પદ)ની પ્રરૂપણા વિગેરે અનેક અનુયોગ-દ્વારને આશ્રિત હોવાથી વિવિધ પ્રકારનો જે વિસ્તારાનુગમ એટલે અનુગમ (વ્યાખ્યા) કરવા લાયક જીવાદિક અનેક તત્ત્વોનું વિસ્તારથી કહેવું તે વિવિધવિસ્તારાનુગમ કહેવાય છે, એવા તથા પરમ સદ્માવ એટલે અત્યંત સત્યતા અર્થાત્ વસ્તુઓનું હંદપરપણું (અનુક્રમપણું), આ બે ગુણોવડે જે સહિત, તે વિવિધવિસ્તારાનુગમપરમસદ્માવગુણવિશિષ્ટ કહીએ, એવા, તથા ‘મોક્ષપહોયારગ’તિ’-મોક્ષમાર્ગમાં ઉતારનારા એટલે કે પ્રાણીઓને સમ્યગ્દર્શન વિગેરેમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનારા એવા તથા ‘ઉદાર’તિ’-સૂત્ર અને અર્થના સમગ્ર દોષ-રહિતપણાએ કરીને અને તે સૂત્રાર્થના સમગ્ર ગુણ સહિતપણાએ કરીને ઉદાર એવા, તથા અજ્ઞાનરૂપી તમોડન્ધકાર એટલે અત્યંત અંધકાર અથવા ઉત્કુષ્ટ (અત્યંત) જે અજ્ઞાન તે અજ્ઞાનતમ, અને તે રૂપી જે અંધકાર તે અજ્ઞાનતમોડન્ધકાર અથવા અજ્ઞાનતમાન્ધકાર કહેવાય છે, તેનાવડે કરીને જે દુર્ગ એટલે દુઃસ્થિતિ કરીને ગમન કરી શકાય (જાણી શકાય) એવા તત્ત્વમાર્ગને વિષે ‘દીવન્મૂય’તિ’-પ્રકાશ કરનાર હોવાથી દીવાની ઉપમાવાળા એવા, તથા ‘સિદ્ધિસુગતિગૃહોત્તમસ્ય’-સિદ્ધિરૂપ જે સુગતિ તે સિદ્ધિસુગતિ કહીએ, અથવા સિદ્ધિ એટલે

મોક્ષ અને સુગતિ એટલે ઉત્તમ દેવપણું અને ઉત્તમ મનુષ્યપણું, તે સિદ્ધિસુગતિ કહીએ, તે રૂપી જે ઉત્તમ ગૃહ-શ્રેષ્ઠ ગ્રાસાદ તેની ઉપર ચઢવાને માટે ‘ સોપાન ’ પગથિયાની જેવા પગથીયારૂપ એવા, તથા ‘ નિકલ્લોભ ’-વાદીવેડે ક્ષોભ ન પમાડી શકાય એવા, તથા ‘ નિષ્પ્રકંપ ’-સ્વરૂપથી પળ થોડા પળ વ્યભિચાર દોષરૂપ કંપથી રહિત એવા, કોણ ? તે કહે છે- ‘ સૂત્રાર્થો ’-સૂત્ર અને અર્થ એટલે નિયુક્તિ, માબ્ય, સંગ્રહણિ, વૃત્તિ, ચૂર્ણિ, પંજિકા વિગેરે. આવા સૂત્ર અને અર્થ કહેવાય છે. બાકી સર્વ સુગમ છે, ‘ સે તં સુયગદે ત્તિ ’-વિશેષ એ કે-તેત્રીશ ઉદ્દેશનકાલ આ ગ્રમાણે છે-“ ચાર, ત્રણ, ચાર, વે, વે અને અગ્યાર એમ પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં એક સરવાળા છે તથા બીજા શ્રુતસ્કંધમાં સાત મહા અધ્યયનો એક સરવાળા છે. ” આ ગાથાથી જાણવા ॥ ૨ ॥ સૂત્ર-૧૩૭ ॥

હવે ત્રીજું સ્થાનોગ કહે છે:-

મૂ૦-સે કિં તં ઠાણે ? ઠાણે નં સસમયા ઠાવિજ્ઞંતિ, પરસમયા ઠાવિજ્ઞંતિ, સસમયપરસમયા ઠાવિજ્ઞંતિ, જીવા ઠાવિજ્ઞંતિ, અર્જીવા ઠાવિજ્ઞંતિ, જીવાજીવા ઠાવિજ્ઞંતિ, લોગા ઠાવિજ્ઞંતિ, અલોગા ઠાવિજ્ઞંતિ, લોગાલોગા ઠાવિજ્ઞંતિ, ઠાણેનં દ્વગુણસ્વેત્તકાલપજ્જવ પયથાણં-‘ સેલા સલિલા ય સમુદ્ધા, સૂરભવણવિમાણઆગરણદીઓ । ણિહિઓ પુરિસજ્જાયા, સરા ય ગોત્તા ય જોહસંચાલા ॥૧॥

આઘવિજ્ઞંતિ । ઠાણસ્સ પં પરિત્તા વાયણા, સંખેજ્ઞા અણુઓગદારા, સંખેજ્ઞાઓ પહિવત્તીઓ, સંખેજ્ઞા વેઢા, સંખેજ્ઞા સિલોગા, સંખેજ્ઞાઓ સંગહણીઓ । સે પં અંગઠુયાએ તદ્દાએ અંગે, એગે સુયક્ખંધે, દસ અજ્ઞયણા, એક્કવીસં ઉદેસણકાલા, (એક્કવીસં સમુદ્દેસણકાલા,) વાવત્તરિં પયસહસ્સાઈં પયગ્ગેણં પન્નત્તાઈં । સંખેજ્ઞા અક્ખરા, (અણંતા ગમા) અણંતા પજ્જવા, પરિત્તા તસા, અણંતા થાવરા, સાસયા કઢા ણિવદ્ધા ણિકાહયા જિણપન્નત્તા ભાવા આઘવિજ્ઞંતિ પણવિજ્ઞંતિ પરૂવિજ્ઞંતિ (દંસિજ્ઞંતિ) નિદં-સિજ્ઞંતિ ઉવદંસિજ્ઞંતિ । સે એવં આયા એવં ણાયા એવં વિણ્ણાયા એવં ચરણકરણપરૂવણયા આઘ-વિજ્ઞંતિ । સે તં ઠાણે ॥ ૩ ॥ સૂત્રમ્-૧૩૮ ॥

મૂલાર્થ:—તે સ્થાનાંગ કયું ? સ્થાનાંગને વિષે સ્વસમય સ્થાપન કરાય છે, પરસમય સ્થાપન કરાય છે, સ્વસમય અને પરસમય સ્થાપન કરાય છે, જીવ સ્થાપન કરાય છે, અજીવ સ્થાપન કરાય છે, જીવ અજીવ સ્થાપન કરાય છે, લોક સ્થાપન કરાય છે, અલોક સ્થાપન કરાય છે, લોક અલોક સ્થાપન કરાય છે । સ્થાનાંગવહે પદાર્થના દ્રવ્ય, ગુણ, ક્ષેત્ર, કાલ અને પર્યાયો સ્થાપન કરાય છે । પર્વત, નદી, સમુદ્ર, સૂર્ય, મહા, વિમાન, આકર, નદી, નિધિ, પુરુષના પ્રકાર, સ્વર, ગોત્ર અને જ્યોતિષચાર એ સર્વ કહ્યા છે (૧) । તથા એક પ્રકારનું વક્તવ્ય, વે પ્રકારનું વક્તવ્ય, યાવત્ દશ પ્રકારનું વક્તવ્ય

કહેવાય છે, તથા જીવ અને પુદ્ગલની પ્રરૂપણા કહેવાય છે, તથા લોકમાં રહેલા ધર્મસ્તિકાયાદિકની પ્રરૂપણા કહેવાય છે । આ સ્થાનાંગની વાચના પરિત્ત (સંખ્યાતી) છે, અનુયોગદ્વાર સંખ્યાતા છે, પ્રતિપત્તિઓ સંખ્યાતી છે, વેષ્ટક સંખ્યાતા છે, શ્લોક સંખ્યાતા છે અને સંગ્રહણિ સંખ્યાતી છે । આ સ્થાનાંગ અંગાર્થકપણાએ કરીને ત્રીજું અંગ છે, તેમાં એક શ્રુતસ્કંધ છે, દશ અધ્યયનો છે, એકવીશ ઉદ્દેશનકાલ છે, એકવીશ સમુદ્દેશનકાલ છે, બૌતેર હજાર કુલ પદો છે, અક્ષરો સંખ્યાતા છે, ગમા અનંતા છે, પર્યાય અનંતા છે, ત્રસ જીવો અસંખ્યાતા છે, સ્થાવર જીવો અનંતા છે, તે સર્વે શાશ્વતા છે, કરેલા છે, નિબદ્ધ છે, નિકાચિત છે, એમ જિનેશ્વરોએ કહેલા ભાવો આમાં કહેવાય છે, પ્રજ્ઞાપન કરાય છે, પ્રરૂપાય છે, દેસ્વાહાય છે, નિદર્શાય છે, ઉપદેશાય છે, તેને મળનારનો આત્મા એ જ પ્રમાણે એટલે તદ્રૂપ થાય છે, એ જ પ્રમાણે જાણનાર થાય છે, એ જ પ્રમાણે વિશેષ જાણનાર થાય છે એ જ પ્રમાણે ચરણકરણની પ્રરૂપણા કરાય છે. આ પ્રમાણે સ્થાનાંગ કહ્યું ॥૩॥ સૂત્ર-૧૩૮॥

ટીકાર્થ:—હવે કયું તે સ્થાન ? જેને વિષે પ્રતિપાદન કરવાપણે જીવાદિક પદાર્થો સ્થાપન કરાય તે સ્થાન કહેવાય છે. તે જ કહે છે—‘ ઠાણેણમિત્યાદિ’—સ્થાનાંગવડે અથવા સ્થાનાંગને વિષે જીવો સ્થાપન કરાય છે એટલે જીવનું યથાવસ્થિત સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરવા માટે જીવો કહેવાય છે એમ ભાવાર્થ જાણવો. શેષ સૂત્ર ગ્રાણે પાઠસિદ્ધ (સુગમ) જ છે. વિશેષ એ કે—‘ ઠાણેણં’ એ ફરીથી કહેવામાં આવ્યું તે પૂર્વે કહેલાનું સામાન્યપણું જણાવવા માટે અને સ્થાપન કરવા લાયક વિશેષ પદાર્થોને કહેવા માટે આ ત્રીજું વાક્ય કહ્યું એમ જણાવવા માટે. તેમાં ‘દન્વગુણચેત્તકાલપજ્ઞવ’ અહીં પ્રથમા વિભક્તિના બહુવચનનો

૧ અહીં પરિત્તા શબ્દ અસંખ્યાત વાચક છે.

લોપ કર્યો છે, તેથી 'દ્રવ્યગુણક્ષેત્રકાલપર્યવાઃ' એમ જાણવું । પદાર્થોના એટલે જીવાદિકના દ્રવ્ય વિગેરે સ્થાનાંગવહે સ્થાપન કરાય છે એમ સંબંધ જાણવો. તેમાં દ્રવ્ય એટલે દ્રવ્યાર્થતા, જેમકે જીવાસ્તિકાય જે તે અનંત દ્રવ્યરૂપ છે, ગુણ એટલે સ્વભાવ, જેમકે જીવ ઉપયોગના સ્વભાવવાળો છે, -ક્ષેત્ર એટલે આકાશ, જેમકે આ જીવ અસંખ્યાતા પ્રદેશોને અવગાહીને રહેલો છે, કાઠ એટલે સમય, જેમકે આ જીવ આદિ અંત રહિત છે, તથા પર્યાય એટલે કાલે કરેલી અવસ્થા, જેમકે નારકીપણું વિગેરે અથવા વાઠપણું વિગેરે. 'સેલા' ઇત્યાદિક ગાથા છે. તેમાં શૈલ એટલે હિમવાન વિગેરે પર્વતો આ સ્થાનાંગવહે સ્થાપન કરાય છે, એમ સર્વત્ર સંબંધ જાણવો. સલિલો એટલે ગંગાદિક મહાનદીઓ, સમુદ્ર એટલે લવણસમુદ્ર વિગેરે, દૂર એટલે આદિત્ય (સૂર્ય), ભવન એટલે અસુરાદિકનાં ભવનો, વિમાન એટલે ચંદ્રાદિકનાં વિમાનો, આકર એટલે સુવર્ણ વિગેરેની ઉત્પત્તિનાં સ્થાનો, નદી એટલે મહી, કોસી વિગેરે સામાન્ય નદીઓ, નિધિ એટલે ચક્રવર્તી સંબંધી નૈસર્ગ વિગેરે નવ નિધાનો, 'પુરિસજાયત્તિ' -ઝંચા, નીચા વિગેરે મેદવાળા પુરુષના પ્રકારો, અથવા પાઠાંતરે 'પુસ્સજોયત્તિ' -ઉપલક્ષણથી પુખ્યાદિક નક્ષત્રોનો ચંદ્રની સાથે પશ્ચિમ, પૂર્વ ને વચ્ચે વાજુ પ્રમર્દક વિગેરે યોગ થવો તે, સ્વર એટલે પડ્જ વિગેરે સંગીતના સાત સ્વરો, ગોત્ર એટલે કાશ્યપ વિગેરે ઓગણપચાસ ગોત્રો, 'જોહસંચાલયત્તિ' -તારારૂપી જ્યોતિષનો ચાર (ગતિ), 'તિહિં ઠાળેહિં તારારૂવે ચલેજા' - 'ત્રણ સ્થાનવહે તારારૂપી જ્યોતિષ ચાલે છે' ઇત્યાદિ સૂત્રવહે સ્થાનાંગ સૂત્ર સ્થાપન કરે છે એમ સંબંધ જાણવો. (૧) । તથા એક પ્રકારનું વક્તવ્ય એટલે તેનું અભિધેય (કહેવા લાયક પદાર્થ) તે એકવિધ વક્તવ્ય પહેલા અધ્યયનમાં સ્થાપન કરાય છે એમ સંબંધ કરવો. એ જ પ્રમાણે દ્વિવિધ વક્તવ્ય ત્રીજા અધ્યયનમાં, એ પ્રમાણે ત્રીજા વિગેરે અધ્યયનોમાં કહેવું, યાવત્ દશ

પ્રકારનું વક્તવ્ય દશમા અધ્યયનમાં સ્થાપન કરાય છે. તથા જીવો અને પુદ્ગલોની પ્રરૂપણા કહેવાય છે એમ સંબંધ કરવો. તથા 'લોગઢાઈં ચ ણં તિ'—લોકમાં રહેલા ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય વિગેરેની પ્રરૂપણા કહેવાય છે. શેષ સૂત્ર આચારાંગ સૂત્રની વ્યાખ્યાની જેમ જાણવું. વિશેષ એ કે—ઉદ્દેશનકાલ એકવીશ છે. તે કેવી રીતે ? તે કહે છે—વીજા, ત્રીજા અને ચોથા અધ્યયનમાં ચાર ચાર ઉદ્દેશ છે અને પાંચમા અધ્યયનમાં ત્રણ ઉદ્દેશ છે એમ પંદર થયા. બાકી છે અધ્યયનોના છ ઉદ્દેશન કાલ હોવાથી છ ઉદ્દેશ છે. તથા બૌતેર હજાર પદો છે; કેમકે અઢાર હજાર પદના પ્રમાણવાળા આચારાંગથી સૂત્ર-કૃતાંગ ચમણું (છત્રીશ હજારનું) છે, અને તેનાથી પણ સ્થાનાંગ ચમણું હોવાથી તે બૌતેર હજાર પદપ્રમાણ છે ॥૩॥ સૂત્ર—૧૩૮ ॥

હવે ચોથું સમવાયાંગ કહે છે:—

મૂ૦—સે કિં તં સમાણં ? સમવાણં સસમયા સૂહજ્જંતિ, પરસમયા સૂહજ્જંતિ, સસમયપરસમયા સૂહજ્જંતિ, જાવ લોગાલોગા સૂહજ્જંતિ । સમવાણં એકાદયાણં ઇગટ્ટાણં ઇગુત્તરિય પરિબુદ્ધીય, દુવાલસંગસસ ચ ગણિપિડગસસ પહ્લવગે સમણુગાદ્ગ્ગજ્જ ઠાણગસયસસ, બારસવિહવિ-ત્થરસસ સુચણાણસસ જગજીવહિયસસ ભગવઓ સમાસેણં સમોચારે આહિજ્જતિ । તત્થ ચ ણાણાવિ-હપ્પગારા જીવાજીવા ચ વણિણયા વિત્થરેણ, અવરે વિ અ બહુવિહા વિસેસા નરગતિરિયમણુ-

અસુરગણાં આહારુસ્સાસલેસાઆવાસસંખઆયયપ્પમાણુવવાયચવણઓગાહણોહિવેયણવિહાણ-
 ઉવઓગજોગંદિયકસાય, વિવિહા ય જીવજોણી, વિક્ખંભુસ્સેહપરિરયપ્પમાણં વિહિવિસેસા ય
 મંદરાદીણં મહીધરાણં, કુલગરતિત્થગરગણહરાણં સમ્મત્તમરહાહિવાણ ચક્ષીણં ચેવ ચક્કહરહલ-
 હરાણ ય, વાસાણ ય નિગમા ય સમાણ્ । ણ્ણ અણે ય ઇવમાહ્ણિ વીત્થરેણં અત્થા સમાહિજ્જંતિ ।
 સમવાયસ્સ ણં પરિત્તા વાયણા જાવ સે ણં અંગદ્ધુયાણ્ ચઉત્થે ણે ણે અજ્ઞયણે ણે સુયક્કલંધે
 ણે ઉદ્દેસણકાલે ણે સમુદ્દેસણકાલે ણે ચઉયાલે પદસતસહસ્સે પદગ્ગેણં પદ્ધત્તે । સંખેજ્જાણિ
 અન્નલ્લરાણિ જાવ ચરણકરણપરૂવણયા આઘવિજ્જંતિ । સે તં સમાણ્ ॥ ૪ ॥ સૂત્રમ્-૧૩૯ ॥

મૂલાર્થ:—તે સમવાય કયો છે ? સમવાયને વિષે સ્વસમય સૂચવન કરાય છે, પરસમય સૂચવન કરાય છે, સ્વસમય
 પરસમય સૂચવન કરાય છે યાવત્ લોક અલોક સૂચવન કરાય છે । સમવાયને વિષે ઇકથી આરંભીને કેટલાક પદાર્થોની
 ઇક અધિકવાલી અને અનેક અધિકવાલી વૃદ્ધિ કહેવાય છે, તદા દ્વાદશાંગીરૂપ ગણિપિટકના પર્યવોત્તું પરિમાણ ઇટલે
 સો સ્થાનકતું પરિમાણ કહેવાય છે, તથા બાર પ્રકારના વિસ્તારવાલા અને જગતના જીવોને હિતકારક ભગવાન શ્રુત-
 જ્ઞાનનો સંક્ષેપથી સમવતાર કહેવાય છે, તેમાં વિવિધ પ્રકારના ભેદવાલા જીવ અને અજીવ વિસ્તારથી વર્ણવ્યા છે, બીજા

પણ ઘણા પ્રકારના વિશેષો જેવા કે—નારકી, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવના સમૂહના આહાર, શ્વાસોચ્છ્વાસ, લેહ્યા, આવા-
સની સંખ્યા, આવાસની લંબાઈ વિગેરેનું પ્રમાણ, ઉત્પત્તિ, ય્યવન, અવગાહના, અવધિજ્ઞાન, વેદના, મેદ, ઉપયોગ,
યોગ, ઇન્દ્રિય અને કષાય વર્ણવ્યા છે. તથા જીવોની વિવિધ પ્રકારની યોનિ વર્ણવી છે. તથા મેરુ વિગેરે પર્વતોના
વિષ્કંભ, ઉત્સેધ અને પરિધિનું પ્રમાણ તથા વિશેષ પ્રકારના વિધિ વર્ણવ્યા છે. તથા કુલકર, તીર્થકર, ગણધર, સમગ્ર
ભરતના અધિપતિ ચક્રવર્તીઓ, વાસુદેવ અને બલદેવના વિશેષ વિધિઓ વર્ણવ્યા છે. તથા ક્ષેત્રોના નિર્ગમો (આ સર્વે)
સમવાયમાં વર્ણવ્યા છે. આ અને એ વિગેરે બીજા પદાર્થો અહીં વિસ્તારથી કહેવાય છે । આ સમવાયાંગની વાચના પરિત્ત
(સંખ્યાતી) છે યાવત્ તે સમવાય અંગાર્થકપણાએ કરીને ચોથું અંગ છે. તેમાં એક અહ્યયન છે, એક શ્રુતસ્કંધ છે, એક
ઉદ્દેશનકાલ છે, એક સમુદ્દેશનકાલ છે, અને એક લાઘવ ને તુમાલીશ હજાર કુલ પદો કહેલા છે । તેના અક્ષરો સંખ્યાતા
છે યાવત્ ચરણકરણની પ્રરૂપણા કરાય છે । તે આ ગ્રમાણે સમવાયાંગ કહું ॥ ૪ ॥ સૂત્ર-૧૩૯ ॥

ટીકાર્થ:—‘ સે કિં તમિત્યાદિ ’—હવે આ સમવાય કયો છે ? સૂત્રમાં પ્રાકૃતપણાને લીધે વકારનો લોપ કરેલો
હોવાથી ‘ સમાએ ’ એમ કહું છે. સમવાય એટલે પરિચ્છેદ (જાણવું-જ્ઞાન), તેના હેતુરૂપ આ ગ્રંથ પણ સમવાય કહેવાય
છે. આ સમવાયવહે અથવા આ સમવાયને વિષે સ્વસમય સૂચવાય છે (કહેવાય છે) इत्यादि સુગમ છે । તથા સમવાયવહે
અથવા સમવાયને વિષે એક, બે, ત્રણ, ચાર વિગેરે સો સુધી અથવા કોટાકોટિ સુધીના કેટલાક પદાર્થો એટલે કે સર્વ પદાર્થો
કહી ન શકાય તેથી કેટલાક જીવાદિ પદાર્થોની એક ઉત્તર (અધિક) જેમાં હોય તે એકોત્તરિકા કહેવાય છે અહીં પ્રાકૃત-

પણાને લીધે 'એગોત્તરિય' એ ઠેકાણો યાને બદલે ય હ્રસ્વ થયો છે. અર્થાત્ એકોત્તરિકા પરિવૃદ્ધિ એટલે વૃદ્ધિ આ સમવાય-
 વડે કહેવાય છે, એમ સંબંધ કરવો. તેમાં વૃદ્ધિ જે તે સંખ્યાની જાણવી. અહીં ચ શબ્દ છે તેનો અન્ય ઠેકાણો સંબંધ હોવાથી એકોત્ત-
 રિકા અને અનેકોત્તરિકા એમ જાણવું. તેમાં સો સુધી એકોત્તરિકા વૃદ્ધિ અને ત્યારપછી અનેકોત્તરિકા વૃદ્ધિ જાણવી. તથા દ્વાદ-
 શાંગીરૂપ ગણિપિટકનું 'પહ્લવગ્ને ત્તિ'—પર્યવનું પરિમાણ એટલે અભિધેયાદિક તેના ધર્મની સંખ્યા જેમકે 'અસંખ્યાતા ત્રસ
 જીવો' છે. એટલાથી. અહીં પર્યવ શબ્દને બદલે પહ્લવ શબ્દ લખ્યો છે તે પ્રાકૃતને લીધે લખ્યો છે. જેમકે પર્યકને બદલે
 પર્યક વિગેરેની જેમ. અથવા તો પહ્લવની જેવા પહ્લવ એટલે અવયવ, તેનું પ્રમાણ સમ્યક્ પ્રકારે પ્રતિપાદન કરાય છે. આ પૂર્વે
 કહેલા અર્થનો જ વિસ્તાર કરતા સતા કહે છે—'ઠાણગસયસ્સ ત્તિ'—સ્થાનકશતક એટલે એકથી આરંભીને સો સુધીની
 સંખ્યાના સ્થાનોનું અર્થાત્ તે સંખ્યાવડે વિશેષિત કરેલા જીવાદિક પદાર્થોનું પરિમાણ કહેવાય છે. તથા આચારાદિકના
 મેદવડે બાર પ્રકારનો વિસ્તાર છે જેનો તે દ્વાદશવિધવિસ્તારવાળું શ્રુતજ્ઞાન—જિનપ્રવચન, કેવું? તો કે—જગતના જીવને
 હિતકારક તથા મગવાન એટલે શ્રુતના અતિશયવાળું, આવા શ્રુતજ્ઞાનનો સમાચાર એટલે દરેક સ્થાને અને દરેક અંગે વિવિધ
 પ્રકારને કહેનાર વ્યવહાર સંક્ષેપથી કહેવાય છે. હવે આ સમાચાર કહ્યા પછી જે કહ્યું છે તે કહેવાને માટે કહે છે—'તત્થ
 એત્યાદિ'—તે જ સમવાયને વિષે એમ સંબંધ જાણવો, વિવિધ પ્રકારનો મેદ છે જેનો તે નાનાવિધપ્રકારવાળા, કેવી રીતે? તે
 તે કહે છે—એકેદ્રિયાદિક મેદ કરીને પાંચ પ્રકારના જીવો છે, તે દરેક પ્રકાર પળ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત વિગેરે મેદ કરીને
 નાનાવિધ છે. 'જીવાજીવા ય ત્તિ'—જીવ અને અજીવ વિસ્તારવડે એટલે મોટા વચનની રચના એ વર્ણવ્યા છે.

તથા બીજા પળ ઘળા પ્રકારના વિશેષો દટલે જીવ અજીવના ધર્મો વર્ણવ્યા છે એમ સંબંધ કરવો. તે ધર્મોને જ લેશથી કહે છે-‘ નરચેત્યાદિ ’-તેમાં નિવાસ અને નિવાસવાળાનો અમેદ ઉપચાર હોવાથી નરક દટલે નારકી લેવા. ત્યારપછી નારકી, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવસમૂહ સંબંધી આહારાદિક વર્ણવ્યા છે. તે આહારાદિક આ પ્રમાણે-આહાર-ધોજઆહાર વિગેરે. તે આભોગથી અને અનાભોગથી થયેલો આહાર અનેક પ્રકારનો છે, ઉચ્છ્વાસ-અણુ, સમય વિગેરે કાઠના મેદવડે કરીને અનેક પ્રકારવાળો, લેશ્યા-કૃષ્ણલેશ્યા વિગેરે છ પ્રકારની, આવાસની સંખ્યા-જેમકે નરકાવાસા ચોરાશી લાખ છે इत्यादि, આયતપ્રમાણ-લંબાઇનું પ્રમાણ, તે પળ આવાસનું જ હોય છે, જેમકે સંખ્યાતા અસંખ્યાતા યોજનની લંબાઈ, આના ઉપલક્ષણથી વિષ્કંભ, વાહલ્ય અને પરિધિનું પ્રમાણ પણ અન્યત્ર જાણવું, ઉપપાત-એક સમયે આટલા જીવોની અથવા આટલા કાઠના આંતરાણ કરીને જીવોની ઉત્પત્તિ થવી તે, વ્યવન-એક સમયે આટલા જીવો મરે અથવા આટલા કાઠે મરે તે, અવગાહના -અંગુલના અસંખ્યેય ભાગ વિગેરે જેટલું શરીરનું પ્રમાણ હોય તે, અવધિ(જ્ઞાન)-અંગુલના અસંખ્યેય ભાગ જેટલા ક્ષેત્રનું જાણવું વિગેરે, વેદના-શુભ કે અશુભ સ્વભાવવાળી વેદના, વિધાન-મેદ, જેમકે સાત પ્રકારના નારકી જીવો છે इत्यादि, ઉપયોગ-આભિનિબોધિક વિગેરે બાર પ્રકારનો છે તે, યોગ-પંદર પ્રકારનો મન, વચન, કાયાનો મલીને યોગ કહેવાય છે તે, ઇંદ્રિયો-શ્રોત્રાદિક પાંચ, અથવા દ્રવ્યાદિકના મેદથી વીશ અથવા શ્રોત્રાદિકના છિદ્રાદિકની અપેક્ષાએ આઠ છે તે, અને કષાય-ક્રોધાદિક. પછી આહાર, ઉચ્છ્વાસ વિગેરે સર્વનો દ્વંદ્વ સમાસ કરવો. તેમાં છેલ્લા કષાય શબ્દને પ્રથમાનું વહુવચન આવે તેનો લોપ કરવો. (આ આહારાદિક સર્વે વર્ણવ્યા છે.) તથા વિવિધ પ્રકારની જીવની યોનિ દટલે

જીવોનું સચિત્તાદિક ઉત્પત્તિ સ્થાન, તથા વિષ્કંભ દટલે વિસ્તાર, ઉત્સેધ દટલે ડંચાઈ, પરિચ દટલે પરિધિ, અને વિધિ વિશેષ-વિધિ દટલે મેદો, જેમકે જંબૂદ્વીપ સંબંધી ધાતકીલંડ સંબંધી, અને પુષ્કરાર્થ સંબંધી દવા મેદયી મેરુ પર્વત ત્રણ પ્રકારના છે, આવા પ્રકારની વિધિનો વિશેષ દટલે જંબૂદ્વીપનો મેરુ લાલ યોજન ડંચો છે, બાકીના મેરુ પંચાશી હજાર યોજન ડંચા છે તે, દ જ પ્રમાણે બીજા પર્વતો વિષે પણ જાણવું, તથા કુલકર, તીર્થકર, ગણધર, તથા સમગ્ર મરતક્ષેત્રના અધિપતિ-ચક્રવર્તીઓ તથા ચક્રધર (વાસુદેવ), હલધર (બલદેવ) દ સર્વના વિધિવિશેષો આશ્રય કરાય છે-કહેવાય છે દમ સંબંધ કરવો. તથા વર્ષ દટલે મરતાદિ ક્ષેત્રોના નિર્ગમ દટલે પહેલાં કરતાં પછીનાંડું અધિકપણું, આ સર્વ સમવાયમાં દટલે ચોથા અંગમાં વર્ણવ્યું છે દમ સંબંધ કરવો. હવે આ સૂત્રની હકીકતને સમાપ્ત કરતા સતા કહે છે—આ પૂર્વે કહેલા પદાર્થો તથા બીજા ઘનવાત, તનુવાત વિગેરે પદાર્થો આવા પ્રકારના આ સમવાયને વિષે વિસ્તારવડે સમાશ્રીયન્તે—આશ્રય કરાય છે અર્થાત્ અવિપરીત (યથાર્થ) સ્વરૂપ અને ગુણે કરીને શોભિત દવા આ સર્વે પદાર્થો દુદ્ધિવડે અંગીકાર કરાય છે, અથવા ‘ સમસ્યન્તે ’-લ્લોડી પ્રલૂપણાથકી સાચી પ્રલૂપણને વિષે સ્થાપન કરાય છે. શેષ સૂત્ર સમાપ્તિ સુધીનું પાઠસિદ્ધ (સુગમ) છે ॥ ૪ ॥ સૂત્ર-૧૩૯ ॥

હવે વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ નામનું પાંચમું અંગ (વિવાહ પ્રજ્ઞપ્તિ-મગવતી) કહે છે—

મૂ૦—સે કિં તં વિયાહે ? વિયાહેણં સસમયા વિઆહિજંતિ પરસમયા વિઆહિજંતિ સસમ-

यपरसमया विआहिज्जंति, जीवा विआहिज्जंति अजीवा विआहिज्जंति जीवाजीवा विआहिज्जंति,
लोके विआहिज्जइ अलोके विआहिज्जइ लोगालोके विआहिज्जइ । वियाहेणं नाणाविहसुरनरिंदराय-
रिसिविविहसंसइअपुच्छियाणं जिणेणं वित्थरेण भासियाणं दव्वगुणखेत्तकालपज्जवपदेसपरिणाम-
जहच्छियभावअणुगमनिक्खेवणयप्पमाणसुनिउणोवक्कमविविहप्पकारपगडपयासियाणं लोगालोग-
पयासियाणं संसारसमुद्दरुंदउत्तरणसमत्थाणं सुरवइसंपूजियाणं भवियजणपयहिययाभिन्नदियाणं
तमरयविद्धंसणाणं(ण) सुदिट्ठदीवभूयइहामतिबुद्धिवद्धणाणं छत्तीससहस्समणूण्याणं वागरणाणं
दंसणाओ सुयत्थबहुविहप्पगारा सीसहियत्था य गुणमहत्था । वियाहस्स णं परित्ता वायणा
संखेज्जा अणुओगदारा संखेज्जाओ पडिवत्तीओ संखेज्जा वेढा संखेज्जा सिलोगा संखेज्जाओ
निज्जुत्तीओ । से णं अंगट्ठयाए पंचमे अंगे एगे सुयक्खंधे एगे साइरेगे अज्झयणसते दस उद्देसगसह-
स्साइं छत्तीसं वागरणसहस्साइं चउरासीइं पयसहस्साइं पयग्गेणं पणत्ता । संखेज्जाइं अस्कराइं
अणंता गमा अणंता पज्जवा परित्ता तसा अणंता थावरा सासथा कडा णिबद्धा णिकाइया

જિણપણત્તા ભાવા આઘવિજ્જંતિ પણવિજ્જંતિ દંસિજ્જંતિ નિંદંસિજ્જંતિ ઉવદં-
સિજ્જંતિ । સે एवं આયા સે एवं ણાયા સે एवं વિણાયા एवं ચરણકરણપરૂવણયા આઘવિજ્જંતિ ।
સે તં વિયાહે ॥ ૫ ॥ સૂત્રમ્-૧૪૦ ॥

મૂલાર્થ:—હવે કહ તે વ્યાખ્યા (વિવાહપ્રજ્ઞાસિ-ભગવતી) છે ? વ્યાખ્યાને વિષે સ્વસમય કહેવાય છે, પરસમય કહેવાય છે, સ્વસમય પરસમય કહેવાય છે, જીવ કહેવાય છે, અજીવ કહેવાય છે, જીવ અજીવ કહેવાય છે, લોક કહેવાય છે, અલોક કહેવાય છે, લોક અલોક કહેવાય છે । વ્યાખ્યાએ કરીને વિવિધ પ્રકારના દેવ, નરેંદ્ર અને રાજર્ષિઓ કે જેઓ વિવિધ પ્રકારના સંશયવાલા હતા તેમણે પૂછેલા, (છત્રીશ હજાર પ્રશ્નોના ઉત્તર કહેવાય છે એમ ક્રિયાપદનો સંબંધ જાણવો) જિનેશ્વરે વિસ્તારથી કહેલા, તથા દ્રવ્ય, ગુણ, ક્ષેત્ર, પરિણામ, યથાસ્તિભાવ, અનુગમ, નિર્લેપ, નય, પ્રમાણ અને સારો ઉપક્રમ, વિવિધ પ્રકારના આ સર્વવહે જેઓએ (ઉત્તરોએ) પ્રગટ દેવાહ્યો છે એવા, તથા લોકા-લોકને પ્રકાશ કરનારા, તથા વિસ્તારવાલા (મોટા) સંસારસમુદ્રને ઉતારવામાં સમર્થ એવા, તથા ઇંદ્રોએ પૂજેલા એવા, તથા મવ્યજનરૂપી પ્રજાના હૃદયને આનંદ આપનારા એવા, તથા અજ્ઞાન અને પાપને નાશ કરનારા એવા, તથા સારી રીતે જોયેલા (નિર્ણય કરેલા) હોવાથી દીવારૂપ અને એ જ કારણ માટે ઈંદ્રા, મતિ અને બુદ્ધિને દુદ્ધિ કરનારા એવા અન્યુન (સંપૂર્ણ) છત્રીશ હજાર વ્યાકરણો(ઉત્તરો)ને પ્રકાશ કરવાથી અથવા પ્રકાશ કરનારા ઘણા પ્રકારના સૂત્ર અને તેના અર્થ શિષ્યોના

હિતને માટે ગુણરૂપી હાથવાळा કહેવાય છે । આ વ્યાખ્યાની વાચના પરિત્ત (સંખ્યાતી) છે, અનુયોગદ્વાર સંખ્યાતા છે, પ્રતિપત્તીઓ સંખ્યાતી છે, વેષ્ટકો સંખ્યાતા છે, શ્લોકો સંખ્યાતી છે. તે આ વ્યાખ્યા અંગાર્થકપણાઈ કરીને પાંચમું અંગ છે. તેમાં એક શ્રુતસ્કંધ છે, કાંઈક અધિક એક સો અવ્યયનો છે, દશ હજાર ઉદેશ છે, દશ હજાર સમુદેશ છે, છત્રીશ હજાર વ્યાકરણ (ઉત્તર) છે, ચોરાશી હજાર કુલ પદ કહ્યા છે. તેમાં સંખ્યાતા અક્ષરો છે, અનંત ગમા છે, અનંત પર્યાયો છે, ત્રસો અસંખ્યાતા છે, સ્થાવરો અનંતા છે, તે સર્વે શાશ્વત છે, કરેલા છે, નિવદ્ધ છે, નિકાચિત છે, આ સર્વ જિનેશ્વરોઈ કહેલા પદાર્થો કહેવાય છે, પ્રજ્ઞાપના કરાય છે, પ્રરૂપણા કરાય છે, દેલાડાય છે, નિદર્શાય છે, ઉપદર્શાય છે, તે આ પ્રમાણે ભગનારનો આત્મા તદ્રૂપ થાય છે, તે આ પ્રમાણે જાણકાર થાય છે, તે આ પ્રમાણે વિશેષ જાણકાર થાય છે, આ પ્રમાણે ચરણકરણની પ્રરૂપણા કહેવાય છે. આ પ્રમાણે વ્યાખ્યા નામનું અંગ મેં કહ્યું ॥ ૫ ॥ સૂત્ર-૧૪૦ ॥

ટીકાર્થ:—‘ સે કિં તં વિચાહે હત્યાદિ ’ હવે કહ આ વ્યાખ્યા ? જેને વિષે અર્થો (પદાર્થો) વ્યાખ્યાન કરાય તે વ્યાખ્યા કહેવાય છે. સૂત્રમાં ‘ વિચાહે ’ એમ પુલ્લિંગનો નિર્દેશ કર્યો છે તે પ્રાકૃતને લીધે કર્યો છે. ‘ વિચાહેજ્ઞાતિ ’—વ્યાખ્યાવહે અથવા વ્યાખ્યાને વિષે સ્વસમય કહેવાય છે વિગરે નવ પદો સૂત્રકૃતાંગના વર્ણનમાં વ્યાખ્યાન કર્યા છે તેથી સુગમ છે. ‘ વિચાહેજ્ઞામિત્યાદિ ’—વિવિધ પ્રકારના દેવોઈ, નરેદ્રોઈ અને રાજર્ષિઓઈ વિવિધ હસંસહય ત્તિ ’—વિવિધ પ્રકારના સંશય કરનારાઓઈ પૂછેલા એવા વ્યાકરણો છત્રીશ હજાર જોવાથી શ્રુતાર્થો વ્યાખ્યાન કરાય છે એમ પૂર્વાપર વાક્યનો સંબંધ કરવો. તે વ્યાકરણો કેવાં છે ? તે કહે છે—ભગવાન મહાવીરસ્વામીઈ વિસ્તારથી

કહેલા, વળી કેવા ? તે કહે છે-દ્રવ્યેત્યાદિ—વિવિધ પ્રકારના દ્રવ્ય, ગુણ, વિગેરેવડે જે વ્યાકરણોએ પ્રગટ અર્થ દેલાડ્યો છે એવા, તેમાં દ્રવ્ય એટલે ધર્માસ્તિકાય વિગેરે, ગુણ એટલે જ્ઞાન, વર્ણ વિગેરે, ક્ષેત્ર એટલે આકાશ, કાઠ એટલે સમય વિગેરે, પર્યવ એટલે સ્વ અને પર એવા મેદે કરીને જૂદા જૂદા ધર્મો, અથવા કાલે કરેલી નહું, જૂનું વિગેરે અવસ્થા-રૂપ પર્યાય, પ્રદેશ-જેના વે ભાગ ન થાય તેવા અવયવો, પરિણમ એટલે એક અવસ્થાથી બીજી અવસ્થામાં જવું તે, યથા એટલે જે પ્રકારે અસ્તિપણું છે તે અસ્તિત્વ એટલે સત્તા (હોવાપણું) તે યથાસ્તિમાવ કહેવાય છે, અનુગમ એટલે સંહિતા (સંધિ) વિગેરે વ્યાખ્યાન(અર્થ)નો પ્રકાર અથવા ઉદ્દેશ, નિર્દેશ, નિર્ગમ વિગેરે દ્વારોનો સમૂહ, નિર્ક્ષેપ એટલે નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવવડે વસ્તુ (પદાર્થ) સ્થાપવા તે, નયપ્રમાણ-તેમાં નય એટલે નૈગમાદિ સાત, અથવા દ્રવ્યાસ્તિક અને પર્યાયાસ્તિકના મેદથી, અથવા જ્ઞાનનય અને ક્રિયાનયના મેદથી અથવા નિશ્ચય અને વ્યવહારના મેદથી બે છે અર્થાત્ સાત અથવા વે નયરૂપ. પ્રમાણ એટલે વસ્તુતત્ત્વનો પરિચ્છેદ તે નયપ્રમાણ કહેવાય છે, તથા સુનિપુણ એટલે અતિ સૂક્ષ્મ અથવા સુનિપુણ એટલે સારી રીતે નિશ્ચિત ગુણવાળો ઉપક્રમ એટલે આનુપૂર્વી વિગેરે, આ સર્વેનું વિવિધ પ્રકારપણું તેમના મેદો કહેવાથી જ દેલાડ્યું છે. તથા કેવા પ્રકારનાં વ્યાકરણો (ઉત્તરો) ? તે કહે છે-લોક અને અલોક પ્રકાશિત છે જેમાં એવા, તથા ‘ સંસારસસુદ્ધ ’ વિસ્તારવાળા (મોટા) સંસારસસુદ્ધના ઉત્તરવામાં-તારવામાં સમર્થ એવા, એ જ કારણ માટે ઇંદ્રોએ પૂજેલા એટલે પૂછનાર તથા નિર્ણય કરનારની ઇંદ્રોએ પૂજા કરવાથી અથવા સારું કહેલું હોવાથી શ્લાઘા કરેલી હોવાથી પૂજેલા, તથા ‘ મવિયજ્જળ૦ ’-મવ્ય પ્રાણીઓની જે પ્રજા એટલે લોક તે મવ્યજનપ્રજા કહેવાય છે, અથવા મવ્ય એવો જનપદ, તેમના

હૃદયોવહે-ચિત્તોવહે અભિનંદિત એટલે અનુમોદના કરાયેલા, એવો (તત્પુરુષ સમાસનો) વિગ્રહ કરવો, તથા તમસ્ એટલે અજ્ઞાન અને રજસ્ એટલે પાપ, તેને જે નાશ કરે તે તમોરજોવિધ્વંસ કહેવાય છે, આ પ્રમાણે અજ્ઞાન અને પાપને નાશ કરનાર એવું જે જ્ઞાન, તે જ્ઞાનવહે સારી રીતે જોયેલા એટલે નિર્ણય કરેલા અને એ જ કારણ માટે દીવારૂપ થયેલા અને તેથી કરીને જ ઈહા, મતિ અને બુદ્ધિને વધારનારા, તેમાં ઈહા એટલે વિકર્ક, મતિ એટલે અવાય અર્થાત્ નિશ્ચય અને બુદ્ધિ એટલે ઔત્પત્તિકી વિગેરે ચાર પ્રકારની, અથવા ' તમોરજોવિધ્વંસનાનાં ' એટલું જુદું પદ પાઠાંતરે જાણવું અને ' સુહૃદ્-દીપમ્ભૂતાનાં ' એ પણ જુદું પદ જાણવું, તથા ' છત્તીસસહસ્સં ' ન્યૂનતા રહિત છત્રીશ હજાર પદો જેના છે તેવા, અહીં મકાર વધારાનો છે તથા શબ્દનું સ્થાપન અન્યથા પ્રકારે કર્યું છે (અન્યૂનને પહેલો મૂકવો જોઈએ) તે પ્રાકૃતપણાને લીધે દોષ રહિત છે એમ જાણવું. ' વાગરણાગં તિ ' -વ્યાકરણ કરાય એટલે પ્રશ્ન પૂછ્યા પછી નિર્ણય કરનારા ગુરુવહે ઉત્તરરૂપે જે કહેવાય તે વ્યાકરણ કહેવાય છે, તે વ્યાકરણને પ્રકાશ કરવાથી એટલે રચના કરવાથી, અથવા તે વ્યાકરણને દેખાડનારા, કોણ દેખાડનાર ? તે કહે છે- ' સુચત્યં ' -શ્રુતના વિષયવાળા જે અર્થ તે શ્રુતાર્થ એટલે કહેવા લાયક અર્થ-વિશેષો, અથવા શ્રુત એટલે ગણધરે જિનેશ્વર પાસે સાંભળેલા જે અર્થો તે શ્રુતાર્થ કહેવાય છે, અથવા શ્રુત એટલે સૂત્ર અને અર્થ એટલે નિર્યુક્તિ વિગેરે, તે શ્રુતાર્થ કહેવાય છે, તે ઘણા પ્રકારવાળા એમ (કર્મધારય સમાસનો) વિગ્રહ કરવો. અથવા શ્રુતાર્થોના ઘણા પ્રકારો એમ (ષષ્ઠી તત્પુરુષ સમાસનો) વિગ્રહ કરવો. શા માટે આ વ્યાખ્યાન કરાય છે ? તે ઉપર કહે છે કે-શિષ્યોનું હિત એટલે અનર્થનો નાશ અને અર્થની પ્રાપ્તિરૂપ જે હિત તેરૂપ પ્રાર્થના કરવા લાયક હોવાથી અર્થ-પ્રયોજન,

તેને માટે. તે શ્રુતાર્થો કેવા ? તે કહે છે—‘ગુણહસ્તાઃ’—અર્થની પ્રાપ્તિ વિગેરે રૂપ જે ગુણ તે જ હસ્ત જેવો હસ્ત દટલે પ્રધાન અવયવ છે જેમને તે ગુણહસ્ત કહેવાય છે (ગુણમહત્ત્યા દટલે ગુણરૂપી મહા અર્થ) । ‘વિયાહસ્સેત્યાદિ’ અહીંથી સમાપ્તિ સુધીનું સ્ત્રવ સુગમ છે. વિશેષ એ કે—અહીં શત (શતક) એ અધ્યયનની સંજ્ઞા છે. આ અંગમાં કુલ ચોરાશી હજાર પદો છે. અહીં સમવાયાંગની અપેક્ષાએ વ્રમણી સંખ્યાનો આશ્રય કરવાનો નથી, અન્યથા જો તેને વ્રમણી કરીએ તો બે લાખ ને અઢાશી હજારની સંખ્યા થાય છે. ॥ ૫ ॥ સ્ત્રવ—૧૪૦ ॥

હવે જ્ઞાતાધર્મકથા નામનું છઠું અંગ કહે છે—

મૂ૦—સે કિં તં નાયાધર્મમકહાઓ ? નાયાધર્મમકહાસુ નં નાયાણં નગરાંડં ડુજ્ઞાનાંડં ચેઈ-
આંડં વણખંડા રાયાણો ૫ અમ્માપિયરો સમોસરનાંડં ધમ્માયરિયા ધમ્મકહાઓ ઇહલોદિયપરલોદિ-
અઈઢ્ઠીવિસેસા ૧૦ ભોગપરિચ્છાયા પઞ્વજ્ઞાઓ સુયપરિગહા તવોવહાનાંડં પરિયાગા ૧૫ સંલેહનાઓ
મત્તપચ્ચક્ષાણાંડં પાઓવગમણાંડં દેવલોગમણાંડં સુકુલપચ્ચાયાયાંડં ૨૦ પુણબોહિલામા અંતકિ-
રિયાઓ ૨૨ ય આઘવિજ્ઞંતિ જાવ નાયાધર્મમકહાસુ નં પઞ્વઇયાણં વિણયકરણજિણસામિસાસન-
વરે સંજમપઇણપાલણધિમઇવવસાયદુબ્બલાણં ? તવનિયમતવોવહાણરણદુધ્ધરમરમગ્ગયણિ-

स्सहयणिसिट्ठाणं २ घोरपरीसहपराजियासहपारच्छरुद्धसिद्धालयमगगनिगयाणं ३ विसयसुहहत्तुच्छ-
आसावसदोसमुच्छियाणं ४ विराहियचरित्तनाणदंसणजइगुणवित्रिहप्पयारानिस्सारसुन्नयाणं ५ संसा-
रअपारदुखदुग्गइभवविहपरंपरापवंचा । धीराण य जियपरिसहकसायसेणणाधिइधणियसंजम-
उच्छाहनिच्छियाणं आराहियनाणदंसणचरित्तजोगानिस्सल्लसुद्धसिद्धालयमगगमभिमुहाणं सुरभवण-
विमाणसुखाइं अणोवमाइं । भुत्तूण चिरं च भोगभोगाणि ताणि दिव्वाणि महरिहाणि ततो य
कालक्कमत्तुयाणं जह य पुणो लद्धसिद्धिमग्गाणं अंतकिरिया । चलियाण य सदेवमाणुस्ससधीरकरण-
कारणाणि बोधणअणुसासणाणि गुणदोसदरिसणाणि । दिट्ठते पच्चये य सोऊण लोगमुणिणो जह-
ट्ठिय सासणाम्मि जरमरणनासणकरे । आराहिअसंजमा य सुरलोगपडिनियत्ता ओव्वेति जह सासयं
सिवं सव्वदुक्खमोक्खं । एए अण्णे य एवमाइअत्था वित्थरेण य । णायाधम्मकहासु णं परित्ता
वायणा संखेज्जा अणुओगदारा जाव संखेज्जाओ संगहणीओ । से णं अंगट्ठयाए छट्ठे अंगे दोसु-
अक्खंधा एगूणवीसं अज्झयणा, ते समासओ दुविहा पणत्ता, तं जहा-चरिता य कप्पिया य,

दस धम्मकहाणं वग्गा, तत्थ णं एगमेगाए धम्मकहाए पंच पंच अक्खाइयासयाइं एगमेगाए अक्खाइयाए पंच पंच उवक्खाइयासयाइं एगमेगाए उवक्खाइयाए पंच पंच अक्खाइयउवक्खाइयासयाइं, एवमेव सपुब्बावरेणं अध्धुट्ठाओ अक्खाइयाकोडीओ भवंतीति मक्खायाओ, एगूणतीसं उदेसणकाला एगूणतीसं समुदेसणकाला संखेज्जाइं पयसहस्साइं पयगेणं पणत्ता, संखेज्जा अक्खरा जाव चरणकरणपरूवणया आघविज्जंति । से तं णायाधम्मकहाओ ॥ ६ ॥ सूत्रम्—१४१ ॥

મૂલાર્થ:—હવે કહૂ તે જ્ઞાતાધર્મકથા ? જ્ઞાતાધર્મકથાને વિષે જ્ઞાતાના (શ્રેણિકાદિક દૃષ્ટાંતના) નગરો, ઉદ્યાનો, યક્ષના ચૈત્યો, વનખંડો, રાજાઓ ૫, માતાપિતા, સમવસરણ, ધર્માચાર્ય, ધર્મકથા (દેશના), આ લોક અને પરલોક સંબંધી ઋદ્ધિ વિશેષ ૧૦, ભોગનો ત્યાગ, પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ, શાસ્ત્રનું ગ્રહણ (અભ્યાસ), તપોપધાન, દીક્ષાપર્યાયનો કાલ ૧૫, સંલેખના, માત -પાળીના પ્રત્યાખ્યાન, પાદપોગમન, દેવલોકમાં જંબું, ત્યાંથી ચવીને ઉત્તમ કુલમાં જન્મ ૨૦, ફરીથી બોધિ(સમકિત)ની પ્રાપ્તિ ૨૧, તથા અંતક્રિયા ૨૨, આ વાર્ષીશ સ્થાનો કહેવાય છે, યાવત્ જ્ઞાતાધર્મકથાને વિષે વિનય ક્રિયાને કરનારા જિનેશ્વરના ઉત્તમ શાસનમાં પ્રવ્રજિત થયેલા છતાં સંયમ(ચારિત્ર)ની પ્રતિજ્ઞા પાઠવામાં જે દૃતિ, મતિ અને વ્યવસાય (ઉદ્યમ) જોડાઈ તેને વિષે દુર્બલ હોય ૧, નિયમિત તપ અને ઉપધાન તપરૂપી રણસંગ્રામ અને દુર્ધર ભારવહે મગ્ન થયેલા, અત્યંત અશક્ત અને મગ્ન શરીરવાળા હોય ૨, ધોર પરીષદોવહે પરામર્થ પામેલા અને અસમર્થ છતા પરીષદોએ વશ કરવાને આરંભેલા અને

મોક્ષમાર્ગે જતાં રહેલા તેથી કરીને જ સિદ્ધાલયના માર્ગથી શ્રદ્ધ થયેલા હોય કે, તુચ્છ વિષયસુખને વિષે આશાને વશ થવારૂપ દોષવંદે મૂંઝાઈ પામેલા હોય કે, ચારિત્ર, જ્ઞાન અને દર્શનની વિરાધના કરનાર, વિવિધ પ્રકારના સાધુના ગુણોને વિષે નિઃસાર અને શૂન્ય (રહિત) હોય કે, આવા સાધુઓને સંસારને વિષે અપાર દુઃખવાળા દુર્ગતિના ભવોના વિવિધ પ્રકારની પરંપરાના વિસ્તારો કહેવાય છે । તથા પરીષદ અને કષાયરૂપી સૈન્યને જીતનારા, દ્યુતિના સ્વામી અને સંયમને વિષે નિષ્ણે ઉત્સાહવાળા, તથા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના યોગની આરાધના કરનાર અને શલ્ય રહિત શુદ્ધ સિદ્ધાલયના માર્ગની સન્મુખ થયેલા એવા ધીર પુરુષોના અનુપમ (ઉપમા રહિત ઘણા શ્રદ્ધ) દેવપણે ઉત્પન્ન થવામાં જે વિમાનના સુખ છે તે કહેવાય છે । તથા ચિરકાલ સુધી તે દિવ્ય અને અત્યંત પ્રશસ્ત એવા મનોહર ભોગો ભોગવીને પછી ત્યાંથી કાલક્રમે ન્યવેલાને જે પ્રકારે ફરીથી સિદ્ધિમાર્ગને પામીને અંતક્રિયા (મોક્ષ) પ્રાપ્ત થાય છે તે પ્રકારે કહેવાય છે । તથા સંયમથી ચલિત થયેલાને દેવ અને મનુષ્ય સંબંધી ધૈર્ય ઉત્પન્ન કરવાના કારણરૂપ દૃષ્ટાંતો કે જે માર્ગશ્રદ્ધને બોધ કરનાર, અનુશાસન કરનાર અને ગુણ દોષને દેખાડનાર છે તે કહેવાય છે । તથા દૃષ્ટાંતો અને પ્રત્યયોવાળા વચનો સાંભળીને લૌકિક મુનિઓ જે પ્રકારે જન્મ મરણને નાશ કરનાર જિનશાસનમાં સ્થિર થયા, તે પ્રકારે કહેવાય છે । તથા સંયમની આરાધના કરીને દેવલોકમાં જઈને ત્યાંથી પાછા આવ્યા સતા જે પ્રકારે શાશ્વત, કલ્યાણકારક અને સર્વદુઃખ રહિત એવા મોક્ષને પામે છે, તે પ્રકારે કહેવાય છે । આ અને એવા બીજા અર્થો વિસ્તારથી કહ્યા છે । જ્ઞાતાધર્મકથાને વિષે વાચના પરિત્ત (સંખ્યાતી) છે, અનુયોગદ્વારા સંખ્યાતા છે, યાવત્ સંખ્યાતી સંગ્રહણી છે । તે આ અંગાર્થકપણા કરીને છઠું અંગ કહેવાય છે. તેમાં બે શ્રુતસ્કંધો છે, ઓગણીશ અધ્યયનો

છે, તે સંક્ષેપથી વે પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે-ચરિત (થયેલ) અને કલ્પિત. તેમાં ધર્મકથાના દશ વર્ગ છે, તેમાં એક એક ધર્મ-કથામાં પાંચ પાંચ સો આખ્યાયિકા છે. એક એક આખ્યાયિકામાં પાંચ પાંચ સો ઉપાખ્યાયિકા છે, એક એક ઉપાખ્યાયિકામાં પાંચ પાંચ સો આખ્યાયિકોપાખ્યાયિકા છે, એ પ્રમાણે કુલ સાડા ત્રણ કરોડ આખ્યાયિકાઓ છે એમ મેં કહ્યું છે. તેમાં ઓગળત્રીશ ઉદ્દેશન કાલ છે, ઓગળત્રીશ સમુદ્દેશન કાલ છે, સંખ્યાતા હજાર કુલપદો કહેલા છે, સંખ્યાતા અક્ષરો છે, યાત્રત્ ચરણકરણની પ્રરૂપણા કહી છે । તે પ્રમાણે આ જ્ઞાતાધર્મકથા મેં કહી ॥ ૬ ॥ સૂત્ર-૧૪૧ ॥

ટીકાર્થ:—‘સે કિં તમિત્યાદિ’-હવે તે જ્ઞાતાધર્મકથા કહ છે ? જ્ઞાત એટલે ઉદાહરણ, તે જેમાં મુખ્ય છે એવી જે ધર્મકથા તે જ્ઞાતાધર્મકથા કહેવાય છે, અહીં જ્ઞાતા એ ટેકાણે સંજ્ઞાને લીધે દીર્ઘપણું થયું છે, અથવા પહેલો શ્રુતસ્કંધ જ્ઞાત નામનો હોવાથી જ્ઞાત, અને બીજો શ્રુતસ્કંધ તે જ પ્રમાણે (ધર્મકથા નામનો હોવાથી) ધર્મકથા, ત્યારપછી જ્ઞાત અને ધર્મકથા એ બેનો દ્વંદ્વ સમાસ કરવાથી જ્ઞાતાધર્મકથા એવું નામ થયું. તેમાં પ્રથમ વ્યુત્પત્તિના અર્થને સૂત્રકાર દેખાડતા સતા કહે છે-‘નાયા-ધર્મમકહાસુ ણમિત્યાદિ’-જ્ઞાતાના એટલે ઉદાહરણરૂપ કરેલા સેઘકુમારાદિકના નગરાદિક કહેવાય છે. તેમાં નગર વિગેરે વાવીશ પદો સુગમ છે, વિશેષ એ કે-ઉદાન એટલે પુષ્પ, પત્ર, ફલ અને છાયાવાળા વૃક્ષોવડે શોભિત એવું વન કે જેમાં વિવિધ પ્રકારના વેપને ધારણ કરનાર અને મોટા માનવાળા ઘણા લોકો મોજનને માટે આવતા હોય (ઉજાળી કરવા આવતા હોય) તે, ચૈત્ય એટલે વ્યંતરતું દેરું, વનખંડ એટલે અનેક જાતિના ઉત્તમ વૃક્ષોવડે શોભિત એવું વન, આ સર્વે કહેવાય છે । અહીં મૂળમાં ‘યાવત્’ શબ્દ લખ્યો છે તેથી બીજા પાંચ પદો જાણવા. તેના સૂત્રનો અવયવ આ પ્રમાણે છે-‘નાયાધર્મમે-

ત્યાદિ'—તેમાં જ્ઞાતાર્થમ્કથાને વિષે 'જ્ઞ' શબ્દ વાક્યની શ્રૂષા માટે છે. પ્રવ્રજિત થયેલા, ક્યાં પ્રવ્રજિત થયેલા ? તે કહે છે—વિનયક્રિયાને કરનારા, જિનેશ્વર સંબંધી અને બીજાના શાસનોની અપેક્ષાએ પ્રધાન એવા પ્રવચનને વિષે, અથવા આ પ્રમાણે પાઠાંતર જાણવું—'સમણાણં વિણયકરણજિણસાસણંમિ પવરે'—(સાધુઓનો વિનય કરનાર એવા શ્રેષ્ઠ જિન-શાસનને વિષે) દીક્ષિત થયેલા એવા, વહી તે દીક્ષિત થયેલા કેવા ? તે કહે છે—સંયમને વિષે જે પ્રતિજ્ઞા એટલે સંયમનો જે સ્વીકાર તે જ દુઃસ્વે કરીને પામી શકાય તેવો હોવાથી, કાયર મનુષ્યોને ક્ષોભ પમાડનાર હોવાથી તથા મહાંગમીર હોવાથી પાતાલની જેવો પાતાલરૂપ છે, તે પાતાલને વિષે જેમની ધૃતિ, મતિ અને વ્યવસાય અતિ દુર્લભ છે એવા, અથવા પાઠાંતરે સંય-મની પ્રતિજ્ઞાના પાલન કરવાને વિષે જે ધૃતિ, મતિ અને વ્યવસાય તેને વિષે દુર્બલ એવા, તેમાં ધૃતિ એટલે ચિત્તની સ્વસ્થતા, મતિ એટલે બુદ્ધિ અને વ્યવસાય એટલે ક્રિયા કરવાનો ઉત્સાહ, આવા દીક્ષિતો ?, તથા તપને વિષે નિયમ એટલે અવશ્ય કરવાપણું તે તપોનિયમ એટલે નિયમિત તપ કરવો તે, અને તપઉપધાન એટલે અનિયમિત તપ અર્થાત્ આગમને આશ્રીને તપ કરવો તે, આ પ્રમાણે તપનિયમ અને તપઉપધાનરૂપી રણ એટલે કાયર જનોને ક્ષોભ પમાડનાર સંગ્રામ તથા શ્રમનું કારણ હોવાથી દુર્ધર એવો માર એટલે દુઃસ્વે કરીને વહન કરી શકાય તેવા લોહ વિગેરેનો માર, આવેવડે ભગ્ન થયેલા એટલે પરાડ્મુખ થયેલા, તથા નિઃસહ એટલે અત્યંત અશક્ત, તે જ (સ્વાર્થમાં ક પ્રત્યય કરવાથી) નિઃસહક કહેવાય છે અને નિસુષ્ટ એટલે નિસુષ્ટાંગ અર્થાત્ ભગ્ન અંગવાલા (આલસુ), અથવા પાઠાંતરે ' નિઃસહકનિવિષ્ટાઃ '—(અત્યંત અશક્ત સતા બેસી રહેલા) એવા, અહીં ' ભગ્નગય ' એટલાકાણે પ્રાકૃત માષાને લીધે કક્કારનો લોપ અને સંધિનું કરવું થયું છે તેથી ' ભગ્ના '

इत्यादिकने विषे दीर्घपणुं जाणवुं, आवा दीक्षितो २, तथा घोर परीपहोवडे पराजित थयेला अने असह एटले असमर्थ एवा सता ज परीपहोए वश करवाने आरंभेला अने मोक्षमार्गमां जतां रुंधेला, ते 'घोरपरीषहपराजितासहप्रारब्धरुद्धाः' कहीए, ए ज कारण माटे जे ज्ञानादिक सिद्धालयना मार्गथी निर्गत एटले पतित (भ्रष्ट) थयेला ते अने ते उपर कहेला मळीने (कर्मधारय समास करवाथी) 'घोरपरीषहपराजितासहप्रारब्धरुद्धसिद्धालयसार्गनिर्गतानां' एवं थयुं, अथवा पाठांतरे घोर परीसहोवडे पराभव पामेला एवा दीक्षितो (एम षष्ठी विभक्ति जुदी राखत्री) तथा सह एटले एकी साथे ज विशिष्ट प्रकारनी गुणश्रेणि उपर चडता थका परीपहोवडे प्ररुद्धरुद्ध एटले जेओ अत्यंत रुंधाया सता सिद्धालयना मार्गथी पतित थयेला ते 'सहप्ररुद्धसिद्धालयमार्गनिर्गतानां' कहीए, आवा दीक्षितो ३, तथा स्वरूप (स्वभाव) थी ज तुच्छ एवा विषयसुखने विषे आशावशना दोषे करीने एटले मनोरथोनी परतंत्रतारूप निर्गुणपणाए करीने (दोषे करीने) जेओ मूर्छित थयेला एटले आग्रहवाळा थयेला ते 'विषयसुखतुच्छाशावशदोषमूर्छित' कहीए, अथवा पाठांतरे-कोइ पण अवस्थामां विषयसुखने विषे जे महेच्छा-मोटी इच्छा अने बीजी कोइ अवस्थामां जे तुच्छ आशा ते वेना पारतंत्र्यरूप दोषवडे जेओ मूर्छित थया होय ते 'विषयसुखमहेच्छातुच्छाशावशदोषमूर्छितानां' कहीए, आवा दीक्षितो ४, तथा जेओए चारित्र, ज्ञान अने दर्शननी विराधना करी होय तेओ, तथा मूलगुण अने उत्तरगुणरूपी विविध प्रकारना साधुगुणेने विषे निःसार एटले सार रहित अर्थात् पळाळ जेवा गौण (तुच्छ) धान्य जेवा, तथा ते ज साधुगुणे करीने शून्य एटले सर्वथा रहित जे होय ते, पछी आ त्रण शब्दनो कर्मधारय समास करवो, तेम करवाथी 'विराधित-

ચારિત્રજ્ઞાનદર્શનયતિગુણવિવિધપ્રકારનિઃસારચૂન્યકાનાં' એવું થયું ૫, આવા પાંચ પ્રકારના પડવાઈ સાધુઓ, તેમને શું થાય ? તે કહે છે—સંસારને વિષે અપાર દુઃખવાળા એટલે અનંત હ્રેશવાળા જે નારક, તિર્યંચ, કુમનુષ્ય અને હ્રદેવ-રૂપ કુગતિને વિષે થતા ભવો-ભવના ગ્રહણો, તેમના જે વિવિધ પ્રકારની પરંપરાના વિસ્તારો, તે 'સંસારાપારદુઃખદુર્ગતિભવવિવિધપરંપરાપ્રપન્નાઃ' કહીએ, તે આ અંગમાં કહેવાય છે એમ પૂર્વની સાથે સંબંધ કરવો । તથા ધીર એટલે મહાસત્ત્વવાળા મનુષ્યો, તે કેવા ? તે કહે છે—જેઓએ પરીષદ અને કષાયરૂપી સૈન્યને જીત્યું હોય તે, તથા ધૃતિના એટલે મનની સ્વસ્થતાના જે ધનિક-સ્વામીઓ તે ધૃતિધનિક કહીએ, તથા સંયમને વિષે નિશ્ચિત એટલે અવશ્ય થનારો છે ઉત્સાહ એટલે વીર્ય (પરાક્રમ) જેમનો તે 'સંયમોત્સાહનિશ્ચિત' કહીએ. ત્યારપછી આ ત્રણ પદોનો કર્મધારય સમાસ કરવો. પછી તેને પછીનું બહુવચન કરવું એટલે 'જિતપરીષદકષાયસૈન્યધૃતિધનિકસંયમોત્સાહનિશ્ચિતાનાં' આવું થયું. તથા જેઓએ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના યોગો આરાધ્યા હોય તેઓ, તથા નિઃશલ્ય એટલે મિથ્યાદર્શનાદિક શલ્ય રહિત અને શુદ્ધ એટલે અતિચાર રહિત એવો જે સિદ્ધાલયનો એટલે મુક્તિનો માર્ગ, તેની સન્મુખ જે થયેલા હોય તેઓ, પછી બે પદનો કર્મધારય સમાસ કરી પછીનું બહુવચન કરવાથી 'આરાધિતજ્ઞાનદર્શનચારિત્રયોગનિઃશલ્યશુદ્ધસિદ્ધાલયમાર્ગાભિમુખાનાં' એવું થયું. આવા સારા સાધુઓને શું થાય ? તે કહે છે—સુરભવનને વિષે એટલે દેવતાપણે ઉત્પન્ન થવાને વિષે જે વિમાનના અનુપમ સુખો તે 'સુરભવનવિમાનસૌહ્યાનિ અનુપમાનિ' આવા સુખો જ્ઞાતાધર્મકથામાં કહેવાય છે એમ સંબંધ કરવો. અહીં ભવન શબ્દે કરીને ભવનપતિના ભવનો કહ્યા નથી, કેમ કે સંયમની વિરાધના રહિત એવા સાધુઓનો આ પ્રસ્તાવ છે

તેથી; કારણ કે આવા સાધુઓ ભવનપતિને વિષે ઉત્પન્ન થતા નથી । તથા ચિરકાઠુ સુધી ભોગભોગાન્નુ એટલે મનોહર શબ્દા-
 દિક ભોગોને ભોગવીને, કેવા ભોગો ? તે કહે છે—દિવ્ય એટલે સ્વર્ગમાં ઉત્પન્ન થયેલા તથા ‘મહાર્હાન્’—મોટા એટલે
 આત્યંતિક અર્હાન્ એટલે પ્રશસ્તપણાએ કરીને પૂજવા લાયક એવા ભોગો ભોગવીને પછી ત્યાંથી એટલે તે દેવલોકથી કાલના
 કરમથી ચવેલા તથા વહી લઙ્ઘસિદ્ધિમાર્ગ એટલે જેઓ મનુષ્યગતિને વિષે જ્ઞાનાદિક મોક્ષમાર્ગને પામેલા છે તેઓની જે પ્રકારે
 અંતક્રિયા એટલે સિદ્ધિ થાય છે તે પ્રકારે આ અંગમાં કહેવાય છે એમ સંબંધ જાણવો । તથા ચલિતાનાં એટલે કોઇપણ પ્રકારે
 કર્મના વશથી પરીપહાદિકને વિષે ધીરજ નહીં રહેવાથી સંયમની પ્રતિજ્ઞાથી અટ થયેલાને દેવસહિત મનુષ્ય (દેવ અને મનુષ્ય)
 સંબંધી જે ધીરપણું ઉત્પન્ન કરનારા કારણો—દૃષ્ટાંતો છે, તે આ અંગમાં કહેવાય છે. અહીં માવાર્થ આ પ્રમાણે છે—જેમ આર્યા-
 પાઠાભૂતિને દેવે ધીર (સ્થિર) કર્યા, અથવા જેમ મેઘકુમારને ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ ધીર કર્યા, અથવા જેમ શૈલકાચાર્યને પંથક
 સાધુએ ધીર (સ્થિર) કર્યા, તેમ ધીર કરવાના કારણો તે અંગમાં કહેવાય છે. કેવાં તે કારણો ? તે કહે છે—‘બોધનાનુ-
 શાસનાનિ’—બોધન એટલે માર્ગથી અટ થયેલાને માર્ગમાં સ્થાપવા, અનુશાસન એટલે દુષ્ટ સ્થિતિવાળાને સારી સ્થિતિનું
 સંપાદન (પ્રાપ્ત) કરવું તે, અથવા બોધન એટલે આમંત્રણ (સંબોધન), તે પૂર્વક જે અનુશાસન (ઉપદેશ) તે બોધનાનુ-
 શાસન કહીએ. તથા ‘ગુણદોષદર્શનાનિ’—સંયમની આરાધના કરવામાં ગુણ છે અને અન્યમાં (આરાધના નહીં કરવામાં)
 દોષ છે, એ પ્રમાણેના દર્શન એટલે વાક્યો આ અંગમાં કહેવાય છે એમ સંબંધ કરવો । તથા દૃષ્ટાંતોને એટલે જ્ઞાતોને અને
 પ્રત્યયોને એટલે બોધિના કારણભૂત વાક્યોને સાંભળીને લૌકિકક્રમુનિઓ શુક પરિવ્રાજક વિગેરે જે પ્રકારે જરા મરણને નાશ

કરનારા જિનેશ્વરના શાસનને વિષે સ્થિરતાને પામ્યા, તે પ્રકારે આ અંગમાં કહેવાય છે તેમ સંબંધ જાણવો । તથા ‘ આરા-
હિતસંજમ ત્તિ ’—આથી જ લૌકિક મુનિઓ અને સંયમથી ચલાયમાન થયેલા સાધુઓ જિનવચનને પામ્યા સતા (પામીને)
પરીથી સંયમનું પાલન કરીને સુરલોકમાં જહને ત્યારપછી તે સુરલોકથી પાછા આવ્યા સતા જે પ્રકારે શાશ્વત-સદાકાઠ રહેનાર
અને શિવ-વાધા રહિત એવા સર્વ દુઃખના મોક્ષને એટલે નિર્વાણને પામે છે, તે સર્વ આ અંગમાં કહેવાય છે । આ ઉપર
કહ્યા તે અને બીજા પળ એને આદિ લઈને, અહીં આદિ શબ્દનો પ્રકાર અર્થ હોવાથી એવા પ્રકારના અર્થો એટલે પદાર્થો વિસ્તાર-
વડે અને ચ શબ્દ છે તેથી કોઈક ઠેકાણે કોઈક પદાર્થો સંક્ષેપે કરીને અહીં કહેવાય છે એમ ક્રિયાપદનો સંબંધ કરવો ।
‘ નાયાધર્મમકહાસુ પં ’—ઈત્યાદિ સૂત્ર સમાપ્તિ પર્યંત સુગમ છે. તેમાં વિશેષ આ પ્રમાણે છે—‘ એકૂળવીસમ્મજ્જયણ
ત્તિ ’—પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં ઓગળીશ અધ્યયનો છે, તથા બીજા શ્રુતસ્કંધમાં દશ અધ્યયનો છે. તથા ‘ દસ ધર્મમકહાણ
વગ્ગા—’ આ સૂત્રનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—અહીં ઓગળીશ જ્ઞાતાના અધ્યયનો છે. કેમ કે દાષ્ટાંતિક અર્થને જણાવનાર
એરૂપ જે જ્ઞાત, તેમાં તેનું પ્રતિપાદન કરેલું છે તેથી તે ઓગળીશ અધ્યયનો પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં છે અને બીજા શ્રુતસ્કંધમાં
તો અહિંસાદિક લક્ષણવાળા ધર્મની કથા તે ધર્મકથા એટલે આખ્યાનકો કહેલા છે, એ આનો ભાવાર્થ છે. તે ધર્મકથાના દશ
વર્ગો છે. અહીં વર્ગ એટલે સમૂહ એવો અર્થ છે. તેથી કરીને અર્થાધિકારના સમૂહરૂપ અધ્યયનો જ દશ વર્ગરૂપ જાણવા. તેમાં
જ્ઞાતને વિષે પહેલા જે દશ અધ્યયનો છે તે જ્ઞાત જ કહેવાય છે. તેમને વિષે આખ્યાયાદિકનો સંભવ નથી. બાકીના નવ
અધ્યયનો છે, તેમાં એક એક અધ્યયનમાં પાંચ સો ચાલીશ આખ્યાયિકા છે. તેમાં પળ એક એક આખ્યા-

યિકામાં પાંચ સો પાંચ સો ઉપાખ્યાયિકા છે. તેમાં પળ એક ઉપાખ્યાયિકામાં પાંચ સો પાંચ સો આખ્યાયિકોપાખ્યા-
 યિકા છે. એ પ્રમાણે આ સર્વને એકઠા કરીએ ત્યારે કેટલા થાય ? તે કહે છે—“ એક સો ને એકવીશ કરોડ તથા પચાસ
 લાખ થાય. આ પ્રમાણે નવ અધ્યયન સંવંધી વિસ્તાર કહ્યા પછી અધિકૃત સૂત્રનો (ધર્મકથાનો) વિસ્તાર જાણવો. ” તે આ
 પ્રમાણે—ધર્મકથાના દશ વર્ગ છે, તેમાં એક એક ધર્મકથાને વિષે પાંચ સો પાંચ સો આખ્યાયિકા છે, એક એક આખ્યાયિકામાં
 પાંચ સો પાંચ સો ઉપાખ્યાયિકા છે, અને એક એક ઉપાખ્યાયિકામાં પાંચ સો પાંચ સો આખ્યાયિકોપાખ્યાયિકા છે. ” આ
 સર્વને એકઠા કરીએ ત્યારે શું થાય ? તે કહે છે—“ એક સો પચીશ કરોડ થાય છે. અહીં જે કારણ માટે સમલક્ષણવાળા છે,
 તે કારણમાંટે નવ જ્ઞાતાના સંવંધવાળી આખ્યાયિકા વિગેરે જે (એક સો ને સાડી એકવીશ કરોડ) કહી છે તે આ મોટી રાશિ-
 માંથી સ્ફુટ રીતે શોધવી—નાદ કરવી. તેથી પુનરુક્તિ રહિત આ આખ્યાયિકાઓનું પ્રમાણ કહેલું છે. ” તે પ્રમાણે આ રાશિ નાદ
 કરે સતે સાડાત્રણ કરોડ જ કથાનકો થાય છે. તેથી કરીને મૂલ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—“ એવમેવ સપુન્નવાવરેણં તિ ’—એ જ
 પ્રમાણે એટલે કહેલા પ્રકારવડે ગુણાકાર અને નાદવાકી કરે સતે ‘ અધ્યુદ્ઘાઓ અક્ષવાહ્યાકોડીઓ ભવંતીતિ મન્વસ્વા-
 ઓ ત્તિ ’—આખ્યાયિકા એટલે કથાનકો એતા એટલે આટલી (સાડા ત્રણ કરોડ) સંખ્યાવાળી થાય છે. એમ ભગવાન
 મહાવીરસ્વામીએ કહ્યું છે. તથા આ અંગમાં સંખ્યાતા હજાર પદો છે. એટલે કે પાંચ લાખ ને સીતોતેર હજાર કુલ પદો છે.
 અથવા સૂત્રાલાપકના કુલ પદોએ કરીને સંખ્યાતા હજાર જ પદો છે એમ સર્વત્ર જાણી લેવું ॥ ૬ ॥ સૂત્ર—૧૪૧ ॥

૧ નવ અધ્યયનો અને દશ વર્ગની મઢીને તો એક સો પચીશ કરોડ આખ્યાયિકા સમજવી.

हवे उपासकदशा नामनुं सातसुं अंग कहे छे—

मू०—से किं तं उवासगदसाओ ? उवासगदसासु णं उवासयाणं णगराईं उजाणाईं चेइ-
आईं वणखंडा रायाणो अम्मापियरो समोसरणाईं धम्मायरिया धम्मकहाओ इहलोइयपरलोइय-
इद्धिविसेसा उवासयाणं सीलद्वयवेरमणुणपच्चक्खाणपोसहोवासपडिवज्जणयाओ सुयपरिगहा
तवोवहाणा पडिमाओ उवसगा संलेहणाओ भत्तपच्चक्खाणाईं पाओवगमणाईं देवलोगगमणाईं
सुकुलपच्चायाया पुणो बोहिलाभा अंतकिरियाओ आघविज्जंति । उवासगदसासु णं उवासयाणं
रिद्धिविसेसा परिसा वित्थरधम्मसवणाणि बोहिलाभअभिगमसम्मत्तविसुद्धया थिरत्तं मूलगुणउ-
त्तरगुणाइयारा ठिईविसेसा य बहुविसेसा पडिमाभिग्गहग्गहणपालणा उवसग्गाहियासणा णिरु-
वसग्गा य तवा य विचित्ता सीलद्वयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासा अपच्छिममारणांतिया य
संलेहणाझोसियाहिं अप्पाणं जह य भावइत्ता बहूणि भत्ताणि अणसणाए य छेअइत्ता उववण्णा
कप्पवरविमाणुत्तमेसु जह अणुभवंति सुरवरविमाणवरपोंडरीएसु सोक्खाईं अणोवमाईं कमेण भुत्तूण

॥२३१॥

श्री

समवायाङ्ग

सूत्र ॥

बोयुं अंग

॥२३१॥

उपासक-
दशा
परिचय ॥

ઉત્તમાઈ તઓ આઠઁખણું ચુયા સમાણા જહ જિણમયંમિ બોહિં લઘૂણ ય સંજમુત્તમં તમરયોઘ-
 વિપ્પમુક્કા ઉવેતિ જહ અઁખયં સઘ્વદુઁખમોઁખલં । એતે અન્ને ય એવમાઈઅથા વિત્થરેણ ય । ઉવા-
 સયદસાસુ ણં પરિત્તા વાયણા સંઁખેજ્ઞા અણુઓગદારા જાવ સંઁખેજ્ઞાઓ સંગહણીઓ । સે ણં અંગટુ-
 થાએ સત્તમે અંગે એગે સુયઁખલંધે દસ અઙ્ગયણા દસ ઉદેસણકાલા દસ સમુદેસણકાલા સંઁખેજ્ઞાઈ
 પયસયસહસ્સાઈ પયગ્ગેણં પણત્તા । સંઁખેજ્ઞાઈ અઁખરાઈ જાવ એવં ચરણકરણપરૂવણયા આઘ-
 વિજ્ઞંતિ । સે તં ઉવાસગદસાઓ ॥ ૭ ॥ સૂત્રમ્-૧૪૨ ॥

મૂલાર્થઃ—તે ઉપાસકદશા કેવી છે ? ઉપાસકદશાને વિષે શ્રાવકોના નગરો, ઉદ્યાનો, યક્ષના ચૈત્યો, વનઁલ્લો,
 રાજાઓ, માતાપિતાઓ, સમવસરણ, ધર્મચાર્ય, ધર્મકથા, આ લોક અને પરલોક સંઁચી ઋદ્ધિવિશેષ કહેવાય છે, તથા શ્રાવ-
 કોના શીલવ્રત, વિરમણ, ગુણ, પ્રત્યાઁખ્યાન, પૌષ્ઠોપવાસ, એ સર્વની પ્રતિપત્તિ એટલે અંગીકાર, તથા શ્રુતચું ગ્રહણ, તપો-
 પધાન, પ્રતિમા, ઉપસર્ગ, સંલેખના, માતપાણીના પ્રત્યાઁખ્યાન, પાદપોષગમન, દેવલોકમાં જવું, ત્યાંથી ચઢીને ઉત્તમ કુલમાં
 જન્મ પામવો, ફરીથી વોધિનો લાભ અને અંતક્રિયા એ સર્વ કહેવાય છે. ઉપાસકદશાને વિષે શ્રાવકોની ઋદ્ધિવિશેષ, પર્યદા,
 વિસ્તારથી ધર્મચું શ્રવણ, વોધિલાભ, અભિગમ, સમ્યક્ત્વની શુદ્ધતા, સ્થિરપણું, મૂઠગુણ અને ઉત્તરગુણના અતિચાર, સ્થિતિ-

વિશેષ, ઘણા પ્રકારની પ્રતિમા, અભિગ્રહનું ગ્રહણ, તેનું પાલન, ઉપસર્ગ સહન કરવા, નિરુપસર્ગ, વિચિત્ર તપ, શીલવ્રત, ગુણ, વિરમણ, પ્રત્યાખ્યાન, પૌષ્ઠોપવાસ, છેલ્લી મરણાંતિક સંલેખનાના સેવનવડે પોતાના આત્માને યથાપ્રકારે ભાવીને ઘણા ભોજનને અનશનવડે છેડીને (ત્યાગ કરીને) ઉત્તમ દેવલોકને વિષે ઉત્પન્ન થયા સતા જે પ્રકારે શ્રેષ્ઠ દેવોના ઉત્તમ વિમાનોને વિષે અનુપમ ઉત્તમ સુખને ક્રમવડે ભોગવીને ત્યારપછી આયુષ્યને ક્ષયે ચઢ્યા સતા જે પ્રમાણે જિનમતને વિષે બોધિને પામીને ઉત્તમ ચારિત્રને પામીને અજ્ઞાન અને પાપના સમૂહથી મુક્ત થયા સતા જે પ્રકારે અક્ષય અને સર્વ દુઃસ્વથી રહિત એવા મોક્ષને પામે છે, આ અને એવા વીજા પદાર્થો આ અંગમાં વિસ્તારથી કહેવાય છે. ઉપાસકદશાને વિષે વાચના પરિત્ત છે, સંખ્યાતા અનુયોગ દ્વાર છે, યાવત્ સંખ્યાતી સંગ્રહણી છે, તે આ અંગાર્થકપણા કરીને સાતમું અંગ છે, તેમાં એક શ્રુતસ્કંધ છે, દશ અધ્ય-યનો છે, દશ ઉદ્દેશનકાલ છે, દશ સમુદ્દેશન કાલ છે, કુલ સંખ્યાતા હજાર પદો કહેલા છે, સંખ્યાતા અક્ષરો છે, યાવત્ આ પ્રમાણે ચરણકરણની પ્રરૂપણા કહેવાય છે. । તે આ ઉપાસકદશા મેં કહી ॥ ૭ ॥ સૂત્ર-૧૪૨ ॥

ટીકાર્થ:—‘ સે કિં તમિત્યાદિ ’—હવે કહ તે ઉપાસક દશા છે ? ઉપાસક એટલે શ્રાવકો, તેમાં રહેલી ક્રિયાના સમૂહને પ્રતિપાદન કરનાર દશા એટલે દશ અધ્યયનવડે જણાતી તે ઉપાસકદશા કહેવાય છે. તે માટે કહે છે કે—‘ ઉપાસકદસાસુ ણં ’—ઉપાસકદશાને વિષે શ્રાવકોનાં નગરો, ઉદ્યાનો, ચૈત્યો, વનખંડો, રાજાઓ, માતાપિતા, સમવસરણ, ધર્માચાર્ય, ધર્મકથા, આ લોક પરલોક સંબંધી ઋદ્ધિવિશેષો, તથા ઉપાસકો(શ્રાવકો)ના શીલવ્રત એટલે અણુવ્રતો, વિરમણ એટલે રાગાદિકની વિરતિ, ગુણ એટલે ગુણવ્રતો, પ્રત્યાખ્યાન એટલે નવકારસહિત (નમુકારસહી)

વિગેરે, પૌષ્ઠ એટલે અષ્ટમી વિગેરે પર્વતિથિ તેને વિષે ઉપવસન એટલે આહાર, શરીરસત્કાર વિગેરેનો જે ત્યાગ તે પૌષ્ઠોપવાસ કહીએ. ત્યારપછી (શીલવ્રતથી પૌષ્ઠોપવાસ સુધી) દ્વંદ્વ સમાસ કરી તે સર્વની પ્રતિપાદનતા એટલે પ્રતિપત્તિ-સ્વીકાર એમ (પશ્ચીતત્પુરુષ સમાસનો) વિગ્રહ કરવો. શ્રુતપરિગ્રહ અને તપઉપધાનનો અર્થ પ્રસિદ્ધ છે. ' પઙ્કિમા-ઓ સ્તિ '—શ્રાવકની અગ્યાર પ્રતિમા અથવા કાર્યોત્સર્ગ, ઉપસર્ગો એટલે દેવાદિકના કરેલા ઉપદ્રવો, સંલેખના, ભક્તપાનના પ્રત્યાખ્યાન, પાદપોષગમન, દેવલોકમાં જહું, ત્યાંથી સારા કુલમાં આવહું, ફરીથી બોધિની પ્રાપ્તિ અને અંતક્રિયા એ સર્વ આ અંગમાં કહેવાય છે. પ્રથમ કહેલાને જ હજુ વિશેષે કરીને કહે છે—' ઉવાસગેત્યાદિ '—તેમાં ક્ષદ્ધિવિશેષ એટલે અનેક કરોડ સંખ્યાવાળા દ્રવ્યાદિક સંપત્તિવિશેષ, તથા પરિપદ્ એટલે પરિવારવિશેષ, જેમ કે માતા, પિતા, પુત્ર વિગેરે આમ્યંતર પરિ-પદ્ (પરિવાર) અને દાસી, દાસ, મિત્ર, વિગેરે બાહ્ય પરિપદ્, તથા મહાવીરસ્વામીની પાસે વિસ્તારથી ધર્મનું શ્રવણ, તેના થકી બોધિનો લાભ, અભિગમ, સમ્યક્ત્વની શુદ્ધતા, સ્થિરપણું એટલે પણ સમ્યક્ત્વની શુદ્ધતા જ, મૂલગુણ ઉત્તરગુણ એટલે અણુવ્રત વિગેરે, અતિચાર એટલે તે વ્રતનું જ વધવંધાદિકવહે સંહન, સ્થિતિવિશેષ એટલે ઉપાસક(શ્રાવક)ના પર્યાયનું કાલમાન, વધુ વિશેષ એટલે ઘણા ભેદવાળી પ્રતિમાઓ એટલે સમ્યગ્દર્શનાદિક પ્રતિમાઓ, અભિગ્રહોનું ગ્રહણ અને તેમનું જ પાલન કરવું, ઉપસર્ગો સહન કરવા, ઉપસર્ગ રહિતપણું, વિચિત્ર પ્રકારના તપ, શીલવ્રત વિગેરેનો અર્થ ઉપર કહી ગયા પ્રમાણે જાણવો. તથા અપશ્ચિમ એટલે પાછલી ઉમ્મરમાં થનારી—છેવટને કાલે થનારી. અહીં ' અ ' એવો અક્ષર અમંગલને દૂર કરવા માટે કર્યો છે. તથા મરણરૂપ અંતને વિષે જે થયેલી તે મારણાંતિકી કહીએ, તથા આત્માની એટલે શરીરની અને જીવની

સંલેખના દટલે તપવહે અને રાગાદિકના જયવહે કૃશતા કરવી તે આત્મસંલેખના કહીએ, પછી આ ત્રણ પદનો કર્મધારય સમાસ કરી તેને ષષ્ઠી વિભક્તિનું બહુવચન કરું, તેની જોષણા દટલે સેવા અર્થાત્ કારણ તે વહે આત્માને ભાવીને તથા અનશનવહે કરીને દટલે ભોજનરહિતપણાએ કરીને ઘણા ભાતપાણીનો વિચ્છેદ કરીને મરણ પામી ઉત્પન્ન થયા, કયાં ઉત્પન્ન થયા ? તે કહે છે--શ્રેષ્ઠ કલ્પને વિષે જે ઉત્તમ વિમાનો તેને વિષે ઉત્પન્ન થયા, તથા શ્રેષ્ઠ પુંડરીક(કમલ)ની જેવા દેવના જે ઉત્તમ વિમાનો તેને વિષે જે પ્રમાણે અનુપમ સુખોને અનુભવે છે, તે ઉત્તમ સુખોને અનુક્રમે ભોગવીને ત્યારપછી આયુષ્યને ક્ષયે ચઢ્યા સતા જે પ્રમાણે જિનમતને વિષે બોધિને પામીને અને ઉત્તમ-પ્રધાન સંયમને પામીને તમ-અજ્ઞાન અને રજ-કર્મ તેના ઓઘ-પ્રવાહવહે મુક્ત (રહિત) થયા સતા જે પ્રકારે અક્ષય-પુનરાવૃત્તિ રહિત સર્વ દુઃખના મોક્ષને-કર્મક્ષયને પામે છે, તે પ્રકારે ઉપાસકદશાને વિષે કહેવાય છે એમ સંબંધ કરવો. આ અને બીજા ક્રિયાદિનો અર્થ પૂર્વની જેમ જાણવો. વિશેષ એ કે-કુલ સંખ્યાતા લાખ પદો છે દટલે કે અગ્યાર લાખ અને બાવન હજાર પદો છે ॥ ૭ ॥ સૂત્ર-૧૪૨ ॥

હવે અંતઃકૃદશા નામનું આઠમું અંગ કહે છે—

મૂ૦—સે કિં તં અંતગહદસાઓ ? અંતગહદસાસુ ણં અંતગહાણં ણગરાઈં ઉજ્જાણાઈં ચેઈયાઈં વણાઈં રાયા અસ્માપિયરો સમોસરણા ધમ્માયરિયા ધમ્મકહા ઇહલોઈયપરલોઈયઈહિવિસેસા ભોગપરિચ્છાયા પવજ્ઞાઓ સુયપરિગહા તવોવહાણાઈં પડિમાઓ બહુવિહાઓ સ્વમા અજ્ઞવં મહવં ચ

मोअं च सच्चसहिं सत्तरसविहो य संजमो उत्तमं च बंभं आकिंचणया तवो चियाओ समिइगु-
 तीओ चेव तह अप्पसायजोगो सज्झायज्झाणेण य उत्तमाणं दोणहं पि लक्खणाइं पत्ताण य संज-
 मुत्तमं जियपरीसहाणं चउव्विहकम्मक्खयम्मि जह केवलस्स लंभो परियाओ जत्तिओ य जह
 पालिओ मुणिहिं पायोवगओ य जो जहिं जत्तियाणि भत्ताणि छेअइत्ता अंतगडो मुनिवरो तमर-
 योधविप्पमुक्को मोक्खसुहमणुत्तरं च पत्ता । एए अन्ने य एवसाइअत्था वित्थारेणं पक्खेई ।
 अंतगडदसासु णं परित्ता वायणा संखेज्जा अणुओगदारा जाव संखेज्जाओ संगहणीओ, जाव से णं
 अंगट्टयाए अट्टमे अंगे एगे सुयक्खंधे दस अज्झयणा सत्त वग्गा दस उद्देसणकाला दस समुद्देस-
 णकाला संखेज्जाइं पयसयसहस्साइं पयग्गेणं पणत्ता, संखेज्जा अक्खरा जाव एवं चरणकरणप-
 रूवणया आघविज्जंति । से तं अंतगडदसाओ ॥ ८ ॥ सूत्रम्-१४३ ॥

मूलार्थः—हवे ते अंतकृद्दशा कई छे ? अंतकृद्दशाने विषे संसारनो अंत करनारना (तीर्थकरादिकना) नगरो, उद्यानो,
 चैत्यो, वनो, राजाओ, माता पिता, समवसरण, धर्माचार्य, धर्मकथा, आलोक परलोक संबंधी समृद्धिविशेष, भोगनो त्याग,
 प्रव्रज्या, श्रुततुं ग्रहण, तपोपधान, बहु प्रकारनी प्रतिमा, क्षमा, आर्जव, मार्दव, शौच, सत्य, सत्तर प्रकारनो संयम, उत्तम

બ્રહ્મચર્ય, અર્કિચનતા (પરિગ્રહ રહિતપણું), તપ, ત્યાગ, સમિતિ, ગુપ્તિ, તથા અપ્રમાદનો યોગ, ઉત્તમ એવા સ્વાધ્યાય અને ધ્યાન એ બન્નેનાં લક્ષણો, તથા ઉત્તમ સંયમને પામેલા અને પરીષદોને જીતનારાને ચાર પ્રકારના કર્મનો ક્ષય થયે સતે જે પ્રકારે કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ અને જે પ્રકારે જેટલો પર્યાય મુનિઓએ પાળ્યો, તથા પાદપોષગમને પામેલો જે મુનિવર જે સ્થાને જેટલા ભક્તપાનને છેદીને અંતકૃત અને અજ્ઞાન તથા કર્મના સમૂહથી મુક્ત (રહિત) થયા, તથા તે અનુત્તર મોક્ષસુખને પામ્યા । આ અને એવા વીજા અર્થો અહીં વિસ્તારવડે પ્રરૂપાય છે । અંતકૃતદશને વિષે વાચના પરિત્ત છે, અનુયોગ દ્વાર સંખ્યાતા છે, યાવત્ સંખ્યાતી સંગ્રહણી છે, યાવત્ તે આ અંગાર્થકપણા કરીને આઠમું અંગ છે । આ અંગમાં એક શ્રુતસ્કંધ છે, દશ અધ્યયનો છે, દશ વર્ગ છે, દશ ઉદ્દેશનકાલ છે, દશ સમુદ્દેશનકાલ છે, કુલ સંખ્યાતા હજાર પદો કહ્યા છે, સંખ્યાતા અક્ષરો છે, યાવત્ આ પ્રમાણે ચરણકરણની પ્રરૂપણા કહેવાય છે । તે આ પ્રમાણે મેં અંતકૃતદશા કહી ॥ ૮ ॥ સૂત્ર-૧૪૩ ॥

ટીકાર્થ:—‘ સે કિં તમિત્યાદિ ’—હવે કહ્યું છે તે અંતકૃતદશા છે? તેમાં અંત એટલે વિનાશ, તે કર્મનો અથવા કર્મના ફલરૂપ સંસારનો જેમણે વિનાશ કર્યો છે તે અંતકૃત એટલે ‘તીર્થંકરાદિક કહેવાય છે, તેના પ્રથમ વર્ગમાં દશ અધ્યયનો છે, તેથી તે સંખ્યાને લઈને અંતકૃતદશા કહેવાય છે । તે જ કહે છે—‘ અંતગઢદસાસુ ણં ’ ઇત્યાદિ સૂત્ર સુગમ છે. વિશેષ

૧ યૌગિક અર્થ લેવાથી તીર્થંકરાદિક પળ અંતકૃત્ કહી શકાય છે, પરંતુ અંતકૃત્ સૂત્રમાં તો ભવપ્રાંતે કેવલી થઈને મોક્ષે ગયા તેના જ અધિકાર છે.

એ કે-નગર વિગેરે ચૌદ પદો છઠ્ઠા અંગના વર્ણનમાં કહ્યા તે જ છે. તથા 'પહિમાઓ ત્તિ'—વાર ભિશ્નુની પ્રતિમા એક માસની હત્યાદિ ઘણા પ્રકારની છે, તથા ક્ષમા, માર્દવ, આર્જવ અને સત્ય સહિત શૌચ (શૌચ અને સત્ય), તેમાં શૌચ એટલે પરધનનો અપહાર કરવાથી થતી મલિનતાનો અમાવ, સત્તર પ્રકારનો સંયમ, મૈથુનની વિરતિરૂપ ઉત્તમ બ્રહ્મચર્ય, 'આર્કિચણિય ત્તિ'—અર્કિચનપણું (પરિગ્રહ રહિતપણું), તપ, ત્યાગ એટલે આગમમાં કહેલું દાન, સમિતિ અને ગુપ્તિ, તથા અપ્રમાદયોગ, ઉત્તમ એવા સ્વાધ્યાય અને ધ્યાન એ વચ્ચેનાં લક્ષણ એટલે સ્વરૂપ, તેમાં 'સ્વાધ્યાય કરવાથી પ્રશસ્ત ધ્યાન થાય છે' એ સ્વાધ્યાયનું લક્ષણ છે અને 'એક અંતર્મુહૂર્તે સુધી એક વસ્તુને વિષે જે ચિત્તને સ્થાપન કરવું તે ધ્યાન કહેવાય છે' એ ધ્યાનનું લક્ષણ છે. इत्यादि पदार्थों आ अंगमां व्याख्यान कराय છે (કહેવાય છે) એમ સર્વત્ર સંબંધ કરવો । તથા ઉત્તમ સંયમને એટલે સર્વવિરતિને પામેલા તથા જેઓએ પરીષહો જીત્યા છે તેઓને ચાર પ્રકારના ધાતિકર્મનો ક્ષય થયે સતે જે પ્રકારે કેવલજ્ઞાનનો લાભ થાય છે, તથા જેટલો એટલે જેટલા વર્ષાદિકના પ્રમાણવાલો પ્રવ્રજ્યારૂપ પર્યાય જે તપોવિશેષ પના આશ્રયાદિક પ્રકારે કરીને મુનિઓએ પાઠ્યો હોય છે, તથા પાદપોષગમન નામના અનશનને પામેલા જે મુનિ જે સ્થાન એટલે શત્રુંજય પર્વતાદિકને વિષે જેટલા ભક્તને એટલે ભોજનને છેડીને, કેમ કે અનશનવાલાને હમેશાં વે ભક્તનો વિચ્છેદ થાય છે. તેથી તેટલા ભક્તને છેડીને અજ્ઞાન અને કર્મના સમૂહથી મુક્તિ થયા છે, તે પ્રકારે સર્વે ક્ષેત્ર-કાલાદિકના વિશેષણવાળા મુનિઓ અનુત્તર મોક્ષસુખને પામ્યા છે, તે સર્વ આ અંગમાં કહેવાય છે એમ ક્રિયાપદનો સંબંધ કરવો । આ અને વીજા પદાર્થો इत्यादिक सूत्रનો અર્થ પૂર્વની જેમ કરવો. વિશેષ એ કે-અહીં જે દશ અધ્યયનો કહ્યાં તે

प्रथम वर्गनी अपेक्षाए ज घटी शके छे. केमके नंदीमां पण ते ज प्रमाणे कहूं छे तेथी. वली अहीं जे सात वर्ग कहा ते प्रथम वर्गने छोडीने अन्य वर्गनी अपेक्षाए कहा छे; केम के अहीं आठ वर्ग छे. (ते दरेक वर्गमां १०-१०-१०-१०-१०-१०-१०-१० कुल ९२ अध्ययनो छे.) नंदीमां पण ते ज प्रमाणे कहूं छे. तेनी वृत्ति (टीका) आ प्रमाणे छे—‘अष्ट वर्ग ति’—अहीं वर्ग एटले समूह जाणवो. ते समूह अंतकृतोनो अथवा अध्ययनोनो जाणवो. ते सर्व एक वर्गमां रहेला एकी साथे उद्देशाय छे, तेथी करीने कहूं के—‘अष्ट उद्देशणकाला’ (आठ उद्देशनना काल छे) इत्यादि. अहीं मूल सूत्रमां दश उद्देशनना काल छे एम जे कहूं छे तेनो अभिप्राय अमे जाणता नथी । तथा कुल संख्याता लाख पदो छे, ते त्रेवीश लाख ने चालीश हजार छे एम जाणवुं ॥८॥ सूत्र-१४३ ॥

हवे अनुत्तरोपपातिकदशा नामनुं नवमुं अंग कहे छे—

मू०—से किं तं अणुत्तरोववाइयदसाओ ? अणुत्तरोववाइयदसासु णं अणुत्तरोववाइयाणं नगराईं उज्जाणाईं चेइयाईं वणखंडा रायाणो अम्मापियरो समोसरणाईं धम्ममायरिया धम्मकहाओ इहलोगपरलोगइड्ढिविसेसा भोगपरिच्चाया पवज्जाओ सुयपरिग्गहा तवोवहाणाईं परियागो पडिमाओ संलहणाओ भत्तपाणपच्चक्खाणाईं पाओवगमणाईं अणुत्तरोववाओ सुकुलपच्चायाया पुणो बोहिलाभो अंतकिरियाओ य आघविज्जंति । अणुत्तरोववाइयदसासु णं तित्थकरसमोसरणाईं पर-

मंगल्लजगहियाणि जिणातिसेसा य बहुविसेसा जिणसीसाणं चेव समणगणपवरगंधहत्थीणं थिर-
जसाणं परिसहसेणरिउबलपमद्दणाणं तवदित्तचरित्तणाणसम्मत्तसारविविहप्पगारवित्थरपसत्थगु-
णसंजुयाणं अणगारमहरिसीणं अणगारगुणाण वणणओ उत्तमवरतवविसिट्ठणाणजोगजुत्ताणं ।
जह य जगहियं भगवओ जारिसा इट्ठिविसेसा देवासुरमाणुसाणं परिसाणं पाउब्भवा य जिण-
समीवं जह य उवासंति जिणवरं जह य परिकहंति धम्मं लोगगुरू अमरनरसुरगणाणं सोऊण
य तस्स भासियं अवसेसकम्मविसयविरत्ता नरा जहा अब्भुवेंति धम्ममुरालं संजमं तवं चावि
बहुविहप्पगारं जह बहूणि वासाणि अणुचरित्ता आराहियनाणदंसणचरित्तजोगा जिणवयणमणु-
गयमहियभासिया जिणवराण हिययेणमणुणेत्ता जे य जहिं जत्तियाणि भत्ताणि छेअइत्ता लद्धूण
य समाहिमुत्तमज्झाणजोगजुत्ता उववन्ना मुणिवरोत्तमा जह अणुत्तरेसु पावंति जह अणुत्तरं तत्थ
विसयसोक्खं तओ य चुआ कमेण काहिंति संजया जहा य अंतकिरियं एए अन्ने य एवमाइ
अत्था वित्थरेण । अणुत्तरोववाइयदसासु णं परित्ता वायणा संखेज्जा अणुओगदारा संखेज्जाओ

સંગહણીઓ। સે ગં અંગદ્રુયાએ નવમે અંગે એગે સુચક્ષ્ણધે દસ અજ્ઞયણા તિન્નિ વગ્ગા દસ ઉદ્દેસ-
ણકાલા દસ સમુદ્દેસણકાલા સંલેજાઈં પયસયસહસ્સાઈં પયગેણં પણત્તા । સંલેજાણિ અક્કલ-
રાણિ જાવેવં ચરણકરણપરૂવણયા આઘવિજ્ઞંતિ । સે તં અણુત્તરોવવાદ્દયદસાઓ ॥૧॥ સૂત્રમ્-૧૪૪॥

મૂલાર્થઃ—હવે તે અનુત્તરોપપાતિકદશા કહ છે ? અનુત્તરોપપાતિકદશાને વિષે અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થનારાના નગરો, ઉદ્યાનો, ચૈત્યો, વનખંડો, રાજાઓ, માતાપિતા, સમવસરણ, ધર્મચાર્ય, ધર્મકથા, આલોક અને પરલોકની સમૃદ્ધિ વિશેષ, ભોગનો ત્યાગ, પ્રવ્રજ્યા, શ્રુતનું ગ્રહણ, તપોપધાન, પરિત્યાગ, પ્રતિમા, સંલેખના, મક્તપાનના પ્રત્યાખ્યાન, પાદપો-
પગમન, અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પત્તિ, સારા કુલમાં જન્મ, ફરીથી બોધિનો લાભ અને અંતક્રિયા, એ સર્વ કહેવાય છે । અનુ-
ત્તરોપપાતિકદશાને વિષે તીર્થંકરના સમવસરણ કે જે પરમ મંગલપણાએ કરીને જગતને હિતકારક છે તે, ઘણા પ્રકારના જિનેશ્વરના અતિશયો, તથા જિનેશ્વરના શિષ્યો કે જેઓ સાધુના સમૂહને વિષે શ્રેષ્ઠ ગંધહસ્તી સમાન છે, જેઓ સ્થિર યશ-
વાલા છે, જેઓ પરીષહના સમૂહરૂપી શત્રુના સૈન્યનું મર્દન કરનારા છે, જેઓ તપવડે દેદીપ્યમાન એવા ચારિત્ર, જ્ઞાન અને સમ્યક્ત્વવડે સારભૂત, વિવિધ પ્રકારના વિસ્તારવાલા અને પ્રશસ્ત ગુણે કરીને સહિત છે, તથા જેઓ અનગાર સતા મહર્ષિઓ છે, તથા જેઓ ઉત્તમ છે, શ્રેષ્ઠ તપવાલા છે, અને વિશેષ પ્રકારના જ્ઞાનયોગે કરીને યુક્ત છે, તેવા અનગારના ગુણોનું વર્ણન અહીં કહેવાય છે । તથા જેમ ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું શાસન જગતને હિતકર્તા છે, દેવ, અસુર અને મનુષ્યોના જેવા

પ્રકારના ઋદ્ધિવિશેષો છે, જિનેશ્વરની સમીપે જેવી રીતે પર્ષદાનું પ્રગટ થવું છે, તેઓ જેવી રીતે જિનેશ્વરની ઉપાસના કરે છે, જેવી રીતે જગદ્ગુરુ અમર, નર અને અસુરના સમૂહની પાસે ધર્મને કહે છે, તે ભગવાનનું ભાષિત સાંભળીને અવશિષ્ટ કર્મવાળા અને વિષયથી ચિરક્ત થયેલા મનુષ્યો ઘણા પ્રકારના સંયમ અને તપરૂપી ઉદાર ધર્મને જે રીતે પામે છે, તથા જે રીતે ઘણા વર્ષ સુધી તપ સંયમનું સેવન કરીને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના યોગને આરાધન કરનારા, સંબંધવાળા અને પૂજિત એવા જિનવચનને કહેનારા, જિનેશ્વરોને હૃદયવડે ધ્યાન કરીને જેઓ જે ટેકાળે જેટલા ભક્તપાનને છેડીને અને ઉત્તમ સમાધિને પામીને ઉત્તમ ધ્યાનયોગવડે યુક્ત થયેલા એવા ઉત્તમ મુનિવરો જે પ્રકારે અનુત્તર દેવલોકને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાં અનુત્તર એવા ત્રિપયસુખને પામે છે અને ત્યાંથી ચઢ્યા સતા અનુક્રમે સંયમવાળા થયા સતા જે પ્રકારે અંતક્રિયાને કરશે, એ સર્વ આ અંગને વિષે કહેવાય છે. આ અને વીજા એવા પ્રકારના પદાર્થો વિસ્તારથી કહેવાય છે । અનુત્તરોપપાતિ-કદશને વિષે સંખ્યાતી વાચના, સંખ્યાતા અનુયોગદ્વાર અને સંખ્યાતી સંગ્રહી છે. તે આ અંગાર્થકપણાએ કરીને નવમું અંગ છે. તેમાં એક શ્રુતસ્કંધ, દશ અહ્યયનો, ત્રણ વર્ગ, દશ ઉદ્દેશનકાલ, દશ સમુદ્દેશનકાલ છે, તથા કુલ સંખ્યાતા લાખ પદો કહેલા છે, સંખ્યાતા અધરો યાવત્ એ પ્રમાણે ચરણકરણની પ્રરૂપણા કહેલી છે । તે આ પ્રમાણે અનુત્તરોપપાતિકદશા મેં કહી છે ॥ ૯ ॥ સૂત્ર-૧૪૪ ॥

ટીકાર્થ:—‘સે કિં તમિત્યાદિ’—જેનાથી કોઈ પણ ઉત્તર નથી તે અનુત્તર, તથા ઉપપાત એટલે જન્મ, સંસારમાં તેવા પ્રકારના અન્યનો અભાવ હોવાથી અનુત્તર એટલે પ્રધાન છે જન્મ જેનો તે જ અનુત્તરોપપાતિક કહેવાય

છે, તેની વક્તવ્યતાએ કરીને સરિત જે દશ અધ્યયનોવાળી દશા તે અનુત્તરોપપાતિકદશા કહેવાય છે । તે કહે છે—
'અનુત્તરોપવાહ્યદસાસુ પમિત્યાદિ'—તેમાં અનુત્તરોપપાતિકોના દટલે સાધુઓના નગરો વિગેરે બાવીશ પદો જ્ઞાતા-
ધર્મકથાના વર્ણનમાં કહ્યા પ્રમાણે જાણવા. તેના જ વિસ્તારને કરતા સતા કહે છે—અનુત્તરોપપાતિકદશાને વિષે તીર્થ-
કરના સમવસરણો કહેવાય છે, તે કેવા છે? તે કહે છે—અત્યંત માંગલિકપણાએ કરીને જગતને હિત કરનારા છે. તથા ઘણા
પ્રકારના જિનેશ્વરના અતિશયો જેવા કે નિર્મલ અને સુગંધી શરીર વિગેરે ચોત્રીશ અથવા તેથી અધિક અતિશયો કહેવાય છે.
તથા ગળધર વિગેરે જિનેશ્વરના શિષ્યોનું ગુણવર્ણન કહેવાય છે, તે શિષ્યો કેવા? તે કહે છે—સાધુઓના સમૂહને વિષે શ્રેષ્ઠ
ગંધહસ્તી સમાન દટલે ઉત્તમ શ્રમણો, તથા સ્થિર યશવાળા, તથા પરીષહસૈન્યરૂપી દટલે પરીષહના સમૂહરૂપી જે રિપુબલ-
શત્રુનું સૈન્ય તેને મર્દન કરનારા, તથા દવવત્ દટલે દાવાનલની જેમ દીપ્ત દટલે ઉજ્જ્વલ અથવા પાઠાંતરે તપવડે દેદીપ્યમાન-
ઉજ્જ્વલ દવા જે ચારિત્ર, જ્ઞાન અને સમ્યક્ત્વ તેવડે સાર—મફલ વિવિધપ્રકારવિસ્તાર—અનેક પ્રકારના પ્રપંચવાળા અને પ્રશ-
સ્ત દવા જે ક્ષમાદિક ગુણો તેણે કરીને સહિત, કોઈ ટેકાળે ગુણશ્વજ (ગુણરૂપી ધ્વજાવાળા) દવો પાઠ છે, તથા અનગાર
દવા સતા જે મહર્ષિઓ તે અનગારમહર્ષિ કહેવાય છે તેવા અનગારના ગુણોનું વર્ણન—શ્લાઘા કરાય છે દમ સંબંધ કરવો.
વળી તે જિનેશ્વરના શિષ્યો કેવા? તે કહે છે—જાતિ વિગેરેવડે ઉત્તમ દવા સતા શ્રેષ્ઠ તપવાળા અને વિશેષ પ્રકારના
જ્ઞાનયોગે કરીને સહિત (દવાના ગુણોનું વર્ણનકરાય છે) । વળી બીજું શું કહેવાય છે? તે કહે છે—જે પ્રકારે જગતને હિત-
કારક ભગવાનનું—જિનેશ્વરનું શાસન છે, શાસન શબ્દ અધ્યાહાર છે. તથા દેવ, અસુર અને મનુષ્યોના જેવા ઋદ્ધિ—વિશેષો

છે જેવા કે-સ્ત્રીવહે ઉજ્જ્વલ લક્ષ યોજન પ્રમાણ વિમાનની રચના, સામાનિક વિગેરે દેવ દેવીની અનેક કોટિનો સમૂહ, મણિના સમૂહવહે શોભિત લાંબા દંડ ઉપર ફરકતી નાની પતાકાઓના સેંકડાઓથી શોભતા મહાધ્વજ (દ્વંધ્વજ) નું આગલ ચાલુ, અને વિવિધ પ્રકારના વાજિત્રોના નાદવહે આકાશનો વિસ્તાર ભરી દેવો વિગેરે, તથા પ્રતિકલ્પિત ગંધદ્વસ્તીના સ્કંધ ઉપર ચઢું, ચતુરંગી સેનાનો પરિવાર અને છત્ર, ચામર, મહાધ્વજ વિગેરે મહારાજાઓના ચિહ્નનું દેખાડું, આ વિગેરે સંપત્તિના વિશેષો સમવસરણમાં જવાની પ્રવૃત્તિવાળા વૈમાનિક, જ્યોતિષી, ભવનપતિ, વ્યંતર અને રાજાદિક મનુષ્યોના હોય છે, અથવા તો અનુત્તર વિમાનમાં જે સાધુઓ ઉત્પન્ન થવાના હોય તેમને પણ આવા પ્રકારના દેવાદિક સંબંધી ઋદ્ધિવિશેષો હોય છે, તે આ સર્વ આ અંગમાં કહેવાય છે એમ ક્રિયાપદનો સંબંધ કરવો । તથા પર્વદા દટલે સાધુઓ, વૈમાનિક દેવીઓ અને સાધ્વીઓ પૂર્વદ્વારવહે પ્રવેશ કરીને શ્રીમહાવીરસ્વામીને (પ્રદક્ષિણા દઈને) વિગેરે કહ્યા પ્રમાણે (બાર પ્રકારની) પર્વદાનો પ્રાદુર્ભાવ દટલે આગમન થાય છે. ક્યાં ? તે કહે છે-જિનેશ્વરની સમીપે, તથા જે પ્રકારે દટલે પાંચ પ્રકારના અભિગમાદિકવહે રાજા વિગેરે જિનેશ્વરની સેવા કરે છે તે પ્રકારે આ અંગમાં કહેવાય છે એમ સંબંધ જાણવો । તથા જે પ્રકારે લોક-ગુરુ દટલે જિનેશ્વર દેવ, મનુષ્ય અને અસુરના સમૂહને ધર્મ કહે છે, અને તે જિનેશ્વરનું ભાષિત (ધર્મોપદેશ) સાંભળીને અવશેષ દટલે પ્રાયે કરીને ક્ષીણ થયા છે કર્મ જેના દવા અને વિષયોથી વિરક્ત થયેલા દવા નરો દટલે મનુષ્યો જે રીતે ઘણા પ્રકારના સંયમ અને તપરૂપી ઉદાર ધર્મને અંગીકાર કરે છે, તથા જે રીતે ઘણા વર્ષો સુધી સંયમ અને તપને અનુચર્ય દટલે સેવીને ત્યારપછી આરાધ્યા છે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના યોગ જેમણે દવા, તથા ‘જિણવયણમણુગયમહિયમહિસિય ત્તિ’ ---

हवे प्रश्रव्याकरण नामनुं दशसुं अंग कहे छे—

मू०—से किं तं पणहावागरणाणि ? पणहावागरणेसु णं अट्ठुत्तरं पसिणसयं अट्ठुत्तरं अप-
सिणसयं अट्ठुत्तरं पसिणापसिणसयं विज्जाइसया नागसुवन्नेहिं सद्धिं दिव्वा संवाया आघवि-
ज्जंति । पणहावागरणदसासु णं ससमयपरसमयपणवयपत्तेअबुद्धविविहत्थभासाभासियाणं अइ-
सयगुणउवसमणाणप्पगारआयरियभासियाणं वित्थरेणं वीरमहेसीहिं विविहवित्थरभासियाणं
च जगहियाणं अद्वांगुट्ठुबाहुअसिमणिखोमआइच्चमाइयाणं विविहमहापसिणविज्जामणपसिणावि-
ज्जादेवयपयोगपहाणगुणप्पगासियाणं सबभूयदुगुणप्पभावत्तरगणमइविम्हयकराणं अईसयमईय-
कालसमयदमसमतित्थकरुत्तमस्स ठिइकरणकारणाणं दुरिहिगमदुरवगाहस्स सबवसव्वन्नुसम्म-
अस्स अबुहजणविबोहणकरस्स पच्चक्खयपच्चयकराणं पणहाणं विविहगुणमहत्था जिणवरप्पणीया
आघविज्जंति । पणहावागरणेसु णं परित्ता वायणा संखेज्जा अणुओगदारा जाव संखेज्जाओ संगह-
णीओ । से णं अंगट्ठयाए दसमे अंगे एगे सुयक्खंधे पणयालीसं उद्देसणकाला पणयालीसं समु-
द्देसणकाला संखेज्जाणि पयसयसहस्साणि पयग्गेणं पन्नत्ता । संखेज्जा अक्खरा अणंता गमा जाव

ચરણકરણપરૂવણયા આઘવિજ્ઞાંતિ । સે તં પળહાવાગરણાં ॥ ૧૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૪૫ ॥

મૂલાર્થ:—કયું તે પ્રશ્નવ્યાકરણ છે ? પ્રશ્નવ્યાકરણને વિષે એક સો ને આઠ પ્રશ્ન, એક સો ને આઠ અપ્રશ્ન, એક સો ને આઠ પ્રશ્નાપ્રશ્ન, વિદ્યાના અતિશયો તથા નાગ સુર્ણ નામના ભવનપતિ વિગેરેની સાથે દિવ્ય સંવાદો કહેવાય છે । તથા પ્રશ્નવ્યાકરણદશાને વિષે સ્વસમય અને પરસમયને કહેનારા પ્રત્યેકબુદ્ધોએ વિવિધ અર્થવાલી ભાષાવડે કહેલી (પ્રશ્નવિદ્યા), તથા વિવિધ પ્રકારના અતિશય, ગુણ અને ઉપશમવાળા આચાર્યોએ વિસ્તારથી કહેલી, તથા વીરમહર્ષિઓએ વિવિધ વિસ્તાર-વડે કહેલી, તથા જગતને હિતકારક, તથા આદર્શ, અંગુષ્ઠ, બાહુ, ખડ્ગ, મણિ, વસ્ત્ર અને સૂર્યાદિકના સંબંધવાલી, તથા વિવિધ પ્રકારની મહાપ્રશ્નવિદ્યાની અને મનપ્રશ્નવિદ્યાની અધિષ્ઠાયિકા દેવતાઓના પ્રયોગના મુખ્યપણા કરીને ગુણોને પ્રકાશ કરનારી, તથા સાચા અને બમણા પ્રભાવવડે મનુષ્યના સમૂહની બુદ્ધિને વિસ્મય કરનારી, તથા અત્યંત વીતી ગયેલા કાલસમયને વિષે થઈ ગયેલા દમ અને શમવાળા ઉત્તમ તીર્થંકરની સ્થિતિનું સ્થાપન કરવાના કારણભૂત ઈર્ષો, તથા દુઃખે કરીને જાળી શકાય, દુઃખે અવગાહી શકાય તથા અબુધજનને વિવેચ કરનાર એવા સર્વ સર્વજ્ઞોને સંમત તત્ત્વની પ્રત્યક્ષ પ્રતીતિ કરાવનારી એવી પ્રશ્નવિદ્યાના જિનેશ્વરે કહેલા વિવિધગુણવાળા મહાપદાર્થો આ અંગમાં કહેવાય છે । પ્રશ્નવ્યાકરણને વિષે સંખ્યાતી વાચના, સંખ્યાતા અનુયોગદ્વાર, યાવત્ સંખ્યાતી સંગ્રહી છે । તે આ અંગાર્થકપણા કરીને દશમું અંગ છે, તેમાં એક શ્રુતસ્કંધ, પીસ્તાલીશ ઉદ્દેશનકાલ, પીસ્તાલીશ સમુદ્દેશનકાલ તથા કુલ સંખ્યાતા લાઘવ પદો કહેલા છે . તેમાં

સંખ્યાતા અક્ષરો, અનંતા ગમા, યાત્રત્ ચરણકરણની પ્રરૂપણા કહેવાય છે । તે આ પ્રશ્નવ્યાકરણ મેં કહ્યું ॥ ૧૦ ॥ સૂત્ર-૧૪૫ ॥

ટીકાર્થઃ—‘સે કિં તમિત્યાદિ’—પ્રશ્નનો અર્થ પ્રસિદ્ધ છે, અને તેનું (પ્રશ્નનું) નિર્વચન દટલે વ્યાકરણ (ઉત્તર) એ રીતે પ્રશ્નોના અને તેનાં વ્યાકરણો(ઉત્તરો)ના યોગથી પ્રશ્નવ્યાકરણ કહેવાય છે, તેને વિષે ‘અદુત્તરં પસિણસયં’—એક સો ને આઠ પ્રશ્ન છે. તેમાં અંગૂઠો, હાથ અને પ્રશ્ન વિગેરે જે મંત્રવિદ્યાઓ તે પ્રશ્ન કહેવાય છે, વલી જે વિદ્યા મંત્રના વિધિવડે જાપ કરવાથી પૂછ્યા વિના જ શુભાશુભ ફલને કહે તે અપ્રશ્ન કહેવાય છે, તથા અંગૂઠો વિગેરે પ્રશ્નના હોવાપણને અથવા ન હોવાપણને આશ્રીને (પ્રશ્ન પૂછે કે ન પૂછે તો પણ) જે વિદ્યા શુભાશુભ ફલને કહી આપે તે પ્રશ્નાપ્રશ્ન કહેવાય છે । ‘વિજ્ઞાઙસય સ્તિ’—તથા બીજા પણ વિદ્યાના અતિશયો જેવા કે સ્તંભ, સ્તોમ, વશીકરણ, દ્રેષકરણ, ઉચ્ચાટન વિગેરે વિદ્યાઓ, તથા ભવનપતિના નાગ સુપર્ણ દેવોની સાથે અને ઉપલક્ષણથી યજ્ઞાદિક દેવોની સાથે સાધક પુરુષને દિવ્ય અને તાત્ત્વિક (સાચા) શુભાશુભ વિષયવાલા સંવાદ-સંલાપ થાય તે સર્વ આ અંગમાં કહેવાય છે. આ જ વિષયને પ્રાચે વિસ્તારતા સતા કહે છે—‘પળહાવાગરણદસેત્યાદિ’—તથા પ્રશ્નવ્યાકરણદશાને વિષે સ્વસમય અને પરસમયને કહે-નારા કરકંઢાદિક જેવા પ્રત્યેકબુદ્ધોએ વિવિધ અર્થવાલી ગંભીર ભાષાવડે કહેલી (પ્રશ્નવિદ્યા), તેઓની, શું ? તે કહે છે—આદર્શ, અંગુષ્ઠ વિગેરે સંબંધી પ્રશ્નોના વિવિધ ગુણરૂપી મહાઅર્થો આ પ્રશ્નવ્યાકરણદશાને વિષે કહેવાય છે એમ સંબંધ કરવો. વલી તે પ્રશ્નવિદ્યા કેવી ? તે કહે છે—‘અઙસયગુણ૦’—આમર્ષોષધિ વિગેરે અતિશયો, જ્ઞાનાદિક ગુણો અને સ્વપરના મેદવાલો ઉપશમ, આ વિવિધ પ્રકારના જેને છે એવા આચાર્યોએ કહેલી, કેવી રીતે કહેલી ? તે કહે છે—‘વિત્થરેણં તિ’—

વિસ્તારથી એટલે વચનના મોટા આંબરથી કહેલી, તથા સ્થિર એવા મહર્ષિઓએ અથવા પાઠાંતરે વીર એવા મહર્ષિઓએ ‘વિવિધવિત્થરભાસિયાણં ચ સ્તિ’—વિવિધ વિસ્તારવડે કહેલી, અહીં ‘ચ’ શબ્દ કહ્યો છે તે ત્રીજા રચનાર (કહેનાર—મહર્ષિ)ના મેદનો સમુચ્ચય કરવા માટે કહ્યો છે. વલી કેવા પ્રકારની પ્રશ્નવિદ્યા? તે કહે છે—‘જગહિયાણં તિ’—પુરુષાર્થમાં ઉપયોગીપણું હોવાથી જગતને હિતકારક એવી, કોના સંબંધી? તે કહે છે—‘અદર્શ, અંગુષ્ઠ, બે હાથ, સ્વપ્ન, મણિ, શૈમ—વસ્ત્ર અને સૂર્ય, આટલા શબ્દનો દ્વંદ્વ સમાસ કરવો. પછી આ સર્વ છે આદિ જેને એટલે જે મીત, શંક, ઘંટાદિકને તે આદર્શાદિક સંબંધી. કેમ કે પ્રશ્નવિદ્યાવડે આદર્શાદિકનું સ્થાપન થાય છે તેથી (આદર્શાદિક સંબંધી આ પ્રશ્નવિદ્યા જગતને હિતકારક છે), વલી તે પ્રશ્નવિદ્યા કેવા પ્રકારની છે? તે કહે છે—વિવિધ પ્રકારની મહાપ્રશ્નવિદ્યા એટલે કે જે વાળીવડે જ (બોલીને) પ્રશ્ન કરે સતે ઉત્તરને આપનારી હોય તે, અને મનઃપ્રશ્નવિદ્યા એટલે મનથી જ પૂછેલા અર્થને જે ઉત્તર આપનારી હોય તે, આ બંનેના અધિષ્ઠાયક દેવતાના પ્રયોગની—વ્યાપારની પ્રધાનતાએ કરીને વિવિધ પ્રકારના અર્થનો સંવાદ કરનારા ગુણને લોકમાં પ્રકાશ કરનારી, વલી તે પ્રશ્નવિદ્યા કેવી? તે કહે છે—સદ્ભૂત એટલે તાત્ત્વિક (સાચા) અને દ્વિગુણ એટલે બમણા તથા ઉપલક્ષણથી લૌકિક પ્રશ્નવિદ્યાના પ્રભાવની અપેક્ષાએ बहुगुणवाळा अथवा पाठां-તરે વિવિધ ગુણવાळा એવા પ્રભાવવડે—માહાત્મ્યવડે મનુષ્યોના સમૂહની બુદ્ધિને વિસ્મય કરનારી એટલે ચમત્કાર કરનારી, વલી તે પ્રશ્નવિદ્યા કેવી? તે કહે છે—‘અતિસયમતીતકાલસમયેતિ’—અત્યંત અતીત થયેલા (વીતી ગયેલા) કાલ-સમયને વિષે અર્થાત્ અત્યંત વ્યવધાનવાळा કાલને વિષે દમ અને શમવડે પ્રધાન—મુખ્ય એવા અને અન્ય દર્શનોને શાસન

કરનારા તીર્થકરોને વિષે ઉત્તમ એવા ભગવાન જિનેશ્વરની સ્થિતિનું કરવું એટલે “ અતીતકાલને વિષે ચોત્રીશ અતિશયે કરીને સહિત, જ્ઞાનાદિક ગુણવાળા અને સમગ્ર શાસ્ત્રકર્તાના મસ્તકના મુગટ સમાન કોઈ પુરુષવિશેષ હતા. આવા પ્રકારની પ્રશ્નવિદ્યાની અન્યથા ઉપપત્તિ ઘટી ન શકે. ” એવું જે સ્થાપન કરવું, તેના કારણરૂપ-હેતુરૂપ એવી, વલી તે પ્રશ્ન વિદ્યાનું જ વિશેષણ આપે છે-દુરભિગમ એટલે દુઃખે કરીને જાણી શકાય તેવું અર્થાત્ સૂક્ષ્મ અર્થને લીધે ગંભીર અને દુરવગાહ એટલે ઘણાં સૂત્રો હોવાથી દુઃખેથી ભળી શકાય તેવું તથા સર્વે સર્વજ્ઞોને સંમત એટલે ઇષ્ટ અથવા સર્વ એવું જે સર્વજ્ઞ-સંમત (કર્મધારય સમાસ) તે સર્વસર્વજ્ઞસંમત એટલે પ્રવચનનું તત્ત્વ, તે વલી અજ્ઞાન જનને વોધ કરનારું એટલે એકાંત હિતકારક એવા તત્ત્વને—‘ પચ્ચક્કલ્લયપચ્ચયકરાણં તિ ’—પ્રત્યક્ષકેળ એટલે જ્ઞાનવડે અર્થાત્ સાક્ષાત્ જે પ્રત્યય એટલે કે “ આ જિનપ્રવચન સર્વ અતિશયોનું નિધાન છે અને અતીંદ્રિય પદાર્થોને દેખાડવામાં વ્યભિચાર દોષ રહિત છે ” એવી પ્રતિપત્તિ, અથવા પ્રત્યક્ષ એવા જ આનાવડે પદાર્થો જાણવામાં આવે છે માટે આ પ્રત્યક્ષ જેવું જ છે એવો જે પ્રત્યય (વિશ્વાસ) તે પ્રત્યક્ષકપ્રત્યય કહીએ, તેને જે કરવાના સ્વભાવવાલી તે પ્રત્યક્ષકપ્રત્યયકારણી કહીએ અથવા પ્રત્યક્ષતાપ્રત્યયકારી કહીએ. પછી તે વન્ને શબ્દને ષષ્ઠી વિભક્તિનું વહુવચન કરવું. હવે કોને પ્રત્યક્ષ કરનાર ? તે કહે છે—‘ પ્રશ્નનાનાં ’—પ્રશ્નવિદ્યાને તથા ઉપલક્ષણથી વીજી પળ વિદ્યા કે જે પ્રથમ એક સો ને આઠ કહેલી છે, તે સર્વ પ્રશ્નવિદ્યાઓના વિવિધ ગુણવાળા એટલે ઘણા પ્રકારના પ્રભાવવાળા એવા જે મહાર્થો એટલે મોટા અભિધેય-શુભાશુભને સૂચવનારા પદાર્થો, કેના ? કે-જિનવરે રચેલા-કહેલા એવા પદાર્થો ‘ આઘવિજ્ઞંતિ ’—કહેવાય છે । શેષ સૂત્રનો અર્થ પૂર્વેની જેમ જાણવો. વિશેષ એ કે—

‘ પળયાલીસમિત્યાદિ ’—જો કે અહીં દશ અધ્યયનો હોવાથી દશ જ ઉદ્દેશનકાલ થાય છે, તો પણ બીજી વાચનાની અપેક્ષા પીસ્તાલીશ હશે એમ સંભવે છે, તેથી ‘ પળયાલીસં ’ ઇત્યાદિ જે લખ્યું છે તે અવિરુદ્ધ છે એમ જાણવું. તથા કુલ સંખ્યાતા લાખ પદો છે એટલે બાળુ લાખ અને સોઠ હજાર પદો છે એમ જાણવું ॥ ૧૦ ॥ સૂત્ર—૧૪૫ ॥

હવે વિપાકશ્રુત નામનું અગ્યારમું અંગ કહે છે—

મૂ૦—સે કિં તં વિવાગસુયં ? વિવાગસુયં નં સુક્કહદુક્કહાણં કમ્માણં ફલવિવાગે આઘવિજ્ઞંતિ । સે સમાસઓ દુવિહે પન્નત્તે, તં જહા—દુહવિવાગે ચેવ સુહવિવાગે ચેવ । તત્થ નં દસ દુહવિવાગાણિ દસ સુહવિવાગાણિ । સે કિં તં દુહવિવાગાણિ ? દુહવિવાગેસુ નં દુહવિવાગાણં નગરાઈં ઉજ્જાણાઈં ચેદ્દયાઈં વળખંડા રાયાણો અમ્માપિયરો સમોસરણાઈં ધમ્માયરિયા ધમ્મકહાઓ નગરગમણાઈં સંસારપબંધે દુહપરંપરાઓ ય આઘવિજ્ઞંતિ । સે તં દુહવિવાગાણિ । સે કિં તં સુહવિવાગાઈં ? સુહવિવાગેસુ સુહવિવાગાણં નગરાઈં ઉજ્જાણાઈં ચેદ્દયાઈં વળખંડા રાયાણો અમ્માપિયરો સમોસરણાઈં ધમ્માયરિયા ધમ્મકહાઓ ઇહલોદ્દયપરલોદ્દયદ્વિવિસેસા ભોગપરિચ્છાયા પવ્વજ્ઞાઓ

सुयपरिगहा तवोवहाणाइं परियागा पडिमाओ संलेहणाओ भत्तपच्चक्खाणाइं पाओवगमणाइं
देवलोगमणाइं सुकुलपच्चायाया पुण बोहिलाहा अंतकिरियाओ य आघविज्जंति । दुहविवागेसु
णं पाणाइवायअलियवयणचोरिक्ककरणपरदारमेहुणससंगयाए महतिवकसायइंदियप्पमायपावप्प-
ओयअसुहज्जवसाणसंचियाणं कस्माणं पावगाणं पावअणुभागफलविवागा गिरयगतितिरिक्खजो-
णिबहुविहवसणसयपरंपरापबद्धाणं मणुयत्ते वि आगयाणं जहा पावकम्मसेसेण पावगा होंति
फलविवागा वहवसणविणासनासाकन्नुटुगुटुकरचरणनहच्छेयणजिब्भच्छेअणअंजणकडग्गिदाहग-
यचलणमलणफालणउल्लंबणसूललयालउडलट्टिभंजणतउसीसगतत्ततेल्लकलकलअहिसिंचणकुंभि-
पागकंपणाथिरबंधणवेहवज्झकत्तणपतिभयकरकरपल्लीवणादिदारुणाणि दुक्खाणि अणोवमाणि ।
वहुविविहपरंपराणुबद्धा ण सुच्चंति पावकम्मवल्लीए, अवेयइत्ता हु णत्थि मोक्खो तवेण धिइधणि-
यबद्धकच्छेण सोहणं तस्स वावि हुज्जा । एत्तो य सुहविवागेसु णं सीलसंजमणियमगुणतवोव-
हाणेसु साहूसु सुविहिएसु अणुकंपासयप्पओगतिकालमइविसुद्धभत्तपाणाइं पययमणसा हियसु-

हनीसेसतिव्वपरिणामनिच्छियमई पयच्छिऊणं पयोगसुद्धाई जह य निव्वत्तेति उ बोहिलाभं ।
जह य परित्तीकरेति नरनरयतिरियसुरगमणविपुलपरियद्वअरतिभयविसायसोगमिच्छत्तसेलसंकडं
अन्नाणतमंधकारं चिक्खिल्लसुदुत्तारं जरमरणजोणिसंखुभियचक्कवालं सोलसकसायसावययपयंड-
चंडं अणाइअं अणवदग्गं संसारसागरमिणं । जह य णिबंधंति आउगं सुरगणेषु जह य अणु-
भवन्ति सुरगणविमाणसोक्खाणि अणोवमाणि ततो य कालंतरे चुआणं इहेव नरलोगमागयाणं
आउवपुपु(व)ण्णरूवजातिकुलजम्मअरोगबुद्धिमेहाविसेसा मित्तजणसयणधणविभवसमिद्ध-
सारसमुदयविसेसा बहुविहकामभोगुब्भवाण सोक्खाण सुहविवागोत्तमेसु अणुवरयपरंपराणुबद्धा
असुभाणं सुभाणं चेव कम्माणं भासिआ बहुविहा विवागा विवागसुयम्मि भगवया जिणवरेण
संवैगकारणत्था अन्ने वि य एवमाइया चउविहा वित्थरेणं अत्थपरूवणया आघविज्जंति । विवागसु-
अस्स णं परित्ता वायणा संखेज्जा अणुओगदारा जाव संखेज्जाओ संगहणीओ । से णं अंगट्ठ-
याए एक्कारसमे अंगे वीसं अज्झयणा वीसं उद्देसणकाला वीसं समुद्देसणकाला । संखेज्जाइं

પયસયસહસ્સાં પયગેણં પન્નત્તા । સંખેજ્જાણિ અવ્ઘરાણિ અણંતા ગમા અણંતા પજ્જવા જાવ
एवं चरणकरणपरूवणया आघविज्जंति । से तं विवागसुए ॥ ११ ॥ सूत्रम्-१४६ ॥

મૂલાર્થઃ--તે વિપાકશ્રુત કયું છે ? વિપાકશ્રુતને વિષે સુકૃત અને દુષ્કૃત (શુભ અને અશુભ) કર્મના ફલવિપાક કહેવાય છે. તે (વિપાક) સંક્ષેપથી બે પ્રકારે કહ્યો છેઃ તે આ પ્રમાણે--દુઃસ્વવિપાક અને સુસ્વવિપાક. તેમાં દશ દુઃસ્વવિપાક અને દશ સુસ્વવિપાક છે. (પ્રશ્ન)--તે દુઃસ્વવિપાક કેવા છે ? (ઉત્તર)--દુઃસ્વવિપાકને વિષે દુઃસ્વવિપાકવાળા જીવોના નગર, ઉદ્યાન, ચૈત્ય, વનસ્ખંડ, રાજા, માતાપિતા, સમવસરણ, ધર્મકથા, નગરમાં પ્રવેશ, સંસારનો વિસ્તાર અને દુઃખની પરંપરા કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે દુઃસ્વવિપાક છે. (પ્રશ્ન)--તે સુસ્વવિપાક કેવા છે ? (ઉત્તર)--સુસ્વવિપાકને વિષે સુસ્વવિપાકવાળા જીવોના નગર, ઉદ્યાન, ચૈત્ય, વનસ્ખંડ, રાજા, માતાપિતા, સમવસરણ, ધર્મકથા, ધર્મચાર્ય, ધર્મકથા, નગરમાં પ્રવેશ, સંસારનો વિસ્તાર અને દુઃખની પરંપરા કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે દુઃસ્વવિપાક છે. (પ્રશ્ન)--તે સુસ્વવિપાક કેવા છે ? (ઉત્તર)--સુસ્વવિપાકને વિષે સુસ્વવિપાકવાળા જીવોના નગર, ઉદ્યાન, ચૈત્ય, વનસ્ખંડ, રાજા, માતાપિતા, સમવસરણ, ધર્મચાર્ય, ધર્મકથા, આલોક અને પરલોક સંબંધી વિશેષ પ્રકારની (ઉત્તમ) સમૃદ્ધિ, ભોગનો ત્યાગ, પ્રવ્રજ્યા, શ્રુતનું ગ્રહણ, તપોપધાન, દીક્ષાપર્યાય, પ્રતિમાવહન, સંલેખના, ભક્તપ્રત્યાખ્યાન (અનશન), પાદપોષગમન, દેવલોકમાં જનું, ત્યાંથી ઉત્તમ કુળમાં અવતરવું, ફરીથી બોધિની પ્રાપ્તિ અને અંતક્રિયા એ સર્વ કહેવાય છે । હવે દુઃસ્વવિપાકને વિષે પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, ચોરી, પરદારમૈથુન અને પરિગ્રહ સહિતપણા કરીને તથા મહાતીવ્ર કષાય, ઇંદ્રિય, પ્રમાદ, પાપપ્રયોગ અને અશુભ અધ્યવસાયે કરીને સંચય કરેલા અશુભ કર્મના અશુભ રસવાળા ફળના વિપાક (કહેવાય છે), તે વઠી જીવોએ નરકગતિમાં

અને તિર્યચયોનિમાં ઘણા પ્રકારના સેંકડો દુઃખોની પરંપરાવડે બાંધેલા અને મનુષ્યપણાને વિષે પળ આવેલા તે જીવોના શેષ રહેલા પાપકર્મે કરીને જે પ્રકારે ફળનો વિપાક પાપી (અશુભ) હોય છે, તે પ્રકારે કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે-વધ, વૃષણનો છેદ (રાંસી કરવી તે), નાસિકા, કર્ણ, ઓષ્ઠ, અંગુષ્ઠ, હાથ, પગ અને નવનું છેદન, જિહ્વાનો છેદ, અંજન, કટના એટલે ફાડેલા વાંસના અગ્નિવડે બાળવું, હાથીના પગ નીચે મર્દન કરવું, ફાડવું, ઝૂંચે લટકાવવું, તથા શૂલ, લત્તા (લાત), લાકડી અને સોંટીવડે શરીરને ભાંગવું, ત્રપું, સીસું અને તપાવેલ તેલવડે કલકલ એવા શબ્દે કરીને અભિષેક કરવો, કુંભીમાં પકાવવું, કંપાવવું, સ્થિર બંધન કરવું, વેધ કરવો, ચામડી તોડવી, ભય ઉત્પન્ન કરનાર એવું હાથનું વાળવું, એ વિગેરે ભયંકર અને અનુપમ એવાં દુઃખો કહેવાય છે. તથા ઘણા વિવિધ પ્રકારના દુઃખની પરંપરા કરીને બંધાયેલા જીવો પાપકર્મરૂપી વેલડીવડે મૂકાતા નથી; કારણ કે કર્મના ફળને અનુભવ્યા વિના તે કર્મથી મોક્ષ થતો નથી, અથવા તો ધૈર્યરૂપી અત્યંત બાંધી છે કેડ જેમાં એવા તપવડે તે કર્મનું શોધન (વિનાશ) થઈ શકે છે । તથા વઠ્ઠી સુખવિપાકને વિષે શીલ, સંયમ, નિયમ, ગુણ અને તપ એ સર્વને ધારણ કરનારા સુવિહિત સાધુઓને અનુકંપાવાળા ચિત્તના પ્રયોગવડે તથા ત્રિકાલિક મતિવડે વિશુદ્ધ એવા તથા પ્રયોગને વિષે શુદ્ધ એવા માતપાણીને હિતકારક, સુખકારક, કલ્યાણકારક અને તીવ્ર અધ્યવસાયવાળી અને સંશય વિનાની બુદ્ધિવાળા મનુષ્યો આદરવાળા ચિત્તવડે આવીને જે પ્રકારે બોધિલાભને ઉત્પન્ન કરે છે, તથા જે પ્રકારે નર, નારક, તિર્યંચ અને દેવગતિને વિષે ગમન કરવારૂપ મોટા પરિવર્ત(આવર્ત)વાળા, અરતિ, ભય, વિષાદ, શોક અને મિથ્યાત્વરૂપી પર્વતોવડે સાંકડા, અજ્ઞાનરૂપી મહા અંધકારવાળા, (વિષયાદિક) કાદવવડે દુઃખે કરીને તરી શકાય એવા,

જરા, મરણ અને યોનિ(જન્મ)રૂપી ક્ષોભ પામ્યું છે ચક્રવાલ જેમાં એવા, સોલ કષાયરૂપી અત્યંત પ્રચંડ શ્વાપદો છે જેમાં એવા આ અનાદિ અનંત સંસારસમુદ્રને પરિમિત કરે છે, તથા જે પ્રકારે દેવસમૂહને વિષે જવારૂપ આયુષ્યને વાંધે છે તથા જે પ્રકારે દેવગણના વિમાનના અનુપમ સુખોને મોગવે છે, અને ત્યાંથી કાઢાંતરે ચઢીને આ જ મનુષ્યલોકમાં આવીને વિશેષ પ્રકારના (ઉત્તમ) આયુષ્ય, શરીર, વર્ણ, રૂપ, જાતિ, કુલ, જન્મ, આરોગ્ય, બુદ્ધિ અને મેઘા, તથા વિશેષ પ્રકારના મિત્રજન, સ્વજન, ધન અને ધાન્યના વૈભવ તથા સમૃદ્ધિની સારવસ્તુઓના સમુદાય, તથા ઘણા પ્રકારના કામભોગથી ઉત્પન્ન થયેલા વિશેષ પ્રકારના સુખો આ ઉત્તમ એવા સુખવિપાકને વિષે કહેવાય છે। તથા અનુક્રમે અશુભ અને શુભ કર્મના નિરંતર પરંપરાના સંબંધવાળા ઘણા પ્રકારના વિપાકો આ વિપાકશ્રુતને વિષે ભગવાન જિનેશ્વરે સંવેગને ઉત્પન્ન કરવા માટે કહેલા છે, એ વિગેરે બીજા પણ પદાર્થો કહ્યા છે. આ પ્રમાણે ઘણા પ્રકારની પદાર્થની પ્રરૂપણા વિસ્તારથી કહેવાય છે। આ વિપાકશ્રુતની સંખ્યાતી વાચના છે, સંખ્યાતા અનુયોગદ્વાર છે, યાવત્ સંખ્યાતી સંગ્રહણીઓ છે, તે આ અંગાર્થેકપણાઈ કરીને અગ્યારમું અંગ છે, તેમાં વીશ અધ્યયનો છે, વીશ ઉદ્દેશન કાલ છે, વીશ સમુદ્દેશન કાલ છે, કુલ સંખ્યાતા લાખ પદો છે, સંખ્યાતા અક્ષરો છે, અનંત ગમા છે, અનંત પર્યાયો છે, યાવત્ આ પ્રમાણે ચરણ-કરણની પ્રરૂપણા કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે વિપાકશ્રુત કહ્યું. ૧૧ ॥

સૂત્ર-૧૪૬ ॥

टीकार्थः—‘ से किं तमित्यादि ’—जे पकावुं ते विपाक कहेवाय छे एटले शुभाशुभ कर्मनो परिणाम, ते विपाकने कहेनारं जे श्रुत ते विपाकश्रुत कहेवाय छे । ‘ विवागसुए णं ’ इत्यादि सूत्र सुगम छे. विशेष ए के ‘ फलविपा-

કેતિ '—ફલરૂપ જે વિપાક તે ફલવિપાક કહેવાય છે । તથા ' નગરગમણાંદિતિ '—ભગવાન ગૌતમસ્વામીએ ભિક્ષા-
ચર્યાદિક માટે નગરમાં પ્રવેશ કર્યો । એ જ વાતને વિસ્તારથી કહે છે—' હુહવિવાગેસુ ણં ' इत्यादि—'તેમાં પ્રાણાતિ-
પાત, મૃષાવાદ, ચોરી કરવી, પરદારમૈથુન, એ ચારની સાથે જે ' સસંગયાએત્તિ '—સસંગતા એટલે સપરિગ્રહતા (પરિ-
ગ્રહ સહિતપણું) તે વહે સંચય કરેલા કર્મો એમ સંબંધ કરવો. વલી મહા તીવ્ર કષાય, ઇંદ્રિય, પ્રમાદ, પાપપ્રયોગ અને અશુભ
અધ્યવસાયવહે સંચય કરેલા પાપકર્મના પાપાનુભાગ એટલે અશુભ રસવાળા જે ફલવિપાક એટલે વિપાકોદય તે આ વિપા-
કશ્રુતમાં કહેવાય છે, એમ સંબંધ કરવો. કોના વિપાકોદય કહેવાય છે ? તે કહે છે—નરકગતિને વિષે અને તિર્યંચગતિને
વિષે જે ઘણા પ્રકારના સેંકડો કષ્ટની પરંપરાથી બંધાયેલા છે તે જીવોના, અહીં જીવ શબ્દ અધ્યાહાર રાખવો. તથા
' મણુયન્તેત્તિ '—મનુષ્યપણને વિષે પણ આવેલા તે જીવોને જે પ્રકારે શેષ રહેલા પાપકર્મવહે પાપવાળા ફલવિપાક
એટલે અશુભ વિપાકોદય થાય છે, તે અહીં કહેવાય છે એમ પ્રકૃત જાણવું. તે આ પ્રમાણે—વધ-યષ્ટિ વિગેરેવહે તાડન
કરવું, વૃષણવિનાશ-વર્ધિતક (ખાસી) કરવું તે, તથા નાસિકા, કર્ણ, ઓષ્ઠ, અંગુષ્ઠ, હાથ, પગ, અને નखનું જે છેદવું
તે, તથા જિહ્વાનો છેદ, અંजन એટલે તપાવેલી લોઢાની સહીવહે નેત્રમાં આંજવું તે, અથવા પ્રક્ષણ એટલે સ્વાર અને તેલ
વિગેરેવહે શરીરને મસલવું તે, ' કહગિગદાહણંતિ '—કટ એટલે ફાડેલા વાંસ વિગેરેના અગ્નિવહે બાલવું તે, અર્થાત્
કટવહે વીંટેલાને બાધા ઉપજાવવી તે, તથા હસ્તીના પગ નીચે દબાવવું તે, ફાલન એટલે વિદારવું તે, ઉછંબન એટલે વૃક્ષની
શાखादિક ઉપર લટકાવવું તે, તથા શૂલવહે, લત્તાવહે, લકુટવહે અને યશ્ઠિવહે ગાત્રોને ભાંગવા તે, તથા ત્રણુવહે, સીસા-

વડે અને તપાવેલા તેલવડે કલકલ એવા શબ્દપૂર્વક અભિષેક કરવો, તથા કુંભીને વિષે પકાવડું, તથા કંપન એટલે શીત-
 કાળે શીતલ જલ છાંટવા આદિવડે શરીરમાં કંપારો उत्पन्न કરવો, તથા સ્થિરબંધન એટલે ગાઢ રીતે (મજબૂત) બાંધવું,
 વેધ એટલે કુંત (માલા) વિગેરે શસ્ત્રવડે મેદડું, વર્ધકર્ત્વન એટલે ચામડી ઉતરહવી, પ્રતિભયકર એટલે ભય उत्पन्न કરવા-
 વાછું એવું કરપ્રદીપન એટલે વસ્ત્રથી વીંટેલા અને તેલથી સીંચેલા(જીવ)ના બે હાથને વિષે અગ્નિ સઠગાવવો તે, એમ કર્મ-
 ધારય સમાસ કરવો. ત્યારપછી વધ, દુષણવિનાશ, ત્યાંથી લઇને પ્રતિભયકરકરપ્રદીપન સુધીના સર્વે શબ્દોનો દ્વંદ્વ સમાસ
 કરવો. ત્યારપછી તે સર્વે છે આદિ જે દુઃખોને (એમ વહુત્રીહિ સમાસ કરી) એવા સતા દારુણ એટલે ભયંકર એમ કર્મ-
 ધારય સમાસ કરવો. આવા ભયંકર કોણ ? તે કહે છે-દુઃખો. તે દુઃખો કેવાં ? તે કહે છે--અનુપમ એટલે
 કોઇની ઉપમા ન આપી શકાય એવાં દુઃખો આ દુઃખવિપાકને વિષે કહેવાય છે એમ પ્રકૃત જાણવું । તથા આ પળ
 કહેવાય છે--અહીં દુઃખ શબ્દનો અધ્યાહાર છે તેથી દુઃખોની ઘણા પ્રકારની પરંપરાવડે અનુબદ્ધા એટલે નિરંતર આલિ-
 ગન કરાયેલા એવા જીવો મૂકાતા નથી-ત્યાગ કરાતા નથી, અહીં જીવ શબ્દ અધ્યાહાર છે. કોનાવડે ત્યાગ કરાતા નથી ?
 તે કહે છે-દુઃખરૂપ ફલને પ્રાપ્ત કરનારી પાપકર્મરૂપી વેલડીવડે (મૂકાતા નથી). કેમ મૂકાતા નથી ? તે કહે છે-
 કારણ કે વેદ્યા વિના એટલે અનુભવ કર્યા વિના, અહીં ' કર્મફલ ' એ અધ્યાહાર છે, ' હુ ' શબ્દ ' જે કારણ માટે ' એવા
 અર્થમાં છે. તેથી કર્મના ફલનો અનુભવ કર્યા વિના જીવોનો કર્મથકો મોક્ષ-વિયોગ થતો નથી. અહીં ' જીવ ' શબ્દ
 અધ્યાહાર છે. શું સર્વથા પ્રકારે અનુભવ્યા વિના મોક્ષ નથી જ ? તે શંકા ઉપર કહે છે કે-ના, સર્વથા પ્રકારે નહીં, તે જ

કહે છે-અથવા તો અનશનાદિક તપવડે, કેવા ? દૃતિ એટલે ચિત્તનું સમાધાન, તે રૂપ અત્યંત બાંધી છે કેડ જેને વિષે એવા અર્થાત્ દૃતિબલે કરીને સહિત એવા તપવડે તે કર્મવિશેષનું શોધન એટલે વિનાશ હોજા-થઈ શકે છે. 'વાચિ' શબ્દ સંભવના અર્થમાં છે. અર્થાત્ કર્મના મોક્ષનો બીજો કોઈ ઉપાય નથી. । 'એત્તો ચેત્યાદિ'—ત્યારપછી સુખવિપાકને વિષે એટલે બીજા શ્રુતસ્કંધના અધ્યયનોને વિષે જે કહેવાય છે તે કહે છે-શીલ એટલે બ્રહ્મચર્ય અથવા સમાધિ, સંયમ એટલે પ્રાણાતિયાતવિરમણ, નિયમ એટલે વિશેષ પ્રકારના અભિગ્રહ, ગુણ એટલે બાકીના મૂલગુણ અને ઉત્તરગુણ, તપ એટલે અન-શનાદિક, આ સર્વનું ઉપધાન એટલે કરવું છે જેઓને એવા, પછી તેને સપ્તમી વિભક્તિનું બહુવચન કરવાથી 'શીલસંયમ-નિયમગુણતપઉપધાનેષુ' એવું થયું. એવા કોણ ? તે કહે છે-સાધુઓને વિષે-યતિને વિષે. વહી તે સાધુ કેવા ? તે કહે છે-સારું વિહિત એટલે અનુષ્ઠાન (ક્રિયા) છે જેમનું એવા સુવિહિત સાધુઓને વિષે માત-પાળી આપીને જે પ્રકારે બોધિલા-માદિકને મેલવે છે તે પ્રકારે આ સુખવિપાકને વિષે કહેવાય છે. એમ સંબંધ કરવો. અહીં 'સાધુષુ' એ ટેકાણે સંપ્રદાન હોવા છતાં સપ્તમી વિભક્તિ કરી છે, તેમાં કાંઈ દોષ નથી. કેમ કે 'સાધુને વિષે' એમ વિષયની વિવક્ષા કરી છે તેથી. અનુકંપા એટલે અનુક્રોશ (દયા), તે છે મુખ્ય જેમાં એવો આશય એટલે ચિત્ત, તેનો જે પ્રયોગ એટલે વ્યાપાર તે અનુકંપા-શયપ્રયોગ કહીએ, તેનાવડે, તથા 'તિકાલમતિ ત્તિ'—ત્રણ કાલને વિષે જે મતિ-બુદ્ધિ એટલે કે 'હું આપીશ' એમ ધારીને પરિતોષ (આનંદ) થાય, આપતી વચ્ચે પળ પરિતોષ થાય અને આપ્યા પછી પળ પરિતોષ થાય, તે ત્રૈકાલિક મતિ-વડે જે વિશુદ્ધ હોય તે ત્રિકાલમતિવિશુદ્ધ કહીએ, એવા જે ભક્તપાન (કર્મધારય) તે અનુકંપાશયપ્રયોગત્રિકાલમતિવિશુ-

દ્રુમ્ભક્તપાનાનિ કહિએ, તેને આપીને એમ ક્રિયાનો સંબંધ કરવો. શા વડે આપીને ? તે કહે છે-પ્રયત્નમનવર્હે એટલે આદર સહિત ચિત્તવડે આપીને. તથા હિત એટલે અનર્થનો નાશ કરનાર હોવાથી હિતકારક, સુખનું કારણ હોવાથી સુખ અથવા શુભ, કલ્યાણકારક હોવાથી નિઃશ્રેયસ અને તીવ્ર એટલે પ્રકુષ્ટ એવો છે પરિણામ-અધ્યવસાય જેનો એવી નિશ્ચિતા એટલે સંશય વિનાની મતિ-બુદ્ધિ છે જેઓની તે હિતસુખાનિઃશ્રેયસતીવ્રપરિણામનિશ્ચિતમતયઃ કહીએ. આવા જનો ભક્તપાન આપીને (એવો સંબંધ કરવો). તે ભક્ત-પાન કેવા ? તે કહે છે—પ્રયોગને વિષે શુદ્ધ એવા એટલે કે દાતારના દાનના વ્યાપારની અપેક્ષાએ સમગ્ર આશંસાદિક દોષે કરીને રહિત અને ગ્રહણ કરનાર(સાધુ)ના ગ્રહણ કરવાના વ્યાપારની અપેક્ષાએ ઉદ્દગ-માદિ દોષે કરીને રહિત (એવા ભક્તપાન આપીને). તે આપવાથી શું ફલ ? તે કહે છે—જે પ્રકારે પરંપરાએ મોક્ષનું સાધન-રૂપ હોવાથી ભવ્ય પ્રાણીઓ બોધિલાભને (સમકિતને) પ્રાપ્ત કરે છે. અહીં ‘મઘ્યજીવ’ શબ્દ અધ્યાહાર છે અને ‘તુ’ શબ્દ માત્ર માપાની શોભા માટે છે, તેનો અર્થ કાંઈ નથી, તથા વહી જે પ્રકારે સંસારસાગરને પરિત્ત કરે છે એટલે નાનો કરે છે. સંસારસાગર કેવો ? તે કહે છે—નર, નારક, તિર્યંચ, અને દેવગતિને વિષે જે જીવોનું ગમન એટલે ભ્રમણ તે રૂપ વિપુલ-મોટો પરિવર્ત એટલે મત્સ્યાદિકનો અનેક પ્રકારનો સંચાર છે જેમાં એવો, તથા અરતિ, ભય, વિષાદ, શોક અને મિથ્યાત્વ-રૂપી પર્વતોવડે સંકટ-સાંકડો (વ્યાસ) એવો, ત્યારપછી આ વે પદનો કર્મધારય સમાસ કરવો. અહીં વિષાદ એટલે માત્ર દીનતા અને શોક એટલે આક્રંદ વિગેરે ચિહ્નવાળો જાણવો. તથા અજ્ઞાનરૂપી તમોન્મથકાર એટલે મહા અંધકાર છે જેને વિષે એવો, તથા ચિચ્ચિલ્લ એટલે કાદવ, અને સંસારના પક્ષમાં તો ચિચ્ચિલ્લ એટલે વિષય, ધન અને સ્વજનાદિકને વિષે આસક્તિ,

તેવા કાદવવડે સુદુસ્તર ઇટલે દુઃખે કરીને ઉતરી શકાય તેવો, તથા જરા, મરણ અને યોનિ(જન્મ)રૂપી સંશુભિત ઇટલે મોટા મત્સ્ય, મગર વિગેરે અનેક જલજંતુના સમૂહરૂપ સંમર્દવડે વિલોડન કર્યું છે (વલોવ્યું છે) ચક્રવાલ ઇટલે જલસમૂહ જેને વિષે ઇવો, તથા સોઠ કષાયોરૂપી શ્વાપદ ઇટલે મગર, ગ્રાહ વિગેરે અત્યંત પ્રવંડ-મયંકર છે જેને વિષે ઇવો, તથા અનાદિ ઇટલે જેનો આદિ નથી ઇવો તથા અનંત ઇટલે જેનો અંત નથી ઇવો આ પ્રત્યક્ષ દેખાતો સંસારરૂપી સમુદ્ર તેને લઘુ કરે છે. । તથા જે પ્રકારે ઇટલે સાગરોપમાદિક પ્રકારે કરીને સાધુદાનવડે દેવસમૂહને વિષે જવાના આયુષ્યને બાંધે છે અને જે પ્રકારે અનુપમ (ઉપમા રહિત) ઇવા દેવવિમાનના સુખને અનુભવે છે, અને વલી ત્યાંથી કાઢાંતરે ચવેલા (ચવીને) અહીં જ ઇટલે આ તિર્થગ્લોકમાં મનુષ્યભવને પામેલા ઇવા તેમના વિશેષ પ્રકારના આયુષ્ય, શરીર, વર્ણ, રૂપ, જાતિ, કુલ, જન્મ, આરોગ્ય, બુદ્ધિ અને મેધા કહેવાય છે. તેમાં આયુષ્ય વિશેષ ઇટલે બીજા જીવોના આયુષ્યથી શુભપણું અને દીર્ઘપણું, એ જ પ્રમાણે શરીરનો વિશેષ ઇટલે સ્થિર સંહનન(સંઘયણ)પણું, વર્ણનો વિશેષ ઇટલે અત્યંત ગૌરપણું, રૂપનો વિશેષ ઇટલે અતિ સુંદરતા, જાતિનો વિશેષ ઇટલે ઉત્તમ જાતિપણું, કુલનો વિશેષ પણ એ જ પ્રમાણે (ઉત્તમ કુલપણું), જન્મનો વિશેષ ઇટલે ઉત્તમ ક્ષેત્ર અને કાલ, આરોગ્યનો પ્રકર્ષ ઇટલે નિરાબાધપણું, ઔત્પત્તિકી વિગેરે ચાર પ્રકારની બુદ્ધિ તેની પ્રકૃષ્ટતા, અને મેધા ઇટલે અપૂર્વશાસ્ત્રને ગ્રહણ કરવાની શક્તિ તેનો વિશેષ ઇટલે પ્રકૃષ્ટપણું. તથા મિત્રજન ઇટલે સુહૃદ્ગર્ગ, સ્વજન ઇટલે પિતા, કાકા વિગેરે, ધનધાન્યરૂપ જે વિભવ ઇટલે લક્ષ્મી તે ધનધાન્યવિભવ, તથા સમૃદ્ધિની ઇટલે નગર, અંતઃપુર, સ્વજાનો, કોઠાર, સૈન્ય અને વાહનરૂપ સંપદાની જે સારભૂત ઇટલે પ્રધાનભૂત વસ્તુઓ તેનો જે સમૂહ તે, પછી મિત્રજન વિગેરેનો દ્વંદ્વ

સમાસ કરવો, ત્યારપછી આ સર્વના જે વિશેષ એટલે ઉત્કર્ષ તે (કહેવાય છે). તથા ઘણા પ્રકારના કામમોગથી ઉત્પન્ન થયેલા સુખના વિશેષો, અહીં પણ વિશેષ શબ્દનો સંબંધ કરવો. ઉત્તમ છે શુભવિપાક જેઓનો તે શુભવિપાકોત્તમ એવા જીવોને વિષે, અહીં પછીના અર્થમાં સપ્તમી વિભક્તિ કરી છે. આ રીતે શુભવિપાક અધ્યયનમાં કહેવા લાયક સાધુઓના આયુષ્ય વિગેરેના વિશેષો શુભવિપાક અધ્યયનમાં કહેવાય છે એમ સંબંધ કરવો. । હવે દરેક (વન્ને) શ્રુતસ્કંધમાં કહેવા લાયક પુણ્યવિપાક અને પાપવિપાક જુદા જુદા કહીને તે વન્નેને એક સાથે કહે છે—‘અણુવરચેત્યાદિ’—અણુપરત એટલે અવિન્નિહન (નિરંતર) એવા જે પરંપરાએ કરીને સંબંધવાળા છે, કોણ ? તે કહે છે—વિપાક, એવો અહીં સંબંધ કરવો, વિપાક કોનો ? તે કહે છે—અશુભ અને શુભ કર્મના (વિપાક) પહેલા અને વીજા શ્રુતસ્કંધમાં અનુક્રમે કહેલા ઘણા પ્રકારના જે વિપાક તે વિપાકશ્રુતને વિષે એટલે અગ્યારમા અંગને વિષે મગવાન જિનેશ્વરે સંવેગના કારણવાળા પદાર્થો તથા વીજા પણ એ વિગેરે પદાર્થો કહેવાય છે એમ પૂર્વના ક્રિયાપદ સાથે સંબંધ કરવો અથવા વચનનો ફારફેર કરીને ઉત્તરક્રિયાની સાથે સંબંધ કરવો. । આ પ્રમાણે ઘણા પ્રકારની અર્થની પ્રરૂપણા વિસ્તારથી કહેવાય છે. । વાકીનું સૂત્ર સુગમ છે. વિશેષ એ કે—સંખ્યાતા લાખ પદો કુલ મલીને છે. તેમાં એક કરોડ, ચોરાશી લાખ અને વગ્રીશ હજાર કુલ પદ છે । ૧૧॥ સૂત્ર-૧૪૬ ॥

હવે ચારાશું અંગ કહે છે—

મૂ૦—સે કિં તં દિટ્ટિવાણ ? દિટ્ટિવાણં સઽવભાવપરૂવણયા આઘવિજ્ઞંતિ । સે સમાસઓ પંચવિહે પન્નત્તે, તં જહા-પરિકમ્મં ૧, સુત્તાઈં ૨, પુઁવગયં ૩, અણુઓગો ૪, ચૂલિયા ૫ । સે કિં તં

परिकम्मे ? परिकम्मे सत्तविहे पन्नत्ते, तं जहा—सिद्धसेणियापरिकम्मे १, मणुस्ससेणियापरिकम्मे २, पुट्टसेणियापरिकम्मे ३, ओगाहणसेणियापरिकम्मे ४, उवसंपजसेणियापरिकम्मे ५, विप्पजहसे-
 णियापरिकम्मे ६, चुआचुअसेणियापरिकम्मे ७ । से किं तं सिद्धसेणियापरिकम्मे ? सिद्धसेणि-
 यापरिकम्मे चोद्दसविहे पन्नत्ते, तं जहा—माउयापयाणि १, एगट्टियपयाणि २, पादोट्टपयाणि ३,
 आगासपयाणि ४, केउभू(व्व)यं ५, रासिबद्धं ६, एगगुणं ७, दुगुणं ८, तिगुणं ९, केउभूयं १०,
 पडिग्गहो ११, संसारपडिग्गहो १२, नंदावत्तं १३, सिद्धबद्धं १४, से तं सिद्धसेणियापरिकम्मे १ ।
 से किं तं मणुस्ससेणियापरिकम्मे ? मणुस्ससेणियापरिकम्मे चोद्दसविहे पन्नत्ते, तं जहा—ताइं
 चेव माउआपयाणि जाव नंदावत्तं मणुस्सबद्धं, से तं मणुस्ससेणियापरिकम्मे २ । अवसेसा परि-
 कम्माइं पुट्टाइयाइं एक्कारसविहाइं पन्नत्ताइं ७ । इच्चेयाइं सत्त परिकम्माइं, छ ससमइयाइं सत्त
 आजीवियाइं, छ चउक्कणइयाइं सत्त तेरासियाइं, एवामेव सपुद्वावरेणं सत्त परिकम्माइं तेसीति
 भवंतीति मक्खायाइं, से तं परिकम्माइं ॥ १ ॥

से किं तं सुत्ताइं ? सुत्ताइं अट्टासीति भवन्तीति मक्खायाइं, तं जहा-उजुगं परिणयापरिणयं बहुभंगियं विप्पच्चइयं [विन(ज)यचरियं] अणन्तरं परंपरं समाणं सज्जहं [मासाणं] संभिन्नं अहाच्चयं [अहवायं नन्द्यां] सोवत्थि(वत्तं) यं णंदावत्तं बहुलं पुट्ठापुट्ठं वियावत्तं एवंभूयं दुआ-वत्तं वत्तमाणुप्पयं समभिरूढं सव्वओभइं पणासं [पस्सायं नन्द्यां] दुपडिग्गहं इच्चेयाइं बावीसं सुत्ताइं छिण्णछेअणइआइं ससमयसुत्तपरिवाडीए इच्चेयाइं बावीसं सुत्ताइं अछिन्नछेअणइयाइं आजीवियसुत्तपरिवाडीए, इच्चेआइं बावीसं सुत्ताइं तिकणइयाइं तेरासियसुत्तपरिवाडीए, इच्चेआइं बावीसं सुत्ताइं चउक्कणइयाइं ससमयसुत्तपरिवाडीए, एवामेव सपुवावरेणं अट्टासीति सुत्ताइं भवन्तीति मक्खायाइं, से तं सुत्ताइं ॥ २ ॥

से किं तं पुव्वगयं ? पुव्वगयं चउद्दसविहं पन्नत्तं, तं जहा-उप्पायपुव्वं १, अग्गेणीयं २, वीरियं ३, अत्थिणत्थिप्पवायं ४, नाणप्पवायं ५, सच्चप्पवायं ६, आयप्पवायं ७, कम्मप्पवायं ८, पच्चक्खाणप्पवायं ९, विज्जाणुप्पवायं १०, अवञ्जं ११, पाणाऊ १२, किरियाविसालं १३, लोग-

बिंदुसारं १४ । उप्पायपुंठवस्स णं दसवत्थू पन्नत्ता १ । अगेणियस्स
णं पुंठवस्स चोदसवत्थू पन्नत्ता, बारस चूलियावत्थू पन्नत्ता २ । वीरियप्पवायस्स णं पुंठवस्स अट्ठ
वत्थू पन्नत्ता, अट्ठ चूलियावत्थू पन्नत्ता ३ । अत्थिणात्थिप्पवायस्स णं पुंठवस्स अट्ठारस वत्थू
पन्नत्ता, दस चूलियावत्थू पन्नत्ता ४ । नाणप्पवायस्स णं पुंठवस्स बारस वत्थू पन्नत्ता ५ । सच्च-
प्पवायस्स णं पुंठवस्स दो वत्थू पन्नत्ता ६ । आयप्पवायस्स णं पुंठवस्स सोलस वत्थू पन्नत्ता ७ ।
कम्मप्पवायपुव्वस्स णं तीसं वत्थू पन्नत्ता ८ । पच्चक्खाणस्स णं पुंठवस्स वीसं वत्थू पन्नत्ता ९ ।
विज्जाणुप्पवायस्स णं पुंठवस्स पनरस वत्थू पन्नत्ता १० । अवंझस्स णं पुंठवस्स बारस वत्थू पन्नत्ता
११ । पाणाउस्स णं पुंठवस्स तेरस वत्थू पन्नत्ता १२ । किरियाविसालस्स णं पुंठवस्स तीसं वत्थू
पन्नत्ता १३ । लोगबिंदुसारस्स णं पुंठवस्स पणवीसं वत्थू पन्नत्ता १४ । “ दस १ चोदस २ अट्ठ
३ ट्ठारसे ४ व बारस ५ दुवे ६ य वत्थूणि । सोलस ७ तीसा ८ वीसा ९ पन्नरस अणुप्प-
वायम्मि १० ॥ १ ॥ बारस एक्कारसमे ११, बारसमे तेरसेव १२ वत्थूणि । तीसा पुण तेरसमे

१३, चउदसमे पन्नवीसाओ १४ ॥ २ ॥ चत्तारि १ दुवालस २ अट्ट ३ चेव दस ४ चेव चूलव-
त्थूणि । आतिह्माण चउण्हं, सेसाणं चूलिया गत्थि ॥ ३ ॥ ” से तं पुव्वगयं ॥ ३ ॥

से किं तं अणुओगे ? अणुओगे दुविहे पन्नत्ते, तं जहा—मूलपढमाणुओगे य गंडियाणुओगे
य । से किं तं मूलपढमाणुओगे ? एत्थ णं अरहंताणं भगवंताणं पुव्वभवा देवलोगगमणाणि
आउं चवणाणि जम्मणाणि अ अभिसेया रायवरसिरीओ सीयाओ पव्वज्जाओ तवा य भत्ता
केवलणाणुप्पाया अ तित्थपवत्तणाणि अ संघयणं संठाणं उच्चत्तं आउं वन्नविभागो सीसा गणा
गणहरा य अज्जा पवत्तणीओ संघस्स चउठ्विहस्स जं वावि परिमाणं जिणमणपज्जवओहिनाण-
सम्मत्तसुयनाणिणो य वाई अणुत्तरगई य जत्तिया सिद्धा पाओवगया य जे जहिं जत्तियाइं भत्ताइं
छेअइत्ता अंतगडा मुणिवरुत्तमा तमरओघविप्पमुक्का सिद्धिपहमणुत्तरं च पत्ता, एए अन्ने य एवमा-
इया भावा मूलपढमाणुओगे कहिआ आघविज्जंति पणविज्जंति परूविज्जंति, से तं मूलपढमाणुओगे ।
से किं तं गंडियाणुओगे ? (गंडियाणुओगे) अणेगविहे पन्नत्ते, तं जहा—कुलगरगंडियाओ तित्थ-

गरगंडियाओ गणहरगंडियाओ चक्रहरगंडियाओ दसारगंडियाओ बलदेवगंडियाओ वासुदेवगंडि-
याओ हरिवंसगंडियाओ भद्रबाहुगंडियाओ तवोकम्मगंडियाओ चित्ततरगंडियाओ उस्सप्पिणीगं-
डियाओ ओस्सप्पिणीगंडियाओ अमरनरतिरियनिरयगइगमणविविहपरियट्टणाणुओगे, एवमाइ-
याओ गंडियाओ आद्यविज्जंति पणविज्जंति परूविज्जंति, से तं गंडियाणुओगे ॥ ४ ॥

से किं तं चूलियाओ ? जणं आइल्लणं चउण्हं पुठ्वाणं चूलियाओ सेसाइं पुठ्वाइं अचू-
लियाइं, से तं चूलियाओ ॥ ५ ॥

दिट्ठिवायस्स णं परित्ता वायणा, संखेज्जा अणुओगदारा संखेज्जाओ पडिवत्तीओ संखेज्जाओ
निज्जुत्तीओ संखेज्जा सिलोगा संखेज्जाओ संगहणीओ, से णं अंगटुयाए बारसमे अंगे एगे सुय-
खंधे चउदस पुठ्वाइं संखेज्जा वत्थू संखेज्जा चूलवत्थू संखेज्जा पाहुडा संखेज्जा पाहुडपाहुडा संखे-
ज्जाओ पाहुडियाओ संखेज्जाओ पाहुडपाहुडियाओ संखेज्जाणि पयसयसहस्साणि पयग्गेणं पन्नत्ता,
संखेज्जा अक्खरा अणंता गमा अणंता पज्जवा परित्ता तसा अणंता थावरा सासया कडा णिबद्धा

ણિકાદયા જિણપણના ભાવા આઘવિજ્ઞંતિ પપ્પણવિજ્ઞંતિ પરૂવિજ્ઞંતિ દંસિજ્ઞંતિ નિદંસિજ્ઞંતિ ઉવ-
દંસિજ્ઞંતિ, एवं पाया एवं विणयाया एवं चरणकरणपरूवणया आघविज्जंति, से तं दिट्ठिवाए, से
तं दुवालसंगे गणिपिडगे ॥ १२ ॥ सूत्रम्—१४७ ॥

મૂલાર્થ:—હવે કયો તે દટ્ટિવાદ છે ? દટ્ટિવાદને વિષે સર્વ ભાવ(પદાર્થ)ની પ્રરૂપણા કહેવાય છે. તે દટ્ટિવાદના
સંક્ષેપથી પાંચ મેદ કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે—પરિકર્મ ૧, સૂત્ર ૨, પૂર્વગત ૩, અનુયોગ ૪ અને ચૂલિકા ૫. તેમાં પરિકર્મ
પટલે શું ? પરિકર્મ સાત પ્રકારે કહ્યું છે. તે આ પ્રમાણે—સિદ્ધશ્રેણિકા પરિકર્મ ૧, મનુષ્યશ્રેણિકા પરિકર્મ ૨, પૃથ્વશ્રેણિકા
પરિકર્મ, ૩, અવગાહનાશ્રેણિકા પરિકર્મ ૪, ઉપસંપદ્યશ્રેણિકા પરિકર્મ ૫, વિપ્રજહશ્રેણિકા પરિકર્મ ૬ અને ચ્યુતાચ્યુતશ્રેણિકા
પરિકર્મ ૭. । તેમાં સિદ્ધશ્રેણિકા પરિકર્મ શું છે ? સિદ્ધશ્રેણિકા પરિકર્મ ચૌદ પ્રકારનું કહ્યું છે. તે આ પ્રમાણે—માતૃકાપદ
૧, એકાર્થિકપદ ૨, પાદોષ્ઠપદ ૩, આકાશપદ ૪, કેતુભૂત (કેતુવત) ૫, રાશિવદ્ધ ૬, એકગુણ ૭, દ્વિગુણ ૮, ત્રિગુણ ૯,
કેતુભૂત ૧૦, પ્રતિગ્રહ ૧૧, સંસારપ્રતિગ્રહ ૧૨, નંદાવર્ત ૧૩ અને સિદ્ધવદ્ધ ૧૪. આ પ્રમાણે સિદ્ધશ્રેણિકા પરિકર્મ કહ્યું છે
। ૧ । તે મનુષ્યશ્રેણિકા પરિકર્મ કયું છે ? મનુષ્યશ્રેણિકા પરિકર્મ ચૌદ પ્રકારે કહ્યું છે તે આ પ્રમાણે—તે જ (ઉપર કહ્યા
તે જ) માતૃકાપદથી લઈને યાવત્ નંદાવર્ત સુધીના તેર અને ચૌદમું મનુષ્યવદ્ધ ૧૪. તે આ મનુષ્યશ્રેણિકા પરિકર્મ કહ્યું । ૨ ।
વાકીના પૃથ્વશ્રેણિકા વિગેરે પરિકર્મો અગ્યાર અગ્યાર પ્રકારના કહ્યા છે ૭ । આ પ્રમાણે આ સાત પરિકર્મ કહ્યા. તેમાં

હું સ્વસમયના છે અને સાત આજીવિક મતના છે. તેમાં હું પરિકર્મ ચાર નયવાલા છે અને સાત પરિકર્મ ત્રિરાશિકવાલાના છે. એ પ્રમાણે પૂર્વાપર સહિત (મૂલભેદ અને ઉત્તરભેદ સહિત) સાતે પરિકર્મના વ્યાપી ભેદ થાય છે એમ મેં કહ્યું છે. તે આ પરિકર્મ કહ્યું ॥ ૧ ॥

હવે તે સૂત્ર કયાં છે ? સૂત્ર અઢાણી છે એમ મેં કહ્યું છે. તે આ પ્રમાણે—ઋજુસૂત્ર ૧, પરિણતાપરિણત ૨, બહુમંગિક ૩, વિપ્રત્યયિક [વિનય(વિજય)ચરિત] ૪, અનંતર ૫, પરંપર ૬, સમાન ૭, સંજૂહ [માસાણ] ૮, મિત્ર ૯, યથા-ત્યાગ [અહવ્યાય-નંદીસૂત્ર] ૧૦, સૌવસ્તિક ૧૧, નંદાવર્ત ૧૨, બહુલ ૧૩, પૃષ્ઠાપૃષ્ઠ ૧૪, વિયાવર્ત (વ્યાવર્ત) ૧૫, એવંભૂત ૧૬, દ્વિકાવર્ત ૧૭, વર્તમાનોત્પાદ ૧૮, સમભિરૂઢ ૧૯, સર્વતોમદ્ર ૨૦, પ્રણામ[પ્રશ્વાસ-નંદીસૂત્ર] ૨૧ અને દ્વિપ્ર-તિગ્રહ ૨૨. આ બાવીશ સૂત્રો છિન્નચ્છેદ નય સંબંધી સ્વસમયસૂત્રની પરિપાટીએ કરીને કહ્યાં છે, એ જ બાવીશ સૂત્રો અચ્છિ-ન્નચ્છેદ નય સંબંધી આજીવિકસૂત્રની પરિપાટીએ કરીને કહ્યાં છે. એ જ બાવીશ સૂત્રો ત્રણ નયવાલા ત્રિરાશિક સૂત્રની પરિ-પાટીએ કરીને કહ્યાં છે, તથા એ જ બાવીશ સૂત્રો ચાર નયવાલા સ્વસમય સૂત્રની પરિપાટીએ કરીને કહ્યાં છે. આ પ્રમાણે પૂર્વાપર સહિત (સર્વે મલીને) અઢાણી સૂત્ર થાય છે એમ મેં કહ્યું છે. તે આ સૂત્ર કહ્યું । ૨ ।

હવે તે પૂર્વગત શું છે ? પૂર્વગત ચૌદ પ્રકારનું કહ્યું છે. તે આ પ્રમાણે—ઉત્પાદ પૂર્વ ૧, અગ્રણીય પૂર્વ ૨, વીર્ય ૩, અસ્તિનાસ્તિપ્રવાદ ૪, જ્ઞાનપ્રવાદ ૫, સત્યપ્રવાદ ૬, આત્મપ્રવાદ ૭, કર્મપ્રવાદ ૮, પ્રત્યાખ્યાનપ્રવાદ ૯, વિદ્યાનુપ્રવાદ ૧૦, અવંધ્ય ૧૧, પ્રાણાયુ ૧૨, ક્રિયાવિશાલ ૧૩ અને લોકવિંદુસાર ૧૪. તેમાં ઉત્પાદપૂર્વને વિષે દશ વસ્તુ કહી છે અને ચાર

ચૂલિકા વસ્તુ કહી છે ૧, અગ્રણીય પૂર્વમાં ચૌદ વસ્તુ કહી છે અને બાર ચૂલિકા વસ્તુ કહી છે ૨, વીર્યપ્રવાદ પૂર્વમાં આઠ વસ્તુ કહી છે અને આઠ ચૂલિકા વસ્તુ કહી છે ૩, અસ્તિનાસ્તિપ્રવાદ પૂર્વમાં અઢાર વસ્તુ કહી છે અને દશ ચૂલિકા વસ્તુ કહી છે ૪, જ્ઞાનપ્રવાદ પૂર્વમાં બાર વસ્તુ કહી છે ૫, સત્યપ્રવાદ પૂર્વમાં બે વસ્તુ કહી છે ૬, આત્મપ્રવાદ પૂર્વમાં સોઠ વસ્તુ કહી છે ૭, કર્મપ્રવાદ પૂર્વમાં ત્રીશ વસ્તુ કહી છે ૮, પ્રત્યાખ્યાન પૂર્વમાં વીશ વસ્તુ કહી છે ૯, વિદ્યાનુપ્રવાદ પૂર્વમાં પંદર વસ્તુ કહી છે ૧૦, અવંધ્ય પૂર્વમાં બાર વસ્તુ કહી છે ૧૧, પ્રાણાયુર્પૂર્વમાં તેર વસ્તુ કહી છે ૧૨, ક્રિયાવિશાલ પૂર્વમાં ત્રીશ વસ્તુ કહી છે ૧૩, તથા લોકવિંદુસાર પૂર્વમાં પચીશ વસ્તુ કહી છે ૧૪. (ગાથાનો અર્થ)—“દશ ૧, ચૌદ ૨, આઠ ૩, અઢાર, ૪ બાર ૫, બે ૬, સોઠ ૭, ત્રીશ ૮, વીશ ૯, વિદ્યાનુપ્રવાદમાં પંદર ૧૦ [૧] અગ્યારમાં પૂર્વમાં બાર ૧૧, વારમાં પૂર્વમાં તેર ૧૨, તેરમાં પૂર્વમાં ત્રીશ ૧૩ અને ચૌદમાં પચીશ ૧૪, વસ્તુ કહી છે [૨] પહેલા ચાર પૂર્વમાં અનુક્રમે ચાર ૧, બાર ૨, આઠ ૩ અને દશ ૪, ચૂલિકા વસ્તુ કહી છે. વાકીના પૂર્વમાં ચૂલિકા નથી (૩) ॥” તે આ પૂર્વગત કહ્યું ॥૩॥

હવે તે અનુયોગ શું છે ? અનુયોગ બે પ્રકારે કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે—મૂલ પ્રથમાનુયોગ અને ગંડિકાનુયોગ. હવે તે મૂલ પ્રથમાનુયોગ શું છે ? આ મૂલ પ્રથમાનુયોગમાં ભગવાન અરિંહોના પૂર્વભવ, દેવલોકમાં ગમન, આયુષ્ય, વ્યવન, જન્મ, અભિપેક્ષ, રાજ્યની શ્રેષ્ઠલક્ષ્મી, શિવિકા, પ્રત્રજ્યા, તપ, ભક્ત, કેવલજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ, તીર્થનું પ્રવર્તન, સંઘયણ, સંસ્થાન, ઝંચાઈ, આયુષ્ય, વર્ણવિભાગ, શિષ્ય, ગણ, ગણધર, સાધ્વી, પ્રવર્તિની, ચતુર્વિંધ સંવનું જે પ્રમાણ, તથા જિન (કેવલી), મનઃપર્યવજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, સમ્યગ્જ્ઞાની (મતિજ્ઞાની) શ્રુતજ્ઞાનીનું જે પ્રમાણ, તથા વાદી, અનુત્તર વિમાનમાં ગયેલા,

જેટલા સિદ્ધ થયા તે, પાદોપગમને પામેલા જેઓ જે ઠેકાણે જેટલા માતપાણીને છેદીને (અનશન કરીને) અંતકૃત થઈને મુનિવરોમાં ઉત્તમ એવા તેઓ અજ્ઞાનરજ(કર્મરજ)ના સમૂહથી મુક્ત થઈ અનુત્તર સિદ્ધિમાર્ગને પામ્યા, આ અને એની જેવા બીજા પણ ભાવો મૂલ પ્રથમાનુયોગને વિષે જે કહેલા છે તે અહીં કહેવાય છે, પ્રજ્ઞાપના કરાય છે, પ્રરૂપણા કરાય છે. તે આ મૂલ પ્રથમાનુયોગ કહ્યો. હવે કયો તે ગંડિકાનુયોગ છે ? ગંડિકાનુયોગ અનેક પ્રકારે કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે-કુલકર-ગંડિકા, તીર્થંકરગંડિકા, ગણધરગંડિકા, ચક્રવર્તીગંડિકા, દશારગંડિકા, બલદેવગંડિકા, વાસુદેવગંડિકા, હરિવંશ-ગંડિકા, મદ્રબાહુગંડિકા, તપકર્મગંડિકા, ચિત્રાંતરગંડિકા, ઉત્સર્પિણીગંડિકા, અવસર્પિણીગંડિકા, તથા અમર, નર, તિર્યંચ અને નરકગતિમાં ગમન કરવું, વિવિધ પ્રકારે પર્યટન કરવું તેનો અનુયોગ (વ્યાખ્યાન) કરવો, એ વિગેરે ગંડિકાઓ આમાં કહેવાય છે, પ્રજ્ઞાપના કરાય છે, પ્રરૂપણા કરાય છે. તે આ ગંડિકાનુયોગ કહ્યો. (તે આ અનુયોગ કહ્યો.) ॥૪॥

હવે કહ તે ચૂલિકા છે ? પહેલા ચાર પૂર્વમાં ચૂલિકાઓ છે અને બાકીના પૂર્વમાં ચૂલિકાઓ નથી. તે આ ચૂલિકા કહી ॥ ૫ ॥

આ દષ્ટિવાદને વિષે પરિત્ત (સંખ્યાતી) વાચના છે, સંખ્યાતા અનુયોગદ્વાર છે, સંખ્યાતી પ્રતિપત્તિ છે, સંખ્યાતી નિર્યુક્તિ છે, સંખ્યાતા શ્લોક છે, સંખ્યાતી સંગ્રહણી છે, તે આ અંગાર્થકની અપેક્ષાએ વારસું અંગ છે, તેમાં એક શ્રુતસ્કંધ છે, ચૌદ પૂર્વ છે, સંખ્યાતી વસ્તુ છે, સંખ્યાતી ચૂલ(લઘુ)વસ્તુ છે, સંખ્યાતા પાહુડા (પ્રામૃતક) છે, સંખ્યાતા પ્રામૃતપ્રામૃત છે, સંખ્યાતી

૧. તીર્થંકરાદિકની પછી તેમની પાટપરંપરાએ જે થયા હોય તે અને બીજા ઉત્તમ પુરુષો.

પ્રામૃતિકા છે, સંખ્યાતી પ્રામૃતપ્રામૃતિકા છે, સર્વ મલીને સંખ્યાતા લાલ પદો કહેલા છે, વલી સંખ્યાતા અક્ષરો, અનંત ગમા, અનંત પર્યાયો, પરિત ત્રસો, અનંતા સ્થાવરો, (દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષા) શાશ્વત છે અને (પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષા) કૃત-કરેલા છે, તથા નિવદ્ધ અને નિકાચિત્ત એવા જિનેશ્વરે કહેલા ભાવો આમાં કહેવાય છે, પ્રજ્ઞાપના કરાય છે, પ્રરૂપણા કરાય છે, દેલાડાય છે, નિર્દર્શન કરાય છે, ઉપદેશાય છે. એ પ્રમાણે ભાવો જાણ્યા છે, વિશેષે કરીને જાણ્યા છે, એ રીતે ચરણકરણની પ્રરૂપણા કહેવાય છે, તે આ દષ્ટિવાદ કહ્યો. તે આ વાર અંગરૂપ ગણિપિટક કહ્યું. ॥ ૧૨ ॥ સૂત્ર-૧૪૭ ॥

ટીકાર્થ:—‘ સે કિં તં દિદ્ધિવાણ્ તિ ’—દષ્ટિ એટલે દર્શન, વદનં એટલે બોલવું, તે વાદ કહીએ. દષ્ટિનો જે વાદ તે દષ્ટિવાદ અથવા દષ્ટિનો પાત (પડવું) છે જેમાં તે દષ્ટિપાત, અર્થાત્ સર્વ નયની દષ્ટિ જ અહીં કહેવાય છે. તે વાત કહે છે—‘ દિદ્ધિવાણ્ ગમિત્યાદિ ’ દષ્ટિવાદવડે અથવા દષ્ટિપાતવડે સર્વ ભાવની પ્રરૂપણા કહેવાય છે. ‘ સે સમાસઓ પંચવિદ્ધે ’ (તે સંક્ષેપથી પાંચ પ્રકારે છે) इत्यादि આ સર્વ પ્રાયે કરીને વિચ્છેદ પામ્યું છે, તો પણ જેવું જોયું (જાણ્યું) છે તે પ્રમાણે કાંઈક લખાય છે—તેમાં ગણિતના પરિકર્મની જેમ પરિકર્મ જે તે સૂત્રાદિકને ગ્રહણ કરવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવામાં સમર્થ હોય છે, અને તે પરિકર્મશ્રુત સિદ્ધશ્રેણિકા વિગેરે પરિકર્મના મૂલ ભેદે કરીને સાત પ્રકારનું છે, અને ઉત્તરભેદે કરીને તો માતૃકાપદ વિગેરે ત્રાશી પ્રકારનું છે. આ સર્વ મૂલ અને ઉત્તરભેદ સહિત સૂત્રથી અને અર્થથી વિચ્છેદ પામ્યું છે. એ સાત પરિકર્મમાં ગ્રથમના છ પરિકર્મ સ્વસમય સંવંધી જ છે અને ગોશાલકે પ્રવર્તવેલ આજીવિકા નામના પાલંડી સિદ્ધાંતના મતે તો ચ્યુતાચ્યુતશ્રેણિકા નામના પરિકર્મ સહિત સાતે પરિકર્મ કહેલા છે. હવે તે સાતે પરિકર્મને વિષે નયની

ચિંતા (વિચાર) કરે છે તેમાં નૈગમ નય વે પ્રકારનો છે—સાંગ્રાહિક અને અસાંગ્રાહિક. તેમાં સંગ્રહમાં જે પ્રવેશ કરેલો હોય તે સાંગ્રાહિક અને વ્યવહારમાં જે પ્રવેશ કરેલો હોય તે અસાંગ્રાહિક કહેવાય છે. તેથી કરીને સંગ્રહ ૧, વ્યવહાર ૨, ઋજુસૂત્ર ૩ અને શબ્દાદિક મલીને એક જ ૪, એમ ચાર નય માનેલા છે. આ ચારે નયવડે કરીને સ્વસમય સંબંધી છ પરિકર્મ ચિંતવાય છે. તેથી કરીને મૂલ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—‘ છ ચતુષ્કનયાદં તિ ’ (છ પરિકર્મ ચાર નયવાળા) હોય છે. હિતિ । વલી તેઓ જ આજીવિક એટલે ત્રિરાશિવાળા કહેલા છે. શાથી ? તે કહે છે—કારણ કે તેઓ સર્વ વસ્તુ ત્રણ સ્વરૂપવાળી ઇચ્છે છે. જેમકે જીવ, અજીવ અને જીવાજીવ; લોક, અલોક અને લોકાલોક; સત્, અસત્ અને સદસત્ વિગેરે. નયની ચિંતામાં પણ તેઓ ત્રણ નયને ઇચ્છે છે. તે આ પ્રમાણે—દ્રવ્યાર્થિક, પર્યાયાર્થિક અને ઉભયાર્થિક. તેથી કરીને મૂલ સૂત્રમાં કહ્યું કે—‘ સત્ત તેરાસિય ત્તિ ’—સાત પરિકર્મને ત્રૈરાશિક પાંચંડીઓ ત્રણ પ્રકારની નયચિંતાવડે ચિંતવે છે, એ એનો અર્થ છે. ‘ સે ત્ત પરિકર્મમે ત્તિ ’ (તે આ પરિકર્મ કહ્યું)—એ નિગમન કહ્યું ॥ ૧ ॥

‘ સે કિં તં સુત્તાદં ’ इत्यादि. તેમાં સર્વ દ્રવ્ય, પર્યાય અને નય વિગેરે અર્થને સૂચવનાર હોવાથી સૂત્ર કહેવાય છે. તે સૂત્રો અઘાશી છે. તે સર્વે સૂત્રથી અને અર્થથી વિચ્છેદ પામ્યા છે, તો પણ જોયાને (જાણ્યાને) અનુસારે કાંઈક લેવાય છે—આ ઋજુક વિગેરે બાવીશ સૂત્રો છે, તે જ વિભાગથી અઘાશી થાય છે, કેવી રીતે ? તે કહે છે—આ બાવીશ સૂત્રો છે, તે છિન્નચ્છેદ નયને આશ્રીને સ્વસમયના સૂત્રની પરિપાટીએ કહ્યા છે. અહીં જે નય છિન્ન એવા સૂત્રને છેદવડે ઇચ્છે છે, તે છિન્નચ્છેદ નય કહેવાય છે. જેમકે—‘ ધમ્મો મંગલમુક્કિદં ’ इत्यादि श्लोक सूत्रથી અને અર્થથી પ્રત્યેક છેદે કરીને

(જુદાપણા કરીને) રહેલો છે તે વીજા, ત્રીજા વિગેરે કોઈ પણ શ્લોકની અપેક્ષા રાખતો નથી, ઇટલે કે દરેક શ્લોકને છેડે તેનો અર્થ પૂર્ણ થાય છે તેથી તે વીજાની અપેક્ષા રાખતા નથી. આ વાવીશ સૂત્રો સ્વમમય સૂત્રની પરિપાટીએ રહેલાં છે, તથા એ જ વાવીશ સૂત્રો અચ્છિન્નચ્છેદ નયવાલા આજીવિક સૂત્રની પરિપાટીએ રહેલાં છે, આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—અહીં જે નય છેદવડે અચ્છિન્ન સૂત્રને ઇચ્છે છે તે તે અચ્છિન્નચ્છેદ નય કહેવાય છે. જેમ કે ‘ધમ્મો મંગલમુક્કિંદ’ ઇત્યાદિ શ્લોક જ અર્થશક્તી (અર્થને આશ્રીને) વીજા, ત્રીજા વિગેરે શ્લોકની અપેક્ષા કરનાર છે અને વીજો, ત્રીજો વિગેરે શ્લોકો પહેલા શ્લોકની અપેક્ષા કરે છે એ રીતે પરસ્પર સર્વ શ્લોકો અપેક્ષાવાલા હોય છે એમ સમજવું. આ વાવીશ સૂત્રો આજીવિક અને ગોશાલકે પ્રવર્તીવેલા પાલંડસૂત્રની પરિપાટીએ કરીને અક્ષરરચનાના વિભાગવડે રહેલા છે (દરેક શ્લોકમાં રહેલા અક્ષરો જુદા જુદા છે, પરસ્પર સંબંધવાલા નથી) તો પણ અર્થથી (અર્થની અપેક્ષા) તો પરસ્પર અપેક્ષાવાલા છે જ ! ‘ઈચ્છેદ્યાઈ’ ઇત્યાદિ સૂત્ર. તેમાં ‘તિકનદ્યાઈ’—ત્રણ નયના અભિપ્રાય(અપેક્ષા) વડે ચિંતવાય છે. એવો અર્થ છે. અહીં જે ત્રિરાશિયા કહ્યા તે આજીવિક જ કહેવાય છે. (આ ત્રિરાશિક રોહગુપ્તથી જુદા સંભવે છે) તથા ‘ઈચ્છેદ્યાઈ’ ઇત્યાદિ સૂત્ર. તેમાં ‘ચઙ્ગનદ્યાઈ’—ચાર નયના અભિપ્રાયથી ચિંતવાય છે, એમ ભાવાર્થ જાણવો. ‘એવમેવ’ ઇત્યાદિ સૂત્ર. એ પ્રમાણે ચાર વાવીશ મલીને અઢાશી સૂત્ર થાય છે. ‘સે ત્તં સુત્તાઈ’ (તે આ સૂત્ર કહ્યાં) એ નિગમનનું વાક્ય છે ॥ ૨ ॥

હવે તે પૂર્વગત શું છે ? તે કહેવાય છે—જેથી કરીને તીર્થકર ભગવાન તીર્થપ્રવૃત્તિને સમયે ગણધરોને સર્વ સૂત્રોનો

આધાર હોવાથી પ્રથમ પૂર્વગત સૂત્રનો અર્થ કહે છે તેથી કરીને તે પૂર્વ એવા નામે કહેલા છે. વઠ્ઠી ગણધરો સૂત્રની રચના કરતા સતા આચારાંગાદિક સૂત્ર અનુક્રમે રચે છે અને સ્થાપન કરે છે. અન્યનો મત એવો છે કે-પૂર્વગત સૂત્રનો અર્થ પ્રથમ અરિહંતે કહ્યો અને ગણધરોએ પણ પૂર્વગત શ્રુતને જ પ્રથમ રચ્યું છે અને પછી આચારાંગાદિક રચ્યાં છે. અહીં કોઈ શંકા કરે કે-જો એમ હોય તો આચારાંગની નિર્યુક્તિમાં કહ્યું છે કે ‘ સઽર્વેસિં આચારો પઠમો ’ (સર્વને મધ્યે આચારાંગ પ્રથમ છે) इत्यादि शी रीते घटी शके ? उत्तर-ते नियुक्तिमां तो स्थापनने आश्रीने ते प्रमाणे कहुं छे अने अहीं तो अक्षरनी (सूत्रनी) रचनाने आश्रीने कहुं छे के प्रथम पूर्वो रच्यां छे इति । हवे ते पूर्वगत चौद प्रकारे कहुं छे. ते आ प्रमाणे-‘ उत्पत्तायेत्यादि ’—तेमां पहेलुं उत्पाद पूर्व छे, अने ते पूर्वमां सर्व द्रव्य अने पर्यायोना उत्पाद(उत्पत्ति) पणाने अंगीकार करीने प्रज्ञापना(व्याख्या) करी छे. तेना पदोनुं परिमाण (पदोनी संख्या) एक करोड छे १, बीजुं पूर्व अग्रेणीय छे. तेमां पण सर्व द्रव्यो अने पर्यायो तथा जीवविशेषो(विशेष प्रकारना जीवो)नुं अग्र एटले परिमाण वर्णन कराय छे तेथी ते अग्रेणीय कहेवाय छे, तेनुं पदपरिमाण छन्नु लाख पदनुं छे २, त्रीजुं पूर्व वीर्यप्रवाद छे. तेमां पण कर्म सहित अने कर्म रहित एवा जीव अने अजीवनुं वीर्य कहेलुं छे, तेथी ते वीर्यप्रवाद कहेवाय छे. तेनुं सीतेर लाख पदनुं प्रमाण छे ३, चोथुं पूर्व अस्तित्नास्तिप्रवाद नामनुं छे. लोकमां जे जे पदार्थ जे प्रकारे छे अथवा जे प्रकारे नथी, अथवा तो स्याद्वा-दना अभिप्रायथी ते ज वस्तु छे अने ते ज वस्तु नथी ए प्रमाणे जे कहे ते अस्तित्नास्तिप्रवाद कहेवाय छे. ते पण पदना परिमाणथी साठ लाख पदनुं छे ४, पांचसुं पूर्व ज्ञानप्रवाद नामनुं छे. तेने विषे मतिज्ञानादिक पांच ज्ञानना भेदनी प्ररू-

પપ્પા કરી છે તેથી તે જ્ઞાનપ્રવાદ કહેવાય છે. તેના પદનું પ્રમાણ એક કરોડમાં એક પદ ઓછું એટલું છે ૫, છઠ્ઠું પૂર્વ સત્ય-
 પ્રવાદ નામનું છે. તેમાં સત્ય એટલે સંયમ અથવા સત્ય વચન, તે ભેદ સહિત અને પ્રતિપક્ષ સહિત જેમાં વર્ણન કરેલું છે તે
 સત્યપ્રવાદ કહેવાય છે. તેનું પરિમાણ એક કરોડ અને છ પદ છે ૬, સાતમું પૂર્વ આત્મપ્રવાદ નામે છે. એટલે કે જેમ નયોને
 દેવાડવાપૂર્વક અનેક પ્રકારે આત્માનું વર્ણન કરેલું છે તે આત્મપ્રવાદ કહેવાય છે. તેનું પદપરિમાણ છવીશ કરોડ પદ એટલું
 છે ૭, આઠમું પૂર્વ કર્મપ્રવાદ નામે છે. એટલે કે જેમાં જ્ઞાનાવરણ વિગેરે આઠ પ્રકારનું કર્મ-પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, અનુભાગ (રસ),
 પ્રદેશ વિગેરે ભેદોવડે અને વીજા ઉત્તરોત્તર ભેદોવડે વર્ણન કરાય છે તે કર્મપ્રવાદ કહેવાય છે. તેનું પરિમાણ એક કરોડ અને
 એંશી હજાર પદનું છે ૮, નવમું પૂર્વ પ્રત્યાખ્યાન પ્રવાદ નામનું છે. તેમાં સર્વ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાનોનું સ્વરૂપ વર્ણન કરેલું છે તેથી
 તે પ્રત્યાખ્યાનપ્રવાદ કહેવાય છે. તેનું પરિમાણ ચોરાશી લાખ પદનું છે ૯, દશમું પૂર્વ વિદ્યાનુપ્રવાદ નામનું છે. તેમાં વિદ્યાના
 અનેક અતિશયો વર્ણવ્યા છે. તેનું પરિમાણ એક કરોડ અને દશ લાખ પદનું છે ૧૦, અગ્યારમું પૂર્વ અવંધ્ય નામનું છે. તેમાં
 વંધ્ય એટલે નિષ્ફલ, અને નહીં વંધ્ય તે અવંધ્ય એટલે સફલ એવો તેનો અર્થ છે; કારણ કે તેમાં જ્ઞાન, તપ, સંયમ અને યોગ
 એ સર્વે શુભ ફલવડે સફલ વર્ણન કરાય છે અને પ્રમાદાદિક સર્વે અપ્રશસ્ત અશુભ ફલવાળા વર્ણન કરાય છે, તેથી તેનું
 નામ અવંધ્ય છે. તેનું પરિમાણ છવીશ કરોડ પદનું છે ૧૧, વારસું પ્રાણાયુ નામનું પૂર્વ છે. તેમાં પળ આયુષ્ય અને પ્રાણ-
 (શ્વાસોચ્છ્વાસ)નું વિધાન સર્વ ભેદ સહિત તથા વીજા પ્રાણોનું વર્ણન કર્યું છે. તેનું પરિમાણ એક કરોડ અને છપ્પન લાખ
 પદનું છે ૧૨, તેરમું પૂર્વ ક્રિયાવિશાલ નામનું છે. તેમાં કાર્યિકી વિગેરે ક્રિયા વિશાલ એટલે ભેદ સહિત સંયમક્રિયા, છંદ-

ક્રિયા અને વિધાન વર્ણન કરાય છે તેથી તેનું નામ ક્રિયાવિશાલ છે. તેના પદનું પરિમાણ નવ કરોડ છે ૧૩, તથા ચૌદમું પૂર્વ લોક વિંદુસાર નામનું છે. તે આ લોકમાં કે શ્રુતરૂપી લોકમાં અક્ષરને માથે વિંદુની જેમ (સારભૂત એટલે) સર્વોત્તમ છે તેથી અને સર્વ અક્ષરોના સન્નિપાત(એકઠા થવા)વડે પ્રતિષ્ઠિત (ઉત્તમ) હોવાથી લોકવિંદુસાર કહેવાય છે. તેનું પ્રમાણ સાઢા વાર કરોડ પદનું છે ૧૪ इति । ‘उत्पपायपुव्वस्स’ इत्यादि सूत्र सुगम છે. વિશેષ એ કે-નિયમિત અર્થનો અધિકાર જેમાં પ્રતિવદ્ધ (કહેલ) હોય એવો અધ્યયનની જેવો જે ગ્રંથ વિશેષ તે વસ્તુ કહેવાય છે. તથા ચૂડા(ચૂલિકા)ના જેવી ચૂડા એટલે કે અહીં દષ્ટિવાદમાં પરિકર્મ, સૂત્ર, પૂર્વગત અને અનુયોગવડે કહેલા અને નહીં કહેલા અર્થનો સંગ્રહ કરવામાં તત્પર એવી જે ગ્રંથની પદ્ધતિ તે ચૂડા કહેવાય છે. ‘ સે તં પુવ્વગતેત્તિ ’ (તે આ પૂર્વગત કહું) એ નિગમન કહું ॥૩॥

‘ સે કિં તમિત્યાદિ ’—અનુરૂપ (સદશ) અથવા અનુકૂલ એવો જે યોગ તે અનુયોગ એટલે પોતાના અભિધેય- (કહેવા લાયક અર્થ)ની સાથે સૂત્રનો અનુરૂપ સંબંધ, એ ભાવાર્થ છે. તે અનુયોગ બે પ્રકારનો કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે— મૂલ પ્રથમાનુયોગ અને ગંડિકાનુયોગ. ‘ સે કિં તમિત્યાદિ ’—અહીં પ્રથમ તો ધર્મ રચવા થકી તીર્થકરો જ મૂલ છે, તેમનો સૌથી પ્રથમ સમક્રિતની પ્રાપ્તિવાળો પૂર્વ ભવાદિકના વિષયવાળો જે અનુયોગ તે મૂલ પ્રથમાનુયોગ કહેવાય છે. તે બાબત મૂલ સૂત્રમાં કહું છે કે—‘ સે કિં તં મૂલપદમાણુઓગે ’—અર્થાત્ ‘ સે તં મૂલપદમાણુઓગે ’ ત્યાં સુધીનું સૂત્ર પાઠસિદ્ધ-સુગમ અર્થવાહું છે । ‘ સે કિં તમિત્યાદિ ’—અહીં એક (સરસી) વક્તવ્યતાના અર્થવાળા અધિકારને અનુસરનારી વાક્યની પદ્ધતિઓ ગંડિકા કહેવાય છે, તેમનો જે અનુયોગ એટલે અર્થ કહેવાનો વિધિ તે ગંડિકાનુયોગ કહે-

વાય છે. તે વિપે મૂલ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—‘ગંડિયાણુઓગે અળેગેત્યાદિ’—તેમાં કુલકર ગંડિકાને વિપે વિમલવાહન વિગેરે કુલકરોના પૂર્વજન્માદિક કહેવાય છે. એ જ પ્રમાણે શેષ (વાકીની) ગંડિકાને વિપે અભિધાન પ્રમાણે (ગંડિકાના નામ પ્રમાણે) અર્થ ચિત્રાંતર ગંડિકા સુધીનો જાણવો. તેમાં વિશેષ એ કે—સમુદ્રવિજયને આરંભીને વસુદેવ પર્યંત દશ દશાર્હ જાણવા. તથા ચિત્રા એટલે અનેક અર્થવાલી અંતરે એટલે ક્રમશઃ અને અજિતનાથને આંતરે ગંડિકા એટલે એક વક્ત-વ્યતાના અર્થવાલા અધિકારને અનુસરનારી, ત્યારપછી ચિત્ર એવી અંતરગંડિકા તે ચિત્રાંતરગંડિકા એમ (ચિત્ર અને અંતર-ગંડિકાનો કર્મધારય સમાસ કરવો). આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—શ્રીકૃષ્ણમસ્વામી અને શ્રીઅજિતનાથ તીર્થકરના આંત-રામાં તેના વંશમાં થયેલા રાજાઓને વીજી ગતિમાં જવાના અભાવને લીધે માત્ર મોક્ષગતિ અને અનુત્તરવિમાનની પ્રાપ્તિને કહેનારી ચિત્રાંતરગંડિકા કહેવાય છે. તે ગંડિકા “ચૌદસ લક્ષ્મી”—ચૌદ લાખ રાજાઓ નિરંતરપણે સિદ્ધ થાય, પછી એક રાજા સર્વાર્થસિદ્ધે જાય. એ પ્રમાણે એક એક સ્થાનને વિષે અસંખ્યાતા પુરુષયુગ થાય છે” इत्यादि ग्रंथे करीने नंदि-सूत्रनी टीकामां कह्या છે ત્યાંથી જ જાણી લેવા, કેમકે અહીં તો માત્ર સૂત્રની જ વ્યાख्या કહેવાની इच्छा राखी છે इति. शेष सूत्र निगमन पर्यंत सुगम છે. તેમાં વિશેષ એ કે—‘સંખેજ્ઞા વત્યુત્તિ’—સંખ્યાતી એટલે વસો ને પચીશ વસ્તુ છે. ‘સંખેજ્ઞા ચૂલવત્યુત્તિ’—સંખ્યાતી એટલે ચોત્રીશ ચૂલિકા વસ્તુ છે. इति ॥ १२ ॥ सूत्र-१४७ ॥

હવે દ્વાદશાંગને વિષે વિરાધના કરવાથી ઉત્પન્ન થતું ત્રિકાલ સંબંધી ફલ દેખાડતા સતા કહે છે—

મૂ०—इच्छेइयं दुनालसंगं गणिपिडगं अतीतकाले अणंता जीवा आणाए विराहिता चाउरंत-

संसारकन्तारं अणुपरियट्टिसु, इच्चेइयं दुवालसंगं गणिपिडगं पडुप्पणणे काले परित्ता जीवा आणाए विराहिन्ता चाउरंतसंसारकन्तारं अणुपरियट्टिति, इच्चेइयं दुवालसंगं गणिपिडगं अणागए काले अणन्ता जीवा आणाए विराहिन्ता चाउरंतसंसारकन्तारं अणुपरियट्टिस्सन्ति, इच्चेइयं दुवालसंगं गणिपिडगं अतीतकाले अणन्ता जीवा आणाए आराहिन्ता चाउरंतसंसारकन्तारं वीईवइंसु, एवं पडुप्पणणेऽवि, एवं अणागएऽवि । दुवालसंगे णं गणिपिडगे ण कयावि णत्थि, ण कयाइ णासी, ण कयाइ ण भविस्सइ, भुविं च भवति य भविस्सति य (अयले) धुवे णितिए सासए अक्खए अक्खया अवट्टिए णिच्चे, से जहा णामए पंच अत्थिकाया ण कयाइ ण आसि, ण कयाइ णत्थि, ण कयाइ ण भविस्सति, भुविं च भवति य भविस्सति य, (अयला) धुवा णितिया सासया अक्खया अक्खया अवट्टिया णिच्चा, एवामेव दुवालसंगे गणिपिडगे ण कयाइ ण आसि, ण कयाइ णत्थि, ण कयाइ ण भविस्सइ, भुविं च भवति य भविस्सइ य, (अयले) धुवे जाव अवट्टिए णिच्चे । एत्थ णं दुवालसंगे गणिपिडगे अणन्ता भावा अणन्ता अभावा अणन्ता हेऊ अणन्ता अहेऊ अणन्ता कारणा

અણંતા અકારણા અણંતા જીવા અણંતા અજીવા અણંતા ભવસિદ્ધિયા અણંતા અભવસિદ્ધિયા
અણંતા સિદ્ધા અણંતા અસિદ્ધા આઘવિજ્ઞંતિ પળવિજ્ઞંતિ પરુવિજ્ઞંતિ દંસિજ્ઞંતિ નિદંસિજ્ઞંતિ ઉવ-
દંસિજ્ઞંતિ । एवं दुवालसंगं गणिपिडगं इति ॥ सूत्रम्-१४८ ॥

મૂલાર્થ:—આ દ્વાદશાંગ ગણિપિટકને અતીતકાળે (ભૂતકાળે) અનંત જીવો આજ્ઞાએ વિરાધીને ચાતુરંત સંસારરૂપી
અરણ્યમાં ભમ્યા છે, આ દ્વાદશાંગ ગણિપિટકને વર્તમાન કાળે પરિત (સંખ્યાતા) જીવો આજ્ઞાએ વિરાધીને ચાતુરંત
સંસારાટવીમાં ભ્રમણ કરે છે, આ દ્વાદશાંગ ગણિપિટકને અનાગત (ભવિષ્ય) કાળે અનંત જીવો આજ્ઞાએ વિરાધીને ચાતુ-
રંત સંસારાટવીમાં ભ્રમણ કરશે, આ દ્વાદશાંગ ગણિપિટકને અતીત કાળે અનંત જીવો આજ્ઞાએ આરાધીને ચાતુરંત સંસાર
કાંતારને ઓલંગ્યા છે, એ જ પ્રમાણે વર્તમાન કાળે અને ભવિષ્ય કાળે પણ કહેવું । આ દ્વાદશાંગ ગણિપિટક કદાપિ નથી
એમ નહીં, કદાપિ નહોતું એમ નહીં અને કદાપિ નહીં હોય એમ પણ નહીં, (પરંતુ સદાકાલ) હતું, છે અને હશે. વલી તે
(દ્વાદશાંગ ગણિપિટક) અચલ, ધ્રુવ, નિયત, શાશ્વત, અક્ષય, અવ્યય, અવસ્થિત અને નિત્ય છે. । જેમ કે (આ લોકમાં)
પાંચ અસ્તિકાય કદાપિ નહોતા એમ નહીં, કદાપિ નથી એમ પણ નહીં અને કદાપિ નહીં હોય એમ પણ નહીં, (પરંતુ સદા-
કાલ) હતા, છે અને હશે. વલી તે (પાંચ અસ્તિકાય) અચલ, ધ્રુવ, નિયત, શાશ્વત, અક્ષય, અવ્યય, અવસ્થિત અને
નિત્ય છે, એ જ પ્રમાણે દ્વાદશાંગ ગણિપિટક કદાપિ નહોતું એમ નહીં, કદાપિ નથી એમ નહીં અને કદાપિ નહીં હોય એમ

પણ નહીં. (પરંતુ સદાકાલ) હતું, છે અને હશે. વલી તે અચલ, ધ્રુવ યાવત્ અવસ્થિત અને નિત્ય છે. । આ દ્વાદશાંગ ગણિપિટકને વિષે અનંત ભાવો, અનંત અમાવો, અનંત હેતુઓ, અનંત અકારણો, અનંત અકારણો, અનંત જીવો અનંત અજીવો, અનંત ભવસિદ્ધિઓ, અનંત અમવસિદ્ધિઓ, અનંત સિદ્ધો અને અનંત અસિદ્ધો કહેવાય છે, પ્રજ્ઞાપન કરાય છે, પ્રરૂપણા કરાય છે, દેશાહાય છે, નિર્દર્શન કરાય છે અને ઉપદર્શન કરાય છે. તે આ પ્રમાણે દ્વાદશાંગ ગણિપિટક કહ્યું ॥સૂત્ર-૧૪૮॥

ટીકાર્થ:—‘ ઇચ્છેહયં ’ इत्यादि—આ દ્વાદશાંગ ગણિપિટકને અતીત(ભૂત)કાલને વિષે અનંત જીવો આજ્ઞાવહે વિરાધીને ચાતુરંત સંસારકાંતારમાં પર્યટન કરતા હતા, કારણ કે આ દ્વાદશાંગ સૂત્ર, અર્થ અને ઉમય (સૂત્ર અને અર્થ બન્ને) ભેદવહે ત્રણ પ્રકારનું છે. તેથી કરીને આજ્ઞાવહે એટલે કદાગ્રહને લીધે પાઠાદિકને અન્યથા કરવારૂપ સૂત્રાજ્ઞાવહે (વિરાધીને) અતીત કાલને વિષે અનંત જીવો ચતુરંત સંસારકાંતારમાં એટલે નારકી, તિર્યંચ, નર અને દેવરૂપ વિવિધ વૃક્ષોના સમૂહને લીધે દુસ્તર એવા આ ગાઢ મવાળ્યમાં જમાલિની જેમ પર્યટન કરતા હતા, અને કદાગ્રહને લીધે અન્યથા પ્રરૂપણા- (વિપરીત અર્થ કહેવા)રૂપ અર્થાજ્ઞાવહે (વિરાધીને) ગોષ્ઠામાહિલાદિકની જેમ તથા પાંચ પ્રકારના આચારનું જ્ઞાન અને તે જ પ્રમાણે ક્રિયા કરવામાં ઉદ્યમવાળા ગુરુ જે આદેશ આપે તેનાથી વિપરીત કરવારૂપ ઉભયાજ્ઞાવહે ગુરુના પ્રત્યનીક-પણે વર્તતા દ્રવ્યલિંગને ધારણ કરનારા અનેક સાધુઓની જેમ સૂત્ર, અર્થ અને ઉમયની વિરાધના કરીને અથવા તો દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને માવની અપેક્ષાવાળું આગમમાં કહેલું જે અનુદ્યન તે રૂપી આજ્ઞાને વિરાધીને-નહીં કરીને પર્યટન કરતા હતા, એવો ભાવાર્થ જાણવો. । ‘ ઇચ્છેહયં ’ इत्यादि સૂત્ર સુગમ છે. વિશેષ એ કે-પરિત્તા જીવો એટલે સંખ્યાતા જીવો

જાણવા, કેમકે વર્તમાનકાલમાં વિશિષ્ટ વિરાધક મનુષ્યરૂપી જીવો સંખ્યાતા જ હોય છે. 'અણુપરિચ્છેદિતિ'—
 અણુપરાવર્તન કરે છે એટલે ભ્રમણ કરે છે. 'ઈચ્છેદ્યમિત્યાદિ'—આ સૂત્રનો અર્થ પણ કહેવાઈ ગયો જ છે. વિશેષ એ
 કે—'અણુપરિચ્છેદિતિ'—અણુપરાવર્તન કરશે એટલે પર્યટન કરશે. 'ઈચ્છેદ્યં'—આથી સૂત્ર સુગમ છે.
 વિશેષ એ કે—'વિદ્વદ્વંસુ'—વ્યતિક્રમ કરતા હતા એટલે કે ચતુર્ગતિ સંસારને ઓળંગીને મુક્તિ પામ્યા હતા. એ જ
 પ્રમાણે પ્રત્યુત્પન્ન (વર્તમાન) કાળે પણ જાણું, તેમાં વિશેષ એ કે—'વિદ્વદ્વંસુ'—વ્યતિક્રમ કરે છે એટલે
 ઓળંગે છે એમ અર્થ કરવો. એ જ પ્રમાણે અનાગત (ભવિષ્ય) કાળે પણ જાણું, તેમાં વિશેષ એ કે—'વીદ્વદ્વંસુ'—વ્યતિક્રમ
 કરશે એટલે ઓળંગશે એમ અર્થ કરવો. જે આ અનિષ્ટ અને ઇષ્ટ મેદવાળું ફલ કહું, તે આ દ્વાદશાંગ
 નિત્ય સ્થાયિ હોય તો જ વની શકે, તેથી તે વાગત કહે છે—'દુર્વાલસંગે'—આથી—'ઈચ્છેદ્ય'—અહીં 'ઈ' એ શબ્દ વાક્યની
 શોભા માટે છે. આ દ્વાદશાંગ ગણિપિટક અનાદિપણું હોવાથી કદાપિ નહોતું એમ નહીં, નિરંતર હોવાથી કદાપિ નથી
 એમ પણ નહીં, અને અંત રહિત હોવાથી કદાપિ નહીં હોય એમ પણ નહીં. ત્યારે તે કેવું છે ? સર્વકાળે હતું, છે અને હશે
 એવું છે, તેથી કરીને આ (ગણિપિટક) ત્રણે કાળે હોવાપણું હોવાથી અચળ છે, અચળપણું હોવાથી મેરુ પર્વતા-
 દિકની જેમ ધ્રુવ છે, ધ્રુવપણું હોવાથી જ પાંચ અસ્તિક્રાંતિને વિષે જેમ લોક કહેવાય છે તેમ નિયત છે, નિયતપણું હોવાથી
 જ સમય અને આવલિકા વિગેરેને વિષે જેમ કાલ કહેવાય છે તેમ શાશ્વત છે, શાશ્વત હોવાથી જ ગંગાનદીનો પ્રવાહ અવિ-
 ચ્છિન્ન નીકળતા છતાં પણ જેમ પદ્મદ્રહનું જલ અક્ષય રહે છે તેમ વાચના વિગેરે આપ્યા છતાં પણ અક્ષય છે, અક્ષયપણું

શ્રી

સમવાયાજ્ઞ

સત્ર ॥

બોધું અંગ

॥૨૫૭॥

દૃષ્ટિવાદ
પરિચય ।

હોવાથી જ માનુષોત્તર પર્વતની બહાર રહેલા સમુદ્રની જેમ અવ્યય છે, અવ્યયપણું હોવાથી જ જંબૂદ્વીપાદિકની જેમ પોતાના પ્રમાણમાં (સામીતપણામાં) અવસ્થિત (સ્થિર રહેલ) છે, અને અવસ્થિતપણું હોવાથી જ આકાશની જેમ નિત્ય છે. इति । હવે આ અર્થમાં દૃષ્ટાંત આપે છે—‘ સે જહા નામણ ’ इत्यादि—જેમ ધર્માસ્તિકાચ વિગેરે પાંચે અસ્તિકાચ કદાપિ નહોતા એમ નહીં, इत्यादિક પૂર્વની જેમ જાણવું । ‘ એવામેવ ’ इत्यादિક દાર્શનિકની યોજના પાઠસિદ્ધિ જ (સુગમાર્થ જ) છે । ‘ एत्थ णं ’ इत्यादि—આ દ્વાદશાંગ ગણિપિટકને વિષે અનંત માવો કહેવાય છે એવો સંબંધ જાણવો. તેમાં ‘ ભવન્તિ ’ एटले જે હોય તે માવ एटले जीवादिक पदार्थों, આ પદાર્થો જીવ અને પુદ્ગલનું અનંતપણું હોવાથી અનંત છે. तथा अनंत अभावो कहेवाय છે, एटले के सर्वे पदार्थों अन्यरूपे करीने अच्छता (અભાવરૂપે) હોવાથી જ અભાવો પણ અનંત છે; કેમકે દરેક વસ્તુતત્ત્વ સ્વપરની સત્તાનો માવ અને અમાવ એ બન્નેને આધીન હોય છે (ઘટરૂપી વસ્તુ જે તે સ્વ एटले પોતાની-ઘટની સત્તા—હોવાપણારૂપ માવને આધીન છે, તે જ ઘટવસ્તુ પરની एटले પટની સત્તાના અભાવને આધીન છે.) તે આ પ્રમાણે— જીવ જે તે જીવાત્મા (જીવસ્વરૂપ) વડે માવરૂપે છે અને અજીવાત્માવડે અમાવરૂપે છે. जो एम न होय तो (જીવમાં) અજીવપણાની પ્રાપ્તિ થઈ જાય. अन्य आचार्यों तो—“ ધર્મની અપેક્ષાએ અનંત માવો અને અનંત અભાવો વસ્તુ વસ્તુ પ્રત્યે અસ્તિત્વ અને નાસ્તિત્વવડે પ્રતિબદ્ધ (સંબંધવાળા) છે ” एम व्याख्यान करे છે. तथा अनंत हेतुओ कहेवाय છે, તેમાં જાણવાને इच्छेला विशिष्ट अर्थों(पदार्थों)ને જે ‘ હિનોતિ—ગમયતિ ’—પ્રાપ્ત કરે—જણાવે તે हेतु कहेवाय છે. ते हेतुओ वस्तुना अनंत धर्मो होवाशी અને तेनाशी (हेतुशी) प्रतिबद्ध एवा धर्मवडे विशिष्ट वस्तुने जणावनार होवाशी अनंत છે.

॥૨૫૭॥

કેમકે હેતુ અને સૂત્ર અનંતગમા અને અનંત પર્યાયવાળા છે. તથા કહેલા હેતુના પ્રતિપક્ષપણાથી અનંતા અહેતુ છે. તથા અનંતા કારણો છે, ઘટ બનાવવામાં માટીનો પિંડ કારણ છે અને પટ બનાવવામાં તંતુ કારણ છે વિગેરે. તથા અનંતા અકારણો છે, કેમ કે સર્વ કોઈ પણ કારણ વીજા કાર્યનું કારણ થઈ શકતું નથી. જેમકે માટીનો પિંડ કાંઈ પટને બનાવી શકે નહીં. તથા અનંતા જીવો-પ્રાણીઓ છે. એ જ પ્રમાણે અજીવો દટલે દ્વયણુકાદિક અનંતા છે, તથા મન્વસિદ્ધિક દટલે મન્વ્યો, સિદ્ધા દટલે નિષ્ઠિત અર્થવાળા, વીજા (અસિદ્ધ) તે સંસારી જાણવા. 'આઘવિજ્ઞંતિ' ઇત્યાદિક પૂર્વની જેમ જાણવા ॥ સૂત્ર-૧૪૮ ॥

ઉપર દ્વાદશાંગનું સ્વરૂપ કહ્યું. હવે તેના અભિધેયની અંતર્ગત બે રાશિ હોવાથી તેનું સ્વરૂપ કહેવાને ઇચ્છતા સતા કહે છે- મૂં-દુવે રાસી પન્નત્તા, તં જહા-જીવરાસી અજીવરાસી ચ । અજીવરાસી દુવિહા પન્નત્તા, તં જહા-રૂવી અજીવરાસી અરૂવી અજીવરાસી ચ । સે કિં તં અરૂવી અજીવરાસી ? અરૂવી અજીવરાસી દસવિહા પન્નત્તા, તં જહા-ધમ્મત્થિકાણ્ જાવ અદ્ધાસમણ્ । રૂવી અજીવરાસી અણે-ગવિહા પન્નત્તા । જાવ સે કિં તં અણુત્તરોવવાઈઆ ? અણુત્તરોવવાઈઆ પંચવિહા પન્નત્તા, તં જહા-વિજયવેજયંતજયંતઅપરાજિતસન્નવટ્ઠસિદ્ધિઆ, સે તં અણુત્તરોવવાઈઆ, સે તં પંચિદિયસંસારસ-માવણજીવરાસી । દુવિહા ણેરહ્યા પન્નત્તા, તં જહા-પન્નત્તા ચ અપજ્જત્તા ચ, एवं दंडओ भाणि-

૧. અહીંથી જીવરાસીની શરૂઆત થાય છે.

यव्वो जाव वेमाणिय ति । इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए असीउत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवरि एगं जोयणसहस्सं ओगाहेत्ता हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्झे अट्टसत्तरि जोयणसयसहस्से एत्थ णं रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयाणं तीसं गिरयावाससयसहस्सा भवंतीति मक्खाया । ते णं गिरयावासा अंतो वट्ठा बाहिं चउरंसा जाव असुभा गिरया असुभाओ गिरएसु वेयणाओ, एवं सत्त वि भाणियव्वाओ जं जासु जुज्जइ—आसीयं बत्तीसं अट्ठावीसं तहेव वीसं च । अट्टारस सोलसगं अट्टुत्तरमेव बाहल्लं ॥ १ ॥ तीसा य पणवीसा पन्नरस दसेव सयसहस्साइं । तिण्णेगं पंचूणं पंचेव अणुत्तरा नरगा ॥ २ ॥ चउसट्ठी असुराणं चउरासीइं च होइ नागाणं । बावत्तरि सुवन्नाना वाउकुमाराण छणउइ ॥ ३ ॥ दीवदिसाउदहीणं विज्जुकुमारिंदथणियमगीणं । छण्हं पि जुवल्याणं बावत्तरिमो य सयसहसा(स्सा) ॥ ४ ॥ बत्तीसट्ठावीसा बारस अड चउरो य सयसहस्सा । पण्णा चत्तालीसा छच्च सहस्सा सहस्सारे ॥ ५ ॥ आणयपाणयकप्पे चत्तारि सयाऽऽरणच्चुए तिन्नि । सत्त विमाणसयाइं चउसु वि एएसु कप्पेसु ॥ ६ ॥ एक्कारसुत्तरं हेट्ठिमेसु सत्तु-

ત્તરં ચ મજ્જિમણ ॥ સયમેગં ઉવરિમણ પંચેવ અણુત્તરત્રિમાણા ॥ ૭ ॥ દોઢાણ પં પુઢવીણ તઢ્ઢાણ
 પં પુઢવીણ ચઉત્થીણ પુઢવીણ પંચમીણ પુઢવીણ સત્તમીણ પુઢવીણ ગાહાહિં ભાણિ-
 યઠ્ઠવા ॥ સત્તમાણ પુઢવીણ પુચ્છા, ગોયમા ! સત્તમાણ પુઢવીણ અટુત્તરજોયણસયસહસ્સાઈં બાહ-
 હ્યાણ ઉવરિ અઢ્ઢત્તેવઢ્ઢં જોયણસહસ્સાઈં ઓગાહેત્તા હેટ્ઠા ત્રિ અઢ્ઢત્તેવઢ્ઢં જોયણસહસ્સાઈં વઝ્જિત્તા
 મજ્જે તિસુ જોયણસહસ્સેસુ ણ્ણથ પં સત્તમાણ પુઢવીણ નેરઙ્ગણં પંચ અણુત્તરા મહઙ્ગમહાલયા
 મહાનિરયા પઢ્ઢત્તા, તં જહા-કાલે મહાકાલે રોરુણ મહારોરુણ અપ્પઙ્ગુટ્ઠાણે નામં પંચમે ॥ તે પં
 નિરયા વઢ્ઢે ય તંસા ય અહે યુરપ્પસંઠાણસંઠિયા જાવ અસુમા નરગા અસુમાઓ નરણ્ણસુ વેય-
 ણાઓ ॥ સૂત્રમ્-૧૪૧

મૂલાર્થઃ--ત્રે રાશિ કહી છે. તે આ પ્રમાણે-જીવરાશિ અને અજીવરાશિ. અજીવરાશિ ત્રે પ્રકારે કહી છે. તે આ
 પ્રમાણે-રૂપી અજીવરાશિ અને અરૂપી અજીવરાશિ. તે અરૂપી અજીવ રાશિ કઙ્ક (કેટલા પ્રકારની) છે ? અરૂપી અજીવ-
 રાશિ દશ પ્રકારે કહી છે. તે આ પ્રમાણે--ધર્માસ્તિકાય (વિગેરે ત્રણના ત્રણ ભેદ થતાં નવ અને) યાવત્ અદ્ધાસ-
 મય (એમ દશ). રૂપી અજીવરાશિ અનેક પ્રકારે કહી છે (ત્યાંથી માંડીને) યાવત્ (જીવરાશિના ભેદો કહેતાં અનુત્તરોપપા-

તિક દેવો કહ્યા છે ત્યાંસુધી ટીકામાંથી કહેવું.) તે અનુત્તરોપપાતિક કયા (કેટલા પ્રકારે) છે ? અનુત્તરોપપાતિક પાંચ પ્રકારે કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે-વિજય, વૈજયંત, જયંત, અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધિક. તે આ અનુત્તરોપપાતિક કહ્યા. તે આ સંસારને પામેલા (સંસારી) પંચેન્દ્રિય જીવરાશિ કહી. તેમાં નારકો બે પ્રકારના કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે-પર્યાસા અને અપર્યાસા. એ જ પ્રમાણે દંડક કહેવો (તે દંડકનું વર્ણન કરવું) યાવત્ વૈમાનિક આવે ત્યાંસુધી. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલા ક્ષેત્રને અવગાહીને એટલે જહને-ઓલંગીને કેટલા નરકાવાસા કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીનો પિંડ એક લાખ ને એંશી હજાર યોજન પ્રમાણ છે, તેમાં ઉપરથી એક હજાર યોજન અવગાહીને તથા નીચેના એક હજાર યોજન વર્જીને મધ્યમાં એક લાખ ને અઢોતેર હજાર યોજન રહ્યા, તે ઠેકાણે રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે નારકીના ત્રીશ લાખ નરકાવાસા છે એમ મેં કહ્યું છે. તે નરકાવાસા અંદરના ભાગમાં વર્તુલ (ગોળ) અને બહારના ભાગમાં ચતુરસ્ર (ચોખંડા) છે, યાવત્ તે નરકો અશુભ છે અને તે નરકોમાં અશુભ વેદનાઓ છે. એ જ પ્રમાણે સાતે નરક સંબંધી જ્યાં જેવું ઘટે તેવું કહેવું. (અહીં સાત ગાથાઓ છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે)-પહેલી પૃથ્વીનું બાહ્ય એક લાખ એંશી હજાર યોજનનું છે, બીજીનું એક લાખ બત્રીશ હજાર યોજન, ત્રીજીનું એક લાખ અઢાવીશ હજાર યોજન, ચોથીનું એક લાખ વીશ હજાર યોજન, પાંચમીનું એક લાખ અઢાર હજાર યોજન, છઠ્ઠીનું એક લાખ સોઠ હજાર યોજન અને સાતમી પૃથ્વીનું બાહ્ય એક લાખ ને આઠ હજાર યોજન પ્રમાણ છે (૧) । તથા પહેલી પૃથ્વીમાં ત્રીશ લાખ નરકાવાસા છે, બીજીમાં પચીશ લાખ, ત્રીજીમાં પંદર લાખ, ચોથીમાં દશ લાખ, પાંચમીમાં ત્રણ લાખ, છઠ્ઠીમાં પાંચ ઓછા એક લાખ અને સાતમી પૃથ્વીમાં માત્ર પાંચ જ અનુત્તર

(અધિકતા રહિત) નરકાવાસા છે (૨) (કુલ ૮૪ લાખ છે) । અસુરકુમારના ચોસઠ લાખ ભવન છે, નાગકુમારના ચોરાશી લાખ ભવન છે, સુવર્ણકુમારના બોતેર લાખ અને વાયુકુમારના છન્નુ લાખ ભવન છે (૩) । દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, ઉદધિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, સ્તનિતકુમાર અને અગ્નિકુમાર, એ છાં નીકાયમાં (દક્ષિણ ઉત્તરના મલીને) બોતેર બોતેર લાખ ભવનો છે, (૪) । (કુલ ૭ ક્રોડ ને ૭૨ લાખ ભવનો છે) પહેલા સુધર્મ દેવલોકમાં ત્રીશ લાખ વિમાનો છે, ત્રીજા દેવલોકમાં અઠાવીશ લાખ, ત્રીજા સનત્કુમારમાં વાર લાખ, ચોથા માર્હેદ્રમાં આઠ લાખ, પાંચમા વ્રહ્મલોકમાં ચાર લાખ, છઠ્ઠા લાંતકમાં પચાસ હજાર, સાતમા મહાશુક્રમાં ચાલીશ હજાર, આઠમા સહસ્રારમાં છ હજાર, (૫) । નવમા આનત ને દશમા પ્રાણતમાં (વેના મલીને) ચાર સો, અગ્યારમા આરણ અને વારમા અચ્યુત દેવલોકમાં (બંનેના મલીને) ત્રણ સો વિમાનો છે, આ (૯-૧૦-૧૧-૧૨) ચાર કલ્પને વિષે કુલ સાત સો વિમાન છે (૬) । નવ ગ્રૈવેયકમાં નીચેના ત્રણ ગ્રૈવેયકમાં એક સો ને અગ્યાર, મધ્યમના ત્રણને વિષે એક સો ને સાત અને ઉપરના ત્રણને વિષે એક સો વિમાનો છે, તથા અનુત્તર દેવલોકમાં પાંચ જ વિમાન છે (૭) (કુલ ૮૪૯૭૦૨૩ વિમાનો છે.) । ત્રીજી પૃથ્વીને વિષે, ત્રીજી પૃથ્વીને વિષે, ચોથી પૃથ્વીને વિષે, પાંચમી પૃથ્વીને વિષે, છઠ્ઠી પૃથ્વીને વિષે અને સાતમી પૃથ્વીને વિષે એમ સર્વ પૃથ્વીને વિષે ઉપર ગાથામાં કહ્યા પ્રમાણે નરકાવાસા કહેવા । તેમાં સાતમી પૃથ્વી સંવંધી પ્રશ્ન કર્યો (તેનો ઉત્તર) —હે ગૌતમ ! સાતમી પૃથ્વી એક લાખ ને આઠ હજાર યોજન પ્રમાણ વાહલ્યવાલી છે તેમાં ઉપરથી સાડી વાવન હજાર યોજન અવગાહીને તથા નીચેથી સાડી વાવન હજાર યોજન વર્જીને મધ્યના ત્રણ હજાર યોજ-

નમાં સાતમી પૃથ્વીના નારકીના અનુત્તર અને મહા મોટા પાંચ નરકાવાસા કહ્યા છે. તેના નામ આ પ્રમાણે-કાલ, મહા-કાલ, રોરુક, મહારોરુક અને અપ્રતિષ્ઠાન નામનો પાંચમો ઇમ પાંચ છે. તે નરકો વૃત્ત અને ત્ર્યસ (વચ્ચેનો વર્તુલ અને ચાર બાજુના ચાર ત્રણ ત્રણીયા) છે. નીચે શુરપ્ર(સજાયા)ના સંસ્થાને રહેલા છે, યાવત્ તે નરકો અશુભ છે અને તે નરકોને વિષે અશુભ વેદનાઓ છે. ॥ સૂત્ર-૧૪૯ ॥

ટીકાર્થ:—અહીં પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું પહેલું પદ પ્રજ્ઞાપના નામનું છે તે સર્વ અક્ષરે અક્ષર કહેવું. કયાં સુધી કહેવું ? તે કહે છે—‘ જાવ સે કિં તં ’ इत्यादि. સૂત્ર પર્યંત કહેવું. કેવલ આમાં અને પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં આટલો વિશેષ છે—અહીં ‘ દુવે રાસી પન્નત્તા ’ એવું અભિલાપસૂત્ર છે (સૂત્રનો આલાવો છે), અને ત્યાં (પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં) “દુવિહા પળવળા પન્નત્તા-જીવપળવળા અજીવપળવળા ય ત્તિ” એવું સૂત્ર છે. સૂત્રમાં અતિદેશ (મલામળ) કરેલા પ્રજ્ઞાપનાનું આશું પદ લક્ષી શકાય તેમ નહીં હોવાથી અર્થથકી તેનો લેશમાત્ર દેખાડે છે—તેમાં અજીવરાશિ બે પ્રકારનો છે—રૂપી અને અરૂપી. તેમાં અરૂપી અજીવરાશિ દશ પ્રકારે છે—ધર્માસ્તિકાય, ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ, ઇ જ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય પણ ત્રણ ત્રણ પ્રકારે કહેવાથી કુલ નવ થયા, તથા દશમો અદ્વા સમય જાણવો હિતિ । રૂપી અજીવરાશિ ચાર પ્રકારે છે—સ્કંધ, દેશ, પ્રદેશ અને પરમાણુ. તે દરેક વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનના મેદથી પાંચ પાંચ પ્રકારના છે, (તે દરેકના બે ત્રણ ત્રણ વિગેરેના) સંયોગથી અનેક પ્રકાર થાય છે હિતિ ।

જીવરાશિ બે પ્રકારનો છે—સંસારસમાપન્ન અને અસંસારસમાપન્ન, તેમાં અસંસારસમાપન્ન જીવો બે પ્રકારના છે—અનંતરસિદ્ધ

અને પરંપરસિદ્ધ. તેમાં અનંતરસિદ્ધ પંદર પ્રકારના છે અને પરંપરસિદ્ધ અનંત પ્રકારના છે. હિત

સંસારસમાપન જીવો તો એકંદ્રિયાદિક મેદથી પાંચ પ્રકારના છે. તેમાં એકંદ્રિય પૃથ્વ્યાદિક મેદવહે પાંચ પ્રકારના છે, તે દરેક દૃક્ષ્મ અને વાદર મેદવહે બે પ્રકારના છે, વલી (તે દરેક) પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત મેદ કરીને બે પ્રકારે છે, એ જ પ્રમાણે દ્વીંદ્રિય, ત્રીંદ્રિય અને ચતુર્િંદ્રિય જીવો પણ કહેવા. તથા પંચેંદ્રિયો નારકાદિકના મેદથી ચાર પ્રકારે છે. તેમાં નારકી રત્નપ્રભાદિક પૃથ્વીના મેદથી સાત પ્રકારે છે, પંચેંદ્રિય તિર્યંચ જલચર, સ્થલચર અને સ્થેચરના મેદથી ત્રણ પ્રકારે છે, તેમાં જલચર મત્સ્ય, કચ્છપ, ગ્રાહ, મકર અને સુંસુમારના મેદથી પાંચ પ્રકારે છે; તેમાં પણ મત્સ્ય શ્લેષ્મમત્સ્યાદિકના મેદથી અનેક પ્રકારે છે, કચ્છપ અસ્થિકચ્છપ અને માંસકચ્છપના મેદથી બે પ્રકારે છે, ગ્રાહ દિલિ, વેષ્ટક, મદ્ગુ, પુલક અને સીમાકારના મેદથી પાંચ પ્રકારે છે, મકર ઇટલે મત્સ્યવિશેષ, તે શુંડામકર અને કરિમકર એમ બે પ્રકારના છે, તથા સુંસુમાર એક જ પ્રકારના છે. હવે ત્રીજા સ્થલચર ચતુષ્પદ અને પરિસર્પના મેદથી બે પ્રકારે છે, તેમાં ચતુષ્પદ એક સુરાવાલા, બે સ્તરીવાલા, ગંડીપદ અને સનસ્વપદના મેદથી ચાર પ્રકારે છે, અને તેઓ અનુક્રમે અશ્વ, ગો, હસ્તી અને સિંહ વિગેરે જાતિવાલા છે, તથા પરિસર્પ ઉરપરિમર્પ અને શુજપરિસર્પના મેદથી બે પ્રકારે છે. તેમાં ઉરપરિસર્પના ચાર મેદ છે—અહિ, અજગર, આશાલિક અને મહોરગ. તેમાં અહિ બે પ્રકારના છે—દર્વીનર અને શુકુલી. તથા સ્થેચરના ચાર મેદ છે—ચર્મપક્ષી, લોમપક્ષી, સસુદ્ગપક્ષી અને ચિત્તતપક્ષી. તેમાં પહેલા બે (ચર્મપક્ષી અને લોમપક્ષી) વલ્ગુલી અને હંસ વિગેરે મેદવાલા છે અને ત્રીજા બે (સસુદ્ગપક્ષી અને ચિત્તતપક્ષી) ત્રીજા (અહીં ત્રીજી બહારના) દ્વીપોમાં છે. આ સર્વે પંચેંદ્રિય

તિર્યંચ અને મનુષ્યો સંમૂર્ણિમ અને ગર્ભજ એમ બે પ્રકારના છે. તેમાં જે સંમૂર્ણિમ છે તે એકલા નપુંસક જ છે, અને બીજા (ગર્ભજ) જે છે તે ત્રણે લિંગવાળા (પુલ્લિંગ, સ્ત્રીલિંગ, નપુંસકલિંગવાળા) છે. તેમાં પણ ગર્ભજ મનુષ્યો ત્રણ પ્રકારના છે—કર્મભૂમિજ, અકર્મભૂમિજ અને અંતરદ્વીપજ. તેમાં કર્મભૂમિજ બે પ્રકારના છે—આર્ય અને મલેચ્છ. આર્ય બે પ્રકારના છે—ઋદ્ધિને પામેલા અને ઋદ્ધિને નહીં પામેલા. તેમાં પહેલા (ઋદ્ધિવાળા) અરિહંત વિગેરે છે. બીજા (ઋદ્ધિ રહિત) નવ પ્રકારના છે—ક્ષેત્ર, જાતિ, કુળ, કર્મ, શિલ્પ, ભાષા, જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર. હવે દેવો ચાર પ્રકારના છે—ભવનપતિ વિગેરે. તેમાં અસુર, નાગ, વિગેરે દશ પ્રકારના ભવનપતિ છે, પિશાચ વિગેરે આઠ પ્રકારના વ્યંતર છે, ચંદ્ર વિગેરે પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષ છે અને કલ્પોપપન્ન અને કલ્પાતીત એ બે પ્રકારે વૈમાનિક છે. તેમાં સૌધર્મીદિક બાર પ્રકારના કલ્પોપપન્ન છે, અને કલ્પાતીત બે પ્રકારના છે—ગ્રૈવેયક અને અનુત્તરોપપાતિક. તેમાં ગ્રૈવેયક નવ પ્રકારે છે અને અનુત્તરોપપાતિક પાંચ પ્રકારે છે. આ સર્વ સૂચન કરતા ગ્રંથકારે કહ્યું કે—‘ જાવ સે કિં તં અણુત્તરં ’ इत्यादि ।

હવે પૂર્વે કહેલા જીવરાશિને જ દંડકના ક્રમવડે બે પ્રકારે દેખાડતા સતા કહે છે કે—‘ દુર્વિદ્યેત્યાદિ, ’ આ સૂત્ર સુગમ છે. વિશેષ એ કે—‘ દંડઓત્તિ ’—(તે દંડકની ગાથાનો અર્થ આ પ્રમાણે છે)—“ નારકીનો એક, અસુરાદિકના દશ, પૃથિવ્યાદિકના પાંચ, દ્વીદ્રિયાદિકના ચાર, મનુષ્યનો એક, વ્યંતરનો એક, જ્યોતિષનો એક અને વૈમાનિકનો એક. આ પ્રમાણે ચોવીસ દંડક છે. ’

૧. દ્વીદ્રિય, ત્રીદ્રિય, ચતુર્દ્રિય, ને તિર્યંચ પંચેદ્રિય—એમ ૪ ।

લોહું વિગેરે ધમવાથી જે કાઠો અગ્નિ થાય છે તેના વર્ણની જેવી આમા-ક્રાંતિ છે એની તે કૃષ્ણાગ્નિવર્ણામ કહેવાય છે, તથા તે નરક કર્કશ-કઠોર છે સ્પર્શ જેનો તે કર્કશસ્પર્શવાળા છે, તેથી કરીને જ દુઃખે કરીને એને વિષે વેદના સહન કરી શકાય છે, તે દુરધિસદ્ધ કહેવાય છે, તેથી કરીને જ નરકો અશુભ છે અને તે નરકોને વિષે અશુભ વેદના છે. ' એવં સત્ત્વિ ચિ ભાણિયન્ત્વા '—આ પ્રમાણે સાતે નરક કહેવા. અહીં પહેલી નરકને પળ સાથે ગણવાથી સાતે એમ કહું છે. ' જં જાસુ જુજ્જહ ત્તિ '—જે પૃથ્વીને વિષે વાહલ્યનું અને નરકાવાસાનું જે પરિમાણ યોગ્ય હોય તે અન્ય સ્થાનમાં કહ્યા પ્રમાણે તે પૃથ્વીને વિષે કહેવું. તે આ પ્રમાણે—“આસીનં” ગાથા તથા “ત્રીસા ય” ગાથા—રત્નપ્રમાને વિષે એક લાખ ને એંશી હજાર યોજન પ્રમાણ વાહલ્ય છે. એ પ્રમાણે શેષ પૃથ્વીઓનું કહેવું. તથા પહેલી પૃથ્વીમાં ત્રીશ લાખ નરકાવાસા છે, એ જ પ્રમાણે શેષ પૃથ્વીમાં પણ કહેવું.

અસુરકુમાર વિગેરે દશેના, સૌધર્માદિક કલ્પના અને કલ્પાતીતના આવાસનું પરિમાણ સૂત્રમાં જ કહેલ છે. તે નિવાસના પરિમાણનો સંગ્રહ કરનારી ' ચંડસદ્ધી ' વિગેરે પાંચ ગાથાઓ મૂલમાં કહી છે. (તે જાણી લેવી.)

હવે ધીજી નરકપૃથ્વીના સૂત્રનો આલોચો આ પ્રમાણે કહેવો—“ સઘ્કરપ્પભાણં પં પુઢવીણ કેવહયં ઓગાહિત્તા કેવહયા નિરયા પન્નત્તા ?, ગોયમા ! સઘ્કરપ્પભાણં પં વત્તીસુત્તરજોયણસયસહસ્સવાહલ્લાણ ઉવરિણં જોયણસહસ્સં ઓગાહિત્તા હેઠ્ઠા ચેગં જોયણસહસ્સં વજ્જેત્તા મજ્જે તીસુત્તરે જોયણસયસહસ્સેણ ત્થ પં સઘ્કરપ્પભાણં પુઢવીણ નેરહયાણં પળવીસં નિરયાવાસસયસહસ્સા ભવંતીતિ મક્કયાયા, તે પં નિરયા

અંધકારવડે રાત્રિ જેવા, તથા ગ્રહ, ચંદ્ર, સૂર્ય અને નક્ષત્રરૂપી જ્યોતિષની પ્રમા રહિત, તથા મેદ, વસા, પૂય, રુધિર અને માંસના કાદવવડે વારંવાર અત્યંત લેપાયું છે તલ્લિયું જેનું એવા, તથા અપવિત્ર કોહેલી ગંધવાळा હોવાથી અત્યંત દુર્ગંધવાळा, તથા કાळा અગ્નિના વર્ણની જેવી કાંતિવાळा, તથા કઠોર સ્પર્શવાळा અને દુઃખે કરીને સહન થઈ શકે તેવા નરકાવાસો છે.” તેમાં નિત્ય એટલે સર્વદા અંધકાર એટલે અંધપણને કરનાર ઘણા વાદલાના મમૂહવડે આચ્છાદિત કરેલા મગનમંડલવાલી અમાવાસ્યાની અર્ધ રાત્રિના અંધકાર જેવો અંધકાર જેમાં છે તે નિત્યાંધકારતમસ કહેવાય છે અથવા નિત્યાંધકારવડે એટલે સર્વ કાઠ રહેનારા અંધકારવડે જે તમસ એટલે રાત્રિ તે નિત્યાંધકારતમસ કહેવાય છે, અર્થાત્ જન્મથી જ અંધપુરુષને મેઘના અંધકારવાલી અમાસની મધ્ય રાત્રિ જેવી લાગે તેવા અંધકારવાळा નરક છે. તેનું શું કારણ ? તે કહે છે—વ્યપગત એટલે અવિદ્યમાન છે ગ્રહ, ચંદ્ર, સૂર્ય અને નક્ષત્રરૂપ જ્યોતિષોની એટલે જ્યોતિષ્ક લક્ષણવાळा વિમાનોની અથવા જ્યોતિષની એટલે દીવા વિગેરેના અગ્નિની પ્રમા—પ્રકાશ જેમાં એવા અથવા તો ‘ પહ ’ એટલે પથ—માર્ગ એવો અર્થ કરવો. તથા શરીરના અવયવો જે મેદ, વસા, પૂય, રુધિર અને માંસ તેનો જે કાદવ તેનાવડે લિપ્ત એટલે લીંપાયેલ છે અનુલેપનવડે એટલે એક વાર લીંપાયેલાને વારંવાર ઉપલેપનવડે તઠ એટલે ભૂમિતલ જેનું તે મેદોવસાપૂયરુધિરમાંસચિલ્લિલ્લિપ્તનુલેપતલાઃ કહેવાય છે. જો કે તે નરકાવાસમાં નારકીઓને વૈક્રિય શરીર હોવાથી ઔદારિક પંચેંદ્રિયના શરીરના અવયવરૂપ મેદ વિગેરે હોતા નથી, તો પણ ત્યાં તેવા જ આકારવાळा તે અવયવો કહેવાય છે. તથા તે નરકો અપવિત્ર વિશ્ર એટલે આમગંધવાळा અર્થાત્ પૂતિ (કોહેલી) ગંધવાळा છે, તેથી કરીને જ અત્યંત દુર્ગંધવાळा છે. તથા તે નરક ‘કાઝઅગ્નિવણ્ણામ્ સ્તિ’—

લોહું વિગેરે ધમવાથી જે કાઠો અગ્નિ થાય છે તેના વર્ણની જેવી આમા-ક્રાંતિ છે જેની તે કૃષ્ણાગ્નિવર્ણામ કહેવાય છે, તથા તે નરક કર્કશ-કઠોર છે સ્પર્શ જેનો તે કર્કશસ્પર્શવાળા છે, તેથી કરીને જ દુઃખે કરીને જેને વિષે વેદના સહન કરી શકાય છે, તે દુરધિસહ્ય કહેવાય છે, તેથી કરીને જ નરકો અશુભ છે અને તે નરકોને વિષે અશુભ વેદના છે. 'એવં સત્ત્વિ ભાણિયન્ત્વા'—આ પ્રમાણે સાતે નરક કહેવા. અહીં પહેલી નરકને પણ સાથે ગણવાથી સાતે એમ કહ્યું છે. 'જં જાસુ જુજ્ઞહિત્તિ'—જે પૃથ્વીને વિષે વાહલ્યનું અને નરકાવાસાનું જે પરિમાણ યોગ્ય હોય તે અન્ય સ્થાનમાં કહ્યા પ્રમાણે તે પૃથ્વીને વિષે કહેવું. તે આ પ્રમાણે—“આસીનં” ગાથા તથા “ત્રીસા ય” ગાથા—રત્નપ્રભાને વિષે એક લાખ ને એંશી હજાર યોજન પ્રમાણ વાહલ્ય છે. એ પ્રમાણે શેષ પૃથ્વીઓનું કહેવું. તથા પહેલી પૃથ્વીમાં ત્રીશ લાખ નરકાવાસા છે, એ જ પ્રમાણે શેષ પૃથ્વીમાં પણ કહેવું.

અસુરકુમાર વિગેરે દશેના, સૌધર્માદિક કલ્પના અને કલ્પાતીતના આવાસનું પરિમાણ સૂત્રમાં જ કહેલ છે. તે નિવાસના પરિમાણનો સંગ્રહ કરનારી 'ચંડસદ્ધી' વિગેરે પાંચ ગાથાઓ મૂઠ્ઠામાં કહી છે. (તે જાણી લેવી.)

हवे वीजी नरकपृथ्वीना स्रवनो आलावो आ प्रमाणे कहेवो—“ सक्करप्पभाए णं पुढवीए केवइयं ओगाहिता केवइया निरया पन्नत्ता?, गोयमा ! सक्करप्पभाए णं वत्तीसुत्तरजोयणसयसहस्सवाहल्लाए उवरि एणं जोयणसहस्सं ओगाहिता हेडा वेगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्जे तीसुत्तरे जोयणसयसहस्से एत्थ णं सक्करप्पभाए पुढवीए नेरइयाणं पणवीसं निरयावाससयसहस्सा भवंतीति मक्खाया, ते णं निरया

इत्यादि” — “शर्कराप्रभा पृथ्वीने विषे केटला क्षेत्रने अवगाहीने—ओळंगीने केटला नरकावासा कहा छे ? हे गौतम ! आ शर्कराप्रभा पृथ्वीनो पिंड एक लाख ने वत्रीश हजार योजन प्रमाण छे, तेमां उपरथी एक हजार योजन अवगाहीने तथा नीचेना एक हजार योजन वर्जिने मध्यमां एक लाख ने त्रीश हजार योजन रखा, ते ठेकाणे शर्कराप्रभा पृथ्वीने विषे नारकीना पचीश लाख नरकावासा छे एम में कहुं छे. ते नरको विगेरे सर्व कहेवुं. ” आ प्रमाणे गाथामां कहा प्रमाणे बीजा पण पांच आलावा कहेवा. ते ज कहे छे—“ दोचाए ” इत्यादि लइने “ वेयणाओ ” सुधीतुं सूत्र सुगम छे. विशेष ए के—‘ गाहाहिं ति ’—अहीं करण अर्थमां तृतीया विभक्ति होवाथी गाथाए करीने एटले गाथाना अनुसारे करीने एवो अर्थ करवो. ‘ भणितव्याः ’ नरकावासा कहेवा एम संबंध जाणवो. तथा ‘ वट्टे य तंसा य त्ति ’—मध्यनो नरकावास वर्तुल छे, बाकीना त्रयस्त्रण खूणीया छे. इति ॥ सूत्र—१४९ ॥

हवे असुरादिकना आवास संबंधी आलावो बतावे छे—

मू०—केवइया णं भंते ! असुरकुमारावासा पन्नत्ता ? गोयसा ! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए असीउत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवरि एगं जोयणसहस्सं ओगाहेत्ता हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वजित्ता मज्झे अट्टहत्तरि जोयणसयसहस्से एत्थ णं रयणप्पभाए पुढवीए चउसट्ठि असुरकुमारावासयसहस्सा पन्नत्ता । ते णं भवणा बाहिं वट्ठा अंतो चउरंसा अहे पोक्खरकणिण-

आसंठाणसंठिया उक्किणंंतरविउलगंभीरखायफलिहा अट्टालयचरियदारगोउरकवाडतोरणपडिदु-
 वारदेसभागा जंतमुसलमुसंडिसयग्घिपरिवारिया अउज्झा अडयालकोटुरइया अडयालकयवण-
 माला लाउल्लोइयमहिंया गोसीससरसरत्तचंदणदहरदिणणपंचगुलितला कालागुरुपवरकुंदुरुक्कतुरुक्क-
 डज्झंतधूवमघमधैतंगंधुधुयाभिरामा सुगंधवरगंधिया गंधवट्टिभूया अच्छा सणहा लणहा घट्टा मट्टा
 नीरया णिम्मला वित्तिमिरा विसुद्धा सप्पभा समिरीया सउज्जोआ पासाईया दरिसणिज्जा अभि-
 रूवा पडिरूवा, एवं जं जस्स कमती तं तस्स जं जं गाहाहिं भणियं तह चेव वणणओ ।

केवइया णं भंते ! पुढविकाइयावासा पन्नत्ता ? गोयमा ! असंखेज्जा पुढवीकाइयावासा पन्नत्ता,
 एवं जाव मणुस्स त्ति । केवइया णं भंते ! वाणमंतरावासा पन्नत्ता ? गोयमा ! इमीसे णं रयण-
 प्पभाए पुढवीए रयणामयस्स कंडस्स जोयणसहस्सबाहल्लस्स उवरिं एगं जोयणसयं ओगाहेत्ता
 हेट्ठा चेगं जोयणसयं वज्जेत्ता मज्जेअट्ठसु जोयणसएसु एत्थ णं वाणमंतराणं देवाणं तिरियमसंखेज्जा
 भोमेज्जा नगरावाससयसहस्सा पन्नत्ता, ते णं भोमेज्जा नगरा बाहिं वट्ठा अंतो चउरंसा, एवं जहा भव-

णवासीणं तहेव णेयद्वा, णवरं पडागमालाउला सुरम्मा पासार्इया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा ॥
केवइया णं भंते ! जोइसियाणं विमाणावासा पन्नत्ता ? गोयमा ! इमीसे णं रयणप्पभाए
पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ सत्तनउयाइं जोयणसयाइं उड्डं उप्पइत्ता एत्थ णं दसु-
त्तरजोयणसयबाहल्ले तिरियं जोइसविसए जोइसियाणं देवाणं असंखेज्जा जोइसियविमाणावासा
पन्नत्ता, ते णं जोइसियविमाणावासा अब्भुग्गयमूसियपहसिया विविहरमणिरयणभत्तिचित्ता वाउ-
ध्धुयविजयवेजयंतीपडागछत्ताइछत्तकलिया तुंगा गगणतलमणुलिहंतसिहरा जालंतरयण पअरु-
म्मिलिय द्व मणिकणगथूभियागा वियसियसयपत्तपुंडरीयतिलयणद्धचंदचित्ता अंतो बाहिं च
सणहा तवणिज्जवालुआपत्थडा सुहफासा सस्सिरीयरूवा पासार्इया दरिसणिज्जा ॥

केवइया णं भंते ! वेमाणियावासा पन्नत्ता ? गोयमा ! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए बहु-
समरमणिज्जाओ भूमिभागाओ उड्डं चंदिमसूरियगहगणनक्खत्ततारारूवाणं वीइवइत्ता बहूणि
जोयणाणि बहूणि जोयणसयाणि बहूणि जोयणसहस्साणि बहूणि जोयणसयसहस्साणि बहुइओ

जोयणकोडीओ बहुइओ जोयणकोडाकोडीओ असंखेजाओ जोयणकोडाकोडीओ उहुं दूरं वीइ-
 वइत्ता णं विमाणियाणं देवाणं सोहम्मीसाणसणकुमारमाहिंदवंभलंतगसुद्धसहस्सारआणय-
 पाणयआरणअच्चुएसु गेवेज्जगमणुत्तरेसु य चउरासीइं विमाणावाससयसहस्सा सत्ताणउइं च
 सहस्सा तेवीसं च विमाणा भवंतीति मक्खाया, ते णं विमाणा अच्चिमालिप्पभा भासरासिव-
 पणाभा अरया नीरया पिम्मला वित्तिमिरा विसुद्धा सधरयणामया अच्छा सण्हा घट्टा मट्टा
 णिपंपका णिकंकडच्छाया सपभा समरीया सउज्जोया पासार्इया दरिसणिजा अभिरूवा पडिरूवा ।
 सोहम्मे णं भंते ! कप्पे केवइया विमाणावासा पन्नत्ता ? गोयमा ! बत्तीसं विमाणावाससयसह-
 स्सा पन्नत्ता, एवं ईसाणाइसु अट्टवीस वारस अट्ट चत्तारि एयाइं सयसहस्साइं पणणासं चत्ता-
 लीसं छ एयाइं सहस्साइं आणए पाणए चत्तारि आरणच्चुए तिट्ठि एयाणि सयाणि, एवं
 गाहाहिं भाणियंवं ॥ सूत्रम्-१५० ॥

मूलार्थः—हे भगवान ! असुरकुमारना केटला आवास कहा छे ? हे गौतम ! आ रत्नप्रभा पृथ्वी एक लाख ने एंशी

હજાર યોજન બાહ્યતાલી છે, તેના ઉપરના ભાગથી એક હજાર યોજન અવગાહીને—ઓલંગીને અને નીચે એક હજાર યોજન વર્જીને મધ્યે એક લાખ ને અઘોતેર હજાર યોજન રહે છે તે ઠેકાણે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં (પૃથ્વીના પોલાણમાં પ્રતરોના આંતરમાં) ચોસઠ લાખ અસુરકુમારના આવાસો કહ્યા છે. તે ભવનો બહારથી વૃત્ત છે, અંદર ચતુરસ્ર છે, નીચે પુષ્કરની કર્ણિકાના સંસ્થાને (આકારે) રહેલા છે, જેનો અંતરાલ (વચ્ચેનો ભાગ) યોધો છે એવા, વિસ્તીર્ણ અને ગંભીર સ્વાત અને પરિવા જે(આવાસ)ને છે એવા, તથા અટ્ટાલક, ચરિકા, ગોપુરના દ્વાર, કમાડ, તોરણ અને પ્રતિદ્વાર (નાની બારી) જેના દેશભાગમાં છે એવા, તથા યંત્ર, મુશલ, મુસુંદી અને શતધ્વીની કરીને સહિત એવા, તથા બીજાઓ વડે શુદ્ધ ન કરી શકાય એવા તથા અડતાલીશ કોઠાવડે રચેલા એવા, તથા અડતાલીશ ઉત્તમ વનમાલાવાળા, તથા જેનો ભૂમિભાગ છાણથી લીંપેલો હોય જેની ખીંતો ઉપર સ્વડી ચોપડી હોય એવી પૃથ્વી અને ખીંતોવડે શોભતા એવા, તથા ઘણા ગોશીર્ષ ચંદન અને રસવાળા રક્તચંદનવડે જેની ખીંતો ઉપર પાંચે આંગલીવાળા થાપા મારેલા છે એવા, તથા કાલાગુરુ, શ્રેષ્ઠ કુંદુરુક (ચીડા) તથા તુરુક, તેના બઠતા ધૂપના મધમધતા ગંધે કરીને અત્યંત મનોહર એવા, તથા સુંદર શ્રેષ્ઠ ગંધવાળા, તથા ગંધદ્રવ્યોની વાટરૂપ થયેલા, વઠી તે આવાસો સ્વચ્છ, કોમઠ, સુંવાળા, ઘસેલા, મસકેલા તેથી કરીને રજ રહિત, નિર્મલ, અંધકાર રહિત, વિશુદ્ધ, કાંતિવાળા, કિરણોવાળા, ઉદ્યોતવાળા, મનને પ્રસન્ન કરનારા, જોવાલાયક, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. એ જ પ્રમાણે જે જેને ઘટે તે તેને જે જે ગાથાવડે કહું છે તે પ્રમાણે વર્ણન કરું. તે આ પ્રમાણે—

હે ભગવાન ! પૃથ્વીકાયના આવાસ કેટલા કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયના આવાસ અસંખ્ય કહ્યા છે. એ જ

પ્રમાણે યાવત્ મનુષ્ય સુધી કહેવું. હે ભગવાન ! વાનવ્યંતરના કેટલા આવાસ કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીનું રત્ન-મય કાંડ હજાર યોજન ગ્રાહ્ય છે, તેની ઉપરથી એક સો યોજન અવગાહીને તથા નીચેના એક સો યોજન વર્જીને વૃક્ષના આઠ સો યોજન રહ્યા, તેમાં (તેના પોલાણમાં) વાનવ્યંતર દેવોના તિરછા અસંખ્યાતા લાખ ભૌમેય (ભૂમિમાં રહેલા) નગરાવાસ કહેલા છે. તે ભૌમેય નગરો બહારથી વર્તુલ છે, અંદર ચતુરસ્ર છે, એ જ પ્રમાણે જેમ ભવનવાસી દેવોના આવા-સોનું વર્ણન કહું તે પ્રમાણે જાણવું. વિશેષ એ કે-પતાકાની માલાથી વ્યાપ્ત છે, અતિરમ્ય છે, ગ્રાસાદીય, દર્શનીય, અભિ-રૂપ અને પ્રતિરૂપ છે ।

હે ભગવાન ! જ્યોતિષીઓના કેટલા વિમાનાવાસો કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના વહુ સમાન રમણીય ભૂમિભાગથકી સાત સો ને નેવું યોજન ડુંચે જડે ત્યાં એક સો ને દશ યોજનના ગ્રાહ્યમાં તિરછા જ્યોતિષના વિષયમાં જ્યોતિષી દેવોના અસંખ્યાતા જ્યોતિષિક વિમાનાવાસો કહેલા છે. તે જ્યોતિષિક વિમાનાવાસો ચોતરફ અત્યંત પ્રમરેલી કાંતિવડે ઉજ્જ્વલ, વિવિધ પ્રકારના મણિ અને રત્નની રચનાવડે આશ્ચર્યકારક, વાયુએ ડહાડેલી વિજયને સૂચવનારી વૈજયંતી, પતાકા અને છત્રાતિછત્રે કરીને સહિત, અતિ ડુંચા, આકાશતલને સ્પર્શ કરતા છે શિખર જેના, જાલીયાની અંદર રત્નો છે જેને એવા, પાંજરામાંથી બહાર કાઢ્યા હોય તેવા, મણિ અને સુવર્ણના શિખર છે જેના એવા, વિકસ્વર શતપત્ર કમલ, તિલક અને રત્નમય અર્ધચંદ્રવડે વિચિત્ર એવા, અંદર અને બહાર કોમલ, સુવર્ણમય ગાલુકાના પ્રતર છે જેમાં એવા, સુલ સ્પર્શવાળા, સુંદર છે આકાર જેનો એવા, તથા ગ્રાસાદનીય, દર્શનીય વિગેરે વિશેષણવાળા છે ॥

हे भगवान ! वैमानिक देवोना आवासो केटला कहा छे ? हे गौतम ! आ रत्नप्रभा पृथ्वीना बहु समान रमणीय भूमिभागथकी ऊंचे चंद्र, सूर्य, ग्रहगण, नक्षत्र अने ताराओने ओळंजीने घणा योजन, घणा सो योजन, घणा हजार योजन, घणा लाख योजन, घणा करोड योजन, घणा कोटाकोटि योजन अने असंख्य कोटाकोटि योजन ऊंचे ऊंचे दूर जइए, त्यां वैमानिक देवोना सौधर्म, ईशान, सनत्कुमार, माहेंद्र, ब्रह्म, लांतक, शुक्र, सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण अने अच्युत देवलोकने विषे तथा नव ग्रैवेयक अने (पांच) अनुत्तर विमानने विषे चोराशी लाख, सत्ताणु हजार ने त्रैवीश विमानो छे, एम में कहुं छे. ते विमानो सूर्य जेवी कांतिवाळा, प्रकाशना समूहरूप सूर्यना जेवा वर्णवाळा, अरज, नीरज, निर्मळ, तिमिर रहित, विशुद्ध, सर्व रत्नमय, स्वच्छ, कोमळ, घसेला, मठेला, पंक रहित, निष्कंटक कांतिवाळा, प्रभा सहित, लक्ष्मी (शोभा) सहित, उद्योतवाळा, प्रासादनीय, दर्शनीय, अभिरूप अने प्रतिरूप छे. हे भगवान ! सौधर्मकल्पमां केटला विमानावास कहा छे ? हे गौतम ! बत्तीश लाख विमानो कहा छे. ए ज प्रमाणे ईशान विगेरे कल्पोमां अनुक्रमे अद्वावीश लाख २, चार लाख ३, आठ लाख ४, चार लाख ५ आटला लाख जाणवा. पचास हजार ६, चाळीश हजार ७, छ हजार ८ आटला हजार जाणवा. आनत अने प्राणत ९-१० मां चार सो, तथा आरण अने अच्युत ११-१२ मां त्रण सो आटला सो जाणवा. ए प्रमाणे गाथावडे कहेवुं ॥ सूत्र-१५० ॥

टीकार्थः—‘ केचह० ’ इत्यादि सूत्र सुगम छे. विशेष ए के-ते विमानो बहार वर्तुल एटले गोळ प्राकारथी चीटा-येला नगरनी जेवा छे, अंदरना भागमां समचतुरस्र (चोखंडा) छे, केमके तेना अवकाशना स्थानो चतुरस्र छे माटे,

તથા નીચેના ભાગમાં પુષ્કરકર્ણિકાના સંસ્થાને રહેલા છે એટલે પુષ્કરકર્ણિકા-કમલનો મધ્યભાગ, તે ડુંચા અને સરસા ચિત્રના વિંદુવાલો હોય છે, તથા 'ઉત્ત્કીર્ણાન્તરવિપુલગમ્भीરસ્વાતપરિચેતિ'—ઉત્ત્કીર્ણ એટલે પૃથ્વીને સ્વર્ણને પાલરૂપ કર્યું છે આંતરું જે વેનું તે ઉત્ત્કીર્ણાન્તર કહીએ, એવા વિપુલ અને ગંભીર છે સ્વાત અને પરિસ્થા જેમના એવા ભવનો છે, અહીં જે ઉપર અને નીચે સરસું હોય તે સ્વાત કહેવાય છે, અને જે ઉપર વિશાલ હોય અને નીચે સાંકડી હોય તે પરિસ્થા કહેવાય છે. તે વસ્ત્રની વસ્ત્ર પાલ વાંધેલી છે એવા, તથા અટ્ટાલક એટલે પ્રાકારની ઉપર રહેલા આશ્રયવિશેષ (કોઠા), ચરિકા એટલે નગર અને પ્રાકારની વચ્ચે આઠ હાથનો પહોલો માર્ગ, પાઠાન્તરે ચતુરક એટલે ગામમાં પ્રસિદ્ધ એવા સમાવિશેષ જાણવા, 'દારગોડર ત્તિ'—ગોપુર(દરવાજા)ના દ્વાર અર્થાત્ નગરની પ્રતીલીઓ(દરવાજા), કપાટ(કમાડ) એ પ્રસિદ્ધ છે, તોરણ પળ પ્રસિદ્ધ છે, પ્રતિદ્વાર એટલે અવાન્તર(વચ્ચેના) દ્વાર, ત્યારપછી અટ્ટાલક વિગેરે સર્વ શબ્દોનો દ્વંદ્વ સમાસ કરવો. આ સર્વ જેના દેશ(પ્રદેશ)રૂપ ભાગને વિષે છે એવા વિમાનો છે. અહીં દેશ અને ભાગ એ વસ્ત્ર શબ્દના ઘણા અર્થ થાય છે, તેથી આ વસ્ત્રનો પરસ્પર વિશેષભાવ જાણવો. તથા જંત એટલે પથ્થર પેઠવાના યંત્ર(ગોપળ) મુગલ(સાંવેલા)નો અર્થ પ્રસિદ્ધ છે, મુસુંદી નામનું યંત્ર, શતઘની એટલે સેંકડોનો ઘાત કાનાર મોટા કાષ્ઠ અને શિલાના થાંભલા, આટલાએ કરીને સહિત, તથા કિછા હોવાને લીધે પરસૈન્યોએ યુદ્ધ ન કરી શકાય તે અયોધ્ય કહેવાય છે અથવા જેના પ્રત્યે યોધાઓ એટલે પરસૈન્યના મુખનો નથી તે અયોધ્ય કહેવાય છે. તથા 'અડયાલકોટ્ટ[ગ]રડયા'—અડતાલીશ પ્રકારના વિચિત્ર હંદ અને ગોપુરવડે રચેલા, અહીં અન્ય આચાર્યો કહે છે કે 'અડયાલ' શબ્દ પ્રશંસા અર્થને કહેનારો

છે. તથા ' અડયાલકચવણમાલા '—અડતાલીશ પ્રકારની પ્રશંસાને લાયક કરી છે વનમાલા એટલે વનસ્પતિના પછ-
વોની માલા જેમાં એવા, તથા ' લાઙ્ગ્યં તિ '—ભૂમિને જે છાણ વિગેરે વડે લીંપવું અને ' ઉછોદ્યં તિ '—મીંતની
શ્રેણિને સેટિકા (સ્વડી) વિગેરે વડે જે ધોલ્લું, તે વે વડે જાળે કે પૂજિત (સહિત) હોય તે ' લાઉછોદ્યમહિત ' કહેવાય
છે. તથા દર્દર એટલે ઘણા એવા ગોશીર્ષ ચંદન અને રસ સહિત જે રક્તચંદન એટલે ચંદન વિશેષ તે વે વડે જેની મીંતો
વિગેરે ઉપર પાંચે આંગલીવાળા હાથા-થાપા-આપેલા છે એવા, અથવા ગોશીર્ષ અને સરસ રક્તચંદનના દર્દરવડે એટલે ચપેટા
(લાપટ) મારવાવડે અથવા દર્દરને વિષે એટલે પગથિયાની વીથી(શ્રેણિ)ને વિષે પાંચે આંગલીઓના હાથા જેમાં દીધા
છે તે ગોશીર્ષસરસરક્તચંદનદર્દરચંપાંગુલિતલ કહીએ, તથા કાલાગુરુ એટલે કૃષ્ણાગુરુ નામનો ગંધ વિશેષ, પ્રવર એટલે
પ્રધાન (શ્રેષ્ઠ) કુંદુરુક એટલે ચીડા અને તુરુક એટલે સિલ્હક એ પળ ગંધવિશેષ જ છે, આ સર્વે વલ્લતા એવા ગંધનો જે
ધૂમાડો મધમધાયમાન થતો હોય અર્થાત્ અતિ ઘણો સુગંધવાળો ધૂમાડો, તે વડે ઉઢુર એટલે ઉત્કટ એવા અભિરામ એટલે
રમણીય એમ કર્મધારય સમાસ કરવો, એવા, તથા સુગંધી એટલે સુશ્વેદોદાર જે વરગંધ એટલે પ્રધાનવાસ (શ્રેષ્ઠ ગંધ),
તેનો ગંધ-આમોદ છે જેને વિષે તે સુગંધિવરગંધિક કહીએ એવા, તથા ગંધવર્તિ એટલે ગંધદ્રવ્યોની ગંધયુક્તિના શાસ્ત્રમાં
કહેલા ઉપદેશ(રીતિ)વડે બનાવેલી જે ગુટિકા તેની જેવા (જે આવાસો) તે ગંધવર્તિભૂત કહીએ અર્થાત્ શ્રેષ્ઠ ગંધગુણ-
વાળા એવા, તથા અન્છ એટલે આકાશસ્ફટિકની જેવા ઉજ્જ્વલ, ' સપ્તહ તિ '—સૂક્ષ્મ પરમાણુસ્કંધથી બનાવેલા હોવાથી
શ્લક્ષ્ણ એટલે બારીક દલ(તંતુ)થી બનાવેલ વસ્ત્રની જેવા સૂક્ષ્મ, ' લપ્તહ તિ '—શ્લક્ષ્ણ એટલે ઘુંટેલા વસ્ત્રની જેવા

કોમલ-સુંવાલા, ' ઘટ્ટુ ત્તિ '—કઠણ સરાણ ઉપર ઘસેલી પથ્થરની પ્રતિમાની જેમ ઘસેલા હોય તેવા, ' મટ્ટુ ત્તિ '—
 કોમલ સરાણ ઉપર ઘસેલી પથ્થરની પ્રતિમાની જેમ મટેલા હોય તેવા, અથવા તો સાવરણીએ કરીને સાફ કર્યા હોય તેવા,
 તેથી કરીને જ ' નીરય ત્તિ '—રજ રહિત હોવાથી નીરજ, ' નિમ્મલ ત્તિ '—કઠણ મલનો અભાવ હોવાથી નિર્મલ,
 ' ચિત્તિમિર ત્તિ '—અંધકાર રહિત હોવાથી ચિત્તિમિર, ' વિસુદ્ધ ત્તિ '—કલંક રહિત હોવાથી વિશુદ્ધ એવા, પળ ચંદ્રની
 જેમ કલંકવાળા નહીં, તથા ' સપ્પમ ત્તિ '—સપ્રભ એટલે પ્રભા સહિત અથવા ' સ્વેન ' એટલે
 પોતાની મેલે ' પ્રમાન્નિ ' શોભે અથવા પ્રકાશે તે સ્વપ્રભાણિ કહીએ એવા, કારણ કે ' સજ્જરીય ત્તિ '—મરીચિ સહિત
 એટલે કિરણો સહિત છે, તેથી કરીને જ ' સુઝ્જોય ત્તિ '—ઉદ્યોત સહિત એટલે વીજી વસ્તુને પ્રકાશ કરવાવડે જે વર્તે
 તે સોદ્યોત કહીએ એવા, ' પાસાર્દય ત્તિ '—પ્રાસાદીય એટલે મનની પ્રસન્નતા કરનારા, ' દરિસણિજ્ઞ ત્તિ '—દર્શ-
 નીય એટલે જોવા લાયક અર્થાત્ તેને ચક્ષુવડે જોતાં શ્રમ લાગે નહીં તેવા, ' અભિરૂવ ત્તિ '—અભિરૂપ એટલે કમનીય--
 ચહાવા લાયક, ' પડિરૂવ ત્તિ '—પ્રતિરૂપ એટલે જોનાર જોનાર પ્રત્યે (સર્વ કોઈ જોનારને) રમણીય લાગે તેવા
 અર્થાત્ કોઈકને જ રમણીય લાગે તેવા નહીં. ' એવં ' इत्यादि—જેવી રીતે અસુરકુમારના આવાસના સૂત્રમાં તેનું પરિમાણ
 કહ્યું છે, તે જ પ્રમાણે જે નાગકુમારાદિક નિકાયના જે ભવનાદિકનું પરિમાણ ઘટે છે, તે તેનું કહેવું. કેવા પ્રકારનું તેનું
 પરિમાણ કહેવું ? તે ઉપર કહે છે કે—' જં જં ગાહાહિં મણિયં ' જે જે (પરિમાણ) ' ચડસટ્ટિ અસુરાણં ' इत्यादि
 ગાથાવડે કહ્યું છે તે તે કહેવું. (પ્રશ્ન)—શું એકલું પરિમાણ જ તે પ્રમાણે કહેવું ? ના. (વીજું પણ કહેવું) તે કહે છે—

‘તદ્દેવ વર્ણઓ ત્તિ’—જે પ્રકારે અસુરકુમારના ભવનોનો વર્ણક કહ્યો છે, તે પ્રકારે સર્વેનો વર્ણક કહેવો. તે આ પ્રમાણે—“કેવહયા ણં ભંતે ! નાગકુમારાવાસસયસહસ્સાં” “હે ભગવાન ! નાગકુમારના આવાસો કેટલા લાખ કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રમા પૃથ્વી એક લાખ ને ઇંશી હજાર યોજન વાહ્યવાલી છે, તેની ઉપરથી એક હજાર યોજન અવગાહીને તથા નીચે એક હજાર યોજન વર્જીને મધ્યે એક લાખ ને અઢોતેર હજાર યોજન રહ્યા તે ઠેકાણે રત્નપ્રમાના પોલાણમાં (પ્રતરોના આંતરામાં) ચોરાશી લાખ નાગકુમારના આવાસો છે એમ મેં કહ્યું છે. તે ભવનો इत्यादि પૂર્વવત્ કહેવું. તથા (સુવર્ણકુમારના ૭૨ લાખ અને વાયુકુમારના ૯૬ લાખ છે.) દ્વીપકુમારાદિક છ પ્રકારના દેવોના પ્રત્યેકના છોતેર છોતેર લાખ આવાસો કહેવા. ॥

“કેવહયા ણં ભંતે ! પુઢવિ” इत्यादि સૂત્ર સુગમ છે. વિશેષ એ કે—મનુષ્યો સંખ્યાતા જ છે, કેમકે ગર્ભજ મનુષ્યો અસંખ્યાતા છે જ નહીં, તેથી તેના (ગર્ભજ મનુષ્યોના) સંખ્યાતા જ આવાસો છે, અને સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યો અસંખ્યાતા છે તેથી દરેક શરીરે આવાસ હોવાથી અસંખ્યાતા આવાસો છે ॥

“કેવહયા ણં ભંતે જોહસિયાણં વિમાણાવાસા” इत्यादि, (સુગમ છે. તેમાં વિશેષ એ કે) “અબ્સુગ્ગય-સૂસિયપહસિય ત્તિ” —અમ્બુદ્ગત એટલે ઉત્પન્ન થયેલી અને ઉત્સૃત એટલે પ્રચલ્પણા કરીને સર્વ દિશાઓમાં પ્રસરેલી જે પ્રમા એટલે દીપ્તિ, તે વડે સિતા એટલે શુદ્ધ (ઉજ્જ્વલ) એવા વિમાન આવાસો છે, તથા વિવિધ એટલે અનેક પ્રકારના મણિ એટલે ચંદ્રકાંત વિગેરે અને રત્ન એટલે કંકેતન વિગેરે, તેઓની ભક્તિ એટલે રચના વિશેષ, તેવડે ચિત્ર એટલે ચિત્ર-

ચાळा અથવા આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરનારા એવા તે આવાસો છે, તથા વાતોદ્ભૂત એટલે વાયુએ કંપાવેલી વિજયને એટલે અમ્બુદુયને સૂચવનારી વૈજયંતી નામની પતાકાઓ અથવા વિજય એટલે વૈજયંતી(પતાકા)ની પાર્શ્વકર્ણિકા કહેવાય છે, તે જેમાં પ્રધાન (મુખ્ય) છે એવી વૈજયંતી અને તે (પાર્શ્વકર્ણિકા)થી રહિત એવી પતાકા અને છત્રાતિછત્ર એટલે ઉપરાઉપર રહેલા છત્ર, તે વડે કલિત એટલે યુક્ત એવા આવાસો છે, તથા તે આવાસો તુંગ એટલે ઊંચાઈના ગુણવાળા "અર્થાત્ અત્યંત ઊંચા છે, તેથી કરીને જ ગગનતલને એટલે આકાશતલને અદુલિખત્ એટલે ઉછંધન કરનાર છે શિખર જેના દ્વા છે, તથા જેના જાલાં-તરને વિષે એટલે જાલીયાના મધ્ય ભાગને વિષે રત્નો રહેલા છે તે ' જાલાંતરસ્તના: ' કહીએ. અહીં-મૂલ સૂત્રમાં પ્રથમા વિભક્તિના વહુવચનનો લોપ થયો છે એમ જાણવું. ભવન(ઘર)ની મીંતોમાં જાલીયાં હોય છે તે લોકપ્રસિદ્ધ જ છે. તેની મધ્યે શોભાને માટે રત્નો મૂકેલાં હોય એમ સંભવે જ છે, તથા તે આવાસો જાણે પાંજરામાંથી મૂકેલા એટલે વહાર કાઢેલા હોય એવા લાગે છે એટલે કે જેમ કોઈ પણ વસ્તુ વાંસ વિગેરેના કરેલા પ્રચ્છાદન વિશેષ(કંડીયા, પેટી વિગેરે)રૂપ પાંજરામાંથી વહાર કાઢી હોય તો તે વસ્તુની કાંતિ જરા પણ વિનાશ પામેલી નહીં હોવાથી તે અત્યંત શોભે છે તેમ તે આવાસો પણ શોભે છે, તથા મણિ અને સુવર્ણ સંવંધી સ્તૂપિકા એટલે શિખર છે જેમના તેવા તે આવાસો છે, તથા દ્વારાદિકને વિષે પ્રતિક્રિતિપણે સ્થાપન કરેલા જે વિકસ્વર શતપત્ર પુંડરીક (સો પાંખડીવાળા કમલ) અને મીંત વિગેરેમાં રહેલા તિલક અને દ્વારના અગ્રભાગને વિષે રહેલા જે રત્નમય અર્ધચંદ્ર, તે સર્વવંડે ચિત્રવિચિત્ર એવા તે આવાસો છે, તથા અંદર અને વહાર શ્લેષ--કોમલ છે, તથા તપનીય એટલે સુવર્ણવિશેષ તેમજ વાછકાનો એટલે રેતીનો પ્રસ્તટ એટલે પાથડો છે જેમાં એવા

અથવા તો શ્લક્ષ્ણ શબ્દને વાલ્લકાનું વિશેષણરૂપ કરવાથી કોમલ સુવર્ણવાલ્લકાના પાથડાવાળા એમ વ્યાખ્યા કરવી, તથા તે આવાસો સુલે સ્પર્શવાળા અથવા શુભસ્પર્શવાળા છે, તથા સશ્રીક એટલે શોભા સહિત છે રૂપ એટલે આકાર જેનો એવા અથવા શોભાવાળા રૂપ એટલે નરયુગલાદિક રૂપકો છે જેને વિષે તે સશ્રીકરૂપ કહીએ, તેવા છે, તથા પ્રાસાદીય, દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ એ સર્વનો અર્થ પૂર્વની જેમ જાણવો.

“ કેવદ્વિદ્યાદિ, ” રત્નપ્રભા પૃથ્વીના “ બહુસમરમણિજ્ઞાઓ ભૂમિભાગાઓ ત્તિ ”—બહુ સમાન રમણીય ભૂમિભાગની ઉપર તથા ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહગણ, નક્ષત્ર અને તારારૂપ, અહીં ‘ જં ’ એ શબ્દ વાક્યની શોભા માટે છે. આ વધાને શું ? તે કહે છે—આ સર્વને ‘ વીદ્યવદ્વિદ્યોત્તિ ’—ઉદ્બંધન કરીને, અહીં ‘ તારારૂપ ’ એવો શબ્દ લખ્યો છે તેનો અર્થ તારાઓ જ સમજવા. તથા ‘ બહુવિદ્યોત્તિ ’—વિદ્યાદિ. શું ? તે કહે છે—દૂર અત્યંત ઓલંગીને (વૈમાનિકોના) ચોરાશી લાખ વિમાનો હોય છે એમ સંબંધ કરવો. ‘ હિતિ સવસ્થાય ત્તિ ’—આવા પ્રકારવાળા અથવા જે કારણ માટે આવા છે તે પ્રકારવાળા અથવા તે કારણ માટે સર્વજ્ઞ ભગવાને કહ્યા છે. ‘ તે જં ત્તિ ’—તે વિમાનો, ‘ જં ’ એ શબ્દ વાક્યની શોભા માટે છે. ‘ અર્ચિમાલિપ્પભ ત્તિ ’—અર્ચિમાલિ એટલે સૂર્ય, તેની જેમ જે શોભે તે અર્ચિમાલિપ્રભ કહીએ, તથા માસનો એટલે પ્રકાશનો જે રાશિ તે માસરાશિ એટલે સૂર્ય કહીએ, તેના વર્ણ (રંગ) જેવી આમા એટલે કાંતિ છે જેની તે માસરાશિવર્ણાંભ કહીએ, તથા ‘ અરય ત્તિ ’ સ્વાભાવિક રજ રહિત હોવાથી અરજ (રજ રહિત) છે, તથા ‘ નીરય ત્તિ ’—આગંતુક રજ રહિત હોવાથી નીરજ છે, તથા ‘ નિમ્મલ ત્તિ ’—કર્કશ મળનો અભાવ હોવાથી નિર્મલ છે તથા

'વિતિમિર ત્તિ'—ચોતરફથી દૂર કરવા લાયક એવા અંધકારથી રહિત હોવાથી વિતિમિર છે, તથા 'વિસુદ્ધ ત્તિ'—
 સ્વાભાવિક અંધકાર રહિત હોવાથી અથવા સમગ્ર દોષ રહિત હોવાથી વિસુદ્ધ છે, તથા સર્વ-રત્નમય છે પરંતુ કાષ્ઠ વિગે-
 રેના દલવાળા નથી, તથા આકાશસ્ફટિકની જેવા અચ્છ-સ્વચ્છ છે, સૂક્ષ્મ સ્કંધમય હોવાથી શ્લેષ્ણ છે, કઠણ સરાળવડે
 પથ્થરની પ્રતિમાની જેમ ઘૂટ-ઘસેલાની જેવા ઘસેલા છે, તથા કોમલ સરાળવડે પથ્થરની પ્રતિમાની જેમ મૃદુ-મઠારેલાની જેવા
 મઠેલા છે, તથા કલંક રહિતપણું હોવાથી અથવા કર્દમ (કાદવ) વિશેષનો અભાવ હોવાથી નિર્બંક છે, તથા નિર્બંકક
 દટલે કવચ રહિત-આવરણ રહિત-ઉપચાત રહિત હોવા-દીપ્તિ છે જેની તે નિર્બંકકણાય કહીએ, એવા છે, તથા પ્રમાવાળા,
 સમરીચ-કિરણોવાળા, ઉદ્યોત સહિત દટલે વીજી વસ્તુને પ્રકાશ કરનારા, ' પાસાઈયા ' ઇત્યાદિકનો અર્થ પૂર્વની પેઠે
 જાણવો ! " સોહમ્મે ણં મંતે કપ્પે કેવહ્યાં "—હે ભગવાન ! સૌધર્મ કલ્પને વિષે કેટલા વિમાનો કહ્યા છે ? હે
 ગૌતમ ! વત્રીશ લાખ વિમાનો કહ્યા છે. એ જ પ્રમાણે ઈશાન વિગેરે કલ્પને વિષે પણ જાણવા. તે જ કહે છે—' એવં
 ઈસાણાહસુ ત્તિ, ' ' ગાહાહિં ભાણિયઞ્વં તિ '—" વત્રીસ અઢાવીસા " ઇત્યાદિક પૂર્વેકહેલી ગાથાઓને અનુસારે
 કહેવા. દરેક કલ્પ પ્રત્યે ભિન્ન પરિમાણવાળા વિમાનાવાસો કહેવા, તથા તેનો વર્ણક કહેવો. ' જાવ તે ણં વિમાણા '
 ત્યાંથી લઇને ' પડિરૂવા ' સુધી વર્ણક કહેવો. તેમાં વિશેષ એ કે—તેના આલવાનો મેદ આ પ્રમાણે કહેવો—" હે
 ભગવાન ! ઈશાનકલ્પમાં કેટલા લાખ વિમાનાવાસો કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! અઢાવીશ લાખ વિમાનાવાસો કહ્યા છે એમ
 તીર્થંકરોએ કહ્યું છે. તે વિમાનો યાવત્ પ્રતિરૂપ છે, એ પ્રમાણે સર્વ પૂર્વેકહેલી ગાથાઓને અનુસારે અને પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના

વીજા પદને અનુસારે કહેવું. इति ॥ सूत्र-१५० ॥

उपर नारकादिक जीवोनां स्थानो कहां, हवे ते नारकादिकनी ज स्थिति देखाडवा माटे कहे छे—

मू०—नेरइयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं दस वाससहस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । अपज्जत्तगाणं नेरइयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं । पज्जत्तगाणं जहन्नेणं दस वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तूणाइं । उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तूणाइं । इमीसे णं रयणप्यभाए पुहवीए एवं जाव विजयवेजयंतजयंतअपराजियाणं देवाणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं बत्तीसं सागरोवमाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं । सव्वट्ठे अजहणमणुक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ॥ सूत्रम्—१५१ ॥

मूलार्थः—हे भगवान ! नारकीओनी केटलो काळ स्थिति कही छे ? हे गौतम ! जघन्यथी दश हजार वर्ष अने उत्कृष्टथी तेन्नीश सागरोपमनी स्थिति कही छे. हे भगवान ! अपर्याप्ता नारकीओनी केटलो काळ स्थिति कही छे ? हे गौतम ! जघन्यथी अंतर्मुहूर्त्त अने उत्कृष्टथी पण अंतर्मुहूर्त्तनी स्थिति कही छे. तथा पर्याप्ता नारकीओनी जघन्यथी अंतर्मु-

હૂત્તે ઓછી દશ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ઠથી અંતર્મુહૂર્ત્તે ઓછી તેત્રીશ સાગરોપમની કહી છે. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી વિગેરેને વિષે એ જ પ્રમાણે કહેવું યાવત્ વિજય, વૈજયંત, જયંત અને અપરાજિત દેવોની કેટલો કાલ સ્થિતિ કહી છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી વત્રીશ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ઠથી તેત્રીશ સાગરોપમ કહી છે. તથા સર્વાર્થસિદ્ધને વિષે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ઠ રહિત તેત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે. ॥ સૂત્ર-૧૫૧ ॥

ટીકાર્થ—‘નેરહયાણં ભંતે’ इत्यादि सूत्र सुगम છે. વિશેષ આ પ્રમાણે—સ્થિતિ દટલે નારકાદિક પર્યાયે કરીને જીવોને રહેવાનો કાલ ‘અપજ્જન્તયાણં તિ’—નારકીઓ લબ્ધિથકી તો પર્યાપ્તા જ હોય છે, યજ્ઞ કરણથકી તો ઉત્પત્તિને કાલે એક અંતર્મુહૂર્ત્તે સુધી અપર્યાપ્તા જ હોય છે અને ત્યારપછી પર્યાપ્તા હોય છે. તેથી તેઓની અપર્યાપ્તાપણાની સ્થિતિ જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ઠથી યજ્ઞ એક અંતર્મુહૂર્ત્તેની જ હોય છે અને પર્યાપ્તાની તો જે ઓધે કહી છે તે જ એક અંતર્મુહૂર્ત્તે ઓછી જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ઠથી હોય છે. અહીં પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાનો વિભાગ આ પ્રમાણે છે (બે ગાથાનો અર્થ)—“નારકી દેવો, ગર્ભજ તિર્યંચ, અને ગર્ભજ મનુષ્ય જે અસંખ્ય વર્ષના આયુષ્યવાલા છે તે સર્વે ઉપપાત(ઉત્પત્તિ)ને સમયે અપર્યાપ્તા જાણવા (૧) । અને વાકીના તિર્યંચ અને મનુષ્યો લબ્ધિને પામીને ઉપપાતને સમયે પર્યાપ્તા અને ઇતર (અપર્યાપ્તા) એમ બે પ્રકારે વિભાગ કરવા. એવું જિનેશ્વરનું વચન છે. (૨) इति ” ॥ સામાન્યપણે નારકોની સ્થિતિ કહી. હવે વિશેષથી તે સ્થિતિને કહેવા માટે આ પ્રમાણે કહે છે—‘इमीसे णं’ इत्यादि. सर्व स्थितिनुं प्रकरण प्रज्ञापना सूत्रमां प्रसिद्ध છે, તેથી તેનો અતિદેશ (ભલામણ) કરતા સતા કહે છે કે—“ एवमिति ”—જેમ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં સામાન્ય પર્યાપ્તા

અને અપર્યાપ્તાના લક્ષણવાળા ત્રણ ગમાએ કરીને નારકીઓની, વિશેષ પ્રકારના નારકીઓની અને તિર્યંચાદિકની સ્થિતિ કહી છે તેમ અહીં પણ કહેવી. ક્યાં સુધી કહેવી ? તે કહે છે—‘ જાવ વિજયેત્યાદિ ’—એટલે કે અનુત્તર દેવોની ઓધિક, અપર્યાપ્તક અને પર્યાપ્તકની સ્થિતિવાળા ત્રણ ગમા સુધી કહેવી. અહીં અતિદેશ (મહામણ) કરેલા સૂત્રોનો અર્થ આ પ્રમાણે કહેવો—“ હે ભગવાન ! રત્નપ્રમાના નારકીઓની કેટલી સ્થિતિ છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી દશ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટથી એક સાગરોપમની છે. ૧. હે ભગવાન ! રત્નપ્રમા પૃથ્વીના અપર્યાપ્તા નારકીઓની સ્થિતિ કેટલો કાલ કહી છે ? હે ગૌતમ ! (જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ એમ) બન્ને પ્રકારે અંતર્મુહૂર્તની જ કહી છે. ૨. તથા પર્યાપ્તાઓની તો જે સામાન્ય કહી છે તે જ એક અંતર્મુહૂર્ત ઓછી કહેવી. ૩.” એ જ પ્રમાણે શેષ પૃથ્વીના નારકીઓની પ્રત્યેકની, અસુરાદિક દશેની, પૃથ્વીકાય વિગેરેની, તિર્યંચોની, ગર્ભજ અને હતર (સંમૂર્ણિમ) ભેદવાળા મનુષ્યોની, આઠ પ્રકારના વ્યંતરોની, પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષીઓની અને સૌધર્માદિક વૈમાનિકોની સ્થિતિ સંબંધી ત્રણ ત્રણ ગમા કહેવા. કેટલે દૂર સુધી કહેવા ? તે કહે છે—‘ જાવ વિજયેત્યાદિ ’—અહીં વિજયાદિકને વિષે જઘન્યથી ત્રણ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે, તે જ પ્રમાણે ગંધહસ્તી વિગેરેના ગ્રંથોમાં પણ દેખાય છે, પરંતુ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં તો (જઘન્ય) એકત્રીશ સાગરોપમની કહી છે, તે મતાંતર જાણવું. અહીં પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના બે ગમા પોતાની મેલે જાળી લેવા. એ જ પ્રમાણે સર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાનના દેવોની સ્થિતિ પણ ત્રણ ગમાવડે કહેવી ॥ સૂત્ર--૧૫૧ ॥

ઉપર નારકાદિક જીવોની સ્થિતિ કહી. હવે તેઓના શરીરની અવગાહના પ્રતિપાદન કરવા (કહેવા) માટે કહે છે—

मू०-कति णं भंते सरीरा पन्नत्ता ? गोयमा ! पंच सरीरा पन्नत्ता, तं जहा-ओरालिए वेउ-
विए आहारए तेयए कम्मए । ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पन्नत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पन्नत्ते,
तं जहा-एगिंदियओरालियसरीरे जाव गब्भवक्कंतियमणुस्सपंचिंदियओरालियसरीरे य । ओरालि-
यसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पन्नत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं अंगुलअसंखेज्जाति-
भागं उक्कोसेणं साइरेणं जोयणसहस्सं, एवं जहा ओगाहणसंठाणे ओरालियपमाणं तहा निरव-
सेसं, एवं जाव मणुस्से त्ति उक्कोसेणं तिणिण गाउयाइं । कइविहे णं भंते ! वेउव्वियसरीरे पन्नत्ते ?
गोयमा ! दुविहे पन्नत्ते-एगिंदियवेउव्वियसरीरे य पंचिंदियवेउव्वियसरीरे य, एवं जाव सणकुमारे
आढत्तं जाव अणुत्तराणं भवधारणिज्जा जाव तेसिं रयणी रयणी परिहायइ । आहारयसरीरे णं
भंते ! कइविहे पन्नत्ते ? गोयमा ! एगाकारे पन्नत्ते । जइ एगाकारे पन्नत्ते किं मणुस्सआहारय-
सरीरे अमणुस्सआहारयसरीरे ? गोयमा ! मणुस्सआहारगसरीरे णो अमणुस्सआहारगसरीरे,
एवं जइ मणुस्सआहारगसरीरे किं गब्भवक्कंतियमणुस्सआहारगसरीरे संमुच्छिममणुस्सआहार-

गसरीरे ? गोयमा ! गबभवक्कंतियमणुस्सआहारगसरीरे नो संमुच्छिममणुस्सआहारगसरीरे । जइ गबभवक्कंतियमणुस्सआहारयसरीरे किं कम्मभूमिगा० अकम्मभूमिगा० ? गोयमा ! कम्मभूमिगा० नो अकम्मभूमिगा० । जइ कम्मभूमिगा० किं संखेज्जवासाउय० असंखेज्जवासाउय० ? गोयमा ! संखेज्जवासाउय नो असंखेज्जवासाउय० । जइ संखेज्जवासाउय० किं पज्जत्तय० अपज्जत्तय० ? गोयमा ! पज्जत्तय० नो अपज्जत्तय० । जइ पज्जत्तय० किं सम्मदिट्ठी मिच्छदिट्ठी सम्मामिच्छदिट्ठी ? गोयमा ! सम्मदिट्ठी नो मिच्छदिट्ठी नो सम्मामिच्छदिट्ठी । जइ सम्मदिट्ठी किं संजय० असंजय० संजयासंजय० ? गोयमा ! संजय० नो असंजय० नो संजयासंजय० । जइ संजय० किं पमत्तसंजय० अपमत्तसंजय० ? गोयमा ! पमत्तसंजय० नो अपमत्तसंजय० । जइ पमत्तसंजय० किं इट्ठिपत्त० अणिट्ठिपत्त० ? गोयमा ! इट्ठिपत्त० नो अणिट्ठिपत्त० वयणा विभाणियद्वा आहारयसरीरे समचउरंससंठाणसंठिए । आहारयसरीरस्स के महालिया सरीरो गाहणा पन्नत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं देसूणा रयणी उक्कोसेणं पडिपुण्णा रयणी । तेआसरीरे

ણં મંતે ! કતિવિહે પન્નત્તે ? ગોયમા ! પંચવિહે પન્નત્તે—ણિંદિયતેયસરીરે બિતિચપંચં એવં
 જાવ ગેવેજ્જસ્સ ણં મંતે ! દેવસ્સ ણં મારણંતિસમુઘાણં સમોહયસ્સ સમાણસ્સ કે મહાલિયા
 સરીરોગાહણા પન્નત્તા ? ગોયમા ! સરીરપ્પમાણમેત્તા વિક્ખંભવાહલ્લેણં આયામેણં જહન્નેણં અહે
 જાવ વિજ્ઞાહરસેઢીઓ ઉક્કોસેણં જાવ અહોલોઇયગામાઓ, ઉઠ્ઠં જાવ સયાઈં વિમાણાઈં, તિરિયં
 જાવ મણુસ્સલેત્તં, એવં જાવ અણુત્તરોવવાડયા । એવંકમ્મયસરીરં માણિયવં ॥ સૂત્રમ્—૧૫૨ ॥

મૂલાર્થ:—હે ભગવાન ! શરીર કેટલા કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! પાંચ શરીર કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—ઔદારિક, વૈક્રિય,
 આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ । હે ભગવાન ! ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનું કહ્યું છે ? હે ગૌતમ ! (ઔદારિક શરીર)
 પાંચ પ્રકારનું કહ્યું છે, તે આ પ્રમાણે—એકદ્રિય ઔદારિક શરીર યાવત્ ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક (ગર્ભજ) મનુષ્ય પંચેદ્રિયનું ઔદા-
 રિક શરીર. હે ભગવાન ! ઔદારિક શરીરની કેટલી મોટી શરીરની અવગાહના કહી છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંગુલના
 અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી અને ઉત્કૃષ્ઠથી કાંઈક અધિક એક હજાર યોજન જેટલી (અવગાહના કહી છે). એ જ પ્રમાણે
 જેમ અવગાહના કહી તેમ સંસ્થાન અને ઔદારિકનું પ્રમાણ પણ સમગ્ર કહેયું, એ જ પ્રમાણે યાવત્ મનુષ્યના શરીરની અવ-
 ગાહના ઉત્કૃષ્ઠથી ત્રણ ગાડની છે । હે ભગવાન ! વૈક્રિય શરીર કેટલા પ્રકારનું કહ્યું છે ? હે ગૌતમ ! વે પ્રકારનું કહ્યું
 છે—એકદ્રિય વૈક્રિય શરીર અને પંચેદ્રિય વૈક્રિય શરીર. એ જ પ્રમાણે યાવત્ સનત્કુમારથી આરંભીને યાવત્ અનુત્તર વિમા-

नना देवीनुं भवधारणीय शरीर. यावत् (सनत्कुमारथी आरंभीने) तेओना शरीरमां एक एक रत्नीनी (हाथनी) हानि थाय छे. । हे भगवान ! आहारक शरीर केटला प्रकारनुं कह्युं छे ? हे गौतम ! एक ज आकारवाळुं (प्रकारनुं) कह्युं छे. हे भगवान ! जो एक ज आकारनुं कह्युं छे तो शुं ते मनुष्यनुं आहारक शरीर के अमनुष्यनुं आहारक शरीर ? हे गौतम ! मनुष्यनुं आहारक शरीर कह्युं छे पण अमनुष्यनुं आहारक शरीर कह्युं नथी. हे भगवान ! जो आ प्रमाणे मनुष्यनुं आहारक शरीर छे तो शुं गर्भज मनुष्यनुं आहारक शरीर के संपूर्णम मनुष्यनुं आहारक शरीर ? हे गौतम ! गर्भज मनुष्यनुं आहारक शरीर, पण संपूर्णम मनुष्यनुं आहारक शरीर कह्युं छे तो ते कर्मभूमिमां रहेला गर्भज मनुष्यनुं आहारक शरीर कह्युं छे तो ते कर्मभूमिमां रहेला गर्भज मनुष्यनुं आहारक शरीर के अकर्मभूमिमां रहेला गर्भज मनुष्यनुं आहारक शरीर ? हे गौतम ! कर्मभूमिमां रहेला गर्भज मनुष्यनुं आहारक शरीर पण अकर्मभूमिमां रहेला गर्भज मनुष्यनुं आहारक शरीर नहीं. हे भगवान ! जो कर्मभूमिमां रहेला गर्भज मनुष्यनुं आहारक शरीर छे तो संख्याता वर्षना आयुष्यवाळा कर्मभूमिमां रहेला गर्भज मनुष्यनुं आहारक शरीर छे तो संख्याता वर्षना आयुष्यवाळा कर्मभूमिमां रहेला गर्भज मनुष्यनुं आहारक शरीर के असंख्याता वर्षना आयुष्यवाळा कर्मभूमिमां रहेला गर्भज मनुष्यनुं आहारक शरीर छे, पण असंख्याता वर्षना आयुष्यवाळा कर्मभूमिमां रहेला गर्भज मनुष्यनुं आहारक शरीर नहीं. हे भगवान ! जो संख्याता वर्षना आयुष्यवाळानुं तो शुं ते पर्याप्तानुं के अपर्याप्तानुं ? हे गौतम ! पर्याप्तानुं पण अपर्याप्तानुं नहीं. हे भगवान ! जो पर्याप्तानुं तो शुं ते सम्यग्दृष्टिनुं ? मिथ्यादृष्टिनुं ? के सम्यग्मिथ्यादृष्टिनुं ? हे गौतम ! सम्यग्दृष्टिनुं, पण मिथ्यादृष्टिनुं नहीं, तेम ज सम्यग्मिथ्यादृष्टिनुं पण नहीं. हे भगवान ! जो सम्यग्दृष्टिनुं तो शुं ते

સંયતનું, અસંયતનું કે સંયતાસંયત(દેશવિરતિવાલા)નું ? હે ગૌતમ ! સંયતનું, પળ અસંયતનું નહીં, તેમ જ સંયતા-
સંયતનું પળ નહીં. હે ભગવાન ! જો સંયતનું તો શું પ્રમત્તસંયતનું કે અપ્રમત્તસંયતનું ? હે ગૌતમ ! પ્રમત્તસંયતનું, પળ
અપ્રમત્તસંયતનું નહીં. હે ભગવાન ! જો પ્રમત્તસંયતનું તો શું તે ક્ષદ્ધિને પામેલાનું કે ક્ષદ્ધિને નહીં પામેલાનું ? હે ગૌતમ !
ક્ષદ્ધિને પામેલાનું, પળ ક્ષદ્ધિને અપ્રાપ્તનું નહીં. એ જ પ્રમાણે સર્વ વચનો સંપૂર્ણ કહેવા (એટલે કે-ક્ષદ્ધિપ્રાપ્ત, પ્રમત્તસંયત,
સમ્યગ્દષ્ટિ, પર્યાપ્તિક, સંખ્યાતવર્પાયુપ, કર્મધૂમિગ, ગર્ભજ મનુષ્યનું આહારક શરીર જાણવું.) તે આહારક શરીર સમવતુ-
રસ સંસ્થાને રહેલું છે. હે ભગવાન ! આહારક શરીરની કેટલી મોટી શરીરાવગાહના કહો છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી કાંઈક
ઓછી એક હાથની અને ઉત્કૃષ્ઠથી પરિપૂર્ણ એક હાથની । હે ભગવાન ! તૈજસ શરીર કેટલા પ્રકારનું કહ્યું છે ? હે ગૌતમ ! તૈજમ
શરીર પાંચ પ્રકારનું કહ્યું છે. તે આ પ્રમાણે—એકંદ્રિયનું તૈજસ શરીર, એ જ પ્રમાણે દ્વીંદ્રિય, ત્રીંદ્રિય, ચતુરિંદ્રિય અને પંચેંદ્રિયનું પળ
કહેવું. એ જ પ્રમાણે યાવત્ હે ભગવાન ! પ્રૈવેયક દેવ મારણાંતિક સમુદ્ધાતવડે હણાય (કરે) ત્યારે તેના શરીરની અવગાહના કેટલી
મોટી કહી છે ? હે ગૌતમ ! ત્રિલંકમ વાહલ્ય શરીરના પ્રમાણમાત્ર જ છે અને આયામ જઘન્યથી નીચે મનુષ્યલોકમાં વિદ્યાધરની
શ્રેણિ સુધી અને ઉત્કૃષ્ઠથી અધોલોકના ગામ સુધી તથા ઉપર પોતપોતાના વિમાનની ધ્વજા સુધી અને તિરછી મનુષ્યક્ષેત્ર સુધી અવ-
ગાહના કહી છે. એ જ પ્રમાણે યાવત્ અનુત્તરોપપાતિક દેવ સુધી જાણવું. એ જ પ્રમાણે કાર્મણ શરીર સંવધી પળ કહેવું. ॥ સૂત્ર-૧૫૨ ॥

ટીકાર્થ:—‘ કહ્ ણં ઐતે ’ इत्यादि सूत्र सुगम છે. विशेष ए के—एकेंद्रिय औदारिक शरीर इत्यादि जे लखुं છે

૧. અહીં ક્ષદ્ધિપ્રાપ્ત એટલે ચૌદપૂર્વી સમજવા.

ત્યાં યાવત્ શબ્દ લખ્યો છે તેથી દ્વીંદ્રિય, ત્રીંદ્રિય, ચતુરિંદ્રિય અને પંચેંદ્રિય ઔદારિક શરીર પણ પૃથિવ્યાદિક એકેંદ્રિય અને જલચરાદિક પંચેંદ્રિયના મેદે કરીને પૂર્વે દેખાડેલા જીવરાશિના ક્રમે કહેવા. વ્યાં સુધી કહેવા ? તે કહે છે—‘ગઢમ્બવક્કંતિય’ इत्यादि, ‘ओरालियसरीरस्स’ इत्यादि—તેમાં ઉદાર એટલે તીર્થકરાદિકના શરીરને આશ્રીને પ્રધાન, અથવા ઉરાલ એટલે વિસ્તારવાળું અર્થાત્ વિશાલ વનસ્પત્યાદિકનું શરીર હજાર યોજનથી કાંઈક વધારે પ્રમાણવાળું છે તેને આશ્રીને અથવા ઉરાલ એટલે થોડા પ્રદેશવડે ઉપચિત્ત હોવા છતાં પ્રમાણવડે મોટું હોવાથી મેંડની’ જેમ, અથવા માંસ, અસ્થિ અને પરુથી બંધાયેલું જે શરીર તે સમયની પરિભાષાએ કરીને ઉરાલ કહેવાય છે. આંબું ઉરાલ જે શરીર તે પ્રાકૃતભાષાને લીધે ઓરાલિય શરીર કહેવાય છે, તેનું (અહીં શરીરને ષષ્ઠી વિમક્તિ લેવાની છે). જેને વિષે અવગાહના (પ્રવેશ) કરાય તે અવગાહના એટલે આધારમૂત ક્ષેત્ર, શરીરની જે અવગાહના તે શરીરાવગાહના કહેવાય છે. અથવા ઔદારિક શરીરવાળા જીવની જે ઔદારિક શરીરરૂપ અવગાહના તે હે મગવાન ! કેટલી મોટી કહી છે ? તેમાં જઘન્યથી પૃથિવ્યાદિકની અપેક્ષા અંગુલના અસંખ્યેય ભાગ જેટલી અને ઉત્કૃષ્ઠથી બાદર વનસ્પતિની અપેક્ષાએ કાંઈક અધિક એક હજાર યોજન જેટલી કહી છે. ‘एवं जाव मणुस्से त्ति’—અહીં આ પ્રમાણે યાવત્ શબ્દ લખેલો હોવાથી અવગાહના અને સંસ્થાન નામના પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના એકવીશમા પદમાં કહેલો સર્વ પાઠ અર્થથી જાણી લેવો, તે આ પ્રમાણે—પ્રથમ એકેંદ્રિય ઔદારિકનો પ્રશ્ન અને ઉત્તર કહ્યો છે તે જ જાણવો. તથા પૃથિવ્યાદિક બાદર, સૂક્ષ્મ, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એ ચારની અવગાહના જઘન્યથી

૧ મીંડી જેમ જુદા જુદા તાંતણાની બનેલી હોવાથી પ્રદેશો ઓછા છતાં જગ્યા વધારે રોકે છે તેમ ॥

અને ઉત્કૃષ્ઠથી અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી છે, વાદર પર્યાપ્ત વનસ્પતિની અવગાહના ઉત્કર્ષથી સાધિક એક હજાર યોજનની છે, વાકીનાની અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી છે. પર્યાપ્ત દ્વીંદ્રિય, ત્રીંદ્રિય અને ચતુરિંદ્રિયની ઉત્કર્ષથી અનુક્રમે ચાર યોજનની, ત્રણ ગાડની અને ચાર ગાડની છે. પંચેંદ્રિય તિર્યંચ મધ્યે ગર્ભજ અને સંમૂર્છિમ એમ બન્ને પ્રકારના પર્યાપ્ત જલચરની અવગાહના ઉત્કર્ષથી એક હજાર યોજનની છે, એ જ પ્રમાણે સંમૂર્છિમ પર્યાપ્ત ચતુષ્પદ સ્થલચરની અવગાહના ગવ્યૂતપૃથક્ત્વ દટલે વેથી નવ ગાડ સુધીની છે અને તે જ ગર્ભજ હોય તો તેની અવગાહના છ ગાડની છે. ગર્ભજ ઊર-પરિસર્પની અવગાહના એક હજાર યોજનની છે અને સંમૂર્છિમ એવા તેની વેથી નવ યોજનની છે. ગર્ભજ મુજપરિસર્પની વેથી નવ ગાડ સુધીની છે અને સંમૂર્છિમ એવા તેની વેથી નવ ધનુષ્યની છે. ગર્ભજ અને સંમૂર્છિમ રેવેચરોની અવગાહના વેથી નવ ધનુષ્યની જ છે. તથા ગર્ભજ મનુષ્યોની અવગાહના ત્રણ ગાડની અને સંમૂર્છિમનો અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી છે. આ (અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ) સર્વત્ર જઘન્યપદે અને અપર્યાપ્તપદે જાણવો.

તથા ' કઙ્કિત્વે નં ' इत्यादि सूत्र स्पष्ट છે, તેમાં વિશેષ એ કે—વિવિધ પ્રકારની અથવા વિશેષ પ્રકારની જે ક્રિયા તે વિક્રિયા, તેને વિષે જે થયું તે વૈક્રિય કહેવાય છે, અથવા તો વિવિધ કે વિશિષ્ટને જે કરે છે તે વૈકુર્વિક કહેવાય છે. તેમાં એકેંદ્રિય વૈક્રિય શરીર વાયુકાયને હોય છે અને પંચેંદ્રિય વૈક્રિય શરીર નારકાદિકને હોય છે. ' एवं जाव ' इत्यादिक अतिदेश (भलामण) होवाથી આ પ્રમાણે જાણવું કે—હે ભગવાન ! જો એકેંદ્રિયને વૈક્રિય શરીર હોય છે તો શું વાયુકાય એકેંદ્રિયને વૈક્રિય શરીર હોય છે કે અવાયુકાય એકેંદ્રિયને વૈક્રિય શરીર હોય છે ? હે ગૌતમ ! વાયુકાય એકેં-

દ્રિયને વૈક્રિય શરીર હોય છે, અવાયુકાય એકંદ્રિયને વૈક્રિય શરીર હોતું નથી. इत्यादिक अभिलाषे (आलावाए) करीने
आ अर्थ जाणवो—जो वायुकायने वૈક્રિય શરીર હોય છે તો તે સૂક્ષ્મ વાયુકાયને કે બાદર વાયુકાયને હોય છે ? હે ગૌતમ !
बादरने ज होय છે. जो बादरने होय છે તો શું પર્યાપ્તને કે અપર્યાપ્તને ? હે ગૌતમ ! पर्याप्ताने ज होय છે. हे भगवान !
जो पंचेंद्रियने (वૈક્રિય શરીર હોય છે) તો શું નારકીને, પંચેંદ્રિયતિર્યચને, મનુબ્યને કે દેવને (વૈક્રિય શરીર હોય છે) ?
हे गौतम ! सर्वने (चारेने) होय છે. તેમાં સાતે પ્રકારના નારકી પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા બન્નેને હોય છે. हे भगवान !
जो तिर्यचने होय છે તો શું સંમૂર્છિમને કે બીજાને (ગર્ભજને) ? હે ગૌતમ ! बीजाने एटले गर्भजने ज होय છે, ते गर्भज
पण संख्याता वर्पना आयुष्यवाळा पर्याप्ताने ज होय છે, ते पण जळचरादिक त्रणे भेदवाळाने (वૈક્રિય શરીર) होय છે.
तथा मनुष्यने होय છે તે ગર્ભજને જ હોય છે, ते पण कर्मभूमिमां उत्पन्न थयेलाने ज, ते पण संख्याता वर्पना आयुष्यवाळा
पर्याप्ताने ज होय છે. तथा देव एटले भवनवासी विगेरेने होय છે, तेमां दश प्रकारना असुरादिक पर्याप्ता અને इतर (अप-
र्याप्ता) बन्नेने होय છે, ए ज प्रमाणे आठ प्रकारना व्यंतरने અને पांच प्रकारना ज्योतिषीने होय છે. तथा हे भगवान !
जो वैमानिक देवने (वૈક્રિય શરીર) होय છે તો શું કલ્પોપपन्न देवने के कल्पातीत देवने होय છે ? हे गौतम ! बने
प्रकारनाने होय છે તે પણ પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા બન્નેને વૈક્રિય શરીર હોય છે. ॥

तथा हे भगवान ! वૈક્રિય શરીર કેવા સંસ્થાન(આકાર)વાळું હોય છે ? आ प्रश्नो जवाब कहे છે કે—हे गौतम !
विविध प्रकारना संस्थानवाळું होय છે. तेमां वायुकायने पताकासंस्थानवाळું, नारकीओने भवधारणीय અને उत्तरवैक्रिय

વન્ને હુંડસંસ્થાનવાલું, પંચેદ્રિયતિર્યંચ અને મનુષ્યને વિવિધ પ્રકારના સંસ્થાનવાલું અને દેવોને ભવધારણીય વૈક્રિય શરીર સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાલું અને ઉત્તરવૈક્રિય વિવિધ સંસ્થાનવાલું હોય છે. માત્ર કલ્પાતીત દેવને ભવધારણીય જ હોય છે.

તથા હે ભગવાન ! વૈક્રિય શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી અને ઉત્કર્ષથી કાંઈક અધિક એક લાખ યોજન જેટલી હોય છે. તેમાં વાયુકાયને વન્ને પ્રકારે (જઘન્ય અને ઉત્કર્ષથી) અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી કહી છે. એ જ પ્રકારે નારક્ષીને જઘન્યથી ભવધારણીય શરીરની અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કર્ષથી પાંચ સો ધનુષ્ય જેટલી (અવગાહના) કહી છે. આ અવગાહના સાતમી પૃથ્વીને વિષે જાણવી, છઠ્ઠી વિગેરે પૃથ્વીને વિષે તો એ જ અવગાહના અર્ધ અર્ધ હીન જાણવી. પરંતુ ઉત્તરવૈક્રિય શરીરની અવગાહના તો સર્વેની (સાતે પૃથ્વીના નારક્ષીની) જઘન્યથી અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલી અને ઉત્કર્ષથી અવગાહના ભવધારણીય શરીરથી વમળી જાણવી. પંચેદ્રિય તિર્યંચોને ઉત્કર્ષથી વસોથી નવ સો યોજનની જાણવી, મનુષ્યોને ઉત્કર્ષથી કાંઈક અધિક એક લાખ યોજનની હોય છે, દેવોને ઉત્તર વૈક્રિય શરીરની અવગાહના એક લાખ યોજનની છે અને ભવધારણીય શરીરની અવગાહના તો મનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષી, સૌધર્મ અને ઈશાનના દેવોને સાત હાથની, સનન્કુમાર અને માહેદ્ર કલ્પના દેવોને છ હાથની, વ્રહ્મ અને લાંતકના દેવને પાંચ હાથની, મહાશુક્ર અને સહસ્રાર દેવને ચાર હાથની, આનતાદિક ચારને વિષે ત્રણ હાથની, નવ ગ્રૈવેયકને વિષે બે હાથની અને અનુચર વિમાનને વિષે એક હાથની ભવધારણીય શરીરની

૧ અરથી અરથી એટલે છઠ્ઠીમાં ૨૫૦ ધનુષ્ય, પાંચમીમાં ૧૨૫ ધનુષ્ય, ચોથીમાં ૬૨૫ ધનુષ્ય એ પ્રમાણે સમજવી.

नहीं पामेला प्रमत्तने होतुं नथी, क्वद्वि पामेलाने आहारक शरीर होय छे). ए ज वाचत कहे छे—‘ वयणा वि भाणि-
यच्च त्ति ’—सूचव न करेला वचनो पण सर्वे कहेला न्याये करीने कहेवा, अर्थात् विभागवडे (जुदा जुदा) संपूर्ण
उच्चारण करावा ।

‘ आहारय त्ति ’—हे भगवान ! आहारक शरीरनी केटली मोटी शरीरावगाहना कही छे ? हे गौतम ! एम सूचव न
कर्युं छे के जघन्यथी कांइक न्यून रत्ति जेटली कही छे. (उत्कृष्टथी पूर्ण रत्ति कहेल छे) केवी रीते ? ते कहे छे—तथा-
प्रकारना प्रयत्न विशेषथकी अने तथाप्रकारना आरंभक द्रव्यविशेषथकी प्रारंभने समयै पण कहुं तेटलुं ज प्रमाण होय छे,
कारण के औदारिकादिक शरीरनी जेम प्रारंभने काळे अंगुलना असंख्यातमा भाग जेटली अवगाहना होती नथी, एवो भावार्थ छे.

‘ तेयासररीरे णं भंते ’ इत्यादि, ‘ एवं जाव ’—यावत् शब्द लख्यो छे तेथी प्रज्ञापना सूत्र संबंधी एकवीशमा
पदमां कहेल तैजस शरीरनी वक्तव्यता अहीं कहेवी, तेनो अर्थ आ प्रमाणे छे—हे भगवान ! एकेंद्रियनुं तैजस शरीर केटला
प्रकारनुं कहुं छे ? हे गौतम ! पांच प्रकारनुं कहुं छे. ते आ प्रमाणे—पृथ्वीकायथी लइने वनस्पतिकाय सुधीना एकेंद्रि-
यना तैजस शरीर कहा छे. ए प्रमाणे जीवराशिनी प्ररूपणाने अनुसारे सूत्रनी भावना करवी, यावत् सर्वार्थसिद्धिक अनु-
त्तरोपपातिक कल्पातीत वैमानिक देवरूप पंचेंद्रियनुं तैजस शरीर हे भगवान ! केवा संस्थानवाळं कहुं छे ? हे गौतम !
विविध संस्थानवाळं कहुं छे. जे पृथिव्यादिक जीवनुं जे औदारिकादिक शरीरनुं संस्थान कहुं छे ते ज तैजस शरीर अने
कार्मण शरीरनुं जाणवुं. ।

તથા મારણાંતિક સમુદ્ઘાતને પામેલા જીવના તૈજસ શરીરની અવગાહના કેટલી કહી છે ? હે ગૌતમ ! વિષ્કંભ અને વાહલ્યવહે શરીરના પ્રમાણ જેટલી અને આયામવહે જઘન્યથી અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી અને ઉત્કર્ષથી ઊંચે અને નીચે લોકાંતથી આરંભીને લોકાંત સુધી જાણવી: કેમકે એકંદ્રિય જીવ ત્યાંથી (અધોલોકાંતથી) ત્યાં (ઉર્ધ્વલોકાંતે) ઉત્પન્ન થઈ શકે છે તેને આશ્રીને આ જાણવું એવો ભાવાર્થ છે. એ જ પ્રમાણે સર્વ (પાંચે) એકંદ્રિય સંબંધી જાણવું, પરંતુ દ્વીંદ્રિય જીવોની તો આયામવહે ઉત્કર્ષથી તિર્યગ્લોકથી આરંભીને તિર્યગ્ લોકાંત સુધી જાણવી; કેમકે પ્રાયે કરીને તિર્યગ્લોકમાં દ્વીંદ્રિયાદિક તિર્યંચ હોય છે. નારકીના તૈજસ શરીરની અવગાહના જઘન્યથી એક હજાર યોજનની છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે- નરકમાંથી નીકળીને પાતાલકલશના એક હજાર યોજનના માનવાલા કુહ્ય(ઠીંકરી)ને મેદીને તેમાં મત્સ્યપણે ઉત્પન્ન થાય તેને આશ્રીને તેટલી અવગાહના હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી નીચે સાતમી પૃથ્વી સુધી અવગાહના હોય છે, આ પ્રમાણ સાતમી પૃથ્વીનો નારકી સમુદ્રાદિકના મત્સ્યને વિષે ઉત્પન્ન થાય તેને આશ્રીને જાણવું. તિરિહું સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધી અને ઊંચે પંડકવનની પુષ્કરિણી (વાવ) સુધી જાણવું, કેમકે નારકી જીવ તે બન્નેમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, પણ તેનાથી આગલ ઉત્પન્ન થતા નથી. તથા મનુષ્યના તૈજસ શરીરની અવગાહના (સર્વદિશાએ) લોકાંત સુધી જાણવી. તથા ભવનપતિ, વ્યંતર, ડ્યોતિષ્ક, સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પના દેવોના તૈજસ શરીરની અવગાહના જઘન્યથી અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી છે, કેમકે તેઓ પોતાને સ્થાને જ પૃથ્વીકાયાદિકપણે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, અને ઉત્કર્ષથી નીચે ત્રીજી પૃથ્વી સુધી, તિરિહું સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની બહારની વેદિકાના અંત સુધી અને ઊંચે ઈષ્ટગ્રાગભારા નામની પૃથ્વી સુધી જાણવી, કારણ કે તેઓ શુભ પર્યાપ્ત

ચાદર પૃથ્વીકાયાદિકને વિપે જ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, તેથી આગલ થઈ શકતા નથી. તથા સનત્કુમાર દેવલોકથી આરંભીને સહસ્રાર દેવલોક સુધીના દેવોના તૈજસ શરીરની અવગાહના જઘન્યથી અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે—પંડકવનાદિકની પુષ્કરિણીમાં સ્નાન (ક્રીડા) કરવા માટે ઉતરતાં મરણ પામીને ત્યાં જ મત્સ્યપણે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે તેથી, અથવા પૂર્વભવ સંવંધી મનુષ્યે મોગવેલી પોતાની સ્ત્રીને આલિંગન કરી (કરતી વચ્ચે) મરણ પામી તેના જ ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે તેથી, અને ઉત્કર્ષથી તો નીચે મહાપાતાલકલશના વીજા ત્રિભાગ સુધી જાણવી; કારણ કે ત્યાં જલ હોવાથી મત્સ્યમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, તિરછું સ્વંયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધી અને ડુંચે અચ્યુત દેવલોક સુધી જાણવી. કારણ કે ત્યાં સંગતિક (મિત્ર) દેવની નિશ્રાણ (મદદથી) જઈ મરણ પામી અહીં (મનુષ્યમાં) જ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે તેથી. તથા આનંત દેવલોકથી આરંભીને અચ્યુત દેવલોક સુધીના દેવોના તૈજસ શરીરની અવગાહના જઘન્યથી અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી જાણવી. કેવી રીતે ? તે કહે છે—અહીં (મર્ત્યલોકમાં) આવી મરણકાળને લીધે વિપરીત મતિ થવાથી મનુષ્યે મોગવેલી નારીને પળ આલિંગન કરી મરણ પામી ત્યાં જ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે તેથી, અને ઉત્કર્ષથી તો નીચે અધોલોક ગ્રામ સુધી, તિરછું મનુષ્ય ક્ષેત્રને વિપે અને ડુંચે અચ્યુતવિમાન સુધી તૈજસ શરીરની અવગાહના સમજવી. તેને મનુષ્યોને વિપે જ ઉત્પન્ન થવાપણું છે, અહીં ભાવાર્થ પૂર્વની જેમ જાણવો. તથા નવ ગ્રંથેયક અને પાંચ અનુત્તરોપપાતિક દેવોના તૈજસ શરીરની અવગાહના જઘન્યથી વિદ્યાધરની શ્રેણિ સુધી અને ઉત્કર્ષથી નીચે અધોલોકગ્રામ સુધી, તિરછું મનુષ્યક્ષેત્ર સુધી અને ડુંચે તેમના (પોતપોતાના) વિમાન સુધી જ જાણવી. इति ॥

કાર્મણ શરીરની અવગાહના પળ એ જ રીતે જાણવી, કેમકે તૈજસ શરીર અને કાર્મણ શરીરની અવગાહના એક સરખી જ હોય છે. इति ॥ કહેલા અર્થવાલા જ સૂત્રના અંશને કહે છે—‘ ગેવેજ્જસ પ્ણ ’ इत्यादि ॥

અનંતર (ઉપર) ગ્રાણીઓનો અવગાહનાધર્મ કહ્યો. હવે અવધિધર્મનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે—

મૂ—મેય વિસયસંઠાणे, અહિંમતર બાહિરે य देसोही ।

ओहिस्स बुद्धिहाणी, पडिवाई चेव अपडिवाई ॥ १ ॥

મૂલાર્થ:—અવધિજ્ઞાનના મેદ ૧, વિષય ૨, સંસ્થાન ૩, આમ્યંતર ૪, બાહ્ય ૫, દેશાવધિ ૬, હાનિદ્વિદ્ધિ ૭, પ્રતિપાતી ૮ અને અપ્રતિપાતી ૯. આ સર્વ દ્વાર કહેવા.

ટીકાર્થ:—મેદે इत्यादि દ્વારગાથા—તેમાં અવધિના (અવધિજ્ઞાનના) મેદ કહેવા; જેમકે વે પ્રકારે અવધિ છે—ભવપ્રત્યય (ભવને આશ્રીને) અને ક્ષાયોપશમિક (ક્ષયોપશમને આશ્રીને થયેલ). તેમાં દેવ અને નારકીને ભવપ્રત્યય અવધિ હોય છે, તથા મનુષ્ય અને તિર્યચને ક્ષાયોપશમિક અવધિ હોય છે. ૧. તથા અવધિનો વિષય કહેવો. તે વિષય ચાર પ્રકારનો છે—દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવ. તેમાં દ્રવ્યથી જઘન્ય તેજસ્ અને માષા બન્નેને અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગના સુધીના દ્રવ્યોને જાણે, અને ઉત્કર્ષથી એક પરમાણુથી આરંભીને અનંત પરમાણુ સુધીના સર્વ રૂપી દ્રવ્યના સમૂહને જાણે. ક્ષેત્રથી આ પ્રમાણે—જઘન્યથી અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા ક્ષેત્રને જાણે અને ઉત્કર્ષથી અલોકને વિષે લોકપ્રમાણવાલા અસં-

રુચ્યું (વિભાગ) ને જાણે (જાણી શકે). કાઠથી આ પ્રમાણે—જઘન્યથી અતીત અને અનાગત આવલિકાના અસં-
 રુચ્યાતમા ભાગ જેટલા કાઠને જાણે અને ઉત્કર્ષથી અસંખ્યાતી ઉત્સર્પિણીને જાણે. તથા માત્રથી આ પ્રમાણે—જઘ-
 ન્યથી દરેક દ્રવ્યના ચાર વર્ણાદિ(વર્ણ, ગંધ, રસ ને સ્પર્શ) ને અને ઉત્કર્ષથી એકેક દ્રવ્યના અસંખ્ય વર્ણાદિકને અને સર્વ
 દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનંત વર્ણાદિકને જાણે. ૨. તથા અવધિનું સંસ્થાન કહેવું. તે આ પ્રમાણે—નારકીનું અવધિ તપ્ર(ત્રાપા)—
 ના આકારવાળું, મવનપતિનું પલ્યના આકારવાળું, વ્યંતરોને પહાના આકારવાળું, જ્યોતિષીને જ્વાલરના આકારવાળું, કલ્પો-
 પપન્ન (ચાર દેવલોકના) દેવોને મૃદંગના આકારવાળું, નવ ગ્રૈવેયકના દેવોને પુષ્પસમૂહથી ભરેલી શગ ચઢાવેલી ચંગેરીના
 આકારવાળું અને પાંચ અનુત્તરવિમાનના દેવોને કન્યાના ચોલકના આકારવાળું એટલે લોકનાલીના આકારવાળું અવધિ-
 હોય છે. મનુષ્ય અને તિર્યચને વિવિધ પ્રકારના આકારવાળું અવધિ હોય છે. ૩. તથા ‘ અઙ્ગિભત્તર સ્તિ ’—અવધિજ્ઞાન-
 વ્રંદે પ્રકાશિત થયેલા ક્ષેત્રની અંદર કયા જીવો હોય છે ? તે કહેવું. તે આ પ્રમાણે—નારકી, દેવ અને તીર્થકરો અવધિજ્ઞાનના
 ક્ષેત્રની અંદર હોય છે. ૪. તથા ‘ બાહિરે ચ સ્તિ ’—અવધિજ્ઞાનના ક્ષેત્રની વહાર કયા જીવો હોય છે ? તે કહેવું. તેમાં
 શેષ (નારકી, દેવ અને તીર્થકર સિવાયના) જીવો તે બાહ્ય અવધિવાળા અને અમ્યંતર અવધિવાળા એમ વન્ને પ્રકારના હોય
 છે. ૫. તથા ‘ દેસોહિ સ્તિ ’—અવધિજ્ઞાનવ્રંદે પ્રકાશ કરવા લાયક વસ્તુના એક દેશને પ્રકાશ કરનાર જે અવધિ તે
 દેશાવધિ કહેવાય છે. તેવું અવધિ કયા જીવોને હોય છે ? તે કહેવું અને તેવા અવધિથી જે વિપરીત (જુદા પ્રકારનું) હોય

? અન્યત્ર અમ્યંતર અવધિ એટલે નિશ્ચય અવધિવાળા અને બાહ્ય અવધિ એટલે અવધિજ્ઞાનની ભજનાવાળા સમજવા એમ કહ્યું છે.

તે સર્વાવધિ કહેવાય છે. તેમાં મનુષ્યોને બન્ને પ્રકારનું અવધિ હોય છે અને વીજા સર્વેને દેશાવધિ એક જ હોય છે; કારણ કે કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના સમીપને સમયે જ સર્વાવધિ (પરમાવધિ) થઈ શકે છે. ૬. તથા અવધિજ્ઞાનની વૃદ્ધિ અને હાનિ કહેવી. તેમાંનું જે જીવોને જેવું અવધિ હોય તે કહેવું. તેમાં તિર્યંચ અને મનુષ્યને વર્ધમાન (વધતું) અને હીયમાન (ઘટતું) બન્ને પ્રકારનું અવધિ હોય છે. બાકીનાને (નારકી અને દેવને) અવસ્થિત જ (એક સરખું જ) હોય છે. તેમાં અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ વિગેરેને પ્રથમ જોઈને પછી વધારે જોવે તે વધતું (વૃદ્ધિમાન) કહેવાય છે અને તેનાથી જે વિપરીત તે હાનિ પામતું (હીયમાન) કહેવાય છે. ૭. તથા પ્રતિપાતી અને અપ્રતિપાતી એવા બે પ્રકારનું અવધિ છે તેમાં ઉત્કર્ષથી આશ્વા લોકને જાણે તેટલું હોય તે પ્રતિપાતી હોઈ શકે છે અને તેનાથી અધિક દેવે તે અપ્રતિપાતી કહેવાય છે. તેમાં જે ભવપ્રત્યય અવધિ છે તે તે ભવ પૂરો થતાં સુધી પડતું નથી અને જે ક્ષાયોપશમિક અવધિ છે તે તે બન્ને પ્રકારનું હોય છે. ૮-૯. इति ॥ તે જ દેખાડે છે—

મૂ૦—કઙ્ઘિવિહે ણં મંતે ! ઓહી પન્નત્તા ? ગોયમા ! દુવિહા પન્નત્તા—ભવપચ્છદ્દણ્ણ ય સ્વઓવ-
સમિણ્ણ ય, एवं સંઘં ઓહિપદં માણિયંઘં ॥

મૂલાર્થ:—હે મગવાન ! અવધિજ્ઞાન કેટલા પ્રકારે કહ્યું છે ? હે ગૌતમ ! બે પ્રકારે કહ્યું છે—ભવપ્રત્યયિક અને ક્ષાયો-
પશમિક. એ પ્રમાણે સર્વ અવધિપદ કહેવું ॥

टीકાર્થ:—‘કહ્વિહે’ ઇત્યાદિ. આ અવસરે પ્રજ્ઞાપના સ્વત્રું તેત્રીશમું પદ પરિપૂર્ણ કહેવું. ઇતિ ॥

હમણાં જીવના પર્યાયરૂપ ક્ષાયોપશ્મિક ઉપયોગ વિશેષ કહ્યો. હવે વેદનાના સ્વરૂપવાળો તે જ ઔદયિક ઉપયોગ કહેવાય છે—

મૂ—સીયા ય દ્વ સારીર સાતા તહ વેયણા ભવે દુક્ખા । અબ્ભુવગમુવક્કમિયા ણીયાએ ચેવ અણિયાએ ॥ ૧ ॥ નેરહયા ણં મંતે ! કિં સીતં વેયણં વેયંતિ ડસિણં વેયણં વેયંતિ સીતોસિણં વેયણં વેયંતિ ? ગોયમા ! નેરહયા ० એવં ચેવ વેયણાપદં માણિયંવં ॥

મૂલાર્થ:—શીત, દ્રવ્ય, શરીર સંબંધી, સાતા વેદના, દુઃખ, આમ્હુપગમ, ઔપક્રમિક, નિદયા અને અનિદયા, આટલા પ્રકારની વેદના છે (૧) । હે મગવાન ! નારકી જીવો શું શીત વેદનાને વેદે છે (મોગવે છે-અનુભવે છે) ? કે ઉણ-વેદનાને વેદે છે ? કે શીતોણ વેદનાને વેદે છે ? હે ગૌતમ ! નારકી જીવો ० વિનેરે આ પ્રમાણે સર્વ વેદનાપદ કહેવું. ॥

ટીકાર્થ:—‘સીયા’ ઇત્યાદિ દ્વાર ગાથા છે. તેમાં ‘સીયા ય ત્તિ’—અહીં ‘ચ’ શબ્દ લખ્યો છે તે નહીં કહેલાનો પણ સંગ્રહ કરવા માટે છે, તેથી ત્રણ પ્રકારની વેદના—શીત, ઉણ અને શીતોણ. તેમાં નારકીઓ શીત અને ઉણ વેદનાને વેદે છે. શેપ જીવો ત્રણે પ્રકારની વેદના વેદે છે. ૧. ‘દ્વવે ત્તિ’—અહીં ઉપલક્ષણથી દ્રવ્યાદિક ભેદવડે ચાર પ્રકારની વેદના લેવી. તેમાં પુદ્ગલ દ્રવ્યના સંબંધથી (જે વેદના થાય તે) દ્રવ્ય વેદના, નરકાદિકના ઉત્પત્તિક્ષેત્રના સંબંધથી

(જે થાય તે) ક્ષેત્ર વેદના, નારકાદિક આયુષ્યરૂપ કાલના સંબંધથી થાય તે કાલ વેદના અને વેદનીય કર્મના ઉદયથી (જે વેદના થાય તે) ભાવ વેદના કહેવાય છે. તેમાં નારકથી આરંભીને વૈમાનિક સુધીના સર્વ જીવો ચારે પ્રકારની વેદના વેદે છે. ૨. તથા 'સારીર ત્તિ'—ત્રણ પ્રકારની વેદના—શારીરિક, માનસિક અને શારીરમાનસિક. તેમાં સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય સર્વ જીવો ત્રણે પ્રકારની વેદના વેદે છે અને શેષ જીવો એકલી શારીરિક વેદના વેદે છે. ૩. તથા 'સાય ત્તિ'—ત્રણ પ્રકારની વેદના—સાતા, અસાતા અને સાતાસાતા. તેમાં સર્વ જીવો ત્રણે પ્રકારની વેદના વેદે છે. ૪. 'તહ વેયણા ભવે હુક્કલ ત્તિ'—ત્રણ પ્રકારની વેદના—સુખ, દુઃખ અને સુખદુઃખ. તેમાં સર્વ જીવો ત્રણે પ્રકારની વેદના વેદે છે. ૫. અહીં સાત, અસાત અને સુખ, દુઃખનો વિશેષ આ પ્રમાણે છે—ક્રમે કરીને (પોતાની મેળે) ઉદયને પામેલા વેદનીય કર્મના પુદ્ગલોનો જે અનુભવ થયો તે સાત અસાત કહેવાય છે, અને વીજાએ ઉદિરાતા વેદનીય કર્મના પુદ્ગલોનો જે અનુભવ થયો તે સુખ દુઃખ કહેવાય છે. તથા 'અભ્યુપગમુવક્કમિય ત્તિ'—ત્રણ પ્રકારની વેદના—આભ્યુપગમિકી અને ઔપક્રમિકી. તેમાં જીવો પહેલી (આભ્યુપગમિકી) વેદનાને પોતે જ સ્વીકાર કરીને વેદે તે. જેમકે સાધુઓ કેશનો લોચ અને બ્રહ્મચર્ય વિગેરેથી વેદે છે તે, અને વીજી (ઔપક્રમિકી) તે સ્વયમેવ ઉદયમાં આવેલા અથવા ઉદીરણા કરવાત્રહે ઉદયમાં આણેલા વેદનીય કર્મનો જે અનુભવ કર્યો તે. તેમાં પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યો આ બન્ને પ્રકારની વેદના વેદે છે, અને શેષ જીવો એકલી ઔપક્રમિકી વેદનાને વેદે છે. ૬-૭. તથા 'ળીયાએ ચેવ અળિયાએ ત્તિ'—ત્રણ પ્રકારની વેદના—નિદયા એટલે આભોગથી (જાળીને) અને અનિદયા એટલે અનાભોગથી (અજાણપણે) વેદાય તે. તેમાં સંજ્ઞી જીવોને બન્ને

પ્રકારની હોય છે અને અસંજીને એકલી અનિદયાવેદના વેદાય છે. ૮-૯. આ દ્વારોના વિવરણને માટે 'નેરઙ્યાણં' इत्यादि સ્ત્રવ કહ્યું છે, આ અવસરે પ્રજ્ઞાપના સ્ત્રવનું વેદના નામનું પાંત્રીશમું પદ કહેવું. इति ॥

હમણાં વેદનાની પ્રરૂપણા કરી, તે વેદના લેશ્યાવાળાને જ હોય છે, તેથી હવે લેશ્યાની પ્રરૂપણા કરવા માટે કહે છે—
મૂ૦—કઙ્ઞ ણં મંતે ! લેસાઓ પન્નત્તાઓ ? ગોયમા ! છ લેસાઓ પન્નત્તાઓ, તં જહા—કિપહા નીલા કાઁક તેઁક પમ્હા સુઘ્ઘા, एवं લેસાપયં માણિયંવં ॥

મૂલાર્થ:—હે મગવાન ! લેશ્યાઓ કેટલી કહી છે ? હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ કહી છે, તે આ પ્રમાણે—કૃણ, નીલ, કાપોત, તેજસ્, પદ્મ અને શુક્લ. એ પ્રમાણે લેશ્યાપદ કહેવું. ॥

ટીકાર્થ:—' કઙ્ઞ ણં મંતે ! ' इत्यादि, આ સ્થાને પ્રજ્ઞાપના સ્ત્રવનું છ ઉદેશ્યાવાળું લેશ્યા નામનું સત્તરમું પદ કહેવું. તે પદ અતિ મોટું હોવાથી અમે અર્થથી પણ અહીં લખ્યું નથી, તેથી ત્યાંથી જ જાણી લેવું. इति ॥

હમણાં લેશ્યાઓ કહી. હવે લેશ્યાવાળા જ જીવો આહાર કરે છે, તેથી આહારની પ્રરૂપણા કરવા માટે કહે છે—

મૂ૦—અણંતરા ય આહારે, આહારાભોગણા ઇય । પોગલા નેવ જાણંતિ, અઙ્ઙવસાણે ય સમ્મત્તે ॥ ૧ ॥ નેરઙ્યા ણં મંતે ! અણંતરાહારા તઓ નિવત્તણયા તઓ પરિયાઙ્ઙયણયા તઓ પરિ-
ણામરણાય તઓ પરિયારણયા તઓ પચ્છા વિકુલ્લણયા ? હંતા ગોયમા ! एवं आहारपदं भाणि

યથં ॥ સૂત્રમ-૧૫૩ ॥

મૂલાર્થઃ—અનંતર (આંતરા રહિત) આહાર, આહારની આભોગતા અને અનાભોગતા, પુદ્ગલોને જાણે નહીં, અધ્ય-
વસાન અને સમ્યક્ત્વ, આટલા દ્વાર કહેવા. (૧) હે ભગવાન ! નારકી જીવો અનંતર આહારવાળા, ત્યારપછી શરીરની નિર્વૃત્તિ,
ત્યારપછી પર્યાદાન, ત્યારપછી પરિણામતા, ત્યારપછી પરિચારણતા અને ત્યારપછી વિકુર્વણતા છે ? હે ગૌતમ ! હા. એ પ્રમાણે
આહાર પદ કહેવું. ॥ સૂત્ર-૧૫૩ ॥

ટીકાર્થઃ—‘ અણંતરા ય ’ इत्यादि द्वारश्लोक कहे છે—‘ તેમાં ’ અણંતરા ય આહારે ત્તિ ’—અનંતર એટલે
આહારના વિષયમાં વ્યવધાન રહિત અર્થાત્ અનંતર આહારવાળા જીવ કહેવા, તથા આહારની આભોગતા, મૂલમાં ‘ અપિ
ચ ’ એવું વચન હોવાથી અનાભોગતા પણ કહેવી, તથા પુદ્ગલોને ન જ જાણે, અહીં ‘ એવ ’ શબ્દ લખ્યો છે તેથી ન જુએ
એમ તેના ચાર ભંગ (ચૌભંગી) સૂચવ્યા છે, તથા અધ્યવસાય અને સમ્યક્ત્વ કહેવું. इति । તેમાં પહેલા દ્વારનો અર્થ કહે
છે—‘ નેરહયા ’ इत्यादि, ‘ અણંતરાહાર ત્તિ ’—ઉત્પત્તિના ક્ષેત્રની પ્રાપ્તિ થાય તે જ સમયે આહાર કરે છે ? ‘ તત્તો
નિવ્વત્તણયા इति ’—ત્યારપછી શરીરની નિર્વૃત્તિ કરે છે ? ‘ તત્તો પરિચારણય ત્તિ ’—ત્યારપછી પર્યાપાન

૧. આ અર્થ લેખેલી બે પ્રતને આધારે લખ્યો છે. છાપેલી પ્રતમાં પર્યાપાનને બદલે પર્યાદાન એટલે અંગપ્રત્યંગબંધે ચોતરફથી
આદાન-ગ્રહણ કરે છે. એમ હોવું જોઈએ એવો પ્રકાશકે પોતાનો મત વતાવ્યો છે, અને ત્યારપછી ‘ તત્તો પરિણામણય ત્તિ ’ એ પાઠ
અને તેની ટીકા છાપેલી પ્રતમાં છે જ નહીં તેથી લેખેલી પ્રતમાં જોઈ અર્થ લખ્યો છે.

શ્રી

સમવાયાજ્ઞ

સૂત્ર ॥

ચોથું અંગ

॥૨૮૧॥

એટલે અંગ અને પ્રત્યંગવડે ચોતરફથી પાન કરે છે? 'તતો પરિણામણય ત્તિ'--ત્યારપછી [નહીં] પીધેલાની ઉપાત્તા એટલે ઇંદ્રિયાદિકના વિભાગવડે પરિણતિ કરે છે (પરિણમાવે છે)? 'તતો પરિચારણય ત્તિ'--ત્યારપછી શબ્દાદિ વિષયોનો ઉપભોગ કરે છે? 'તતો પચ્છા વિઉચ્ચણય ત્તિ'--ત્યારપછી વિક્રિયા (વિકુર્વણ) એટલે વિવિધ રૂપો કરે છે? (આ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્નનો જવાબ પ્રશ્ન આપે છે કે) 'હંતા ગોચમા!'--હે ગૌતમ ! હા, એમ જ છે. એ પ્રમાણે સર્વ પંચેંદ્રિયોનો આહાર વિષય કહેવો. વિશેષ એ કે-દેવોને પહેલી વિકુર્વણ અને પછી પરિચારણા (શબ્દાદિ વિષયનો ભોગ) હોય છે અને વીજાઓને પહેલી પરિચારણા અને પછી વિકુર્વણ હોય છે. તથા એકંદ્રિયાદિકના વિષયમાં પણ એ જ પ્રમાણે પ્રશ્ન જાણવો, તેના જવાબમાં તો આ પ્રમાણે જાણવું--જ્યાં વૈક્રિયનો સંભવ નથી, ત્યાં વિકુર્વણનો નિષેધ કહેવો. આ પ્રમાણે પહેલું આહાર પદ કહેવું. ઇતિ । જેમ અહીં પ્રથમ દ્વારના પ્રશ્ન કહ્યા તે જ પ્રમાણે તેનો ઉત્તર અને વીજા દ્વારોને કહેતા એવા (આચર્ય) પ્રજ્ઞાપના સ્વરૂપ પરિચારણા પદ નામનું ચોત્રીશનું પદ કહેવું. અહીં તો આહારના વિચારનું પ્રધાનપણ હોવાથી આ આહારપદ કહ્યું છે, તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે--તેમાં ' આહારાભોગણા-દય ત્તિ, ' આનું વિવરણ (ટીકા) આ પ્રમાણે છે--હે ભગવાન ! નારકીઓનો આહાર શું આભોગવડે થાય છે કે અનાભોગવડે થાય છે? વન્ને પ્રકારે થાય છે, એનો ઉત્તર છે. એ જ પ્રમાણે સર્વ જીવોનો આહાર જાણવો. વિશેષ એ કે--એકંદ્રિયોનો આહાર અનાભોગથી જ નીપજેલો હોય છે. તથા ' પોગલા નેવ જાણંતિ ત્તિ, ' આનો અર્થ આ પ્રમાણે છે--નારકીઓ જે પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, તે પુદ્ગલોને અવધિજ્ઞાનવડે પણ જાણી શકતા નથી; કેમકે તે નારકીઓને

તે પુદ્ગલ સંબંધી અંવધિજ્ઞાનનો અવિષય છે તેથી, તેમ જ ચક્ષુવંદે જોઈ શકતા પણ નથી. કેમકે તે નારકીઓ લોભ આહાર-વાલા છે તેથી. એ જ પ્રમાણે અસુરકુમારથી આરંભીને ત્રીંદ્રિય પર્યંત જાણવું. અને ચતુરિંદ્રિયો તો ચક્ષુ છતાં પણ મતિઅજ્ઞાની હોવાથી પ્રક્ષેપાહાર(કવલાહાર)ને જાણતા નથી પણ ચક્ષુવંદે જોઈ શકે છે. તથા તે જ (ચતુરિંદ્રિયો) લોમાહારને જાણતા નથી અને જોતા પણ નથી, એમ વ્યવેશ કરાય છે, કેમકે તે (લોમાહાર) ચક્ષુનો અવિષય છે. તથા પંચેંદ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યો કેટલાક જાણે છે અને જુએ છે, કેમકે અવધિજ્ઞાનાદિવંદે શુક્ત એવા તે લોમાહારને અને પ્રક્ષેપાહારને જાણે છે અને જુએ છે (૧), તથા બીજા કેટલાક જાણે છે, પણ જોતા નથી, એટલે કે લોમાહારને અવધિવંદે જાણે છે પણ ચક્ષુવંદે જોઈ શકતા નથી (૨) તથા બીજા કેટલાક જાણે નહીં પણ જુએ સ્વરા, તેમાં મતિઅજ્ઞાનીપણાને લીધે પ્રક્ષેપાહારને જાણે નહીં અને ચક્ષુવંદે જુએ સ્વરા (૩) તથા બીજા કેટલાક જાણે પળ નહીં અને જુએ પળ નહીં. એટલે અતિશય (અવધ્યાદિ) રહિતપણાને લીધે લોમાહારને જાણે નહીં અને જુએ પળ નહીં. (૪). તથા વ્યંતર અને જ્યોતિષ્ક દેવો નારકીની જેમ જાણવા. તથા વૈમાનિક દેવો તો જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય તે વિશિષ્ટ અવધિજ્ઞાન હોવાથી જાણે છે અને ચક્ષુ પણ વિશિષ્ટ હોવાથી જુએ પળ છે, પરંતુ જે મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય તે જાણે પળ નહીં અને જુએ પળ નહીં; કેમકે તેમને પ્રત્યક્ષ-જ્ઞાન અને પરોક્ષજ્ઞાન અસ્પષ્ટ જ હોય છે તેથી, તથા ‘અજ્ઞવસાણે ત્તિ’ એ દ્વાર કહે છે—નારકી વિગેરે (સર્વ જીવો)ને પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત એવા અધ્યવસાયનાં સ્થાનો અસંખ્યાતા હોય છે. તથા ‘સંમત્તે ત્તિ’ એ દ્વાર કહે છે—તેમાં નારકીઓ શું સમ્યક્ત્વના અભિગમ(પ્રાપ્તિ)વાલા છે ? કે મિથ્યાત્વના અભિગમવાલા છે ? કે સમ્યક્ત્વમિથ્યાત્વના

અભિગમવાળા છે ? (ઉત્તર) ત્રણે પ્રકારના છે. એ જ પ્રમાણે સર્વ જીવો ત્રણે પ્રકારના કહેવા. તેમાં વિશેષ એ કે એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય જીવો માત્ર મિથ્યાત્વ અભિગમવાળા જ હોય છે. इति ॥ સૂત્ર-૧૫૩ ॥

ઉપર આહારની પ્રરૂપણા કરી, તે આહાર આયુષ્યવંધવાળાને જ હોય છે, તેથી આયુષ્યવંધની પ્રરૂપણા કરવા માટે કહે છે-- મૂ૦-કઙ્કવિહે પં મંતે ! આડગબંધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! છવિહે આડગબંધે પન્નત્તે, તં જહા-જાઇનામનિહત્તાડે ગતિનામનિહત્તાડે ઠિઇનામનિહત્તાડે પણ્સનામનિહત્તાડે અણુભાગનામનિહત્તાડે ઓગાહનામનિહત્તાડે । નેરઙ્કયાણં મંતે ! કઙ્કવિહે આડગબંધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! છવિહે પન્નત્તે, તં જહા-જાતિનામનિહત્તાડે ગઙ્કનામનિહત્તાડે ઠિઇનામનિહત્તાડે પણ્સનામનિહત્તાડે અણુભાગનામનિહત્તાડે ઓગાહનાનામનિહત્તાડે । एवं जाव वैमाणियाणं ॥

મૂલ્યાર્થઃ—હે ભગવાન ! આયુષ્યવંધ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ? હે ગૌતમ ! છ પ્રકારનો આયુષ્ય કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—જાતિનામનિધત્તાયુ ૧, ગતિનામનિધત્તાયુ ૨, સ્થિતિનામનિધત્તાયુ ૩, પ્રદેશનામનિધત્તાયુ ૪, અનુભાગનામનિધત્તાયુ ૫ અને અવગાહનાનામનિધત્તાયુ ૬ । હે ભગવાન ! નારક્કીઓને કેટલા પ્રકારનો આયુષ્ય કહ્યો છે ? હે ગૌતમ ! છ પ્રકારનો કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—જાતિનામનિધત્તાયુ ૧, ગતિનામનિધત્તાયુ ૨, સ્થિતિનામનિધત્તાયુ ૩, પ્રદેશનામનિધત્તાયુ ૪, અનુભાગનામનિધત્તાયુ ૫ અને અવગાહનાનામનિધત્તાયુ ૬. એ પ્રમાણે વૈમાનિક દેવો સુધી કહેવું. ॥

ટીકાર્થ:—‘કહવિહે’ ઇત્યાદિ. તેમાં આયુષ્યનો જે વંધનિપેક તે આયુર્વંધ કહેવાય છે. નિપેક એટલે ઘણા, હીન અને હીનતર (વધારે હીન) એવા દલીયાને જે અનુભવને માટે રચવા તે. અહીં નિધત્ત પળ નિપેક જ કહેવાય છે (વલ્લેનો અર્થ એક જ છે). તે જ કારણ માટે કહે છે કે—‘જાહનામનિધત્તાઉએ’—જાતિ નામની સાથે નિધત્ત એટલે નિષિક્ત અર્થાત્ અનુભવ કરવા માટે ઘણા, અલ્પ (હીન) અને અલ્પતર (હીનતર) એમ (દલીયાના) અનુક્રમે સ્થાપન કરેલ જે આયુષ્ય તે જાતિનામનિધત્તાયુ કહેવાય છે. શંકા—જાતિ વિગેરે નામકર્મને આયુષ્યનાં વિશેષણ કેમ કરાય છે? ઉત્તર—આયુષ્યનું પ્રધાનપણું જણાવવા માટે (આયુષ્યને વિશેષ્ય રાખી જાત્યાદિનામકર્મને વિશેષણ તરીકે રાખ્યા છે) કારણ કે નારકાદિક આયુષ્યનો ઉદય થાય ત્યારે જ જાત્યાદિ નામકર્મનો ઉદય થાય છે, અને આયુષ્ય જ નારકાદિક ભવનો ઉપગ્રાહક (ગ્રહણ કરાવનાર) છે. તે વિષે વ્યાख्याપ્રજ્ઞપ્તિમાં કહ્યું છે કે—હે ભગવાન ! શું નારકીઓ જ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે કે અનારકીઓ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે? હે ગૌતમ ! નારકીઓ જ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અનારકીઓ નરકમાં ઉત્પન્ન થતા નથી એવું. આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—નારકાયુષ્યના વેદવાના કાલના પ્રથમ સમયે જ આ નારકી છે એમ કહેવાય છે. તથા તે વલ્લતે તે નારકાયુના સહચારી પંચેદ્રિયજાતિ વિગેરે નામકર્મનો પળ ઉદય થાય છે. એટલે તથા ‘ગતિનામનિધત્તાઉએ ત્તિ’—ગતિ એટલે નારકગતિ વિગેરે, તે લક્ષણવાળું (તે રૂપ) જે નામકર્મ તેની સાથે નિધત્ત એટલે નિષિક્ત (સ્થાપન કરેલું) જે આયુ તે ગતિનામનિધત્તાયુ કહેવાય છે. તથા ‘ઠિહનામનિધત્તાઉએ ત્તિ’ સ્થિતિ એટલે આયુષ્યના દલીયાનું તે માવે (આયુષ્યપણે) જે રહેલું તે. તે સ્થિતિરૂપ જે નામ—પરિણામ એટલે ધર્મ તે સ્થિતિ-

નામ કહેવાય છે, તથા ગતિ, જાતિ વિગેરે કર્મ કે જે પ્રકૃતિ વિગેરે મેદોવડે ચાર પ્રકારનું છે, તેનો જે સ્થિતિરૂપ મેદ
 છે તે સ્થિતિનામ કહેવાય છે, તે સ્થિતિનામની સાથે નિઘત્ત (સ્થાપન કરેલું) જે આયુ તે સ્થિતિનામનિઘત્તાયુ કહીએ.
 રૂપિતિ । તથા ‘ પદ્મનામનિઘત્તાયુ રૂપિતિ ’-પ્રદેશોનો દટલે પરિમિત પ્રમાણવાકા આયુકર્મના દલીયાનો જે નામ-
 કર્મનું જે પ્રદેશરૂપ નામકર્મ તે પ્રદેશના પ્રદેશની સાથે સંબંધ તે પ્રદેશનામ કહીએ, અથવા જાતિ, ગતિ અને અવગાહનારૂપ
 ‘ અણુભાગનામનિઘત્તાયુ રૂપિતિ ’-અણુભાગ દટલે આયુકર્મના દ્રવ્ય(દલીયા)નો જે તીવ્રાદિક મેદવાલો રસ,
 તેરૂપી નામ-પરિણામ અથવા તેનો નામ-પરિણામ તે અણુભાગનામ કહીએ, અથવા તો ગત્યાદિક નામકર્મના અણુભાગ-
 વંધરૂપ જે મેદ તે અણુભાગનામ કહીએ, તેની સાથે જે નિઘત્ત દટલે આયુ તે અણુભાગનામનિઘત્તાયુ કહેવાય છે, રૂપિતિ ।
 તથા ‘ ઓગાહનામનિઘત્તાયુ રૂપિતિ ’-જેને વિષે જીવ અવગાહે તે અવગાહના દટલે ઔદારિક વિગેરે પાંચ પ્રકા-
 રનું શરીર, તેના કારણરૂપ જે કર્મ તે પળ અવગાહના કહેવાય છે, તે અવગાહનારૂપ જે નામકર્મ તે અવગાહના નામ
 કહેવાય છે. તેની સાથે જે નિઘત્ત દટલે આયુ તે અવગાહનાનામનિઘત્તાયુ કહેવાય છે. । ‘ નેરદ્યાણં ’ રૂપિતિ સૂત્ર
 સ્પષ્ટ છે. રૂપિતિ ॥

ઉપર આયુવંધ કલો, હવે વાંધેલા આયુષ્યવાકાનો નારકાદિક ગતિમાં ઉપપાત(ઉપજવું) થાય છે, તેથી તેના વિરહ-
 કાલની પ્રરૂપણા કરવા માટે કહે છે--

મૂ૦—નિરયગઈં પં મંતે ! કેવઇયં કાલં વિરહિયા ઉવવાણં પન્નત્તા ? ગોયમા ! જહન્નેણં
 એકં સમયં ઉક્ષોસેણં બારસ મુહુત્તે, એવં તિરિયગઈં મણુસ્સગઈં દેવગઈં ! સિદ્ધિગઈં પં મંતે !
 કેવઇયં કાલં વિરહિયા સિઙ્ગણયાએ પન્નત્તા ? ગોયમા ! જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્ષોસેણં છસ્માસે,
 એવં સિઙ્ગવજ્ઞા ઉવ્વટ્ટણા । ઇમીસે પં મંતે ! રયણપ્પભાએ પુઢવીએ નેરઇયા કેવઇયં કાલં વિર-
 હિયા ઉવવાણં ? એવં ઉવવાયદંડઓ ભાણિયવ્વો ઉવટ્ટણાદંડઓ ય । નેરઇયા પં મંતે ! જાતિ-
 નામનિહત્તાડગં કતિ આગરિસેહિં પગરંતિ ? ગોયમા ! સિય ૧ સિય ૨ સિય ૩ સિય ૪ સિય ૫
 સિય ૬ સિય ૭ સિય ૮ અટ્ટહિં, નો ચેવ પં નવહિં । એવં સેસાણ વિ આડગાણિ જાવ વેમાણિય
 તિ ॥ સૂત્રમ્—૧૫૪ ॥

મૂલાર્થ:—હે ભગવાન ! નરકગતિને વિષે નારકીને ઉપજવાનો કેટલો વિરહકાલ કહ્યો છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી
 એક સમય અને ઉત્કર્ષથી બાર મુહૂર્ત. એ જ પ્રમાણે તિર્યચગતિ, મનુષ્યગતિ અને દેવગતિનો વિરહકાલ જાણવો. । હે ભગ-
 વાન ! સિદ્ધિગતિને વિષે સિદ્ધને ઉપજવાનો કેટલો વિરહકાલ કહ્યો છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી એક સમય અને ઉત્કર્ષથી
 છ માસનો વિરહ કહ્યો છે । એ જ પ્રમાણે સિદ્ધિગતિને વર્જીને (ચારે ગતિનો) ઉદ્વર્તના (વ્યવન) કાલનો વિરહ પણ કહેવો.

હે ભગવાન ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે નારકીને ઉપજવાનો વિરહકાળ કેટલો કહ્યો છે ? એ પ્રમાણે ઉપજવાનો દંડક અને ઉદ્વર્તનાનો દંડક કહેવો ! હે ભગવાન ! નારકી જીવો જાતિનામનિધત્ત આયુષ્ય કેટલા આકર્ષવડે કરે છે ? હે ગૌતમ ! નારકી જીવ કોઈ વાર એક આકર્ષ કરે, કોઈ વાર ત્રણ, કોઈ વાર ચાર, કોઈ વાર પાંચ, કોઈ વાર છ, કોઈ વાર સાત અને કોઈ વાર આઠ આકર્ષ કરે. પણ કદાપિ નવ (અથવા તેથી વધારે) આકર્ષવડે જાતિનામનિધત્ત આયુ કરે નહીં ! એ જ પ્રમાણે શેષ જીવોના (જાતિનામનિધત્ત) આયુષ્યના આકર્ષ વૈમાનિકદેવ પર્યંત જાગત્રા ॥ સૂત્ર-૧૫૪ ॥

ટીકાર્થ:—‘ નિરયગર્હ ણં ’ इत्यादि सूत्र सुगम છે. તેમાં વિશેષ આ પ્રમાણે--જો કે રત્નપ્રભાદિક પૃથ્વીને વિષે ચોવીશ મુહૂર્ત વિગેરે વિરહકાળ કહ્યો છે. તે વાવત કહ્યું છે કે--“ સાતે પૃથ્વીમાં પહેલેથી અનુક્રમે ચોવીશ મુહૂર્ત ૧, સાત અહોરાત્ર ૨, પંદર અહોરાત્ર ૩, એક માસ ૪, બે માસ ૫, ચાર માસ ૬ અને છ માસ ૭ વિરહકાળ છે. ” તો પણ સામાન્ય નરક ગતિની અપેક્ષા વાર મુહૂર્ત કહ્યા છે । તથા ‘ एवं ’ શબ્દ લખીને તિર્યંચ અને મનુષ્ય ગતિને વિષે સામાન્યપણે જ વાર મુહૂર્ત કહ્યા છે તે ગર્ભની અપેક્ષા કહ્યા છે. દેવગતિને વિષે તો સામાન્યથી જ કહ્યા છે. । ‘ સિદ્ધિવજ્રા ઉચ્ચટ્ટણા ’ इति, नारकादिक (चार) गतिने विषे उद्वर्तनाने आश्रीने वार मुहूर्तनो विरहकाळ कह्यो छे, परंतु सिद्धना जीवोने तो उद्वर्तना होती ज नथी; केमकं तेओने पाछुं संसारमां आववापणुं छे ज नहीं. इति । आ रत्नप्रभा पृथ्वीने विषे उपपातने आश्रीने नारकीनो केटलो विरहकाळ कह्यो छे ? ए प्रमाणे उपपातदंडक कहेवो एम मूलमां कहुं छे, ते आ प्रमाणे--हे गौतम ! जघ-

ન્યથી એક સમય અને ઉત્કર્ષથી ચોવીશ મુહૂર્ત, આ આલાવા પુણ કરીને શેષ આલાવા પુણ કરેલા. તે આ પ્રમાણે “ શુક્રેરા પ્રમાણે પૃથ્વીને વિષે ઉત્કર્ષથી સાત રાત્રિદિવસ, વાલુકા પ્રમાણે પૃથ્વીને વિષે અર્ધમાસ, પંક્ર પ્રમાણે વિષે એક માસ, ધૂમ પ્રમાણે વિષે બે માસ, તમઃ પ્રમાણે વિષે ચાર માસ અને નીચેની સાતમી પૃથ્વી (તમઃ પ્રમાણે) ને વિષે છ માસ વિરહકાલ છે. અસુરકુમારનો વિરહકાલ ચોવીશ મુહૂર્તનો છે. એ જ પ્રમાણે ભવનપતિમાં સ્તનિતકુમાર સુધી વિરહકાલ જાણવો. પૃથ્વીકાયિકને ઉપપાતનો વિરહકાલ નથી, એ જ પ્રમાણે શેષ એકેન્દ્રિયો માટે જાણવું. દ્વીન્દ્રિયને વિરહકાલ અંતર મુહૂર્તનો છે. એ જ પ્રમાણે ત્રીન્દ્રિય, ચતુર્ન્દ્રિય, સંમૂર્ણિય પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિનો વિરહકાલ જાણવો. ગર્ભજ તિર્યંચ અને મનુષ્યનો વિરહકાલ બાર મુહૂર્તનો જાણવો. અને સંમૂર્ણિય મનુષ્યનો ચોવીશ મુહૂર્ત ઉપપાત વિરહકાલ જાણવો. વ્યંતર અને જ્યોતિષીનો ચોવીશ મુહૂર્ત, એ જ પ્રમાણે સૌધર્મ અને ઈશ્વાનદેવનો પુણ જાણવો. સનત્કુમારને વિષે નવ દિવસ અને વીશ મુહૂર્ત, માહેન્દ્રને વિષે બાર દિવસ અને દશ મુહૂર્ત, બ્રહ્મલોકમાં સાડીબાવીશ રાત્રિદિવસ, લાંતકમાં પીસ્તાલીશ રાત્રિદિવસ, મહાશુક્રમાં એંશી રાત્રિદિવસ, સહસ્રારમાં એક સો રાત્રિદિવસ, આનતમાં સંખ્યાતા માસ, એ જ પ્રમાણે પ્રાણતમાં પુણ સંખ્યાતા માસ, આરણમાં સંખ્યાતા વર્ષ, એ જ પ્રમાણે અચ્યુતમાં પુણ સંખ્યાતા વર્ષ, શ્રેવેયકના ત્રણ પાથડા (ત્રિક) માંના પહેલા પાથડામાં (ત્રિકમાં) સંખ્યાતા સો વર્ષ, બીજા પાથડામાં (ત્રિકમાં) સંખ્યાતા હજાર વર્ષ અને ત્રીજા પાથડામાં (ત્રિકમાં) સંખ્યાતા લાખ વર્ષ, વિજયાદિક(૪)માં અસંખ્યાતો કાલ અને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ઉપપાતનો વિરહકાલ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ છે. એ જ પ્રમાણે ઉદ્વર્તના દંડક પુણ કરેલો. એ ઉપપાત અને ઉદ્વર્તના એ બન્ને (જાતિનામ- નિઘત્ત) આયુષ્યનો બંધ થાય ત્યારે જ હોય છે. તેથી આયુર્બંધને વિષે વિશેષ વિધિની પ્રરૂપણા કરવા માટે કહે છે- ‘નેરહ્યા’

इत्यादि सूत्र सुगम છે વિશેષ એ કે--આકર્ષ્ય એટલે કર્મના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ. જેમ ગાય પાણી પીએ છે ત્યારે મયથી વારં-
 વાર ઘરાડા પાડે છે, તેમ જીવ પણ આયુર્વંધના તીવ્ર અધ્યવસાયવડે એક જ વાર જાતિનામનિધત્ત આયુષ્યનો વંધ કરે છે, મંદ
 અધ્યવસાયવડે ને આકર્ષ્ય કરે, મંદતર અધ્યવસાયવડે ત્રણ આકર્ષ્ય કરે, મંદતમ અધ્યવસાયવડે ચાર આકર્ષ્ય કરે, એ જ પ્રમાણે
 પાંચ, છ, સાત કે આઠ આકર્ષ્ય કરે. પરંતુ નવ આકર્ષ્ય કરે નહીં. એ જ પ્રમાણે શેષ પણ 'આડગાણિ ત્તિ'--ગતિનામનિધત્તાયુ
 વિગેરે કહેવાં, યાવત્ વૈમાનિક સુધી કહેવા. इति । आ एक विगेरे आकर्ष्यनो नियम आयुष्यकर्म बांधती रखते ज बांधाता
 जात्यादिनामकर्मनो (कर्मने माटे) छे, पण शेष कालने माटे समजवो नहीं; केम के आयुष्यवंधनी समाप्ति थइ रह्या पछी
 पण ते कर्मनो बंध तो छे ज. वळी आ ध्रुवबंधिनी ज्ञानावरणादि मूल प्रकृतिनो समये समये बंध थाय छे. ते तो परावर्तन
 करी करीने बंधाय छे. इति ॥ सूत्र-१५४ ॥

ઉપર જીવોના આયુષ્યવંધનો પ્રકાર કહ્યો, હવે તે જીવોના સંસ્થાન, સંહનન અને વેદના પ્રકારને કહે છે—

મૂ-કઈવિહે પં મંતે ! સંઘયણે પદ્મત્તે ? ગોયમા ! છવિહે સંઘયણે પદ્મત્તે, તં જહા-વડરોસમનારા-
 યસંઘયણે રિસમનારાયસંઘયણે નારાયસંઘયણે અદ્ધનારાયસંઘયણે કીલિયાસંઘયણે છેવટુસંઘયણે ।
 નેરડયા પં મંતે ! કિંસંઘયણા ? ગોયમા ! છળહં સંઘયણાં અસંઘયણી જેવ અટ્ટિ જેવ છિરા જેવ પહારૂ
 જે પોગલા અણિટ્ટા અકંતા અપ્પિયા અણાંજા અસુમા અમણુણા અમણામા અમણાભિરામા તે

तेसिं असंघयणत्ताए परिणमंति । असुरकुमाराणं भंते ! किंसंघयणा पन्नत्ता ? गोयमा ! छण्हं संघयणाणं असंघयणी नेवट्ठी नेव छिरा नेव णहारू जे पोगला इट्ठा कंता पिया मणुण्णा मणामा मणाभिरामा ते तेसिं असंघयणत्ताए परिणमंति, एवं जाव थणियकुमाराणं । पुढवी-काइया णं भंते ! किंसंघयणी पन्नत्ता ? गोयमा ! छेवट्ठसंघयणी पन्नत्ता, एवं जाव संसुच्छिम-पांचिंदियतिरिक्खजोणिय ति । गब्भवक्कंतिया छविहसंघयणी, संसुच्छिममणुस्सा छेवट्ठसंघयणी, गब्भवक्कंतियमणुस्सा छविहे संघयणे पन्नत्ता । जहा असुरकुमारा तहा वाणमंतरजोइसियवेमाणिया य ॥

कइविहे णं भंते ! संठाणे पन्नत्ते ? गोयमा छविह संठाणे पन्नत्ते, तं जहा—समचउरंसे ? णिगोहपरिमंडले २ साइए ३ वामणे ४ खुज्जे ५ हुंडे ६ । णेरइया णं भंते ! किंसंठाणी पन्नत्ता ? गोयमा ! हुंडसंठाणी पन्नत्ता । असुरकुमारा णं भंते ! किंसंठाणी पन्नत्ता ? गोयमा ! समचउरंस-संठाणसंठिया पन्नत्ता, एवं जाव थणियकुमारा । पुढवी मसूरसंठाणा पन्नत्ता, आऊ थिबुयसंठाणा पन्नत्ता, तेऊ सूइकलावसंठाणा पन्नत्ता, वाऊ पडागासंठाणा पन्नत्ता, वणस्सई नाणासंठाणसं-

ઠિયા પન્નત્તા, વેઈંદિયેતેઈંદિયચડરિંદિયસંમુચ્છિમપંચોદિયતિરિક્કલા હુંડસંઠાણા પન્નત્તા, ગબ્ભવક્કં-
તિયા છવ્વિહસંઠાણા પન્નત્તા, સંમુચ્છિમમણુસ્સા હુંડસંઠાણસંઠિયા પન્નત્તા, ગબ્ભવક્કંતિયાણં
મણુસ્સાણં છવ્વિહા સંઠાણા પન્નત્તા । જહા અસુરકુમારા તહા વાણમંતરજોઈસિયવેમાણિયા
વિં ॥ સૂત્રમ્-૧૫૫ ॥

મૂલાર્થ:—હે ભગવાન ! કેટલા પ્રકારના સંહનન કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! છ પ્રકારના સંહનન કહ્યા છે, તે આ
પ્રમાણે—વજ્રક્રપભનારાચસંહનન ૧, ક્રપભનારાચસંહનન ૨, નારાચસંહનન ૩, અર્ધનારાચસંહનન ૪, કીલિકાસંહનન ૫
અને સેવર્તસંહનન ૬. । હે ભગવાન ! નારકી જીવો કેટલા સંહનનવાળા કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! છ સંહનન મધ્યે एक
પણ નહીં હોવાથી અસંહનની છે. તેમને અસ્થિ નથી સિરા નથી, અને સ્નાયુ પણ નથી. જે પુદ્ગલો અનિદ્ર, અકાંત, અપ્રિય,
અનાદેય, અશુભ, અમનોજ, અમનાપા અને અમનાભિરામ છે, તે પુદ્ગલો તેમના અસંહનનપણે પરિણમે છે. હે ભગવાન !
અસુરકુમાર દેવ કેટલા સંહનનવાળા કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! છ સંહનન મધ્યે કોઈ પણ નહીં હોવાથી અસંહનની છે. તેમને
અસ્થિ નથી, ગિરા નથી અને સ્નાયુ નથી. જે પુદ્ગલો ઇદ્ર, કાંત, પ્રિય, મનોજ્ઞ, મનાપ અને મનાભિરામ છે, તે પુદ્ગલો
તેમના અસંહનનપણે પરિણમે છે. એ જ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારને પણ કહેવું. । હે ભગવાન ! પૃથ્વીકાયિક જીવ કેટલા સંહ-
ન

૧ વેદનું મત્ર પણ અહીં સાથે લેવું જોઈએ. પરંતુ છાપેલી પ્રતમાં તે જુદું પાડ્યું છે, તેથી અમે પણ તેનું અનુસરણ કર્યું છે.

નનવાલા કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! એક સેવાર્તસંહનનવાલા કહ્યા છે. એ જ પ્રમાણે સમૂહિમ પંચેદ્રિય તિર્યચ્યોનિવાલાને કહેવું, અને ગર્ભવ્યુત્ક્રાંત (ગર્ભજ) પંચેદ્રિય તિર્યચ છાપ સંહનનવાલા હોય છે. સમૂહિમ મનુષ્યો સેવાર્ત સંહનનવાલા અને ગર્ભજ મનુષ્યો છાપ સંહનનવાલા કહ્યા છે. જેમ અસુરકુમારને કહ્યું તેમ વાનવ્યંતર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિક દેવોને પણ કહેવું ॥

હે ભગવાન ! કેટલા પ્રકારના સંસ્થાન કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! છ પ્રકારના સંસ્થાન કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—સમચતુરસ્ર ૧, ન્યગ્રોધપરિમંડલ ૨, સાદિ ૩, વામન ૪, કુબ્જ ૫ અને હુંડ ૬. હે ભગવાન ! નારકી જીવો કયા સંસ્થાનવાલા કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! હુંડ સંસ્થાનવાલા કહ્યા છે. હે ભગવાન ! અસુરકુમાર દેવ કયા સંસ્થાનવાલા કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! સમચતુરસ્ર સંસ્થાને રહેલા કહ્યા છે, એ જ પ્રમાણે સ્તનિતકુમાર સુધી કહેવું. પૃથ્વીકાય મસૂર સંસ્થાનવાલા કહ્યા છે, અપ્કાય સ્તિબુકસંસ્થાનવાલા કહ્યા છે, તેજસ્કાય સૂચીકલાપ (સોયના સમૂહ જેવા) સંસ્થાનવાલા કહ્યા છે, વાયુકાય પતાકા સંસ્થાનવાલા કહ્યા છે, વનસ્પતિકાય વિવિધ સંસ્થાનવાલા કહ્યા છે, દ્વીંદ્રિય, ત્રીંદ્રિય, ચતુરિંદ્રિય અને સમૂહિમ પંચેદ્રિય તિર્યચ હુંડ સંસ્થાનવાલા કહ્યા છે અને ગર્ભજ પંચેદ્રિય તિર્યચ છાપ સંસ્થાનવાલા કહ્યા છે, સમૂહિમ મનુષ્ય હુંડ સંસ્થાને રહેલા કહ્યા છે અને ગર્ભજ મનુષ્યને છાપ પ્રકારના સંસ્થાન કહ્યા છે. જે પ્રમાણે અસુરકુમારને કહ્યું, તે પ્રમાણે વાનવ્યંતર, જ્યોતિષ અને વૈમાનિકને પણ કહેવું. ॥ સૂત્ર-૧૫૫ ॥

ટીકાર્થ:—‘ કહ્વિદ્દે પાં ’ इत्यादि त्रैण दंडक सुगम છે. વિશેષ એ કે—સંહનન એટલે વિશેષ પ્રકારનો અસ્થિ-

૧ ત્રીજું વેદ નામનું દંડક આ ટીકાની પછી નહું સૂત્ર લખીને તેમાં આપ્યું છે.

વંધ (હાડકાનો સમૂહ), (હાડકાની) વે વાજુએ મર્કટસ્થાનવાળું (મર્કટવંધ જેવું) હાડકું તે નારાચ કહેવાય છે, ક્રપમ એટલે પટ્ટ (પાટો), અને વજ્ર એટલે લીલી. હવે વજ્ર, ક્રપમ અને નારાચ એ ત્રણ જેને વિષે હોય તે વજ્રધમના-રાચ નામનું સંહનન કહેવાય છે. અર્થાત્ મર્કટ, પટ્ટ અને કીલિકાની રચના સહિત જે અસ્થિવંધ તે પહેલો (પહેલું વજ્રધ-મનારાચ સંહનન) ૧, મર્કટ અને પટ્ટ એ વેવડે જે યુક્ત-મહિત તે ત્રીજો અસ્થિવંધ (ક્રપમનારાચ સંહનન) ૨, એકલા મર્કટવડે જે યુક્ત તે ત્રીજો અસ્થિવંધ (નારાચ સંહનન) ૩, મર્કટનો એક વાજુ વંધ અને ત્રીજી વાજુ કીલિકાનો સંગ્રંથ હોય તે ચોથો અસ્થિવંધ (અર્ધનારાચ સંહનન) ૪, જેમાં વે અસ્થિવંધની મધ્યે એકલી કીલિકા જ દીધી હોય તે પાંચમું કીલિકા સંહનન ૫ અને જેમાં કેવલ ચર્મવેડે જ હાડકાં નિકાચિત (વીંટાયેલા) હોય તે સેવાર્ત એટલે સ્નેહપાનાદિક(તેલ ચોળવું વિગેરે)નું નિત્ય પરિશીલન (સેવન) કરવું તે સેવા અને તે સેવાએ કરીને ક્રન એટલે વ્યાસ-સહિત તે સેવાર્ત નામનું છઠું સંહનન છે. ૬ । ‘ છપ્પહં સંઘયણાણં અસંઘયણે ત્તિ ’—ઉપર કહેલા છ સંહ-નનો મધ્યે કોઈ એકનો પણ અભાવ હોવાથી અસંહનની એટલે અસ્થિસંચય રહિત છે. એ જ કારણ માટે કહે છે કે— ‘ નેવઢ્ઠી ’—તેમના શરીરમાં અસ્થિ છે જ નહીં, ‘ નેવ ઢિર ત્તિ ’—શિરા એટલે ધમની (નસો) છે જ નહીં, ‘ ખેવ પહારુ ત્તિ ’—સ્નાયુ (મોટી નાડીઓ) છે જ નહીં. આથી કરીને તેમને સંહનનનો અભાવ છે, કારણ કે તેણે (અસં-હનને) કરીને સહિત એવા જીવોને (પ્રાપ્ત થયેલું) ઘણું દુઃખ પણ વાધા કરનાર થતું નથી. નારકીઓ તો અત્યંત શીતા-દિકવડે વાધા પામેલા હોય છે. વઢી અસ્થિસંચયને અભાવે કાંઈ શરીરને પીડા થતી નથી એમ નથી, કારણ કે પુદ્ગલના

સ્કંધવાલી તે પીડા તેમને ઘટી શકે છે, તેથી કરીને જ કહે છે કે—‘ જે પોગગલા ’ इत्यादि, જે પુદ્ગલો અનિષ્ટ
 એટલે સદા તેઓને સામાન્યવહે અવહુમ છે, તથા અકાંત એટલે સદા તેપણું (અવહુમપણું) હોવાથી અક્રમનીય છે, તથા
 અગ્રિય એટલે સર્વેને દ્રેપ કરવા લાયક છે, તથા અશુભ એટલે સ્વભાવથી જ અસુંદર છે, તથા અમનોજ્ઞ એટલે કથા કર-
 વાથી પળ મનને ન ગમે તેવા છે, તથા અમનઆપા એટલે ચિંતવન કરતાં પળ મનને અગ્રિય લાગે તેવા છે. તે આવા પ્રકા-
 રના પુદ્ગલો તે નારકી જીવોને અસંહનનપણાએ કરીને એટલે અસ્થિસંચયની રચના રહિત શરીરપણાએ કરીને પરિણમે છે. इति ॥

‘ કઢવિદ્દે ણં ભંતે ! સંઠાણે ’ इत्यादि. તેમાં માન, ઉન્માન અને પ્રમાણની ન્યૂનતા કે અધિક્રતા રહિત અંગોપાંગ
 જે શરીરસંસ્થાનમાં હોય તે સમચતુરસ્ર સંસ્થાન કહેવાય છે ૧, તથા જેમાં નાભિની ઉપરના સર્વ અવયવો ચતુરસ્ર એટલે
 કહેલા લક્ષણના વિસંવાદ રહિત (યથોક્ત લક્ષણવાળા) હોય અને નીચેના અવયવો તેવા ન હોય તે ન્યગ્રોધ સંસ્થાન
 કહેવાય છે ૨, તથા જેમાં નાભિની નીચે સર્વ અવયવો ચતુરસ્ર એટલે લક્ષણના વિસંવાદ રહિત (યથોક્ત લક્ષણવાળા)
 હોય અને ઉપરના અવયવો તેવા સ્વરૂપવાળા ન હોય તે સાદિ સંસ્થાન કહેવાય છે ૩, તથા જેમાં ગ્રીવા અને હાથ-પગ
 સમચતુરસ્ર-યથોક્ત લક્ષણવાળા તથા વચ્ચે સંક્ષિપ્ત અને વિકારવાળો કોઠો હોય તે કુબ્જ સંસ્થાન કહેવાય છે ૪, તથા
 જેમાં કોઠો યથોક્ત લક્ષણવાળો હોય તથા ગ્રીવાદિ અવયવ અને હાથ-પગ ચતુરસ્રના લક્ષણ રહિત હોય તે વામન સંસ્થાન
 કહેવાય છે ૫, તથા જેમાં હાથ-પગ વિગેરે સર્વ અવયવો બહુપ્રાય (લાંબા-ડુંકા) અને પ્રમાણવાળા ન હોય તે હુંડ સંસ્થાન
 કહેવાય છે. ૬. ॥ સૂત્ર-૧૫૫ ॥

મૂ૦—કહિવિહે જં મંતે ! વેણ પદ્મત્તે ? ગોયમા ! તિવિહે વેણ પદ્મત્તે, તં જહા-ઇત્થીવેણ પુરિ-
 સવેણ નપુંસવેણ । નેરહયા જં મંતે ! કિં ઇત્થીવેયા પુરિસવેયા જપુંસગવેયા પદ્મત્તા ? ગોયમા !
 જો ઇત્થીવેણ જો પુંવેણ જપુંસગવેયા પદ્મત્તા । અસુરકુમારા જં મંતે ! કિં ઇત્થીવેયા પુરિસવેયા
 નપુંસગવેયા ? ગોયમા ! ઇત્થીવેયા પુરિસવેયા જો જપુંસગવેયા, જાવ થણિયકુમારા, પુઢવી આઠ
 તેઠ વાઠ વણસ્સઈ વિતિવઝરિંદિયસંમુચ્છિમપંચિંદિયતિરિક્ખસંમુચ્છિમમણુસ્સા જપુંસગવેયા,
 ગવ્ભવક્કંતિયમણુસ્સા પંચિંદિયતિરિયા ય તિવેયા, જહા અસુરકુમારા તહા વાણમંતરા જોઈ-
 સિયવેમાણિયા વિ ॥ સૂત્રમ—૧૫૬ ॥

મૂલાર્થ:—હે ભગવાન ! વેદ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! વેદ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે—
 સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ અને નપુંસકવેદ । હે ભગવાન ! નારકી જીવો શું સ્ત્રીવેદી છે ? પુરુષવેદી છે ? કે નપુંસકવેદી કહ્યા છે ?
 હે ગૌતમ ! સ્ત્રીવેદી નથી, પુરુષવેદી નથી, પણ નપુંસકવેદી કહ્યા છે. । હે ભગવાન ! અસુરકુમાર દેવો શું સ્ત્રીવેદી છે ?
 પુરુષવેદી છે ? કે નપુંસકવેદી કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! સ્ત્રીવેદી છે, પુરુષવેદી છે, પણ નપુંસકવેદી નથી. યાવત્ સ્તનિત-
 કુમાર સુધી કહેવું. પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, દ્વીંદ્રિય, ત્રીંદ્રિય, ચતુરિંદ્રિય, સંમૂર્છિમપંચ-

દ્વિયતિર્યચ અને સંમૂર્ઠિમ મનુષ્ય આ સર્વે નપુંસકવેદી છે, તથા ગર્ભજ મનુષ્યો અને તિર્યચો ત્રણ વેદયાલા છે । તથા જેમ અસુરકુમાર કહ્યા તેમ જ્ઞાનવ્યંતર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિક દેવો જાણવા ॥ સૂત્ર-૧૫૬ ॥

ટીકાર્થ:—‘ કહચિદે વેદ ’ इत्यादि, તેમાં સ્ત્રીવેદ એટલે પુંસ્કામિતા (પુરુષની સાથે મૈથુન સેવવાની ઇચ્છા), પુરુષવેદ એટલે સ્ત્રીકામિતા(સ્ત્રીની સાથે મૈથુન સેવવાની ઇચ્છા) અને નપુંસકવેદ એટલે સ્ત્રીપુંસ્કામિતા (બન્નેની સાથે મૈથુન સેવવાની ઇચ્છા). इति ॥ સૂત્ર-૧૫૬ ॥

આ પૂર્વે કહેલા સર્વ પદાર્થો સમવસરણમાં રહેલા ભગવાને ઉપદેશ્યા છે, તેથી સમવસરણની વક્તવ્યતાને કહે છે—

મૂ૦—તે પં કાલે પં તે પં સમણં કપ્પસ્સ સમોસરણં ણેયઠ્ઠવં, જાવ ગણહરા સાવચ્ચા નિરવચ્ચા વોચ્છિણ્ણા ।

મૂલાર્થ:—તે કાલે તે સમયે કલ્પભાષ્યનું સમવસરણ કહેવું. યાવત્ ગણધરો શિષ્ય સહિત અને શિષ્ય રહિત સિદ્ધ થયા ત્યાંસુધી. ટીકાર્થ:—‘ તે પં૦ ’ અહીં વે ‘ પં ’ શબ્દ છે તે વાક્યની શોભા માટે જાણવા. તેથી ‘ તે ’ એ પ્રાકૃત હોવાથી તે કાલે એટલે સામાન્યે કરીને દુઃષ્મસુષમા નામના ચોથા આરામાં અને તે સમયે એટલે જે સમયે ભગવાન (મહાધીરસ્વામી) વિચરતા હતા તે વિશેષ સમયે ‘ કપ્પસ્સ સમોસરણં નેયઠ્ઠવં તિ ’—આ અવસરે કલ્પભાષ્યના ક્રમે કરીને સમવસરણની વક્તવ્યતા કહેવી, તે આવશ્યકમાં જે કહેલી છે તેનાથી જુદી નથી પરંતુ વાચનાંતરમાં તો ‘ પર્યુષણાકલ્પમાં

કહેલા ક્રમે કરીને ' એમ કહું છે. ક્યાં સુધી કહેવું ? તે કહે છે—' જાવ ગણહરા ' ઇત્યાદિ. તેમાં ગણધર એટલે સુધર્મા નામના પાંચમા ગણધર સાપત્ય એટલે શિષ્ય પ્રશિષ્યાદિક સંતતિ સહિત અને શેષ ગણધરો નિરપત્ય એટલે શિષ્ય પ્રશિષ્યાદિક સંતતિ રહિત ' વોચ્છિન્ન ત્તિ '—સિદ્ધ થયા. તે વિષે કહું છે કે—“ શ્રીમહાવીરસ્વામીની હયાતીમાં નવ ગણધરો નિર્વાણ પામ્યા હતા, તથા ઇંદ્રભૂતિ અને સુધર્માસ્વામી રાજગૃહી નગરીમાં વીર ભગવાન નિર્વાણ પામ્યા પછી નિર્વાણ પામ્યા. (૧) ॥

આ સમવસરણના નાયક (ભગવાન મહાવીરસ્વામી) કુલકરના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા અને મહાપુરુષ હતા, તેથી કુલકરોની અને મહાપુરુષોની વ્યતવ્યતને કહે છે.—

મૂ૦—જંબુદ્વીવે ણં દીવે ભારહે વાસે તીઆએ ઉસસપ્પિણીએ સત્ત કુલગરા હોત્થા, તં જહા—
મિત્તદામે સુદામે ચ, સુપાસે ચ સયંપમે । વિમલધોસે સુધોસે ચ, મહાધોસે ચ સત્તમે' ॥ ૧ ॥
જંબુદ્વીવે ણં દીવે ભારહે વાસે તીયાએ ઓસપ્પિણીએ દસ કુલગરા હોત્થા, તં જહા—સયંજલે
સયાઝ ચ, અજિયસેણે અણંતસેણે ચ । કજ્જસેણે ભીમસેણે, મહાભીમસેણે ચ સત્તમે ॥ ૨ ॥
દઢરહે દસરહે સય(ત) રહે ॥ જંબુદ્વીવે ણં દીવે ભારહે વાસે ઇમીસે ઓસપ્પિણીએ સમાએ સત્ત

૧ લક્ષેલી પ્રતમાં ગાથાઓ છે, પણ કોઈ ટેકાણે અક કરેલા નથી, અને છાપેલમાં કર્યા છે. તે પ્રમાણે અમે પણ કર્યા છે.

કુલગરા હોત્યા, તં જહા—પઢમેત્ય વિમલવાહણ [ચક્ષુમ જસમ ચઠત્યમભિચંદે । તત્તો ય પસેણઈએ મરુદેવે ચેવ નામી ય ॥ ૩ ॥] એતેસિ ણં સત્તણહં કુલગરાણ સત્ત મારિયા હોત્યા, તં જહા—ચંદજસા ચંદકંતા [સુરૂવ પડિરૂવ ચક્ષુકંતા ય । સિરિકંતા મરુદેવી કુલગરપત્તીણ ણામાઢં ॥ ૪ ॥]

મૂલાર્થઃ—આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે ભરતક્ષેત્રમાં અતીત કાલની ઉત્સર્પિणीમાં સાત કુલકર થયા હતા, તે આ પ્રમાણે—મિત્રદામ ૧, સુદામ ૨, સુપાર્શ્વ ૩, સ્વયંબ્રમ ૪, વિમલઘોષ ૫, સુઘોષ ૬ અને સાતમા મહાઘોષ ૭ (૧) ॥ આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે ભરતક્ષેત્રમાં અતીત કાલની અવસર્પિणीમાં દશ કુલકર થયા હતા, તે આ પ્રમાણે—સ્વયંજલ ૧, શતાયુ ૨, અજિતસેન ૩, અનંતસેન ૪, કાર્યસેન ૫, મીમસેન ૬, સાતમા મહામીમસેન ૭, (૨) દ્વઢરથ ૮, દશરથ ૯ અને શતરથ ૧૦ ॥ આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે ભરતક્ષેત્રમાં આ અવસર્પિणीમાં સાત કુલકર થયા હતા, તે આ પ્રમાણે—અહીં પહેલા વિમલવાહન ૧, ચક્ષુષ્માન્ ૨, યશોમાન ૩, ચોથા અભિચંદ્ર ૪, ત્યારપછી પ્રસેનજિત્ ૫, મરુદેવ ૬ અને નાભિ ૭ (૩) ॥ આ સાત કુલકરને સાત માર્યા હતી, તે આ પ્રમાણે—ચંદ્રયશા ૧, ચંદ્રકાંતા ૨, સુરૂપા ૩, પ્રતિરૂપા ૪, ચક્ષુષ્કાંતા ૫, શ્રીકાંતા ૬ અને મરુદેવી ૭. આ પ્રમાણે કુલકરની પત્નીના નામ જાણવા. (૪) ॥ મૂ૦—જંબુદ્વીપે ણં દીવે મારહે વાસે ડમીસે ણં ઓસર્પિणीએ ચઢવીસં તિત્થગરાણં પિયરો

होत्था, तं जहा-णाभी य जियसत्तू य [जियारी संवरे इय । मेहे धरे पइठ्ठे य महसेणे य
 खत्तिए ॥ ५ ॥ सुग्गीवे दढरहे विण्हू वसुपुज्जे य खत्तिए । कयवम्मा सीहसेणे भाणू विस्ससेणे
 इय ॥ ६ ॥ सूरें सुदंसणे कुंभे, सुमित्त विजए समुद्दविजये य । राया य आससेणे य सिद्धत्थे
 च्चिय खत्तिए ॥ ७ ॥] उदितोदियकुलवंसा विसुद्धवंसा गुणेहि उववेया । तित्थप्पवत्तयाणं एए
 पियरो जिणवराणं ॥ ८ ॥ जंबुद्दीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए चउवीसं तित्थ-
 गराणं मायरो होत्था, तं जहा-मरुदेवी विजया सेणा [सिद्धत्था मंगला सुसीमा य । पुहवी
 लखणा रामा नंदा विण्हू जया सामा ॥ ९ ॥ सुजसा सुव्वय अइरा सिरिया देवी पभावई पउमा ।
 वप्पा सिवा य त्रामा तिसला देवी य जिणमाया ॥ १० ॥]

मूलार्थः—आ जंबूद्वीप नामना द्वीपने विपे भरतक्षेत्रमां आ अवसर्पिणीमां चोवीश तीर्थकरना पिताओ हत्ता, ते
 आ प्रमाणे—नाभि १, जितगत्तु २, जितारि ३, संवर ४, मेघ ५, धर ६, प्रतिष्ठ ७, महासेन क्षत्रिय ८, (५) सुग्रीव
 ९, दढरथ १०, विण्णु ११, वसुपूज्य क्षत्रिय १२, कृतवर्मा १३, सिंहसेन १४, भालु १५, विश्वसेन १६, (६) मर १७,
 सुदर्शन १८, कुंभ, १९, सुमित्र २०, विजय २१, समुद्रविजय २२, अश्वसेन राजा २३ अने सिद्धार्थ क्षत्रिय २४ (७),

उत्तरोत्तर उदयमां आवता कुळवंशवाळा, विशुद्ध वंशवाळा, अने गुणोए करीने सहित एवा आ चोवीश तीर्थप्रवर्तक जिने-
श्वरोना पिताना नाम छे. (८). आ जंबूद्वीप नामना द्वीपने विये भरतक्षेत्रमां आ अवसर्पिणीमां चोवीश तीर्थकरोनी
माता हती, ते आ प्रमाणे—मरुदेवी १, विजया २, सेना ३, सिद्धार्था ४, सुमंगला ५, सुसीमा ६, पृथ्वी ७, लक्ष्मणा
८, रामा ९, नंदा १०, विष्णु ११, जया १२, श्यामा १३, (९) सुयशा १४, सुव्रता १५, अचिरा १६, श्री १७,
देवी १८, प्रभावती १९, पद्मावती २०, वप्रा २१, शिवा २२, वामा २३ अने त्रिशलादेवी २४. आ जिनेश्वरोनी
माताओ थइ हती. (१०) ॥

मू०—जंबुद्वीपे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसर्पिणीए चउवीसं तित्थगरा होत्था, तं
जहा—उसभ १ अजिय २ संभव ३ अभिनंदण ४ सुमइ ५ पउमप्पह ६ सुपास ७ चंदप्पभ ८
सुविहि पुप्फदंत ९ सीयल १० सिजंस ११ वासुपुज १२ विमल १३ अणंत १४ धम्म १५ संति
१६ कुंथु १७ अर १८ मह्ति १९ मुणिसुव्वय २० णमि २१ नेमि २२ पास २३ वड्डमाणो २४ य ॥

एणसिं चउवीसाए तित्थगराणं चउवीसं पुव्वभवया णामधेया होत्था, तं जहा—पढमेत्थ
वइरणामे विमले तह विमलवाहणे चेव । तत्तो य धम्मसीहे सुमित्त तह धम्ममित्ते य ॥ ११ ॥

सुंदरबाहु तह दीहबाहु जुगबाहु लटुबाहु य । दिण्णे य इंददत्ते सुंदर माहिंदरे चव ॥ १२ ॥
सीहरहे मेहरहे रुपी अ सुदंसणे य बोद्धवे । तत्तो य नंदणे खलु सीहगिरी चव वीसइमे ॥ १३ ॥
अदीणसत्तु संखे सुदंसणे नंदणे य बोद्धवे । ओसप्पिणीए एए तित्थकराणं तु पुव्वभवा ॥ १४ ॥

एएसी णं चउवीसाए तित्थगराणं चउवीसं सीयाओ होत्था, तं जहा-सीया सुदंसणा
सुप्पभा य सिद्धत्थ सुप्पसिद्धा य । विजया य वेजयंती जयंती अपराजिया चव ॥ १५ ॥ अरुण-
प्पभ चंदप्पभ सूरप्पह अग्गि सप्पभा चव । विमला य पंचवणा सागरदत्ता य णागदत्ता य
॥ १६ ॥ अभयकर निव्वुइकरा मणोरमा तह मणोहरा चव । देवकुरुत्तरकुरा विसाल चंदप्पभा
सीया ॥ १७ ॥ एआओ सीआओ सब्बेसिं चव जिणवरिंदाणं । सब्बजगवच्छलाणं सब्बोउगसुभाए
छायाए ॥ १८ ॥ पुत्तिं ओक्खित्ता माणुसेहिं साहट्ठु(ट्ठ) रोमकूवेहिं । पच्छा वहंति सीअं असु-
रिंदसुरिंदनागिंदा ॥ १९ ॥ चलचवलकुंडलधरा सच्छंदविउव्वियाभरणधारी । सुरअसुरवंदिआणं
वहंति सीअं जिणंदाणं ॥ २० ॥ पुरओ वहंति देवा नागा पुण दाहिणम्मि पासम्मि । पच्चच्छि-

मेण असुरा गरुला पुण उत्तरे पासे ॥ २१ ॥ उसभो अ विणीयाए बारवईए अरिट्टवरणेमी ।
अवसेसा तित्थयरा निखवंता जम्मभूमीसु ॥२२॥ सव्वे वि एग्गहूसेण [णिगया जिणवरा चउव्वीसं ।
ण य णाम अण्णलिंगे ण य गिहिलिंगे कुल्लिंगे य ॥ २३ ॥] एक्को भगवं वीरो [पासो मल्ली
य तिहि तिहि सएहिं । भगवं पि वासुपुज्जो छहिं पुरिससएहिं निखवंतो ॥२४॥] उग्गाणं भोगाणं
राइण्णाणं [च खत्तियाणं च । चउहि सहस्सेहिं उसभो सेसा उ सहस्सपरिवारा ॥२५॥] सुमइ
तथ णिच्चभत्तेण[णिगओ वासुपुज्ज चोत्थेणं । पासो मल्ली य अट्टमेण सेसा उ छट्ठेणं॥ २६ ॥]

मूलार्थः—जंबूद्वीप नामना द्वीपने विषे भरतक्षेत्रमां आ अवसर्पिणीमां चोवीश तीर्थकरो थया, ते आ प्रमाणे—
ऋषभदेव १, अजितनाथ २, संभव ३, अभिनंदन ४, सुमति ५, पद्मप्रभ ६, सुपार्श्व ७, चंद्रप्रभ ८, सुविधि अथवा
पुष्पदंत ९, शीतल १०, श्रेयांस ११, वासुपूज्य १२, विमल १३, अनंत १४, धर्म १५, शांति १६, कुंतु १७, अर १८,
मल्लि १९, मुनिसुव्रत २०, नमि २१, नेमि २२, पार्श्व २३ अने वर्धमान २४.

आ चोवीश तीर्थकरोना चोवीश पूर्वभवना नामं हता, ते आ प्रमाणे—

१. पूर्वना त्रीजा जे मनुष्यभवमां तीर्थकरनाम निकाचित कर्युं ते भवनां आ नामो जाणवा.

અહીં પ્રથમ વજ્રનામ ૧, વિમલ ૨, વિમલવાહન ૩, ધર્મસિંહ ૪, સુમિત્ર ૫, ધર્મમિત્ર ૬, (૧૧) સુંદરવાહુ ૭, દીર્ઘવાહુ ૮, યુગવાહુ ૯, લટવાહુ ૧૦, દિવ ૧૧, હંદ્રદત્ત ૧૨, સુંદર ૧૩, માર્હેદ્ર ૧૪ (૧૨) સિંહરથ ૧૫, મેઘરથ ૧૬, રૂપી ૧૭, અને મુદર્શન ૧૮ જાણવા, ત્યારપછી નંદન ૧૯, ત્રીશમા સિંહગિરિ ૨૦, (૧૩) અદીનશત્રુ ૨૧, શંખ ૨૨, મુદર્શન ૨૩ અને નંદન ૨૪ આ અવસર્પિણીમાં આ તીર્થંકરોના પૂર્વભવના નામો જાણવા. (૧૪) ॥

આ ચોવીગ તીર્થંકરોની (દીક્ષા લેવા જતી વચ્ચેની) જે નામની શિવિકાઓ હતી, તે આ પ્રમાણે—સુદર્શના નામની પહેલી શિવિકા ૧, સુપ્રમા ૨, સિદ્ધાર્થી ૩, સુપ્રસિદ્ધા ૪, વિજયા ૫, ચૈજયંતી ૬, જયંતી ૭, અપરાજિતા ૮, (૧૫), અરુણપ્રમા ૯, ચંદ્રપ્રમા ૧૦, દુરપ્રમા ૧૧, અગ્નિસપ્રમા ૧૨, વિમલા ૧૩, પંચવર્ણી ૧૪, સાગરદત્તા ૧૫, નાગદત્તા ૧૬, (૧૬) અભયકરા ૧૭, નિર્વૃત્તિકરા ૧૮, મનોરમા ૧૯, મનોહરા ૨૦, દેવકુરા ૨૧, ઉત્તરકુરા ૨૨, ત્રિશાલા ૨૩ અને ચંદ્રપ્રમા ૨૪ નામની શિવિકા (૧૭). સર્વ જગતના વત્સલ એવા સર્વ જિનેશ્વરોની આ શિવિકાઓ સર્વ ઋતુની શુભ છાયાવહે યુક્ત હોય છે.

(તીર્થાર્થ:—‘ સત્ત્વોગસુખયાણ છાયાણ ત્તિ ’—શરદાદિક સર્વ ઋતુને વિષે સુખને આપનારી છાયાવહે એટલે

૧ આ સૂત્રોની ટીકામાં કાંઈ વિશેષ લેણું નથી તેથી ટીકાર્થ જૂદો લખ્યો નથી. પણ જે ટીકાણે ટીકાર્થ વિશેષ આપ્યો છે. તે માથે માથે ન કાંડમમાં લખ્યો છે.

આતપના અભાવરૂપ પ્રભાવડે યુક્ત હોય છે, અહીં યુક્ત એ શબ્દ અધ્યાહાર છે.) (૧૮) આ શિવિકાઓ પ્રથમ મનુષ્યો હર્ષના રોમકૂપ સહિત ઉપાડે છે—વહન કરે છે અને પછી અસુરેદ્રો, સુરેદ્રો અને નાગેદ્રો વહન કરે છે. (ટીકાર્થ—‘ સા હૃદરોમકૂવેહિં તિ ’—જેના ઉપર જિનેશ્વર આરૂઢ થયા હોય તે શિવિકા હૃદરોમકૂપ એટલે જેમના રંગાડા ઊભા થયા છે એવા મનુષ્યો વહન કરે છે) (૧૯). તે અસુરેદ્રાદિક ચપલ એવા સતા ચપલ કુંડલને ધારણ કરનારા અને પોતાની ઇચ્છાથી વિકુલેલા મુકુટાદિક આભરણોને ધારણ કરનારા હોય છે. તેઓ સુરાસુરે વાંદેલા એવા જિનેશ્વરોની શિવિકા વહન કરે છે (૨૦) તેમાં આગલ દેવો વહન કરે છે, નાગકુમારો જમણી બાજુ વહન કરે છે, અસુરેદ્રાદિક પાછલથી વહન કરે છે અને અને ઉત્તર બાજુએ ગરુડ—ગરુડધ્વજ એટલે સુવર્ણકુમાર વહન કરે છે. (૨૧). ઋષ્યમદેવ ભગવાને વિનીતા નગરીમાંથી નિષ્ક્રમણ કર્યું, અરિષ્ટનેમિએ દ્વારકા નગરીમાંથી અને બાકીના બાવીશ તીર્થકરોએ પોતપોતાની જન્મભૂમિમાંથી નિષ્ક્રમણ કર્યું (દીક્ષા લેવા નીકળ્યા) (૨૨). સર્વે ચોવીશે તીર્થકરો ઈંદ્રે આપેલા એક દેવદૂત્યવંડે નીકળ્યા હતા, (પળ ઉપધિ-રૂપ વસ્ત્રવંડે નહીં). અન્યલિંગે નહીં (એટલે સ્થવિરકલ્પિકાદિકના લિંગવંડે નીકળ્યા નહોતા પણ તીર્થકરલિંગે જ નીકળ્યા હતા), તથા ગૃહસ્થલિંગે પણ નહીં, તેમ જ કુલિંગે એટલે શાક્યાદિકલિંગે પણ નહીં. (૨૩) ભગવાન મહા-વીરસ્વામીએ એકલા જ દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી, પાર્શ્વનાથે અને મહિનાથે ત્રણ સો ત્રણ સો પુરુષોની સાથે દીક્ષા લીધી હતી, ભગવાન વાસુપૂજ્યસ્વામી છસો પુરુષોની સાથે નીકળ્યા હતા—દીક્ષા લીધી હતી, (૨૪), ઉગ્રકુલના, ભોગકુલના

૧ સુવોધિકામાં ઉપાહનાર ઈંદ્રોના નામોમાં ફેરફાર છે.

ચાર હજાર ક્ષત્રિય રાજાઓની સાથે ઋષભદેવ નીકળ્યા હતા, અને વાકીના ઓગળીશ તીર્થકરો હજાર હજારના પરિવાર સહિત નીકળ્યા હતા (૨૫). સુમતિસ્વામી નિત્યમક્તવંદે (ઉપવાસ વિના) નીકળ્યા હતા, વાસુપૂજ્ય સ્વામી એક ઉપવાસે નીકળ્યા હતા, પાર્શ્વનાથ અને મલ્હિનાથ અઠમ મક્તે નીકળ્યા હતા અને વાકીના વીશ તીર્થકરો છઠ્ઠમક્તે નીકળ્યા હતા (૨૬)

एएसिं णं चउव्वीसाए तित्थगराण चउव्वीसं पढमभिक्खादायारो होत्था, तं जहा—सिजंस वंमदत्ते सुरिंददत्ते य इंददत्ते य । पउमे य सोमदेवे माहिंदे तह सोमदत्ते य^१ ॥ २६ ॥ पुस्से पुणव्वसू पुण्णणंद सुणंदे जये य विजये य । तत्तो य धम्मसीहे सुमित्त तह वग्गसीहे अ ॥ २७ ॥ अपराजिय विस्ससेणे वीसइमे होइ उसमसेणे य । दिण्णे वरदत्ते धणे बहुले य आणुपुव्वीए ॥ २८ ॥ एए विसुद्धलेसा जिणवरभत्तीइ पंजलिउडा उ । तं कालं तं समयं पडिलाभेई जिणवरिंदे ॥ २९ ॥ संवच्छरेण भिक्खा लद्धा उसभेण लोयणाहेण । सेसेहि वीयदिवसे लद्धाओ पढमभिक्खाओ ॥ ३० ॥ उसमस्स पढमभिक्खा खोयरसो आसि लोगणाहस्स । सेसाणं पर-

१ टापेल प्रतमा आ २६ नो अंक बीजी वार कर्यो छे.

મળણં અમિયરસરસોવમં આસિ ॥ ૩૧ ॥ સઽર્વેસિં પિ જિણાણં જહિયં લહ્લાઝ પઢમભિવહ્લાઝ । તહિયં વસુધારાઓ સરીરમેત્તીઓ બુઢ્ઠાઓ ॥ ૩૨ ॥

આ ચોવીશ તીર્થકરોને પ્રથમ ભિક્ષા આપનારા જે ચોવીશ હતા, તે આ પ્રમાણે—શ્રેયાંસ ૧, બ્રહ્મદત્ત ૨, સુરેન્દ્રદત્ત ૩, ઇન્દ્રદત્ત ૪, પદ્મ ૫, સોમદેવ ૬, માર્હેન્દ્ર ૭, સોમદત્ત ૮ (૨૬), પુણ્ય (પુષ્પદંત) ૯, પુનર્વસુ ૧૦, પૂર્ણાનંદ ૧૧, સુનંદ, ૧૨, જય ૧૩, વિજય ૧૪, ધર્મસિંહ ૧૫, સુમિત્ર ૧૬, વર્ગસિંહ ૧૭ (૨૭), અપરાજિત ૧૮, વિશ્વસેન ૧૯, ઋષભસેન ૨૦, દિન્ન ૨૧, વરદત્ત ૨૨, ધન, ૨૩ અને બહુલ ૨૪, આ નામો અતુક્રમે જાણવા. (૨૮). આ સર્વે જિનેશ્વર ઉપરની ભક્તિને લીધે વિશુદ્ધ લેશ્યાવાળા તે કાલે તે સમયે જે હાથ જોડીને જિનેશ્વરોને પહિલામતા હવા (૨૯) લોકના નાથ ઋષભદેવ સ્વામીએ એક વર્ષે પ્રથમ ભિક્ષા પ્રાપ્ત કરી હતી, અને શેષ ત્રેવીશ તીર્થકરો બીજે જ દિવસે પ્રથમ ભિક્ષા પામ્યા હતા. (૩૦). લોકના નાથ ઋષભદેવને પ્રથમ ભિક્ષામાં ઇશ્વરસ મળ્યો હતો અને બીજા ત્રેવીશ તીર્થકરોને અમૃતરસના જેવું પરમાન્ન (ક્ષીરમોજન) મળ્યું હતું. (૩૧). સર્વ જિનેશ્વરોને જ્યાં પ્રથમ ભિક્ષા પ્રાપ્ત થઈ, ત્યાં દેવોએ શરીર-પુરુષ પ્રમાણ સાડા બાર કરોડ સુવર્ણની વૃષ્ટિ કરી હતી. (૩૨)

एएसिं चउवीसाए तित्थगराणं चउवीसं चेइतरुक्खा होत्था, तं जहा-णगोह सत्तिवणणे साले पियए पियंगु छत्ताहे । सिरिसे य णागरुक्खे माली य पिलंवरुक्खे य ॥ ३३ ॥ तिट्ठुक

पाडल जंजू आसत्येखलु तहेव दहिवणो । गंदीरुक्खे तिलए अंबयरुक्खे असोगे य ॥ ३४ ॥ चंपय
वडले य तहा वेडसरुक्खे य धायईरुक्खे । साले य वड्डमाणस्स चेइयरुक्खा जिणवराणं ॥ ३५ ॥
वत्तीसं धणुयाइं चेइयरुक्खो य वद्धमाणस्स । णिच्चोउगो असोगो ओच्छणो सालरुक्खेणं ॥ ३६ ॥
तिण्णे व गाउआइं चेइयरुक्खो जिणस्स उसभस्स । सेसाणं पुण रुक्खा सरीरओ वारसगुणा
उ ॥ ३७ ॥ सच्छत्ता सपडागा सवेइया तोरणेहिं उववेया । सुरअसुरगरुलमहिंया चेइयरुक्खा
जिणवराणं ॥ ३८ ॥

आ चोवीश तीर्थकरोने चोवीश चैत्यवृक्षो हता, ते आ प्रमाणे—न्यग्रोध १, सप्तपर्ण २, शाल ३, प्रियालु ४, प्रियंगु
५, छत्रवृक्ष ६, सरस ७, नागवृक्ष ८, माली ९, पिलंबुवृक्ष १० (३३), तिंदुक ११, पाटल १२, जंबू १३, अश्वत्थ
१४, दधिपर्ण १५, नंदीवृक्ष १६, तिलक १७, आम्रवृक्ष १८, अशोक १९ (३४), चंपक २०, वकुल २१, वेतसवृक्ष
२२, धातकीवृक्ष २३ अने छेछा वर्धमानस्वामीने शालवृक्ष २४ हतुं. आ प्रमाणे चोवीशे तीर्थकरोना चैत्यवृक्षो हता.

(टीकार्थ—'चेइयरुक्खे त्ति'—पीठबंध वृक्षो एटले जेनी नीचे केवलज्ञान उत्पन्न थयुं होय ते. (३५) ॥
श्री वर्धमानस्वामीनो अशोक चैत्यवृक्ष ववीश धनुष ऊंचो, नित्य ऋतुवाळो अने शालवृक्षवेडे अनच्छन्न-डंकावेलो हतो

(ટીકાર્થ—‘વત્તીસં ધણુયાઈ’ એ ગાથામાં ‘નિચ્છોડગો ત્તિ’—નિત્ય એટલે સર્વદા ઋતુજ એટલે પુષ્પાદિક કાલ છે જેનો તે નિત્યર્તુક કહીએ. ‘અસોગો ત્તિ’—અશોક નામનો જે વૃક્ષ સમવસરણની ભૂમિને મધ્યે હોય છે તે. ‘ઓચ્છત્તો સાલરુક્ષેણં તિ’—શાલવૃક્ષવડે અવચ્છન્ન હતો. આમ કહેવાથી જ અશોકવૃક્ષની ઉપર શાલવૃક્ષ પળ કથંચિત્ હોય છે એમ જણાય છે.) (૩૬) ॥ ઋષભદેવ સ્વામીનો ચૈત્યવૃક્ષ ત્રણ ગાડ ડુંચો હતો (એટલે કે તેમના શરીરથી બારગુણો ડુંચો હતો) અને વાકીના તીર્થંકરોના ચૈત્યવૃક્ષ તેમના શરીરથી બારગુણા ડુંચા હતા એમ જાણવું (૩૭). તે જિનેશ્વરોના ચૈત્યવૃક્ષો છત્ર સહિત, પતાકા સહિત, વેદિકા સહિત, તોરણોએ કરીને સહિત અને સુર, અસુર તથા ગરુડ દેવોએ પૂજિત હોય છે (આ અશોકવૃક્ષો સમવસરણના હોય એમ સંભવે છે.) (૩૮) ॥

મૂ૦—એણે ચડવીસાણ તિથગરાણં ચડવીસં પઢમસીસા હોતથા, તં જહા—પઢમેતથ ઉસ-
મસેણે બીડેણ પુણ હોડ સીહસેણે ચ । ચારૂ ચ વજ્જણામે ચમરે તહ સુવ્વય વિદ્ધમે ॥ ૩૯ ॥
દિણે ચ વરાહે પુણ આણંદે ગોથુમે સુહમ્મે ચ । મંદર જસે અરિટ્ટે ચક્કાહ સયંમુ કુંભે ચ ॥ ૪૦ ॥

૧ આ હકીકત શ્રીવીરપ્રમુના અશોકવૃક્ષને અંગે જ છે. ૨ આ વૃક્ષના નામો તીર્થંકર જે વૃક્ષ નીચે કેવલજ્ઞાન પામ્યા તેના છે. તે કાંઈ પ્રમુના શરીરથી બારગુણા હોતા નથી. બારગણું તો સમવસરણના મધ્યમાં રહેલું અશોકવૃક્ષ જ સર્વ પ્રમુના સંબંધમાં હોય છે.

इंद कुंभे य सुभे वरदत्ते दिपण इंदभूई य । उदितोदितकुलवंसा विसुद्धवंसा गुणेहि उववेया ।
तित्थप्पवत्तयाणं पढमा सिस्सा जिणवराणं ॥ ४१' ॥

मूलार्थः—आ चोवीशे तीर्थं करोने चोवीश प्रथम शिष्य होता, ते आ प्रमाणे—अहीं पहेला ऋषभसेन १, बीजा सिंहसेन २, चारु ३, वज्रनाभ ४, चमर ५, सुव्रत ६, विदर्भ ७, (३९), दिन्न ८, वराह ९, आनंद १०, गोस्तुभ ११, सुधर्मा १२, मंदर १३, यशोधर १४, अरिष्ट १५, चक्रायुध १६, स्वयंभू (संव) १७, कुंभ १८ (४०), इंद्र १९, कुंभ २०, शुभ २१, वरदत्त २२, दिन्न २३ अने इंद्रभूति २४. तीर्थने प्रवर्तविनारा जिनेश्वरोना आ प्रथम शिष्य उदितोदित (उदय पामेला) कुल अने वंशवाळा, विशुद्ध वंशवाळा अने गुणे करीने सहित हता' ॥ ४१ ॥

मू०—एएसि णं चउवीसाए तित्थगराणं चउवीसं पढमसिस्सिणी होत्था, तं जहा-बंभी य फग्गु सामा अजिया कासवीरई सोमा । सुमणा वारुणि सुलसा धारणि धरणी य धरणिधरा ॥ ४२ ॥
पउमा सिवासुयी तह अंजुया भावियप्पा य रक्खी य । बंधुवती पुप्फवती अज्जा अमिल्ला य अहिया य ॥ ४३ ॥ जक्खिणी पुप्फचूला य चंदणज्जा य आहियाउ । उदितोदितकुलवंसा विसु-

१ आ नामोमां ने श्रीत्रिशष्टिशलाकापुरुषचरित्रमां आपेला नामोमां कोइ कोइ फेरफार छे.

छवंसा गुणेहिं उववेया । तित्थप्पवत्तयाणं पढमा सिस्सी जिणवराणं ॥४४॥ गाहा ॥सूत्रम्—१५७॥

मूलार्थः—आ चोवीशे तीर्थकरोने चोवीश प्रथम शिष्या हती, ते आ प्रमाणे—ब्राह्मी १, फल्गु २, इयामा ३, अजिता ४, काश्यपी ५, रति ६, सोमा ७, सुमना ८, धारणी ९, सुलसा १०, धारणी ११, धरणी १२, धरणिधरा १३ (४२), पद्मा १४, शिवा १५, श्रुति १६, अंजुक १७, भावितात्मा एवी रक्षिका १८, बंधुमती १९, पुष्पवती २०, आर्या अमिला नामनी कही छे २१ (४३) यक्षिणी २२, पुष्पचूला २३ अने चंदना आर्या २४ कही छे. तीर्थने प्रवर्तनार तीर्थकरोनी आ पहेली शिष्याओ उदितोदित कुलवंशवाली, विशुद्ध वंशवाली अने गुणे करीने सहित कही छे. (४४) ॥ सूत्र-१५७ ॥

हवे बार चक्रवर्तीना पिताना नामो कहे छे—

मू०—जंबुद्वीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए बारस चक्रवद्विपियरो होत्था, तं जहा—उसभे सुमित्ते विजए समुद्विजए य आससेणे य । विस्ससेणे य सूरें सुदंसणे कत्तवीरिए चेव ॥ ४५ ॥ पउमुत्तरे महाहरी विजए राया तहेव य । बंभे बारसमे उत्ते पिउनामा चक्रवद्वीणं ॥ ४६ ॥

મૂલાર્થઃ—જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપમાં भरतक्षेत्रમાં આ अवसरपिणीમાં वार चक्रवर्ती થયા છે તેના પિતાના નામો આ પ્રમાણે—ऋषभ ૧, सुमित्रविजय ૨, समुद्रविजय ૩, अश्वसेन ૪, विश्वसेन ૫, सूर ૬, सुदर्शन ૭, कार्तवीर्य ૮, (૪૫), यदुमो-तर ૯, महाहरि ૧૦, विजयराजा ૧૧ અને ब्रह्म ૧૨ बारमा. આ चक्रवर्तीના પિતાના નામ કહ્યા (૪૬) ॥

હવે चक्रवर्तीની માતાના નામો કહે છે—

મૂ૦—जंबुद्वीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसपिणीए बारस चक्रवट्टिमायरो होत्था, तं जहा—सुमंगला जसवती भद्रा सहदेवी अइरा सिरि देवी । तारा जाला (जाला तारा) मेरा वप्पा चुलणि अपच्छिमा ॥

મૂલાર્થઃ—જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપમાં भरतक्षेत्रમાં આ अवसरपिणीમાં वार चक्रवर्ती થયા છે તેની માતાઓના નામો આ પ્રમાણે—सुमंगला ૧, यशोमती ૨, भद्रा ૩, सहदेवी ૪, अचिरा ૫, श्री ૬, देवी ૭, तारा ૮, ज्वाळा ૯, मेरा ૧૦, वप्पा ૧૧ અને छेछी चुलणी ૧૨ ॥

હવે वार चक्रवर्तीના તથા તેના स्त्रीरत्नના નામો કહે છે—

મૂ૦—जंबुद्वीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसपिणीए बारस चक्रवट्टी होत्था, तं जहा—भरहो सगरो मधवं [सणकुमारो य रायसदूलो । संती कुंथू य अरो हवइ सुभूमो य कोरवो

॥ ४७ ॥ नवमो य महापउमो हरिसेणो चेत्र रायसद्दलो । जयनामो य नरवई, बारसमो वंभ-
दत्तो य ॥ ४८ ॥] एएसिं बारसण्हं चक्खवद्दीणं बारस इत्थिरयणा होत्था, तं जहा-पढमा होइ
सुभद्दा भद्द सुणंदा जया य विजया य । किण्हसिरी सूरसिरी पउमसिरी वसुंधरा देवी ॥ ४९ ॥
लच्छिमई कुरुमई इत्थिरयणाण नामाई ॥

मूलार्थः—आ जंबूद्वीप नामना द्वीपमां भरतक्षेत्रमां आ अवसरिणीमां चार चक्रवर्ती थया हत्ता, ते आ प्रमाणे—
भरत १, सगर २, मधवा ३, राजाने विषे सिंह समान सनत्कुमार ४, शांति ५, कुंतु ६, अर ७, कुरुवंशना सुभूम ८,
नवमा महापद्म ९, राजाने विषे सिंह समान हरिषेण १०, जय नामना राजा ११ अने बारमा ब्रह्मदत्त १२ (४८) ॥
आ बार चक्रवर्तीओने बार स्त्रीरत्नो हत्तां, तेना नामो आ प्रमाणे—पहेली सुभद्रा १, भद्रा २, सुनंदा ३, जया ४,
विजया ५, कृष्णश्री ६, सूर्यश्री ७, पद्मश्री ८, वसुंधरा ९, देवी १० (४९). लक्ष्मीवती ११ अने कुरुमती १२. आ
स्त्रीरत्नोनां नाम हत्तां ॥

हवे बलदेव वासुदेवना पितादिकना नामो कहे छे—

मू०—जंबुद्वीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसत्पिणीए नवबलदेवनववासुदेवपियरो होत्था

तं जहा-पयावई य बंभो [सोमो रुद्रो सिवो महसिवो य । अग्निसिहो य दसरहो नवमो भणिओ य वसुदेवो ॥ ५० ॥] जंबुद्वीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए णव वासुदेव-मायरो होत्था, तं जहा-सियावई उमा चेव पुहवी सीया य अस्मया । लच्छिमई सेसमई केकई देवई तहा ॥ ५१ ॥ जंबुद्वीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए णवबलदेवमायरो होत्था, तं जहा-भद्दा तह सुभद्दा य सुप्पभा य सुदंसणा । विजया वेजयंती य जयंती अपरा-जिया ॥ ५२ ॥ णवमीया रोहिणी य बलदेवाण मायरो ॥

मूलार्थः—आ जंबूद्वीप नामना द्वीपमां भरतक्षेत्रमां आ अवसर्पिणीमां नव बलदेवना अने नव वासुदेवना पिता हता, तेना नामो आ प्रमाणे—प्रजापति १, ब्रह्म २, सोम ३, रुद्र ४, शिव ५, महाशिव ६, अग्निसिंह ७, दशरथ ८ अने नवमा वसुदेव ९ कद्या छे (५०) ॥ आ जंबूद्वीप नामना द्वीपमां आ भरतक्षेत्रमां आ अवसर्पिणीमां नव वासुदेवनी माताओ हती, तेना नामो आ प्रमाणे—सुगावती १, उमा २, पृथ्वी ३, सीता ४, अंबिका ५, लक्ष्मीवती ६, शेषवती ७, केकयी ८ तथा देवकी ९ (५१) ॥ आ जंबूद्वीप नामना द्वीपमां भरतक्षेत्रमां आ अवसर्पिणीमां नव बलदेवनी माताओ हती, तेना नामो आ प्रमाणे—भद्रा १, सुभद्रा २, सुप्रभा ३, सुदर्शना ४, विजया ५, वैजयंती ६, जयंती ७, अपरा-

જિતા ૮ (૫૨) અને નવમી રોહિણી ૯. આ વલ્લદેવની માતાઓ હતી ॥

હવે વલ્લદેવ અને વાસુદેવના નામો (તેમના ગુણોના વિશિષ્ટ વર્ણન સાથે) કહે છે—

મૂ૦—જંબુદ્વીવે ગં દીવે ભારહે વાસે इमीसे ओसपिणीए नव दसारमंडला होत्था, तं जहा-
उत्तमपुरिसा मज्झिमपुरिसा पहाणपुरिसा ओयंसी तेयंसी वच्चंसी जसंसी छांयंसी कंता सोमा
सुभगा पियंदंसणा सुरूआ सुहसीलसुहाभिगमसव्वजणयणकंता ओहबला अतिबला महाबला
अनिहता अपराइया सत्तुमदणा रिपुसहस्समाणमहणा साणुक्कोसा अमच्छरा अचवला अचंडा
मियमंजुलपलावहसियगंभीरमधुरपडिपुण्णसच्चवयणा अब्भुवगयवच्छला सरण्णा लक्खणवंजण-
गुणोववेआ माणुम्माणपमाणपडिपुण्णसुजायसव्वंगसुंदरंगा ससिसोमागारकंतपियंदंसणा अमरि-
सणा पयंदंदप्पयारा(र)गंभीरदर(रि)सणिज्जा तालद्धओविद्धगरुलकेऊ महाधणुविकट्टया महासत्त-
साअरा दुद्धरा धणुद्धरा धीरपुरिसा जुद्धकित्तिपुरिसा विउलकुलसमुब्भवा महारयणाविहाडगा
अद्धभरहसामी सोमा रायकुलवंसतिलया अजिया अजियरहा हलमुसलकणकपाणी संखचक्कग-

यसत्तिनंदगधरा पवरुज्जलसुक्कंतविमलगोत्थुभतिरीडधारी कुंडलउज्जोइयाणणा पुंडरीयणयणा
 एकावलिकंठलइयवच्छा सिरिवच्छसुलंछणा वरजसा सबोउयसुरभिकुसुमराचितपलंबसोभंतकंत-
 विकसंतविचित्तरमालरइयवच्छा अट्टसयविभत्तलवखणपसत्थसुंदरविरइयंगमंगा मत्तगयवरिंद-
 ललियविक्कमविलसियगई सारयनवथणियमहुंगंभीरुंछंचनिग्घोसंदुंढुभिसरा कडिसुत्तगनीलपीय-
 कोसेज्जवाससा पवरदित्ततेया नरसीहा नरवई नरिंदा नरवसहा मरुयवसभकप्पा अब्भहिथराय-
 तेयलच्छीए दिप्पमाणा नीलगपीयगवसणा दुवे दुवे रामकेसवा भायरो होत्था, तं जहा—तिविट्ठु
 जाव कण्हे अयले जाव रामे यावि अपच्छिमे ॥ ५३ ॥

मूलार्थः—आ जंबूद्वीप नामना द्वीपमां भरतक्षेत्रमां आ अवसर्पिणीमां नव दशर मंडळ (वासुदेव अने बळदेवना
 समुदाय) थयेला छे ते(ना गुणो) आ प्रमाणे—उत्तमपुरुष, मध्यमपुरुष, प्रधानपुरुष, ओजस्वी, तेजस्वी, वर्चस्वी,
 यशस्वी, कांतिवाळा, कांत, सौम्य, सुमग, प्रियदर्शन, सुरूप, सुखशीळ, सुखे सेववा लायक, सर्व जनना नेत्रने प्रिय,
 ओघ बळवाळा, अति बळवाळा, महा बळवाळा, अनिहत (नहीं हणायेला), पराजय नहीं पामेला, शत्रुने मर्दन करनारा,
 हजारो शत्रुना मानने मथन करनारा, अनुक्रोश (दया)-सहित, मत्सर रहित, चपळता रहित, अप्रचंड (क्रोध रहित),

પરિમિત અને કોમલ વચન બોલનારા અને હસમુખા, ગંભીર, મધુર, સંપૂર્ણ અને સત્ય વચનને બોલનારા, શરણે આવેલાના વત્સલ, શરણ કરવા યોગ્ય, લક્ષણ અને વ્યંજનના ગુણે કરીને સહિત, માન, ઉન્માન અને પ્રમાણે કરીને સંપૂર્ણ અને સુજાત એવા સર્વાંગિ કરીને સુંદર અંગવાળા, ચંદ્રની જેવા સૌમ્ય આકારવાળું, કાંત અને પ્રિય છે દર્શન જેનું એવા, આલસ રહિત, પ્રચંડ દંડના પ્રકાર (આજ્ઞા) વાળા, ગંભીર દર્શનવાળા, તાલધ્વજાવાળા (બલદેવ) અને ડુંચી ગરુડધ્વજાવાળા (વાસુદેવ), મોટા ધનુષને રેંચવાવાળા, મોટા સત્ત્વના સાગરરૂપ, દુર્ધર, ધનુષધારી, ધીરોને વિષે પુરુષાકારવાળા, યુદ્ધમાં કીર્તિવાળા પુરુષ, મોટા કુલમાં જન્મેલા, મોટા રત્નને ચૂર્ણ કરનારા, અર્ધભરતના સ્વામી, સૌમ્ય (રોગ રહિત), રાજકુલવંશમાં તિલકસમાન, અજિત, અજિત રથવાળા, હલ અને મુશલને તથા કનક(બાળ)ને હાથમાં ધારણ કરનારા, (બલદેવ) શંખ, ચક્ર, ગદા, શક્તિ અને નંદક નામના સ્વર્ણને ધારણ કરનારા (વાસુદેવ) પ્રવર, ઉજ્જવલ, શુક્લાંત અને નિર્મલ કૌસ્તુભ નામના મણિને તથા મુકુટને ધારણ કરનારા (વાસુદેવ), કુંડલવંદે પ્રકાશિત મુખવાળા, કમલ સરખા નેત્રવાળા, કંઠમાં પહેરેલી એકાવલી(હાર)ને હૃદય ઉપર ધારણ કરનારા (વાસુદેવ), શ્રીવત્સના લાંછનવાળા, (વાસુદેવ) શ્રેષ્ઠ યશવાળા, સર્વ ઋતુ સંબંધી સુગંધી પુષ્પોવંદે બનાવેલી, લાંબી, શોભતી, મનોહર, વિકસ્વર, ત્રિચિત્ર વર્ણવાળી અને ઉત્તમ એવી (વન) માળા જેમના વક્ષઃસ્થલમાં રચી છે—સ્થાપન કરી છે એવા (વાસુદેવ), પ્રગટ એવા એક સો ને આઠ લક્ષણોવંદે પ્રગટ અને મનોહર રચ્યા છે અંગોપાંગ જેમના એવા, મદોન્મત્ત શ્રેષ્ઠ ગર્જેદ્રની ગતિ જેવી વિલાસવાળી છે ગતિ જેમની એવા, શરદ ઋતુના નવા ગર્જારવ જેવો અને મધુર એવા ક્રૌંચપક્ષીના નિર્યોષ જેવો તથા દુર્દુભિના નાદ જેવો જેમનો

(મધુર) સ્વર (નાદ) છે એવા, કટીસૂત્ર (કંદોરા) તથા નીલ (વાસુદેવ) અને પીત (વલ્લભદેવ) કૌશેય વસ્ત્રવાળા, શ્રેષ્ઠ દેદીપ્યમાન તેજવાળા, નરને વિષે સિંહ સમાન, નરના પતિ, નરના હંદ્રો, નરને વિષે વૃષભ સમાન, હંદ્રની ઉપમાવાળા, અધિક રાજતેજની લક્ષ્મીવડે દેદીપ્યમાન અને નીલ-પીત વસ્ત્રવાળા બે વે રામ અને કેશવ ભાઈઓ હતા, તે આ પ્રમાણે—ત્રિપૃષ્ઠથી કૃષ્ણ સુધી અને અચળથી છેલ્લા (બલ) રામ સુધી (નવ નવ જાણવા) ॥ ૫૩ ॥

ટીકાર્થ:—દશારના એટલે વાસુદેવના મંડલ એટલે વલ્લભદેવ અને વાસુદેવ એ વચ્ચેના જે સમુદાય તે દશારમંડલ કહીએ. આથી કરીને જ ‘દો દો રામકેસવા’ એમ આગલ કહેશે. વલ્લી વલ્લભદેવ અને વાસુદેવ દશારમંડલની બહાર નહીં હોવા છતાં ‘દશારમંડલાનિ’ એમ પ્રથમ કહીને પણ દશારમંડલમાં પ્રગટરૂપ એવા તેમના વિશેષણો આપવા માટે ‘તદ્યથા’ એમ કહે છે—‘તદ્યથા’ એ શબ્દ વલ્લભદેવ અને વાસુદેવના સ્વરૂપને જણાવવા માટે કહ્યો છે. કોઈક આચાર્ય દશારમંડલનો અર્થ આ પ્રમાણે કરે છે—દશારના એટલે વાસુદેવના કુલમાં થયેલી પ્રજાના મંડલ એટલે શોભાવનારા, ઉત્તમ પુરુષો એટલે તીર્થંકરાદિક ચોપન ઉત્તમ પુરુષોની મધ્યે વર્તતા હોવાથી ઉત્તમ, મધ્યમ પુરુષો એટલે તીર્થંકર ચક્રવર્તીના તથા પ્રતિવાસુદેવાદિકના બલાદિકની અપેક્ષાએ વધે વર્તનાર હોવાથી, પ્રધાનપુરુષો એટલે તે તે કાલના પુરુષોને મધ્યે શૌર્યાદિક કવડે પ્રધાન-મુખ્ય હોવાથી, મનના બલવાળા હોવાથી ઓજસ્વી, દીપ્તિમાન શરીર હોવાથી તેજસ્વી, શરીરે બલવાન હોવાથી વર્ચસ્વી, પરાક્રમ બતાવીને પ્રસિદ્ધિ પામેલા હોવાથી યશસ્વી, હાયાવાન એટલે શોભાયમાન શરીરવાળા, એ જ કારણ માટે કાંતિના યોગથી કાંત, અરૌદ્ર આકાર હોવાથી સૌમ્ય, લોકોને વલ્લભ હોવાથી સુભગ, વધુને પ્રિય રૂપવાળા હોવાથી પ્રિયદર્શન-

वाळा, समचतुरस्र संस्थान होवाथी सुरूप, सुखकारक होवाथी सुखशील जेमनो स्वभाव शुभ अथवा सुखकारक होय छे ते शुभ-
शील अथवा सुखशील कहेवाय छे, अने शुभशील होवाथी सुखे करीने सेवी शकाय ते सुखाभिगम्य कहेवाय छे, सर्व लोकना
नेत्रोने कांत एटले अभिलाष करवा लायक जे होय ते सर्वजननयनकांत कहेवाय छे. त्यारपछी आ त्रण पदनो कर्मधारय
समास करवो (शुभशीलसुखाभिगम्यसर्वलोकनयनकान्ताः), ओघबल एटले व्यक्छेद रहित (निरंतर) बळवानपणु
होवाथी प्रवाहबळवाळा, अतिबल एटले शेष सर्वजनोना बळने उछंघन करनारा होवाथी अतिबळवान, महाबळ एटले प्रशस्त
बळवाळा, अनिहत एटले निरुपक्रम आयुष्य होवाथी अथवा मोटा युद्धमां पण पृथ्वी पर तेमने पाडनार कोइ नहीं होवाथी कोइना
वडे नहीं हणायेला, पोते ज शत्रुओनो पराजय करनार होवाथी अपराजित-पराजय नहीं पामेला, ते ज वात कहे छे—
शत्रुना शरीर अने सैन्यनी कदर्थना करनारा होवाथी शत्रुमर्दन-शत्रुनुं मर्दन करनारा, शत्रुना इच्छित कार्यने विखेरी नांख-
नार होवाथी हजारो शत्रुना माननुं मर्दन करनारा, सानुक्रोश (दयावाळा) एटले नमेलाने विषे द्रोह नहीं करनारा,
अमत्सर एटले परना लेश पण गुणने ग्रहण करनार होवाथी मत्सर (इर्ष्या) रहित, अचपल एटले मन, वचन अने
कायानी स्थिरता होवाथी चपळता रहित, अचंड एटले कारण विना प्रबळ कोप रहित होवाथी प्रचंडता रहित, जेनुं वचन
(बोलुं) अने हास्य ए बन्ने परिमित अने कोमळ होय ते मितमंजुलप्रलापहसित एवा, तथा गंभीर एटले रोष, संतोष,
शोक विगेरे विकारने नहीं देखाडनारुं अथवा मेघना शब्द जेनुं गंभीर, मधुर एटले कर्णने सुख आपनारुं, प्रतिपूर्ण एटले
अर्थनी प्रतीति उत्पन्न करनारुं अने सत्य एवुं जेमनुं वचन-वाक्य छे एवा, त्यारपछी आ बे पदनो कर्मधारय समास

करवो (प्रियमंजुलप्रलापहसितगंभीरमधुरप्रतिपूर्णसत्यवचनाः), शरणे आवेलाने वत्सल एटले तेमनुं रक्षण करनारा, शरण्य एटले रक्षण करवामां श्रेष्ठ होवाथी शरण करवा लायक, लक्षण एटले मान (प्रमाण) विगेरे अथवा वज्र, स्वस्तिक, चक्र विगेरे चिह्नो तथा व्यंजन एटले तल, मसा विगेरे, तेना गुणो एटले मोटी ऋद्धिनी प्राप्ति विगेरे, तेणे करीने उप-पेत एटले शकन्धादिगणमां आ शब्द होवाथी उपपेत—सहित ते लक्षण अने व्यंजनना गुणे करीने सहित एवा, मान एटले एक द्रोण पाणीना परिमाणवाळं शरीर, ते केवी रीते ? ते कहे छे—पाणीनी भरेली द्रोणी(पात्र)मां पुरुष बेसे त्यारे तेमांथी जे पाणी बहार नीकळे ते जो एक द्रोण प्रमाण थाय तो ते पुरुष मानने पामेलो कहेवाय छे, उन्मान एटले अर्धभार प्रमाणपणुं, ते केवी रीते ? ते कहे छे—ब्राजवामां राखेला पुरुषनो जो अर्ध भार जेटलो तोल थाय तो ते उन्मानने पामेलो कहेवाय छे, अने प्रमाण एटले एक सो ने आठ अंगुल ऊंचाई होय ते. आ प्रमाणे मान, उन्मान अने प्रमाणे करीने परिपूर्ण एटले न्यूनता रहित अने गर्भाधानथी आरंभीने पालन-पोषणनी विधिचडे सुजात (सारी रीते उत्पन्न थयेछुं) तथा सर्वांगसुंदर एटले समग्र अवयवनी प्रधानतावाळं शरीर छे जेमनुं एवा, चंद्रनी जेम सौम्य (सुंदर) आकारवाळं अर्थात् रौद्र के बीभत्स नहीं एवुं, कांत एटले दीसिवाळं, प्रिय एटले लोकाने प्रमोद उत्पन्न करनारं छे दर्शन एटले रूप जेमनुं एवा, ' अमरिसण त्ति ' अमसुण एटले काम करवामां आळस रहित अथवा अमर्षण एटले अपराध छतां पण क्षमा करनारा, प्रकांड एटले उत्कट छे दंडप्रकार एटले आज्ञाविशेष अथवा नीतिनो भेदविशेष जेमनो एवा, अथवा दुःसाध्य कार्यने पण साधनार होवाथी प्रचंड छे दंडप्रचार एटले सैन्यनो प्रचार जेमनो एवा, अंदरनो अभिप्राय जाणी

ન શકાય એવો હોવાથી જેઓ ગંભીર દેખાય છે તે ગંભીરદર્શનીય કહેવાય છે, ત્યારપછી આ બે પદનો કર્મધારય સમાસ કરવો અથવા તો પ્રચંડ દંડના પ્રચારે કરીને જે ગંભીર દેખાય છે (એમ તૃતીયા તત્પુરુષ સમાસ કરવો-પ્રચંડદંડપ્રચાર-ગંભીરદર્શનીયાઃ) એવા, તાલ અથવા તલ નામના વૃક્ષ છે ધ્વજ (માં ચિહ્ન) જેમને તે તાલધ્વજ બલદેવ હોય છે અને ઉદ્ધિદ્ધ એટલે ઝંચો ગરુડના ચિહ્નવાળો કેતુ-ધ્વજ છે જેમનો તે ઉદ્ધિદ્ધગરુડકેતુ વાસુદેવ હોય છે, ત્યારપછી તાલધ્વજ-વાળા અને ઉદ્ધિદ્ધગરુડકેતુવાળા (એ બેનો દ્વંદ્વ સમાસ કરવાથી) તાલધ્વજોદ્ધિદ્ધગરુડકેતુ એવા, મોટા બલવાન હોવાથી મોટા ધનુષને સ્વેચ્છનારા, મહાસત્ત્વ(પરાક્રમ)રૂપ જલના આશ્રયરૂપ હોવાથી સમુદ્ર જેવા સમુદ્રરૂપ તે મહાસત્ત્વસાગર એવા, તેઓ જ્યારે રણાંગણમાં પ્રહાર કરે છે ત્યારે કોઈ પણ ધનુર્ધારી તેમને ધારણ કરી શકનાર ન હોવાથી દુર્ધર એવા, ધનુર્ધર એટલે જેમનું શસ્ત્ર ધનુષ છે એવા, ધીર પુરુષોને વિષે જ તેઓ પુરુષ એટલે પરાક્રમી છે પણ કાતરને વિષે પરાક્રમી નથી તેથી ધીરપુરુષ એવા, યુદ્ધમાં પ્રાપ્ત થયેલી જે કીર્તિ તે જ જેમને પ્રધાન-મુખ્ય છે એવા પુરુષ તે યુદ્ધકીર્તિપુરુષ કહેવાય છે, વિપુલ કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા એનો અર્થ પ્રસિદ્ધ છે, મહા બલવાનપણાએ કરીને મહારત્નને એટલે વજ્રરત્નને અંગુષ્ઠ અને તર્જની આંગળીવડે જેઓ વિઘટન કરનાર એટલે ચૂર્ણ કરનાર તે મહારત્નવિઘટક કહેવાય છે, કેમકે વજ્રરત્નને અધિકરણી (ઇરણ) ઉપર મૂકી તેને અયોધન(હથોડા)વડે ટીપે તોપણ તે મેદાતું નથી (ઇરણમાં પેશી જાય છે). તેવા વજ્રરત્નને તેઓ મેદે છે તેથી તે દુર્ભેદ છે, અથવા સંગ્રામ કરવાની ઇચ્છાવાળા મહાસૈન્યની સાગરવ્યૂહ, શકટવ્યૂહ વિગેરે પ્રકારવડે જે મોટી રચના તેને તરી જવાના રંગના રસિકપણાએ કરીને અને મહા બલવાનપણાએ કરીને જેઓ વિઘ-

ટન કરે-વીંચેરી નાંચે તે મહારચનાવિઘટક કહેવાય છે, પાઠાંતરમાં 'મહારણવિઘટકાઃ' ઇટલે મોટા રણસંગ્રામને વીંચેરી નાંચનારા ઇવા, અર્ધ ભરતક્ષેત્રના સ્વામી, સૌમ્ય ઇટલે નીરુજ (રોગ રહિત), રાજકુલવંશને વિષે તિલક સમાન, અજિત-કોઈથી જીતાય નહીં ઇવા, અજિત રથવાળા, 'હલમુશલકળકપાણયઃ'—તેમાં હલ અને મુશલ અને પ્રસિદ્ધ છે, આ બે હથિયારરૂપે જેના હાથમાં છે ઇવા બલદેવ અને જેમના હાથમાં કળક ઇટલે બાળ છે ઇવા શાર્ંગધનુષવાળા વાસુદેવ હોય છે, પાંચજન્ય નામનો શંખ, સુદર્શન નામનું ચક્ર, કૌમોદકી નામની ગદા-લકુટવિશેષ (લાકડી), શક્તિ ઇટલે ત્રિશૂલ વિશેષ અને નંદક નામનું સ્વરૂપ, આ સર્વને જે ધારણ કરે તે શંખચક્રગદાશક્તિનંદકધર વાસુદેવો હોય છે, મોટા પ્રભાવવાળો હોવાથી પ્રવર, શ્વેત અથવા સ્વચ્છ હોવાથી ઉજ્જ્વલ, કાંતિવાળો હોવાથી શુક્લાંત અથવા પાઠાંતરે સારું પરિકર્મ કરેલું હોવાથી સુકૃત તથા મલ રહિત હોવાથી નિર્મલ ઇવા કૌસ્તુભ નામના મણિને અને કિરીટ ઇટલે સુકુટને જેઓ ધારણ કરે છે તેવા, કુંડલવંદે દેદીપ્યમાન છે સુલ જેના ઇવા, કમલ જેવા છે નેત્ર જેમના ઇવા, ઇકાવલી નામનું ભૂષણ (હાર) કંઠને વિષે લાગ્યું સંતું-લટક્યું સંતું જેઓને વક્ષઃસ્થલમાં વર્તે છે તે ઇકાવલીકંઠલગિતવક્ષ ઇવા, શ્રીવત્સ નામનું સારું મહાપુરુષત્વને સૂચવનારું લાંછન છે જેમને તે શ્રીવત્સલાંછન ઇવા, સર્વત્ર વિરુદ્ધાત હોવાથી શ્રેષ્ઠ યશ-વાળા, સર્વ ઋતુમાં સંભવતા અને સુગંધી ઇવા જે પુષ્પો તે વડે સારી રીતે રચેલી-કરેલી જે પ્રલંબ ઇટલે પગ સુધી પહોંચે તેવી લાંબી, શોભાયમાન, કાંત-મનોહર, વિકસ્વર-ફુલેલી, ચિત્ર-પાંચ વર્ણની અને વર-પ્રધાન ઇવી માળા રચી છે ઇટલે સ્થાપન કરી છે અથવા રતિદા ઇટલે સુલ કરનારી છે વક્ષસ્થલમાં જેમના તે સર્વતુલકસુરમિકુસુમરચિતપ્રલંબશોભમાનકાંત-

વિકસચ્ચિત્રવરમાલારચિતવક્ષુ એવા, (અહીં સુધીના બધા વિશેષણો વાસુદેવના જાણવા) તથા વિમલ્લ એટલે સ્પષ્ટ રીતે છૂટા છૂટા દેખાતા જે એક સો ને આઠ ચક્ર વિગેરે લક્ષણો તેણે કરીને પ્રગટ એટલે માંગલિક અને સુંદર એટલે મનોહર સ્થાપન કરાયા છે મસ્તક અને આંગળી વિગેરે અંગોપાંગ જેમના તે અદ્યત્તવિમલ્લપ્રગટસ્તુન્દરવિરચિતાંગોપાંગ એવા, તથા મદોન્મત્ત શ્રેષ્ઠ હાથીનો જે લલિત-મનોહર વિક્રમ-સંચાર તેના જેવી વિલાસવાળી છે ગતિ જેમની તે મત્તગજવરેન્દ્રલલિતવિક્રમવિલાસિતગતિ એવા, શરદક્રતુને વિષે થયેલો એવો અને નહું સ્તનિત (ગર્જાવ) જે નિર્ધોષને વિષે છે એવો તથા મધુર અને ગંભીર એવો જે ક્રૌંચ પક્ષીનો નિર્ધોષ એટલે નાદ તેની જેવો તથા ટુંડુભિના સ્વર જેવો છે નાદ (સ્વર) જેમનો તે શારદ-નવસ્તનિતમધુરગંભીરક્રૌંચનિર્ધોષટુંડુભિસ્વર એવા, અહીં શરદક્રતુમાં ક્રૌંચ પક્ષી મત્ત અને મધુર સ્વરવાળા હોય છે તેથી શરદનું ગ્રહણ કર્યું છે, તથા વારંવાર શબ્દની પ્રવૃત્તિ થવાથી તે (શબ્દ)નો ભંગ (વિચ્છેદ) થાય ત્યારે તેની અમનોહરતા થઈ જાય છે તેથી નવસ્તનિત શબ્દનું ગ્રહણ કર્યું છે, અને સ્વરૂપ દેખાડવાને માટે (સ્વરૂપ વિશેષણ તરીકે) મધુર અને ગંભીર એ બે શબ્દનું ગ્રહણ કર્યું છે, તથા કટીસૂત્ર એટલે આભરણ વિશેષ (કંદોરો), તે જેમાં પ્રધાન છે એવા બલદેવને નીલરંગના અને વાસુદેવને પીતરંગના કૌશીયવસ્ત્રો જેમને છે તે કટીસૂત્રનીલપીતકૌશીયવાસ એવા, શ્રેષ્ઠ પ્રભાવ અને શ્રેષ્ઠ કાંતિપણાઈ કરીને શ્રેષ્ઠ અને દેદીપ્યમાન તેજવાળા, વિક્રમના યોગથી નરસિંહ (નરને વિષે સિંહ જેવા), મનુષ્યોના નાયક હોવાથી નરપતિ, પરમ ऐश्वर્યનો યોગ હોવાથી નરેન્દ્ર, ઉઠાવેલા કાર્યના મારનો નિર્વાહ કરનાર હોવાથી નરને વિષે વૃષભ સમાન, મરુદ્વૃષભ જેવા એટલે દેવરાજ(ઇન્દ્ર)ની ઉપમાવાળા, રાજતેજની લક્ષ્મીઈ કરીને બીજા રાજાઓથી અત્યંત દેદી-

પ્યમાન, તથા નીલ અને પીત વસ્ત્રવાળા, અહીં આ 'નીલપીતવસનાઃ' એ શબ્દ ફરીથી લખ્યો છે તે નિગમન(સમાપ્તિ)ને માટે લખ્યો છે. કેવી રીતે તે નવ થયા ? તે કહે છે—'હુવે હુવે' इत्यादि. આ પ્રમાણે નવ વાસુદેવ અને નવ બલદેવ જાણવા. 'તિવિદ્ધે' અહીં 'યાવત્' શબ્દ લખ્યો છે તેથી તે ગાથાઓ આ પ્રમાણે જાણવી—'તિવિદ્ધે ચ દુવિદ્ધે ચ, સંયંભૂ પુરિસુત્તમે પુરિસસીહે । તહ પુરિસપુંડરીએ દત્તે નારાયણે કળ્હે ॥ ૫૨ ॥ ત્તિ ॥ અચલે વિજયે મહે સુપ્પમે ચ સુદંસણે । આનંદે પંદણે પડમે રામે યાવિ અપચ્છિમે ॥ ૫૩ ॥ ત્તિ ॥' (ત્રિપૃષ્ઠ, દ્વિપૃષ્ઠ, સ્વયંભૂ, પુરુષોત્તમ, પુરુષસિંહ, પુરુષપુંડરીક, દત્ત, નારાયણ અને કુળ્ળ ॥ ૫૨ ॥ અચલ, વિજય, મદ્ર, સુપ્રમ, સુદર્શન, આનંદ, નંદન, પદ્મ અને છેલ્લા રામ ॥ ૫૩ ॥)

મૂ૦—ए॒सि णं णवण्हं बलदेववासुदेवाणं पु॒वभ॒विया नव नामधे॒जा हो॒त्था, तं जहा—वि॒स्स-
भूई प॒ववयए ध॒णद॒त्त स॒मुद॒त्त इ॒सिवा॒ले । पि॒यमि॒त्त ल॒लिय॒मित्ते पु॒णव॒वसू गंग॒दत्ते य ॥ ५४ ॥
ए॒याइं ना॒माइं पु॒वभ॒वे आ॒सि वा॒सुदे॒वाणं । ए॒त्तो ब॒लदे॒वाणं ज॒हक्क॑मं कि॒त्तइ॒स्सामि ॥ ५५ ॥ वि॒स-
नं॒दी य सु॒बंघू सा॒गर॒दत्ते अ॒सो॒गल॒लि ए॒ य । वा॒राह ध॒म्मसे॒णे अ॒परा॒इय रा॒यल॒लि ए॒ य ॥ ५६ ॥

મૂલાર્થઃ—આ નવ બલદેવ અને વાસુદેવના પૂર્વ ભવે આ નવ નામ હતા, તે આ પ્રમાણે—વિશ્વભૂતિ, પર્વતક, ધનદત્ત, સમુદ્રદત્ત, ક્ષાણિપાલ, પ્રિયમિત્ર, લલિતમિત્ર, પુનર્વસુ અને મંગદત્ત. (૫૪) આ વાસુદેવોના પૂર્વભવના નામ હતા. હવે બલદે-

वोना अनुक्रमे पूर्वभवना नाम कहं छुं (५५). —विश्वनंदी, सुबंधु, सागरदत्त, अशोक, ललित, वाराह, धर्मसेन, अपरा-
जित अने राजललित (५६) ॥

मू०—एएसिं नवणहं बलदेववासुदेवाणं पुवभविया नव धम्मायरिया होत्था, तं जहा—संभूय
सुभद सुदंसणे य सेयंस कणह गंगदत्ते अ । सागरससुदनामे दुमसेणे य णवमए ॥ ५७ ॥

एए धम्मायरिया किन्तीपुरिसाण वासुदेवाणं । पुवभवे एआसिं जत्थ नियाणाइं कासी य ॥ ५८ ॥
मूलार्थः—आ नव बलदेव अने वासुदेवोना पूर्वभवे नव धर्माचार्यो हता, ते आ प्रमाणे—संभूति, सुभद्र, सुदर्शन,
श्रेयांस, कृष्ण, गंगदत्त, सागर, समुद्र अने नवमा दुमसेन. (५७). आ पुरुषोमां प्रधान कीर्तिवाळा वासुदेवोना पूर्व
भवे धर्माचार्यो हता, के ज्यां (जेमनी पासे) तेओए (चारित्र लइने) नियाणां कर्यो हतां ॥ ५८ ॥

मू०—एएसिं नवणहं वासुदेवाणं पुवभवे नव नियाणभूमिओ होत्था, तं जहा—महुरा य०

हत्थिणाउरं च ॥ ५९ ॥

मूलार्थः—आ नव वासुदेवोनी पूर्वभवे नव नियाणा करवानी भूमि हती, ते आ प्रमाणे—मथुरा यावत् हस्तिनापुर ॥ ५९ ॥
टीकार्थः—महुरा य कणगवत्थू सावत्थी पोयणं च रायगिहं । कायंदी कोसंबी मिहिलपुरी हत्थिण-
पुरं च ॥ ५९ ॥ मथुरा, कनकवस्तू, श्रावस्ति, पोतनपुर, राजगृह, काकंदी, कौशांबी, मिथिलापुरी अने हस्तिनापुर ॥ ५९ ॥

मू०-एएसि णं नवण्हं वासुदेवाणं नव नियानकारणा होत्था, तं जहा-गावी जुवे जाव माउआ ॥ ६० ॥

मूलार्थः—आ नव वासुदेवोना नव नियानाना कारणो हता, ते आ प्रमाणे—गाय, यूप, यावत् मातृका ॥ ६० ॥
टीकार्थः—गावि जुए संगामे तह इत्थी पराइओ रंगे । भज्जाणुराग गोठ्ठी परइड्डी माउया इय ॥ ६० ॥
गाय, यूप-स्तंभ, संग्राम, स्त्रीपराभव, रंग, स्त्रीराग, गोष्ठी, परनी कद्धि अने मातापराभव ॥ ६० ॥

मू०-एएसिं नवण्हं वासुदेवाणं नव पडिसत्थू होत्था, तं जहा-अस्सगगीवे जाव जरासंधे ॥ ६१ ॥ एए खलु पडिसत्तू जाव सचक्कोहिं ॥ ६२ ॥ एक्को य सत्तमीए पंच य छट्ठीए पंचमी एक्को । एक्को य चउत्थीए कण्हो पुण तच्चपुढवीए ॥ ६३ ॥ अणिदाणकडा रामा [सवे वि य केसवा नियानकडा । उडुंगामी रामा केसव सवे अहोगामी ॥ ६४ ॥] अटुंतकडा रामा एगो पुण बंभलौयकप्पम्मि । एक्का से गबभवसही सिज्झिस्सइ आगमिस्सेणं ॥ ६५ ॥ (सूत्रम्-१५८ ॥)

मूलार्थः—आ नव वासुदेवोना नव प्रतिशट्टु हता, ते आ प्रमाणे—अश्वग्रीव यावत् जरासंध (६१). आ प्रतिश-
ट्टुओ यावत् पोताना चक्रवडे हणाया (६२). नव वासुदेवमांथी एक वासुदेव सातमी नरकपृथ्वीमां गया, पांच वासु-

દેવો છટ્ટી નરકે ગયા, એક પાંચમીએ ગયા, એક ચોથીએ ગયા અને કૃષ્ણ ત્રીજી પૃથ્વીમાં ગયા (૬૩). સર્વે રામ-બલ-દેવ નિયાળા રહિત હોય છે [અને સર્વ વાસુદેવો નિયાળા સહિત હોય છે, સર્વે રામ ઊર્ધ્વગામી હોય છે અને સર્વ વાસુદેવો અધોગામી હોય છે (૬૪).] આઠ બલદેવો અંતકૃત-મોક્ષગામી થયા અને એક રામ (બલભદ્ર) બ્રહ્મલોક કલ્પમાં ગયા તે આગામી કાલે એક ગર્ભવસતિ (ભવ) કરી સિદ્ધ થશે (આવતી ચોવીશીમાં ચૌદમા તીર્થકરના વારામાં સિદ્ધ થશે) (અહીં પાઠાંતરે ' આગમેસ્સાણં ' એવો પાઠ છે એટલે ભાવી તીર્થકરોના સમયે સિદ્ધ થશે) ॥ ૬૫ ॥ સૂત્ર-૧૫૮ ॥

મૂ૦—જંબુદ્વીવેણં દીવે ઇરવણ વાસે ઇમીસે ઓસપ્પિણીણ ચઉદ્વીસં તિત્થયરા હોત્થા, તં જહા—
ચંદાણણં સુચંદં અગ્ગીસેણં ચ નંદિસેણં ચ । ઇસિદિણં વહ્ઠહારિં વંદિમો સોમચંદં ચ ॥ ૬૬ ॥
વંદામિ જુત્તિસેણં અજિયસેણં તહેવ સિવસેણં । બુદ્ધં ચ દેવસમ્મં સયયં નિલ્લિલ્લસત્થં ચ ॥ ૬૭ ॥
અસંજલં જિણવસહં વંદે ય અણંતયં અમિયણાણિં । ઉવસંતં ચ ધુયરયં વંદે સ્ખલુ ગુત્તિસેણં ચ
॥ ૬૮ ॥ અતિપાસં ચ સુપાસં દેવેસરવંદિયં ચ મરુદેવં । નિવાળગયં ચ ધરં સ્વીણદુહં સામકોટ્ટું
ચ ॥ ૬૯ ॥ જિયરાગમગ્ગિસેણં વંદે સ્વીણરાયમગ્ગિઉત્તં ચ । વોક્કસિયપિજ્જદોસં વારિસેણં
ગયં સિદ્ધિં ॥ ૭૦ ॥

मूलार्थः—आ जंबूद्वीप नामना द्वीपमां औरवत क्षेत्रने विषे आ अवसर्पिणीमां चोवीश तीर्थकरो थया हता, ते आ प्रमाणे—
 चंद्रानन १, सुचंद्र २, अग्निसेन ३, नंदीसेन (कोइ ग्रंथमां आत्मसेन एवुं नाम पण देखाय छे) ४, ऋषिदिन ५, व्रत-
 धारी ६, श्यामचंद्र ७ ने हुं वांटुं छुं (६६). युक्तिसेन (कोइ ठेकाणे दीर्घबाहु के दीर्घसेन एवा पण नाम देखाय छे) ८,
 अजितसेन (कोइ ठेकाणे शतायु एवुं पण नाम छे) ९, शिवसेन (कोइ ठेकाणे आ सत्यसेन अने सत्यकि पण कहेवाय
 छे) १०, बुद्ध-तत्त्वने जाणनार देवशर्मा (बीजुं नाम देवसेन) ११, निक्षिप्तशस्त्र (बीजुं नाम श्रेयांस) १२, तेमने हुं
 सदा नसुं छुं (६७). असंज्वल १३, जिनवृषभ (बीजुं नाम स्वयंजल) १४, अमित-केवल ज्ञानवाळा अनंतक (बीजुं
 नाम सिंहसेन) १५, धूत रजवाळा-जेणे कर्मरजनो नाश कर्यो छे एवा उपशांत नामना जिनेश्वर १६, गुप्तिसेन १७, आ
 सर्वने हुं वांटुं छुं. (६८). अतिपार्थ १८, सुपार्थ १९, देवेश्वरोए बांदेला मरुदेव २०, मोक्षने पामेला, दुःखनो क्षय
 करनार अने श्याम कोष्ठवाळा धर नामना जिनेश्वर २१, ए सर्वने हुं वांटुं छुं, (६९). रागने जितनार अग्निसेन (बीजुं
 नाम महासेन) २२, क्षीण रागवाळा अग्निपुत्र २३, रागद्वेषनो नाश करनार अने सिद्धिमां गयेला एवा वारिषेण २४,
 आ सर्वने हुं वांटुं छुं (७०). (अन्य स्थाने आ नामोनी आनुपूर्वी (अनुक्रम) अन्यथा प्रकारे पण जोवामां आवे छे.) ॥

मू०—जंबूद्वीवे णं दीवे आगमिस्साए उस्सप्पिणीए भारहे वासे सत्त कुलगरा भविस्संति,
 तं जहा—मियवाहणे सुभूमे य सुप्पभेय सयंपभे । दत्ते सुहुमे सुबंधू य आगमिस्साण होक्खति ॥७१॥

जंबूद्वीवे णं दीवे आगमिस्साए उस्सप्पिणीए एरवए वासे दस कुलगरा भविस्संति, तं जहा-
विमलवाहणे सीमंकरे सीमंधरे खेमंकरे खेमंधरे दढधणू दसधणू पडिसूई सुमइ ति ॥

मूलार्थः—आ जंबूद्वीप नामना द्वीपने विषे आवती उत्सर्पिणीने विषे भरतखंडमां सात कुलकरो थरो, ते आ प्रमाणे
मितवाहन, सुभूम, सुप्रभ, स्वयंप्रभ, दत्त, सूक्ष्म अने सुबंधु. (७१). ॥

आ जंबूद्वीप नामना द्वीपने विषे आवती उत्सर्पिणीने विषे औरवत क्षेत्रमां दश कुलकरो थरो, ते आ प्रमाणे—विमल-
वाहन, सीमंकर, सीमंधर, क्षेमंकर, क्षेमंधर, दढधनु, दशधनु, शतधनु, प्रतिश्रुति अने सुमति ॥

मू०—जंबूद्वीवे णं दीवे भारहे वासे आगमिस्साए उस्सप्पिणीए चउवीसं तित्थगरा भवि-
स्संति, तं जहा—महापउमे सूरदेवे, सुपासे य सयंपभे । सव्वाणुभूई अरहा, देवस्सुए य होक्खई
॥ ७२ ॥ उदए पेढालपुत्ते य, पोडिले सत्तकित्ति य । मुणिसुवए य अरहा, सव्वभावाविऊ जिणे
॥ ७३ ॥ अममे णिक्कसाए य, निप्पुलाए य निम्ममे । चित्तउत्ते समाही य, आगमिस्सेण
होक्खई ॥ ७४ ॥ संवरे अणियद्दी य, विजए विमलेति य । देवोववाए अरहा, अणंतविजए इय
॥ ७५ ॥ एए बुत्ता चउवीसं, भरहे वासस्मि केवली । आगमिस्सेण होक्खंति, धम्मतित्थस्स

देसगा ॥ ७६ ॥

देसगा ॥ ७६ ॥

मूलार्थः—आ जंबूद्वीप नामना द्वीपने विषे भरतक्षेत्रने विषे आवती उत्सर्पिणीमां चोवीश तीर्थकरो थशे, तेना नाम आ प्रमाणे—महापद्म १, सूर्यदेव २, सुपार्श्व ३, स्वयंप्रभ ४, सर्वानुभूति अरिहंत ५, अने देवश्रुत ६ नामना थशे. (७२). उदय ७, पेढालपुत्र ८, पोडिल ९, शतकीर्ति १०, मुनिसुत्रत अरिहंत ११, सर्वभावविद् जिनेश्वर १२, (७३) निष्कषाय १३, असम १४, निष्पुलाक १५, निर्मम १६, चित्रगुप्त १७ अने समाधि १८ आगामी काळे थशे (७४). संवर १९, समिथदी २०, विजय २१, विमल २२, देवोपपात अरिहंत २३ अने अनंतविजय २४ (७५). आ चोवीश तीर्थकरो थशे (७६) ॥

आनयद्वा । भक्तक्षेत्रमां धर्मतीर्थना उपदशक थश एन कहु । ज्ञानवा नाम ज्ञानवा (७५) ॥

टीकार्थ—महापद्मने आरंभीने अनंतविजय सुधीना चोवीश नाम ज्ञाणवा (७१) त
मू०—एएसि णं चउद्धीसाए तित्थकराणं पुव्वभविया चउद्धीसं नामधेज्जा भविससंति, तं य
जहा--सेणिय सुपास उदए पोद्धिह अणगार तह दढाऊ य । कत्तिय संखे य तहा नंद सुनंदे

मू०-एएसि णं चउवीसाए तित्थकराणं पुव्वभावेया चउव्वास नानयका सुनंदे य
जहा--सेणिय सुपास उदए पोद्विछ अणगार तह दढाऊ य । कत्तिय संखे य तहा नंद

तत्तो खलु नारए चेव ॥ ७९ ॥ अंबड दारुमडे य सार्इबुद्धे य होइ बोद्धवे । भावीतिथगराणं
णामाई पुव्वभविआइं ॥ ८० ॥

एएसि णं चउव्वीसाए तित्थगराणं चउव्वीसं पियरो भविस्संति, चउव्वीसं मायरो भवि-
स्संति, चउव्वीसं पढमसीसा भविस्संति, चउव्वीसं पढमसिस्सणीओ भविस्संति, चउव्वीसं पढम-
भिवखादायगा भविस्संति, चउव्वीसं चेइयरुक्खा भविस्संति ॥

मूलार्थः—आ चोवीश तीर्थकरोना पूर्व भव संबंधी चोवीश नाम आ प्रमाणे छे—श्रेणिक १, सुपार्श्व २, उदय ३,
पोट्टिछ अनगार (साधु) ४, द्वायु ५, कार्तिक ६, संख ७, नंद ८, सुनंद ९, शतक १० (७७) देवकी ११, सत्यकि
१२, कृष्ण वासुदेव १३, बळदेव १४, रोहिणी १५, मुलसा १६, त्यारपछी रेवती १७ ए नाम जाणवा (७८). त्यार-
पछी सयाल १८ छे, त्यारपछी भयाल १९ जाणवा, कृष्णद्वीपायन २०, त्यारपछी नारद २१, (७९). अंबड २२, दारु-
मट २३ अने स्वातिबुद्ध २४ जाणवा. भावी तीर्थकरोना आ पूर्वभवना नाम जाणवा (८०) ॥

आ चोवीश तीर्थकरोना चोवीश पिताओ थशे, चोवीश माताओ थशे, चोवीश प्रथम शिष्यो थशे, चोवीश प्रथम शिष्या
थशे, चोवीश प्रथम भिक्षा आपनारा थशे अने चोवीश चैत्यवृक्षो थशे. ॥ (तेना नामो अन्यस्थळेथी जाणी लेवा)

મૂ-જંબુદ્દીવે ગં દીવે ભારહે વાસે આગમિસ્સાએ ઉસ્સપ્પિणीए बारस चक्खवट्ठिणो भविस्संति,
 तं जहा--भरहे य दीहदंते गूढदंते य सुद्धदंते य । सिरिउत्ते सिरिभूई सिरिसोमे य सत्तमे
 ॥ ८१ ॥ पउमे य महापउमे विमलवाहणे विपुलवाहणे चेव । वरिट्ठे बारसमे बुत्ते आग-
 मिसा भरहाहिवा ॥ ८२ ॥ एएसि णं बारसण्हं चक्खवट्ठिणं बारस पियरो भविस्संति बारस
 मायरो भविस्संति बारस इत्थीरयणा भविस्संति ॥

મૂલાર્થ:—આ જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે ભરતક્ષેત્રને વિષે આવતી ઉત્સર્પિणीમાં વાર ચક્રવર્તીઓ થશે, તેના નામો
 આ પ્રમાણે—ભરત ૧, દીર્ઘદંત ૨, ગૂઢદંત ૩, શુદ્ધદંત ૪, શ્રીપુત્ર ૫, શ્રીભૂતિ ૬, સાતમા શ્રીસોમ ૭, (૮૧). પદ્મ ૮,
 મહાપદ્મ ૯, વિમલવાહન ૧૦, વિપુલવાહન ૧૧ અને વારમા વરિષ્ઠ ૧૨—આ વાર ભરતના અધિપતિ આગામી કાળે થશે
 એમ કહ્યું છે. (૮૨) ॥ આ વાર ચક્રવર્તીના વાર પિતા થશે, વાર માતા થશે અને વાર સ્ત્રીરત્ન થશે ॥

મૂ-जंबुद्वीवे गं दीवे भारहे वासे आगमिस्साए उस्सप्पिणीए नव बलदेववासुदेवपियरो
 भविस्संति, नव वासुदेवमायरो भविस्संति, नव बलदेवमायरो भविस्संति, नव दसारमंडला
 भविस्संति, तं जहा-उत्तमपुरिसा मज्झिमपुरिसा पहाणपुरिसा ओयंसी तेयंसी एवं सो चेव

वणओ भाणियव्वो जाव नीलगपीतगवसणा दुवे दुवे रामकेसवा भायरो भविस्संति, तं जहा-
नंदे य नंदमिस्से दीहबाहू तहा महाबाहू । अइबले महाबले बलभदे य सत्तमे ॥ ८३ ॥ दुविट्ठू
य तिविट्ठू य आगमिस्साण विणहुणो । जयंते विजये भदे सुप्पभे य सुदंसणे । आणंदे नंदणे
पउमे संकरिस्समे य अपच्छिमे ॥ ८४ ॥

एएसि णं नवणहं बलदेववासुदेवाणं पुव्वभविया णव नामधेज्जा भविस्संति, नव धम्माय-
रिया भविस्संति, नव नियानभूमीओ भविस्संति, नव नियानकारणा भविस्संति, नव पडिसत्तू
भविस्संति, तं जहा-तिलए य लोहजंघे वइरजंघे य केसरी पहराए । अपराइए य भीमे महा-
भीमे य सुग्गीवे ॥ ८५ ॥ एए खलु पडिसत्तू कित्तीपुरिसाण वासुदेवाणं । सव्वे वि चक्कजोही
हम्मिहिंति सचक्केहिं ॥ ८६ ॥

मूलार्थः--जंबूद्वीप नामना द्वीपने विषे भरतक्षेत्रने विषे आवती उत्सर्पिणीमां नव बलदेव अने नव वासुदेवना नव पिता
थये, नव वासुदेवनी नव माता थये, नव बलदेवनी नव माता थये, नव दशारमंडळो थये, ते आ प्रमाणे--उत्तम पुरुष,

મધ્યમ પુરુષ, પ્રધાન પુરુષ, ઓજસ્વી, તેજસ્વી, એ જ પ્રમાણે તે જ દૃષ્ટે પૂર્વે વિસ્તરથી કહ્યા પ્રમાણે વર્ણન કરેલું. યાવત્ નીલ અને પીત વસ્ત્રવાળા વે વે રામ અને કેશવ નામના માઈઓ થશે. તે આ પ્રમાણે--નંદ ૧, નંદમિત્ર ૨, દીર્ઘવાહુ ૩, તથા મહાવાહુ ૪, અતિબલ ૫, મહાબલ ૬, સાતમા બલમદ્ર ૭, (૮૩). દ્વિપૃષ્ઠ ૮ અને ત્રિપૃષ્ઠ ૯, આ આવતી ઉત્તસર્પિ-નીમાં થનાર વાસુદેવના નામ જાણવા. જયંત ૧, વિજય ૨, મદ્ર ૩, સુપ્રમ ૪, સુદર્શન ૫, આનંદ ૬, નંદન ૭, પદ્મ ૮ અને હેછા સંકર્ષણ ૯, (નવ વલ્લેવના આ નામ જાણવા.) (૮૪) ॥

આ નવ વલ્લેવ અને વાસુદેવના પૂર્વભવના નવ નામ હોશે, નવ ધર્માચાર્યો થશે, નવ નિયાણાની ભૂમિ થશે, નવ નિયાણાના કારણો થશે, નવ પ્રતિશત્રુ થશે, તે આ પ્રમાણે--તિલક ૧, લોહજંઘ ૨, વજ્રજંઘ ૩, કેસરી ૪, પ્રહ્લાદ ૫, અપ-રાજિત ૬, મીમ ૭, મહામીમ ૮ અને સુગ્રીવ ૯ (૮૫). આ પુરુષને વિષે ઉત્તમ કીર્તિવાળા વાસુદેવોના પ્રતિશત્રુ (પ્રતિવા-સુદેવ) થશે. તે સર્વે ચક્રવલ્લે શુદ્ધ કરશે અને પોતાના જ ચક્રવલ્લે હણાશે (૮૬) ॥

મૂ૦--જંબુદ્વીપે ણં દીવે દ્વરવણ વાસે આગમિસ્સાણ ઉસ્સપ્પિણીણ ચતુર્ધીસં તિત્થગરા ભવિ-સ્સંતિ, તં જહા--સુમંગલે અ સિદ્ધત્થે, નિવ્વાણે ય મહાજસે । ધમ્મજ્ઞણ ય અરહા, આગમિ-સ્સાણ હોબલ્લઈ ॥ ૮૭ ॥ સિરિચંદે પુપ્ફકેઠ્ઠ, મહાચંદે ય કેવલી । સુયસાગરે ય અરહા, આગ-મિસ્સાણ હોબલ્લઈ ॥ ૮૮ ॥ સિદ્ધત્થે પુણ્ણઘોસે ય, મહાઘોસે ય કેવલી । સચ્ચસેણે ય અરહા,

श्री

समवायाङ्ग

सूत्र ॥

चोथुं अंग

॥३०८॥

आगमिस्साण होक्खई ॥ ८९ ॥ सूरसेणे य अरहा, महासेणे य केवली । सव्वाणंदे य अरहा,
देवउत्ते य होक्खई ॥ ९० ॥ सुपासे सुव्वए अरहा, अरहे य सुकोसले । अरहा अणंतविजए,
आगमिस्साण होक्खई ॥ ९१ ॥ विमले उत्तरे अरहा, अरहा य महाबले । देवाणंदे य अरहा,
आगमिस्साण होक्खई ॥ ९२ ॥ एए वुत्ता चउव्वीसं, एवयंमि केवली । आगमिस्साण होक्खंति,
धम्ममतिथस्स देसगा ॥ ९३ ॥

मूलार्थः--जंबूद्वीप नामना द्वीपने विषे ऐरवत नामना क्षेत्रने विषे आवती उत्सर्पिणीमां चोवीश तीर्थकरो थशे, तेना
नामो आ प्रमाणे--सुमंगल १, सिद्धार्थ २, निर्वाण ३, महायश ४, धर्मध्वज ५, ए आगामीकाले थशे (८७) श्रीचंद्र ६, पुष्प-
केतु ७, महाचंद्र केवली ८, श्रुतसागर अरिहंत ९, ए आगामी काले थशे (८८) सिद्धार्थ १०, पूर्णघोष ११, महाघोष केवली
१२, सत्यसेन अरिहंत १३, ए आगामी काले थशे (८९). द्दस्सेन अरिहंत १४, महासेन केवली १५, सर्वानंद अरिहंत १६
देवपणे होशे (९०) सुपार्थ १७, सुव्रत अरिहंत १८, सुकोसल अरिहंत १९, अनंतविजय अरिहंत २०, ए आगामी काले थशे
(९१). विमल २१, उत्तर अरिहंत २२, महाबल अरिहंत २३ अने देवानंद अरिहंत २४. ए आगामी काले थशे (९२) आ
कहेला चोवीश केवली ऐरवतने विषे आगामीकाले धर्मतीर्थने देखाडनार थशे (९३) ॥

मू०-बारस चक्कवट्टिणो भविस्संति, बारस चक्कवट्टिपियरो भविस्संति, बारस चक्कवट्टिमा-

ऐरवतमां
थनारा
भावी
तीर्थकरो ।

॥३०८॥

यरो भविस्संति, बारस इत्थीरयणा भविस्संति ॥ नव बलदेववासुदेवपियरो भविस्संति, णव वासुदेवमायरो भविस्संति, णव बलदेवमायरो भविस्संति, णव दसारमंडला भविस्संति, तं जहा-उत्तमपुरिसा मज्झिमपुरिसा पहाणपुरिसा जाव हुवे हुवे रामकेसवा भायरो भविस्संति, णव पडिसत्तू भविस्संति, नव पूव्वभवणामधेज्जा, नव धम्ममायरिया, णव णियाणभूमीओ, णव णियाणकारणा, आयाए एरवए आगमिस्साए भाणियव्वा । एवं दोसु वि आगमिस्साए भाणियव्वा ॥ (सूत्रम्-१५९) ॥

मूलार्थः--बार चक्रवर्तीओ थशे, बार चक्रवर्तीना पिताओ थशे, बार चक्रवर्तीनी माताओ थशे, बार स्त्रीरत्नो थशे । नव बलदेव अने वासुदेवना पिताओ थशे, नव वासुदेवनी माता थशे, नव बलदेवनी माता थशे, नव दशारमंडल थशे, ते आ प्रमाणे--उत्तम पुरुष, मध्यम पुरुष, प्रधान पुरुष, यावत् राम अने केशव ए बवे भाइओ थशे, तेमना नव प्रतिशब्द थशे, नव पूर्वभवना नाम थशे, नव धर्माचार्य हशे, नव नियाणानी भूमि थशे, नव नियाणाना कारण थशे, आ प्रमाणे जेम भरतक्षेत्र संबंधी कहुं छे तेम ऐरवतमां पण आवती उत्सर्पिणीमां कहेवुं । ए ज प्रमाणे आगामी कालने आश्रीने बने क्षेत्रमां कहेवुं ॥ सूत्र-१५९ ॥

ટીકાર્થ:—એ જ પ્રમાણે આ સર્વ સૂત્ર ગ્રંથની સમાપ્તિ સુધી સુગમ જાણવું. વિશેષ એ કે—‘ આયાએ ત્તિ ’—બલ-
દેવાદિકથી આવેલું આ સૂત્ર એટલે કે દેવલોકાદિકથી ચવેલા એવા રામની જે પ્રકારે મનુષ્યમાં ઉત્પત્તિ અને સિદ્ધિ થઈ
વિગેરે સર્વ કહેલું. એ જ પ્રમાણે ‘ દોસુ વિ ત્તિ ’—મરત અને એવત ક્ષેત્રને વિષે થવાના વાસુદેવાદિક કહેવા ॥ સૂત્ર-૧૫૯ ॥
આ રીતે અનેક પ્રકારના અર્થો (પદાર્થો) દેખાડીને હવે અધિકાર કરેલા આ ગ્રંથના યથાર્થ નામોને દેખાડવા
માટે કહે છે—

મૂ૦—इच्चैयं एवमाहिज्जंति, तं जहा-कुलगरवंसेइ य एवं तित्थगरवंसेइ य चक्खवीट्ठिवंसेइ
य दसारवंसेइ य गणधरवंसेइ य इसिवंसेइ य जइवंसेइ य मुणिवंसेइ य । सुएइ वा सुअंगेइ वा
सुयसमासेइ वा सुयखंधेइ वा समवाएइ वा संखेइ वा सम्मतमंगमक्खायं अज्झयणं ति
बेमि ॥ (સૂત્રમ્-૧૬૦) ॥

॥ इति समवायं चउत्थमंगं समत्तं ॥

મૂલાર્થ:—એ રીતે આ શાસ્ત્ર કહેવાય છે—તે આ પ્રમાણે—કુલકરના વંશ, તીર્થકરના વંશ, ચક્રવર્તીના વંશ, દશાર-
(બલદેવ-વાસુદેવ) ના વંશ, ગણધરના વંશ, ઋષિવંશ, યતિવંશ અને મુનિવંશ ॥ તથા શ્રુત, શ્રુતાંગ, શ્રુતસમાસ, શ્રુતસ્કંધ,
સમવાય (સમૂહ), સંખ્યા, સમસ્ત અંગ કહ્યું છે તથા સમસ્ત અધ્યયન કહ્યું છે. એમ હું કહું છું. ॥ સૂત્ર-૧૬૦ ॥

દીકાર્થ:—‘હતિ એતત્’—આ અધિકાર કરેલું શાસ્ત્ર ‘એવં’ એટલે આ કહેવાના પ્રકારવડે ‘આખ્યાયતે’ એટલે કહેવાય છે, તે આ પ્રમાણે—કુલકરવંશનું એટલે કુલકરોના પ્રવાહનું કહેવાપણું હોવાથી કુલકરવંશ કહેવાય છે. અહીં સર્વત્ર ‘હતિ’ શબ્દ ઉપદર્શનને વિષે છે અને ‘ચ’ શબ્દ સમુચ્ચય અર્થને વિષે છે. ‘એવં’—એ જ પ્રમાણે ‘તિત્થગર-વંસેહ ય ત્તિ’—જેમ દેશથી કુલકરવંશનું પ્રતિપાદન કરેલું હોવાથી કુલકરવંશ એમ કહેવાય છે, તેમ દેશથી તીર્થકર-વંશનું પ્રતિપાદન કરેલું હોવાથી તીર્થકરવંશ એમ કહેવાય છે. એ જ પ્રમાણે તે તે વંશનું પ્રતિપાદન કરેલું હોવાથી ચક્ર-વર્તીવંશ, દશારવંશ, ગણધરવંશ, ગણધર સિવાયના જે શેષ જિનશિષ્યો તે ઋષિ કહેવાય છે, તેના વંશ કહેલા હોવાથી ઋષિ-વંશ એમ કહેવાય છે; કારણકે અહીં તેનું પ્રતિપાદન (કથન) સમવસરણના અધિકારે કરીને ઋષિવંશ સુધી પર્યુષણા કલ્પ કહેવામાં આવ્યો છે, તેથી કરીને જ યતિવંશ અને મુનિવંશ પણ આ કહેવાય છે; કેમકે યતિ અને મુનિ એ વન્ને શબ્દો ઋષિના જ પર્યાય છે. તથા આ શ્રુત પણ કહેવાય છે, કેમકે આ શ્રુત ત્રણ કાલના અર્થનો બોધ કરવામાં સમર્થ છે. તથા શ્રુતાંગ પણ આ કહેવાય છે એટલે કે પ્રવચનરૂપ પુરુષનું અંગ-અવયવ છે તેથી, તથા શ્રુતસમાસ એટલે સમગ્ર સૂત્રાર્થોને અહીં સંક્ષેપથી કહ્યા છે તેથી શ્રુતનો સંક્ષેપ એમ કહેવાય છે. તથા શ્રુતના સમુદાયરૂપ હોવાથી આ શ્રુતસ્કંધ એમ કહેવાય છે. તથા ‘સમાપ્ત ય ત્તિ’—સમચાય એમ કહેવાય છે એટલે કે સમગ્ર જીવાદિ પદાર્થો અભિધેયપણા કરીને અહીં મહેલા હોવાથી આ સમ-ચાય કહેવાય છે. તથા એક વિગેરે સંખ્યાના પ્રધાનપણા કરીને આમાં પદાર્થોનું પ્રતિપાદન કર્યું છે તેથી સંખ્યા એમ પણ કહેવાય છે. તથા ભગવાને સમગ્ર આ અંગ કહ્યું છે, પણ આચારાંગાદિકની જેમ બે શ્રુતસ્કંધ વિગેરે સંહ-વિભાગોવડે આ

શ્રી

સમવાયાજ્ઞ

સૂત્ર ॥

ચોથું અંગ

॥૩૧૦॥

સૂત્રસમાપ્તિ

॥૩૧૦॥

કહ્યું નથી તેથી આ સમસ્તાંગ એમ કહેવાય છે. તથા ' અઙ્ગયણં તિ ત્તિ '—આ સમગ્ર અધ્યયન એમ કહ્યું છે, પણ આમાં શસ્ત્રપરિજ્ઞાદિકની જેમ ઉદ્દેશ વિગેરે સ્વંદ-વિમાગ છે નહીં. છેવટનો ' ઇતિ ' શબ્દ સમાપ્તિના અર્થમાં પ્રવર્તે છે. ' બ્રવીમીતિ '—હું કહું છું એમ સુધર્માસ્વામીએ જંબૂસ્વામીને કહ્યું. શ્રીમાન મહાવીર વર્ધમાનસ્વામીની પાસે જે ધાર્યું હતું તે કહ્યું. આ કહેવાથી અર્થ જાણવામાં ગુરુની પરંપરા જણાવી, એમ થવાથી ગ્રંથને વિષે શિષ્યની ગૌરવવુદ્ધિ ઉપજાવી કહેવાય છે અને ગુરુને વિષે પોતાનું બહુમાન દેખાડ્યું તથા ઉદ્ધતપણું દૂર કર્યું. આ જ અર્થ શિષ્યને પ્રાપ્ત થયેલો થાય છે અને આ જ મુમુક્ષુનો માર્ગ છે એમ જણાવ્યું. ॥ સૂત્ર—૧૬૦ ॥

॥ ઇતિ સમવાય નામના ચોથા અંગની

દીકાનો અર્થ સમાપ્ત. ॥

